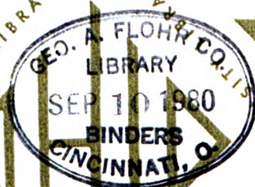
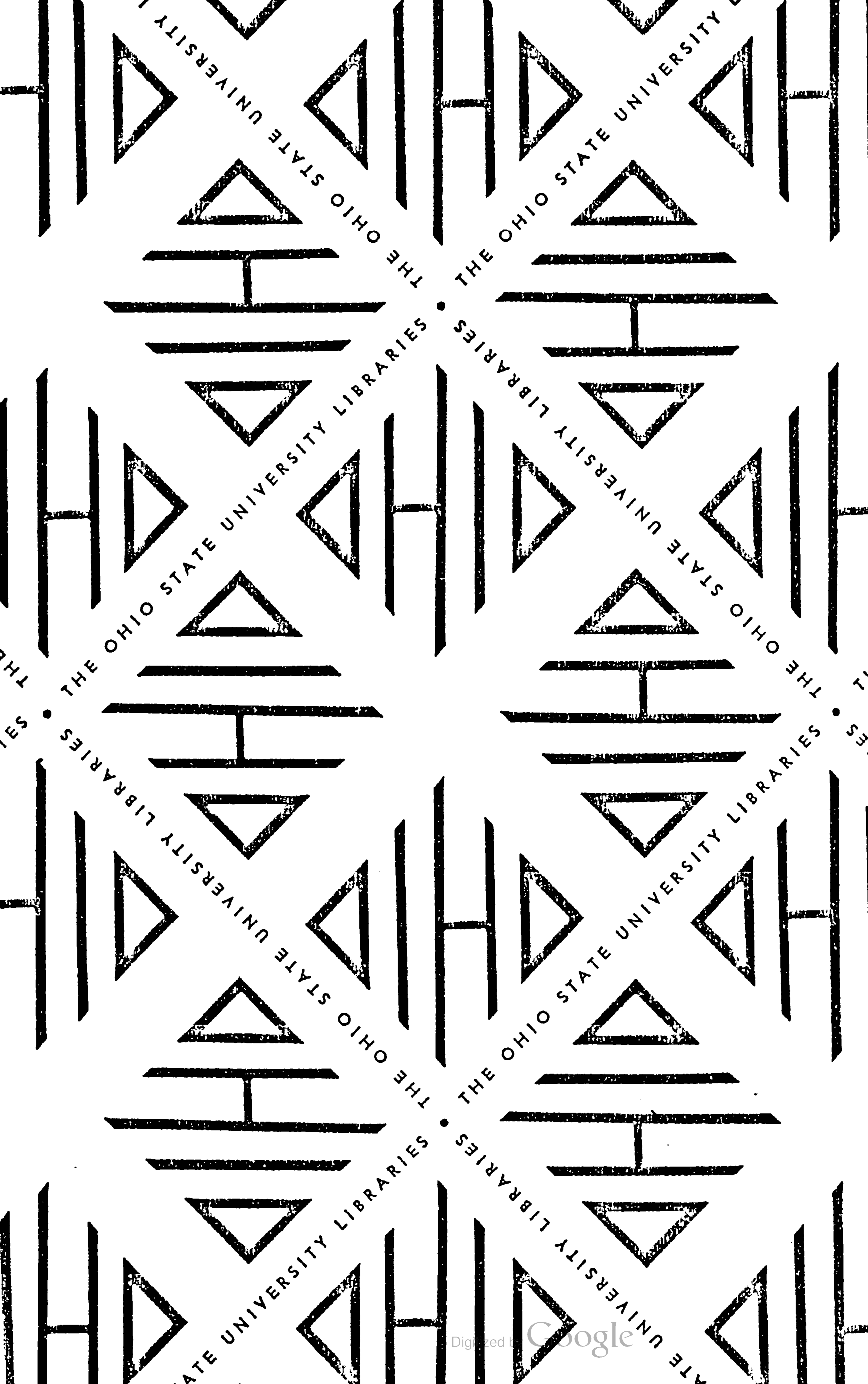

GEO. A. FLOHR CO.
LIBRARY
SEP 10 1980
BINDERS
CINCINNATI, O.

THE OHIO STATE UNIVERSITY LIBRARIES

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HENRICUM FROWDE

OXONII
Excudebat Horatius Hart
Typographus academicus

ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM
LIBRI XX

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

W. M. LINDSAY
IN VNIVERSITATE ANDREANA LITTERARVM HVMANIORVM PROFESSOR

TOMVS II
LIBROS XI–XX CONTINENS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

CLA

AVCTORES

Arev. = editio Arevaliana (revera ex Grialiana derivata) in Mignii Patrologia Latina

Otto = editio Ottoniana in Lindemanni Corp. Gramm. Lat.

Schwarz = H. Schwarz 'Observationes criticae in Isid. Hisp. Origines.' Hirschberg, 1895

Dressel = H. Dressel 'De Isidori Originum Fontibus.' Turin, 1874

Klussmann = M. Klussmann 'Excerpta Tertullianea in Isid. Hisp. Etymologiis.' Hamburg, 1892

Sadée = L. Sadée 'Ueber Freiburger Fragmente einer Handschrift der Etymologiae des Isid. Hisp.' Freiburg, 1883

Schenk = A. Schenk 'De Isid. Hisp. de Nat. Rer. libelli fontibus.' Iena, 1909

SIGLA CODICVM

α = Familiae I codices

A = Ambrosianus L 99 sup., saec. viii
B = Bernensis 101, saec. ix-x
C = Leidensis (Voss. lat. F. 74), saec. ix-x
D = Basileensis F. III. 15, saec. viii ex.
E = Parisiensis lat. 13028, saec. viii ex.
F = Weilburgensis (Gymn. bibl. 3), saec. ix
G = Sangallensis primus (231–232), saec. ix–x
H = Harleianus lat. 2686, saec. ix ex.
I = Bruxellensis II. 4856, saec. viii ex.
Bern. = Bernensis 263, saec. ix
Bern. extr. = Bernensis 611, saec. viii
Bern. frag. = Bernensis AA 90 (23), saec. viii
Col. = Coloniensis 83[II], saec. viii ex.
Eins. frag. = Einsidlensis 365 (42), saec. viii
Harl. extr. = Harleianus lat. 3034, saec. viii
Mon. = Monacensis 6250, saec. ix
Monac. frag. = Monacensis 29051, saec. viii
Reg. = Coll. Reginae, Oxonii, 320, saec. ix ex.
Rem. = Remensis 426, saec. ix ex.
Sang. extr. = Sangallensis 913, saec. viii–ix
Trin. = Coll. S. Trinitatis, Cantabrigiae, 368, saec. ix
Voss. 82 = Leidensis (Voss. lat. F. 82), saec. ix

β = Familiae II codices

K = Karolinus Wolfenbuettelanus (Weissenburg. 64), saec. viii in.
L = Vaticanus lat. 5763, saec. viii in.
M = Cavensis 23, saec. viii ex.
N = Carolsruhensis (Aug. LVII), saec. viii
O = Sangallensis alter (233), saec. ix in.
P = Sangallensis tertius (235), saec. ix in.
Par. extr. = Parisiensis lat. 7530, saec. viii ex.
Phill. = Berolinensis (Phillippsianus 1831), saec. viii–ix

γ = Familiae III codices

T = Toletanus Matritensis (Tol. 15. 8), saec. viii ex. (?)
U = Escorialensis primus (T. II. 24), saec. ix ex. (?)
V = Escorialensis alter (&. I. 14), saec. ix (?)
W = Escorialensis tertius (P. I. 7), saec. ix in. (?)
X = Sangallensis quartus (237), saec. ix–x
Ovet. extr. = Ovetensis Escorialensis (R. II. 18), saec. viii

codd. = *BCKT*, quorum universas lectiones per totum opus (cf. ad init. libri XVII), quoties a textu discrepant, in apparatu exhibui

ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM
LIBER XI
DE HOMINE ET PORTENTIS

DE HOMINE ET PARTIBVS EIVS. Natura dicta ab eo quod 1
nasci aliquid faciat. Gignendi enim et faciendi potens est.
Hanc quidam Deum esse dixerunt, a quo omnia creata sunt et
existunt. Genus a gignendo dictum, cui derivatum nomen a 2
terra, ex qua omnia gignuntur; γῆ enim Graece terra dicitur.
Vita dicta propter vigorem, vel quod vim teneat nascendi atque 3
crescendi. Vnde et arbores vitam habere dicuntur, quia
gignuntur et crescunt. Homo dictus, quia ex humo est factus, 4
sicut [et] in Genesi dicitur (2, 7): 'Et creavit Deus hominem
de humo terrae.' Abusive autem pronuntiatur ex utraque
substantia totus homo, id est ex societate animae et corporis.
Nam proprie homo ab humo. Graeci autem hominem ἄνθρω- 5
πον appellaverunt, eo quod sursum spectet sublevatus ab humo
ad contemplationem artificis sui. Quod Ovidius poeta designat, cum dicit (Metam. 1, 84):

Pronaque cum spectant animalia cetera terram,
os homini sublime dedit caelumque videre
iussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Qui ideo erectus caelum aspicit, ut Deum quaerat, non ut
terram intendat veluti pecora, quae natura prona et ventri
oboedientia finxit. Duplex est autem homo: interior et ex- 6

1 ab *om.* *K* 4 dirivativum *ex* diritivum *K* 5 quo *T* 6 nascendi] vivendi *K* (*non D*) 8 quia] quod *C* hum. fac. *K* 9 et *hab.* *BFT*: *om.* *CK* 10 de] ex *K* 11 substantie *T* 13 expectet (exsp-) *BFKT* sublatus *B* 14 poete *T* 16 expectant *T* 17 hominis *C*: homines *KB* videre] vivere *K* 18 rectos ad *K* 19 non terr. *T* 20 ventris *KB* 21 finxit *om.* *B*[1] au. est *K* (*non D*): au. *om.* *C*

terior. Interior homo anima, [et] exterior homo corpus
7 Anima autem a gentilibus nomen accepit, eo quod ventus sit.
Vnde et Graece ventus ἄνεμος dicitur, quod ore trahentes aerem
vivere videamur: sed apertissime falsum est, quia multo prius
gignitur anima quam concipi aer ore possit, quia iam in gene-
8 tricis utero vivit. Non est igitur aer anima, quod putaverunt
quidam qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam.
9 Spiritum idem esse quod animam Evangelista pronuntiat dicens
(Ioh. 10, 18): 'Potestatem habeo ponendi animam meam, et
rursus potestatem habeo sumendi eam.' De hac quoque ipsa
Domini anima passionis tempore memoratus Evangelista ita pro-
tulit, dicens (Ioh. 19, 30): 'Et inclinato capite emisit spiritum.'
10 Quid est enim emittere spiritum nisi quod animam ponere? Sed
anima dicta propter quod vivit: spiritus autem vel pro spiritali
11 natura, vel pro eo quod inspiret in corpore. Item animum idem
esse quod animam; sed anima vitae est, animus consilii. Vnde
dicunt philosophi etiam sine animo vitam manere, et sine mente
animam durare: unde et amentes. Nam mentem vocari, ut sciat:
12 animum, ut velit. Mens autem vocata, quod emineat in anima,
vel quod meminit. Vnde et inmemores amentes. Quapropter non
anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tamquam caput
eius vel oculus. Vnde et ipse homo secundum mentem imago
Dei dicitur. Ita autem haec omnia adiuncta sunt animae ut una
res sit. Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita
13 est anima. Nam et memoria mens est, unde et inmemores
amentes. Dum ergo vivificat corpus, anima est: dum vult,
animus est: dum scit, mens est: dum recolit, memoria est: dum
rectum iudicat, ratio est: dum spirat, spiritus est: dum aliquid

1 et *hab.* *BFT*: *om.* *CK* homo *om.* *K* (*non D*) 4 multum *K* 5 anima *om.* B^1 qui etiam *K* 6 est *om.* *K* 7 quid. qu. n. pot. *om.* *T* potaverunt C^1 in corpore aut eius *K* 9 et rurs.... eam] et iterum sumendi eam *X* rursum *C* 11 pass. suae temp. *B* (*non X*) 13 enim *om.* T^1 quod et an. *B* 14 propter] pro *T* quod] quia C^1 15 vel eo *K* spiret *FK* 16 quod et an. *B* sed anime *T* un. et di. phil. *K*: un. phil. di. *C* 17 mente *om.* *T* 18 sciant animam *K* 19 animam *CT* in an. vel. qu. mem. in animam un. *K* (*non D*) 20 quod] quia *C* 22 eius *om.* *K* (*non D*) ocolum *K* 24 efficentiis *B* 28 recte *T* rat. dum *K*

sentit, sensus est. Nam inde animus sensus dicitur pro his quae
sentit, unde et sententia nomen accepit. Corpus dictum eo 14
quod corruptum perit. Solubile enim atque mortale est, et
aliquando solvendum. Caro autem a creando est appellata. 15
Crementum enim semen est masculi, unde animalium et ho-
minum corpora concipiuntur. Hinc et parentes creatores vo-
cantur. Caro autem ex quattuor elementis conpacta est. Nam 16
terra in carne est, aer in halitu, humor in sanguine, ignis in calore
vitali. Habent enim in nobis elementa suam quaeque partem,
cuius quid debetur conpage resoluta. Caro autem et corpus 17
diversa significant. In carne semper corpus est, non semper
in corpore caro. Nam caro est quae vivit, idem et
corpus. Corpus, quod non vivit, idem non caro. Nam
corpus dici aut quod post vitam est mortuum, aut sine
vita est conditum. Interdum et cum vita corpus, et non caro,
ut herba et lignum. Sensus corporis quinque sunt: visus, 18
auditus, odoratus, gustus, et tactus. Ex quibus duo aperiuntur
et clauduntur, duo semper patentes sunt. Sensus dicti, quia 19
per eos anima subtilissime totum corpus agitat vigore sentiendi.
Vnde et praesentia nuncupantur, quod sint prae sensibus; sicut
prae oculis, quae praesto sunt oculis. Visus est qui a philoso- 20
phis humor vitreus appellatur. Visum autem fieri quidam ad-
severant aut externa aetherea luce, aut interno spiritu lucido
per tenues vias a cerebro venientes, atque penetratis tunicis in
aerem exeuntes, et tunc conmixtione similis materiae visum
dantes. Visus dictus, quod vivacior sit ceteris sensibus ac 21
praestantior sive velocior, ampliusque vigeat, quantum memoria

2 et sentia *KT*[1] : essentia *T*[2] dic. est eo *C* 5 un. et an. et *T* 6 hic *B* 9 in nobis *om. K* s. quamque p. *BC*[1] : sua qu. parte *K* 10 cuius] cui *CF* 12 in corp. ca. est nam *C* est semper qui viv. *T* id. et co. qu. non vi. corpus id. *B* 16 ut] et *K* Sens. corpus *T* 17 od. aud. *K* (*non D*) 18 claudentur *K* (*non D*) quia] quod *C* 19 exagitat *B* 20 quia sunt *B* 21 per oc. *T*[1] quia (*sic*) pr. sunt oc. *om. B*[1], *add.* (*post* nuncupantur) *B*[2] 22 fieri *om. K* (*non D*) asseruerunt *K* (*non D*) 23 aut] ut *T* ext. et aerea *K* : extrema aeth. *BD* : extrema et aeth. *C* 24 tenuas vi. cer. *T* veniente . . . exeunte . . . dante *Schwarz* penetrantes *DK* 25 aere *codd.* comixtionis *K* (*non D*) 27 sive *om. T* vegitat *DK*[1] quam mem. *K* (*non D*)

inter cetera mentis officia. Vicinior est enim cerebro, unde
omnia manant; ex quo fit ut ea quae ad alios pertinent sensus,
'vide' dicamus; veluti cum dicimus: 'Vide quomodo sonat,'
22 'vide quomodo sapit,' sic et cetera. Auditus appellatus, quod
voces auriat; hoc est aere verberato suscipiat sonos. Odora-
tus quasi aeris odoris adtactus. Tacto enim aere sentitur. Sic
et olfactus, quod odoribus adficiatur. Gustus a gutture dictus.
23 Tactus, eo quod pertractet et tangat et per omnia membra vi-
gorem sensus aspergat. Nam tactu probamus quidquid ceteris
sensibus iudicare non possumus. Duo autem genera tactus
esse; nam aut extrinsecus venit quod feriat, aut intus in ipso
24 corpore oritur. Vnicuique autem sensui propriam naturam da-
tam. Nam quod videndum est, oculis capitur, quod audiendum
est, auribus: mollia et dura tactu aestimantur, sapor gustu, odor
25 naribus ducitur. Prima pars corporis caput; datumque illi hoc
nomen eo quod sensus omnes et nervi inde initium capiant,
atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sen-
sus apparent. Vnde ipsius animae, quae consulit corpori, quo-
26 dammodo personam gerit. Vertex est ea pars qua capilli capi-
tis colliguntur, et in qua caesaries vertitur; unde et nuncupatur.
27 Calvaria ab ossibus calvis dicta, per defectionem; et neutraliter
pronuntiatur. Obcipitium capitis pars posterior, quasi contra
28 capitium, vel quod sit capiti retrorsum. Capilli vocati quasi
capitis pili, facti ut et decorem praestent et cerebrum adversus
frigus muniant atque a sole defendant. Pilos autem dictos a
pelle, qua prodeunt; sicut et pilo dicitur a pila, ubi pigmentum
29 contunditur. Caesaries a caedendo vocata, ideoque tantum
virorum est. Virum enim tonsum decet, mulierem non decet.

1 cerebro *om.* *C*^{1}: encerebro *B*^{1} 2 pertinet *KD* s. videre di. *dett.*: sensui dedicamus *T* 3 vel. cum dic. *om.* *K* (*non D*) 4 app. est quod *K* 5 sonum *K* Odoris *B*^{1} 6 tactus en. *D* sic . . . adf. *om.* *K* (*non D*) sicut olf. *T* (*non U*) 9 quidq. . . . poss. *om.* *K* (*non D*) 10 duo tantum gen. esse *K*: dum au. iudicat actus est *B* (*non D*) 12 oriatur *T* sens. in prop. *K* 13 aud. aur. *C* 14 et] ac *C* 15 dicitur *K* 16 capiant] sumant *B* 18 consolet *K* quodadmodo *T* 19 pars que *T* 23 vel quod] quia *C* capitis retr. *K* 24 ut dec. *CK* pr. cer. *BK* 26 pel. de qua *K* pilo] pilum *C*

Comae sunt proprie non caesi capilli, et est Graecus sermo. 30
Nam comas Graeci caimos a secando nominant, unde et *κείρειν*
tondere [dicunt]. Inde et cirri vocantur, quod etiam idem
Graeci *μαλλὸν* vocant. Crines proprie mulierum sunt. Dictae 31
autem crines eo quod vittis discernantur. Vnde et discriminalia
dicuntur, a quibus divisae religantur. Tempora sunt, quae 32
calvariae dextra laevaque subiacent. Quae ideo sic nuncupan-
tur quia moventur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam
intervallis mutantur. Facies dicta ab effigie. Ibi est enim 33
tota figura hominis et uniuscuiusque personae cognitio. Vultus 34
vero dictus, eo quod per eum animi voluntas ostenditur. Se-
cundum voluntatem enim in varios motus mutatur, unde et
differunt sibi utraque. Nam facies simpliciter accipitur de
uniuscuiusque naturali aspectu ; vultus autem animorum quali-
tatem significat. Frons ab oculorum foraminibus nominata est. 35
Haec imago quaedam animi mentis motum specie sua exprimit,
dum vel laeta vel tristis est. Oculi vocati, sive quia eos cilio- 36
rum tegmina occulant, ne qua incidentis iniuriae offensione
laedantur, sive quia occultum lumen habeant, id est secretum
vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animae
existunt. In oculis enim omne mentis indicium est, unde et
animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi autem
idem et lumina. Et dicta lumina, quod ex eis lumen manat,
vel quod ex initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus
acceptam visui proponendo refundant. Pupilla est medius 37
punctus oculi, in quo vis est videndi ; ubi quia parvae imagi-
nes nobis videntur, propterea pupillae appellantur. Nam par-

2 a secundo *B* 3 dicunt *hab. BDT* : *om. C* : vocant *K* unde *C* (*non D*) 4 Graeci *om K* (*non D*) mallonem *codd.* (*etiam D*) *vel* propriae 5 utitis *T* 7 nunc.] nominantur *B* 8 temporum *C* 9 ubi *K* est *om. B* : *post* enim *C* 10 et *om. K* 11 ostendatur *C* 12 enim] vero *B* mut. mot. *C* 14 asp.] affectu *K* quia latatem *C*[1] 18 occultant *CK* : occulunt *T* 19 l*etantur *B*[1] quod occ. *K* habent *BCK* 20 vic. animo *C* 23 lum. dic. lum. *K* quod] quia *BC* 24 quod] quia *BC* qu. init. *T* teneat *BK* intrinsecus *K* 25 accepta *BK* refundat *K* Pu. autem est *D* 26 in quo] ubi *B* vis . . . quia *om. K* vis] visus *DK* vid. est *B* 27 nam pa.] pa. enim *B*

vuli pupilli dicuntur. Hanc plerique pupulam vocant: vocatur
autem pupilla quod sit pura atque inpolluta, ut sunt puellae.
Physici dicunt easdem pupillas, quas videmus in oculis, mori-
turos ante triduum non habere, quibus non visis certa est
38 desperatio. Circulus vero, quo a pupilla albae partes oculi
separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate
39 sui ornet ambitum pupillae. Palpebrae sunt sinus oculorum,
a palpitatione dictae, quia semper moventur. Concurrunt enim
invicem, ut assiduo motu reficiant obtutum. Munitae sunt autem
vallo capillorum, ut [et] apertis oculis si quid inciderit repellatur,
40 et somno coniventibus tamquam involuti quiescant latentes.
In summitate autem palpebrarum locis, quibus se utraque
clausa contingunt, extant adnati ordine servato capilli tutelam
oculis ministrantes, ne inruentes facile iniurias excipiant et ex
eo noceantur, ut pulveris vel cuiusquam crassioris materiae
arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo miti-
41 ficent, quo tenuem atque serenum faciant visum. Lacrimas
quidam a laceratione mentis putant dictas; alii existimant ideo
42 quod Graeci δάκρυα vocant. Cilia sunt tegmina quibus ope-
riuntur oculi, et dicta cilia quod celent oculos tegantque tuta
custodia. Supercilia dicta, quia superposita sunt ciliis; quae
idcirco pilis vestita sunt ut oculis munimenta praetendant, et
sudorem a capite defluentem depellant. Intercilium vero est
43 medium illud inter supercilia quod sine pilis est. Genae sunt
inferiores oculorum partes, unde barbae inchoant. Nam Graece

1 dicuntur *om.* B^1 2 pupula quia sit pura *C* ut sunt] unde et *K* (*non D*) 3 in oculi vid. *T* morituras *B* 5 quo a] quot T^1 6 nigretudine C^1 quod] quae *B*: quia *C* 7 sui *om.* *K* pupulae *K*: pup. Volvos quidam (autem *U*: au. quidam T^2) appellant ipsos vertices oculorum a similitudine volvorum CT^2U (*non X*) Palpebra est . . . dicta *K* 8 quia] quae *K*: qua *B* 9 monita est au. villo *K* 10 et *hab.* *CT*: *om.* *BK* repellatur *om.* *B* 11 conhibentibus *C*: cohibentibus *BK* 12 se *om.* *B* 13 adnoti *BK*: adfatim *C* cap. serv. *B* 15 cuiuscumque *K* mat. crass. *B* 16 contactus T^1: tactum *K* concidendum *K* 18 putat *C* ideo] eo *C* 19 quod] quia *K* dasria *T*: dassiria *K*: darsiria *BC* cooperiuntur *BC* 20 quod] quia *K* tota *B* 21 ciliis] oculis *K*: ciliciis *B* 22 praetedant *K*: praecedant *B* 23 vero med. *K* 24 quod] quia *K*

γένειον barbae. Hinc et genae, quod inde incipiant gigni barbae.
Malae sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum 44
suppositae. Vocatae autem malae sive quod infra oculos pro-
minent in rotunditatem, quam Graeci μῆλα appellant, sive
quod sint supra maxillas. Maxillae per diminutionem a malis; 45
sicuti paxillus a palo, taxillus a talo. Mandibulae sunt maxilla-
rum partes, ex quo et nomen factum. Barbam veteres voca-
verunt, quod virorum sit, non mulierum. Aurium inditum 46
nomen a vocibus auriendis, unde et Vergilius (Aen. 4, 359):

Vocemque his auribus ausit.

Aut quia vocem ipsam Graeci αὐδὴν vocant, ab auditu; per
inmutationem enim litterae aures quasi audes nuncupatae sunt.
Vox enim repercussa per anfractus earum sonum facit quo
sensum excipiant audiendi. Pinnula summa pars auris, ab
acumine dicta. Pinnum enim antiqui acutum dicebant, unde
et bipinnis et pinna. Nares idcirco nominantur quia per eas 47
vel odor vel spiritus nare non desinit, sive quia nos odore
admonent ut norimus aliquid ac sciamus. Vnde et e contra
inscii ac rudes ignari dicuntur. Olfecisse enim scisse veteres
dicebant. Terentius (Adelph. 397):

Ac non totis sex mensibus
prius olfecissent, quam ille quidquam coeperit.

Narium recta pars, propter quod aequaliter sit in longitudine 48
et rotunditate porrecta, columna vocatur: extremitas eius
pirula, a formula pomi piri: quae vero dextra laevaque sunt,
pinnulae, ab alarum similitudine: medium autem interfinium.

1 γένειον] genos *codd.* quodquod *T*: quia *K* indecipiant *T* bar. gig. *C* 2 Mala est *K* sub oc. eius *B* 3 quod] quia *BC* 4 quam *T*: quae *BCK* 5 quod] quia *BC* sunt *B* supra *KC*: super *TB* 6 max. sunt *C* 7 ex qua *codd.* Varbam *Isid.* vocant *C* 8 quod] quia *K* indeditum *K*: inde dictum *C* 10 ausi *BC* 11 quia] quod *B* auden liden *codd.* (*etiam DFUX*) ob aud. *D*: ab habitu *K* 12 enim *om. BK* (*non D*) 13 enim *om. T* earum *ex* eorum *C* 14 excipiunt *C* 15 pinnum] penum *T* (*non D*) 16 bipennis *BC* 17 spiritum *T* natare *C*: manare *DKT* non desinent *D*: non sinunt *B*: sinuntur *K* quia et nos *C*: quod nos *B*: quae a nos *D* 18 norimus *B*[1]: naribus *T*: odoremus *B*[2]*DK* ac] uel *B* e cont. *K*: et cont. *CT*: et haec cont. *B* 19 vet. sci. *CK* 21 n. notis sex *C*: n. notis ex *BDT*: nomen uti sex *K* 26 a fabarum sim. *K* (*non D*)

49 Os dictum, quod per ipsum quasi per ostium et cibos intus
mittimus et sputum foris proicimus ; vel quia inde ingrediuntur
50 cibi, inde egrediuntur sermones. Labia a lambendo nominata.
Quod autem superius est, labium dicimus; quod inferius, eo
quod grossior sit, labrum. Alii virorum labra, mulierum labia
51 dicunt. Linguae a ligando cibo putat Varro nomen imposi-
tum. Alii, quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim
plectrum cordis, ita lingua inliditur dentibus et vocalem efficit
52 sonum. Dentes Graeci ὀδόντες vocant, et inde in Latinum
trahere nomen videntur. Horum primi praecisores dicuntur,
quia omne, quod accipitur, ipsi prius incidunt. Sequentes ca-
nini vocantur, quorum duo in dextra maxilla et duo in sinistra
sunt. Et dicti canini quia ad similitudinem caninorum existunt,
et canis ex ipsis ossa frangit, sicut et homo; ut quod non pos-
sunt priores praecidere, illis tradunt ut confrangant. Hos
vulgus pro longitudine et rotunditate colomellos vocant. Vlti-
mi sunt molares, qui concisa a prioribus atque confracta subi-
gunt et molent atque inmassant; unde et molares vocati sunt.
53 Dentium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in
54 viris plures, in feminis pauciores existunt. Gingivae a gignen-
dis dentibus nominatae. Factae sunt autem etiam ad decorem
dentium, ne nudi horrori potius quam ornamento existerent.
55 Palatum nostrum sicut caelum est positum, et inde palatum a
polo per derivationem. Sed et Graeci similiter palatum οὐρα-
νὸν appellant, eo quod pro sui concavitate caeli similitudinem
56 habeat. Fauces a fundendis vocibus nominatae, vel quod per
eas famur voces. Arteriae vocatae, sive quod per eas a pul-

1 quod] quia *K* qu. ost. *K* 2 mittamus *C* quia] quod *BC* 3 lam. sunt no. *C*: labendo no. *BK* 4 inf. est eo *C* 6 lingendo *ex* lig- *D* : lingundo *T* (*non U*) : legando *K* putaverunt ipsum no. situm al. qu. particulatos *K* (*non DF*) 7 quod] quia *C* ligant *K* (*non DF*) 8 plectro *K* (*non DF*) 9 voc.] dicunt *C* (*non D*) inde lat. *C*[1] 10 precessores *T*: pricisores dicisores *K* (*non D*) 11 quia] quod *B* 13 in similitudine *C* existant *C* 14 sicut *om.* *T* 15 infrangant *K* 16 pro long. et latitudine et rot. *K* columellos *C* 18 molunt *C* 19 discernunt *T* 20 gignendo *T* 21 etiam *om.* *B* : autem *om.* *K* : autem etiam *T* 24 sed] sic *K* sim. per dirivationem pal. *K*[1] 26 habet *T*: habeant *B* 27 vocatae *om.* *K* (*non D*) quod] quia *KB* (*non D*)

mone aer, hoc est spiritus fertur, seu quod artis et angustis
meatibus spiritum vitalem retineant, unde vocis sonos emittunt:
qui soni uno modo sonarent, nisi linguae motus distantias vocis
efficeret. Toles Gallica lingua dicuntur, quas vulgo per dimi- 57
nutionem tusillas vocant, quae in faucibus turgescere solent.
Mentum dictum, quod inde mandibulae oriantur, vel quod ibi
iungantur. Gurgulio a gutture nomen trahit, cuius meatus ad 58
os et nares pertendit: habens viam qua vox ad linguam trans-
mittitur, ut possit verba conlidere. Vnde et garrire dicimus.
Rumen proximum gurgulioni, quo cibus et potio devoratur. 59
Hinc bestiae, quae cibum revocant ac remandunt, ruminare
dicuntur. Sublinguium operculum gurgulionis, quasi parva
lingua quae foramen linguae recludit operitve. Collum dictum, 60
quod sit rigidum et teres ut columna, baiulans caput et sus-
tentans quasi capitolium: cuius anterior pars gula vocatur, po-
sterior cervix. Cervix autem vocata, quod per eam partem 61
cerebrum ad medullam spinae dirigitur, quasi cerebri via. Ve-
teres autem plurali tantum numero cervices dicebant: prius
Hortensius cervicem singulariter dixit. Cervix autem numero
singulari membrum ipsud significat: nam pluraliter contuma-
ciam saepe demonstrat. Cicero in Verrinis (6, 110): 'Praeto-
rem tu accuses? frange cervices.' Vmeri dicti, quasi armi, ad 62
distinctionem hominis a pecudibus mutis, ut hi humeros, illi
armos habere dicantur. Nam proprie armi quadrupedum sunt.
Ola summi humeri pars posterior. Brachia a fortitudine nomi- 63
nata: βαρὺ enim Graece grave et forte significatur. In brachiis
enim tori lacertorum sunt, et insigne musculorum robur existit.

1 quod] quia *CKB* (*non D*) 2 teneant *K* (*non D*) emittant *K* 3 distinctas voces *C* 4 Toles *BT*: Tolis *K*: Tolles *CDU* 5 tusillas *BCTU*: tusilas *K*: taxellas *D* 6 dictum *bis K* mand. inde *C* (*non D*) vel . . . iung. *om.* C^1 quod] quia *K* (*non D*) 7 iunguntur *K* (*non D*) Gurguli *K* 8 contendit *C* 9 possint *B* 10 proximus *KB* *ante corr.* (*non V*) 11 best.] animalia *C* 12 Sublinguum *K*: Sublingubium *T* 13 quae] quod *K* 14 quod] quia *K* teres CT^1: erens (*i. e.*) haerens T^2: heret (hae-) *DKFB*: rotundum *X* 16 quod] quia *CK* per *om. K* 17 medellam B^1 18 num. tant. *C* prius] primus *dett.* 22 accusses *K*: accusas *B* frangere *K* 23 pecodibus *T*: pecoribus *K* 24 dicuntur *TC*: dicantur *KB* 27 masculorum C^1 rubor *K*

Hi sunt tori, id est musculi: et dicti tori, quod illic viscera
64 torta videantur. Cubitum dictum, quod ad cibos sumendos in
ipso cubamus. Vlna secundum quosdam utriusque manus extensio est, secundum alios cubitus; quod magis verum est, quia
65 Graece ὤλενος cubitus dicitur. Alae subbrachia sunt appellatae, eo quod ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoet; quas quidam ascillas vocant, quod ex his brachia celluntur, id est moventur; unde et oscilla dicta ab eo quod his cillantur, hoc est moveantur, ora. Nam cillere est movere. Has quidam subhircos vocant, propter quod in plerisque hominibus hircorum
66 foetorem reddant. Manus dicta, quod sit totius corporis munus. Ipsa enim cibum ori ministrat; ipsa operatur omnia atque dispensat; per eam accipimus et damus. Abusive autem manus etiam ars vel artifex, unde et manupretium dicimus.
67 Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur; ipsa fidei testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium (Cat. 3, 8): 'Fidem publicam iussu senatus dedi,' id est dextram. Vnde et Apostolus [(Galat. 2, 9): 'Dextras dederunt
68 mihi.'] Sinixtra autem vocata quasi sine dextra, sive quod rem
69 fieri sinat. A sinendo enim sinixtra est nuncupata. Palma est manus expansis digitis, sicut contractis pugnus. Pugnus autem a pugillo dictus, sicut palma ab expansis palmae ramis.
70 Digiti nuncupati, vel quia decem sunt, vel quia decenter iuncti existunt. Nam habent in se et numerum perfectum et or-

1 masculi *BC*^{1} quod] quia *KC* 2 videntur *C* dictum *om. K* (*non D*) quod] quia *CK* (*non D*) 3 ipsos *CK* sec. quos *T*^{1} 5 greci *K* dicunt *K* (*non D*) app. alae eo *K*: appellata eo *T*^{1} 6 ex his *T* inchoat *C* 7 ascilas *T*^{1}: ascellas *K* quod] eo quod *B*: quia (*ex* qua) *C* ex eis *K* 8 ascilla *BT*: ascellas *K* dictas eo *K* his c.] scillantur *T*: excellantur *B*^{1} *ut vid. K*: oscillantur *CB*^{2}*X* hoc *CT*: id *BK* 9 moventur *T* ora *om. K* cellere *K* 10 quod] quia *C*^{1} 11 reddunt *C* 12 mu.] manus *T* ori cib. *C* op. om. *T*: enim op. om. *K* 13 acc.] operamur *B* 14 munus pr. *K* (*ex* mn-): manus pr. *B* 17 iussus *TB*: iussi *C*^{1} 18 unde et ... ded. mihi *TUX Mon.*: unde et apostolus *BCDFK* iacobus et iohannes d. d. m. *T*^{1} (*add.* et barnabe societatis *T*^{2}): d. d. m. et barnabe societatis *UX Mon.* 19 Laeva quod aptior sit ad levandum (*ante* Sin.) *hab. GUXT*^{2}: *om. BCKT*^{1} (*cf.* § 90) rem *om. K* 20 enim] autem *C* nunc. est *C* (*non D*) 21 co. pugnum *T* 22 ab spansis *BC*: adspansis *T*: ab pansis *K* 23 quia (*prius*)] quod *K*

dinem decentissimum. Primus pollex vocatus, eo quod inter
ceteros polleat virtute et potestate. Secundus index et salu-
taris seu demonstratorius, quia eo fere salutamus vel ostendimus.
Tertius inpudicus, quod plerumque per eum probri insectatio 71
exprimitur. Quartus anularis, eo quod in ipso anulus geritur.
Idem et medicinalis, quod eo trita collyria a medicis colliguntur.
Quintus auricularis, pro eo quod eo aurem scalpimus. Vngulas 72
ex Graeco vocamus: illi enim has ὄνυχας dicunt. Truncus
media pars corporis a collo ad inguinem. De quo Nigidius (108):
'Caput collo vehitur, truncus sustinetur coxis et genibus cru-
ribusque.' Thorax a Graecis dicitur anterior pars trunci a 73
collo usque ad stomachum, quam nos dicimus arcam eo quod
ibi arcanum sit, id est secretum, quo ceteri arcentur. Vnde et
arca et ara dicta, quasi res secretae. Cuius eminentes pulpae
mamillae: inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextraque
aut laeva costae. Pectus vocatum, quod sit pexum inter emi- 74
nentes mamillarum partes; unde et pectinem dici, quod pexos
capillos faciat. Mamillae vocatae, quia rotundae sunt quasi
malae, per diminutionem scilicet. Papillae capita mammarum 75
sunt, quas sugentes conprehendunt. Et dictae papillae, quod
eas infantes quasi pappant, dum lac sugunt. Proinde mamilla
est omnis eminentia uberis, papilla vero breve illud unde lac
trahitur. Vbera dicta, vel quia lacte uberta, vel quia uvida, 76
humore scilicet lactis in more uvarum plena. Lac vim nominis 77
a colore trahit, quod sit albus liquor: λευκὸς enim Graece album
dicunt: cuius natura ex sanguine commutatur. Nam post par-

1 vocatur *C*   2 index et *om.* *T*   salutatorius *C*   3 demonstrarius *T ante corr.*   quia] quod *K*   ost. *BDK*: aliquid demonstramus *CT*   4 quod] quia *B*: *om.* *K*   proprii *B*: propriae *K*   6 item *B*   idem et . . . caput (§ 72) *om.* *M.*   med. quia *CK*   a medicinis *B*   7 aur. eo *C*   8 enim] namque *K* (*non D*)   onicen (un-, -ces, -cem) *codd.* (*etiam D*)   9 co. usque ad *C* (*non U*)   10 sustentetur *KM* (*non DFU Mon.*)   13 quo] quod *B*   14 et arx *Serv. ad Aen.* 1, 262: *om.* *K* (*non D*)   secreta *K*   cui em. puppae *B*[1]   15 dextra autem l. *K*: dextraque autem leva *T*: dextra laevaque *CD*   16 quod] quia *K* (*non D*)   peximum *KB*[1]   17 partes *om.* *K* (*non D*)   dicimus quia *K* (*non D*)   19 Pap. vocate *T ante corr.*   capite *T*   21 qu. inf. *C*   sugant *C*[1]   22 lac *om.* *C*[1]   25 calore *C*[1]   quod] quia *C*   26 ducunt *C*[1]   mutatur *K*

tum si quid sanguinis nondum fuerit uteri nutrimento con-
sumptum, naturali meatu fluit in mammas, et earum virtute
78 albescens lactis accipit qualitatem. Cutis est quae in corpore
prima est, appellata quod ipsa corpori superposita incisionem
prima patiatur: κυτις enim Graece incisio dicitur. Idem et
pellis, quod externas iniurias corporis tegendo pellat, pluvias-
79 que et ventos solisque ardores perferat. Pellis autem mox
detracta: subacta iam corium dicitur. Corium autem per
derivationem caro appellavit, quod eo tegatur: sed hoc in brutis
80 animalibus proprium. Pori corporis Graeco nomine appellan-
tur, qui Latine proprie spiramenta dicuntur, eo quod per eos
81 vivificus spiritus exterius ministretur. Arvina est pinguedo
cuti adhaerens. Pulpa est caro sine pinguedine, dicta quod
palpitet: resilit enim saepe. Hanc plerique et viscum vocant,
82 propter quod glutinosa sit. Membra sunt partes corporis.
83 Artus, quibus conligantur membra, ab artando dicti. Nervi
Graeca derivatione appellati, quos illi νεῦρα vocant. Alii La-
tine vocatos nervos putant, eo quod artuum coniunctiones in-
vicem his inhaereant. Maximam autem virium substantiam
nervos facere certissimum est: nam quanto fuerint densiores,
84 tanto propensius augescere firmitatem. Artus dicti, quod con-
ligati invicem nervis artentur, id est stringantur; quorum dimi-
nutiva sunt articuli. Nam artus dicimus membra maiora, ut
85 brachia; articulos minora membra, ut digiti. Conpago capita
sunt ossuum, dicta eo quod sibi conpacta nervis velut glutino
86 quodam adhaereant. Ossa sunt corporis solidamenta. In his
enim positio omnis roburque subsistit. Ossa autem ab usto
dicta, propter quod cremarentur ab antiquis; sive, ut alii putant,

1 sanguis C^1 consumpto *K* 5 cutis *codd.* (*cf.* XVI. III. 6) idem] ideo *K* (*non D*) 6 quod] quia *C* internas *K* (*non D*) corporis *om.* *K* (*non D*) 7 ardore *K* 8 subacta iam *om.* *B* Cori B^1 9 haec *B* § 80 *om.* *T*: *post* § 77 *C* 10 Cori BK^1 11 quae *BK* 12 vivificas C^1 pinguitudo *C* 13 Palpa C^1 sine pinguine *B* 14 et pler. *B*: et *om.* *C* viscum *om.* *B* 15 propter] eo *B* 16 N. a gr. *C* 18 artium *T* 19 inh. id est ab inerendo T^2 20 nervos] cernos *K* est *om.* *C* 21 dici *B* 24 membra *om.* *K* (*non D*) 25 velut] vel *BT* 26 adereat *K*: cohaereant *B*

ab ore, eo quod ibi pateant. Nam ubique cute visceribusque
obtecta celantur. Medulla appellata, quod madefaciant ossa; 87
inrigant enim et confortant. Vertibula sunt summae ossuum
partes nodis crassioribus conglobatae, dictae ita eo quod ad
inflexionem membrorum illa vertantur. Cartilagines ossa 88
mollia et sine medulla, quod genus auriculae et narium discri-
men et costarum extremitates habent; sive opercula ossuum,
quae moventur. Et dictae cartilagines quod leni attritu
carent dolorem dum flectuntur. Costas appellari quidam pu- 89
tant quod ab ipsis interiora custodiantur, et tota mollities ven-
tris vallata salvetur. Latus, quia iacentibus nobis latet: est 90
enim laeva pars corporis. Dextro autem lateri habilior motus
est; laevo fortior, et oneri ferendo adcommodatior. Vnde et
laeva nuncupata, quod aptior sit ad levandum aliquid et por-
tandum. Ipsa enim gestat clipeum, ensem, pharetra et reli-
qua onera, ut expedita sit dextera ad agendum. Dorsum est a 91
cervice usque ad renes. Dictum autem dorsum quod sit super-
ficies durior corporis in modum saxi, fortis et ad portandum et
ad perpetiendum. Terga, quia in ea supini iacemus in terra, 92
quod solus homo potest. Nam muta animalia tantum aut in
ventre aut in latere iacent. Vnde et in animalibus terga
abusive dicuntur. Scapula. . . . Interscapilium spatium, quod 93
inter scapulas est, unde et nominatum. Palae sunt dorsi dextra 94
laevaque eminentia membra, dicta quod in luctando eas premi-
mus; quod Graeci πάλην dicunt. Spina est iunctura dorsi, 95
dicta eo quod habeat radiolos acutos; cuius iuncturae spondilia
appellantur propter partem cerebri, quae fertur per eos longo
tractu ad ceteras corporis partes. Sacra spina est ima perpetuae 96

1 namque ub. *C* 2 tecta *K* madefaciat *C* 4 notis *K* grossioribus *B* ita] itaque *B* quod] quae *B* 7 habet *T* sive] sibi *K* 9 dum] quo *B* 11 servetur *K* Lat. quod latentibus *B* 12 dextra *TB* latere *B* 13 laevo (le-) *CT*: laeva (le-) *BK* honori *B* feriendo *T* 15 pharetram *C* 17 dictus au. dorsus *KT* 18 in *om.* *K* 19 qu. in supino iac. *K* (*non D*) 20 anim.] alia *B* 21 et in *om.* *T*: et *om.* *BK* (*non D*) 22 Interscapulium *T*: Interscaplium *BK*: Interscapilium *C* 23 Palpe *K* 24 quod] quia *B* 25 palin *codd.* Sina *K* 26 spondolae *K* 27 per os *K*: *om.* *B* 28 perpetua *K*

spinae, quam Graeci ἱερὸν ὀστοῦν vocant, quoniam primum in-
fante concepto nascitur, ideoque ex hostia id primum a gentili-
97 bus diis suis dabatur, unde et sacra spina dicitur. Renes ait
Varro dictos quod rivi ab his obsceni humoris nascantur. Nam
venae et medullae tenuem liquorem desudant in renibus, qui
liquor rursus a renibus calore Venerio resolutus decurrit.
98 Lumbi ob libidinis lasciviam dicti, quia in viris causa corpo-
reae voluptatis in ipsis est, sicut in umbilico feminis. Vnde et
ad Iob in exordio sermonis dictum est (38, 3): 'Accinge sicut
vir lumbos tuos': ut in his esset resistendi praeparatio, in qui-
99 bus libidinis est usitata dominandi occasio. Vmbilicus est
medius locus corporis, dictus quod sit umbus iliorum. Vnde
et umbo appellatur locus in medio clypei, a quo pendet. Ex
100 eo enim infans in utero pendet, ex eo etiam et nutritur. Ilium
Graeco sermone appellatum, quod ibi nos obvolvamus. Graece
101 enim †ilios† obvolvere dicitur. Clunes vocatae, quod sint iuxta
colum, quod est longao. Nates, quod in ipsis innitimur dum
sedemus. Vnde et conglobata est in eis caro, ne prementis
102 corporis mole ossa dolerent. Genitalia corporis partes, ut no-
men ipsud docet, gignendae sobolis acceperunt vocabulum,
quod his procreatur et gignitur. Haec et pudenda pro vere-
cundia, sive a pube: unde et indumento operiuntur. Dicuntur
autem ista et inhonesta, quia non habent eam speciem decoris
103 sicut membra quae in promptu locata sunt. Idem et veretrum,
quia viri est tantum, sive quod ex eo virus emittitur. Nam
104 virus proprie dicitur humor fluens a natura viri. Testiculi
per diminutionem a testibus dicti, quorum numerus incipit

1 osto invocant *BT* primo *K* 2 ex *Arev.*: et *BCDT*: pro *K* id *om. K*: id est *D* 3 suis dab.] immolabantur *K* (*non D*) 4 humores *K* nascuntur *C* 5 qui ... ren. *om. T* 7 quia] quod *BC* in eis causae *B* 10 reparatio *B* 12 umbus *etiam D* 13 umbo] ambo *T* app. medius locus cl. *K* (*non D*) pend. et ex eo inf. *B* 14 et *om. K* (*non D*) 15 grecorum *K* obolamus *C*[1]: obvolvimus *ex* -lumus *T* 16 ilios (-eos) *codd.* (*cf.* IV. VI. 14): εἰλύειν *Arev.*: εἰλίσσειν *alii* 17 lon.] longae *C* Na. quia ip. *C* initimur *B*: nitimur *K* 18 unde *om. K* 19 ut *om. T*[1]: unde *K* (*non D*) 20 gignendi *TB* 21 in his *T*[2]: in eis *B* 22 sive] sed *K* (*non D*) 23 dec.] coloris *K* 24 locuta *T* 25 quod] quia *C* 26 amor *B*

a duobus. Hi semen calamo ministrant, quod ab spinae
medulla et renes et lumbus suscipiunt ad gratiam procre-
andi. Fiscus est pellis in qua testiculi sunt. Posteriora **105**
vero vocata, quod retro sunt et a vultu aversa, ne dum
alvum purgamus inquinaremus aspectum. Meatus inde ap-
pellatus, quia per eum meant, id est egeruntur, stercora. Fe- **106**
mora dicta sunt, quod ea parte a femina sexus viri discrepet.
Sunt autem ab inguinibus usque ad genua. Femina autem per
derivationem femorum partes sunt, quibus in equitando tergis
equorum adhaeremus. Vnde et proeliatores olim sub femini-
bus equos amisisse dicebantur. Coxae quasi coniunctae axes; **107**
ipsis enim femora moventur. Quarum concava vertebra vo-
cantur, quia in eis capita femorum vertuntur. Suffragines, quia
subtus franguntur, id est flectuntur, non supra, sicut in brachiis.
Genua sunt commissiones femorum et crurum; et dicta genua **108**
eo quod in utero sint genis opposita. Cohaerent enim ibi sibi,
et cognata sunt oculis, lacrimarum indicibus et misericordiae.
Nam a genis genua dicuntur. Denique conplicatum gigni for- **109**
marique hominem, ita ut genua sursum sint, quibus oculi
formantur, ut cavi ac reconditi fiant. Ennius (inc. 14):

Atque genua conprimit arta gena.

Inde est quod homines dum ad genua se prosternunt, statim
lacrimantur. Voluit enim eos natura uterum maternum re-
memorare, ubi quasi in tenebris consedebant antequam venirent
ad lucem. Crura dicta, quia in his currimus et gressum faci- **110**
mus. Sunt autem sub genibus usque ad suras. Tibiae vocatae
quasi tubae. Sunt enim et longitudine et specie similes.

1 quod] quem *codd.* (*et Isid.*) 2 medullis *B* lumbos *codd.* 3 Viscus *BK* 4 quod] quia *BC* avulsa av. B^1 5 purgamur *C* inquinaremur aspectu *K* 6 egrediuntur *C* Femoralia *BK* 7 discrepent *B* 8 igninibus B^1 9 testis eq. *B* 10 suffeminibus *T* 11 admisisse *K*: amisse *B* ax. in ips. *T* 12 ipses B^1 quorum *BCT* vacantur *B* 13 quia] quod *B* femora C^1 vertantur *T* 16 genisupposita *T* 18 a] e *T* Den. et conp. *C* 19 ut *om.* *B* sur sint C^1 20 ac] et *K* 21 adque *KMU*: atque atque *D* (*non F*) conprimit *BFTU*: conpraemit (com-) C^1*DKM* (Basil. F III 15 l *fol.* 6 r. —*saec.* viii) 22 quod] quia *C* 23 eos *om.* *B* remorare *K*: se memorare *D* 24 veniret C^1 25 in *om.* *T* 27 en. long. *B*

111 Talus dictus a tolo. Nam tolus est eminens rotunditas: unde
et fastigium templi rotundi tolus vocatur. Talus autem sub
112 crura est, sub talo calcanei. Pedes ex Graeca etymologia
nomen sortiti sunt. Hos enim Graeci πόδας dicunt, qui alter-
113 nis motibus solo fixi incedunt. Plantae a planitie nuncupatae,
quia non rotundae, ut in quadrupedibus, ne stare non possit
bipes homo, sed planae atque longiores formatae sunt, ut stabile
corpus efficerent. Sunt autem plantae anteriores partes, quae
114 etiam de multis ossibus constant. Calcis prima pars plantae:
a callo illi nomen inpositum, quo terram calcamus; hinc et
115 calcaneus. Solum inferior pars pedis, dictum quia eo terrae
vestigia inprimimus. Sed et solum dicitur omne quod aliquid
sustinet, quasi solidum: unde et terra solum, quod cuncta
sustineat; et solum pedis, quod totam corporis molem portat.
116 Viscera non tantum intestina dicimus, sed quidquid sub corio
est, a visco, quod est inter cutem et carnem. Item viscera
vitalia, id est circumfusa cordis loca, quasi viscora, eo quod ibi
117 vita, id est anima, continetur. Item viscera capita nervorum
ex sanguine et nervis copulata. Item lacerti, sive mures, quia
sic in singulis membris cordis loco sunt ut cor in media totius
corporis parte, appellanturque a nomine similium animalium
sub terra delitescentium. Nam inde musculi a murium similitu-
118 dine: idem etiam et tori, quod illic viscera torta videantur. Cor
a Graeca appellatione derivatum, quod illi καρδίαν dicunt, sive
a cura. In eo enim omnis sollicitudo et scientiae causa manet.
Qui ideo pulmoni vicinus est ut, cum ira accenditur, pulmonis
humore temperetur. Huius duae arteriae sunt, e quibus sini-

1 a talo *T* 4 quia alt. *C*: qui internis *K* 5 motibus *om.* *B* 6 sta. poss. *K* (*non D*) 7 stabili *D*: stabilius *K* 9 de] ex *C* constat *K* prima *om.* *KB* (*non D*) plantae] calcis *T* 10 a callo] callo enim *B* quo] quod *B* 11 dic. ped. *C ante corr.* quia *ex* quod *ut vid.* *K* 12 vestigium *B* 13 ter. a sol. *K*: ter. solium *B* (*non D*) quod] quia *ex* qua *C*: ut *K* (*non D*) 14 quod] quia *BC* mol. corp. *BD* 16 a fisco *T* 17 id est *om.* *K* (*non D*) circumcisa *B* loc. cord. *C* qu. viscera *T* eoque ibi *B* 18 contineatur *B* ner. id est ex *B* 19 idem *C* 20 sic *om.* *C*[1] sing.] cunctis *B* cor. memb. *B* 21 apelaturque *K* 23 idem] inde *T* quod] quia *B* torca *K* 26 qui] quod *B* 27 e] a *B* in sinistra *K*

stra plus sanguinem habet, dextra plus spiritum : unde et in
dextro brachio pulsum inspicimus. Praecordia sunt loca cor- 119
dis vicina quibus sensus percipitur ; et dicta praecordia eo quod
ibi sit principium cordis et cogitationis. Pulsus vocatus, quod 120
palpitet ; cuius indicio aut infirmitatem intellegimus aut salutem. Huius duplex est motus ; aut simplex, aut conpositus. Simplex, qui ex uno saltu constat ; conpositus, qui ex pluribus motibus inordinatus et inaequalis existit. Qui motus certa habent spatia ; dactylicum percussum, quamdiu sine vitio sunt ; si quando vero citatiores sunt, ut δορκαδάζοντες, aut leniores, ut
μυρμίζοντες, mortis signa sunt. Venae dictae, eo quod viae 121
sint natantis sanguinis, atque rivi per corpus omne divisi, qui-
bus universa membra inrigantur. Sanguis ex Graeca etymologia 122
nomen duxit, quod vegetetur et sustentetur et vivat. Sanguis autem est dum in corpore est, effusus vero cruor dicitur. Nam cruor vocatus ab eo quod effusus decurrit, vel ab eo quod currendo corruat. Alii cruorem interpretantur sanguinem corruptum qui emittitur. Alii aiunt vocatum sanguinem quod suavis
sit. Sanguis autem non est integer, nisi in iuvenibus. Nam 123
dicunt physici minui sanguinem per aetatem ; unde et in senibus tremor est. Proprie autem sanguis animae possessio est : inde genas lacerare mulieres in luctu solent ; inde et pur-
pureae vestes et flores purpurei mortuis praebentur. Pulmo ex 124
Graeco trahit vocabulum. Graeci enim pulmonem πλεύμων vocant, eo quod cordis flabellum sit, in quo πνεῦμα, id est spiritus inest, per quod et agitantur et moventur ; unde et pulmones vocati sunt. Nam Graece πνεῦμα spiritus dicitur, qui flando et exagitando aerem amittit et recipit ; a quo moventur pulmones et palpitant et aperiendo se ut flatum capiant, stringendo, ut eiciant.

3 vicinia *K* 4 voc. *bis* *K* : vocatur *C* 5 sal.] sanitatem *C* 6 modus *K*[1]*B* aut simp. aut conp. *om.* *TB*[1] 7 constat] est *B*[1] conp. est qui *C* 9 habet *T* vitio] spatio *C*[1] 11 signas sunt *K* quia *C*[1] 12 sunt *C* om. corp. *B* divise *T* 14 quia *C* sustinetur *C* : sustentur *B*[1] 15 au. dum *K* : est au. dum *C* corp. eff. *C* 16 vocatur *C* effesus dec. *T* 17 al. autem cru. *C* 18 quia s. est *C* : quia suaue sit *K* 20 undet in *K* : unde in *BT* 24 pulm. en. *K* 26 agitentur *B* 27 inflando *T* 28 admittit *TBC* 29 pa. ad aperiendum *K* capiando str. *C*

125 Est enim organus corporis. Iecur nomen habet eo quod ignis
ibi habeat sedem, qui in cerebro subvolat. Inde ad oculos
ceterosque sensus et membra diffunditur, et calore suo ad se
sucum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad usum
pascendi nutriendique singulis membris praebet. In iecore
autem consistit voluptas et concupiscentia iuxta eos qui de
126 physicis disputant. Fibrae iecoris sunt extremitates, sicut [et]
extremae partes foliorum in intibis, sive quasi linguae eminentes.
Dictas autem fibras quod apud gentiles in sacris ad Phoebi
aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque subcensis re-
127 sponsa acciperent. Splen dictum a supplemento ex contraria
parte iecoris, ne vacua existeret: quem quidam etiam risus causa
factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde
sapimus, iecore amamus. Quibus quattuor elementis constanti-
128 bus integrum est animal. Fel appellatum, quod sit folliculum
gestans humorem, qui vocatur bilis. Stomachus Graece os
vocatur, eo quod ostium ventris sit, et ipse cibum excipiat at-
129 que in intestina transmittat. Intestina dicuntur, eo quod cor-
poris interiore parte cohibentur; quae idcirco longis nexibus
in circulorum ordinata sunt modo, ut susceptas escas paulatim
130 digerant, et superadditis cibis non inpediantur. Omentum
membranum, quod continet intestinorum maiorem partem,
quod *ἐπίπλουν* Graeci vocant. Disseptum intestinum, quod
discernit ventrem et cetera intestina a pulmonibus, a corde.
131 Caecum intestinum, quod sit sine foramine et exitu; quem
Graeci **τυφλὸν ἔντερον** dicunt. Ieiuna tenue intestinum, unde
132 et ieiunium dicitur. Venter autem et alvus et uterus inter se
differunt. Venter est qui acceptos cibos digerit, et apparet
extrinsecus, pertinetque a pectore ad inguinem, et dictus venter

2 qui] qua B^1 3 ad secum ex *T*: ad sucum ex C^1 (ad *del.* C^2) 6 consistit] persistit *KB* 7 et *hab. BCDF*: *om. KT* 8 in intibiis *D*: in intibus *B* (*non F*) 9 quod] quia *C* ad Ph. ar. in sac. *C* 10 suspensis *K* (*non D*) 13 existunt *K* 16 os] *an οἰσοφάγος?* 17 hostia *B* 18 in *om.* B^1 (ad B^2) C^1 21 egerant *T*: degerant *C* (B^1 *n. l.*) 23 Disceptum *T* quia disc. *C* 24 ad cor *C*: et a corde *dett.*: *an* ac corde? 25 quia sit *C* et exitu *om. T* 26 τυφλὸν] thilon *T*: tilon *CK*: telon *B* 27 ven. autem est *B* 28 degerit *C* 29 intrinsecus *K*

quod per totum corpus vitae alimenta transmittat. Alvus est 133
qui cibum recipit, et purgari solet. Sallustius (Hist. I, frag. 52):
'Simulans sibi alvum purgari.' Et vocatum alvum quod ablua-
tur, id est purgetur: ex ipso enim sordes stercorum defluunt.
Vterum solae mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitu- 134
dinem cauliculi. Tamen auctores uterum pro utriusque libet
sexus ventre plerumque ponunt, nec poetae tantummodo, sed
et ceteri. Vocatus autem uterus, quod duplex sit et ab utraque 135
in duas se dividat partes, quae in diversum diffusae ac replexae
circumplicantur in modum cornu arietis; vel quod inte-
rius inpleatur foetu. Hinc et uter, quod aliquid intrinsecus
habuerit, membra et viscera. Aqualiculus autem proprie porci 136
est; hinc ad ventrem translatio. Matrix dicitur, quod foetus
in eo generetur: semen enim receptum confovet, confotum cor-
porat, corporatum in membra distinguit. Vulva vocata quasi 137
valva, id est ianua ventris, vel quod semen recipiat, vel quod
ex ea foetus procedat. Vesica dicta, quia sicut vas aqua, ita de
renibus urina collecta conpletur, et humore distenditur. Cuius
usus in volucribus non habetur. Vrina autem dicta, sive quod 138
urat, seu quia ex renibus egeritur. Cuius indicio et salus et
aegritudo futura monstratur. Qui humor vulgo lotium dicitur,
quod eo lota, id est munda, vestimenta efficiantur. Semen est 139
quod iactum sumitur aut a terra aut ab utero ad gignendum vel
fructus vel foetus. Est enim liquor ex cibi et corporis deco-
ctione factus ac diffusus per venas atque medullas, qui inde
desudatus in modum sentinae concrescit in renibus, eiectusque
per coitum, et in utero mulieris susceptus calore quodammodo
viscerum et menstrualis sanguinis inrigatione formatur in cor-

2 purgare *T* 3 vocatus (*ut vid.*) alvus *C* 6 caliculi *T*: caulicali *B* pro utroque libet *BD*: ex utroque *K* 7 sexu *D* ventrem *BDT* posuerunt *K* (*non D*) 8 et *om.* *K* (*non D*) quod] quia *C* utroque *C* 9 dividet *T*: dividant *B* fusae C^1 repletae (-te) *KT*: reflexae C^1 (*cum Lact, opif.* 12, 5) 10 circumplectantur *B* cornua *BT*: cornuum *C* alterius *B* 11 quod] qui *C* 12 hab. et mem. *T*: hab. ut mem. *C* autem *om.* *K* 13 hinc] in *B*: inde *K* translatum *K* dicitur *om.* *K* foetus] pecus *BCT* 14 ea *K* 16 vel qu. sem. rec. *om.* *T* 18 disciditur *K* 20 sive quod ren. *B* erigitur *K* 22 eo quod mun. id est lo. *B* efficiatur *B*: efficiuntur *C* 23 vel *om.* *K* 24 ex] in *K* 26 iectusque *C* 27 caloreque admodum *B* 28 -li *BT* corpus *Arev.*

140 pore. Menstrua supervacuus mulierum sanguis. Dicta autem
menstrua a circuitu lunaris luminis, quo solet hoc venire pro-
fluvium; luna enim Graece μήνη dicitur. Haec et muliebria
141 nuncupantur; nam mulier solum animal menstruale est. Cuius
cruoris contactu fruges non germinant, acescunt musta, moriun-
tur herbae, amittunt arbores fetus, ferrum rubigo corripit,
nigrescunt aera. Si qui canes inde ederint, in rabiem efferun-
tur. Glutinum asphalti, quod nec ferro nec aquis dissolvitur,
142 cruore ipso pollutum sponte dispergitur. Post plurimos autem
dies menstruos ideo semen non esse germinabile, quia iam non
est menstrualis sanguis, a quo perfusum inrigetur. Tenue
semen locis muliebribus non adhaerere; labitur enim nec
habet vim adhaerendi. Similiter et crassum vim non habet
gignendi, quia muliebri sanguini miscere se non potest propter
nimiam sui spissitudinem. Hinc et steriles mares vel feminas
fieri; vel per nimiam seminis vel sanguinis crassitudinem, vel
143 propter nimiam raritatem. Primum autem aiunt cor hominis
fingi, quod in eo sit et vita omnis et sapientia; deinde
quadragesimo die totum opus expleri; quod ex abortio-
nibus, ut ferunt, collecta sunt. Alii foetus a capite sumere
dicunt exordium. Vnde et in avium foetus primum oculos
144 fingi in ovis videmus. Foetus autem nominatus, quod
adhuc in utero foveatur. Cuius secundae dicuntur folliculus,
qui simul cum infante nascitur continetque eum; dictus,
145 quia et cum editur sequitur. Nasci autem patribus similes
aiunt, si paternum semen validius sit; matribus, si matris; hac

2 propter circuitum *C* provenire *C* 3 enim] autem *C* 5 morientur *K* 6 rub. corrumpit *CK* 7 quis *U*: *om.* *K*: quid *codd. Solini* 1, 55 -rantur C^2 10 menstruosi *B* germinabile *K*: generabile *BCT* 11 perfusus *codd.* (*et Isid.*) 12 mulieribus B^1 haerere (he-) *BK* adhaer. . . . non hab. *om.* C^1 13 non *om.* *BK* (*hab.* *D*) 14 quod *B* mulieri *K* misceri (*om.* se) *K* (*non* *D*) pre nim. *K* 17 autem] enim C^1D 18 quod] ut *K* (*non* *D*) et] pro *K* (*non* *D*) omnis *BCK*: hominis *T* et *om.* *K* (*non* *D*) 19 opus] corpus *K* (*non* *D*) in ab. *K*: ab exortionibus C^1: ex abortationibus *T* (*non* *D*) 20 dic. exord. sum. *K* (*non* *D*) 21 oculis *DK* 22 nominatum *BT*: nominatur *D* 23 follicolum *K* 24 continentque *K* dic. quia commeditur et seq. *D* 26 si] ut *K* (*non* *D*) validior B^1KT (*et Isid.*)

ratione similes exprimi vultus: qui autem utriusque parentis
figuram reddunt, aequaliter mixto paterno maternoque semine
concipiuntur. Avorum proavorumque similes fieri, quia sicut
in terra multa semina occulta, sic et in nobis semina celantur
figuras parentum redditura. Ex paterno autem semine puellas
nasci et ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici
semine, cuius pars maior cum invaluit occupat similitudinem
sexus. In corpore nostro quaedam tantum utilitatis causa facta 146
sunt, ut viscera: quaedam et utilitatis et decoris, ut sensus in
facie, et in corpore manus ac pedes: quorum membrorum et
utilitas magna est, et species decentissima. Quaedam tantum 147
decoris, ut mamillae in viris, et in utroque sexu umbilicus.
Quaedam discretionis, ut in viris genitalia, barba promissa,
pectus amplum; in mulieribus leves genae, et angustum pectus;
ad concipiendos autem et portandos foetus renes et latera dilatata.
Quod ad hominem et ad partes attinet corporis ex parte
dictum est, nunc aetates eius subiungam.

De aetatibvs hominvm. Gradus aetatis sex sunt: in- II
fantia, pueritia, adolescentia, iuventus, gravitas atque senectus.
Prima aetas infantia est pueri nascentis ad lucem, quae porri- 2
gitur in septem annis. Secunda aetas pueritia, id est pura et 3
necdum ad generandum apta, tendens usque ad quartum-
decimum annum. Tertia adolescentia ad gignendum adulta, 4
quae porrigitur usque ad viginti octo annos. Quarta iuventus 5
firmissima aetatum omnium, finiens in quinquagesimo anno.
Quinta aetas senioris, id est gravitas, quae est declinatio a 6
iuventute in senectutem; nondum senectus sed iam nondum
iuventus, quia senioris aetas est, quam Graeci πρεσβύτην vocant.

1 parentum fig. *K* 2 aequali *K* mix. paternoque sem. *B*[1] 4 nobis] hominibus *CD* 5 pat.] materno *K* (*non D*) 6 et *om. D* ex *om. K* mat.] paterno *K* (*non D*) qui *K* (*non D*) 7 invaluerit *K* 9 ut sens. . . . decent. *om. K* nasus *alii* in fac.] infantiae *D* 10 membr. util. *C* 13 qu. autem discr. *C* promissa *CT*: prolixa *BK* 14 in mul. *ante* pect. *C*[1] 15 dilata *C*[1] 17 coniungam *K* (*non D*) 21 annos *K* pu. est id est *C* puera *B* 22 ad xiiii annos *K* 24 vicensimum octavum annum *K* 25 quinquagesimum annum *T* 26 aet. est sen. *C* 28 quam] quod *B*: quem *dett.*

Nam senex apud Graecos non presbyter, sed γέρων dicitur.
Quae aetas a quinquagesimo anno incipiens septuagesimo ter-
7 minatur. Sexta aetas senectus, quae nullo annorum tempore
finitur; sed post quinque illas aetates quantumcumque vitae
8 est, senectuti deputatur. Senium autem pars est ultima sene-
ctutis, dicta quod sit terminus sextae aetatis. In his igitur sex
spatiis philosophi vitam discripserunt humanam, in quibus
mutatur et currit et ad mortis terminum pervenit. Pergamus
ergo breviter per praedictos gradūs aetatum, etymologias eorum
9 in homine demonstrantes. Infans dicitur homo primae aetatis;
dictus autem infans quia adhuc fari nescit, id est loqui non
potest. Nondum enim bene ordinatis dentibus minus est
10 sermonis expressio. Puer a puritate vocatus, quia purus est,
et necdum lanuginem floremque genarum habens. Hi sunt
ephebi, id est a Phoebo dicti, necdum [pronati] viri, adole-
11 scentuli lenes. Puer autem tribus modis dicitur, pro nativitate,
ut Esaias (9, 6): 'Puer natus est nobis.' Pro aetate, ut octoennis,
decennis. Vnde est illud:

Iam puerile iugum tenera cervice gerebat.

Pro obsequio et fidei puritate, ut Dominus ad prophetam
(Ierem. 1, 7): 'Puer meus es tu, noli timere,' dum iam Ieremias
12 longe pueritiae excessisset annos. Puella est parvula, quasi
pulla. Vnde et pupillos non pro condicione, sed pro aetate
puerili vocamus. Pupilli autem dicti quasi in oculis, hoc est
a parentibus orbi. Hi autem vere pupilli dicuntur quorum
patres ante decesserunt quam ab his nomen acceperint. Ceteri
orbi vocantur orphani, idem qui et pupilli; illud enim Graecum
nomen est, hoc Latinum. Nam et in psalmo, ubi legitur

1 dicitur] dictus *K* 5 ultimae *K* 6 fit *K* sexta *T* 7 scripserunt *C* 8 mortis *om. B* term.] tempore *K* (*non D*) 9 aet. et etym. *K* (*non D*) earum *K* 10 demonstremus *K* (*non D*) 11 quia] quod *K* 12 non en. *C* pene *K* dent.] sensibus *B* 13 a pueritia *K* (*non D*) 15 pronati *hab.* KB^2XD (pro nativitatae): *om.* B^1CT 16 le * * * B^1 (leves ?) (*non D*) 17 per aetatem *K* (*non D*) 18 unde] ut *B* 19 puerili *T* regebat *BT* 20 per obs. *K* 21 iam *om. B* 22 excesserat *K* (*non D*) 23 pup.] pullos C^1 24 pueri voc. C^1 25 apparentibus *B* 26 discesserunt *BK* acciperent *BCT* 27 id. qui pup. *K* 28 nam et] manet *B*

(10, 14): 'Pupillo tu èris adiutor,' Graecus habet ὀρφανῷ.
Puberes a pube, id est a pudenda corporis, nuncupati, quod **13**
haec loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem
ex annis pubertatem existimant, id est eum puberem esse qui
quattuordecim annos expleverit, quamvis tardissime pubescat:
certissimum autem puberem esse qui et ex habitu corporis
pubertatem ostendit et generare iam possit. Puerperae sunt, **14**
quae annis puerilibus pariunt. Vnde et Horatius (C. 4, 5, 23):

Laudatur primo prole puerpera [nato].

Et dictae puerperae vel quod primo partu gravantur, vel quod
primum pueros pariunt. Adolescens dictus, eo quod sit ad **15**
gignendum adultus, sive a crescere et augeri. Iuvenis vocatus, **16**
quod iuvare posse incipit; ut in bubus iuvenci, cum a vitulis
discesserint. Est enim iuvenis in ipso aetatis incremento
positus, et ad auxilium praeparatus. Nam iuvare hominis
est opus aliquod conferentis. Sicut autem trecesimus perfectae
aetatis est annus in hominibus, ita in pecudibus ac iumentis
tertius robustissimus. Vir nuncupatus, quia maior in eo vis **17**
est quam in feminis: unde et virtus nomen accepit; sive quod
vi agat feminam. Mulier vero a mollitie, tamquam mollier, **18**
detracta littera vel mutata, appellata est mulier. Vtrique enim **19**
fortitudine et inbecillitate corporum separantur. Sed ideo
virtus maxima viri, mulieris minor, ut patiens viri esset; scilicet,
ne feminis repugnantibus libido cogeret viros aliud
appetere aut in alium sexum proruere. Dicitur igitur mulier **20**
secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis:
et hoc ex lingua sacrae Scripturae. Nam Eva statim
facta de latere viri sui, nondum contacta a viro, mulier appellata

3 tunc] in *K* ducant *C*: dicunt *B ante corr.* quidam] quod *B*[1] autem *om. K* 5 exple *K* 6 qui ex *K* 7 ostendet *KT*: ostendit *C*: ostendat *B* posset *T ante corr.* 9 pro. puerpere *T* nato *BC*: natu *K*: *om. T* (*gloss. marg. in archetypo*?) 10 quod] quia *BC* primo *om. BK* 12 augere *CK* Iuvenes vocatos ut iuv. *K* 13 posse] se *K* incipiunt *K*: incipiat *C* a vit.] ab indolis *K* 15 et auxilio praep. *K* 16 aliquid *BC* perfectus aet. ann. *K*: perfectus est ann. *B* 17 ac] a *T* 18 vis] virtus *C* 21 Vtriusque *BT* 22 inbec. et fort. *B* corporum *om. B*[1] 23 pat. vire *T*: pat. viro *BC* 26 corruptionem *om. T* 27 sacrae] sanctae *T*

est, dicente Scriptura (Genes. 2, 23): 'Et formavit eam in
21 mulierem.' Virgo a viridiori aetate dicta est, sicut et virga,
sicut et vitula. Alias ab incorruptione, quasi virago, quod
22 ignoret femineam passionem. Virago vocata, quia virum agit,
hoc est opera virilia facit et masculini vigoris est. Antiqui
enim fortes feminas ita vocabant. Virgo autem non recte
virago dicitur, si non viri officio fungitur. Mulier vero si
23 virilia facit, recte virago dicitur, ut Amazona. Quae vero nunc
femina, antiquitus vira vocabatur; sicut a servo serva, sicut
a famulo famula, ita a viro vira. Hinc et virginis nomen qui-
24 dam putant. Femina vero a partibus femorum dicta, ubi
sexus species a viro distinguitur. Alii Graeca etymologia femi-
nam ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit.
Libidinosiores enim viris feminas esse tam in mulieribus quam
in animalibus. Vnde nimius amor apud antiquos femineus
25 vocabatur. Senior est adhuc viridior. In sexto libro Ovidius
(Met. 12, 464): Senior,

Inter iuvenemque senemque.

Terentius (Hec. 11):

Quo iure sum us⟨us⟩ adulescentior.

26 ⟨Adulescentior⟩ non utique magis adolescens, sed minus; ut
senior minus sene, ubi comparativus gradus minus significat
a positivo. Ergo senior non satis, sicut iunior inter iuvenem,
27 sicut pauperior intra ditem et pauperem. Senes autem quidam
dictos putant a sensus diminutione, eo quod iam per vetu-
statem desipiant. Nam physici dicunt stultos esse homines
frigidioris sanguinis, prudentes calidi: unde et senes, in quibus
iam friget, et pueri, in quibus necdum calet, minus sapiunt.
Inde est quod convenit sibi infantum aetas et senum: senes

2 est *om.* *K* 4 ignorat *C* quia *CT*: quod *BK* 5 hoc] id *K* vilia *K* masculi *K* virogis *C*[1] 6 virgo au.] virago *T* 7 si non ... dicitur *om.* *C*[1] 8 Quod *B* 9 antiquis *C* virago *KM* 11 vero] autem *C* 13 igne aut vi dicta *K* quia] quod *B* 16 in sexto (vi) libro] *fort.* vi *vel* in vi 18 iuvenem sen. *C* 20 quod *T*: qui *K* sumus *codd.* (*etiam X*) 21 Ad. (*vel* ad. § 25) *om. codd.* (*etiam X*) 23 sen. non satis senex si. *Arev.* 25 sensu *K*: sensui *T* pro vet. *KB*[1] *ut vid.* 26 stulta *K* 28 nondum *C* 29 quod] quia *B*

enim per nimiam aetatem delirant; pueri per lasciviam et
infantiam ignorant quid agant. Senex autem tantum masculini 28
generis est, sicut anus feminini; nam anus dicitur sola mulier.
Anus autem appellata a multis annis, quasi annosa. Nam si
commune esset nomen, cur diceret Terentius (Eun. 357):
'senem mulierem'? Hinc et vetula, quia vetusta. Sicut autem
a sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est. Canities 29
autem vocata a candore, quasi candities. Vnde est illud:
'florida iuventus, lactea canities,' prout diceret candida. Sene- 30
ctus autem multa secum et bona adfert et mala. Bona, quia
nos ab inpotentissimis dominis liberat, voluptatibus inponit
modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat ma-
turiora consilia. Mala autem, quia senium miserrimum est
debilitate et odio. 'Subeunt' enim (Virg. Georg. 3, 67) 'morbi
tristisque senectus'. Nam duo sunt quibus minuuntur corporis
vires, senectus et morbus. Mors dicta, quod sit amara, vel a 31
Marte, qui est effector mortium [sive mors a morsu hominis
primi, quod vetitae arboris pomum mordens mortem incurrit].
Tria sunt autem genera mortis: acerba, inmatura, naturalis. 32
Acerba infantum, inmatura iuvenum, merita, id est naturalis,
senum. Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur 33
incertum est. Nam sicut ait Caesar, ab eo quod est morior
in participio praeteriti temporis in 'tus' exire debuit, per unum
scilicet U, non per duo. Nam ubi geminata est littera U, nomi-
nativus est, non participium, ut fatuus, arduus. Convenienter
itaque factum ut quemadmodum id, quod significat, non potest
agendo, ita et ipsud nomen non possit loquendo declinari.
Omnis autem mortuus aut funus est, aut cadaver. Funus est, 34
si sepeliatur. Et dictum funus a funibus accensis, quos ante

1 pro nimia aetate *BK* pro lascivia et infantia *B* 3 est *om.* *C*[1] femenei *C*[1] (-min-*C*[2]) 6 quia] quasi *B* autem] enim *C* 7 anitas *C*[1] lac. nities *B*[1] 10 et mala adf. et bona *B*: bo. aff. et ma. *T* 11 a potentissimis *BCK* dominiis *K* 12 imp. franget *K* 13 quia *om.* *K* 17 eff. mortuorum *B* sive . . . incurrit *om.* *BCDFKM*: *hab.* *TUG Mon.* 18 quod] qui *G* vetita *T* 19 autem *om.* *T* 20 est *om.* *TU* 22 sicut *om.* *B* 24 duas *K* nominatus *B*[1]: nomen *C*, *fort. recte* 25 est *om.* *TU* 26 fac. est ut *C* 27 posset *CT* loquendi *T* 28 ut cad. *C*[1] 29 et *om.* *T*

35 feretrum papyris cera circumdatis ferebant. Cadaver autem
est, si insepultum iacet. Nam cadaver nominatum a cadendo,
quia iam stare non potest. Quod dum portatur, exsequias
dicimus: crematum reliquias: conditum iam sepultum. Corpus
autem consuetudine dicitur, ut illud (Virg. Georg. 4, 255):

36 Tum corpora luce carentum.

Defunctus vocatus, quia conplevit vitae officium. Nam dicimus
functos officio, qui officia debita conpleverunt; unde est et
honoribus functus. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit
37 vitae depositus, sive quod sit diem functus. Sepultus autem
dictus, eo quod iam sine pulsu et palpitatione est, id est sine
motu. Sepelire autem est condere corpus. Nam humare
obruere dicimus, hoc est humum inicere.

III De portentis. Portenta esse Varro ait quae contra
naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia
divina voluntate fiunt, cum voluntas Creatoris cuiusque conditae
rei natura sit. Vnde et ipsi gentiles Deum modo Naturam,
2 modo Deum appellant. Portentum ergo fit non contra naturam,
sed contra quam est nota natura. Portenta autem et ostenta,
monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere
atque ostendere, monstrare ac praedicare aliqua futura videntur.
3 Nam portenta dicta perhibent a portendendo, id est praeosten-
dendo. Ostenta autem, quod ostendere quidquam futurum
videantur. Prodigia, quod porro dicant, id est futura praedi-
cant. Monstra vero a monitu dicta, quod aliquid significando
demonstrent, sive quod statim monstrent quid appareat; et
hoc proprietatis est, abusione tamen scriptorum plerumque
4 corrumpitur. Quaedam autem portentorum creationes in si-

2 est si *om.* *K* 3 quia] quod *B* portamus *B* 4 crematus *K*: -tas *B* in *T*[1] *ut vid.* sepulcrum *Serv. ad Aen.* 2, 539 5 ut est il. *B* 6 tunc *BK* 7 vocatur *C* vitae *om.* *BK* nam et di. *T* 8 quia off. *TC*[1] impleverunt un. et *C* 12 sepillere *K* corpora *C* humane *C*[1] 13 iniere *K*[1] 15 nata *om.* *B*[1] quia] quae *K* 19 sed quae est no. *K* nota *om.* *B*[1] portentum *K* 20 nuncupatur *K* quod] quia *B* 22 a portendo *K* id est pr. *om.* *T* 23 quod] quia *C* quiddam *K* 25 significandum *T* 26 sive . . . monstr. *om.* *C*[1] quod] quia *B* 27 est *om.* *K* 28 autem *om.* *C*

nificationibus futuris constituta videntur. Vult enim deus interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia, sicut et per somnos et per oracula, qua praemoneat et significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem; quod plurimis etiam experimentis probatum est. Xerxen quippe 5 vulpis ex equa creata solvi regnum portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum, quod superiores corporis partes hominis, sed mortuas habuerit, inferiores diversarum bestiarum, sed viventes, significasse repentinam regis interfectionem: supervixerant enim deteriora melioribus. Sed haec monstra quae in significationibus dantur non diu vivunt, sed continuo ut nata fuerint occidunt. Inter portentum autem et portentuo- 6 sum differt. Nam portenta sunt quae transfigurantur, sicut fertur in Vmbria mulierem peperisse serpentem. Vnde Lucanus (1, 563):

Matremque suus conterruit infans.

Portentuosa vero levem sumunt mutationem, exempli causa cum sex digitis nati. Portenta igitur vel portentuosa existunt 7 alia magnitudine totius corporis ultra communem hominum modum, quantus fuit Tityon in novem iugeribus iacens, Homero testante: alia parvitate totius corporis, ut nani, vel quos Graeci Pygmaeos vocant, eo quod sint statura cubitales. Alii a magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, ut bicipites et trimani, vel cynodontes, quibus gemini procedunt dentes. Alii a defectu partium, in quibus altera 8 pars plurimum deficit ab altera, ut manus a manu, vel pes a pede. Alii a decisione, ut sine manu aut capite generata, quos Graeci steresios vocant. Alia praenumeria, quando solum

1 futuri *Schwarz* 3 qua] quia *T* (*non X*) sign. venturam qu. *B* 4 futuram *om. B* quod] quia *C*[1] 5 Xerxens *K* 6 crata *C*[1] 8 sed mort.] emortuas *T* 9 virentes *K* 10 haec] et *BK* 11 qua *K* non *om. C*[1] 13 si. et fer. *K* 14 inde *BC*: un. et *T* 17 vero] autem *K* 21 na. et quos *K* 22 ali a (alia) *BCT*[1]: alii *K* 24 scinodontas *T*: scinodotas *B*: scinodantas *C*: scenodontas *K* pr. gem. *C*: gemino pr. *K* 25 Ali a (Alia) *T*[1]*BC*: Alii de *K* 26 defecit *CKT* vel *om. B* 27 ali a (alia) *T*[1]*BCK* decisione *C*: dicisione *KT*: discisione *B* ut sine *om. K* 28 sterenos *C* pernumeria *KT*: privimeria *Arev.*

9 caput aut crus nascitur. Alia, quae in parte transfigurantur,
sicut qui leonis habent vultum vel canis, vel taurinum caput aut
corpus, ut ex Pasiphaë memorant genitum Minotaurum; quod
Graeci ἑτερομορφίαν vocant. Alia, quae ex omni parte trans-
figurantur in alienae creationis portentum, ut ex muliere vitulum
dicit historia generatum. Alia, quae sine transfiguratione mu-
tationem habent locorum, ut oculos in pectore vel in fronte,
aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit quendam
10 in sinistra parte iecur, in dextera splen habuisse. Alia secun-
dum connaturationem, ut in alia manu digiti plures connaturati
et cohaerentes reperiuntur, in alia minus, sive in pedibus. Alia
secundum inmaturam et intemperatam creationem, sicut hi qui
dentati nascuntur sive barbati vel cani. Alia conplexu pluri-
marum differentiarum, sicut illud quod praediximus (§ 5) in Ale-
11 xandro multiforme portentum. Alia conmixtione generis, ut
ἀνδρόγυνοι et ἑρμαφροδῖται vocantur. Hermaphroditae autem
nuncupati eo quod eis uterque sexus appareat. Ἑρμῆς quippe
apud Graecos masculus, Ἀφροδίτη femina nuncupatur. Hi
dexteram mamillam virilem, sinistram muliebrem habentes vi-
12 cissim coeundo et gignunt et pariunt. Sicut autem in singulis
gentibus quaedam monstra sunt hominum, ita in universo
genere humano quaedam monstra sunt gentium, ut Gigantes,
13 Cynocephali, Cyclopes, et cetera. Gigantes dictos iuxta Graeci
sermonis etymologiam, qui eos γηγενεῖς existimant, id est terri-
genas, eo quod eos fabulose parens terra inmensa mole et
similes sibi genuerit. Γῆ enim terra appellatur: γένος genus;
licet et terrae filios vulgus vocat: quorum genus incertum est.
14 Falso autem opinantur quidam inperiti de Scripturis sanctis
praevaricatores angelos cum filiabus hominum ante diluvium
concubuisse, et exinde natos Gigantes, id est nimium grandes

1 pa. pars figuratur *K* 3 Pas.] fasìde *B*[1] *T*: pasiphe *ex* faside *X* 4 ἑτερ.] -ion *B*: -ium *T* ex *om.* *B* 8 su. in temp. *codd.* 10 quod-naturationem *T* ut *om.* *K* 14 diff.] *om.* *T* 16 vocantur *om.* *K* autem *om.* *T* 17 erma *codd.* 18 a grecos (cis *T*[2]) *T* masc. est *C*: Mercurius est *dett.* afrodi *codd.* fem.] Venus *dett.* hi] alii *K* 21 quaedam . . . humano *add.* *T in marg.* 23 Cyn. et Cyc. *K* 24 γηγ.] *om.* *B*[1] 28 Falsa *C*[1] inperi *C*[1] sanctis *om.* *K* 30 et inde *K*

et fortes viros, de quibus terra conpleta est. Cynocephali 15
appellantur eo quod canina capita habeant, quosque ipse
latratus magis bestias quam homines confitetur. Hi in India
nascuntur. Cyclopes quoque eadem India gignit; et dictos 16
Cyclopes eo quod unum habere oculum in fronte media perhi-
bentur. Hi et ἀγριοφαγῖται dicuntur, propter quod solas ferarum
carnes edunt. Blemmyas in Libya credunt truncos sine capite 17
nasci, et os et oculos habere in pectore. Alios sine cervicibus
gigni, oculos habentes in humeris. In ultimo autem Orientis 18
monstruosae gentium facies scribuntur. Aliae sine naribus,
aequali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliae
labro subteriori adeo prominenti ut in solis ardoribus totam ex
eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse,
modico tantum foramine calamis avenarum pastus haurientes.
Nonnulli sine linguis esse dicuntur, invicem sermonis utentes
nutum sive motum. Panotios apud Scythiam esse ferunt, tam 19
diffusa magnitudine aurium ut omne corpus ex eis contegant.
Πᾶν enim Graeco sermone omne, ὦτα aures dicuntur. Artaba- 20
titae in Aethiopia proni, ut pecora, ambulare dicuntur: quadra-
gesimum aevi annum nullus supergreditur. Satyri homunciones 21
sunt aduncis naribus; cornua in frontibus, et caprarum pedibus
similes, qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui
etiam interrogatus Dei servo respondisse fertur dicens (Hieron.
vit. Paul. erem. 8): 'Mortalis ego sum unus ex accolis heremi,
quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque colit.'
Dicuntur quidam et silvestres homines, quos nonnulli Faunos 22
ficarios vocant. Sciopodum gens fertur in Aethiopia singulis 23
cruribus et celeritate mirabili: quos inde σκιόποδας Graeci
vocant, eo quod per aestum in terra resupini iacentes pedum
suorum magnitudine adumbrentur. Antipodes in Libya plantas 24

5 oc. hab. un. *C* perhibeantur *C* 6 sola *K* 7 Lemnias (-nas) *codd. et fort. Isid.* cr. dictos tr. *B* 8 alii sine *BK* 11 alii lab. *C* 12 praeminenti K^1: promenti *T* 13 alios conc. *T* 14 potus K^2 18 enim *om. K* omne *om. C* 20 supra graditur C^1 21 in front. corn. *K* *an* pedes? 22 quidem *T* 26 nulli T^1 Faunos] phatuos *T* 27 vicarios C^1 genus *C* 29 iac. supini *K* 30 adumbrantur *K*

25 versas habent post crura et octonos digitos in plantis. Hippo-
podes in Scythia sunt, humanam formam et equinos pedes
26 habentes. In India ferunt esse gentem quae Μακρόβιοι nuncu-
pantur, duodecim pedum staturam habentes. Est et gens ibi
statura cubitalis, quos Graeci a cubito Pygmaeos vocant, de
qua supra diximus (§ 7). Hi montana Indiae tenent, quibus est
27 vicinus oceanus. Perhibent [et] in eadem India esse gentem
feminarum quae quinquennes concipiunt, et octavum vitae
28 annum non excedunt. Dicuntur autem et alia hominum
fabulosa portenta, quae non sunt, sed ficta in causis rerum
interpretantur, ut Geryonem Hispaniae regem triplici forma
proditum. Fuerunt enim tres fratres tantae concordiae ut in
29 tribus corporibus quasi una anima esset. Gorgones quoque
meretrices crinitas serpentibus, quae aspicientes convertebant
in lapides, habentes unum oculum quem invicem utebantur.
Fuerunt autem tres sorores unius pulchritudinis, quasi unius
oculi, quae ita spectatores suos stupescere faciebant ut vertere
30 eos putarentur in lapides. Sirenas tres fingunt fuisse ex parte
virgines, ex parte volucres, habentes alas et ungulas: quarum
una voce, altera tibiis, tertia lyra canebant. Quae inlectos
31 navigantes sub cantu in naufragium trahebant. Secundum
veritatem autem meretrices fuerunt, quae transeuntes quoniam
deducebant ad egestatem, his fictae sunt inferre naufragia.
Alas autem habuisse et ungulas, quia amor et volat et vulnerat.
Quae inde in fluctibus conmorasse dicuntur, quia fluctus Ve-
32 nerem creaverunt. Scyllam quoque ferunt feminam capitibus
succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum
Siculi maris, in quo navigantes verticibus in se concurrentium
undarum exterriti latrari aestimant undas, quas sorbentis aestus

1 post] per *K* 2 et *om. B* 3 In *om. T* qui *K* 4 sturam T^1 et est gens *C* 7 et *hab. CT*: *om. BK* 8 vitae *om. T* 9 autem *om. K* 10 fic. et in *C* 14 metrices B^1 serp. quae tesque (*delet.*) *K*: serpentesque *B* 16 sorores *om.* K^1 19 virg. et ex *K* et ung. *om. T* 20 tertia] altera *T* canebat *BC* 21 naufragio *KT*: -gia *C* 22 metrices *B* quoniam *om. K* 23 ad] in *K* his] hic B^1 25 Qu. in.] atque *C* 26 ferunt *om. K* 27 latratatibus *K* 28 saeculi *K* in qua *T* 29 extriti *K* latrati *KT* extiment *K* surbentis *T*

vorago conlidit. Fingunt et monstra quaedam inrationabilium 33
animantium, ut Cerberum inferorum canem tria capita habentem,
significantes per eum tres aetates per quas mors hominem de-
vorat, id est infantiam, iuventutem et senectutem. Quem
quidam ideo dictum Cerberum putant quasi κρεοβόρος, id est
carnem vorans. Dicunt et Hydram serpentem cum novem 34
capitibus, quae Latine excetra dicitur, quod uno caeso tria
capita excrescebant. Sed constat Hydram locum fuisse evo-
mentem aquas, vastantem vicinam civitatem, in quo uno meatu
clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns loca ipsa
exussit, et sic aquae clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta 35
est. Huius mentionem facit Ambrosius in similitudinem hae-
resium, dicens (de Fid. 1, 4): 'Haeresis enim velut quaedam
hydra fabularum vulneribus suis crevit; et dum saepe reci-
ditur, pullulavit igni debita incendioque peritura.' Fingunt 36
et Chimaeram triformem bestiam: ore leo, postremis partibus
draco, media caprea. Quam quidam Physiologi non animal,
sed Ciliciae montem esse aiunt, quibusdam locis leones et
capreas nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum
serpentibus. Hunc Bellorophontes habitabilem fecit, unde
Chimaeram dicitur occidisse. Centauris autem species vocabu- 37
lum indidit, id est hominem equo mixtum, quos quidam fuisse
equites Thessalorum dicunt, sed pro eo quod discurrentes in
bello velut unum corpus equorum et hominum viderentur,
inde Centauros fictos adseruerunt. Porro Minotaurum nomen 38
sumpsisse ex tauro et homine, qualem bestiam dicunt fabulose in
Labyrintho inclusam fuisse. De qua Ovidius (Art. Am. 2, 24):

Semibovemque virum, semivirumque bovem.

1 inrationalium *BT* 2 inferore B^1: infernorum *C* 3 per e. sig. *B* deforat *T* 4 id est . . . sen. *om. T* et *om.* B^1 5 ideo] ita *K* 6 voras C^1 8 vomentem *T* 11 sicque clau. *T* 13 quaedam *om.* B^1 14 vuln.] heresibus *B* 15 pullavit *C* peritura] futura *K* 17 capreae *CT*: caprae *K*: capre *ut vid.* B^1 (-ra B^2) philosophi *B* 18 Lyciae *Arev.* (*ex Serv. Aen.* 6, 288) esse *om. K* loci *T* 19 quibus ard. T^1 serp. plen. *C* 21 Centauri *BK* 22 equo] ego *K* 23 equitessalorum *T* dicunt *om. T* pro] ex *K* 24 eq.] eo quorum *K* 25 adseverant *T* monocentaurum *CT* 27 fu. incl. *B* de quo *K*

39 Onocentaurum autem vocari eo quod media hominis specie,
media asini esse dicatur; sicut et Hippocentauri, quod equorum
hominumque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

IV DE TRANSFORMATIS. Scribuntur autem et quaedam mon-
struosae hominum transformationes et commutationes in bestiis,
sicut de illa maga famosissima Circe, quae socios quoque Vlixis
mutasse fertur in bestias: et de Arcadibus, qui sorte ducti
transnatabant quoddam stagnum atque ibi convertebantur in
2 lupos. Nam et Diomedis socios in volucres fuisse conversos
non fabuloso mendacio, sed historica adfirmatione confirmant.
Sed et quidam adserunt Strigas ex hominibus fieri. Ad multa
enim latrocinia figurae sceleratorum mutantur, et sive magicis
cantibus, sive herbarum veneficio totis corporibus in feras
3 transeunt. Siquidem et per naturam pleraque mutationem
recipiunt, et corrupta in diversas species transformantur; sicut
de vitulorum carnibus putridis apes, sicut de equis scarabei,
de mulis locustae, de cancris scorpiones. Ovidius (Metam.
15, 369):

> Concava litorei si demas brachia cancri,
> scorpio exibit, caudaque minabitur unca.

2 dicantur *T* ipocentaurus *T* quod] quia *B* 3 in *om.* *C* probatur *B* 4 au. quaed. *T* 5 commutationem *K* 6 magna *KT* fomosissima *T* circee *T*: circeate *B*: circiatae *K* 7 sortes *K*: sortis B^1 ducti *ex* iuncti *K*: iunctis B^1: devictis *D* 8 transnatabunt *C*: *om.* B^1 quosdam *K* convertebant *T* 10 non in fab. *T* adf.] admiratione *K* 11 sed *om.* *C* ex] in *K* 13 beneficio *T* 17 scorpiones *ex* -nibus *T* 20 exiit C^1

LIBER XII

DE ANIMALIBVS

De pecoribvs et ivmentis. Omnibus animantibus Adam I
primum vocabula indidit, appellans unicuique nomen ex prae-
senti institutione iuxta condicionem naturae cui serviret.
Gentes autem unicuique animalium ex propria lingua dederunt 2
vocabula. Non autem secundum Latinam linguam atque
Graecam aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa
inposuit Adam, sed illa lingua quae ante diluvium omnium una
fuit, quae Hebraea nuncupatur. Latine autem animalia sive 3
animantia dicta, quod animentur vita et moveantur spiritu.
Quadrupedia vocata, quia quattuor pedibus gradiuntur: quae 4
dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt;
ut cervi, dammae, onagri, et cetera. Sed neque bestiae sunt,
ut leones; neque iumenta, ut usus hominum iuvare possint.
Pecus dicimus omne quod humana lingua et effigie caret. 5
Proprie autem pecorum nomen his animalibus adcommodari
solet quae sunt aut ad vescendum apta, ut oves et sues; aut in
usu hominum commoda, ut equi et boves. Differt autem inter 6
pecora et pecudes: nam veteres communiter in significatione
omnium animalium pecora dixerunt; pecudes autem tantum
illa animalia quae eduntur, quasi pecuedes. Generaliter autem
omne animal pecus a pascendo vocatum. Iumenta nomina inde 7
traxerunt, quod nostrum laborem vel onus suo adiutorio sub-
vectando vel arando iuvent. Nam bos carpenta trahit, et
durissimas terrae glebas vomere vertit; equus et asinus
portant onera, et hominum in gradiendo laborem temperant.

2 primus *C* vocabolum *K* ex praes. inst. *om. KO* 3 cui ser. *om. K* 4 ex pr. lin. unic. an. ded. vocabolum *K* 6 barbarum *B*: *om. K* 7 lingua *om. B*: nomina *KO* omnibus *K* 8 nuncupata est *C* autem *om. K* 9 moveatur *T*: moventur *B* 10 quia] quod *B* gradiantur (*ex* -atur) *B* 11 non *om. K* 13 hom. us. *B* iubari possit *T* 15 animantibus *K* 16 sunt ad *T* 17 usui *C* commodata *K* 19 omnium *om. K* 20 qu. pecudes *K* 21 vocatur *B* 22 quod] quia *C* vel onus *om. K* subiectando C^1 *T* 23 tra. carp. *C* 25 on. hom. *T* temperant] portant *T*

Vnde et iumenta appellantur ab eo quod iuvent homines:
8 sunt enim magnarum virium animalia. Item quoque armenta,
vel quod sint apta armis, id est bello; vel quod his in
armis utimur. Alii armenta tantum boves intellegunt, ab
arando, quasi aramenta [vel quod sint cornibus armata].
Discretio est autem inter armenta et greges: nam armenta
equorum et boum sunt, greges vero caprarum et ovium.
9 Ovis molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum,
ab oblatione dictum; eo quod apud veteres [in] initio non
tauri, sed oves in sacrificio mactarentur. Ex his quasdam
bidentes vocant, eas quae inter octo dentes duos altiores habent,
10 quas maxime gentiles in sacrificium offerebant. Vervex vel a
viribus dictus, quod ceteris ovibus sit fortior; vel quod sit vir,
id est masculus; vel quod vermem in capite habeat, quorum
excitati pruritu invicem se concutiunt, et pugnantes cum magno
11 impetu feriunt. Aries vel ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, id est a Marte,
vocatus: unde apud nos in gregibus masculi mares dicuntur:
sive quod hoc pecus a gentilibus primum aris est immolatum.
Aries, quod inponeretur aris. Vnde est illud (Sedul. 1, 115):

Aries mactatur ad aram.

12 Agnum quamquam et Graeci vocent ἀπὸ τοῦ ἁγνοῦ, quasi
pium, Latini autem ideo hoc nomen habere putant, eo quod
prae ceteris animantibus matrem agnoscat; adeo ut etiam si
in magno grege erraverit, statim balatu recognoscat vocem
13 parentis. Haedi ab edendo vocati. Parvi enim pinguissimi
sunt et saporis iucundi, unde [et edere, unde] et edulium

1 iubenta *T* 2 en. e magn. *K* Idem C^1*TU* (*non X*) 3 sunt *C* abarta *B* 4 utitur C^1 alii *ex* alia *T* 5 vel quod . . . arm. *hab. T* (corn. apta) *UX*: *om. BCKO* 8 placido *K* 9 in *hab. CK*: *om. BT* 10 quadam *T* 11 eas quae] eo quod *B* 12 quos *T* sacrificio *K* Verbex *B*: Verbix *CT*: Berbix *K* 14 id est] et *K* vermes *CK* habeant *T* 15 proritu *T*: prurinatu C^1 16 Marte] maiore *K* 17 un. et ap. *K* mas. in gr. *C* 18 sive quod . . . immol. *om. T* (*non U*) quia *C* pr. aris *B* 19 ar. ergo quod *K* poneretur *TU* unde] sicut *K* 21 quamquam] quoque *K* et *om. B* 22 nomomen *K* 23 prae] de *K* anim. is matr. *C* 25 Edi *codd.* (Hedi *T*) *et Isid.* edendi *T* 26 unde et edul. *K*: unde et edere edul. *T*: unde et edere (hederae *edd.*) unde (inde *B*) et edul. *BCU*

vocatur. Hircus lascivum animal et petulcum et fervens 14
semper ad coitum; cuius oculi ob libidine in transversum
aspiciunt, unde et nomen traxit. Nam hirqui sunt oculorum
anguli secundum Suetonium (Prat. 171); cuius natura adeo cali-
dissima est ut adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri
domare valet materia, solus huius cruor dissolvat. Maiores
hirci Cinyphii dicuntur a fluvio Cinyphe in Libya, ubi grandes
nascuntur. Capros et capras a carpendis virgultis quidam 15
dixerunt. Alii quod captent aspera. Nonnulli a crepitu
crurum, unde eas crepas vocitatas; quae sunt agrestes caprae,
quas Graeci pro eo quod acutissime videant, id est *ὀξυδερκέστερον*,
δορκάς appellaverunt. Morantur enim in excelsis montibus, et
quamvis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt.
Idem autem et capreae: idem ibices, quasi avices, eo quod ad 16
instar avium ardua et excelsa teneant et in sublime inhabitent,
ita ut de sublimitate vix humanis obtutibus pateant. Vnde et 17
meridiana pars ibices aves vocant, qui Nili fluentis inhabitant.
Haec itaque animalia, ut diximus, in petris altissimis com-
morantur, et si quando ferarum vel hominum adversitatem
persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese praecipi-
tantes in suis [se] cornibus inlaesa suscipiunt. Cervi dicti *ἀπὸ* 18
τῶν κεράτων, id est a cornibus; *κέρατα* enim Graece cornua
dicuntur. Hi serpentium inimici cum se gravatos infirmitate
persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis, et supe-
rata pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnum
herbam ipsi prodiderunt; nam eo pasti excutiunt acceptas
sagittas. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus 19
acute audiunt, summissis nihil. Si quando inmensa flumina
vel maria transnatant, capita clunibus praecedentium superpo-

1 vocatum *K* lascivium *B* 6 domari *B* 7 cifei dic. *B*[1] 9 quod] quia *B* captent] carpent *BK* 10 crepas *Arev.* (*ex Paul. Fest.* 48, 14): creas *B*[1]*KOTX*: capreas *C* vocatas *CK* 11 id est *ὀξ.*] id est *ζιδερκ* rectepon *B*: rectepon *K* 12 dorcas *codd.*: dorcadas *edd.* 14 qu. abices *B*[1]*T* ad *om.* *K* 15 abitent *T* (*i.e.* hab-) 17 vocat *B* nihi *C*[1] 18 comm. *om.* *B*[1] 20 persenserunt *B* sese] se *K* 21 se *hab.* *T*: *om.* *BCK* suscipiuntur *K* 23 serp. vel in. *B* sese *C* gratos *T*[1] 24 supera *K* 25 diptapnon *K* 26 ipsum *B* 27 rectis *CT* 29 crunibus *T*

nunt sibique invicem succedentes nullum laborem ponderis
20 sentiunt. Tragelaphi a Graecis nominati, qui quum eadem
specie sint ut cervi, villosos tamen habent armos ut hirci, et
menta promissis hirta barbis, qui non alibi sunt quam circa
21 Phasidem. Hinnuli filii sunt cervorum [ab innuere dicti, quia
22 ad nutum matris absconduntur]. Dammula vocata, quod de
manu effugiat: timidum animal et inbelle; de quo Martialis
(13, 94):

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum:
inbelles damae quid nisi praeda sumus?

23 Lepus, levipes, quia velociter currit. Vnde et Graece pro
cursu λαγώς dicitur; velox est enim animal et satis timi-
24 dum. Cuniculi genus agrestium animalium dicti quasi caniculi,
eo quod canum indagine capiantur vel excludantur ab speluncis.
25 Sus dicta, quod pascua subigat, id est terra subacta escas in-
quirat. Verres, quod grandes habeat vires. Porcus, quasi
spurcus. Ingurgitat enim se caeno, luto inmergit, limo inlinit.
Horatius (Epist. 1, 2, 26):

Et amica luto sus.

26 Hinc etiam spurcitiam vel spurios nuncupatos. Porcorum pilos
setas vocamus, et setas a sue dictas: a quibus et sutores
27 vocantur, quod ex setis suant, id est consuant, pelles. Aper
a feritate vocatus, ablata F littera et subrogata P. Vnde et
apud Graecos σύαγρος, id est ferus, dicitur. Omne enim, quod
28 ferum est et inmite, abusive agreste vocamus. Iuvencus dictus,
quod iuvare incipiat hominum usus in colenda terra, vel quia
apud gentiles Iovi semper ubique iuvencus inmolabatur, num-
quam taurus. Nam in victimis etiam aetas considerabatur.

2 sent.] susteneunt *K* qum *T*: dum *BCK* 3 sunt T^1 4 mente *K* hirsuta *C* sunt alibi *C* 5 Inuli *CTX*: Enuli *BFO*: Eenoli *K* ab . . . absc. *hab. TUX Mon.*: *om. BCDFKO* 6 eff. de ma. *B* 7 tim. et an. C^1 imbecille *B* 10 damne *T* 11 quia] quod *B* curret *T*: currat *B* 12 velox *C*: vel *K* est *om. B* 14 capientur *K* 15 dictas *K* quod] quia *C* 16 Verris *KT* qu. purcus *K* 18 Hor. . . . sus *om. K* 19 amiha lutosis *T* 20 spurcitia *C*: sportita *K* spurius *BC* nuncupatus *BCK* 21 sudores *K* 22 vocatur *CK* 23 et p subr. *C* 26 omnium *T* colenda B^1K: excolenda *CT* quia] quod *BC* 27 ub. semp. *C* num. tau. *om. T*

Taurus Graecum nomen est, sicut et bos. Indicis tauris color 29
fulvus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis; caput
circumflectunt flexibilitate qua volunt; tergi duritia omne telum
respuunt inmiti feritate. Bovem Graeci βοῦν dicunt. Hunc 30
Latini trionem vocant, eo quod terram terat, quasi terionem.
Naevius (trag. 62):

Trionum hic moderator rusticus.

Cuius latitudo pellium a mento ad crura palearia dicuntur,
a pelle ipsa, quasi pellearia; quod est generositatis in bove
signum. Boum in sociis eximia pietas; nam alter alterum in-
quirit, cum quo ducere collo aratra consuevit, et frequenti
mugitu pium testatur affectum si forte defecerit. Vacca dicta, 31
quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum,
sicut leo leaena, draco dracaena. Vitulus et vitula a viriditate 32
vocati sunt, id est aetate viridi, sicut virgo. Vitulam ergo
parvam esse et nondum enixam: nam enixa iuvenca est aut
vacca. Bubali vocati per derivationem, quod sint similes 33
boum; adeo indomiti ut prae feritate iugum cervicibus non
recipiant. Hos Africa procreat. Vri agrestes boves sunt in 34
Germania, habentes cornua in tantum protensa ut regiis mensis
insigni capacitate ex eis gerulae fiant. [Dicti uri ἀπὸ τῶν ὀρέων,
id est a montibus.] Camelis causa nomen dedit, sive quod 35
quando onerantur, ut breviores et humiles fiant, accubant, quia
Graeci χαμαὶ humile et breve dicunt; sive quia curvus est dorso. Καμουρ enim verbo Graeco curvum significat. Hos licet et aliae regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi; nam Arabici bina tubera in dorso habent, reliquarum re-

1 indiciis C^1 2 pertinacitas *B* pilus in c. versus *Solinus* 52, 36 3 circumplectunt *B* 4 βοῦν] boethi *T*: boeti *BKX*: boiti *O*: boeten *C* di.] vocant *BX* 5 plionem *K* vocant *om. K* terant *K* qu. terronem *K*: qu. terrionem *BT* 7 trionem *BGO ante corr.* (*non FP*) hinc *T* (*non U*) moderatur *GK*^{1} *TU* (*non F*): demoratur *M*: moderantur *OP* 8 pell.... ad *om. T* 9 a pella *T* generositatem *K* 11 cum qua *K*: quum co *T* 12 defuerit *K* 13 quasi *om.* C^1 boaca *KT* ex *om. K* qualite *K* 15 vocata *C* 16 aut *om.* T^1: ut *BC* 17 quod] quia *C* 18 iug. in cer. *K* 19 recipiunt *T* 21 fiebant *T* dicti ... mont. *hab. T*: *om. BCK* orrion *T* 22 quod] quia *BC* 23 humiliores *K* accumbunt *K* 24 cami *codd.* *vix* humi (*cf.* XX. xi. 2) 25 camur *BC*: (*cf.* XV. viii. 5): chamur *T*: camus *K* enim] ergo *T* lic. al. *BK*

36 gionum singula. Dromeda genus camelorum est, minoris quidem
staturae, sed velocioris. Vnde et nomen habet; nam δρόμος
Graece cursus et velocitas appellatur. Centum enim et amplius milia uno die pergere solet. Quod animal, sicut bos et
37 ovis et camelus, ruminat. Ruminatio autem dicta [est] a ruma,
eminente gutturis parte, per quam dimissus cibus a certis revo-
38 catur animalibus. Asinus et asellus a sedendo dictus, quasi
asedus: sed hoc nomen, quod magis equis conveniebat, ideo hoc animal sumpsit quia priusquam equos caperent homines, huic praesidere coeperunt. Animal quippe tardum et nulla
39 ratione renitens, statim ut voluit sibi homo substravit. Onager
interpretatur asinus ferus. Ὄνον quippe Graeci asinum vocant: ἄγριον ferum. Hos Africa habet magnos et indomitos et in deserto vagantes. Singuli autem feminarum gregibus praesunt. Nascentibus masculis zelant et testiculos eorum morsu detruncant, quod caventes matres eos in secretis locis occultant.
40 Asinos Arcadicos dictos, eo quod ab Arcadia primum vecti
sunt magni et alti. Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia et laborem tolerat et neglegentiam propemodum non
41 recusat. Equi dicti, eo quod quando quadrigis iungebantur,
aequabantur, paresque forma et similes cursu copulabantur.
42 Caballus antea cabo dictus, propter quod gradiens ungula
inpressa terram concavet, quod reliqua animalia non habent.
43 Inde et sonipes, quod pedibus sonat. Vivacitas equorum
multa: exultant enim in campis; odorantur bellum; excitantur sono tubae ad proelium; voce accensi ad cursum provocantur; dolent cum victi fuerint; exultant cum vicerint. Quidam hostes

1 est cam. *C* 2 velociores *K* 4 anima C^1 bos *om.* B^1 5 est *hab.* *BK*: *om.* *CT* 6 gutt. par. *om.* *K* demissos cibos *K* 7 an. rev. *B* 8 adseddus *B*: aseddus *CT* hoc *om.* B^1K 10 huic] hunc C^1 11 renites *K* substituit *K* 13 et in des. *om.* *T* 14 vacantes *BT* 15 nas. autem mas. *C* zel. mas. *B* morsibus *T* detrahunt *K* 16 eos *om.* *K* locis *om.* *K* 17 quod] quia *C* provecti *C* 18 sint *B* minor . . . non rec. *om.* *K* 21 aeq. *om.* *K* pares *K*: eosque pares *B* 22 Cav- *alii* an. a ca. *T* (*non U*) cavo *CKU* (*sed cf.* VIII. 4) pr. quia C^1 23 terra *K* concavit C^1K: concabet *T* 24 quia ped. *C* sonet *B* 25 mul. est ex. *B* obdurantur bello *K* 26 acc. cursu prov. *K*

in bello sentiunt, adeo ut adversarios morsu petant: aliqui
etiam proprios dominos recognoscunt, obliti mansuetudinis si
mutentur; aliqui praeter dominum dorso nullum recipiunt:
interfectis vel morientibus dominis multi lacrimas fundunt.
Solum enim equum propter hominem lacrimare et doloris affe-
ctum sentire. Vnde [et] in Centauris equorum et hominum
natura permixta est. Solent etiam ex equorum vel maestitia 44
vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere. Aetas
longaeva equis Persicis, Hunnicis, Epirotis ac Siculis in annis
ultra quinquaginta, brevior autem Hispanis ac Numidis et
Gallicis frequens opinio est. In generosis equis, ut aiunt 45
veteres, quattuor spectantur: forma, pulchritudo, meritum
atque color. Forma, ut sit validum corpus et solidum, robori
conveniens altitudo, latus longum, substrictus maxime et
rotundi clunis, pectus late patens, corpus omne musculorum
densitate nodosum, pes siccus et cornu concavo solidatus.
Pulchritudo, ut sit exiguum caput et siccum, pelle prope ossibus 46
adhaerente, aures breves et argutae, oculi magni, nares patulae,
erecta cervix, coma densa et cauda, ungularum soliditatis fixa
rotunditas. Meritum, ut sit animo audax, pedibus alacer, tre- 47
mentibus membris, quod est fortitudinis indicium: quique ex
summa quiete facile concitetur, vel excitata festinatione non
difficile teneatur. Motus autem equi in auribus intellegitur,
virtus in membris trementibus. Color hic praecipue spectandus: 48
badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutula-
tus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem or-
dine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varius color vel

1 morsu] motu *T*   2 recog.] regunt K^1 oblita mansuetudines obliti mansue (*delet.*) *K*   3 aliqui . . . rec. *om.* T^1 6 et *hab. CT*: *om. BK*   eo quorum *K*   8 futuri *K*   9 ugnicis *B*: uniscis *T*   et pirotis B^1K: et ep. *C*   10 numidiis C^1T 11 generos C^1 12 expectantur *BKT* (-atur)   13 sit] si *T*: sit omne *B*   14 substrictum *CG* (*non UX*)   maximi *C* (*non GUX*)   15 clunis *B*: clunes *CGKTX*   16 dentate nodosim C^1 17 et sicc. et pel. *K*   18 aures . . . arg. *om. T*   acutae *CK*   mag. nata (*delet.*) nares *K*   19 soliditate B^1C (*non G*)   21 qui ex KT^1 (*non U*)   22 non diff.] facile *K*   23 aur.] naribus *T*   24 expectandus (exs-) *codd.*   25 cervunus *B*: ceruleus *K*   gelbus *K*   26 canus . . . gutt. *om.* C^1 27 var. color (*delet.*) ex *T*   reliquos varios colores *K*   vel cin. det. *om. K*

49 cinereus deterrimus. Badium autem antiqui vadium dicebant,
quod inter cetera animalia fortius vadat. Ipse est et spadix, quem
phoenicatum vocant: et dictus spadix a colore palmae, quam
50 Siculi spadicam vocant. Glaucus vero est veluti pictos oculos
habens et quodam splendore perfusos. Nam glaucum veteres
dixerunt. Gilvus autem melinus color est subalbidus. Guttatus,
51 albus nigris intervenientibus punctis. Candidus autem et albus
invicem sibi differunt. Nam albus cum quodam pallore est:
candidus vero niveus et pura luce perfusus. Canus dictus,
quia ex candido colore et nigro est. Scutulatus vocatus propter
52 orbes, quos habent candidos inter purpuras. Varius, quod
vias habeat colorum inparium. Qui autem albos tantum
pedes habent, petili appellantur; qui frontem albam, calidi.
53 Cervinus est quem vulgo guaranen dicunt. Aeranen idem
vulgus vocat, quod in modum aerei sit coloris. Myrteus autem
54 est pressus in purpura. Dosina autem dictus, quod sit color
eius de asino: idem et cinereus. Sunt autem hi de agresti
genere orti, quos equiferos dicimus, et proinde ad urbanam
55 dignitatem transire non possunt. Mauron niger est; nigrum
enim Graeci μαῦρον vocant. Mannus vero equus brevior [est],
quem vulgo brunicum vocant. Veredos antiqui dixerunt, quod
veherent redas, id est ducerent; vel quod vias publicas currant,
56 per quas et redas ire solitum erat. Equorum tria sunt genera:
unum generosum, proeliis et oneribus aptum; alterum vulgare

1 au. *om.* *K* 2 est *om.* *K* 3 vocat *C*[1] quam] quod *B* 4 spadiceam *T*: spadicem *C* 5 perf.] persus *T* 6 dixerunt *K*: dicunt *BCT*: dicebant album *dett.* autem *om.* *K* 7 abbis (*sic*) nigrisque *T* pictus *K* 8 in invicem *T* differunt *om.* *B*[1] 10 quia] quod *C* 11 habent *BK*: habet *T* purpureos *K*: puras *T* Varios *T* 12 habent oculorum *T* (*non U*) inp.] varium *K* alb. au. *T* 13 album *BK* calliti *K* 14 guaranem (-en?) *BT*: guarinen (-em?) *U*: guarananem *F*: gauranem *C*: gaurianem *D*: uuarranem *KO* dicunt *BCDFTU*: vocant *KO* Aeranen (*ex* -ren) *K*: Eranem *BCT*: Eranen *O* idem . . . coloris *B* (aerii s. color) *CDTU*: id est vul. dicit ut in mo. aeris s. coloris *KO* 16 est *om.* *K* Dosina *T*: Dosinu *K*: Dosinus *BCM* autem *om.* *B* 18 proinde *om.* *K* 19 Mauro *T* 20 est *hab.* *BT*: *om.* *CK* 21 brunicum vo. *O*: bronicum vo. *T*: bronnicum vo. *U*: brunicium vo. *B*[1]*K*: brunnicium vo. *C* *Mon.*[2]: bruuicum vo. vel brunnum *X*: brunnicum vo. *Mon.*[1] (buricum (-rr-, -ch-) *form. usit.*) dix. quia *C* 22 veherant *T* 23 solidum *B*: solutum *K* 24 honoribus *BC*

atque gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum;
tertium ex permixtione diversi generis ortum, quod etiam dicitur
bigenerum quia ex diversis nascitur, ut mulus. Mulus autem 57
a Graeco tractum vocabulum habet. Graece enim hoc vel
quod iugo pistorum subactus tardas molendo ducat in gyro
molas. Iudaei asserunt quod Ana abnepos Esau equarum
greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, ut
mulorum inde nova contra naturam animalia nascerentur.
Onagros quoque ad hoc admissos esse ad asinas: et ipsum
istiusmodi repperisse concubitum, ut velocissimi ex his asini
nascerentur. Industria quippe humana diversum animal in 58
coitu coegit, sicque adulterina commixtione genus aliud rep-
perit; sicut et Iacob contra naturam colorum similitudines
procuravit. Nam tales foetus oves illius concipiebant, quales
umbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo
contemplabantur. Denique et hoc ipsud in equarum gregibus 59
fieri fertur, ut generosos obiciant equos visibus concipientium,
quo eorum similes concipere et creare possint. Nam et colum-
barum dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas isdem
locis, quibus illae versantur, quo rapiente visu similes generent.
Inde est quod quidam gravidas mulieres iubent nullos intueri 60
turpissimos animalium vultus, ut cynocephalos et simios, ne
visibus occurrentes similes foetus pariant. Hanc enim femi-
narum esse naturam ut quales perspexerint sive mente con-
ceperint in extremo voluptatis aestu, dum concipiunt, talem et
sobolem procreent. Etenim animal in usu Venerio formas

1 gregarum *T* 3 qui ex *BK* 4 a *BT*: ex *CK* enim] autem *C* vel] eo *K* (*non D Mon.*) 5 quia *C* tardus *KO* ducet *B*: ducit *DK* gyro (-ro *BK*) *vel* gyrum (-rum *CK*) 6 quia *C* anaa nepos (-pus) *BDK*: hanaa (*corr.* -aan) nepos *T*: ana nepos *C* 7 ipse *om. K*: *post* fec. *B* ut] et *K* 8 miscerentur *K* (*non D*) 9 onag. . . . nasc. *om. BKO* (*non DFGU*) asinos *C* 10 velocissime (-ae) ex his asine (-ae) *DGU*, *fort. recte* 11 in cogitu *T* 12 repetit *B* 13 colorem *B* 16 contemplantur B^1 aquarum *T* 17 fieri *om.* B^1 generos C^1 obiciunt *B* usibus *K* 18 quod et eor. *T* 19 columbares C^1 20 illi *K* visu *om. K* 21 nullius *C* 22 turp. an. vul. *om.* B^1 ut] et *B* 23 visibus *om. K* pareant *B*: generent *K* 24 ut] et *T* prespexerint *T*: prospexerint *K* si. me. conc. *om. K* 25 estu duum *T* (*non U*): studio dum *K*: studium *B* concipiant *KB* (*ex* -unt) 26 animal *om. K*

extrinsecus intus transmittit, eorumque satiata typis rapit species
eorum in propriam qualitatem. In animantibus bigenera di-
cuntur quae ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa et asino;
burdo ex equo et asina; hybridae ex apris et porcis; tityrus ex
ove et hirco; musmo ex capra et ariete. Est autem dux
gregis.

II De bestiis. Bestiarum vocabulum proprie convenit leo-
nibus, pardis, tigribus, lupis et vulpibus canibusque et simiis
ac ceteris, quae vel ore vel unguibus saeviunt, exceptis serpen-
2 tibus. Bestiae dictae a vi, qua saeviunt. Ferae appellatae, eo
quod naturali utuntur libertate et desiderio suo ferantur. Sunt
enim liberae eorum voluntates, et huc atque illuc vagantur et
3 quo animus duxerit, eo feruntur. Leonis vocabulum ex Graeca
origine inflexum est in Latinum. Graece enim λέων vocatur;
et est nomen nothum, quia ex parte corruptum. Leaena vero
totum Graecum est, sicut et dracaena. Vt autem leaena lea
dicatur usurpatum est a poetis. Leo autem Graece, Latine
rex interpretatur, eo quod princeps sit omnium bestiarum.
4 Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breves et iuba crispa
inbelles sunt; longi et coma simplici acres. Animos eorum
frons et cauda indicat. Virtus eorum in pectore; firmitas in
capite. Septi a venatoribus terram contuentur, quo minus
conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus,
5 sed ignes magis. Cum dormierint, vigilant oculi; cum ambu-
lant, cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inveniat.
Cum genuerint catulum, tribus diebus et tribus noctibus catulus
dormire fertur; tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti
tremefactus cubilis locus suscitare dicitur catulum dormientem.

1 transmisit *B*: transmittunt *K* sat. tibis *B*: satietatibus *K* rapiunt *K* 2 dicuntur *om.* *K* 3 diversi *K* 4 capris *T* titirus *codd.* (tititus *B*[1]) 8 tigribus *om.* *K* lupibus *C*[1] 9 ac] et *K* 10 a vi qua] ab eo quod *K* eo *om.* *BK* 11 utantur *BC* fruantur *B*: feruntur *C* 12 enim] autem *C* earum *C* vacantur *C* et quod an. *T* 13 voc. et ex *C* greco *T* 15 quia . . . corr. *om.* *T* 16 Gr. est to. *C* au. lea (*om.* leaena) *K* 17 dicitur *T* latini *T* 18 best. *om.* *C* 20 simplicia *K* 21 et fr. et cau. *C* 23 timens *T* 24 ignis *B*: ignem *K* 25 sua (*prius*) *om.* *C* 26 genuerit *C* catu-lum catulus *B* tr. di. et noc. *C*

Circa hominem leonum natura est ut nisi laesi nequeant irasci. 6 Patet enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcunt; captivos obvios repatriare permittunt; hominem non nisi in magna fame interimunt. De quibus Lucretius (5, 1035):

Scymnique leonum.

Tigris vocata propter volucrem fugam; ita enim nominant Persae 7 et Medi sagittam. Est enim bestia variis distincta maculis, virtute et velocitate mirabilis; ex cuius nomine flumen Tigris appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluviorum. Has magis Hyrcania gignit. Panther dictus, sive quod omnium 8 animalium sit amicus, excepto dracone, sive quia et sui generis societate gaudet et ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit. Πᾶν enim Graece omne dicitur. Bestia minutis orbiculis superpicta, ita ut oculatis ex fulvo circulis, nigra vel alba distinguatur varietate. Haec semel omnino parturit; cuius 9 causae ratio manifesta est. Nam cum in utero matris coaluere catuli maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras; itaque oneratam foetibus vulvam tamquam obstantem partui unguibus lacerant: effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore cogente. Ita postea corruptis et cicatricosis sedibus genitale semen infusum non haeret acceptum, sed inritum resilit. Nam Plinius (N. H. 8, 43) dicit animalia cum acutis unguibus frequentur parere non posse; vitiantur enim intrinsecus se moventibus catulis. Pardus secundus post pantherem 10 est, genus varium ac velocissimum et praeceps ad sanguinem. Saltu enim ad mortem ruit. Leopardus ex adulterio leaenae 11 et pardi nascitur, et tertiam originem efficit; sicut et Plinius in Naturali Historia (8, 42) dicit, leonem cum parda, aut pardum cum

1 homines *B* 3 parcent *K* ovios *T* permittent *K* 6 sc. leonium *T*: scimusque leonem B^1: sonumque leonum C^1 7 it enim *K* persi et m. *K*: m. et persi *B* 10 quod] quia *C* 12 draconi *BKT* 13 ad *om.* C^1 eadem *K* accepit *BK* 14 enim *om.* *K* dic. om. bes. enim mi. *C* 17 coal.] calore *K* 18 matrisque *BC*: maturique *Schwarz* pollere studiunt *K* temporibus *B* 20 effudet *K* 22 effusum *K* 23 resilet *K*: inlisit *T*: praesilit *C* 24 vit. etenim *C* 25 secundum *CT* panter *T* 26 genus] ge *K* 29 dixit leo C^1

leaena concumbere et ex utroque coitu degeneres partus creari,
12 ut mulus et burdo. Rhinoceron a Graecis vocatus. Latine interpretatur in nare cornu. Idem et monoceron, id est unicornus, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quattuor ita acutum et validum ut quidquid inpetierit, aut ventilet aut perforet. Nam et cum elephantis saepe certamen
13 habet, et in ventre vulneratum prosternit. Tantae autem esse fortitudinis ut nulla venantium virtute capiatur; sed, sicut asserunt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella praeponitur, quae venienti sinum aperit, in quo ille omni ferocitate deposita caput ponit, sicque soporatus velut inermis capitur.
14 Elephantum Graeci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis praeferat; Graece enim mons λόφος dicitur. Apud Indos autem a voce barro vocatur; unde et vox eius barritus, et dentes ebur. Rostrum autem proboscida dicitur, quoniam illo pabulum ori admovet; et est angui similis, vallo
15 munitus eburno. Hos boves Lucas dictos ab antiquis Romanis: boves, quia nullum animal grandius videbant: Lucas, quia in Lucania illos primus Pyrrhus in proelio obiecit Romanis. Nam hoc genus animantis in rebus bellicis aptum est; in eis enim Persae et Indi ligneis turribus conlocatis, tamquam de muro iaculis dimicant. Intellectu autem et memoria multa vigent.
16 Gregatim incedunt; motu, quo valent, salutant; murem fugiunt; aversi coeunt; quando autem parturiunt, in aquis vel insulis dimittunt fetus propter dracones, quia inimici sunt et ab eis inplicati necantur; biennio autem portant fetus, nec amplius quam semel gignunt nec plures, sed tantum unum; vivunt

1 utraque *C*[1] degenere (de gen.) *KT* creatri *K* 2 burdo] asinus *BCT* vocatur *BK* 4 eo quia *C*[1] m. fonte *T*[1]: medio fr. *BK* 5 inpeterit *T* 6 vent. aupforet *K* 7 esse *CTU*: est *BK* 9 discripserunt *T*: proposuerunt *B* proponitur *BCT* 10 veniente *BK* ille *om.* *B* 11 sique *B*[1] superatus *K* 13 λόφος] elaphio (-fio) *KT*: elephio *BC* 14 eius] et *BK* 15 barritas dicitur et *C* promuscidae *K* 16 pabulo *B*: pabula *K* movet *K* 17 minutus *K*: minitus *B* lucanos ab ant. Rom. dic. *K* dictas *C* 19 primos Py. *B*: pirrus (*in ras.*) *T* 24 count *T* pariunt *C* vel in ins. *K* 25 quia in. sunt *om.* *K* 26 inplicanti negantur *K* 27 gignit *T* vivent *K*

[autem] annos trecentos. Apud solam Africam et Indiam ele-
phanti prius nascebantur; nunc sola eos India gignit. Grypes 17
vocatur, quod sit animal pinnatum et quadrupes. Hoc genus
ferarum in Hyperboreis nascitur montibus. Omni parte cor-
poris leones sunt; alis et facie aquilis similes; equis vehementer
infesti. Nam et homines visos discerpunt. Chamaeleon non 18
habet unum colorem, sed diversa est varietate consparsus, ut
pardus. Dictus autem ita . . . Huius chamaeleontis corpusculum
ad colores quos videt facillima conversione variatur, quod alio-
rum animalium non est ita ad conversionem facilis corpulentia.
Camelopardus dictus, quod dum sit ut pardus albis maculis 19
superaspersus, collo equo similis, pedibus bubulis, capite tamen
camelo est similis. Hunc Aethiopia gignit. Lyncis dictus, quia 20
in luporum genere numeratur; bestia maculis terga distincta ut
pardus, sed similis lupo: unde et ille λύκος, iste lyncis. Huius
urinam convertere in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui lyncu-
rius appellatur, quod et ipsas lynces sentire hoc documento
probatur. Nam egestum liquorem harenis, in quantum potue-
rint, contegunt, invidia quadam naturae ne talis egestio transeat
in usum humanum. Lynces dicit Plinius Secundus (cf. N. H.
8, 43) extra unum non admittere fetum. Castores a castrando 21
dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus,
propter quos cum praesenserint venatorem, ipsi se castrant et
morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scauriana
(2, 7): 'Redimunt se ea parte corporis, propter quod maxime
expetuntur.' Iuvenalis (12, 34):

1 autem *hab.* *BK*: *om.* *CT* Ind. et Afr. *B* 2 prius] primum *B* Ind. eos *K* 5 alis . . . sim. *om.* *T* 6 nam hom. *K* hominis visus *B* 9 conversatione *BT* 10 conversationem *BT* (*non U*): conversationis *K* corpulentiam *T* (*non U*): copulatio *dett.* 11 Cameleopardus *codd.* quod] quia *C* 12 capite *om.* *B* tamen] tantum *C* 13 quia] quod *C* 14 numerantur *T*: nominatur *K* 15 cuius *TU* 16 conv. se in d. *TU*: conv. d. in se *C* (*non OX*) dicitur *K* ligurius *codd.* (lig- *etiam codd. aliquot Solini* 2, 39) 17 quod] quia *B* ipsos *C* 19 natura *T* transeant *T* 20 us. genus hum. *T* lincem *K* dixit *C* 21 fetum *om.* BC^1T 23 persenserint *C* 25 rediment *K* ea *C*: a *BKT*

Qui se
eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno
testiculi.

22 Ipsi sunt et fibri, qui etiam Pontici canes vocantur. Vrsus fertur dictus quod ore suo formet fetus, quasi orsus. Nam aiunt eos informes generare partus, et carnem quandam nasci quam mater lambendo in membra conponit. Vnde est illud:

Sic format lingua fetum cum protulit ursa.

Sed hoc inmaturitas partus facit: denique tricesimo die generat. Vnde evenit ut praecipitata fecunditas informes procreet. Vrsorum caput invalidum; vis maxima in brachiis et lumbis; unde
23 interdum erecti insistunt. Lupus Graeca derivatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim illi λύκους dicunt: λύκος autem Graece a moribus appellatur, quod rabie rapacitatis quaequae invenerit trucidet. Alii lupos vocatos aiunt quasi leopos, quod quasi leonis, ita sit illi virtus in pedibus; unde et quidquid pede
24 presserit non vivit. Rapax autem bestia et cruoris appetens; de quo rustici aiunt vocem hominem perdere, si eum lupus prior viderit. Vnde et subito tacenti dicitur: 'Lupus in fabula.' Certe si se praevisum senserit, deponit feritatis audaciam. Lupi toto anno non amplius dies duodecim coeunt; famem diu portant, et post longa ieiunia multum devorant. Lupos Aethiopia mittit cervice iubatos, et tanto varios ut nullum colorem illis abesse
25 dicant. Canis nomen Latinum Graecam etymologiam habere videtur; Graece enim κύων dicitur. Licet eum quidam a canore latratus appellatum existiment, eo quod insonat; unde et canere. Nihil autem sagacius canibus; plus enim sensus ceteris anima-

2 capiens C^1 3 testiculi *om.* *K* 4 etiam et Pont. *C* 5 suos *B*: *om.* *T* 6 carne quadam *K* 10 informis procreetur *BKC*^{2} (-atur C^1) 11 et in lum. *B* unde *om.* *C* 12 Lup. a Gr. *K* 13 lupum ... liquon (*i.e.* λύκον) *K* 14 more *K* appellatus quia *C* *vel* quaeque: quidquid *K* 15 trucidat *KU* aiunt *om.* *C* quasi] velut *K* 16 leonis *om.* C^1 pe. pr.] depresserit *T*: presserit *B* 17 cruores *B* de qua bestea ai. *K* 18 hominum *BT* 19 tacendi *T* fabulam *T* 20 praev. viderit (*delet.*) sens. *K* feritatis *ex* -tem *K* 21 amp. quam di. *T* 22 lon. illa iei. *T* deforant *T* 23 tanto] totus *K* dicat illis habere *T*: dicant illis dicant C^1 (d. i. abesse C^2) 25 κύων] cenos (chenos, caenos, coenon) *codd.* 26 existimant *C* insonant *T* (-at T^1?) 27 animantibus *BC*

libus habent. Namque soli sua nomina recognoscunt; dominos 26
suos diligunt; dominorum tecta defendunt; pro dominis suis
se morti obiciunt; voluntarie cum domino ad praedam currunt;
corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum
postremo naturae est extra homines esse non posse. In canibus
duo sunt: aut fortitudo, aut velocitas. Catuli abusive dicuntur 27
quarumlibet bestiarum filii. Nam proprie catuli canum sunt, per
diminutionem dicti. Lycisci autem dicuntur, ut ait Plinius (cf. 8, 28
148), canes nati ex lupis et canibus, cum inter se forte miscuntur.
Solent et Indi feminas canes noctu in silvis alligatas admitti ad
tigres bestias, a quibus insiliri, et nasci ex eodem foetu canes
adeo acerrimos et fortes ut in conplexu leones prosternant.
Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, et num- 29
quam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudu-
lentum animal insidiisque decipiens. Nam dum non habuerit
escam, fingit mortem, sicque descendentes quasi ad cadaver
aves rapit et devorat. Simiae Graecum nomen est, id est pressis 30
naribus; unde et simias dicimus, quod suppressis naribus sint
et facie foeda, rugis turpiter follicantibus; licet et capellarum
sit pressum habere nasum. Alii simias Latino sermone vocatos
arbitrantur, eo quod multa in eis similitudo rationis humanae
sentitur; sed falsum est. Hi elementorum sagaces nova luna 31
exultant, media et cava tristantur. Fetus, quos amant, ante se
gestant; neglecti circa matrem haerent. Horum genera quin-
que sunt, ex quibus cercopitheci caudas habent; simia enim
cum cauda est, quam quidam cluram vocant. Sphingae villosae 32
sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis obli-
vionem. Cynocephali et ipsi similes simiis, sed facie ad modum
canis; unde et nuncupati. Satyri facie admodum grata, et 33

1 Nam *C* nom. sua *C* recognoscent *T* 3 morti se *K* quum dominos *T* (*non U*) 4 derelinquunt *B* 5 na. po. *B*: po. natura *T* 6 dicuntur *om.* *K* 7 canunt *K* 9 ex lup. na. *C* 10 inde *BKT* (Indae *edd.*) feminae . . . alligatae *edd.* 11 insili *B* 12 adeo] et eo C^{1} ut complexu *B*: ut plexu *K* leonis *K* 14 rectis] in C^{1} 16 descentes *T* av. qu. ad cav. *T* quasi *om.* C^{1} 17 est nom. *BK* 19 feta B^{1} lic. cap. *KT* 20 vocatas *BC* 21 hum. rat. *C* 26 cluram *ex* cliuram *T*: cruram *BK* 29 adm. fac. *B*

gesticulatis motibus inquieti. Callitriches toto paene aspectu
a ceteris distant. Sunt enim in facie producta barba et lata
34 cauda. Leontophonos bestia modica; et ex eo ita vocata quia
capta exuritur, eiusque cinere aspersae carnes et positae per
conpita semitarum leones necant, si quantulumcumque ex illis
35 sumpserint. Histrix animal in Africa erinacii simile, vocatum
ab stridore spinarum, quas tergo laxatas emittit ut canes vul-
36 neret insequentes. Enhydros bestiola ex eo nuncupata, quod
in aquis versetur, et maxime in Nilo. Quae si invenerit dormi-
entem corcodilum, volutat se in luto primum, et intrat per os
eius in ventrem, et carpens omnia intranea eius, sic moritur.
37 Ichneumon Graece vocatus, eo quod odore suo et salubria
ciborum et venenosa produntur. De quo Dracontius ait (Laud.
1, 515):—

Praecidit suillus vim cuiuscumque veneni.

Suillus autem a saetis est nuncupatus. Hic etiam serpentes
insequitur; qui, cum adversus aspidem pugnat, caudam erigit,
quam aspis maxime incipit observare quasi minantem; ad quam
38 cum vim suam transfert, decepta corripitur. Musio appellatus,
quod muribus infestus sit. Hunc vulgus cattum a captura
vocant. Alii dicunt, quod cattat, id est videt. Nam tanto
acute cernit ut fulgore luminis noctis tenebras superet. Vnde
39 a Graeco venit catus, id est ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καίεσθαι. Furo
a furvo dictus; unde et fur. Tenebrosos enim et occultos
40 cuniculos effodit, et eicit praedam quam invenerit. Melo, vel
quod sit rotundissimo membro, vel quod favos petat et assidue
mella captet.

1 inquiete *BT* 3 mod. ex *T* quia] quod *C* 4 eiusque] eo quod *B* 5 semita *T* negant *BK* 6 adsimile *K* 7 laxatis C^1 et ca. vulnerat *CT* 11 interea C^1 eius et s. *T* sicut *B* 12 vocatur *BK* 13 ven. ciborum pro. *B* prodantur *C* ait] ut C^1 15 predicit (prae-) *BCT* Psyllus *Drac.* 16 a setus C^1 18 quam] quia *K*: quod *B* ad quam] atque KB^1 *ut vid.* 19 transferet *KT*: transferret *B* corrumpitur *K* 20 quia *C* moribus B^1 cattum] captum *codd. et ipse Isid.* 21 vocat *BK* quod] quia *BC* cattat] captat *BCK*: cautet *ut vid.* T^1: *an* catat? videat *T* tantum *K* 22 ceriet *ut vid. K* nocti *B*: nocte *C* un. et a *C* 23 ἀπὸ τοῦ και. *om. K* Furvo *B* 24 en. occ. *B* 26 quod (*prius*)] quia *C* petit *C*: expectat *K* assidiae *K* 27 captat *C*

De minvtis animantibvs. Mus pusillum animal. Graecum III
illi nomen est; quidquid vero ex eo trahit Latinum fit. Alii
dicunt mures quod ex humore terrae nascantur; nam mus terra,
unde et humus. His in plenilunio iecur crescit, sicut quaedam
maritima augentur, quae rursus minuente luna deficiunt. Sorex 2
Latinum est, eo quod rodat et in modum serrae praecidat. Anti-
qui autem soricem sauricem dicebant, sicut et clodum claudum.
Mustela dicta, quasi mus longus; nam telum a longitudine 3
dictum. Haec ingenio subdola in domibus, ubi nutrit catulos
suos, transfert mutatque sedem. Serpentes etiam et mures
persequitur. Duo autem sunt genera mustelarum; alterum
enim silvestre est distans magnitudine, quod Graeci ἴκτιδας
vocant; alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur
qui dicunt mustelam ore concipere, aure effundere partum.
Mus araneum, cuius morsu aranea. Est in Sardinia animal 4
perexiguum, aranei forma, quae solifuga dicitur, quod diem
fugiat. In metallis argentariis plurima est, occultim reptans, et
per inprudentiam supersedentibus pestem facit. Talpa dicta, 5
quod sit damnata caecitate perpetua tenebris. Est enim absque
oculis, semper terram fodit, et humum egerit, et radices subter
frugibus comedit; quam Graeci ἀσφάλακα vocant. Glires dicti 6
sunt quia pingues eos efficit somnus; nam gliscere dicimus
crescere. Hieme enim tota dormiunt et inmobiles quasi mor-
tui iacent, tempore aestivo reviviscunt. Ericium animal spinis 7
coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit

2 fit] est *B* 3 terrae *om. T* 5 maria aug. *K* ru. et min. *K* 6 rotat *K* 7 sicut cl. *KM* claudum (*corr.* clodum) claudium *T* 8 dicta *om. C* longa *K* 9 subdolo *C* 11 sunt au. *T* (*non U*): sunt *C* 12 distans *om.* C^1 quod] quem *T* 14 dicuntur K^1 mustelam *om. K* concoepere C^1 15 Mus araneus *dett.* (*non OPU*) arenea *B* (*non OPU*): *fort.* ar. (*i. e.* cutis morbus) est 16 araneae *B*: araneis *K* 17 occultum *BK* 19 da. sit *C* enim] etenim *B* 20 semper *om.* B^1 ereget *K* frugum subter *T* 21 quam] quos *T*: quia C^1 (quod C^2 *cum Hieron. in Is.* 1, 2) grece *C* asphalaca *CK*: asfallacam *ex* asfala*a *ut vid. B*: hasfalaca *T* 22 sunt *om. C* gliscit *T* 24 vivescunt *B*: rev. unde quidam (*Auson. Ephem.* 5), 'Dormiunt glires iemem perennem' *T* (*non U*) Ericium *K*: Iricium *BCU*: Hyricium *T* an. ex sp. *C* 25 quod] quia C^1 quod] quia C^1 suberiget *K*

se quando spinis suis clauditur, quibus undique protectus est contra insidias. Nam statim ut aliquid praesenserit, primum se subrigit, atque in globum conversus in sua se arma recolligit. Huius prudentia quaedam est; nam dum absciderit uvam de vite, supinus sese volutat super eam, et sic eam exhibet natis

8 suis. Gryllus nomen a sono vocis habet. Hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus. Vena⟨n⟩tur eum formica circumligata capillo in cavernam eius coniecta, afflato prius pulvere ne se abscondat; ita formicae conplexibus trahitur.

9 Formica dicta, ab eo quod ferat micas farris. Cuius sollertia multa; providet enim in futurum, et praeparat aestate quod hieme comedat; in messe autem eligit triticum, hordeum non tangit; dum pluit ei super frumentum, totum eicit. Dicuntur in Aethiopia esse formicae ad formam canis quae arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad

10 necem persequuntur. Formicoleon ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo vel certe formica pariter et leo. Est enim animal parvum formicis satis infestum, quod se in pulvere abscondit, et formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo et formica vocatur, quia aliis animalibus ut formica est, formicis autem ut leo est.

IV De serpentibus. Anguis vocabulum omnium serpentium genus quod plicari et contorqui potest; et inde anguis quod angulosus sit et numquam rectus. Angues autem apud gentiles pro geniis locorum erant habiti semper, unde Persius (1, 113):

Pinge duos angues: pueri, sacer est locus.

2 Colubrum ab eo dictum, quod colat umbras, vel quod in lubri-

1 cl. a qu. *C* praetectus (pre-) *KT* est *om.* C^{1} 3 subigit B^{1} colligit *T* 4 providentia *B* 5 vitibus *K* 6 Grillus *codd.* a so. vo. no. ha. *T* 7 terrebat B^{1} venantur *Plin. N.H.* 29, 138 8 cumlicata *K* efflato *Plin.* 9 pul.] vulnere *B* 10 quod] quia C^{1} 11 aestatem *K* 12 hiemem *K* au.] enim *C* 13 dum] cum *K* eis *B* 14 inesse *K* 16 ob] ab *B*: ad *K* quia] quod *BC* 18 quod] quia *K*: quae *B* pulberem *T* 19 frumentum portantes *T* 20 animantibus *C* 25 progenies *BKO*: pro genio *C* lucorum *BX*: luporum *KO* habiti] avidi *K*: avida *O* un. et Pers. *C* 27 pingue $BK^{1}T$ pueris est B^{1} lucus *K* 28 ab. *om.* *K*

cos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur
quidquid labitur dum tenetur, ut piscis, serpens. Serpens 3
autem nomen accepit quia occultis accessibus serpit, non
apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa
autem quae quattuor pedibus nituntur, sicut lacerti et stiliones,
non serpentes, sed reptilia nominantur. Serpentes autem
reptilia sunt, quia ventre et pectore reptant. Quorum tot
venena quot genera, tot pernicies quot species, tot dolores quot
colores habentur. Draco maior cunctorum serpentium, sive 4
omnium animantium super terram. Hunc Graeci δράκοντα
vocant; unde et derivatum est in Latinum ut draco diceretur.
Qui saepe ab speluncis abstractus fertur in aerem, concitatur-
que propter eum aer. Est autem cristatus, ore parvo, et artis
fistulis, per quas trahit spiritum et linguam exerat. Vim autem
non in dentibus, sed in cauda habet, et verbere potius quam
rictu nocet. Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad 5
mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem
ligarit occidit. A quo nec elephans tutus est sui corporis
magnitudine; nam circa semitas delitescens, per quas elephanti
soliti gradiuntur, crura eorum nodis inligat, ac suffocatos perimit.
Gignitur autem in Aethiopia et India in ipso incendio iugis
aestus. Basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo 6
quod rex serpentium sit, adeo ut eum videntes fugiant, quia
olfactu suo eos necat; nam et hominem vel si aspiciat interi-
mit. Siquidem et eius aspectu nulla avis volans inlaesa transit,
sed quam procul sit, eius ore conbusta devoratur. A mustelis 7
tamen vincitur, quas illic homines inferunt cavernis in quibus
delitescit; itaque eo visu fugit, quem illa persequitur et occidit.
Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est

1 labetur *BT*: labeatur *K*: labitur *C* 3 quia] quod *BK* non] repit enim *T*: recipit enim *U*: et non *C* 5 ped. nititur *T* 7 quia] quae *C* 8 col. quot dol. *B* 10 an. omn. *C* δρ. voc. Gr. *C* 13 au.] enim *C* cristus T^1 14 per qu. tr. sp. *om.* *T* 16 ictu *BK*: ritum *T* Inn. est enim a *C* 17 vena non C^1 nec. dicunt quia *K* 18 totus *K* 20 solidi *K*: solito *C* notis inligant *K* periment *K* 21 et in Ind. *T* 23 quia] quod *C* 25 eius] aeris C^1 27 tantum *K* ferunt T^1: inferciunt *Solin.* 27, 53 28 eo viso *BCT*: ea visa *dett.* qu. ille *codd.* 29 il. rer.] illi *T*

8 autem longitudine semipedalis; albis maculis lineatus. Re-
guli autem, sicut scorpiones, arentia quaeque sectantur, et post-
quam ad aquas venerint, ὑδροφόβους et lymphaticos faciunt.
9 Sibilus idem est qui et regulus. Sibilo enim occidit, antequam
10 mordeat vel exurat. Vipera dicta, quod vi pariat. Nam et
cum venter eius ad partum ingemuerit, catuli non expectantes
maturam naturae solutionem conrosis eius lateribus vi erum-
punt cum matris interitu. Lucanus (6, 490):

Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi.

11 Fertur autem quod masculus ore inserto viperae semen expuat;
illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa caput maris
ore receptum praecidit. Ita fit ut parens uterque pereat; mas-
culus, dum coit, dum parturit, femina. Ex vipera autem fiunt
12 pastilli, qui θηριακοὶ vocantur a Graecis. Aspis vocata, quod
morsu venena inmittat et spargat; ἰὸς enim Graeci venenum
dicunt: et inde aspis, quod morsu venenato interimat. Huius
diversa genera et species, et dispares effectus ad nocendum.
Fertur autem aspis, cum coeperit pati incantatorem, qui eam
quibusdam carminibus propriis evocat ut eam de caverna pro-
ducat: illa, cum exire noluerit, unam aurem in terram premit,
alteram cauda obturat et operit, atque [ita] voces illas magicas
13 non audiens non exit ad incantantem. Dipsas, genus aspidis,
qui Latine situla dicitur, quia quem momorderit siti perit.
14 Hypnalis, genus aspidis, dicta quod somno necat. Hanc sibi
15 Cleopatra adposuit, et ita morte quasi somno soluta est. Hae-
morrhois aspis nuncupatus quod sanguinem sudet qui ab eo
morsus fuerit, ita ut dissolutis venis, quidquid vitae est, per
16 sanguinem evocet. Graece enim sanguis αἷμα dicitur. Prester
aspis semper ore patenti et vaporanti currit. Cuius poeta sic
meminit (Lucan. 9, 722):

1 linetus *K* (*i. e.* linitus ?) 5 pareat *K*: pereat *T* et *om. CT* 9 vipere (-rae) *BKT*: vipereo *C* nati *K* 10 excipiat *K* 11 voluntate *T* 12 praecedit B^1 pariens *B* 13 au.] enim *BK* 14 partelli C^1 vocatus *K* quod] quia *C* 16 quod] quia *C* 18 incantationem C^1 19 ut de cav. *K* 20 voluerit *C* 21 obdurat C^1 ita *hab. CT*: *om.* B^1K illius *K* 22 incantatorem *K* Di. autem gen. *C* 23 qui] quae *CK* 24 quod] quia *C* negat *K* 25 ita in mo. C^1 est *om. K* 26 nuncupatur *C* 27 est vitae *C*

Oraque distendens avidus fumantia prester.

Hic quem percusserit distenditur, enormique corpulentia neca-
tur; extuberatum enim putredo sequitur. Seps, tabificus aspis, 17
qui dum momorderit hominem, statim eum consumit, ita ut
liquefiat totus in ore serpentis. Cerastes serpens dictus, eo 18
quod in capite cornua habeat similia arietum; κέρατα enim
Graeci cornua vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula,
quorum ostentatione, veluti esca, inlice sollicitata animalia peri-
mit. Totum enim corpus tegit arenis, nec ullum indicium sui
praebet, nisi ex ea parte qua invitatas aves vel animalia capit.
Est autem flexuosus plus quam alii serpentes, ita ut spinam
non habere videatur. Scytale serpens vocata, quod tanta prae- 19
fulget tergi varietate ut notarum gratia aspicientes retardet; et
quia reptando pigrior est, quos adsequi non valet, miraculo sui
stupentes capit. Tanti autem fervoris est ut etiam hiemis tem-
pore exuvias corporis ferventis exponat. De quo Lucanus
(9, 717):

Et scytale sparsis etiam nunc sola pruinis
exuvias positura suas.

Amphisbaena dicta, eo quod duo capita habeat, unum in loco 20
suo, alterum in cauda, currens ex utroque capite, tractu cor-
poris circulato. Haec sola serpentium frigori se committit,
prima omnium procedens. De qua idem Lucanus (9, 719):

Et gravis in geminum vergens caput amphisbaena.

Cuius oculi lucent veluti lucernae. Enhydris colubra in aqua 21
vivens; Graeci enim aquam ὕδωρ vocant. Hydros aquatilis 22
serpens, a quo icti obturgescunt; cuius quidam morbum boam

2 negatur *K* 3 Spes tab. *T*: Spectabificus *ex* Spectaficus *C*: Spectavificus *K*: Spectabificus appellatur *B* 4 morderit *T* consumet *K* 5 levifiat *K* 7 vocantur *B*: *om.* C^1 sunt ... corn. *om.* *C* 8 inlicens B^1: iniciens CB^2 (*non U*): inlidens *K* sollicitate *T* (*non U*) perimit *ex* premit *C* 10 invitata C^1 11 aliae *B* 12 Scytale *Arev.* (*ex Solin.* 27, 30): Scitalis (-th-) *codd.* voc. *ex* nominatus *K*: vocatus *C* quod *CT*: quia *BK* 13 se tardet *B* 16 exuvia *K* 18 scithales persis *T*: scitalis persis *KC*: scitalis spersis *B* 20 Amphisbaena *Arev.* (*ex Solin.* 27, 29): Anfivena *codd.* (*ex* -venena *T*) 22 frigore *B*: frigores *K* 24 anfisvenena *T*: anfivena (-ph-) *BCK* 25 cui *B* Henidros *T* coluber *BCK* 26 viens *K* Hyd. ... obturg. *om.* T^1 27 quidem *C* morsuum *T*

23 dicunt, eo quod fimo bovis remedietur. Hydra draco multorum
capitum, qualis fuit in Lerna palude provinciae Arcadiae. Haec
Latine excetra dicitur, quod uno caeso tria capita excrescebant.
Sed hoc fabulosum est; nam constat Hydram locum fuisse
evomentem aquas, vastantes vicinam civitatem, in quo, uno
meatu clauso, multi erumpebant: quod Hercules videns loca
ipsa exussit, et sic aquae clausit meatus. Nam Hydra ab aqua
24 dicta est. Chelydros serpens, qui et chersydros, quasi †cerim†,
quia et in aquis et in terris moratur; nam χέρσον dicunt Graeci
terram, ὕδωρ aquam. Hic per quam labitur terram, fumare facit:
quam sic Macer describit (8):

Seu terga expirant spumantia virus,
seu terra fumat, qua teter labitur anguis.

Et Lucanus (9, 711):

Tractique via fumante chelydri.

Semper autem directus ambulat; nam si torserit se, dum currit,
25 statim crepat. Natrix serpens aquam veneno inficiens; in quo-
cumque enim fonte fuerit, eum veneno inmiscit. De quo
Lucanus (9, 720):

Natrix violator aquae.

26 Cenchris serpens inflexuosa, quae semper rectum iter efficit.
De qua Lucanus (9, 712):

Et semper recto lapsurus limite cenchris.

27 Parias serpens quae semper in cauda ambulat et sulcum facere
videtur. De quo idem Lucanus (9, 721):

Quo contentus iter cauda sulcare parias.

28 Boas, anguis Italiae inmensa mole, persequitur greges armen-

1 fimum *K* bovis *om.* *B*[1] redietur *C*[1] 3 excedra *BT*: exedra *K* quia *B* cesu *K* 4 haec *B* 5 vastantem *K* 7 sic aquae] sicca *K* 8 cer. dicitur qu. *C* (*non MU*) cerim *BCTU*: cerin *K*: cerint *M* *fort.* Chel. serp. quasi chers. quia et (*cf. Serv. ad Georg.* 3, 415) 9 quia] quod *B* moretur *B* 10 per quem *T* 11 quem sic *B ex corr.* 12 spirant *D* (*non F*) spumentia *D* (*non F*): sputantia *KOP* virtus *B* 14 et *om.* *K* 15 fumanti *BT* 17 Rinatrix *codd.* (*ex* K, *novi capituli signo*, natrix?) 18 enim *om.* *T* inmiscuit *C*[1] de qua *B* 20 rinatrix *codd.* 21 infl. quem *T*: inflexuosus quia *C* 22 quo *K* 25 qui *C* idem] item *B* 26 quo *om.* *K*: et *Lucanus* contemptus *BC* caudam *K*

torum et bubalos, et plurimo lacte riguis se uberibus innectit et sugens interimit, atque inde a boum depopulatione boas nomen accepit. Iaculus serpens volans. De quo Lucanus 29
(9, 720):

Iaculique volucres.

Exiliunt enim in arboribus, et dum aliquod animal obvium fuerit, iactant se super eum et perimunt; unde et iaculi dicti sunt. In Arabia autem sunt serpentes cum alis, quae sirenae vocantur, quae plus currunt ab equis, sed etiam et volare dicuntur; quorum tantum virus est ut morsum ante mors insequatur quam dolor. Ophites dicta, quod colorem arenae habeat. De 30
qua poeta (Lucan. 9, 714):

Quam parvis pictus maculis Thebanus ophites
concolor exustis atque indiscretus arenis
ammodytes.

Seps exiguus serpens, qui non solum corpus sed et ossa veneno 31
consumit. Cuius poeta sic meminit (Lucan. 9, 723):

Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.

Dipsas serpens tantae exiguitatis fertur ut cum calcatur, non 32
videatur. Cuius venenum ante extinguit quam sentiatur, ut facies praeventa morte nec tristitiam induat morituri. De quo poeta (Lucan. 9, 737):

Signiferum iuvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
torto capite retro dipsas calcata momordit:
vix dolor aut sensus dentis fuit.

Salpuga serpens est quae non videtur. Caecula dicta, propter 33

1 bubulos *CT*: bubos *K* 2 surgens *B ante corr.* 3 accipit *C* 6 ovium *T*[1]: obium *T*[2] 7 iactat *K* unde et] et ideo *K* 8 autem *om. K* serp. sunt *BC* quae *om. K* 9 vocantur *om. K* qui *K* 11 Obites *codd.* dictus *K* araneae *B* 13 parvis] pars *CT*: trans *K* tebanus *T*: tenphanus *B*: teofanus *CK* obites (-tis) *codd.* 14 exutis *T* indiscretis *CKT* 15 admoditus *BT*: admodatus *C*[1]: admotus *K* 16 Serpis *K* exiguus *CK*: exigua *BT* qui *KT*: quae *BC* venena *C*[1] 18 vivificus *T* 19 Dipsa *codd.* (*ex* De ipsa *B*) tanta *K* 20 venum *T* ext. antequam *C* extinguet *T*: propinquid *K* 21 ne tristitia *K* inducat *B* morituro *C* 23 terreni *B*[1]: terrenis *K* 24 torta caput *Lucanus* dipses *BT*: dipsis *K*: dipsa *C* mordet *K* 25 den. fuitque videntis *T* 26 Salpiga *T*: -ca *BC*: Soalpica *K* quae (que) *BT*: qui *CK* propter] eo *C*

quod parva sit et non habeat oculos. Centupeda a multitudine
34 pedum dicta. Lacertus reptile genus est, vocatus ita quod
brachia habeat. Genera lacertorum plura: ut botrax, salaman-
35 dra, saura, stellio. Botrax dicta, quod ranae habeat faciem;
36 nam Graeci ranam *βάτραχον* vocant. Salamandra vocata, quod
contra incendia valeat. Cuius inter omnia venenata vis maxima
est; cetera enim singulos feriunt, haec plurimos pariter interi-
mit. Nam si arbori inrepserit, omnia poma inficit veneno, et
eos qui ederint occidit; qui etiam vel si in puteum cadat, vis
veneni eius potantes interficit. Ista contra incendia repugnans,
ignes sola animalium extinguit; vivit enim in mediis flammis
sine dolore et consummatione, et non solum quia non uritur,
37 sed extinguit incendium. Saura lacertus, qui quando senescit,
caecantur oculi eius, et intrat in foramen parietis aspicientis
38 contra Orientem, et orto sole intendit et inluminatur. Stellio
de colore inditum nomen habet; est enim tergore pictus lucen-
tibus guttis in modum stellarum. De quo Ovidius (Metam.
5, 461):

aptumque colori
Nomen habet, variis stellatus corpore guttis.

Hic autem scorpionibus adeo contrarius traditur ut viso eo
39 pavorem his adferat et torporem. Sunt et alia serpentium
genera; ut ammodytae, elephantiae, chamaedracontes. Po-
stremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes
autem serpentes natura sua frigidae sunt; nec percutiunt nisi
40 quando calescunt. Nam quando sunt frigidae, nullum tangunt;
unde et venena eorum plus die quam nocte nocent. Torpent

2 gen. est rep. *C* 3 batracha *Ihm* (*ex corp. Gloss. Lat.* 5, 616, 28) salamandria *BKT* 4 stelli *K*: sthilio *T*: stelio *C* Botraca *codd.* habet *T* 5 *βάτραχον* *Arev.*: botracham (-cam, -ca) *codd.* Salamandria *BCT* quia *C* 6 valet *C* venenis *CT* 9 occidunt *K* si vel *B*: *om.* *T* cadit *T* 10 veni T^1 ista] ita *BK* repugnant igne B^1 11 med. in fl. *C* 12 consumptione *dett.* 14 parietis *om.* C^1 aspiciens *C* 15 Stelio *C*: Stilio *K*: Sthellio *T* 16 indito *K* fulgentibus *K* 19 colore *BK* 22 alium *T* 23 admoditae (-te) *BCT*: admonite *K* examedracontis *K* 24 tantum mo. *B* 25 frigidi *CK* 26 quanto *B* figide *T ante corr.* 27 plus no. qu. die *B*

enim noctis algore, et merito, quia frigidae sunt nocturno rore.
In se enim adducunt vaporem corporis gelidi pestes et natura
frigidae; unde et hieme in nodos torpent, aestate solvuntur.
Inde est quod dum quicumque serpentium veneno percutitur, 41
primum obstupescit, et postea, ubi in illo calefactum ipsum
virus exarserit, statim hominem extinguit. Venenum autem
dictum, eo quod per venas vadit; infusa enim pestis eius per
venas vegetatione corporis aucta discurrit et animam exigit.
Vnde non posse venenum nocere, nisi hominis tetigerit san- 42
guinem. Lucanus (9, 614):

Noxia serpentium est admixto sanguine pestis.

Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quae ignea
est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quae nobis
et inrationabilibus animantibus videmus esse communia, viva-
citate quadam sensus serpens excellit. Vnde et legitur in 43
Genesi (3, 1): 'Serpens autem erat sapientior omnibus pecori-
bus terrae.' Dicit autem Plinius, si creditur, quod serpentis
caput etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vivit.
Vnde et totum corpus obicit pro capite ferientibus. Anguibus 44
universis hebes visus est. Raro in adversum contuentur, nec
frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus;
adeo ut citius audiant quam aspiciant. Nullum autem animal
in tanta celeritate linguam movet ut serpens, adeo ut triplicem
linguam habere videatur, cum una sit. Serpentium humida 45
sunt corpora, adeo ut quaque eunt, viam humore designent.
Vestigia serpentium talia sunt ut, cum pedibus carere videantur,
costis tamen et squamarum nisibus repant, quas a summo gut-
ture usque ad imam alvum parili modo dispositas habent.

1 frigidi *CK* 2 in se] in sole *alii*: in die *alii* vapore *K* gelide (*i. e.* -ae) *T*: geliti *K* pestis *BCK* nature *T* 3 frigidi *K* solventur *K* 4 ven. serpentis *C* 6 vir. et ex. *C* 8 vegitatine *K* extinguit *K* 9 possit *K* ven. non noc. *B* 10 Luc. *om.* C^1 11 serpentum *C* admixtio *BT* sanguinum *B* 12 ignea] frigida B^1 14 videntur *B* viv. et quaedam *K* 16 pec.] animantibus *C* 17 dixit *CK*: dicta *ut vid.* B^1 plenius *BK* 19 ferientis *T* Anguis *KB* (*ex* -es *ut vid.*) 22 audiunt C^1 quam] quod BC^1 24 uvida *K*: uda *BC* 25 quacunque *C* 27 repent *K*: repunt *B* guttoro *K* 28 pari *C*

Squamis enim quasi unguibus, costis quasi cruribus innituntur.
46 Vnde si in qualibet corporis parte ab alvo usque ad caput ictu
aliquo conlidatur, debilis reddita cursum habere non possit;
quia ubicumque ille ictus inciderit, spinam solvit, per quam
costarum pedes et motus corporis agebantur. Serpentes autem
diu vivere dicuntur, adeo ut deposita vetere tunica senectutem
47 deponere atque in iuventam redire perhibeantur. Tunicae
serpentium exuviae nuncupantur, eo quod his, quando sene-
scunt, sese exuunt, quibus exuti in iuventam redeunt. Dicuntur
48 enim exuviae et induviae, quia exuuntur et induuntur. Pytha-
goras dicit de medulla hominis mortui, quae in spina est, serpen-
tem creari; quod etiam Ovidius in Metamorphoseorum libris
commemorat dicens (15, 398):

Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro
mutari credunt humanas angue medullas.

Quod si creditur, merito evenit ut sicut per serpentem mors
hominis, ita et hominis morte serpens. Fertur autem quod ser-
pens hominem nudum non sit ausus contingere.

V De vermibvs. Vermis est animal quod plerumque de
carne, vel de ligno, vel de quacumque re terrena sine ullo con-
cubitu gignitur; licet nonnumquam et de ovis nascuntur, sicut
scorpio. Sunt autem vermes aut terrae, aut aquae, aut aeris,
aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.
2 Aranea vermis aeris, ab aeris nutrimento cognominata; quae
exiguo corpore longa fila deducit, et telae semper intenta num-
quam desinit laborare, perpetuum sustinens in sua arte suspen-
3 dium. Sanguisuga vermis aquatilis, dicta quod sanguinem
sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque labitur faucibus
vel ubi uspiam adhaerescit, sanguinem haurit; et cum nimio

1 costas *T* 2 se *B*: *om.* *K* alva *B* 3 posse *K* 4 solvet quem cost. *K* 5 serpens *T* 9 exutis *K* dicunt *K* 10 en. et ex. *T* qu. et ex. *T*: quod ex. *BK* 12 metaforos eorum *T* 13 memorat *C* 14 est *om.* *BCK* 15 credant *BT* 17 et] in *T*: *fort.* ex mo. serpentis *T* 18 tangere *K* 20 vel quac. *T* 21 li. et no. *K* ovibus *B* 22 aut aut aq. *K* 24 Area T^1 cognominatur *C* 25 tela *T* intentus *K* 26 laborem *C* 27 vermis *om.* *K* aquatile *K*: aqualis B^1 28 putantibus *K* inlabitur *C* 29 adheserit (ade-) *BK*

cruore maduerit, evomit quod hausit, ut recentiorem denuo
sugat. Scorpio vermis terrenus, qui potius vermibus adscribi- 4
tur, non serpentibus; animal armatum aculeo, et ex eo Graece
vocatum quod cauda figat et arcuato vulnere venena diffundat.
Proprium est autem scorpionis quod manus palmam non feriat.
Cantharida vermis terrenus [qui humano corpori statim fuerit 5
applicatus, sui adustione vesicas efficit plenas humore]. Mul- 6
tipes vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui con-
tactus in globum conplicatur. Nascitur sub petris ex humore
et terra. Limax vermis limi, dictus quod in limo vel de limo 7
nascatur; unde et sordida semper et inmunda habetur. Bom- 8
byx frondium vermis, ex cuius textura bombycinum conficitur.
Appellatus autem hoc nomine ab eo quod evacuetur dum fila
generat, et aer solus in eo remaneat. Eruca frondium vermis 9
in holus, vel [in] pampino involuta, ab erodendo dicta. De
qua meminit Plautus (Cist. 728):

Imitatus nequam bestiam et maleficam involutam in pampino
implicat se.

Idem nec advolat, ut locusta, ut huc illucque discurrens semi-
pasta dimittat, sed permanet perituris frugibus et tardo lapsu
pigrisque morsibus universa consumit. Teredonas Graeci 10
vocant lignorum vermes, quod terendo edant. Hos nos ter-
mites dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur,
quos tempore inoportuno caesae arbores gignunt. Tinea vesti- 11
mentorum vermis, dicta quod teneat, et eo usque insedat quo
erodat. Inde et pertinax, quod in eandem rem identidem
urgeat. Vermes carnium: hemicranius, lumbricus, ascaridae, 12

1 qu. aurierit ita ut *K*: qu. haurit (au.) ut *BC* 3 ac. ex *T* 4 caudam *codd.* defundat *K* 6 qui ... humore *hab. TUX*: *om. BCKO* 7 applicitus *U* (*non X*) effecit *T* (*non UX*) § 6 *ante* § 3 *C* 8 verm. terr. *om. KO* qui contractus *CK*: *om. T* 9 sub] in *K* 10 quia *C* vel *om.* B^1 11 et (*prius*) *om. K* Vombucis *B*: Bombocis C^1: Bomboces *K*: Bombicis *T* 12 fordium *B* 13 quod] quo *C* 15 olere *C* vel] et *C* in *hab. CK*: *om. BT* 17 namquam (*ex* -que ?) *B* malef. *BCDFTU*: malif. *KMOP* 18 se] sed *B* 19 ut (*alt.*)] et C^1 21 cons. univ. *C* 22 quod] quia *C* 24 inportuno *BK* 25 insedeat C^1 quo] quod *T* (*vix pro* quoad) 27 urgeatur C^1

costi, peduculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, usia, cimex.
13 Hemicranius vermis capitis vocatus. Lumbricus vermis inte-
stinarum, dictus quasi lumbicus, quia labitur, vel quod in lum-
14 bis sit. Ascaridae . . . Costi . . . Peduculi vermes cutis a pedi-
bus dicti. Vnde et peducosi dicuntur quibus peduculi in cor-
15 pore effervescunt. Pulices vero vocati sunt quod ex pulvere
magis nutriantur. Lendes . . . Tarmus vermis est lardi. Rici-
nus vermis est canis, vocatus eo quod haeret in auribus canum;
16 κύων enim Graece canis est. Vsia est vermis porci, appellata
quia urit; nam ubi momorderit, adeo locus ardet ut ibi vesicae
17 fiant. Cimex de similitudine cuiusdam herbae vocatus, cuius
18 foetorem habet. Proprie autem vermis in carne putre nascitur;
tinea in vestimentis; eruca in holere; teredo in ligno; tarmus
19 in lardo. Vermis non ut serpens apertis passibus vel squa-
marum nisibus repit, quia non est illi spinae rigor, ut colubri,
sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo con-
tractas, contrahendo porrectas motum explicat, sicque agitatus
perlabitur.

VI De piscibus. Pisces dicti unde et pecus, a pascendo
2 scilicet. Reptilia ideo dicuntur haec quae natant, eo quod
reptandi habeant speciem et naturam; quamvis se in profundum
inmergant, tamen in natando repunt. Vnde et David ait
(Psalm. 104, 25): 'Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia,
3 quorum non est numerus.' Amphibia sunt quaedam genera
piscium, dicta eo quod ambulandi in terris usum et natandi in
aquis officium habeant. Ἀμφὶ enim Graece utrumque dicitur,
id est quia et in aquis et in terris vivunt: ut phocae, corcodilli,

1 pulex *T* lendex *BT*: lendix *C*: lindex *K* 2 vocatur *CK* 3 qu. lumbricus *T* (*pro* lambricus ?) quia] quod *BCK* quod] quia *C* 5 pedogosi *KP*: peculosi *ut vid.* *B*[1] 6 vero *om.* *KO* quia *C* ex] in *KO* 7 nutriuntur *C* Lendex *BCT*: Lindex *K* 8 est *om.* *T* carnis *C*[1] haereat *B*: ineret *T* 9 κύων] cenos (cae-) *codd.* est (*alt.*) *om.* *C* 10 ardet lo. adeo *C*: ardet (*ex* -deo) lucus ardet (*delet.*) adeo *K* 12 putrida *K* 13 holera *B* tar. in lar. *om.* *K* 14 non ap. pass. vel ut serp. sq. *Klussmann, excerpt. Tertull.* p. 25 15 est *om.* *K* illi *BCK*: illius *T* colubri *KT*: colubris *C*: colubro *B* 16 in *om.* *BK* directim *B* 17 matum *C*[1] implecat *K* 19 pecudes *B* 25 ambulando *B*[1] 26 uterque *C*[1] 27 hoc est *B* et in te. et in aq. *B* vivent *K*

hippopotami, hoc est equi fluviales. Pecoribus autem et bestiis 4
et volatilibus antea homines nomina inposuerunt quam piscibus,
quia prius visa et cognita sunt. Piscium vero postea paulatim
cognitis generibus nomina instituta sunt aut ex similitudine
terrestrium animalium, aut ex specie propria sive moribus [seu
colore, vel figura, aut sexu]. Ex similitudine terrestrium: ut 5
ranae et vituli et leones et nigri meruli et pavi diverso colore,
dorso et collo picti, et turdi albo varii, et cetera quae sibi iuxta
species terrestrium animalium nomina vindicaverunt. Ex mori-
bus terrestrium: ut canes in mari a terrenis canibus nuncupati,
quod mordeant; et lupi, quod inproba voracitate alios perse-
quantur. A colore: ut umbrae, quia colore umbrae sunt; et 6
auratae, quia in capite auri colorem habent; et varii a varietate,
quos vulgo tructas vocant. A figura: ut orbis, quia rotundus
est totusque in capite constat; ut solea, quod sit instar calcia-
mentorum soleis. A sexu: ut musculus, quod sit ballenae
masculus; eius enim coitu concipere haec bellua perhibetur.
Hinc et musculi coclearum, quorum lacte concipiunt ostreae.
Ballenae autem sunt inmensae magnitudinis bestiae, ab emit- 7
tendo et fundendo aquas vocatae; ceteris enim bestiis maris
altius iaciunt undas; *βάλλειν* enim Graece emittere dicitur.
Cete dicta *τὸ κῆτος καὶ τὰ κήτη*, hoc est ob inmanitatem. Sunt 8
enim ingentia genera beluarum et aequalia montium corpora;
qualis cetus excepit Ionam, cuius alvus tantae magnitudinis
fuit ut instar obtineret inferni, dicente Propheta (2, 3): 'Ex-
audivit me de ventre inferni.' Equi marini, quod prima parte 9
equi sunt, postrema solvuntur in piscem. Bocas dicunt esse
boves marinos, quasi boacas. Caerulei a colore appellati; 10

2 volatibus *BK* ante *K* 4 cognities *K* inst.] imposita *B* aut] alia *KO*: ut *T* 5 aut] alia *KO* ex *om.* *T* seu . . . sexu *hab.* *TUX*: *om.* *BCKO* 7 ramae *K*: arene *corr.* arane *T* (*i. e.* araneae) nigri] tigri *C* mer. pa. *C* 8 collo] capilli *T* alb. et var. *K* 9 vindicarunt *K* 10 terrestribus C^1 11 quia inp. B^1 12 ut] et *K* 15 constant *C* quod si *K* calc. a soliis (-le-) *BC* 16 soleis *ex* solens *K* 17 eius *om.* *K* 18 masculi C^1 concipiuntur *K* 19 s. au. *C* 20 findendo *T* 21 *βάλλειν*] bali *CT*: bal *BK* 22 dictae *codd. et fort. Isid.* humanitatem *B* 25 audivit *K* 26 quia *B* parte *om.* *B* 27 postremo *K* Focas *CT*

11 nam caeruleum est viride cum nigro, ut est mare. Delphines
certum habent vocabulum, quod voces hominum sequantur, vel
quod ad symphoniam gregatim conveniunt. Nihil in mare velo-
cius istis; nam plerumque salientes naves transvolant. Quando
autem praeludunt in fluctibus et undarum se molibus saltu prae-
cipiti feriunt, tempestates significare videntur. Hi proprie simo-
nes nominantur. Est et delphinum genus in Nilo dorso serrato,
12 qui crocodillos tenera ventrium secantes interimunt. Porci
marini, qui vulgo vocantur suilli, quia dum escam quaerunt,
more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent
oris officium, et nisi rostrum arenis inmergunt, pastum non
13 colligunt. Corvi a cordis voce dicti, quia grunniunt pectore,
14 suaque voce proditi capiuntur. Thynni Graecum nomen habent.
Hi ingrediuntur veris tempore, intrant dextro latere, laevo exeunt.
Hoc inde creduntur quod dextris oculis acutius videant quam
15 sinistris. Gladius dicitur eo quod rostro mucronato sit: ob
16 hoc naves perfossas mergit. Serra nuncupata, quia serratam
17 cristam habet, et subternatans navem secat. Scorpio dictus,
quia laedit dum manu tollitur. Tradunt decem cancris cum
ocimi manipulo alligatis omnes qui ibi sunt scorpiones ad
18 eum locum congregari. Aranea genus piscis, dictus quod aure
19 feriat; habet enim stimulos e quibus percutit. Crocodillus,
a croceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in
terra et aquis valens, longitudine plerumque viginti cubitorum,
dentium et unguium inmanitate armatum, tantaque cutis
duritia ut quamvis fortium ictus lapidum tergo repercutiat.
20 Nocte in aquis, die humi quiescit. Ova in terra fovet: masculus

2 quia *C* 3 quia *C* conveniunt *ex* veniunt *C* inmane *B*[1] 4 nam . . . trans. *om.* *T*[1] transiliunt *T*[2] 5 proludunt *C*: ludunt *K* 7 est del. *K* 8 -lis *K* 9 qui dum *B*: quando *K* 10 sues *BK*: sus *T* 11 inmergant *B* 12 quod *K* 13 sua vo. *B*[1] 14 vevis *B*[1] 16 eo *om.* *K* mucrinato *B*: mocrenato *K*: murinato *T*: maiori nato *C* 18 habet *om.* *K* subter natantes *C* 19 quia] quod *C* 20 alligatus *T* o. quibus sunt *K* 21 dictis *T*: dictum *C* 22 feriebat *K* 24 quis *T*[1]: in aquis *BC* 25 unguinum *T* tanteque (-tae-) cu. dur. *BT*: tanteque cu. duritiae *K* 26 tergore r. *C*: tergora perc. *B* repercutiant *K*: repercussus (*i. e.* -os) non sentiat *TC mg.* 27 in umi *T*: in humo *B* quiescant *B*[1]

et femina vices servant. Hunc pisces quidam serratam habentes cristam tenera ventrium desecantes interimunt. [Solus ex animalibus superiorem maxillam movere dicitur.] Hippopotamus 21 vocatus, quod sit equo similis dorso, iuba et hinnitu, rostro resupinato, aprinis dentibus, cauda tortuosa. Die in aquis commoratur, nocte segetes depascitur: et hunc Nilus gignit. Pagrum, 22 quem Graeci φάγρον ideo nuncupant quod duros dentes habeat, ita ut ostreis in mari alatur. Dentix pro multitudine et grandi- 23 tate dentium dictus. Lepus a similitudine capitis nuncupatus. Lupum, ut dictum est, aviditas appellavit, piscem in captura 24 ingeniosum: denique rete circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete. Mullus vocatus, quod mollis 25 sit atque tenerrimus. Cuius cibo tradunt libidinem inhibere, oculorum autem aciem hebetari: homines vero, quibus saepe pastus, piscem olent. Mullus in vino necatus, hi, qui inde biberint, taedium vini habent. Mugilis nomen habet quod 26 sit multum agilis. Nam ubi dispositas senserit piscatorum insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete ut volare piscem videas. Melanurus, eo quod nigram caudam habeat et 27 pinnas nigras et in corpore lineas nigras; μέλαν enim Graeci nigrum vocant. Glaucus a colore dictus, quod albus sit; 28 Graeci enim album γλαυκὸν dicunt. Hic aestate raro apparet, nisi tantum in nubilo. Thymallus ex flore nomen accepit: 29 thymum quippe flos appellatur: nam dum sit specie gratus et sapore iucundus, tamen sicut flos fraglat et corpore odores aspirat. Escarus dictus, eo quod solus escam ruminare perhi- 30 betur: denique alii pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum esse; namque inclusum nassis non fronte erum-

1 vicem *K* piscem quaedam C^1 cr. hab. *B* 2 ventrem *K* solus . . . dicitur *hab. TC mg.*: *om.* BC^1K 7 quam *T* φάγ.] fagrum *codd.* nuncupantur *K* 8 ostreas C^1 Dentrix *K* grand.] magnitudine *B* 9 nuncupatur *ut vid. C* 11 arenis *K* 13 inhiberi C^2: in venere *B* 14 evetare B^1T: vetari *K* 15 in vinum *KMP* in. necatus bib. B^1 16 tedio vinum *KP*: tedio unguium *M*: taedium vino B^1 hab. eo quod *K* 17 ubi *om. K* 20 et in . . . nigr. *om.* C^1 22 γλ. alb. *C* γλαυκὸν] glaucon *K*: gleucon *BCT*: λευκὸν *dett.* 23 flore] greco B^1 24 sit *om. C* gradus *K* 25 flagrat *BCK* corporis *K* odore *K*: -em *C* 27 non] in *K* 28 fonte *K*

pere nec infestis viminibus caput inserere, sed aversum caudae
ictibus crebris laxare fores atque ita retrorsum redire; quem
luctatum eius si forte alius escarus extrinsecus videat, adpre-
31 hensa mordicus cauda adiuvare nisus erumpentis. Sparus a
lancea missile nomen traxit, quod eiusdem figurae sit. Ter-
restria enim prius inventa sunt quam marina. Nam sparus est
32 telum rusticanum missile, ab spargendo dictum. Australis
piscis, sive quia aquarum undam ore suscipit, sive quia tunc
[hic] piscis oritur quo tempore tendere in occasum Pleiades
33 coeperint. Hamio saxatilis dextra sinistraque lateribus virgis
puniceis perpetuis aliisque discoloribus designatur; dictus
34 hamio quia non capitur nisi hamo. Echenais, parvus et semi-
pedalis pisciculus, nomen sumpsit quod navem adhaerendo re-
tineat. Ruant licet venti, saeviant procellae, navis tamen
quasi radicata in mari stare videtur nec moveri, non retinendo,
sed tantummodo adhaerendo. Hunc Latini moram appel-
35 laverunt, eo quod cogat stare navigia. Vranoscopus vocatur
ab oculo, quem in capite habet, a quo semper supra intendit.
36 Millago nominatus, quia evolat super aquam. Quoties autem
37 cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari. Squatus
dictus, quod sit squamis acutus. Vnde et eius cute lignum
38 politur. Civitas Syriae, quae nunc Tyrus dicitur, olim Sarra
vocabatur a pisce quodam qui illic abundat, quem lingua sua
'sar' appellant; ex quo derivatum est huius similitudinis
39 pisciculos sardas sardinasque vocari. Allec pisciculus ad
40 liquorem salsamentorum idoneus; unde et nuncupatus. A-
phorus pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest.

1 intextis *K* vimibus *K*: humibus *T* adversam *K* 2 crebro *K*: cerebris C^1 ita *om. T* qu. luctantem si *K* 3 se *B* esc.] scaurus *K* 4 cada *T* erumpentes *B* Sparsus C^1 6 enim *om. K* quamarena *K* sparsus C^1 7 simile *T* ab aspargendo *C* 8 quod *B* quod *B* 9 hic *hab. T*: *om.* B^1CK in occ. tend. *T* 10 ceperit *K* Amio . . . amio . . . amo *codd.* 11 coloribus *B* dictus *om. K* 12 quod *K* Echinais *C*: Ecenahis *T*: Echenaus *BK* et] ac *T* 13 piscolus (-cul-) *KC* ret. adh. *C*: erendo ret. *T* 14 tamen] tunc *K* 15 renitendo *Plin. N. H.* 32. 2 17 vocatus *B* 19 Milvago *edd.* 20 aquas *B* mutare B^1DK mu. designat *K*: mu. ostendit *T* 21 acutis *C* 22 voc. sarra *C* 23 quae in li. *K* 24 huius *om. K* 25 pisculos sarras *C* pisculus *CK* 26 nominatur *K* 27 pisculus C^1K ex. suam h. *K*

Anguillae similitudo anguis nomen dedit. Origo huius ex 41
limo; unde et quando capitur, adeo lenis est ut quanto fortius
presseris, tanto citius elabitur. Ferunt autem Orientis fluvium
Gangen anguillas tricenis pedibus gignere. Anguillae vino
necatae, qui ex eo biberint taedium vini habent. Draco 42
marinus aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, qui
dum percusserit, quaqua ferit, venenum fundit [unde et vocatus].
Muraenam Graeci μύραιναν vocant, eo quod conplicet se in 43
circulos. Hanc feminini tantum sexus esse tradunt et concipere a serpente: ob id a piscatoribus tamquam a serpente
sibilo evocatur et capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, ferula protinus. Animam in cauda habere certum est;
nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari.
Congrus . . . Polypus, id est multipes; plurimos enim nexus 44
habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis conplectit,
non morsu, nec prius dimittit quam escam circumroserit.
Torpedo vocata, eo quod corpus torpescere faciat, si eam 45
quisque viventem tangat. Narrat Plinius Secundus (N. H. 32, 7): 'Ex Indico mare torpedo etiam procul et e longinquo,
vel si hasta virgaque adtingatur, quamvis praevalidos lacertos
torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligare pedes.' Tanta
enim vis eius est ut etiam aura corporis sui adficiat membra.
Sepia dicitur, quia sepibus interclusa facilius capitur: in 46
coeundo obscenum genus; ore enim concipit sicut vipera.
Cuius atramento tanta vis est ut lucernae addito Aethiopas
videri ablato priori lumine quidam tradant. Lulligo. Tradunt 47
in Oceano Mauretaniae, non procul a Lixo flumine, tantam

1 ded. no. *K* 2 et *om. C* ut] un T^1 3 elabatur *C* ferunlautem *K* 4 anguilam tr. *K* 5 negatae *KM* biberint . . . habent *BCKM*: biberit . . . habet *T*: biberit . . . habent *U* vivi *M*: *om. T* Drogo *K* 6 in *om. K* brancis *B*: brachiis (-aci-) *CKT* expectantes *K* 7 quaque *B* fuerit *K* un. et voc. *hab.* $BCDT^2U$: *om.* KT^1 9 est tr. *C* conc. serp. *T* 10 et ob *B* ob . . . serp. *om. K* 11 et cap. *om.* T^1 fusti *K* 12 hab. in cau. *C* 13 eum *K* 14 multiplex *B* 15 conplectitur *BCT* 16 circumraserit C^1 17 torpescere *BCT*: torpere *K* si . . . tangat *om. T* 20 quamvis] quam *K* 21 quemlibet B^1 22 eius vis est *K* 23 sepius (sae-) int. *BK* 25 atramenti *BC* lucerna adito *T* 26 videre *BCK* ab alto C^1 tradunt *BC, fort. recte* Lulico *K* 27 tanta multitudine *BK*: *om. T*

multitudinem lulliginum evolare ex aqua ut etiam naves demer-
48 gere possint. Conchae et cochleae hac ex causa vocatae,
quia deficiente luna cavantur, id est evacuantur. Omnium
enim clausorum maris animalium atque concharum incremento
lunae membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim
cum in augmento fuerit, auget humorem; cum vero in defe-
ctum venerit, humores minuuntur; hoc enim Physici dicunt.
Conchae autem primae positionis nomen, cochleae vero per
49 diminutionem, quasi conchleae. Concharum multa genera
sunt; inter quas et margaritiferae, quae †oceloe† dicuntur, in
quarum carne pretiosus calculus solidatur. De quibus tradunt
hi qui de animantium scripsere naturis [eo] quod nocturno
tempore litora appetant, et ex caelesti rore margaritum conci-
50 piunt; unde et †oceloe† nominantur. Murex cochlea est
maris, dicta ab acumine et asperitate, quae alio nomine con-
chilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lacrimas
purpurei coloris emittat, ex quibus purpura tingitur: et
inde ostrum appellatum quod haec tinctura ex testae humore
51 elicitur. Cancros vocari, quia conchae sunt crura habentes:
inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus vivunt
miro ingenio; nam quia valida testa eius aperiri non potest,
explorat quando ostrea claustra testarum aperiat, tunc cancer
latenter lapillum inicit atque inpedita conclusione ostreae
carnes erodit. Tradunt quidam decem cancris cum ocimi
manipulo alligatis omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum

1 luliginum *ex* luginum *K* evolari *BKT* dim. *BK*: submergere *C* 2 ex hac *C*: hec ex *K* 3 quia] quod *C* 4 incrementum *K*: inter crementa *B* 5 membra *om. BK* 6 in aug.] incremto *C* 7 enim] nobis *K* 9 qu. conculae *C*: qu. conchule *T* sunt gen. *C* 10 m. q. oecaeloe *B*[1]: m. q. caeloe *C*: m. q. aceloe *T* (*ex* oc-?): m. q. oecoloe *X*: m. q. eceloe *D*: margariti esse *KO*: *vix* m. q. Acheloae in quarum . . . solid. *om. T* 12 natura *K* 13 litore *T* appetunt *B ante corr. K*(*T*?) 14 u. acaeloe *B*: u. et caeloae *C*: u. et ocaelo e (oceloe) *KO*: u. et eceloe *DT*: u. et oceloe *X* numinantur *KO* 15 acum.] amine *K* 16 lacrima *K* 17 emittit *C* 18 quod] quia *BK* 19 quod *C ante corr.* 20 earum *K* enim *om. T* 21 validam testam *BC* aperire *BCT* 22 claustra *om. B*[1] 23 incitat quo inp. *K* 24 trad. enim qu. *B* 25 alligatus *T*: alligati *K*

locum coituros. Duo sunt autem genera cancrorum: fluviales
et marini. Ostrea dicta est a testa, quibus mollities interior 52
carnis munitur; Graeci enim testam ὄστρα vocant. Ostrea
autem neutrum, carnes eius feminino dicunt. Musculi sunt, ut 53
praediximus (§ 6), cochleae a quorum lacte concipiunt ostreae;
et dicti musculi quasi masculi. Pelorides a Peloro promontorio 54
Siciliae, ubi abundant, cognominatae sunt (Virg. Aen. 3, 687):

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori.

Vngues a similitudine humanarum unguium dictae. Testudo 55, 56
dictus, eo quod tegmine testae sit adopertus in camerae modum.
Sunt autem quattuor genera: terrestres, maritimae, lutariae, id
est in caeno et paludibus viventes; quartum genus fluviales,
quae in dulci aqua vivunt. Tradunt aliqui, quod incredibile est,
tardius ire navigia testudinis pedem dextrum vehentia. Echinus 57
a terrestre echino nomen traxit, quem vulgus iricium vocant;
cuius testula duplex, spinis aculeata in modum castanearum,
quando adhuc coopertae de arboribus cadunt. Caro eius mollis
et minio similis, †uris† tribus modis: ut testudo ac peloris et
cochlea. Nam et quod edimus et ubi caro inest utrumque
dicitur peloris. Ranae a garrulitate vocatae, eo quod circa 58
genitales strepunt paludes, et sonos vocis inportunis clamoribus
reddunt. Ex his quaedam aquaticae dicuntur, quaedam palustres, quaedam rubetae, ob id, quia in vepribus vivunt, grandiores cunctarum. Aliae calamites vocantur, quoniam inter arundines fruticesque vivunt, minimae omnium et viridissimae; mutae et
sine voce sunt. Agredulae ranae parvae in sicco vel agris 59
morantes; unde et nuncupatae. Negant quidam canes latrare,

1 au. sunt *K*: au. *C* 2 est *om.* *C* 3 grece *T* testum *BT* ὀστ.] ostrean (*ex* -ea) *B*: ostream *C*: ostrea *K*: hostra *T* 4 fimininum di. *K*: fem. genere di. *B*: fem. dicuntur *C*: genere fem. dicuntur *T* 5 aquarum quorum *K*: quorum *CT* ost. et dic. *om.* *K* 7 sunt unde poeta ecce *C* 12 fluviatiles *T* 14 pede dextro *K* Icinus (Hic-) *codd.* 15 icino *BCK*: iricino *T* ericium *K* vocat *BT* 16 huius *T* castenarum *T* 17 copertae *K*: opertae (-te) *BT*: apertae *C*[1] 18 uris *BKT*: huius *C*[1]: et is *Arev.*: *fort.* dicitur is tres modi sunt *C* ac] et *B* 19 conclea *K* (*i. e.* cochlea): concilia *BC*: conchilia *T* inest] est *K*: inest et *BC* 21 strepent *K* sono *K* 23 quia] quod *B* 24 calamitatis *T*: -tes *C* 26 voces *T* Egredulae *BK*: et gredule *T* parvulae *C*

60 quibus in offa rana viva fuerit data. Sfungia a fingere, id est
nitidare et extergere, dicta. Afranius (415):

Accedo ad te, ut tibi cervicem fingam linteo,

id est extergam. Cicero (pro Sest. 77): 'Effingebatur sfungiis
sanguis,' id est extergebatur. Animal autem esse docetur cruore
inhaerente petris. Vnde et dum absciditur sanguinem remittit.
61 Nam alia sunt viventia in aquis et discurrunt, ut pisces; alia,
quae stant fixa, ut ostreae, echini, sfungiae. Ex his alias mares
dici, eo quod tenues sint fistulae spissioresque; alias feminas,
quae maioribus fistulis sunt ac perpetuis; alias duriores, quas
Graeci appellant *τράγους*, et nos hircosas dicere possumus ob
62 asperitatem sui. Mollissimum genus earum penicilli vocantur,
eo quod aptae sint ad oculorum tumores, et ad extergendas
lippitudines utiles. Candidae sfungiae cura fiunt; per aestatem
enim ad solem sternuntur, et sicut cera Punica candorem bibunt.
63 Animalium omnium in aquis viventium nomina centum quadra-
ginta quattuor Plinius (32, 142) ait, divisa in generibus beluarum,
serpentium communium terrae et aquae, cancrorum, concharum,
lucustarum, peloridum, polyporum, solearum, lacertorum, et
lulliginum, et huic similia; ex quibus multa quodam naturae
intellectu ordinem temporum suorum agnoscunt, quaedam vero
64 [in suis locis sine mutatione vagantur]. In piscibus autem
feminis aliae commixtione masculi concipiunt et pariunt catulos;
aliae ponunt ova sine masculi susceptione concepta, qui idem
insequens, sui seminis iactu perfunduntur; et quae hoc munere
fuerint afflata generabilia fiunt, quae vero perfusa non fuerint
sterilia perseverant aut putrescunt.

1 a sfingere *K* 2 niditare *K* 3 a te *B* cerv.] cer (*sic*) *T* sfingam (*ex* -em) *K* lenteo *BDK* 4 et fingebatur (sfing- *K*) *codd.* 5 cruorem inherentem *K* 8 icini (hic-) *codd.* 9 t. sunt f. *C*: tenuis s. fistula *T* 10 quae] quia *T* fistoli *K* 11 hircoas *K*: incosas *T* ob] ut *T* 12 peniculi *K* 14 lippidines *K* aest.] haec statim B^1 15 en. et ad *T*: ad *K* stuntur B^1 sicut et *T* 16 CLIIII *K* 19 et lulligo *T*: ut lullico *B* 21 ordine *K* temporis *T* quaed. vero *om.* *B* 22 in suis . . . vag. *hab.* *TUX*: *om.* BC^1KO vacantur *TU* autem *add.* m^1C: aut *K* 23 alia e *K*: alia *B*: alii (*ex* ali) *T* conc.] noncupant *T* 24 alii *T*: alia B^1 masc. conceptione C^1 qui *T* item *C* 25 profunduntur *BK* 26 generalia TC^1 fusa B^1K 27 stelia *K*

De avibvs. Vnum nomen avium, sed genus diver- VII
sum. Nam sicut specie sibi differunt, ita et naturae diversitate.
Nam aliae simplices sunt, ut columbae; aliae astutae, ut perdix;
aliae ad manum se subiciunt, ut accipiter; aliae reformidant,
ut garamantes; aliae hominum conversatione delectantur, ut
hirundo; aliae in desertis secretam vitam diligunt, ut turtur;
aliae solo semine reperto pascuntur, ut anser; aliae carnes
edunt et rapinis intendunt, ut milvus; aliae enchoriae, quae
manent in locis semper, ut [struthio]; aliae adventiciae, quae
propriis temporibus revertuntur, ut ciconiae, hirundines; aliae
congregae, id est gregatim volantes, ut sturni et coturnices;
aliae solivagae, id est solitariae propter insidias depraedandi,
ut aquila; accipiter et quaecumque ita sunt; aliae vocibus
strepunt, ut hirundo; aliae cantus edunt dulcissimos, ut cygnus
et merula; aliae verba et voces hominum imitantur, ut psittacus
et pica. Sed alia sicut genere, ita et moribus innumerabilia; 2
nam volucrum quot genera sint invenire quemque non posse.
Neque enim omnis Indiae et Aethiopiae aut Scythiae deserta
quis penetrare potuit, qui earum genus vel differentias nosset.
Aves dictae, eo quod vias certas non habeant, sed per avia 3
quaque discurrunt. Alites, quod alis alta intendant, et ad
sublimia remigio alarum conscendant. Volucres a volando. 4
Nam unde volare, inde et ambulare dicimus. Vola enim di-
citur media pars pedis sive manus; et in avibus vola pars media
alarum, quarum motu pinnae agitantur; inde volucres. Pulli 5
dicuntur omnium avium nati; sed et animalium quadrupedum
nati pulli dicuntur, et homo parvus pullus. Recentes igitur
nati pulli, eo quod polluti sint. Vnde et vestis nigra pulla

1 div. gen. *B* 4 subiciunt] subigunt *C* formidant *T* 8 incuriae (-ie) *BCT*: incuriorae *K* quae *om.* *K* 9 ut *B*: ut strutio (-cio) *TX*: *om.* C^1*KO* 11 congr.] grege T^1 gradatim *T*: congregatim *C* 12 solivae *B* 14 dulc. ed. *C* 15 alia ver. *T* voc. et. ver. *C* 16 Sed et al. *T* ita mor. *B* 17 nam. et vol. *C* sunt *C* quisque *BCK* potest *CK* 18 omnia *C* 19 nosse posset *B* 20 vias] per vias *B* 21 discurrant *K* quia *C* contendant *K* 24 me. pa. pe. di. *C* 25 quorum *T* in. et vol. *C* 26 sed an. *T* quadr. an. *C* 27 et ho. . . . pulli *om.* *K* et] ut *T* (*non U*) 28 sint *T*: sunt *BCK*

6 dicta est. Alae sunt, in quibus pinnae per ordinem fixae
volandi exhibent usum. Vocatae autem alae quod his aves
7 conplexos alant ac foveant pullos. Pinna a pendendo, id est
a volando, dicta; unde et pendere. Volucres enim pinnarum
8 auxilio moventur, quando se aeri mandant. Pluma quasi
piluma; nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma
9 in avibus. Avium nomina multa a sono vocis constat esse
conposita: ut grus, corvus, cygnus, pavo, milvus, ulula,
cuculus, graculus et cetera. Varietas enim vocis eorum docuit
10 homines quid nominarentur. Aquila ab acumine oculorum
vocata. Tanti enim contuitus esse dicitur, ut cum super
maria inmobili pinna feratur nec humanis pateat obtutibus, de
tanta sublimitate pisciculos natare videat, ac tormenti instar
11 descendens raptam praedam pinnis ad litus pertrahat. Nam
et contra radium solis fertur obtutum non flectere; unde et
pullos suos ungue suspensos radiis solis obicit, et quos viderit
inmobilem tenere aciem, ut dignos genere conservat; si quos
12 vero inflectere obtutum, quasi degeneres abicit. Vultur a
volatu tardo nominata putatur: magnitudine quippe corporis
praepetes volatus non habet. Harum quasdam dicunt concu-
bitu non misceri, et sine copula concipere et generare; natosque
earum paene usque ad centum annos procedere. Vultures au-
tem, sicut et aquilae, etiam ultra maria cadavera sentiunt; altius
quippe volantes multa, quae montium obscuritate celantur, ex
13 alto illae conspiciunt. Gradipes apud Graecos vocatur avis
apud nos tarda, eo quod gravi volatu detenta nequaquam, ut
14 ceterae volucres, adtollitur velocitate pinnarum. Grues nomen

2 exerent *K* 3 conplexus *BK* al. pu. ac. fo. *T* Penna *BC* id est vol. di. *T*: di. id est a vol. *K* 4 pennarum *BC* 5 qu. puluma *K* 6 quadr.] quadrū (*sic*) *B* 7 Av. autem no. *T* constant B^1 conp. esse *C* 9 graiolus *K* 10 acumen culorum *K* 11 cum *om.* B^1 13 pisculos *CK* torrenti *K* 14 protrahat *C* 16 suos puos ungues *K* un. sus susp. T^1 rad. sol. un. ob. susp. *C* 17 generi *K* si quis *T* 18 obt. conpexerit *T* (*pro* consp-) : obtuto *K* 19 nominatus *B* putatur *om.* *C* quippe] vero *B* 20 praepedes *K* 21 si. pocula *B* 23 sicut *om.* *T* 25 Bradypus *Arev.* (*immo* Βραδύπους) : Grandipes *dett.* : Gravipes *Corp. Gloss. Lat.* 3, 495, 64; 512, 57 26 detempta *B* : decepta *K* : *om.* *T*

de propria voce sumpserunt; tali enim sono susurrant. Haec
autem dum properant, unam sequuntur ordine litterato. De
quibus Lucanus (5, 716):

Et turbata perit dispersis littera pinnis.

Excelsa autem petunt, quo facilius videant quas petant terras.
Castigat autem voce quae cogit agmen: at ubi raucescit, suc- 15
cedit alia: nocte autem excubias dividunt, et ordinem vigiliarum
per vices faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus
somnos arguant: quod cavendum erit, clamor indicat. Aetatem
in illis color prodit; nam senectute nigrescunt. Ciconiae 16
vocatae a sono quo crepitant, quasi cicaniae: quem sonum
oris potius esse quam vocis, quia eum quatiente rostro faciunt.
Hae veris nuntiae, societatis comites, serpentium hostes, maria
transvolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces
eas praecedunt, et ipsae quasi exercitus prosequuntur. Eximia 17
illis circa filios pietas; nam adeo nidos inpensius fovent ut assiduo
incubitu plumas exuant. Quantum autem tempus inpenderint in
fetibus educandis, tantum et ipsae invicem a pullis suis aluntur.
Olor avis est quem Graeci κύκνον appellant. Olor autem dictus 18
quod sit totus plumis albus: nullus enim meminit cygnum
nigrum; ὅλον enim Graece totum dicitur. Cygnus autem a
canendo est appellatus, eo quod carminis dulcedinem modulatis
vocibus fundit. Ideo autem suaviter eum canere, quia collum
longum et inflexum habet, et necesse est eluctantem vocem per
longum et flexuosum iter varias reddere modulationes. Ferunt 19
in Hyperboreis partibus praecinentibus citharoedis olores pluri-
mos advolare, apteque admodum concinere. Olores autem
Latinum nomen est; nam Graece κύκνοι dicuntur. Nautae vero
sibi hunc bonam prognosim facere dicunt, sicut Aemilius ait (4):

1 de pr. vo. no. *B* 4 periit *C ante corr.* 5 inpetunt quod *T* 6 Castigant *B*¹ agmina *C* 8 dig.] dictis *B* 9 sonos *T* arceant *C* cav.] acuendum *B*¹ 11 quem] quoniam *K* 15 persequentur *C*¹ 17 exeant *B*¹ 18 edocandis *T* (*non X*): et in cunis *B*: *om. KO* 19 Olus *K* quam *C* cignum *codd.* appellant *KT*: vocant *BC* olus *K* 20 pl. alb. to. *T* 22 app. est *C* dulcidine *K* 23 ca. dicunt qu. *K* 24 est ut el. *K* 25 inter *C*¹*T* 26 citaret is *B* 27 apte *C* 28 nom. lat. *T* cigni *codd.* 29 bonu *K* prognosiam *C* faciunt si. *B*

Cygnus in auspiciis semper laetissimus ales:
hunc optant nautae, quia se non mergit in undas.

20 Struthio Graeco nomine dicitur, quod animal in similitudine
avis pinnas habere videtur; tamen de terra altius non elevatur.
Ova sua fovere neglegit; sed proiecta tantummodo fotu pulveris
21 animantur. Ardea vocata quasi ardua, id est propter altos
volatus. Lucanus (5, 554):

Quodque ausa volare Ardea.

Formidat enim imbres, et supra nubes evolat, ut procellas
nubium sentire non possit. Cum autem altius volaverit, signi-
22 ficat tempestatem. Hanc multi Tantalum nominant. Phoenix
Arabiae avis, dicta quod colorem phoeniceum habeat, vel quod
sit in toto orbe singularis et unica. Nam Arabes singularem
'phoenicem' vocant. Haec quingentis ultra annis vivens, dum
se viderit senuisse, collectis aromatum virgulis, rogum sibi in-
struit, et conversa ad radium solis alarum plausu voluntarium
sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit.
23 Cinnamolgus et ipsa Arabiae avis, proinde ita vocata quod in
excelsis nemoribus texit nidos ex fruticibus cinnami: et quoniam
non possunt ibi homines conscendere propter ramorum altitu-
dinem et fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt iaculis,
ac sic cinnama illa deponunt, et pretiis amplioribus vendunt;
[eo] quod cinnamum magis quam alia mercatores probent.
24 Psittacus Indiae litoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo,
grandi lingua et ceteris avibus latiore. Vnde et articulata verba
exprimit, ita ut si eam non videris, hominem loqui putes. Ex
natura autem salutat dicens: 'have,' vel χαῖρε. Cetera nomina
institutione discit. Hinc est illud (Mart. 14, 73):

1 laetissima avis *K* 2 qua *K* non se *C*: non *om.* B^1 3 dicitur *om.* *K* 5 foto *K*: fetu *T* 8 quoque ausu avolare C^1 9 super *B* volat *K* 11 tantulum *C* 12 quia *C* habet *C* 14 voc.] habent *B* quinnientis *K* ann. ult. *C* 15 aromatis C^1 17 de] in *K* cinerinibus B^1 surgit *TC* 18 Cinomolgus *BU*: Cinomulgus *C*: Cennomulgos *K*: Chinomolgus *T* ita *om.* *T* 19 texet *T* fructibus *T* 20 hom. ibi *C* 21 iac. . . . dep. *post* vend. *K* 22 ac] cum *K* illu K^1: illud K^2: ipsa *B* 23 eo *hab.* *BCTU*: *om.* *K*: *an* hoc? cinnama *TU* 24 Ps. in Ind. *BC* 26 videaris *C* put. lo. *K* 27 et cet. *T*

Psittacus a vobis aliorum nomina discam;
hoc didici per me dicere: 'Caesar have.'

Alcyon pelagi volucris dicta, quasi ales oceanea, eo quod hieme 25
in stagnis oceani nidos facit pullosque educit: qua excubante
fertur extento aequore pelagus silentibus ventis continua septem
dierum tranquillitate mitescere, et eius fetibus educandis obse-
quium ipsa rerum natura praebere. Pelicanus avis Aegyptia 26
habitans in solitudine Nili fluminis, unde et nomen sumpsit;
nam Canopos Aegyptus dicitur. Fertur, si verum sit, eam
occidere natos suos, eosque per triduum lugere, deinde se
ipsam vulnerare et aspersione sui sanguinis vivificare filios.
Stymphalidae aves ab Stymphadibus insulis appellatae, ubi 27
plurimum abundant; adversus quas Hercules sagittis est usus.
Sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes. Diomedias 28
aves a sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulae in easdem
volucres fuisse conversos; forma fulicae similes, magnitudine
cygnorum, colore candido, duris et grandibus rostris. Sunt
autem circa Apuliam in insula Diomedia inter scopulos litorum
et saxa volitantes; iudicant inter suos et advenas. Nam si 29
Graecus est, propius accedunt et blandiunt; si alienigena,
morsu inpugnant et vulnerant, lacrimosis quasi vocibus dolentes
vel suam mutationem vel regis interitum. Nam Diomedes ab
Illyriis interemptus est. Haec autem aves Latine Diomediae
vocantur, Graeci eas ἐρωδιούς dicunt. Memnonides aves Aegy- 30
ptiae appellatae a loco, ubi Memnon periit. Nam catervatim
advolare dicuntur ex Aegypto ad Ilium iuxta Memnonis sepul-
chrum, et proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto
autem anno ad Ilium veniunt, et cum biduo circumvolaverint,
tertia die ineuntes pugnam vicissim se unguibus rostrisque

1 discat *K* 2 per me did. dic. salve habe *K* 3 a. ocianea *K*: a. cianea *TC mg.* (*i. e.* cyanea): a. ceania *B*: algina *C* qu. in hi. in st. *B* 6 eius] de *T* obs. *om.* *C*[1] 11 sui sa. sui vi. *T* 12 Stromphalidae (-mfa-) *BK*: Strophalidae *C*: Sthrom valide *T* strofadibus *BC*: stromfadibus *K*: strovadibus *T* appellata *B* 14 enim] autem *K*: *om.* *C* 15 Diomedis] mediis *T* quo erunt *K* 16 pulice *T* similis *K* 17 rotris *T* 18 circa] in *K* 20 proprius *KT* blandiuntur *BC* 24 eos *B*: autem *C*[1] 27 eas *om.* *T*

31 dilacerant. Hercyniae aves dictae ab Hercynio saltu Ger-
maniae, ubi nascuntur, quarum pinnae adeo per obscurum
emicant ut quamvis nox obtenta densis tenebris sit, ad praesi-
dium itineris dirigendi praeiactae interluceant, cursusque viae
32 pateat indicio plumarum fulgentium. Onocrotalon Graeci
vocant rostro longo. [Quorum duo genera sunt: aliud aqua-
33 tile, aliud solitudinis.] Ibis avis Nili fluminis, quae semetipsam
purgat, rostro in anum aquam fundens. Haec serpentium
ova vescitur, gratissimam ex eis escam nidis suis deportans.
34 Meropes eosdemque et gaulos, qui parentes suos recondere
atque alere dicuntur. Coredulus genus volatile, quasi cor edens.
35 Monedula avis, quasi monetula, quae dum aurum invenit, aufert
et occultat. Cicero pro Valerio Flacco (76): 'Non plus aurum
36 tibi quam monedulae committendum.' Vespertilio pro tem-
pore nomen accepit, eo quod lucem fugiens crepusculo vesper-
tino circumvolet praecipiti motu acta, et tenuissimis brachiorum
membris suspensa; animal murium simile, non tam voce re-
sonans quam stridore; specie quoque volatilis simul et quad-
37 rupes, quod in aliis avibus reperiri non solet. Luscinia avis
inde nomen sumpsit, quia cantu suo significare solet diei
surgentis exortum, quasi lucinia. Eadem et acredula, de qua
Cicero in Prognosticis (frag. 6):

Et matutinos exercet acredula cantus.

38 Vlula avis ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, id est a planctu et luctu, nominata;
cum enim clamat aut fletum imitatur aut gemitum. Vnde et apud
augures si lamentetur tristitiam, tacens ostendere fertur prospe-
39 ritatem. Bubo a sono vocis conpositum nomen habet, avis

1 lacerant *C* 2 adeo *om. T* obscuro *BT*: -ra *C* 4 preiactata *T*: iactae *K*: iacta B^1: proiecta C^1 viae *om. B* 5 pateant *CK* plurimarum *B* 6 quorum . . . solit. *hab. BGTU Mon.*: *om. CDFK* sunt gen. *B* 7 Ibi B^1: *om. D* (*non F*) semetipsa *K* (*non D*) 9 gratissima *K* deportant C^1 10 et *om. B* caulos *K*: gaulus *B*: galbeolos *Schol. Bern. Georg.* 4, 14 11 dicitur *B* 12 qu. monetala *B*: qu. monitula *K* cum *BCK* 13 et *om. B* auro C^1 14 quam] quoniam *C* pro] ex *K* 15 accipit *C* 16 a. ac ten. *B*: a. ten. *T* 18 volatile *K* 19 alis *C ante corr. T ante corr.* 20 quia] quod *K* 21 exordium *K* (B^1 *n. l.*) agredula . . . agredula *K* 23 exercit *BK* 25 gem.] luctum *B* un. ap. *T* 27 Bufo *T* (*passim*) nom. hab. *om. T*

feralis, onusta quidem plumis, sed gravi semper detenta pigritia:
in sepulcris die noctuque versatur, et semper commorans in
cavernis. De qua Ovidius (Met. 5, 549):

Foedaque fit volucris venturi nuntia luctus,
ignavus bubo dirum mortalibus omen.

Denique apud augures malum portendere fertur: nam cum in
urbe visa fuerit, solitudinem significare dicunt. Noctua dicitur 40
pro eo quod nocte circumvolat et per diem non possit videre;
nam exorto splendore solis, visus illius hebetatur. Hanc autem
insula Cretensis non habet; et si veniat aliunde, statim moritur.
Noctua autem non est bubo; nam bubo maior est. Nycticorax 41
ipsa est noctua, quia noctem amat. Est enim avis lucifuga, et
solem videre non patitur. Strix nocturna avis, habens nomen 42
de sono vocis; quando enim clamat stridet. De qua Lucanus
(6, 689):

Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur.

Haec avis vulgo amma dicitur, ab amando parvulos; unde et
lac praebere fertur nascentibus. Corvus, sive corax, nomen 43
a sono gutturis habet, quod voce coracinet. Fertur haec avis
quod editis pullis escam plene non praebeat, priusquam in eis per
pinnarum nigredinem similitudinem proprii coloris agnoscat;
postquam vero eos tetros plumis aspexerit, in toto agnitos
abundantius pascit. Hic prior in cadaveribus oculum petit.
Cornix, annosa avis, apud Latinos Graeco nomine appellatur; 44
quam aiunt augures hominum curas significationibus agere, insidiarum vias monstrare, futura praedicere. Magnum nefas haec
credere ut Deus consilia sua cornicibus mandet. Huius inter

1 gravis *BKT* pigr. det. *C* 3 quo *K* 5 nomen *BKT* (*et Isid.* ?) 6 portentum refertur (*ex* referuntur) *K* 7 significari *T* 8 videri *CKT* 9 exortum splendorem *K* autem] haec *C* 11 Nocticorax *codd.* 12 qui *T* nocte *K* 14 solo B^1 16 quod] quam *BC ut vid.* trep.] praepedis *K* quod] que *B* 18 fert. praeb. *C* sive] aut *T* 19 quia *B* vocem cor. et *K* crocitet *C* hoc a. *T* : a. haec *C* 20 detis T^1 : deditis T^2 escarum plena *K* in *om.* *K* per *om.* *T* 21 nigredine *T*: nigritudinem *C* propriis coloribus *T* 22 eos] eius *C* agnito *B* 23 oculos *C* 25 quam] qua (*ex* que ?) B^1 omnium cura *T* 26 predicare *T* 27 ut Deus vel Deo cons. *K* cornificibus *T*

multa auspicia tribuunt etiam pluvias portendere vocibus; unde est illud (Virg. Georg. 1, 388):

Tunc cornix plena pluviam vocat inproba voce.

45 Graculus a garrulitate nuncupatus; non, ut quidam volunt, pro eo ut gregatim volent; cum sit manifestum ex voce eos nuncupari. Est enim loquacissimum genus et vocibus inportunum.

46 Picae quasi poeticae, quod verba in discrimine vocis exprimat, ut homo. Per ramos enim arborum pendulae inportuna garrulitate sonantes, et si linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humanae vocis imitantur. De qua congrue quidam ait (Mart. 14, 76):

Pica loquax certa dominum te voce saluto:
si me non videas, esse negabis avem.

47 Picus a Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod eam in auspiciis utebatur. Nam ferunt hanc avem quiddam habere divinum, illo indicio quod in quacumque arbore nidificaverit, clavum, vel quidquid aliud fixum, diu haerere non potest quin statim excidat, ubi ea insederit. Iste est picus Martius; nam
48 alia est pica. Pavo nomen de sono vocis habet; cuius caro tam dura est ut putredinem vix sentiat, nec facile coquatur. De quo quidam sic ait (Mart. 13, 70):

Miraris, quotiens gemmantes explicat alas,
si potes hunc saevo tradere, dure, coco.

49 Phasianus a Phaside insula Graeciae, unde primum asportatus est, appellatus. Testatur id vetus distichon illud (Mart. 13, 72):

Argiva primo sum transportata carina:
ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

50 Gallus a castratione vocatus; inter ceteras enim aves huic solo testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabant.

1 tribuuntur *C*: tradunt *B* 4 Gragulos *BT* nuncupatos *T*: vocatus *K*: -tos *B* quidem *B* 5 ut] quod *T* nominari *C* 7 quod] quae *C* exprimant *B*: -unt *C* 8 pendula *T* 10 quidem *T* 11 agit *B* 12 certo C^1 te dom. *KT ante corr.* 14 eam] eodem *C* 15 quidam B^1KT 16 divino *K* quia *C* 17 alium *K*: *om.* *C* 17 haer.] habere *T* quin] qui non *K* 18 eam *B* 19 de so. vo. nom. *C* 22 explicamus *T* 23 duro *BT* 24 asportatum *C* 25 id vet.] iductus *B* 26 argua B^1T 27 fasidis *K* 29 testiculo *B*

Sicut autem a leone leaena et a dracone dracaena, ita a gallo
gallina. Cuius membra, ut ferunt quidam, si auro liquescenti
misceantur, consumi. Ans ab assiduitate natandi aptum nomen 51
accepit. Ex quo genere quaedam germanae dicuntur, quod
plus ceteris nutriant. Anseri nomen ans dedit per derivationem, 52
vel a similitudine, vel quod et ipsa natandi frequentiam habeat.
Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem
animal ita odorem hominis sentit ut anser; unde et clangore
eius Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est. Fuliga 53
dicta, quod caro eius leporinam sapiat; λαγώς enim lepus
dicitur, unde et apud Graecos λαγώς vocatur. Est autem avis
stagnensis, habens nidos in medio aquae, vel in petris quas
aquae circumdant, maritimoque semper delectatur profundo.
Quae dum tempestatem praesenserit, fugiens in vado ludit.
Mergis ab assiduitate mergendi nomen hoc haesit. Saepe autem 54
demisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus col-
ligunt, et praevidentes aequoris tempestatem cum clamore ad
litora tendunt. Nam in pelago iam gravissimam esse tempe-
statem, cum ad litora mergi confugerint. Accipiter avis animo 55
plus armata quam ungulis, virtutem maiorem in minori corpore
gestans. Hic ab accipiendo, id est a capiendo, nomen sumpsit.
Est enim avis rapiendis aliis avibus avida, ideoque vocatur
accipiter, hoc est raptor. Vnde et Paulus Apostolus dicit (2 Cor.
11, 20): 'Sustinetis enim, si quis accipit'; ut enim diceret 'si
quis rapit', dixit 'si quis accipit'. Fertur autem accipitres circa 56
pullos suos inpios esse; nam dum viderint eos posse tentare

1 a leo *B* 3 misceatur *KT* Anser C^1 : Anas *dett.* 4 genera C^1 quia *C* 5 nutriunt *C* ans in se ded. *T* 6 quia *C* et *om.* *K* ipse *T* 9 Cap. romae dep. *K* Fulica *BCK* : Phulica *T* : *fort.* Fulaga 10 di. est qu. *K* sapit *C* dic. lepos *C* 11 Graecos *om.* B^1 lagois (*i.e.* λαγωίς) *CT* 12 nidum *K* 13 aqua circumdat *T* maritimo semperque *T* delectantur *K* 14 persenserit *BCT* vadum *BT* 15 Mergus *C* hoc esit *T* : est inditum *K* : sumpsit *B* : habet *C* 16 sub fontibus *K* 17 praecedentis *K* 20 arma *T* 21 hec *K* id est a cap. *om.* *T* 22 enim] autem *C* avibus aliis *K* 23 id est *BK* Apostolus *om.* *BK* dicit] ait *C* 24 accepit *K* ut en. . . . acc. *om.* B^1 25 accepit *K* 26 dum *om.* B^1 viderit *C* (*et* praebet *et* verberat *et* praecipitat *et* compellit)

volatus, nullas eis praebent escas; sed verberant pinnis et a nido
praecipitant, atque a tenero conpellunt ad praedam, ne forte
57 adulti pigrescant. Capus Itala lingua dicitur a capiendo. Hunc
58 nostri falconem vocant, quod incurvis digitis sit. Milvus mollis
et viribus et volatu, quasi mollis avis, unde et nuncupatus; rapa-
59 cissimus tamen et semper domesticis avibus insidiator. Ossi-
fragus vulgo appellatur avis quae ossa ab alto dimittit et frangit.
60 Vnde et a frangendo ossa nomen accepit. Turtur de voce
vocatur; avis pudica, et semper in montium iugis et in desertis
solitudinibus commorans. Tecta enim hominum et conversa-
tionem fugit, et commoratur in silvis. [Quae etiam hieme de-
plumata in truncis arborum concavis habitare perhibetur.]
Cuius e contrario columba hospitia humana diligit; domorum
61 blanda semper habitatrix. Columbae dictae, quod earum colla
ad singulas conversiones colores mutent; aves mansuetae, et in
hominum multitudine conversantes, ac sine felle; quas antiqui
Venerias nuncupabant, eo quod nidos frequentant, et osculo
62 amorem concipiant. Palumbes [eo quod sint farsae, a pabulo;
quas vulgus titos vocant] avis casta ex moribus appellatur,
quod comes sit castitatis; nam dicitur quod amisso corporali
consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam ultra requirat.
63 Perdix de voce nomen habet, avis dolosa atque inmunda; nam
masculus in masculum insurgit, et obliviscitur sexum libido prae-
ceps. Adeo autem fraudulenta, ut alteri ova diripiens foveat;
sed fraus fructum non habet: denique dum pulli propriae vocem
genetricis audierint, naturali quodam instinctu hanc quae fovit
64 relinquunt, et ad eandem quae genuit revertuntur. Coturnices

3 prigiscant *B* italiae *T* a cap. dic. *C* 4 vo. eo qu. *K* sint *B* 5 nuncupatur *K* rap. est ta. *C* 6 insidiatur *B* Ossifracus *K*: Ossifrangus *BCT* 9 deserto *T* 10 commorantes *K* 11 Quae . . . perhib. *hab. TUX*: *om. BCDFKO* etiam et h. *U* 13 cui *K*: *om. D* 14 sem. bl. *T* (*non D*) 16 conversationes *BT* quas *om.* C^1 17 frequentent *K* 18 eo quod . . . vocant *hab. TU*: *om. BCK* fraseo pa. *T* (*non U*) 19 thitos *T* (*non U*): tetas *Serv. ad Ecl.* 1, 57 vocat *U* app. eo qu. *B*: apellata quia *C* 21 solidariam *K* requirant *B* 22 inm. a. dol. *B* 23 surgit *CT*: exsurgit *B* libo C^1 24 au. ut fr. ut *T* 25 pr. gen. voc. *K*: voc. pr. gen. *T* 26 quodam] quod *B* qu. eos fo. *K* fovet *B* 27 et eadem C^1 revertentur *K*

a sono vocis dictas, quas Graeci ὄρτυγας vocant, eo quod visae
fuerint primum in Ortygia insula. Haec adveniendi habent
tempora; nam aestate depulsa maria transmeant. Ortygometra 65
dicitur quae gregem ducit. Eam terrae propinquantem accipiter
videns rapit; ac propterea cura est universis ducem sollicitare
generis externi, per quam caveant prima discrimina. Cibos
gratissimos habent semina venenorum; quam ob causam eas
veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal, sicut et
homo, caducum patitur morbum. Vpupam Graeci appellant 66
eo quod stercora humana consideret, et foetenti pascatur fimo;
avis spurcissima, cristis extantibus galeata, semper in sepulcris
et humano stercore commorans. Cuius sanguine quisquis se
inunxerit, dormitum pergens daemones suffocantes se videbit.
Tucos, quos Hispani ciculos vocant, a voce propria nominatos. 67
Hi veniendi habent tempus, milvorum scapulis suscepti propter
breves et parvos volatus, ne per longa aeris spatia fatigati defi-
ciant. Horum salivae cicadas gignunt. Passeres sunt minuta 68
volatilia, a parvitate vocata; unde et pusilli parvi. Merula 69
antiquitus medula vocabatur, eo quod modulet. Alii merulam
aiunt vocatam quia sola volat, quasi mera volans. Haec cum in
omnibus locis nigra sit, in Achaia autem candida est. Erundo 70
dicta, quod cibos non sumat residens, sed in aere capiat escas
et edat; garrula avis, per tortuosos orbes et flexuosos circuitus
pervolans, et in nidis construendis educandisque fetibus sollertis-
sima; habens etiam quiddam praescium, quod lapsura deserat
nec appetat culmina. A diris quoque avibus non inpetitur, nec

1 eo] et *B* 4 quae] quia *C* du. dicunt e. *K* 5 capit *K* 6 per qua *B* 7 ob qu. cau. *B* 8 enim *om. T* 9 ho *K* pat. cad. mo. *C* capitur *K* Opupam *K* : Opopam *BT* : *fort.* Vp. ἔποπα 10 desiderant *K* : considerant *B* et] ut *K* fatenti C^1 12 quisque C^1 14 Tuchos *T* (*non U*) : Togos *KM* cicolos *K* (*non U*) nominatus *B* : -ti *C* 16 per *om. B* 17 cicladas *B* sunt *om. C* 18 vol.] animalia *B* vocatae *K* et pu. et pa. *CT* : et pu. et vocat (*delet.*) pa. *B* 19 qu. medulet *BKM* 20 quia so. vo. *om. T* volet *C* 21 autem *om. C* E. autem dic. *T* 22 sumet *T* : -it *C* res. sed *om.* B^1 23 et ed. ga. av. *om. KO* edat] comedat *B* av. et per *T* et *om. K* : per *O* 24 in *om. K* educendisque C^1 25 quidam *B* desinat *K* 26 a diris] aliis *BKO* impeditur *BO* (*non UX*)

umquam praeda est. Maria transvolat, ibique hieme commo-
71 ratur. Turdos a tarditate dictos; hiemis enim confinio se re-
ferunt. Turdela quasi maior turdus; cuius stercore viscum
generare putatur. Vnde et proverbium apud antiquos erat,
72 'Malum sibi avem cacare.' Furfurio vocatus, quod prius
73 farre in farinam redacto pasceretur. Ficedulae dictae, quod
ficus magis edant. Panditur versiculo veteri illo (Mart.
13, 49):

Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus uvis,
cur potius nomen non dedit uva mihi?

74 Carduelus, quod spinis et cardibus pascitur; unde etiam apud
Graecos acalanthis dicta est, ab ἀκάνθαις, id est spinis, quibus
75 alitur. Augures autem dicunt et in gestu et in motu et in volatu
76 et in voce avium signa esse constituta. Oscines aves vocant, quae
77 ore cantuque auspicium faciunt; ut corvus, cornix, picus. Alites,
quae volatu ostendere futura videntur; quae si adversae sunt,
inebrae dicuntur, quod inhibeant, id est vetent; si prosperae,
praepetes; et ideo praepetes, quia omnes aves priora petunt
78 volantes. Tertiam faciunt speciem auguriorum in avibus, quam
communem vocant, ex utroque permixtam, id est cum aves ex
79 ore et volatu auguriant. Sed fidem non habet. Omnium autem
genera volucrum bis nascuntur. Primum enim ova gignuntur,
80 inde calore materni corporis formantur et animantur. Ova
autem dicta ab eo quod sint uvida. Vnde et uva, eo quod in-
trinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius
humorem habet; uvidum, quod interius. Quidam [autem]

1 transvolans *B* (*non U*) 2 Turdus *T*: Tardus *C*[1] dictus *TC* 5 ave *K* quos *K* 6 reducto *B ante corr.*: redacta *C* 7 veteri *in ras. B* illi *K* 9 dulcius *T* uvam *T* 11 Cardualus *BK* quia *C* etiam] et *T* 12 acantis *BKT* est *om. C* ab *om. K* 13 autem *om. T* gustu *K* 15 cantatu ausp. *K* 16 quae si] quasi *B* 17 inebae (-be) *BK*: inhebae *C*[1] quod] quasi *K* vectent *K* propere *K* 18 et *om. K* petent *T* 19 voluntates *C*[1] fac. *post* av. *C* quem *BT* 20 permixta *BT* id est cum] id *B*: hae *K* 21 auguria faciunt *BCDK* fidem *D*: fides *codd.* non f. h. *B ante corr.*: f. inabitat *T* (*vix pro* inhibitat) habent *D* autem *om. C* 22 vol.] avium *K* 24 autem *om. C* uvae *C* 25 sint *BC* plenae *C* 26 uvidum *B* autem *hab. BT*: *om. CK*

putant, ovum Graecam habere originem nominis. Illi
autem dicunt ᾠά, V littera ablata. Ova autem quaedam 81
inani vento concipiuntur; sed non sunt generabilia, nisi
quae fuerint concubitu masculino concepta et seminali
spiritu penetrata. Ovorum vim tantam dicunt ut lignum
perfusum eo non ardeat, ac ne vestis quidem contra aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

De minvtis volatilibvs. Apes dictae, vel quod se pedibus VIII
invicem alligent, vel pro eo quod sine pedibus nascuntur. Nam
postea et pedes et pinnas accipiunt. Haec sollertes in generandi mellis officio adsignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte conponunt, ex variis floribus favum condunt, textisque
ceris innumera prole castra replent, exercitum et reges habent,
proelia movent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur. Has 2
plerique experti sunt de boum cadaveribus nasci. Nam pro
his creandis vitulorum occisorum carnes verberantur, ut [ex]
putrefacto cruore vermes creentur, qui postea efficiuntur apes.
Proprie tamen apes vocantur ortae de bobus, sicuti scabrones
de equis, fuci de mulis, vespae de asinis. Costros Graeci ap- 3
pellant, qui in extremis favorum partibus maiores creantur:
quos aliqui reges putant. Dicti quod castra ducant. Fugus
est maior ape, scabrone minor. Dictus autem fugus quod alienos
labores edat, quasi fagus; depascitur enim quod non laboravit.
De quo Vergilius (Georg. 4, 168):

Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent.

Vespae ... Scabrones vocati a cabo, id est [a] caballo, quod ex 4

2 dicunt *om.* B^1 quidam *K*: *om.* *T* 3 inani] in B^1 6 perf. ex eo *T*: profusum eo *C* 9 dicta *T* inv. ped. *B* 10 pro eo *om.* *B* nascantur *B* 13 pro var. *K* cond. fav. *C* 14 prole] procul C^1 exercitus *K* 17 ut] et *T* ex *hab.* *T*: *om.* *BK* 18 aefficiantur *K* 19 sicut *T* scaprones *K*: scrabones *T* 20 Capros *KO*: Custros *X*: Castros *C*: Οἴστρους *Palladius* 6, 10 (?) 22 aliqui] ali *K* quia *C* Fucus ... fucus *BT* 23 ape ma. *C*: ma. apis. *B* scrabrone B^1: scaprone *K* 24 fagus] fugus *K*: fo*us *B* quod] quae *B* 26 fugus *BK*: fucus *T* pecus *om.* *K* arcet *BKT* 27 Scaprones *K* a *hab.* *CT*: *om.* *BK*

eis creentur. Sicut autem scabrones nascuntur de equorum
carnibus putridis, ita ex his iterum saepe nascuntur scarabaei;
5 unde et cognominati sunt. Tauri vocantur scarabaei terrestres
ricino similes. Buprestis animal est parvum in Italia simillimum
scarabaeo, longipedum. Fallit inter herbas bovem maxime,
unde et nomen habet, devoratumque tacto felle ita inflammat ut
6 rumpat. Cicindela scarabaeorum genus est; eo quod gradiens
7 vel volans lucet. Blattae a colore nuncupatae, siquidem et con-
prehensae manum tingunt; unde et blatteum colorem dicunt.
Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscae,
nam musca lucipeta, et blatta lucifuga est; per noctem enim
8 tantum ambulat. Papiliones aviculae sunt quae maxime abun-
dant florentibus malvis, quique vermiculos [ex] stercore suo
9 faciunt nasci. Locusta, quod pedibus sit longis veluti asta;
unde et eam Graeci tam maritimam quam terrestrem ἀστακὸν
10 appellant. Cicades ex ciculorum nascuntur sputo. Haec in
11 Italia apud Rheginos mutae sunt, nec usquam alibi. Musca
ex Graeco venit, sicut et mus. Haec, sicut et apes, necatae in
12 aqua aliquotiens post unius horae spatium reviviscunt. Cynomya
Graece vocatur, id est musca canina; nam κύων Graece canis
13 vocatur. Culex ab aculeo dictus, quod sanguinem sugit. Habet
enim in ore fistulam in modum stimuli, qua carnem terebrat ut
14 sanguinem bibat. Sciniphes muscae minutissimae sunt, aculeis
permolestae. Qua tertia plaga superbus Aegyptiorum populus
15 caesus est. Oestrus animal armentorum, aculeis permo-
lestum. Oestrus autem Graecum est, qui Latine asilus,
16 vulgo tabanus vocatur. Bibiones sunt qui in vino nascun-

1 creantur *BK* scaprones *K* 2 ex eis *BCK* sepae *ex* vespae *K* 4 parum *T* 6 devorat (*ex* -atum) tactumque *K* 7 Cicendela *BCT*: Cecindela *K* est *om.* *K* 9 ob latteum *T* (*pro* ob lacteum?) 12 apiculae *K* 13 quisque *T*: quoque *K* ex *hab.* *CK*: *om.* *BT* 14 Lucusta *CT*: Locustae *K*: Langusta *Isid.*? velut *BK* 15 ea *T* astaco *T*: astago *B*: astapo *K*: hastaco *C* 16 appellent *C* 17 multae (-te) *CKOX* 18 in aquam *T*: *om.* *K* 21 eculeo *T* quod] quia *BC* 22 carne *KT*[1] ut] et *T* 23 Scenifes *K*: Scinifes *TC* muscae *om.* *C* sunt] sed *K* 24 aegypti *K* caes. est pop. *C* 27 tavanos *K* Bibones *CT* sunt *om.* *T*

tur, quos vulgo mustiones a musto appellant. Vnde et Afranius (407):

Cum ad me spectas et fabulare incipis,
ex ore in oculis tuis bibiones involant.

Gurgulio dicitur, quia pene nihil est aliud nisi guttur. 17

1 musciones *DTU* et *om.* *BDF* 3 a me *BCDFKMOP* (*non UV*) expectas *codd.* (*etiam MOPUV*) expectasset f. *BDF* famulare *M* (-re *etiam DFOPUVX*) incipes *K* (*non MO*): incipias *P* 4 oculos tuos *dett.* (*non DFMOPUVX*) bibones *CTUV* (*non DFMOP*) 5 Curculio *C* est *om.* *B*[1]

LIBER XIII

DE MVNDO ET PARTIBVS

In hoc vero libello quasi in quadam brevi tabella quasdam caeli causas situsque terrarum et maris spatia adnotavimus, ut in modico lector ea percurrat, et conpendiosa brevitate etymologias eorum causasque cognoscat.

1 De mvndo. Mundus est caelum et terra, mare et quae in
eis opera Dei. De quo dicitur (Ioh. 1, 10): 'Et mundus per
eum factus est.' Mundus Latine a philosophis dictus, quod in
sempiterno motu sit, ut caelum, sol, luna, aer, maria. Nulla
enim requies eius elementis concessa est, ideoque semper in
2 motu est. Vnde et animalia Varroni videntur elementa. 'Quoniam per semetipsa,' inquit, 'moventur.' Graeci vero nomen
mundo de ornamento adcommodaverunt, propter diversitatem
elementorum et pulchritudinem siderum. Appellatur enim
apud eos κόσμος, quod significat ornamentum. Nihil enim
3 mundo pulchrius oculis carnis aspicimus. Quattuor autem
esse climata mundi, id est plagas: Orientem et Occidentem,
4 Septentrionem et Meridiem. Oriens ab exortu solis est nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere atque interire.
5 Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit. Septentrio autem a septem stellis axis vocatur, quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur, eo quod vertitur,
sicut poeta ait (Virg. Aen. 2, 250):

Vertitur interea caelum.

6 Meridies, vel quia ibi sol faciat medium diem, quasi medidies,
vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur.
7 Ianuae caeli duae sunt, Oriens et Occasus; nam una porta sol

1 vero *om.* *T* (*non F*) quodam *K* 5 cael. ter. *B* 6 eis sunt op. *B* 7 quod *om.* *C*[1] 8 motus *K* a. et mare *K*[1] 9 eius] eis *C* 10 vid. esse el. *B* 11 se ipsa *T* 12 ornatu *K Phill.* aeris comodaverunt *Phill.* 16 climata] elementa *CK* Or. Occ. *C* 20 vocatus *T* 24 facit *C* qu. medies *T* 25 aeher *T*[1]: dies *B*

procedit, alia se recipit. Cardines autem mundi duo, Septen- 8
trio et Meridies: in ipsis enim volvitur caelum.

De atomis. Atomos philosophi vocant quasdam in mundo II
corporum partes tam minutissimas ut nec visui pateant nec
τομήν, id est sectionem, recipiant; unde et *ἄτομοι* dicti sunt.
Hi per inane totius mundi inrequietis motibus volitare et huc
atque illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulveres qui infusi
per fenestras radiis solis videntur. Ex his arbores et herbas et
fruges omnes oriri, ex his ignem et aquam et universa gigni
atque constare quidam philosophi gentium putaverunt. Sunt 2
autem atomi aut in corpore, aut in tempore, aut in numero. In
corpore, ut lapis. Dividis eum in partes et partes ipsas dividis
in grana, veluti sunt harenae; rursumque ipsa harenae grana
divide in minutissimum pulverem, donec, si possis, pervenias
ad aliquam minutiam, quae iam non sit quae dividi vel secari
possit. Haec est atomus in corporibus. In tempore vero sic 3
intellegitur atomus. Annum, verbi gratia, dividis in menses,
menses in dies, dies in horas; adhuc partes horarum admit-
tunt divisionem, quousque venias ad tantum temporis pun-
ctum et quandam momenti stillam, ut per nullam morulam
produci possit; et ideo iam dividi non potest. Haec est
atomus temporis. In numeris, ut puta octo dividuntur in quat- 4
tuor, rursus quattuor in duo, deinde duo in unum. Vnus
autem atomus est, quia insecabilis est. Sic et littera: nam
orationem dividis in verba, verba in syllabas, syllabam in litteras.
Littera, pars minima, atomus est, nec dividi potest. Atomus
ergo est quod dividi non potest, ut in geometria punctus. Nam
τόμος divisio dicitur Graece, *ἄτομος* indivisio.

1 mundi *om.* *B* 4 nec tamen *T* 5 unde athomi *C* 6 volutari *T* 7 ferre B^1*K* infuse *K* 8 et frutes *T*: frugesque *C* 9 or. et ex *BC* gigni] generari *C* 11 corpore] pore B^1 num.] animo B^1 13 velut har. *K* 16 in corp. at. *C* 19 divisiones *T* venies *K* 20 ut qu. C^1: et quendam *T*: et ipsam quendam *K Phill.* momentis *T* stellam *B* ut per . . . iam *om.* *T* 22 In num. *om.* *T* puto *K* dividantur octo C^1 24 quia] quod *C* insec. est] secari non potest *B* sicut et litt. *B* nam et or. *C*: or. *K* 25 ver. autem in *C* syll. autem in *C*: syllabas in *K* 26 litt. autem pars *C* 28 *τομή* *Arev.* dic. div. *C*

III De elementis. Ὕλην Graeci rerum quandam primam ma-
teriam dicunt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium cor-
poralium formarum capacem, ex qua visibilia haec elementa
formata sunt; unde et ex eius derivatione vocabulum accepe-
runt. Hanc ὕλην Latini materiam appellaverunt, ideo quia
omne informe, unde aliquid faciendum est, semper materia nun-
cupatur. Proinde et eam poetae silvam nominaverunt, nec in-
2 congrue, quia materiae silvarum sunt. Graeci autem elementa
στοιχεῖα nuncupant, eo quod sibi societatis concordia et com-
munione quadam conveniant. Nam sic ea inter se naturali
quadam ratione iuncta dicuntur, [ut] modo originem ab igni re-
petentes usque ad terram, modo a terra usque ad ignem, ut
ignis quidem in aera desinat, aer in aquam densetur, aqua
in terram crassescat; rursusque terra diluatur in aquam, aqua
3 rarescat in aera, aer in ignem extenuetur. Quapropter omnia
elementa omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod
amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem divina pro-
videntia propriis animantibus distributa: nam caelum angelis,
aerem volucribus, mare piscibus, terram hominibus ceterisque
animantibus Creator ipse inplevit.

IV De caelo. Caelum vocatum eo quod, tamquam caelatum
vas, inpressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam caela-
tum dicitur vas quod signis eminentioribus refulget. Distinxit
enim eum Deus claris luminibus, et inplevit; sole scilicet et
lunae orbe fulgenti et astrorum micantium splendentibus signis
2 adornavit. [Alias autem a superiora caelando.] Hic autem
Graece οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est a videndo, eo
quod aer perspicuus sit et ad speculandum purior. Caelum
autem in Scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit

1 qu. rer. primam *C* quondam *K* 4 form. s. un. *om.* *K* 5 qu. in om. inf. *K* 8 quia] quod *C* materies silv. *K* 9 nunc.] vocant *B* 11 ut *hab.* *BK*: *om.* *CT* 14 terra *om.* *C* 15 aer ignem *B* 18 propriis *om.* C^1 19 terr. hom. *om.* *K* *Phill.* ceteris C^1 20 ipse *om.* B^1 22 luminaria *K* 23 refulgeat *BK* 25 luna *K* 26 alias . . . caelando *hab.* *TU*: *om.* *BCK* a *om.* *T* celandum *T* Hoc *K* 28 sit ad sp. *T* 29 sanc.] divinis *B* vocatum quod *C*: vocatum eo quod *B*

cursu siderum et ratis legibus fixisque firmatum. Interdum et 3
caelum pro aere accipitur, ubi venti et nubes et procellae et
turbines fiunt. Lucretius (4, 133):

Caelum, quod dicitur aer.

Et Psalmus (79, 2; 104, 12): 'Volucres caeli' appellat, cum
manifestum sit aves in aere volare; et nos in consuetudine
hunc aerem caelum appellamus. Nam cum de sereno vel nu-
bilo quaerimus, aliquando dicimus, 'qualis est aer?', aliquando,
'quale est caelum?'

De partibvs caeli. Aether locus est in quo sidera sunt, V
et significat eum ignem qui a toto mundo in altum separatus
est. Sane aether est ipsud elementum, aethra vero splendor
aetheris, et est sermo Graecus. Sphaera caeli dicta eo quod 2
species eius in rotundum formata est. Sed et quidquid tale
est, a volubilitate sphaera a Graecis dicitur, sicut [et] pilae
quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt caelum in
sphaerae figuram undique esse convexum, omnibus partibus
aequalem, concludentem terram in media mundi mole libratam.
Hunc moveri dicunt, et cum motu eius sidera in eo fixa ab
oriente usque ad occidentem circumire, septentrionibus breviores
gyros iuxta cardinem peragentibus. Axis est Septentrionis linea 3
recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit; et dicta axis
quod in ea sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est.
Cardines extremae partes sunt axis; et dictae cardines eo quod 4
per eos vertitur caelum. Poli sunt circuli qui currunt per axem. 5
Horum alter est Septentrionalis, qui numquam occidit, appel-
laturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Au-
stronotius dicitur. Et dicti poli quod sint axium cycli, ex usu

1 cursus dierum *K* (*non Phill.*) et rat. le. fi. *om.* *K* (*non Phill.*) firmamentum *KT* (*non Phill. U*) 2 eare *T* proc. turb. *T*[1] 4 caelo *Lucr.* aera *T* 10 sunt sid. caeli *B* 11 mundo *om.* *B*[1] 12 sa. et aeth. *B*[1] *vel* αἴθρα : aethera *codd.* 13 dic.] vocata *B* 14 sed qu. *K* 15 sp. Graec. *T* et *hab.* *CT* : *om.* *BK* 18 congruentem terr. *K* 19 movere (mob-) *BK* 20 sept. partibus bre. *B* 21 septentrionalis *dett.* (*cf.* III. xxxvi) 22 per diam *T*[1] 23 quod] quia *BK* in ea sp. *om.* *K* vol.] tenditur *B* 24 dicta *B* : dicti *CT* eo *om.* *B* 25 eas *B* volvitur *B* per ax. curr. *B* 26 alt. sept. *C* appellatur Bor. *T* 27 austronothus *K*

plaustrorum, a poliendo scilicet nominati. Sed polus Boreus
semper videtur, Austronotius numquam; quia dextra caeli al-
6 tiora sunt, pressa austri. Convexa extrema caeli sunt, a cur-
vitate dicta. Nam convexum curvum est et inclinatum, et in
7 modum circuli flexum. Lacteus circulus via est quae in sphaera
videtur, a candore dicta, quia alba est. Quam aliqui dicunt
viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita
lucere.

VI De CIRCVLIS CAELI. Habitatio ista caeli circulorum di-
stincta zonis quasdam partes temperie sua incolere permisit,
quasdam negavit enormitate frigoris aut caloris. Zonae autem
ipsae quinque sunt, quae ideo zonae vel circuli appellantur eo
2 quod in circumductione sphaerae existunt. Quorum primus
circulus ideo ἀρκτικὸς appellatur eo quod intra eum Arctorum
signa inclusa prospiciuntur, quae a nostris in ursarum speciem
3 ficta Septentriones appellantur. Secundus circulus ex eo θερινὸς
τροπικὸς dicitur quia in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem
faciens ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur; et
4 inde τροπικὸς appellatur. Tertius circulus ἡμερινὸς, qui a Latinis
ideo aequinoctialis appellatur eo quod sol, cum ad eum orbem
pervenerit, aequinoctium facit. Ἡμερινὸς enim Latine dies di-
citur atque nox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta
5 respicitur. Quartus circulus ἀνταρκτικὸς vocatur eo quod con-
6 trarius sit circulo quem ἀρκτικὸν nominamus. Quintus circulus
χειμερινὸς τροπικὸς, qui a Latinis hiemalis sive brumalis appella-
tur, ideo quia sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem his,
qui ad Aquilonem sunt, facit, aestatem autem his, qui Austri

1 sed solus *K* 2 austronothus *K* quia] quod *C* 4 curvum] caelum *K Phill.* : *om. C* est incl. *C* 5 circuli *dett.* : circum *codd.* 6 quam] quod *B* alii dic. *K* 7 quam *Phill.* : omnia *K* *cap.* VI (*cf.* III. XLIV) Hab. c. *B* : Tertia hab. c. *K* 11 cal. aut frig. *B* 15 sig. incl. p. *om. T* prospiciuntur *KO Phill.* : praespiciuntur (pre-) *BDX* : persp. *CT* quae a nostris *X* : que ansis *T* (*pro* a n̄sis, *i. e.* a nostris) : qui ansis C^1 : quae mansis *BF* : quem ansis *D* : quae axis *KO Phill.* (axis *in ras.*) 16 fictae *B* septentrionales C^1 17 quia] quod *B* 20 id. noctialis *B* 21 faci*t B^1 23 resp.] praespicitur (pre-) *CT* : prospicitur *K* : praescribitur *B* 23 vocatus *B* 26 pervenerit *TK ante corr.* : pervenit *CK ex corr.* : venerit *B* 27 aest.] statim B^1 qui ad austr. *B*

partibus commorantur. Zodiacus [autem] circulus est . . . 7

DE AERE ET NVBE. Aer est inanitas plurimum habens admixtum raritatis quam cetera elementa. De quo Vergilius (Aen. 12, 354): VII

Longum per inane secutus.

Aer dictus ἀπὸ τοῦ αἴρειν, ab eo quod ferat terram, vel ab eo quod feratur. Hic autem partim ad terrenam, partim ad caelestem materiam pertinet; nam ille subtilis, ubi ventosi ac procellosi motus non possunt existere, ad caelestem pertinet partem; iste vero turbulentior, qui exhalationibus humidis corporescit, terrae deputatur; quique ex se multas species reddit. Nam commotus ventos facit; vehementius concitatus ignes et tonitrua; contractus nubila; conspissatus pluviam; congelantibus nubilis nivem; turbulentius congelantibus densioribus nubilis grandinem; distentus serenum efficit. Nam aerem densum nubem esse, nubem rarefactam et solutam aerem. Nubes 2
dictae ab obnubendo, id est operiendo, caelum; unde et nuptae, quod vultus suos velent; unde et Neptunus, quod nubat, id est mare et terram tegat. Nubes autem aeris densitas facit. Venti enim aerem conglobant nubemque faciunt; unde est illud (Virg. Aen. 5, 20):

Atque in nubem cogitur aer.

DE TONITRVO. Tonitruum dictum quod sonus eius terreat; VIII
nam tonus sonus. Qui ideo interdum tam graviter concutit omnia ita ut caelum discississe videatur quia, cum procella vehementissimi venti nubibus se repente inmiserit, turbine invalescente exitumque quaerente, nubem, quam excavavit, im-

1 autem *hab.* *CT*: *om.* *BK* 2 plurimum *ex* plummum *T ut vid.* 6 vel ab eo . . . terrenam *om.* *T* 7 p. a terrena p. a caelesti *K* 8 illi B^1 subt. ubi *om.* B^1 ventos ac procellos *K* 9 part. pert. *C*: scilicet part. *B* 10 vero *om.* *K* exaltationibus *T* 12 commodos vent. *K Phill.* concitatos B^1: concitatur in *T*: excitatus *K Phill.* 14 nub. niv. turb. cong. *om.* B^1 nubilis *CT*: nubibus *B*: ****bus *Phill.*: *om.* *K* nivem] venit *T* turbulentus C^1 nubilis *CT*: nubibus *BK* 15 effecit *KT* aer *T* densam C^1 16 solutum *B* Nubem ab obnuuendo *K*: Nubem ab nuendo *Phill.* 17 aperiendo B^1 20 nuuesque fac. unde et ill. *K* 22 atque in *om.* B^1 24 ideo *om.* *C* 25 discessisse *K*: discisse *T* procellae *B* 26 vehementissime *B*: -mus C^1 inmiserint *K* 27 exitum C^1 incavavit *K*

petu magno perscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur
2 ad aures. Quod mirari quis non debeat, cum vesicula quamvis
parva magnum tamen sonitum displosa emittit. Cum tonitruo
autem simul et fulgura exprimi: sed illud celerius videtur, quia
clarum est; hoc autem ad aures tardius pervenire. Lux autem
quae apparet ante tonitruum fulgetra vocatur. Quae, ut diximus, ideo ante videtur quia clarum est lumen; tonitruum autem ad aures tardius pervenit.

IX De FVLMINIBVS. Fulgur et fulmen, ictus caelestis iaculi,
a feriendo dicti; fulgere enim ferire est atque percutere. Fulmen autem conlisa nubila faciunt. Nam omnium rerum conlisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum,
vel in silvis arborum: simili modo in nubibus ignis, unde et
2 prius nubila sunt, deinde ignes. Vento autem et igni fulmina
in nubibus fieri et inpulsu ventorum emitti. Ideo autem fulminis ignem vim habere maiorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis factus est quam noster, id est qui nobis in usu est. Tria sunt autem eius nomina, fulgus, fulgor et fulmen: fulgus, quia tangit; fulgor, quia incendit et urit; fulmen, quia findit; ideo et cum ternis radiis finguntur.

X De ARCV ET NVBIVM EFFECTIBVS. Arcus caelestis dictus
a similitudine curvati arcus. Iris huic nomen proprium est. Et dicitur iris quasi aeris, id est quod per aera ad terras descendat. Hic autem a sole resplendet, dum cavae nubes ex adverso radium solis accipiunt et arcus speciem fingunt; cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, et nubes cali-
2 gantes, inradiata ista varios creant colores. Pluviae dictae quod

1 praescindet *B*: praescindit *T*: rescindit *C*: proscindit *K* differtur *K* 3 emittat BT^2 tonitrua au. *T* 4 frigora *B* exprimitur C^1 illa cel. videntur *K* quia] quod *C* 5 pervenit *C* 6 appareat C^1 fulgora voc. *B*: fulgor voc. *K* 7 vid.] vocatur B^1 clar. lum *C* 10 fulmen au. *T*: fulmina au. *BCK* 11 nubilia C^1: lumina BKC^2 12 creat] cremat C^1 14 dei. ignis *K* Ex ven. *BC*: In ven. *K* autem] enim *C* 18 fulg. fulg. et fulm. *om.* *C* fulgor] fulgur *T* (*non XO*) 19 quod *C* fulgor] fulgur *T* (*non XO*) quod *C* 20 et ideo *C* pinguntur *K* 22 a sim. dic. *C* propr. nom. *B* 23 desc. ad ter. *C* 25 accip.] aspiciunt *B* 26 caliginantes *T* 27 inradiat i. *K*: inradiatas C^1 dic. eo qu. *C*

fluant, quasi fluviae; nascuntur enim de terrae et maris anhelitu.
Quae cum altius elevatae fuerint, aut solis calore resolutae, aut
vi ventorum conpressae, stillantur in terris. Nimbus est densi- 3
tas nubis intempesta et obscura; et inde nimbus a nube. Sunt
autem nimbi repentinae et praecipites pluviae. Nam pluvias
vocamus lentas et iuges, quasi fluvias, quasi fluentes. Imbres 4
autem et ad nubes et ad pluvias pertinent, dictae a Graeco vo-
cabulo quod terram inebrient ad germinandum. Ex his enim
cuncta creantur, unde et Lucretius (1, 715):

Ex igni, terra atque anima nascuntur et imbri.

Est autem nomen Graecum. Grando appellata quod forma 5
eius granorum similitudinem habeat. Haec autem ventorum
rigore durantur in nube, ac solidantur in nivem, ruptoque aere
solvuntur. Nix a nube, unde venit; et glacies a gelu et aqua, 6
quasi gelaquies, id est gelata aqua. Gelus autem quod eo strin- 7
gatur tellus; γῆ quippe terra dicitur. Tunc autem maiori gelu
stringitur terra, cum fuerit nox serena. Pruina est matutini tem- 8
poris frigus, quae inde pruina nomen accepit quia sicut ignis urit;
πῦρ enim ignis. Vrere enim et ad frigus et ad solem pertinet;
nam uno sermone duo diversa significantur, pro eo quod unum
effectum habent. Similis enim vis est et caloris et frigoris, unde
et utraque saxa rumpunt. Nam calor urit, ut est (Virg. Aen.
4, 68):

Vritur infelix Dido.

Item frigus urit, ut est (Virg. Georg. 1, 93):

Aut boreae penetrabile frigus adurat.

1 terra *K* 2 quaecumque alt. C^1 3 conprehense *T* stellantur B^1 terras *C* Lymbus *K* 4 in tempestate et *T* nimbo a *K*: nimbi a *B* 5 nam *om.* *C* 6 lentes C^1: limpidas *KO Phill.* qu. fluvias qu. fluges B^1 (*non X*): *om. KO Phill.* 7 dicti *C* a] autem *B*: *om.* *T*: autem a *C* 8 inebriant *K* 9 un. Lucr. *B* 10 igne *BK* imbre *K* 11 est . . . Grae. *post* appellata (§ 5) *T* 13 aere solvantur B^1 15 qu. glaquies *T*: qu. gelacies *BCK* gelatae (-te) aquae *CT* autem] enim *C* 16 γῆ] tellus C^1T quippe] enim *B* dic. ter. *C* 17 stringetur *B* est] autem *C* maturi *B* 18 quae] qui *B*: quia C^1 19 πῦρ] piro *codd.* solem] ignem B^1 21 affectum *T* est ut cal. *T* 22 ut est illud *B* 24 oritur C^1 25 urit ut ut bor. *T* 26 adaurat *T*: adurit *K*

9 Ros Graecum est, quod illi δρόσος dicunt. Alii putant ros
10 dictum quia rarus est, et non spissus ut pluvia. Nebula inde
dicta, unde et nubila, ab obnubendo scilicet, hoc est operiendo,
terram, sive quod nubes volans faciat. Exhalant enim valles
humidae nebulas et fiunt nubes; inde nubilum, inde nives.
Nebulae autem ima petunt cum serenitas est; summa, cum
11 nubilum. Caligo umbra est de spissitudine aeris effecta. Et
12 dicta caligo quod maxime aeris calore gignatur. Tenebrae di-
cuntur quod teneant umbras. Nihil autem sunt tenebrae, sed
ipsa lucis absentia tenebrae dicuntur; sicut silentium non aliqua
res est, sed ubi sonus non est, silentium dicitur; sic tenebrae
13 non aliquid sunt, sed ubi lux non est, tenebrae dicuntur. Vm-
bra est aer carens solem. Dicta autem quod fiat cum solis obi-
cimur radiis. Est autem mobilis et incerta, et ex solis circuitu
et ex motu ventorum. Namque quotiens movetur in sole,
nobiscum movere videtur; quia ubi quoque loco a radiis solis
obstitimus, perinde lumen illi auferimus. Sic et ingredi nobis-
14 cum umbra et gestus nostros videtur imitari. Lux, ipsa sub-
stantia; lumen, quod a luce manat, id est candor lucis: sed
hoc confundunt auctores.

XI De ventis. Ventus [est] aer commotus et agitatus, et
pro diversis partibus caeli nomina diversa sortitus. Dictus
autem ventus quod sit vehemens et violentus. Vis enim eius
tanta est ut non solum saxa et arbores evellat, sed etiam
2 caelum terramque conturbet, maria commoveat. Ventorum
quattuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab oriente
Subsolanus, a meridie Auster, ab occidente Favonius, a se-
ptentrione eiusdem nominis ventus adspirat; habentes geminos

1 diciunt C^1 2 quod rarum est et non spissum *K Phill.* ut est pl. *B* inde *om.* *B* 5 nive *K* 6 s. cum nubilo *K* : nubilum s. *B* 8 quod] quia *C* colore *T* gignantur *B* : densatur *K Phill.* : gignitur *C* 9 umbram *K* sed et ip. C^1 10 luce abs. *B* 11 sic et ten. *K* 12 Ombra *Isid.* ? 13 autem *om.* *C* obicitur *BC* 16 nubis cum movere *B* : nubes (nuves) commovere *K Phill.* : nobis commoveri *C* ibi B^1*K Phill.* quoquo *B* a *om.* *T* 17 abstitimus *C* il. lu. *T* 19 lu. quia *B* : luminum quod *K* 20 hec *K* 21 est *hab.* *CT* : *om.* B^1*K* 22 sortitur *C* : sortitis *T* 24 vellat BC^1 25 terram *C* 28 venti adsp. *K* habens *B*

hinc inde ventorum spiritus. Subsolanus a latere dextro Vul- 3
turnum habet, a laevo Eurum: Auster a dextris Euroaustrum,
a sinistris Austroafricum: Favonius a parte dextra Africum, a
laeva Corum: porro Septentrio a dextris Circium, a sinistris
Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globum flatibus cir-
cumagunt. Quorum nomina propriis causis signata sunt: nam 4
Subsolanus vocatus eo quod sub ortu solis nascatur; Eurus eo
quod ab ἠῶ fluat, id est ab oriente; est enim coniunctus
Subsolano; Vulturnus, quod alte tonat. De quo Lucretius 5
(5, 745):

> Altitonans Vulturnus et Auster fulmine pollens;

Auster ab auriendo aquas vocatus, unde et crassum aerem 6
facit et nubila nutrit. Hic Graece νότος appellatur, propter
quod interdum corrumpat aerem. Nam pestilentiam, quae
ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reliquas regiones
transmittit; sed sicut Auster pestilentiam gignit, sic Aquilo
repellit. Euroauster dictus quod ex una parte habeat Eurum,
ex altera Austrum. Austroafricus, quod iunctus sit hinc et 7
inde Austro et Africo. Ipse et Libonotus, quod sit ei Libs
hinc et inde Notus. [Favonius nuncupatus eo quod foveat 8
fruges ac flores. Hic Graece Zephyrus, quia plerumque vere
flat; unde est illud (Virg. Georg. 1, 44):

> Et Zephyro putris se gleba resolvit.]

Zephyrus Graeco nomine appellatus eo quod flores et germina
eius flatu vivificentur. Hic Latine Favonius dicitur propter
quod foveat quae nascuntur. Austro autem flores solvuntur,
a Zephyro fiunt. Africus a propria regione vocatus; in Africa 9
enim initium flandi sumit. Corus est qui ab occidente aestivo 10

3 Fav. . . . Afr. *om.* C^1 dex. par. *B* 4 Corum] eurum *B* Aquil. a sin. *B* 6 cau.] ex cau. *BC*: pro cau. *K*: *om. T* signa B^1 8 ἠῶ (*vel* ἠοῖ)] eo *codd.* (*etiam OX Phill.*): Eoo *dett.* fluat B^1*K Phill. O*: flat *TX* est or. *K Phill.* 9 quod] quia *B* 11 fulmineo *T* terrens *K* (*teste Kleinio*) (*non N*) 13 facit] habet *B* propt. int. *T* 16 pestilentias gig. *K* 18 ab alt. *K* Aust. eo qu. *T* 19 ipse Lib. *K* ei libs] elips *BKO*: lips *X* 20 Fav. . . . resolvit *hab. CT*: *om. BK* 21 hinc *T* zaffirus *T*: *fort. scribend.* zeverus *aut* zeferus (*aliter Sadée*, p. 24) 27 Africas C^1

flat. Et vocatus Corus quod ipse ventorum circulum claudat,
et quasi chorum faciat. Hic antea Caurus dictus, quem
plerique Argesten dicunt, non ut inprudens vulgus Agrestem.
11 Septentrio dictus eo quod circulo septem stellarum consurgit,
12 quae vertente se mundo resupinato capite ferri videntur. Cir-
cius dictus eo quod Coro sit iunctus. Hunc Hispani Gallicum
vocant, propter quod eis a parte Galliciae flat. Aquilo dictus
13 eo quod aquas stringat et nubes dissipet; est enim gelidus
ventus et siccus. Idem et Boreas, quia ab Hyperboreis monti-
bus flat; inde enim origo eiusdem venti est; unde et frigidus
est. Natura enim omnium septentrionalium ventorum frigida
14 et sicca est, australium humida et calida. Ex omnibus autem
15 ventis duo cardinales sunt: Septentrio et Auster. Etesiae
autem flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est quod
certo anni tempore flatus agere incipiunt; *ἐνιαυτὸς* enim Graece,
annus Latine dicitur. Haec autem cursum rectum a Borea in
16 Aegyptum ferunt, quibus Auster contrarius est. Duo sunt
autem extra hos ubique spiritus magis quam venti: aura et
17 altanus. Aura ab aere dicta, quasi aeria, quod lenis sit motus
aeris. Agitatus enim aer auram facit; unde et Lucretius (5,503):

Aerias auras.

18 Altanus, qui in pelago est, per derivationem ab alto, id est
mari, vocatus. Nam alter est flatus in ripis quem diximus
19 auram; nam aura terrae est. Turbo est volubilitas ventorum;
et turbo dictus a terra, quotiens ventus consurgit et terram in
20 circuitum mittit. Tempestas aut pro tempore dicitur, sicut
ubique historiographi solent, dum dicunt, 'ea tempestate';
aut ab statu caeli, quia magnitudine sui multis diebus
oritur. Verno autem et autumnali tempore quam maximae
fiunt tempestates, quando nec plena est aestas, nec plena

4 qu. a circ. *T* circolos *K* surgit *K* 5 vertentes se *K* ferre *K* 8 dissepit *K* 9 boreus *CKT* qui ab *B* 10 eius inventa est *K* 12 sicca aust. *K* autem *om.* *T* 15 certus *K* enim *om.* *T* 17 au. sunt *B* 19 ab aera *T* 24 t. esse *B*: terra est *T* volubitas *T* 25 dictus *om.* *K* (*non Phill.*) surgit *K* 26 Temp. autem *T Phill.* 28 aut sub sta. C^1 multos *T*: certis *K Phill.* 29 quam maxime *CT*: maxime *K Phill.* 30 te. fi. *B* pl. aestas *K*

hiems; unde et medium et confine utriusque temporis ex
coniunctione aerum contrariorum efficiuntur tempestates.
Fragor a fractarum rerum nominatus est sonitu, quia sicca 21
quaeque et arida facile frangit. Procella ab eo quod percellat, 22
id est percutiat et evellat; est enim vis venti cum pluvia. Pro-
cellae enim aut de fulminibus, aut de ventis fiunt. Nihil autem
velocius ventis; unde et propter celeritatem tam ventos quam
fulmina alata fingunt poetae, ut (Virg. Aen. 8, 430):

Alitis Austri.

De aqvis. Aqua dicta quod superficies eius aequalis sit; XII
hinc et aequor appellatum, quia aequaliter sursum est. Duo 2
autem validissima vitae humanae elementa ignis et aqua; unde
graviter damnantur quibus ignis et aqua interdicitur. Aquarum 3
elementum ceteris omnibus imperat. Aquae enim caelum
temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incor-
porant, scandunt in sublime et caelum sibi vindicant. Quid
enim mirabilius aquis in caelo stantibus? Parum sit in tantam 4
pervenisse altitudinem; rapiunt et secum piscium examina;
effusae omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gig-
nunt, arbores, frutices herbasque produnt, sordes detergunt,
peccata abluunt, potum cunctis animantibus tribuunt.

De diversitate aqvarvm. Aquarum naturae diversitas XIII
multa est: aliae enim salis, aliae nitri, aliae aluminis, aliae
sulphuris, aliae bituminis, aliae curam morborum adhibentes.

1 un. med. *T* utrisque *C* un. med. et conf. utr. temp. ex coni. rerum contrariarum efficit temp. *Servius ad Georg.* 1, 311 2 coniunct.] condicione *K Phill.* aerum *ex* earum *B* 3 fractorum B^1T est] a *K* quia] quod *B*: quae C^1 5 vis] unius B^1KO *Phill.* 6 de fluminibus aut de montibus *Serv. ad Aen.* 5, 772 nihil . . . ventis *om. T* autem] enim *C* 7 velocitatem *K Phill.* 8 flumina *BTC* pingunt *K* 9 alatis *K Phill.* *Sequitur figura ventorum, suprascripto* DVODECIM VENTI. MVNDI ROTA CIRCVMDAT, *in T* 11 quia] quod *C* 12 au. sunt val. *K* igne *K* un. et gr. *K* 14 aqua en. c. temperat t. fecundat *T* 15 aerem . . . incorp. *om.* C^1 16 ascendunt *T* 17 mirabilis C^1 Parvum sit *C*: Quarum si *K* 18 pervenisset *K* et] eo *Plin. N. H.* 31, 2 exagmina C^1: exanima *T* 19 causae K^1 frug. producunt *B*: flores gignuntur *K*: *om.* T^1 20 frut.] fruges *K* producunt *BC* 22 *Hoc capitulum edidit Rich. Gropius* (*Weilburg.* 1889), *pluribus collatis codicibus* natura *K*

2 Nam iuxta Romam Albulae aquae vulneribus medentur. In
Italia fons Ciceronis oculorum vulnera curat. In Aethiopia
lacus est quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. Zamae fons
in Africa canoras voces facit. Ex Clitorio lacu Italiae qui
3 biberint vini taedium habent. In Chio insula fontem esse quo
hebetes fiant. In Boeotia duo fontes; alter memoriam, alter
4 oblivionem adfert. Cyzici fons amorem Veneris tollit. Boeotiae
lacus furialis est, de quo qui biberit ardore libidinis exardescit.
In Campania sunt aquae quae sterilitatem feminarum et viro-
rum insaniam abolere dicuntur. In Aethiopiae fonte Rubro
5 qui biberit lymphaticus fit. Leinus fons Arcadiae abortus fieri
non patitur. In Sicilia fontes sunt duo, quorum unus sterilem
fecundat, alter fecundam sterilem facit. In Thessalia duo sunt
flumina: ex uno bibentes oves nigras fieri, ex altero albas, ex
6 utroque varias. Clitumnus lacus in Vmbria maximos boves
gignit. Reatinis paludis aquis iumentorum ungulas indurari.
In Asphaltite lacu Iudaeae nihil mergi potest, quidquid animam
7 habet. In Indis Siden vocari stagnum, in quo nihil innatat,
sed omnia merguntur. At contra in Africae lacu Apuscidamo
omnia fluitant, nihil mergitur. Marsidae fons in Phrygia saxa
egerit. In Achaia aqua profluit e saxis Styx appellata, quae
8 ilico potata interficit. Gelonium stagnum Siciliae tetro odore
abigit proximantes. Fons est in Africa circa templum Ammonis,
qui humoris nexibus humum stringit: favillas etiam in cespitem
solidat. Fons Iob in Idumaea quater in anno colorem mutare
dicitur: id est pulverulentum, sanguineum, viridem et limpi-
dum; ternis mensibus in anno tenens ex his unum colorem.

1 metentur *K* 3 olivo *T* 5 Chio] Cea *Plin. N. H.* 31, 15 6 fiunt *C* duos *K* 7 adferat *K*: afferet *U* humorem *K* et Boe. *C* 9 stelitatem *T* vivorum *B*[1] 11 Lethinus *C*: Lethnus *BT*: Lethanus *K* 13 tessalonia *K* 15 utraque *C* 16 indurare *BK* 18 vocare *B*: vocatur *K* 19 Africae] alce *BCK Mon.* (*et Isid.*) : alche *T* Apusc.] per porcidamum *codd.* (posc- *Mon.*) 20 inmergitur *K* 21 geret *T*: gerit *BCK* profl. exaxis *K* quia *B*: quod *CT* 22 siliciae *C* tet. ordine adficit *C*[1] 24 nixibus *B* humum] limum *K* 25 solitat *K* quater] qui ter *B* 26 pulberentum *T* videm limp. *B*[1] 27 ex his un. col. *om. KOP*

In Trogodytis lacus est; ter [in] die fit amarus et deinde 9
totiens dulcis. Fons Siloa ad radicem montis Sion non iugibus
aquis, sed in certis horis diebusque ebullit. In Iudaea quon-
dam rivus sabbatis omnibus siccabatur. In Sardinia fontes 10
calidi oculis medentur, fures arguunt; nam caecitate detegitur
eorum facinus. In Epiro esse fontem in quo faces extinguntur
accensae et accenduntur extinctae. Apud Garamantes fontem
esse ita algentem die ut non bibatur, ita ardentem nocte ut non
tangatur. Iam vero in multis locis aquae manant perpetim 11
ferventes, tanta vi ut balnea calefaciant. Quaedam enim terrae
sunt quae multum sulphuris et aluminis habent. Itaque cum
per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore
contacta excandescit, nec talis ab origine effluit, sed permutatur
dum venit. Sulphur enim alumenque secum ferunt aquae;
utramque materiam igne plenam minimisque motibus incale-
scentem.

De mari. Mare est aquarum generalis collectio. Omnis XIV
enim congregatio aquarum, sive salsae sint sive dulces, abusive
maria nuncupantur, iuxta illud (Genes. 1, 10): 'Et congrega-
tiones aquarum vocavit maria.' Proprie autem mare appel-
latum eo quod aquae eius amarae sint. Aequor autem vocatum 2
quia aequaliter sursum est; et quamvis aquae fluctuantes velut
montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adaequantur.
Altitudo enim maris diversa est, indiscreta tamen dorsi eius
aequalitas. Ideo autem mare incrementum non capere, cum 3
omnia flumina, omnes fontes recipiat, haec causa est: partim
quod influentes undas ipsa magnitudo eius non sentiat: deinde,
quod amara aqua dulce fluentum consumat; vel quod ipsae
nubes multum aquarum ad se attrahant; sive quod illum

1 trogoditis *BCT*: trocoditis *K* in *hab. BKT*: *om. C* 3 diebus eb. *K* 4 omnibus *om.* B^1 7 accensa *K* 8 bibatur . . . ut non *om.* C^1 9 tangantur C^1 manent C^1 11 sulph.] fulgoris *B* 12 vicinus *B* sulph.] fulgoris *B* 13 scandescit *T*: caliscit *KOP*: candescit *B* fluit *K* 14 sulphur] flumen *B* secum] sexum *F*: *om. B* 15 mirisque *KOP* 18 congr.] generatio *B* salsi *K* 21 aqua *K* 22 rursum *CK* 25 non *om.* B^1 26 omnesque fon. *K* 27 magn.] multitudo *K* 28 quia am. *K* fluentem C^1 consummat *K* 29 trahant *C* illum BT^1 *ut vid.*: illud KT^2 *ut vid.*: illam *C*

partim auferant venti, partim sol exsiccet; postremum, quod per occulta quaedam terrae foramina percolatus, et ad caput amnium fontesque revolutus recurrat. Maris autem certum ⟨non⟩ esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari; nam modo flavum est, modo lutulentum, modo atrum.

XV De oceano. Oceanum Graeci et Latini ideo nominant eo quod in circuli modum ambiat orbem. [Sive a celeritate, eo quod ocius currat.] Item quia ut caelum purpureo colore nitet: oceanus quasi κυάνεος. Iste est qui oras terrarum amplectitur, alternisque aestibus accedit atque recedit; respirantibus enim in profundum ventis aut revomit maria, aut resorbet.
2 Quique a proximis regionibus diversa vocabula sumpsit: ut Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caspius, Hyrcanus, Athlanticus, Gaditanus. Nam Gaditanum fretum a Gadibus dictum, ubi primum ab Oceano maris Magni limen aperitur; unde et Hercules cum Gadibus pervenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

XVI De mediterraneo mari. Mare Magnum est quod ab occasu ex Oceano fluit et in meridiem vergit, deinde ad septentrionem tendit; quod inde magnum appellatur quia cetera maria in conparatione eius minora sunt. Iste est et Mediterraneus, quia per mediam terram usque ad orientem perfundi-
2 tur, Europam et Africam Asiamque disterminans. Cuius primae partis sinus, qui in Hispaniis perfunditur, Ibericus et Balearicus appellatur. Deinde Gallicus, qui Narbonensem provinciam adluit. Mox Ligusticus, qui iuxta Genuam urbem est proximus. Post haec Tyrrhenus, qui Italiam adtingit; quem Graeci Ionium, Itali Inferum vocant. Inde Siculus, qui a Sicilia usque ad Cretam vadit. Deinde Creticus, qui in Pamphyliam et Aegy-

1 exsiccit postr. *K*: exs. et postr. *T* 3 incertum *C*: certum non *dett.* (*cum Serv. ad Aen.* 5, 2) 5 luculentum *B* 6 Oc. et Gr. et *CT* 7 in *om. K* sive a cel. . . . curr. *hab. TUX*: *om. BCKO* 8 ut *om. B* 10 alternis aest. *KO*: abternisque aest. *T*: alternis cladibus *B*: ab alternisque aest *X* 11 profundis *K* revomet *KTU*: removet *B*C^1*T* resolvit *K*: resolvet *B* 16 volumnas *K* sibi C^1 potuit *B* 17 orbem *K* finem *om. T* 18 est *om. K* 19 ex] in *K* 21 istud *C* mediterreus C^1 23 As. africamque *B* 24 qui *om. K* hispaniam *K* 26 adludit *B ante corr.* proximus *ex* positus *K*

ptum pertendit. Deinde Hellespontus, qui in septentrionem 3
retorquens, anfractibus magnis iuxta Graecias et Illyricum in
angustias septem stadiorum stringitur; quo Xerses ponte
navibus facto in Graeciam commeavit: ibi est Abydos. Inde
diffusus aequore patenti rursus stringitur et facit Propontidem;
qui mox in quingentos passus coartatur, fitque Bosphorus
Thracius, quo Darius copias transportavit. Inde Ponticus 4
sinus amplissimus a tergo Maeotidis paludibus; quod mare ex
multitudine fluminum dulcius quam cetera, nebulosumque et
brevius. Vnde et Pontum vocatum, quod sit pervius; atque
eo praeter phocas et thynnos atque delphinos, alias beluas
maiores non patitur. Sicut autem terra dum una sit, pro 5
diversis locis variis appellatur vocabulis, ita et pro regionibus
hoc mare magnum diversis nominibus nuncupatur: nam Iberi-
cum et Asiaticum a provinciis dictum; ab insulis Balearicum,
Siculum, Creticum, Cyprium, Aegeum, Carpatium. Nam inter
Tenedum et Chium saxum est in mare potius quam insula,
quod visentibus procul caprae simile creditur, quam Graeci
αἶγα nuncupant, unde et Aegeum mare est dictum; sic et
Carpatium mare inter Aegyptum et Rhodum ab insula Car-
pato illic posita. A gentibus Gallicum, Ausonium, Dalmatium, 6
Ligusticum. Ab oppidis Argolicum, Corinthium, Tyrium,
Adriaticum. Nam Adria quaedam civitas Illyrico mari proxima
fuit, quae Adriatico mari nomen dedit. A positione caeli, ut 7
Superum et Inferum; quod sit oriens superior, occidens inferior;
est autem Tuscum et Adriaticum. A memoria regis, ut Ionium.
Io quippe rex fuit Graeciae, unde [et] Iones Athenienses. Hoc
mare et Tyrrhenum dictum, sive quod Tusciam adluit, id est
Tyrrheniam, sive a Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare prae-

2 retroquens *C* magnis] multis *K* graeciam (gre-) *BK* 3 exerses *K* 5 rursum *K* 6 fitque] sicque *B* 7 que Dar. *B*: quadrius *T* transportabit *T*: transportabat *K* 8 a tergo *om. C* paludis *dett.* 10 brevius (breb-) *BCDFGT*: pervium *KNO* ponticum *C* brevius *B* 11 bellas *C*[1] 13 et pro] e *K* 15 asicum *B*[1] 16 Aegeum *om. T* 18 quod Grae. *B* 19 un. egeum *C* 20 rodanum *T* carpado *K* 22 libusticum *BCT* ab] ob *C* 24 no. ma. *K* 27 et *hab. BC*: *om. KT* 28 dictum] dicitur *T* sive quia *B* adludit *B ante corr.*

cipitaverunt. Et sciendum Ionium sinum esse inmensum, ab Ionia usque ad Siciliam, et huius partes esse Adriaticum, Achaicum et Epiroticum. A moribus accolarum Euxinus,
8 Axenus ante appellatus. A casibus hominum qui deciderunt in mare, ut Hellespontum, Icarium, Myrteum. Nam Myrteum mare dictum a Myrtili lapsu, quod illic ab Oenomao praecipitatus sit. Icarus vero Cretensis, ut fabulae ferunt, altiora petens, pinnis solis calore solutis mari, in quo cecidit, nomen inposuit. Phrixus quoque cum Helle sorore sua fugiens insidias novercales conscendit navem signum arietis habentem, qua liberatus est. Helles autem soror eius perpessa naufragium decidit in mare,
9 et mortua Hellesponti mari nomen dedit. Ab ordine fluenti Propontis. Nam dictum Propontum quia Pontum praevenit. Item et a transitu vel angustis meatibus boum Bosphorus. Aegyptius autem pelagus Asiae datur, Gallicus Europae, Africus Libyae: his ut quaeque proxima sunt, venerunt in
10 partes. Pelagus autem est latitudo maris sine litore et portu, Graeco nomine ἀπὸ τοῦ πλαγίου, hoc est a latitudine, dictus; unde et plagia, eo quod sint inportuosa.

XVII De sinibvs maris. Sinus dicuntur maiores recessus maris, ut in mari Magno Ionius, in Oceano Caspius, Indicus, Persicus, Arabicus, qui et mare Rubrum, qui Oceano adscribitur.
2 Rubrum autem mare vocatum eo quod sit roseis undis infectum; non tamen talem naturam habet qualem videtur ostendere, sed vicinis litoribus vitiatur gurges atque inficitur; quia omnis terra, quae circumstat pelago, rubra est et sanguineo colori proxima. Ideoque inde minium acutissimum

1 sciend. est Ion. *C* 4 antea *BT* decederunt *K*: deciderint *U*: ceciderunt *T* 5 ut Hell. Icar. *om.* *K* 6 la. qui quod *T* pr. s. ab Oen. *K* 7 a. petentes *C*: alatiora ferens *B* 8 solutus *T* mare quo *K* 11 percussa naufragio *K* decedit *K* 12 Hellesponto *dett.* ded. nom. *B* 13 propontidis nam *codd.* 14 idem *codd.* vel] per *T* meatis C^1 boum] locum *T* 15 egiptus *T* datus *BK* gallicis *B* 16 uti *T* prox. qu. *B* 17 partes partium *Arev.* (*ex Solin.* 23, 16) 20 Senibus *K* secessus *B* 22 et] ad *K*: et in *C* oceanum adscribet *K* 24 nat.] naturalem *K* 27 acustissimum *T*

excernitur, et alii colores quibus pictura variatur. Ergo cum 3
terra hanc habeat naturam, fluctibus subinde diluitur, et quid-
quid adesum est, in colorem cadit. Ob hoc etiam in his litori-
bus gemmae rubrae inveniuntur. Lapillus enim eiusmodi humo
involutus cum inter arenas attritus est, et terrae colorem habet
et maris. Hoc mare in duos sinus scinditur. Ex his, qui ab 4
oriente est, Persicus appellatur, quia ora illius Persae inhabitant.
Alter vero Arabicus dicitur, quod sit circa Arabiam.

De aestibvs et fretis. Aestus ad Oceanum pertinet, XVIII
fretus ad utrumque mare. Nam aestus est maris accessus vel
recessus, id est inquietudo; unde et aestuaria, per qua mare
vicissim tam accedit quam recedit. Fretum autem appellatum 2
quod ibi semper mare ferveat; nam fretum est angustum et quasi
fervens mare, ab undarum fervore nominatum, ut Gaditanum vel
Siculum; nam freta dicta Varro (L. L. 7, 22) ait quasi fervida,
id est ferventia, et motum fervoris habentia. Fretum Siciliae, 3
quod Rhegium dicitur, Sallustius tali ex causa vocari scribit
dicens (Hist. 4, 26) Italiae olim Siciliam coniunctam fuisse, et
dum esset una tellus, medium spatium aut per humilitatem
obrutum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde Ῥήγιον
nominatum, quia Graece abruptum hoc nomine nuncupatur.
Est autem artissimum trium milium spatio Siciliam ab Italia
dividens, fabulosis infame monstris, cuius hinc inde Scylla et
Charybdis ostenditur. Scyllam accolae saxum mari inminens 4
appellant, simile celebratae formae procul visentibus. Vnde
et monstruosam speciem fabulae illi dederunt, quasi formam
hominis capitibus caninis succinctam, quia conlisi ibi fluctus
latratus videntur exprimere. Charybdis dicta quod gurgitibus 5
occultis naves obsorbeat; est enim mare verticosum, et inde

1 excerpitur *C* picta *B* 2 sub. fluct. *B* et] e *T* 5 tritus *K* habet maris *K* 7 quia] qui *K* 8 vero *om. K* 10 est *om. C* 11 aestuaria] est maria *B* quae *BC*: quam *K* 13 ma. sem. *B* et angust. *C*[1] 16 Fretus *K* 17 vocare *B* 18 adiunctam *K* 20 obruptum *T* 21 greci *K* abrutum *T*[1]: obruptum *B* 22 spatium *K* Siciliam *om. C*[1] 25 videntibus *C* 26 il. nomen ded. *B* 27 cap. succ. can. quorum latr. conl. *C*[1] 28 videantur *K* 29 absorbeat *K* et inde] proinde *K*

ibi laniata naufragia profundo emergunt. Ter autem in die
erigit fluctus, et ter obsorbet; nam accipit aquas ut vomat,
6 vomit ut rursus accipiat. Syrtes sunt harenosa in mari loca.
Syrtes autem Sallustius (Iug. 78, 3) a tractu vocari dicit, quod
omnia ad se trahant, et adpropinquanti vadoso mari haereant.
Haec autem ad mare Aegyptium vicinae sunt, et pariter admis-
cuntur. Vada vero sunt per qua in mari vel in fluminibus
homines vel animalia pedibus vadunt, quae Vergilius (Aen.
1, 111) brevia appellat, Graeci *βραχέα*.

XIX De lacis et stagnis. Sunt autem et quaedam maria
quae non miscuntur Oceani fluctibus aut mari Magno, et
2 dicuntur lacus et stagna. Lacus est receptaculum in quo aqua
retinetur nec miscetur fluctibus, ut lacus Asphalti, ut lacus
Benacus et Larius, et ceteri quos Graeci *λίμναι*, id est stagnos,
vocant. Nam fontes labuntur in fluviis; flumina in freta dis-
currunt; lacus stat in loco nec profluit. Et dictus lacus
3 quasi aquae locus. Lacus Asphalti idem et mare Mortuum
vocatum propter quod nihil gignit vivum, nihil recipit ex genere
viventium. Nam neque pisces habet neque adsuetas aquis et
laetas mergendi usu patitur aves, sed et quaecumque viventia
mergenda temtaveris, quacumque arte demersa statim resiliunt,
et quamvis vehementer inlisa confestim excutiuntur; sed neque
ventis movetur resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis
stagnatur, neque navigationis patiens est, quia omnia vita
carentia in profundum merguntur, nec materiam ullam sustinet,
4 nisi quae bitumine inlustratur. Lucernam accensam ferunt
supernatare, extincto demergi lumine. Hoc et mare Salinarum
dicitur, sive lacus Asphalti, id est bituminis; et est in Iudaea
inter Iericho et Zoaran. Longitudo eius usque ad Zoaras

2 absorbet *B* 3 rursum *C* 5 trahuant *K* adpropinquante *B*[1] 6 haec] hoc *T* 7 maria *BKT* vel in] et *K* 8 vel] et *K* 10 et *om.* *B*[1] 11 aut] ut *T* 14 *λίμναι*] limen *codd.* 15 fontes *om.* *K* fluviis] fluminibus *T* 16 profluet *T*: fluit *K* 18 gign**it *T* recepit *K* 20 sed quaecumq. *T* 21 demissa *B* 23 resistentibus *K* quo aqua *ex* qua oqua *T* 24 navigationi *T* 25 carenti *T* mergit *K* 26 quae] qui *K* 27 extinctam l. mergi *K*: extinctam dimergi flumine *B*[1]

Arabiae dirigitur stadiis septingentis octuaginta; latitudo
stadiis centum quinquaginta usque ad viciniam Sodomorum.
Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus, quod quondam 5
Herodes in honorem Tiberii Caesaris condidit. Est autem in
Iudaea omnibus lacis salubrior, et ad sanitatem corporum
quodammodo efficacior. Circuit stadia . . . Genesar lacus 6
amplissimus in Iudaea longitudine centum quadraginta extenditur stadiis, latitudine quadraginta diffunditur, crispantibus aquis,
auram non ventis, sed de se ipso sibi excreans. Vnde et
Genesar dicitur Graeco vocabulo, quasi generans sibi auram;
denique per diffusiora spatia lacus frequentibus auris spirantibus
agitatur; unde et purior haustus eius, et ad potandum dulcis
et habilis. Benacus lacus Italiae in Venetia, de quo fluvius 7
nascitur Mincius; qui lacus magnitudine sui tempestates imitatur marinas. Lucrinus et Avernus lacus Campaniae sunt. 8
Lucrinus autem dictus quia olim propter copiam piscium
vectigalia magna praestabat. Avernus autem lacus vocatus
quod aves ibi supervolare non possent; nam antea silvarum
densitate sic ambiebatur ut exhalantis inde per angustias aquae
sulphureae odor gravissimus supervolantes aves halitu suo
necaret: quam rem Augustus Caesar intellegens, deiectis silvis
ex pestilentibus amoena reddidit loca. Lacus autem idem et 9
stagnus, ubi inmensa aqua convenit. Nam dictus est stagnus
ab eo quod illic aqua stet nec decurrat.

De abysso. Abyssus profunditas est aquarum inpenetrabilis, sive speluncae aquarum latentium, e quibus fontes et flu- XX
mina procedunt; vel quae occulte subter eunt, unde et abyssus
dictus. Nam omnes aquae, sive torrentes, per occultas venas
ad matricem abyssum revertuntur. Fluctus dicti quod flatibus 2
fiant. Ventorum enim inpulsu agitatae aquae fluctuant. Aqua

2 vicinia *BT*: vicina *C*: viniam *K* 3 quondam] quidam *K* 4 honorem] opere *K* 6 quodamm.] quemadmodum *B* circuit stadia *om. K* (*non N*) 9 se *om. K* 12 un. eo pur. *T* 13 lacus *bis T* 17 vocatur *BCK* 18 possint *BK* nam et an. *T* 19 exhalans *Serv. ad Aen.* 3, 442 20 av. alitu s. negari *K* 22 Locus *K* item *C*: *om.* T^1 24 currat *K* 25 aqua inp. *T* 26 patentium *K* 27 subter reunt *T* unde et . . . sive *om. K* 29 revertunt *K* 30 fiat *K* agitante *T*

3 est stativa et sine motu aequalis. Vnda vero, eminens liquor qui semper in motu est. Lucretius (2, 151):

Aerias undas,

id est motus, et corpus illud quod refluctuat. Nam nec unda per se aqua est, sed aqua in motu quodam et agitatione, quasi
4 ab eundo et redeundo, unda vocata. Latex proprie liquor
5 fontis est; et dicta latex quod in venis terrae lateat. Gutta est quae stat, stilla, quae cadit. Hinc stillicidium, quasi stilla cadens. Stiria enim Graecum est, id est gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus stilla: dum autem stat, aut pendet de tectis vel arboribus, quasi glutinosa gutta est;
6 dum ceciderit, stilla est. Spuma dicta [est] ab eo quod spuatur; sordes enim sunt undarum; unde et mustum et ea quae coquuntur spuma purgantur. Hinc et sputum.

XXI De fluminibus. Fluvius est perennis aquarum decursus, a fluendo perpetim dictus. Proprie autem flumen ipsa aqua, fluvius cursus aquae. Prius autem flumen quam fluvius, id est prior aqua quam decursus. Duo autem sunt fluminum genera: unum torrens, alterum vivum. De quo Vergilius (Aen. 2, 719):

Donec me flumine vivo
abluero.

2 Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens quia pluvia crescit, siccitate torrescit, id est arescit. De quo Pacuvius (13):

Flammeo vapore torrens torret.

Cui Graeci ab hieme nomen dederunt, nos ab aestate; illi a
3 tempore quo succrescit, nos a tempore quo siccatur. Amnis fluvius est nemore ac frondibus redimitus, et ex ipsa amoenitate

1 Vndae *K* 2 qui *om.* *K* 3 varias *C* fundas K^1 6 voc. est *C* 7 et *om.* *C* 8 hinc et st. *K* 9 cad. est *C* stria T^1 (*cf.* XVII. viii. 5) 10 aut] vel *C* 11 quasi *om.* C^1 glutino *K* 12 Spuma] stilla *B* est *hab.* *CT*: *om.* B^1K quod] quo *T* 13 estuatur *K* 14 coguntur *K* 15 perennem B^1 cursus *K* 17 cursus] cuius *BK* prius] prior *BCOTX* 18 sunt au. *B*: sunt *K* 19 alter *C*: *om.* *K* 22 abluere *T* 26 flammeo] flammoque *T* (*non U*) vap. te torrens torret *M*: vaporem quod succresscit *N* (*non OPDF*) 29 est *om.* *B*

amnis vocatus. Decursus proprie finis cursus, sive aquarum sit 4
seu quarumlibet rerum. Rivi dicti quod deriventur ad inri-
gandum, id est ad inducendum aquas in agris; nam inrigare
inducere est. Gurges proprie locus altus in flumine. Puteus 5
est locus defossus ex quo hauritur aqua, a potatione dictus.
Fons caput est aquae nascentis, quasi aquas fundens. Quidam 6
autem fluviorum propriis ex causis nomina acceperunt, ex quibus
nonnulli notandi sunt qui in historiis celebres memorantur.
Geon fluvius de Paradiso exiens atque universam Aethiopiam 7
cingens, vocatus hoc nomine quod incremento suae exundatio-
nis terram Aegypti inriget; γῆ enim Graece, Latine terram signi-
ficat. Hic apud Aegyptios Nilus vocatur propter limum quem
trahit, qui efficit fecunditatem; unde et Nilus dictus est, quasi
νέαν ἰλύν: nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Apparet au-
tem in Nilide lacu, de quo in meridiem versus excipitur Aegypto,
ubi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroluctantibus in-
tumescit, et inundationem Aegypti facit. Ganges fluvius, quem 8
Phison sancta Scriptura cognominat, exiens de Paradiso pergit
ad Indiae regiones. Dictus autem Phison, id est caterva, quia
decem fluminibus magnis sibi adiunctis inpletur et efficitur
unus: Ganges autem vocatus a rege Gangaro Indiae. Fertur
autem Nili modo exaltari, et super Orientis terras erumpere.
Tigris fluvius Mesopotamiae de Paradiso exoriens et pergens 9
contra Assyrios, et post multos circuitus in mare Mortuum
influens. Vocatus autem hoc nomine propter velocitatem,
instar bestiae tigris nimia pernicitate currentis. Euphrates 10
fluvius Mesopotamiae de Paradiso exoriens, copiosissimus
gemmis, qui per mediam Babyloniam influit. Hic a frugibus,
vel ab ubertate nomen accepit, nam Hebraice Ephrata fertili-

1 vocatur *T* Decurrens C^1 3 nam rigare *K* 4 lacus *BCT* 5 lacus B^1C auriatur *C* 6 est cap. *K* 8 mem.] nominantur *K* 9 a. versam terram Aeth. *K* 10 inundationis *K* 13 effecit *K* 15 Nilide] nilo C^1 exc. in Aeg. *C* 16 repercussus repressus (*delet.*) *C* 18 cognominatur C^1: commemorat *K* 21 vocatur *C* 22 Nili] nilusquelini (*delet.*) nili *K* modo] mo C^1 exaltare *BT*: exalare *K* terram *T* 26 tigri C^1: *om.* B^1 currenti *T* 27 oriens *C* 28 hic frug. T^1 29 accipit *C* euphrata (-f-) *codd.*

tas interpretatur: Mesopotamiam enim in quibusdam locis
ita inrigat, sicut Nilus Alexandriam. Sallustius autem, auctor
certissimus, asserit (Hist. 4, 77) Tigrim et Euphraten uno fonte
manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur
spatio medio relicto multorum milium; quae tamen terra, quae
ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus
(sit. et nom. 202) animadvertit aliter de Paradisi fluminibus in-
11 tellegendum. Indus fluvius orientis, qui Rubro mari accipitur.
12 Hystaspes fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis
orientis nomen accepit, qui nunc Hydaspes dicitur. De quo
Lucanus . . . Qui dum sit fluvius Persarum, dicitur tamen contra
13 orientem decurrere. Araris fluvius orientis. De quo Vergilius
(Ecl. 1, 63):

Aut Ararim Parthus bibet.

14 Currit enim per Parthiam et Assyriam. Bactrus fluvius orientis
a rege Bactro vocatus fertur; a quo et Bactriani et urbs eorum.
15 Choaspis Persarum fluvius, vocatus eorum lingua quod miram
aquae dulcedinem habeat, adeo ut Persici reges quamdiu inter
ripas Persidis fluit, sibi ex eo pocula vindicarunt. Ex hoc amne
16 quidam Cydnum Ciliciae fluvium derivari existimant. Araxis
amnis Armeniae, qui ab uno monte cum Euphrate diversis
specubus oritur, dictus quod rapacitate cuncta prosternit.
Vnde et cum Alexander eum transgredi vellet, ponte fabricato,
tanta vi inundavit ut pontem dirueret. Hic brevibus intervallis
ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in
17 mare. Fluvius Syriae qui vocatur Orontes iuxta Antiochiae

1 enim *KT*: etenim *BC* 2 autem *om. C* 5 spatio] stadio *K* 6 Mes. dic. *om. T* 7 aliter advertit *B*: animadvertit *K* de] in *K* 8 Inde C^1 quae *B* 9 Histaspes *T*: Staspes *BDU*: Stasper C^1: Staspis *K*: Stapis *N* 10 idaspis *codd.* *Lucani versus* (3, 236 *et* 8, 227–8) *add. dett.* (*non DOUX*) 11 fluv. orientis Pers. *C* dicitur *om.* C^1 14 ut Arar. *T* araritus parta *K* 15 Parth. ad asiam *K* 18 quamd. . . . sibi *om.* C^1 19 Persidis] persicas *K* fluit] fuerunt *B* vindicarint *dett.* 20 cignum *codd.* 21 diversa specie *BKT*: in diversis specubus *C*: diversa specu *Schwarz* 22 prosternat *C* 24 inabundavit *T* 25 ac deinde *om. T* 26 mari Icam (§ 17) *KOP*: maricam *N* (*non DFU*) (*ex* mari cā, *i. e. capitulum novum*) Or.] orientis *codd.* (*etiam FN*: origentis *DU*)

muros decurrens, qui a solis ortu oriens non longe ab urbe
mari conditur, quem de originis suae tractu Orontem veteres
Latine appellavere. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus,
et zephyris assidue ibi spirantibus tota civitas momentis prope
omnibus refrigeratur. Iordanis Iudaeae fluvius, a duobus fon- 18
tibus nominatus, quorum alter vocatur Ior, alter Dan. His
igitur procul a se distantibus in unum alveum foederatis, Ior-
danis deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte,
et dividit Iudaeam et Arabiam; qui per multos circuitus iuxta
Iericho in mare Mortuum influit. Eusis Caucaseis montibus 19
fusus cum pluribus aliis in Eusinum se praecipitat mare; unde
et nuncupatur. Cydnus amnis Ciliciae e Tauro monte progre- 20
diens, miram aquarum habens suavitatem, et quia quidquid
candidum est, 'cydnum' gentili lingua Syri dicunt. Vnde et
amni huic nomen datum, quia tumet aestate, quando nives
solvuntur; reliquis anni temporibus tenuis est et quietus.
Hylas fluvius Asiae. Pactolus fluvius Asiae, harenas aureas 21
trahens: de quo Vergilius (Aen. 10, 142):

Pactolusque inrigat auro.

Quem pro aurato fluore aliter Chrysorrhoam vocant. Hermus 22
fluvius Asiae qui Smyrneos secat campos, et ipse fluctibus
aureis et harenis plenus; a quo et Smyrna vocata est. Maean- 23
der amnis Asiae flexuosus, qui recurrentibus ripis inter Cariam
et Ioniam praecipitatur in sinum qui Miletum dividit et
Prienen; Maeander autem vocatus quod sit flexuosus et num-
quam currat rectus. De quo Ovidius (Met. 2, 246):

Curvis ludit Maeander in undis.

1 qui a] qua *T* urb. in mare *C* 2 conditum *codd.* or. s. ortu (*delet.*) tractatu *C*[1] orientem *codd.* (*vix recte*) 3 frigidioris *T* 5 hominibus *T* 6 voc. alt. *C* his *om. K* 8 autem] enim *T* 10 Vsis *KO*: Euxis *X*: Phasis (Fasis) *Arev.* (*ex Ambros. Hexaem.* 2, 3, 12), *vix tamen Isid.* 11 Eusinum (*i. e.* Euxinum)] eusim *C* 12 Citnus *B*[1]: Cignus *CK* siciliae *K* e] et *B*: a *T* 14 cithnum *B*: cignum *CK* *fort.* inde et *om. BK* 15 amni] cigni *K* datum est *C* nive *B* 17 fluvius (*alt.*) *om. K* 20 aliter] alii *K* 22 et (*alt.*) *om. K* 23 fluviosus et rec. *K* Cariam *Arev.* (*ex Solin.* 40, 8): asiam *codd.* 25 prienam *BCT*: tricenam *K* 27 curvus *B* luet *K*

24 Tanus fuit rex Scytharum primus, a quo Tanais fertur fluvius
nuncupatus, qui ex Riphaeis silvis veniens dirimit Europam ab
Asia, inter duas mundi partes medius currens atque in Pontum
25 fluens. Inachus Achaiae amnis Argolicos inrigans campos,
quem rex Inachus a se nominavit, qui exordium Argivae gentis
primus dedit. Ibi et Erymanthus ab Erymantho monte de-
26 missus. Padus Italiae fluvius a iugis Alpium fusus ex tribus
fontibus oritur; ex quibus uni vocabulum est Padus, qui diffu-
sus in modum stagni amnem sinu digerit; a quo et Padus est
nuncupatus. Hic a Graecis Eridanus cognominatus, ab Eri-
dano Solis filio, quem Phaethontem dicunt; qui fulmine per-
cussus in eodem fluvio deiectus est et extinctus. Augetur
autem exortu Canis liquescentibus nivibus, et cum accessione
triginta fluminum circa Ravennam in Adriaticum mare defertur.
27 Tiberis Italiae fluvius a Tiberino rege Albanorum dicitur appella-
tus, qui in hunc fluvium cecidit, et de exitu suo nomen dedit.
Nam antea Albula antiquum nomen a colore habuit, quod
nivibus albus sit. Ipse est autem Tibris, qui et Tiberis; sed
28 Tiberis in cotidiano sermone, Tibris in versu dicitur. Danu-
bius Germaniae fluvius vocari fertur a nivium copia quibus
magis augetur. Iste est qui in Europa plus omnibus habet
famam. Idem et Ister, quia dum per innumeras vadit gentes,
mutat et nomen et maiores sibi ambiendo colligit vires. Oritur
a Germanicis iugis et occidentalibus partibus barbarorum, per-
gens contra orientem: sexaginta in se fluvios recipit: septem
29 ostiis in Pontum influit. Rhodanus Galliae fluvius ab oppido
Rhodo cognominatus, quem coloni Rhodiorum locaverunt;

1 primus *om.* *T* 2 nuncupatas C^1 5 rex *om.* *K* in achaia se *B* arcivae *B*: aricive *T* 6 dimissus *CKT* 8 uno voc. *B*: unum vocatum *K* defusus *B* 9 stagni] *an* padulis (*i.e.* paludis)? sinu] nisu *K* digerit] direxit C^1: dirigit *dett.* 10 nunc.] nominatus *K* cogn. est ab *C* 13 autem *om.* *K* Canis] solis *B* aquescentibus *K* 14 circa *om.* *K* in atrico mari *K* differtur *BK* 15 tiberiano C^1 Alb. *om.* B^1 16 in *om.* T^1 cec. fluv. *B* 17 antiquum] amnis *K* 18 est *om.* C^1 au. *om.* *T* au. et Tiberis (*delet.*) Tibr. qui Tib. *K*: au. tiberis qui et tibris *C* 20 nivium *om.* *K* 22 et *om.* T^1 24 a *om.* *T* germanis *K* iugis] burgis B^1 *ut vid.* *KOX* 27 col. doriorum T^1 vocaverunt *BC*

qui rapido concitus cursu, Tyrrheni aequoris freta scindens,
non modicum saepe navigantium facit periculum, dum inter se
maris fluctus et amnis fluenta decertant. Rhenus a Rhodani 30
societate fertur vocatus, quoniam cum eodem ex una provincia
oritur. Est autem Germaniae fluvius inter tres Europae maximos fluvios conputatus, qui a iugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigit.

Iberus amnis, qui quondam totius Hispaniae nomen dedit. 31
Mineus fluvius Galliciae nomen a colore pigmenti sumpsit, qui 32
in eo plurimus invenitur. Durius a Graecis, quasi Doricus. 33
Tagum fluvium Cartago Hispaniae nuncupavit, ex qua ortus
procedit; fluvius harenis auriferis copiosus, et ob hoc ceteris
fluviis Hispaniarum praelatus. Baetus fluvius, qui et Baeticae 34
provinciae nomen dedit. De quo Martialis (12, 98, 1):

> Baetis olivifera crinem redimite corona,
> aurea qui nitidis vellera tingis aquis;

eo quod ibi lanae pulchro colore tinguntur. Baetis autem
dictus eo quod humili solo decurrat: †bitin† enim Graeci
humile vel mersum vocant. Quaedam autem flumina in diluvio 35
soluta mole terrarum praeclusa sunt, quaedam vero, quae non erant, abyssi tunc ruptis meatibus eruperunt.

De dilvviis. Diluvium dictum quod aquarum clade XXII
omnia quae inundaverit deleat. Primum diluvium extitit sub 2
Noe, quando hominum sceleribus offensus Omnipotens, toto
orbe contecto, deletis cunctis, unum spatium caeli fuit ac pelagi. Cuius indicium hactenus videmus in lapidibus quos in remotis montibus conchis et ostreis concretos, saepe etiam
cavatos aquis visere solemus. Secundum diluvium fuit in 3

2 navigantibus *B* 4 quoniam] quod *C* eadem *T* 5 maximus flubius *T* 6 fluvios *om. K* 8 Iberius *B* 10 plurimum *K*: pluribus *T* Dorius *CK* 12 fulvius *T* aurenis *B* 15 oliae (? ve) fera *T*: olilibae fera *B*: olifera *C* crimen *BK*: cimen *T* coronam *codd.* 16 auream *BK* tingit *C* aquis *om. T* 18 bitin *BT*: betin *K*: biten *C*: βαθύ *vel* βυθόν *Arev.* 19 humilem *B* 20 solita *B* perclusa *T* 21 tum *K* abruptis *C* eruerunt *K* 25 or. terrarum con. *K* contento *K*: contacto *B*[1] unium *K* ac] et *C* 26 lap.] paludibus *KNOP* (*non DFG*) 27 et et tostreis *T* 28 ves*ere *B*

Achaia Iacob patriarchae et Ogygi temporibus, qui Eleusinae
4 conditor et rex fuit, nomenque loco et tempori dedit. Tertium
diluvium in Thessalia Moysi vel Amphictyonis temporibus fuit,
qui tertius post Cecropem regnavit. Cuius temporibus aqua-
rum inluvies maiorem partem populorum Thessaliae absumpsit
paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Par-
naso; in cuius circuitu Deucalion tunc regno potiebatur, qui
tunc ad se ratibus confugientes susceptos per gemina Parnasi
iuga fovit et aluit. A quo propterea genus hominum Graeco-
rum fabulae ex lapidibus reparatum ferunt ab eo propter
5 hominum insitam cordis duritiam. Sed et flumina cum insolitis
aucta imbribus ultra consuetudinem, vel diuturnitatem vel magnitudinem, redundant multaque prosternunt, et ipsa diluvium dicuntur. Sciendum autem, flumina cum supra modum crescunt, non tantum ad praesens inferre damna, sed etiam et aliqua significare futura.

3 vel Amph.] deucalion C^1 5 part. mai. *B* adsumsit *KT* 7 tunc *om.* *K* 10 ferunt] fuerunt C^1 ab eo *om.* *K* 13 prosternant BK^1 15 damna *om.* *K* et ad al. *K*

LIBER XIV

DE TERRA ET PARTIBVS

DE TERRA. Terra est in media mundi regione posita, I
omnibus partibus caeli in modum centri aequali intervallo
consistens; quae singulari numero totum orbem significat,
plurali vero singulas partes. Cuius nomina diversa dat ratio;
nam terra dicta a superiori parte, qua teritur; humus ab in-
feriori vel humida terra, ut sub mari; tellus autem, quia fructus
eius tollimus; haec et Ops dicta, eo quod opem fert frugibus;
eadem et arva, ab arando et colendo vocata. Proprie autem 2
terra ad distinctionem aquae arida nuncupatur, sicut Scriptura
ait (Genes. 1, 10): 'Quod vocaverit Deus terram aridam.'
Naturalis enim proprietas siccitas est terris; nam ut humida
sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius motum alii dicunt
ventum esse in concavis eius, qui motus eam movet. Sallu-
stius (Hist. 2, fr. 28): 'Venti per cava terrae citatu rupti aliquot
montes tumulique sedere.' Alii aquam dicunt genetalem in 3
terris moveri, et eas simul concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius
(6, 555). Alii σπογγοειδῆ terram volunt, cuius plerumque latentes
ruinae superposita cuncta concutiunt. Terrae quoque hiatus
aut motu aquae inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de con-
cavis terrae erumpentibus ventis.

DE ORBE. Orbis a rotunditate circuli dictus, quia sicut rota II
est; unde brevis etiam rotella orbiculus appellatur. Vndique
enim Oceanus circumfluens eius in circulo ambit fines. Divisus

1 pos. reg. *B* 4 cuius] cui *C* 5 ter.] regitur *B*^{1} 6 quia] quod *K* 7 dic. est eo *K* 8 eadam *T* et col. *om. T* 9 a distinctione *K* aridae *K* 10 quod] quia *B* 11 siccitatis *CT* est terra *T* 13 movit *K* 14 concava *G* citati *BCDFKMNOP*^{1}: praecipitati (pre-) *GTU*: praecipitata *X Mon.* rupti . . . sedere *om. M*: aliquot . . . sedere *om. N* 15 montes *om. KOPC*^{1} (*non Mon.*) tumilique *O* (*non P*): tumidique *D* (*non FG Mon.*) venti per cava t. precipitati rupti *codd. Isidori de nat. rer.* 46, 2 genetalem *Arev.* (*ex Serv. ad Georg.* 2, 479): generalem *codd.* 16 ea sim. *K* 17 σπογγ.] spungo idem *C*: sfungo (sp-, *etc.*) eandem *BKT* volunt *CT*: vocant *BK* pleraeque (-re-) *CT* 18 ru. ventis quorum motu sup. *C*^{1} concutiuntur *C*^{1} 19 aq. in inf. *T* 22 un. et brev. eti. *K* orbicus *C*^{1} 23 ambit] habet *K* diversos *K*

est autem trifarie: e quibus una pars Asia, altera Europa, tertia
2 Africa nuncupatur. Quas tres partes orbis veteres non aequa-
liter diviserunt. Nam Asia a meridie per orientem usque ad
septentrionem pervenit; Europa vero a septentrione usque ad
occidentem; atque inde Africa ab occidente usque ad meri-
3 diem. Vnde evidenter orbem dimidium duae tenent, Europa
et Africa, alium vero dimidium sola Asia; sed ideo istae duae
partes factae sunt, quia inter utramque ab Oceano mare Ma-
gnum ingreditur, quod eas intersecat. Quapropter si in duas
partes orientis et occidentis orbem dividas, Asia erit in una, in
altera vero Europa et Africa.

III De Asia. Asia ex nomine cuiusdam mulieris est appellata,
quae apud antiquos imperium tenuit orientis. Haec in tertia
orbis parte disposita, ab oriente ortu solis, a meridie Oceano,
ab occiduo nostro mare finitur, a septentrione Maeotide lacu
et Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas et
regiones, quarum breviter nomina et situs expediam, sumpto
2 initio a Paradiso. Paradisus est locus in orientis partibus con-
stitutus, cuius vocabulum ex Graeco in Latinum vertitur hortus:
porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostra lingua deliciae
interpretatur. Quod utrumque iunctum facit hortum delicia-
rum; est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum con-
situs, habens etiam et lignum vitae: non ibi frigus, non aestus,
3 sed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpens
totum nemus inrigat, dividiturque in quattuor nascentia flumina.
Cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est; septus
est enim undique romphea flammea, id est muro igneo accin-
4 ctus, ita ut eius cum caelo pene iungat incendium. Cherubin
quoque, id est angelorum praesidium, arcendis spiritibus malis

2 Afr. quae et libia nu. *C* (*non U*) 3 dixerunt *K* 5 ab orientem *K* 6 orb. medium *K* 7 ve. medium *K* 8 utraque *KT* 9 quod] qui *BT* quapr.] unde *C* 10 part. id est or. *C* in un. alt. *T* *seq. figura orbis terrarum in CT* 12 ex *om.* *T*[1] 21 interpretantur *CT* 23 fr. nec aest. *T* 24 veris *an* aeris *inc.* *T* Hec huius med. *T*: Cuius med. *Ovet. extr.*: Per c. medium *K* 25 inrigans diviturque *K* (*non Ovet. extr.*) 26 sept. en. *K* 27 flamma *T* 28 cum *om.* *K* iungit *K* (*non Ovet. extr.*) incendio *K* 29 praesidio *K*

super rompheae flagrantiam ordinatum est, ut homines flammae,
angelos vero malos angeli submoveant, ne cui carni vel spiritui
transgressionis aditus Paradisi pateat. India vocata ab Indo 5
flumine, quo ex parte occidentali clauditur. Haec a meridiano
mari porrecta usque ad ortum Solis, et a septentrione usque ad
montem Caucasum pervenit; habens gentes multas et oppida,
insulam quoque Taprobanen gemmis et elephantis refertam,
Chrysam et Argyren auro argentoque fecundas, Tilen quoque
arboribus foliam numquam carentem. Habet et fluvios Gangen 6
et Indum et Hypanem inlustrantes Indos. Terra Indiae Fa-
vonii spiritu saluberrima in anno bis metit fruges: vice hiemis
Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantos
ingentes, monoceron bestiam, psittacum avem, ebenum quoque
lignum, et cinnamum et piper et calamum aromaticum. Mittit 7
et ebur, lapides quoque pretiosos: beryllos, chrysoprasos et
adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas et uniones,
quibus nobilium feminarum ardet ambitio. Ibi sunt et montes
aurei, quos adire propter dracones et gryphas et inmensorum
hominum monstra inpossibile est. Parthia ab Indiae finibus 8
usque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter in-
victam enim Parthorum virtutem et Assyria et reliquae proximae
regiones in eius nomen transierunt. Sunt enim in ea Aracusia,
Parthia, Assyria, Media et Persida, quae regiones invicem sibi
coniunctae initium ab Indo flumine sumunt, Tigri clauduntur,
locis montuosis et asperioribus sitae, habentes fluvios Hydaspem
et Arbem. Sunt enim inter se finibus suis discretae, nomina
a propriis auctoribus ita trahentes. Aracusia ab oppido suo 9

1 r. fraglantiam *T*: romphea flagranti *C* 2 angelis subm. *K* carnis *T* vel] ne cui *C* 3 paradi C^{1} 8 fecundam *C* Tilen] utilem *codd.*: utilen *F* 9 folia *F*: foliis *C* (*non Ovet. extr.*) arentibus *C* Hab. fluv. *T* 10 indun *C*: nidam (-an) *BFKT Ovet. extr.* hipanem (ip-, -en) *codd.* (*etiam Ovet. extr.*) prolustrantes *C* 11 bis in an. *B* 13 minoceron *T* 14 Mit. eb. *C* 15 lapis B^{1} byrillum chrisophrasum *K* 16 lignites *codd.* 18 adiri *C* gry.] ifas B^{1} 21 vir. Par. *CK* 22 in ei. nom. transierunt *T*: ei. nom. traxerunt *BCK* *i. e.* Arachosia 24 resumunt *K* 26 enim] autem *C* (*non Ovet. extr.*) inter] a *K* suis *om.* *C* discreti *K* 27 traentum *T*

nuncupata. Parthiam Parthi ab Scythia venientes occupa-
verunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. Huius a meridie
Rubrum mare est, a septentrione Hyrcanum salum, ab occidui
solis plaga Media. Regna in ea decem et octo sunt, porrecta
10 a Caspio litore usque ad terras Scytharum. Assyria vocata ab
Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus in-
coluit. Haec ab ortu Indiam, a meridie Mediam tangit, ab
occiduo Tigrim, a septentrione montem Caucasum, ubi portae
Caspiae sunt. In hac regione primus usus inventus est pur-
purae, inde primum crinium et corporum unguenta venerunt et
odores, quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria.
11 Media et Persida a regibus Medo et Perso cognominatae, qui
eas provincias bellando adgressi sunt. Ex quibus Media ab
occasu transversa Parthia regna amplectitur, a septentrione
Armenia circumdatur, ab ortu Caspios videt, a meridie Persi-
dam. Huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio
minime parturit. Sunt autem Mediae duae, maior et minor.
12 Persida tendens ab ortu usque ad Indos, ab occasu Rubrum
mare habet, ab aquilone vero Mediam tangit, ab austro Car-
maniam, quae Persidae adnectitur, quibus est Susa oppidum
nobilissimum. In Persida primum orta est ars magica, ad
quam Nebroth gigans post confusionem linguarum abiit, ibique
Persas ignem colere docuit. Nam omnes in illis partibus solem
13 colunt, qui ipsorum lingua El dicitur. Mesopotamia Graecam
etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur; nam ab
oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphraten. Incipit autem
a septentrione inter montem Taurum et Caucasum; cuius a
meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldaea, novissime Arabia

1 nunc.] nominata *Ovet. extr.* : *om.* *K* scidia C^1 : india *K* (*non Ovet. extr.*) 2 huius] huic *C* 3 saltum *K* occiduo *BT*: -dua *CK* 4 so. *om.* *K* 9 in hanc regionem *BKT* 10 primum *om.* *C* 12 Medo] medio *B* cognominata *K* 15 videt *om.* *K* (*non Ovet. extr.*) mer. quidem Pers. *K* (*non Ovet. extr.*) 16 terram *CKT* 18 ab ort. solis *C* 19 Med.] meridiem *B* Carm.] armeniam *K* 20 persidi *C* 21 in perside (-dae) *TC* : in persa *K* 22 nemroth *B* 24 colent C^1 ips.] illorum *K* 25 possedit *K* ambitur *T* 26 habent ab occidente *K*

εὐδαίμων. Babyloniae regionis caput Babylon urbs est, a qua 14
et nuncupata, tam nobilis ut Chaldaea et Assyria et Mesopo-
tamia in eius nomen aliquando transierint. Arabia appellata, 15
id est sacra; hoc enim significare interpretatur; eo quod sit
regio turifera, odores creans: hinc eam Graeci εὐδαίμων, nostri
beatam nominaverunt. In cuius saltibus et myrrha et cinna-
mum provenit: ibi nascitur avis phoenix, sardonyx gemma,
et iris, molochites et paederota ibi invenitur. Ipsa est et Saba,
appellata a filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Haec autem
angusto terrae tractu ad orientem versus ad Persicum sinum
extenditur, cuius septentrionalia Chaldaea claudit, occasum
sinus Arabicus. Syriam Syrus quidam perhibetur indigena a 16
suo vocabulo nuncupasse. Haec ab oriente fluvio Euphrate,
ab occasu mari nostro et Aegypto terminatur, tangens a septen-
trione Armeniam et Cappadociam, a meridie sinum Arabicum.
Situs eius porrectus in inmensam longitudinem, in lato angustior.
Habet autem in se provincias Commagenam, Phoeniciam et 17
Palaestinam, cuius pars est Iudaea absque Sarracenos et Naba-
theos. Commagena prima provincia Syriae a vocabulo Com-
magae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habe-
batur. Huius est a septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia,
a meridie Syria, ab occasu mare Magnum. Phoenix Cadmi 18
frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus apud Sidonem
regnavit, eamque provinciam ex suo nomine Phoeniciam ap-
pellavit. Ipsa est ubi est Tyrus, ad quem Esaias (23) loquitur.
Habet autem ab oriente Arabiam, a meridie mare Rubrum.
Palaestina provincia Philistim urbem metropolim habuit, quae 19
nunc dicitur Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio
Palaestina est nuncupata. Huius ab oriente mare Rubrum

1 εὐδ.] eodemon *BC*: eodomon *T*: eudemon est *K* regione *T* quo *BC* qu. nuncupatam nob. *T* 3 transierunt *T* 4 significat interpretatum *C* 5 hinc e.] hanc enim *T* eodemon *BC*: eudemon *K*: eodomon *T* 6 salt. mirram *K* 7 sardonia *T* 8 ibi] illic *B* est *om. C* 9 appellata *om. K* a fil.] alio *K* 11 clauditur *K* 12 ind. suo *B* 14 nos. quo Aeg. *K* (*non Ovet. extr.*) 16 porr. inm. *T*: prolatus in inm. *B* 17 Comm. et Phoen. et *C* 18 pars] par *K* 20 habeb.] vocabatur *B* 21 Armenia *om. BK* 24 provinciam *om. K* (*non Ovet. extr.*)

occurrit, a meridiano latere Iudaea excipitur, a septentrionali
plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occasu Aegyptio limite
20 terminatur. Iudaea regio Palaestinae ex nomine Iudae appel-
lata, ex cuius tribu reges habuit. Haec prius Chanaan dicta
a filio Cham, sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus
expulsis eandem terram Iudaei possiderunt. Initium longitu-
dinis eius a vico Arfa usque ad vicum Iuliadem porrigitur, in
quo Iudaeorum pariter ac Tyriorum communis habitatio est.
Latitudo autem eius a monte Libani usque ad Tiberiadis lacum
21 extenditur. In medio autem Iudaeae civitas Hierosolyma est,
quasi umbilicus regionis totius. Terra variarum opum dives, fru-
gibus fertilis, aquis inlustris, opima balsamis. Vnde secundum
elementorum gratiam existimaverunt Iudaei eam promissam
patribus terram fluentem mel et lac, cum hic illis Deus resur-
22 rectionis praerogativam polliceretur. Samaria regio Palaestinae
ab oppido quodam nomen accepit qui vocabatur Samaria,
civitas quondam regalis in Israel, quae nunc ab Augusti nomine
Sebastia nuncupatur. Haec regio inter Iudaeam et Galilaeam
media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, deficiens in
terra Agrabath. Situs eius natura consimili nec ullo differens
23 a Iudaea. Galilaea regio Palaestinae vocata quod gignat can-
didiores homines quam Palaestina. Haec autem duplex est,
superior et inferior, sibi tamen conexae, Syriae et Phoeniciae
adhaerentes. Terra earum opima et ferax et fructibus satis
24 fecunda. Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palaestinae
sita, dicta a quinque civitatibus inpiorum quae caelesti igne
consumptae sunt. Terra amplius ab Hierosolymis olim uber-
rima, nunc autem deserta atque exusta; nam pro scelere inco-
larum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres
25 aeternos dissolvit. Cuius umbra quaedam et species in favillis

4 a fil. Cham dic. *B* 5 gentibus] regibus *K* (*non Ovet. extr.*) 7 a] e *K* ad vicum *om.* *K* 9 libano *C* 10 iudae *B*: iudaea *T* 14 melle et lac *T*: lacte et melle *BC* resurrectionem *K* 16 quondam *K* nomine acc. *T* 19 nom. eius est *C*[1] 20 ei. et nat. *K* 21 gignit *K* 22 palestinae *C* 23 superiorum et inferiorum *K* sibi] sive *B*: ubi *K* 24 terras *K* eorum *T* 26 dicta] de qua *B*[1] 28 scel. impiorum incol. *B*

et arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi
poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium
gignant: si carpas fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumum-
que exhalant quasi adhuc ardeant. Nabathea regio a Nabeth **26**
filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudaeam et Ara-
biam, et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur, et
est pars Arabiae. Aegyptus, qui prius Aeria dicebatur, ab **27**
Aegypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Haec
ab oriente Syriae ac Rubro mari coniuncta, ab occasu Libyam
habet, a septentrione mare Magnum, a meridie vero introrsus
recedit, pertendens usque ad Aethiopas; regio caeli imbribus
insueta et pluviarum ignara. Nilus solus eam circumfluens **28**
inrigat, et inundatione sua fecundat; unde et ferax frugibus
multam partem terrarum frumento alit; ceterorum quoque
negotiorum adeo copiosa ut inpleat necessariis mercibus etiam
orbem terrarum. Finis Aegypti Canopea a Canope Menelai
gubernatore, sepulto in ea insula quae Libyae principium et
ostium Nili facit. Seres oppidum orientis, a quo et genus **29**
Sericum et regio nuncupata [est]. Haec ab Scythico Oceano
et mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus
frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quae ceterarum
gentium Seres ad usum vestium vendunt. Bactriae regionis **30**
proprius amnis Bactros vocabulum dedit. Partes huius quae
pone sunt Propanisi iugis ambiuntur, quae adversae sunt Indi
fluvii fontibus terminantur; reliqua includit Ochus fluvius.
Mittit Bactria fortissimos camelos numquam adterentes pedes.
Scythia sicut et Gothia a Magog filio Iaphet fertur cognominata. **31**

1 enim *om. C* 2 poma] longa *K* (*non Ovet. extr.*) ut ed.] utendi *T* 4 a nabath *C* 7 dic. postea aegyptus ab Aeg. Dan. fr. po. *C* 11 aethiopias *C*: ethiopiam *K* 12 ins. pluv. *T* solus *om. T* ea ci. *B* 16 fin. Aeg. *om. K* (*non Ovet. extr.*) canopia *B* 17 qui *codd.* 18 genes *B*: gens *CKT* 19 est *hab. CT*: *om. BK* oceno *T* 20 et *om. K* ab oceano orientali *K* inplectitur (im-) *KC* nubilibus *B* 21 vellere *C*[1] discerpuntur *K* ceteris gentibus *T* 22 Bactria *K* regione *C ante corr.*: -ni *K* 23 bactrus *CK* 24 pone *Arev.* (*ex Solin.* 49, 2): pene *T*: planae *BCK* propanis *BCFT Ovet. extr.*: propansis *K* ambitur *T*

Cuius terra olim ingens fuit; nam ab oriente India, a septen-
trione per paludes Maeotides inter Danubium et Oceanum
usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor
effecta, a dextra orientis parte, qua Oceanus Sericus tenditur,
usque ad mare Caspium, quod est ad occasum; dehinc a meridie
usque ad Caucasi iugum deducta est, cui subiacet Hyrcania ab
occasu habens pariter gentes multas, propter terrarum infecun-
32 ditatem late vagantes. Ex quibus quaedam agros incolunt,
quaedam portentuosae ac truces carnibus humanis et eorum
sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes, inhabita-
biles tamen plures; nam dum in plerisque locis auro et gemmis
affluant, gryphorum inmanitate accessus hominum rarus est.
Smaragdis autem optimis haec patria est: cyaneus quoque lapis
et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et flumina magna
33 Moschorum, Phasiden atque Araxen. Hyrcania dicta a silva
Hyrcana, quae Scythiae subiacet, habens ab oriente mare Ca-
spium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu
Iberiam. Est autem silvis aspera, copiosa inmanibus feris, ti-
gribus pantherisque et pardis. De qua Vergilius (Aen. 4, 367):

Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.

34 Albania a colore populi nuncupata, eo quod alba crine na-
scantur. Haec ab oriente sub mare Caspium surgens, per ora
Oceani septentrionalis usque ad Maeotides paludes per deserta
et inculta extenditur. Huic terrae canes ingentes sunt, tan-
35 taeque feritatis ut tauros premant, leones perimant. Armenia
nuncupata ab Armeno Iasonis Thessali comite, qui amisso rege
Iasone collecta multitudine eius, quae passim vagabatur, Arme-
niam cepit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est autem inter

1 indiae (-ie) *KC* (*pro* India est?): India terminabatur *Schwarz* 3 us. ad Germ. *om.* *T* 4 quae *T* siricus *BCT* 5 ad meridiem *CT* 6 cui] cuius *BT* 7 habentes *BC* pariter *om.* *K* 8 vacantes *K* 10 vivant B^1 12 affluunt *BK* gr. in inm. *T* hominis *C* 13 cinaeus B^1: cineus *T* 15 oscorum *codd.* hircanique *K* 20 armorum *T* ub. ti.] tigribus ignes *B* 21 albo *CT* nascuntur *K* 22 mari caspio *K* ora *om.* *K* 23 septentrionis *B* 24 ostenditur *B* tantae *K* 25 veritatis T^1: severitates T^2 26 tessari *BK* 27 Ias. et coll. *K*: Iason et coll. *B* vacabatur *K* 28 cep. ex *T*

Taurum et Caucasum a Cappadocia usque ad Caspium mare
protensa, habens a septentrione Ceraunios montes, ex cuius
collibus Tigris fluvius nascitur, et in cuius montibus arca post
diluvium sedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia,
superior et inferior, sicut duae Pannoniae. Hiberia regio Asiae 36
est, prope Pontum Armeniae iuncta. In hac herbae tincturae
utiles nascuntur. Cappadociam urbs propria nominavit. Haec 37
in capite Syriae sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu
Asiam minorem, ab aquilone mare Cimmericum et Themiscyrios
campos, quos habuere Amazones; a meridie vero Taurum montem, cui subiacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicium sinum,
qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias
nutrix equorum. Halys amnis per eam fluit, qui quondam
Lydiae regna disiunxit a Persis. Asia minor ab oriente Cap- 38
padocia cingitur, ab aliis partibus undique mare circumdatur;
nam a septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, a meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam, Pamphyliam, Isauriam, Lyciam atque Ciliciam. Prima Asiae minoris Bithynia 39
in Ponti exordio ad partem solis orientis adversa Thraciae iacet,
multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia dicta,
deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata.
Ipsa est et maior Phrygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exspiravit. Galatia dicta 40
a priscis Gallorum gentibus, a quibus extitit occupata. Nam
Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta
victoria diviserunt, sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur; et
eorum regio Galatia nuncupatur. Phrygia dicta a Phrygia Eu- 41

2 extensa *K* e quibus collibus *C*: e quibus *BK* 4 autem *om.* *K* 6 hanc C^1 7 urbe *K* 10 Taurum *om.* *K* (*non Ovet. extr.*) 11 cilicum sin. B^1CT 12 expectant *K* 13 Hal.] alius *K* 17 egiptum *T*: aegipti *K* 19 Prime *T* asia *K* 22 a Bith.] ambitino C^1 23 est mai. *T* est *om.* *K* 24 austi *T* (*non Ovet. extr.*) extuavit *Ovet. extr.* 25 a quibus *om.* *T* 26 cum *om.* B^1 parta (c *super* t *scripta*) *K*: parta *corr.* peracta *B* (*non Ovet. extr.*) 28 nunc] uno *T* 29 Eur.] esopi *T*

ropis filia. Haec et Dardania a Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait (cf. Il. 20, 215):

Quem primum genuit caelesti Iuppiter arce.

Hic enim profectus de Corytho civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troadi superiecta ab Aquilonis parte Galatiae; a meridiana vicina est Lycaoniae; ab oriente Lydiae adhaeret; ab occidente Hellesponto mari terminatur. Huius regio Troia est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Troianorum rex, Ganymedis pater. Duae sunt autem Phrygiae: maior et minor. Maior Phrygia Smyrnam habet, minor vero Ilium.

42, 43 Lycaonia . . . Cariam Hermus fluvius discernit a Phrygia. Lydia sedes antiqua regnorum, quam Pactoli unda extulit in divitias torrentibus aureis. Haec antea Maeonia dicebatur, quae dum pro brevitate duos fratres reges Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, hinc ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Galliae occupavit, et Tyrrheniam nominavit. Lydia autem a Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Coniungitur autem ab occidente minori Phrygiae, ab ortu Smyrnam urbem habet, quam Helles fluvius cingit; cuius campos Pactolus et Hermus circumfluunt, arenis aureis

44 ditissimi. Pamphylia. Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique aperta aurarum flatibus pateat. Metro-

45 polim urbem Seleuciam habet. Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phoenice dicunt, antiquioremque Iove fuisse adserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Lyciam, a meridie mare Issicum, a tergo montis Tauri iuga. Hanc Cydnus amnis intersecat. Matrem urbium habet Tarsum. In ea et Corycus oppidum est, unde crocum plurimum et optimum

3 primum] prius *C* 4 Corytho] corinto (-tho) *codd.* 6 vic. et Lyc. *B* 10 vero] autem *C* 11 a Phrygia] africa *T* 12 Pactoli] pacto *K* 15 hinc *om. T* ex orte (-tae) *corr.* ex sorte *CT* : exortus *K* : ex arte *B* 18 minoris *BKT* 19 Helles] meles *C*, *recte* 20 pactoli *K* hermulus *T* circumfluant *C*[1] aureus *B* 24 iovem *C*[1] 25 ads.] dicunt *T* Lyc.] libiam *K* 26 Iss.] siccum *B* : persicum *K* (*non Ovet. extr.*) 27 cignus *codd.* (*etiam Ovet. extr.*) tarsim *BCT* in ea] eniam *K* 28 coriscos *CK* : -cus *B* (*non Ovet. extr.*) cocrum *C*[1] : coccum *ut vid. T*

venit, spiramine fraglantiori et colore plus aureo. Lycia nun- 46
cupata quod ab oriente adiuncta Ciliciae sit. Nam habet ab
ortu Ciliciam, ab occasu et meridie mare, a septentrione Cariam.
Ibi est mons Chimaera, qui nocturnis aestibus ignem exhalat:
sicut in Sicilia Aetna et Vesuvius in Campania.

DE EVROPA. Post Asiam ad Europam stilum vertendum. IV
Europa quippe Agenoris regis Libyae filia fuit, quam Iovis ab
Africa raptam Cretam advexit, et partem tertiam orbis ex eius
nomine appellavit. Iste est autem Agenor Libyae filius, ex qua
et Libya, id est Africa, fertur cognominata; unde apparet prius
Libyam accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem 2
in tertiam partem orbis divisa incipit a flumine Tanai, descen-
dens ad occasum per septentrionalem Oceanum usque in fines
Hispaniae; cuius pars orientalis et meridiana a Ponto con-
surgens, tota mari Magno coniungitur, et in insulas Gades
finitur. Prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeoti- 3
dis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrio-
nalem usque ad Germaniam porrigitur; quae terra generaliter
propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur.
Huius pars prima Alania est, quae ad Maeotidis paludes per-
tingit; post hanc Dacia, ubi et Gothia; deinde Germania, ubi
plurimam partem Suevi incoluerunt. Germania post Scythiam 4
inferiorem a Danubio inter Rhenum fluvium Oceanumque con-
clusa cingitur a septentrione et occasu Oceano, ab ortu vero
Danubio, a meridie Rheno flumine dirimitur. Terra dives
virum ac populis numerosis et inmanibus; unde et propter

1 fraglantior *BCT*: flagrantior *K* plus] pulchrior *K* auro *codd.* Libia *K* 3 Cil.] libiam *K* occasum meridianum *K* 4 qui in noct. *K* 6 vertendum (bert-) *BCKM*: vertimus *TU Ovet. extr.* 7 Agen. filius reg. fil. fu. B^1 quem C^1 ioves (-bes) *T Ovet. extr.* ab Afr.] abet frica T^2 9 iste *om.* *K* (*non Ovet. extr.*) qua Lib. *C* 10 Lib. . . . prius *om.* *T* un. et app. *K* 12 tertia *BKT* parte o. *BT*: parte mundi *K*: orbis *C* 13 ab occasu *BCK* in] ad *K* 15 magna C^1 16 a *om.* *K* 17 danaum *K* (*non Ovet. extr.*) 19 habitatur *T* barbarica *BCT*: -ia *K* 20 meotides *BT*: -das *CK* 21 inde *K* (*non Ovet. extr.*) 23 in renum fluv. Oc. *KN* 24 et occasu . . . terra *om.* *KNO* (*non DF*) 26 virium *BCDK* (*non U Ovet. extr.*) unde et . . . dicta est *etiam ante* dives *in KNO*

fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. Gignit aves Hyrcanias, quarum pinnae nocte perlucent; bisontes quoque feras et uros atque alces parturit. Mittit et gemmas, crystallum et sucinum, callaicum quoque viridem, et ceraunium candidum. Duae sunt autem Germaniae: superior

5 iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum. Provincias autem quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare secludit: prima est Moesia, a messium proventu vocata; unde et eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab Euro vero Thraciae, a meridie Macedoniae, ab occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus et parcius fructuosus. Post quem Raeticus frugibus ferax, qui

6 excipit Galliam Belgicam. Thraciae Thiras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur: alii a saevitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita est, a septentrione vero Ister obtenditur, a meridie vero Aegeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetae, Sarmatae, Scythae et aliae plurimae nationes incoluerunt; ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes

7 barbarorum plurimas tangit. Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae septem: quarum prima ab occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricus autem

8 generaliter omnis Graecia. Dalmatia a Delmi maxima eiusdem

2 *pro* Hercyn. 3 bis. . . . part. *om.* *T* visontes BC^1 4 gallaticum *K* 5 autem *om.* *K* 7 danuviis *K* 10 coniungitur *B* ab ero v. *T*: ab austro C^1 traciam *K* 11 macedonia *K* 13 partius *B*: partidus C^1 postquam *T* reticus *codd.* quia *K* 14 Traciae et iras *K* 17 ve. ostium Ist. *C* 18 vero *om.* *K* (*non Ovet. extr.*) adh. et ab occ. *T* 19 ad cuius C^1 bersorum p. *B*: dibersorum p. T^2: diversi populi *C* 20 mesi getae *BC*: mesii gete *T* 21 ideo *B* 23 rege *om.* B^1 24 regnum *K* incoluit. Andromache (*ex* -ce) de pirro molossum genuit, a quo pars epiri molosia dicta est. Sunt autem *C* 26 inde (*prim.*)] deinde *CK* elladas (ela-) *codd.* 27 cretae *K* 28 omne *K* Gr. est *BC*: Gr. appellatur *K*

provinciae civitate traxisse nomen existimatur. Adhaeret autem
ab oriente Macedoniae, a septentrione Moesiae, ab occasu
Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur.
Epirus a Pyrrho Achillis filio cognominata. Cuius pars 9
Chaonia, quae antea Molosia dicta est, a Moloso filio Pyrrhi
quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est
Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit
tenuitque regnum privigni qui successerat patri; a quo Mo-
losia dicta est pars Epiri, quam Helenus postea a fratre
Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse,
Chaoniam nominavit, quasi ad solacium fratris extincti. Hellas 10
dicta a rege Hellene, Deucalionis et Pyrrhae filio, a quo et prius
Graeci Hellenes nuncupati sunt. Ipsa est et Attica terra Acte
prius dicta. Nam Granus quidam Graeciae indigena fuit, ex
cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Haec inter
Macedoniam et Achaiam media iacet, Arcadiae a septentrionali
parte coniuncta. Ipsa est et vera Graecia, ubi fuit Athenae
civitas, mater liberalium litterarum et philosophorum nutrix,
qua nihil habuit Graecia clarius atque nobilius. In ea est et
Marathonius campus opinione quondam proelii cruentissimus.
Helladis autem duae sunt provinciae: Boeotia et Peloponnen- 11
sis. Boeotia autem dicta hac ex causa. Dum Cadmus Age-
noris filius Europam sororem a Iove raptam ex praecepto geni-
toris quaereret nec reperiret, patris iram formidans confirmato
animo elegit exilium. Nam bovis forte conspectae secutus
vestigia amplexus est sedem, ubi illa recubaverat, sicque locum

1 exist.] peribetur *T* adhaeret . . . clauditur *om. T* (*non U*) 2 ab occidente *B* Moe.] asiae *B* 3 austria *BK* concluditur *B* *seq. in U* Illiria regio iuxta adriaticum mare in qua dardani sedes habent. Ipsa est et dardania a dardano rege cognominata, homines ex troiana prosapie in mores barbaros efferata 5 aonia *K* : colonia *T* ante *C* 8 et tenuit quae reg. *K* quo *om. K* 10 aone *K* 11 aoniam *K* Elladas *codd.* 12 ellana (-no *C*) *codd.* pyrri *K* Deuc. . . . Graeci *om. B*[1] 13 ellanes *T*: ellenius *K* atte *KC*[1] 14 Cranaus *Hieron. chron.* 15 est *om. K* 16 arcadia (-ch-) *KT* 17 est vera *T* athena *C*[1] : -nas *BKT* 19 qua] quia *BT* 21 Elladas *codd.* 23 fil.] fluvius *B* sor. adiuberattam *K* 25 conspecta *K* 26 sedem] sed est *B*

de nomine bovis Boeotiam nominavit; ubi et Thebas urbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et ubi nati sunt Apollo et Hercules maior ille Thebanus. Eadem est Aonia vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato, qui in eadem Boeotia est. Peloponnensis secunda pars Hella-
12 dis a Pelope regnata atque vocata. Thessalia a Thessalo rege cognominata, quae ad meridianam plagam Macedoniae coniuncta est, cuius a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina [et civitates] et oppida, inter quae praecipue Thessalonica: ibi est et mons Parnasus quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis et origo Lapitharum fuit, de quibus fertur quod hi primo equos frenis domuerunt, unde et Centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quo-
13 que equorum usus primum repertus est. Macedoniae in exordio ab Emathio rege Emathiae nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum Macedoniamque a suo nomine dixit. Est autem confinis ab oriente Aegeo mari, a meridie Achaiae, ab occasu Dalmatiae, a septentrione Moesiae; patria Alexandri Magni, et regio aureis venis argentique opima. Lapidem quem paeaniten vocant ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus adtollitur ut in cacumine eius nec nubes nec
14 venti sentiantur. Achaia ab Achaeo rege et urbs et provincia appellata. Haec pene insula est; nam absque septentrionali parte, qua Macedoniae iungitur, undique septa est mari. Ab oriente enim habet Myrteum mare, ab Euro Creticum, a meridie Ionium, ab Africo et occasu Cassiopas insulas, a sola

1 ub *K* 2 constr. qua *K* in qua . . . Thebanus *om. T* (*cf. ad* § 12) 4 quadam B^1 5 eadem] eam *K* Pel. vero *C* 6 regenata *BK*: rege regnata *C* 7 a meridiana plaga *T* 8 Pieria] paria *K* 9 et civ. *hab. BC*: *om. KT* quas *BCT* praecipua *K* *post* Thess. *add.* (*ex* § 11) et thebas ubi olim . . . Thebanus *T* 10 est mons *K* 11 athellis *corr.* st- *K* 12 primum *K* 13 quoque *om. K* (*non Ovet. extr.*) 14 us. ibi *T*: usu *K* 14 Macedonia *BCK* 15 aemathia nom. *K*: emacio nom. *B* 19 Moe.] asiae B^1 patriae C^1: patri *T* 20 obtima (opt-) *TBC* (*an recte*?) peanitem *B*: peaniten *C*: peanetem *K*: paniten (-em?) *T* 22 ut cac. B^1 23 ab acerge ur. *T* urbe B^1 24 abs *K* 25 qua] quae *B* 26 crecum *B*: greco *K*

septentrionali parte Macedoniae vel Atticae terrae adiungitur.
Huius caput est urbs Corinthus Graeciae decus. Inachus est
Achaiae fluvius. Arcadia vero sinus Achaiae est, ut platani 15
folium inter Ionium et Aegeum mare exposita, quam Arcas, Iovis
et Callisto filius, Pelasgis in dicionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est et Sicyonia, a Sicyone rege, a quo et regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluvium magnum Erimanthum; asbeston quoque lapidem, qui semel accensus numquam extinguitur: candidissimae etiam merulae ibi
nascuntur. Lacedaemonia . . . Pannonia ab Alpibus Appenni- 16
nis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur, regio viro fortis et solo laeta, duobus satis acribus fluviis, Dravo Savoque, vallata. Coniungitur autem cum Norico et Raetia; habentes ab oriente Moesiam, ab Euro Istriam; ab Africo vero Alpes Appenninos habent, ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubii fontem, vel limitem qui Germaniam Galliamque secernit.
Istriam Ister amnis vocavit, qui eius terram influit. Ipse est 17
Danubius. Habet autem Istria a septentrione Pannoniam.
Italia olim a Graecis populis occupata Magna Graecia appellata 18
est, deinde a regis nomine Saturnia; mox et Latium dicta eo quod idem Saturnus a Iove sedibus suis pulsus ibi latuerit; postremo ab Italo Siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine a Circio in Eurum extenditur, a meridie Tyrrheno mare, ab Aquilone Adriatico clauditur, ab occiduo Alpium iugis finitur, terra omnibus in rebus pulcherrima, soli fertilitate, pabuli
ubertate gratissima. Habet lacus Benacum, Avernum atque 19

1 iungitur *T* 3 A. v. s. achaia est *C*: Archadias in acha est *K* (*non Ovet. extr.*) platani *ex* platon *T* 4 iunonium *T* 5 calistae (-ll-, -te) *BKT* pelagis *T* 7 siciniorum *BCT* autem *om. K* (*non Ovet. extr.*) 8 abeston *codd.* 9 candidissimi *K* meruli *BK* 10 alpius appinnis *T* 11 nuncupata *om. T* virum *K*: vero *BC* 12 fluvius C^1 samoque *C* 13 habens *K* 14 Moe.] isiam *B* 15 Belg. Gall. *C* 17 Istriam . . . habet autem *om.* T^1 Ister] iste *C* huius *C* est et Danu. *K* 18 istriam *T* pannonia *K* 19 Gr. appellata *BCT Ovet. extr.*: Gr. nuncupata *KN* 23 situs est long. *C* 25 calpium *T* fin. iug. *B* 26 hominibus in r. *B*: hom. et r. *K*

Lucrinum; fluvios Eridanum et Tiberim; et tepentes fontibus
Baias. Gignit gemmas syrtitem, lyncurium et corallium;
boam quoque serpentem, lyncem feram et Diomedias aves.
Italia autem et Hispania idcirco Hesperiae dictae quod
Graeci Hespero stella navigent et in Italia et in Hispania.
Quae hac ratione discernuntur; aut enim Hesperiam solam
dicis et significas Italiam, aut addis ultimam et significas Hi-
20 spaniam, quia in occidentis est fine. Tuscia pars Italiae;
Vmbria vero pars Tusciae. Tuscia autem a frequentia sacro-
21 rum et turis vocata, ἀπὸ τοῦ θυάζειν. Vmbria vero, historiae
narrant, eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerit,
et ob hoc Ὀμβρία Graece cognominata. Est enim in iugis
Appennini montis sita, in parte Italiae iuxta meridiem.
22 Etruria pars Italiae dicta quod eius fines tendebantur usque
ad ripam Tiberis, quasi ἑτερούρια. Nam ἕτερον significat
alterum, ὅρος finis vocatur. Romae enim fines antea unam
tantum Tiberis ripam tenebant. Alii Etruriam dictam ab
Etrusco principe putant. Item et Tyrrhenia a Tyrrheno Lydi
fratre, qui ex sorte cum populi parte de Maeonia venit ad Ita-
liam. Haec est et Tuscia; sed Tusciam dicere non debemus;
quia nusquam legimus. Tuscia autem a frequentia sacrificii et
turis dicta, ἀπὸ τοῦ θῦσαι. Illic et aruspicinam dicunt esse
23 repertam. Apulia [ubi Brundusium, quam Aetoli secuti Dio-
24 medem ducem condiderunt]. Campania [habet terras hieme

1 fonties K^1 2 ligurium B^1CT 5 Hesp.] vespero *BKT fort. recte* 6 qu. duae hac *C* 7 Ital. . . . significas *om. KOP* (*non N*) addis] atis T^1 (satis T^2) *U*: adis N^1 quae . . . Hispaniam *om. Ovet. extr.* Hisp.] italiam *N* 8 quia] quae *K*: que *N* in *om. B* finis *B* 10 θυάζειν] τισιζιν (*et similia*) *codd.* (*etiam Ovet. extr.*) Vmbriam *dett.* vero] autem *C* historia *B* 11 superfuerunt *C* 12 et *om. T* Ὀμβ.] umbria *CK*: imbria *B*: umbriam *T* cogn. est *C*: cognominatam *T* 13 sita *om. K* iux. mer. *om. B* 14 Etr. p. It. *om. B* It. *om.* C^1 15 ἑτερούρια *Serv. ad Aen.* 11, 598: αιτεροσοροι (*sim.*) *codd.* ἕτερον] αιτερο (*sim.*) *codd.* 16 una t. Ti. ripa tenebat *C* 17 dictam *om. B* 18 idem *BKT* lidii *BCT*: libii *K* 19 exorte *T* populo C^1 20 est Tusc. *T* 21 numquam *K* sacrificia *B* tur. et sacr. *K* 22 dic. est CT^2 *ut vid.* θῦσαι] θυσε (ουσε, ευσε) *codd.* 23 ubi . . . cond. *hab. TU*: *om.* BC^1DFKNO *Ovet. extr.* 24 Camp. *om. C* habet . . . blandus *hab. TU Ovet. extr.*: *om. BDFKNOP*: *in C post* vero (§ 26) terra hieme atque aestate vernat sol . . . blandus habet *om. Ovet. extr.*

anni atque aestate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies,
aer purus et blandus]. Gallia a candore populi nuncupata est; 25
γάλα enim Graece lac dicitur. Montes enim et rigor caeli ab
ea parte solis ardorem excludunt, quo fit ut candor corporum
non coloretur. Hanc ab oriente Alpium iuga tuentur, ab oc-
casu Oceanus includit, a meridie praerupta Pyrenaei, a septen-
trione Rheni fluenta atque Germania; cuius initium Belgica,
finis Aquitania est; regio gleba uberi ac pabulosa et ad usum
animantium apta, fluminibus quoque et fontibus rigua, perfusa
duobus magnis Rheno et Rhodano fluviis. Belgis autem civi- 26
tas est Galliae, a quo Belgica provincia dicta [est]. Cisalpina,
quia citra Alpes. Transalpina, id est trans Alpes, contra
septentrionem. Raetia vero, quod sit iuxta Rhenum. Aqui- 27
tania autem ab obliquis aquis Ligeris fluminis appellata, qui ex
plurima parte terminus eius est, eamque pene in orbem cingit.
Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata, postea ab 28
Hispalo Hispania cognominata est. Ipsa est et vera Hesperia,
ab Hespero stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam
et Galliam, a septentrione Pyrenaeis montibus clausa, a reliquis
partibus undique mare conclusa, salubritate caeli aequalis,
omnium frugum generibus fecunda, gemmarum metallorumque
copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna: Baetis, Mi- 29
neus, Iberus et Tagus aurum trahens, ut Pactolus. Habet
provincias sex: Tarraconensem, Cartaginensem, Lusitaniam,
Galliciam, Baeticam, et trans freta in regione Africae Tingita-
niam. Duae sunt autem Hispaniae: Citerior, quae in septen- 30
trionis plagam a Pyrenaeo usque ad Cartaginem porrigitur;
Vlterior, quae in meridiem a Celtiberis usque ad Gaditanum

1 anni *om. U Ovet. extr.* 3 enim *om. T* 8 aquitaniae est *K* pab. est ad *C* 9 inrigua *K* 10 fluvius *K* 11 a qua *CK* belgicum *K* est *hab. CT*: *om. BK* 12 qu. ci. Alp. Trans. *om. T* qua *B* citra] circa *codd.* 14 ligeri *BCT* qui *om. K* 15 orbe *BK* 16 ab hispano *C* 18 ab Hespero *Serv. ad Aen.* 1, 530: a vespero *codd.* 19 pirinei *T* cl. rel. *C* 21 gen. opulenta ac fec. *T* 22 magna *om. K* betis *BCT*: betes *K* 23 hiberus *K*: iberis *BCT* 24 terraconensem *codd.* carthaginensem *K* 25 galitiam C^1 beticam *codd.* tinguitaniam *B* 26 Duo C^1 hispania *K* 27 carthaginem *CK*

fretum extenditur. Citerior autem et Vlterior dicta quasi citra
et ultra; sed citra quasi circa terras, et ultra vel quod ultima
vel quod non sit post hanc ulla, hoc est alia, terra.
V De Libya. Libya dicta quod inde Libs flat, hoc est
Africus. Alii aiunt Epaphum Iovis filium, qui Memphin in
Aegypto condidit, ex Cassiopa uxore procreasse filiam Libyam,
quae postea in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra
2 Libya est appellata. Africam autem nominatam quidam inde
existimant, quasi apricam, quod sit aperta caelo vel soli et sine
horrore frigoris. Alii dicunt Africam appellari ab uno ex posteris
Abrahae de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra (9, 2, 115)
3 meminimus. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta meri-
diem per Aethiopiam usque Athlantem montem. A septentrionali
vero parte Mediterraneo mari coniuncta clauditur, et in Gaditano
freto finitur, habens provincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim,
Tripolim, Byzacium, Carthaginem, Numidiam, Mauretaniam
Sitifensem, Mauretaniam Tingitanam, et circa solis ardorem
4 Aethiopiam. Libya Cyrenensis in parte Africae prima est, a
Cyrene urbe metropoli, quae est in eius finibus, nuncupata.
Huic ab oriente Aegyptus est, ab occasu Syrtes maiores et
Trogodytae, a septentrione mare Libycum, a meridie Aethiopia
et barbarorum variae nationes et solitudines inaccessibiles, quae
5 etiam basiliscos serpentes creant. Pentapolis Graeca lingua a
quinque urbibus nuncupata: id est Berenice, Ceutria, Apollonia,
Ptolomais, Cyrene; ex quibus Ptolomais et Berenice a regibus
nominatae sunt. Est autem Pentapolis Libyae Cyrenensi ad-
6 iuncta, et [in] eius finibus deputata. Tripolitanam quoque
provinciam Graeci lingua sua signant de numero trium ma-

1 et ulterior *om.* *T* quasi] quia *K* 2 et (*alt.*) *om.* *K* vel quia *B* 3 vel quia *B* nulla *K* 5 epavum *KT* : apavum *B* 6 cassiota (casi- *B*) *codd.* fil. nomine Lib. *K* 7 quem C^1 8 inde *om.* *K* 9 quod] quo *T* 14 vero *om.* B^1 16 bizacium *BT* : bizaucium *C* : bezazium *K* Maur. Sit. *om.* *T* 17 tingitaniam *codd.* et *om.* *K* 18 partes *BK* 19 qui *T* 20 hinc *B* : *om.* *K* occasu] occidente *T* 21 trogoditae (-te) *BCT* : trochoditae *K* septentrionali *C* 23 basicos C^1 24 nunc. est id est *B* berice et eutrica C^1 : Ber. et Teuchira *Arev.* 25 ptolomagis *T* Cyrene *om.* *BT* ptolomagis *T* : pthomais *C* regionibus *K* 27 in *hab.* *CT* : *om.* B^1K

gnarum urbium: Oeae, Sabratae, Leptis magnae. Haec habet ab oriente Syrtes maiores et Trogodytas, a septentrione mare Adriaticum, ab occasu Byzacium, a meridie Gaetulos et Garamantas usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes. Byza- 7
cena regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus una Hadrumetum vocatur. Haec sub Tripoli est, patens passuum ducenta vel amplius milia, fecunda oleis, et glebis ita praepinguis ut iacta ibi semina incremento pene centesimae frugis renascantur. Zeugis, ubi Carthago magna. Ipsa est et vera 8
Africa inter Byzacium et Numidiam sita, a septentrione mari Siculo iuncta, et a meridie usque ad Gaetulorum regionem porrecta; cuius proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus. Gaetulia autem Africae pars mediterranea est.
Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam 9
certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertae sedes et vagae 'numidia' dicuntur. Incipit autem a flumine Amsiga, in Zeugitanum limitem definit, habens ab ortu Syrtes minores, a septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab occasu Mauretaniam Sitifensem, a meridie Aethiopum gentes: regio campis praepinguis. Vbi autem silvestris est, feras educat; ubi iugis ardua, equos et onagros procreat; eximio etiam marmore praedicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem urbes praecipuas: Hipponem, Regium et Rusicadam. Mauretania vocata 10
a colore populorum; Graeci enim nigrum μαῦρον vocant. Sicut enim Gallia a candore populi, ita Mauretania a nigrore nomen

1 oea sabrete *B*: oesa brete *K*: cetabrece *T*: oeas brete atabrace *C* magna *BC*: *om.* *K* 2 orientes *T* trogoditas *BCT*: trochoditas *K* 3 biazicium *B*¹: bezacium *K*: bizacium *T*: bizantium *C* 4 Bizacena *codd.* 6 unum *K* adrometus *BKT*: adrumetus *C* patens] late *K* 7 milium amp. *K* 8 pinguis *KM* ita pr. ita ut iac. sem. *C* incrementa *B*¹*CMTU* *fort. recte* pena *T*: pane *U* centesimi *BKMTU* 9 nascantur *K*: nascuntur *M* Zeogis *BK*: Zeucis *T* 10 bizacium *BT*: bezacium *K*: bizantium *C* 12 proximas *K* quoque *BKN*: q̄q̄ *Ovet. extr.* frugifere *B*¹ ulterior *BKT* 14 vacantibus *K* 15 vacantibus *K* quia *B* 16 haberem *K* linguae *K* 17 numidiae *BCK* amisiga *C*: amsica *K* 18 finit *K*: desinit *B* habet *T* 21 iugi *K* 22 exim autem *B*¹ 24 ippone *BC*: ipone *T*: oponi *K* susicadam *BK* vocatur *C* 26 populi] corporis *K*

sortita est. Cuius prima provincia Mauretania Sitifensis est,
quae Sitifi habuit oppidum; a quo et vocabulum traxisse regio
11 perhibetur. Mauretania vero Caesariensis: coloniae Caesareae
civitas fuit, et nomen provinciae ex ea datum. Vtraeque igitur
provinciae sibi coniunctae ab oriente Numidiam habent, a se-
ptentrione mare Magnum, ab occasu flumen Malvam, a meridie
montem Astrixin, qui discernit inter fecundam terram et harenas
12 iacentes usque ad Oceanum. Mauretania Tingitania a Tingi
metropolitana huius provinciae civitate vocata est. Haec ultima
Africae exsurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen
Malvam, a septentrione fretum Gaditanum, ab occiduo Oceanum
Athlanticum, a meridie Gaulalum gentes usque ad Oceanum
Hesperium pererrantes: regio gignens feras, simias, dracones et
struthiones. Olim etiam et elephantis plena fuit, quos sola nunc
13 India parturit. Garamantis regionis caput Garama oppidum
fuit. Est autem inter Cyrenensem et Aethiopiam, ubi est fons
14 qui friget calore diei et calet frigore noctis. Aethiopia dicta
a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim
sideris prodit hominum color; est enim ibi iugis aestus; nam
quidquid eius est, sub meridiano cardine est. Circa occiduum
autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem vero pla-
gam deserta: cuius situs ab occiduo Athlantis montis ad orien-
tem usque in Aegypti fines porrigitur, a meridie Oceano, a
septentrione Nilo flumine clauditur; plurimas habens gentes,
15 diverso vultu et monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque
et serpentium referta est multitudine. Illic quippe rhinoceros
bestia et camelopardus, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum
cerebro gemmae extrahuntur. Iacynthus quoque et chrysoprasus

1 prinuvincia *C*[1] 2 sitibi hab. *C*[1] et *om.* *K* 3 caesariae *BK* 4 ex] pro *K* utraeque] ut reliquae (-qua?) *B* : reliqua *K* 5 ab or. *om.* *B*[1] 6 malbam *T* 7 astrixium *C* fecundas terras *K* 8 tingin *T* 9 ultima *ex* ultime *T* 10 exurget *T*[1] or.] occidente *K* 11 malbam *T* occiduo *om.* *T* 13 gignans *T* 14 etiam el. *C* elephantes (elef-) *B*[1]*K* quo so. *K* 15 gamara *B*[1] : garam *T* 16 et *om.* *K* 17 fringet *C*[1] : riget *T* 18 vicinas *B*[1] 19 hom.] omnium *T* autem ibi *C* : ibi en. *B* 20 occid.] oceanum *C* 22 ab oriente *K* 23 us. ad *K* 26 illic] ibi *C* rinocerota (ricerota *K*) *codd.* 28 crebro *B*[1] iacinthus *K* : iaquintus *T* : iacintus *C* : yacinctus *B* crisoprasius *BK* : crisobtasius *T*

ibi reperiuntur; cinnamomum ibi colligitur. Duae sunt autem 16
Aethiopiae: una circa ortum solis, altera circa occasum in
Mauretania. Extra tres autem partes orbis quarta pars trans 17
Oceanum interior est in meridie, quae solis ardore incognita
nobis est; in cuius finibus Antipodes fabulose inhabitare pro-
duntur. Proxima autem Hispaniae Mauretania est, deinde
Numidia, inde regio Carthaginensis, post quae Gaetuliam ac-
cipimus, post eam Aethiopiam, inde loca exusta solis ardoribus.
Sciendum sane quod quaedam provinciae primum de nomine 18
auctoris appellatae sunt; postea a provincia gentis nomen est
factum. Nam ab Italo Italia, et rursus ab Italia Italus; et sic
utimur ipsa nomina gentis, quomodo fuit ipsud nomen auctoris,
unde derivatum est nomen provinciae. Ex quo accidit ex uno
nomine nominari et civitatem et regionem et gentem. Provinciae 19
autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque
gentium, qui ad reges alios pertinebat, cum in ius suum Romani
vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appel-
laverunt. Patria autem vocata quod communis sit omnium, qui
in ea nati sunt. Terra autem significari, ut praediximus (13, 3, 1), 20
elementum: terras vero singulas partes, ut Africa, Italia. Eadem
et loca; nam loca et terrae spatia in orbe terrarum multas in se
continent provincias, sicut in corpore locus est pars una, multa
in se continens membra; sicut et domus, multa in se habens
cubicula: sic terrae et loca dicuntur terrarum spatia, quorum
partes sunt provinciae; sicut in Asia Phrygia, in Gallia Raetia,
in Hispania Baetica. Nam Asia locus est, provincia Asiae 21
Phrygia, Troia regio Phrygiae, Ilium civitas Troiae. Item re-
giones partes sunt provinciarum, quas vulgus conventus vocat,

4 interiorem in *B* nob. incog. *K* 5 antipodas *codd.* *vel* fabulosae fabosae ant. habitare dicuntur *K* 6 proximo *CK* spania *T* 8 post eam] postea *C* usta *K* 10 app. sunt *om.* *K* (*vid. infr.*) 11 Italus] italis B^1 : itali *K* 12 ipso nomine *K* 13 inde *B* un. der. est] appellatae sunt *K* 14 homine *BC* : *om.* *K* 17 regiones] nationes *K* 18 quia *B* commune *K* 19 Terram *CT* 21 in se *om.* *K* 22 continet *C* multas in *K* 23 continent *T* 24 terra et l. *C* : terras et l. *K* : l. et terra *B* quarum *K* 25 in europa gallia in italia retia C^1 Rae.] gretia *B* 26 betica *BCT* : boetia *ex* retia *K* 28 vocant *K*

sicut in Phrygia Troia; sicut in Gallicia Cantabria, Asturia.
A rectoribus autem regio nuncupata est, cuius partes territoria
22 sunt. Territorium autem vocatum quasi tauritorium, tritum
bubus et aratro. Antiqui enim sulco ducto et possessionum et
territoriorum limites designabant.

VI De insvlis. Insulae dictae quod in salo sint, id est in mari.
Ex his quoque notissimae et maximae, quas plurimi veterum
2 sollerti studio indagaverunt, notandae sunt. Brittania Oceani
insula interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suae gentis
cognominata. Haec adversa Galliarum parte ad prospectum
Hispaniae sita est; circuitus eius quadragies octies septuaginta
quinque milia; multa et magna flumina in ea, fontes calidi,
metallorum larga et varia copia: gagates lapis ibi plurimus et
3 margaritae. Tanatos insula Oceani freto Gallico, a Brittania
aestuario tenui separata, frumentariis campis et gleba uberi.
Dicta autem Tanatos a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat,
asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues ilico peri-
4 mit. Thyle ultima insula Oceani inter septentrionalem et occi-
dentalem plagam ultra Brittaniam, a sole nomen habens, quia
in ea aestivum solstitium sol facit, et nullus ultra eam dies est.
5 Vnde et pigrum et concretum est eius mare. Orcades insulae
Oceani intra Britanniam positae numero triginta tres, quarum
6 viginti desertae sunt, tredecim coluntur. Scotia idem et Hi-
bernia proxima Brittaniae insula, spatio terrarum angustior,
sed situ fecundior. Haec ab Africo in Boream porrigitur.
Cuius partes priores Hiberiam et Cantabricum Oceanum in-

1 Gall.] gallia *B*: ispania *KN* arturia *B*: *om. KN* 4 ducto *om. T* 5 territorium *BK* signabant *K* 6 sala B^1 8 indicaverunt *BK* Britannia *C*: In brittania *M* 9 div.] diffusa *M* 13 plurimos B^1: plurimum *K* 14 Tanathos *KMT*: Tanatus *C* fretu *CT*: adspiratur fr. *Schwarz* (*ex Solin.* 22, 8) britania *T*: britannia *C* 15 est varia *BK*: est mari *C* tenuis *BKT* 16 tanathos *TM*: anathos *K* 17 quoque *BTC*: quo *K* v. est (*delet.*) sit *K* perimet *K* 18 Tile *B*: Tyle *C*: Thile *KMT* inter] in *BK* et *om. K* plag. et occ. T^1 19 britanniam *C* 21 Arcades *TU* 23 Scottia *BKMN*: Ischotia *T* idem *BCT*: eadem *KM* ibernia *BT*: hibernica *M* 24 britanniae *C* insule *T* 26 iberniam *T* extendunt *KN*

tendunt, unde et Hibernia dicta: Scotia autem, quod ab Scoto-
rum gentibus colitur, appellata. Illic nulla anguis, avis rara,
apis nulla, adeo ut advectos inde pulveres seu lapillos si quis
alibi sparserit inter alvaria, examina favos deserant. Gadis in- 7
sula in fine Baeticae provinciae sita, quae dirimit Europam ab
Africa, in qua Herculis columnae visuntur, et unde Tyrrheni
maris faucibus Oceani aestus inmittitur. Est autem a continenti
terra centum viginti passibus divisa, quam Tyrii a Rubro pro-
fecti mare occupantes [in] lingua sua Gadir, id est septam, nomi-
naverunt, pro eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea
arbor similis palmae, cuius gummis infectum vitrum ceraunium
gemmam reddit. Fortunatarum insulae vocabulo suo signifi- 8
cant omnia ferre bona, quasi felices et beatae fructuum ubertate.
Sua enim aptae natura pretiosarum poma silvarum parturiunt;
fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur; ad herbarum vicem
messis et holus vulgo est. Vnde gentilium error et saecularium
carmina poetarum propter soli fecunditatem easdem esse Para-
disum putaverunt. Sitae sunt autem in Oceano contra laevam
Mauretaniae, occiduo proximae, et inter se interiecto mari dis-
cretae. Gorgades insulae Oceani obversae promontorio, quod 9
vocatur Hesperu Ceras, quas incoluerunt Gorgones feminae
aliti pernicitate, hirsuto et aspero corpore; et ex his insulae
cognominatae. Distant autem a continenti terra bidui naviga-
tione. Hesperidum insulae vocatae a civitate Hesperide, quae 10
fuit in fines Mauretaniae. Sunt enim ultra Gorgadas sitae sub
Athlanteum litus in intimos maris sinus; in quarum hortis

1 ibernia *BT* scottia *BKM* (*non N*): iscotia *U* scottorum *BKNT*: scothorum *M* 2 gentilibus *M* nullus *KNOP* (*non DF*) 3 apis . . . deserant *om. KNOP* (*non DF*) advectus *D*: avectos *T* 4 desiderant C^1 (*non D*) Gades *K*: Gaddis *T* 5 beticae (-ce) *codd.* 6 usentur *K* terreni B^1 7 mare *K* inmittuntur *C* au. continentibus terram *BK* 8 profecto *T* 9 in *hab. BK*: *om.* C^1T gadis *BCT*: gadus *K* id est] idem C^1 septem TB^1: sepem *Arev.* (*ex Solin.* 23, 12) 10 pro *om. K* 11 comis *K* 12 suo *om. B* 13 fere *C* 14 suapte en. nat. *Arev.* 15 ad] et C^1 herbae *B* 16 err. secarium *K* 17 solis *K* 19 occiduae *C* prox. int. se iniecto *K* 20 Gorgodes *BCK* 21 hesperacerus *T*: esperacervus C^1: speracerus *B*: speraceros *K* 25 finibus *CK* gorgades *K*: gorgodas *T*: gargades B^1: gorgodes *C* 26 athlante monte li. *K* li. int. *T* ortu *K*: ostis B^1

fingunt fabulae draconem pervigilem aurea mala servantem.
Fertur enim ibi e mari aestuarium adeo sinuosis lateribus tor-
11 tuosum ut visentibus procul lapsus angueos imitetur. Chryse
et Argyre insulae in Indico Oceano sitae, adeo fecundae copia
metallorum ut plerique eas auream superficiem et argenteam
12 habere prodiderint; unde et vocabula sortitae sunt. Tapro-
bane insula Indiae subiacens ad Eurum, ex qua Oceanus Indi-
cus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quin-
que milibus passuum, in latitudine sescenta viginti quinque
milia stadiorum. Scinditur amni interfluo; tota margaritis re-
pleta et gemmis: pars eius bestiis et elephantis repleta est,
partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno
duas esse aestates et duas hiemes, et bis floribus vernare locum.
13 Tiles insula Indiae, virens omni tempore folia. Hucusque
14 Oceani insulae. Item insulae quae Hellesponto usque ad Gades
in mare Magno sunt constitutae. Cypros insula a civitate
Cypro, quae in ea est, nomen accepit; ipsa est et Paphos Veneri
consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam
divitiis, et maxime aeris. Ibi enim prima huius metalli inventio
15 et utilitas fuit. Creta Graeciae pars est iungens contra Pelo-
ponnensem. Haec primum a temperie caeli Macaronnesos ap-
pellata est; deinde Creta dicta a Crete quodam indigena, quem
aiunt unum Curetum fuisse, a quibus Iuppiter ibi absconditus
est et enutritus. Est autem insula Graeciae inter ortum et oc-
casum longissimo tractu porrecta, a septentrione Graeciae aesti-
bus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit autem quondam
16 centum urbibus nobilis; unde et Hecatompolis dicta est. Prima

1 auream alam *K* 2 e] hie *K* (*pro* in *corr.* e?) 3 anguis *K* Crisae *BK*: Crissae *C*: Crise *T* 4 argirae *BCK*: argire *T* indie *T* 6 prodiderunt *T*: crediderint *K* Thaprobane *T*: Taprobanae *C*: Taporbana *B*: Tabrobana *K* 7 insule *T* ex] in *K*: a *C* quo *BCK* 8 sept. qu.] xxv *C* 13 loco *T* 14 Vtilis *codd.* insulae] insula B^1: inle T^1 15 qu. ab Hell. *T* gadis *B* 17 pafon *codd.* veneris *T* 18 carpatio *codd.* 20 Cr. Gr. insula *B*: Cr. insula Gr. *C* ingens *Arev.*: *vix* iacens 21 macaronneson (*vel sim.*) *codd. et fort. Isid.* 22 crete] rege *C* quondam *T* 23 curetarum (cre- *B*) *codd.* 24 nutritus *BC* Gr.] regie T^1 inter] ad *K* 25 porrigenda *K*

etiam remis et sagittis claruit, prima litteris iura finxit, equestres
turmas prima docuit; studium musicum ab Idaeis dactylis in
ea coeptum. Capris copiosa, cervos eget; lupos et vulpes alia-
que ferarum noxia nusquam gignit; serpens nulla ibi, nulla
noctua, et si inveniatur, statim emoritur. Larga est autem viti-
bus et arboribus: dyctamnos herba in Creta nascitur et alimos,
quae admorsa diurnam famem prohibet. Phalangos autem
venenatos gignit et lapidem qui Idaeus dactylus dicitur. Aby- 17
dos insula in Europa super Hellespontum posita, angusto et
periculoso mari separata, et Ἄβυδος Graece dicta quod sit in-
troitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus
fecit, et in Graeciam transiit. Coos insula adiacens provinciae 18
Atticae, in qua Hippocrates medicus natus est; quae, ut Varro
testis est, arte lanificii prima in ornamento feminarum inclaruit.
Cyclades insulae antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde Cy- 19
clades autumant dictas quod, licet spatiis longioribus a Delo
proiectae, in orbem tamen circa Delum sitae sint; nam orbem
κύκλον Graii loquuntur. Quidam vero non quod in orbem
digestae, sed propter scopulos qui circa eadem sunt, dictas putant
Cyclades. Haec in Hellesponto inter Aegeum et Maleum mare 20
constitutae circumdantur etiam pelago Myrtoo. Sunt autem
numero quinquaginta tres, tenentes a septentrione in meridiem
milia quingenta, ab oriente in occasum milia ducenta. Metro-
polis earum Rhodos. Delos insula in medio Cycladum sita. 21
Et dicta Delos fertur, quod post diluvium, quod Ogygi tempori-
bus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inum-
brasset, ante omnes terras radiis solis inluminata est; sortitaque
ex eo nomen, quod prima manifestata fuisset visibus; nam
δῆλον Graeci manifestum dicunt. Ipsa est et Ortygia, eo quod

1 fixit *TX*: *vix* vinxit (*cum codd. plerisque Solini* 11, 5) 3 capreis *Schwarz* 4 numquam *K* serp. nullus *K* 5 noct. est *C* invehatur *Arev.* 7 diuturnam *C* famam *T* perhibet *B* sfalangos *BT*: spalangos C^1K 10 quod] que *B* (*i. e.* quae) 16 quod] quia *B* 17 nam urbem *K* 18 greci *C*: grece *K* 19 eandem *BCT* 20 Haec *om.* C^1 21 mirteo *codd.* au. omnes nu. *BC* 22 tendentes *dett.* 25 quod (*alt.*)] quae *B* 26 in umbra esset *T* 27 portitaque C^1: sortita *K* 28 vis. humanis nam *K* 29 dicitur *K*

primum ibi visae sunt coturnices aves, quas Graeci ὄρτυγας vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem et Dianam.
22 Delos autem et civitas dicitur et insula. Rhodos Cycladum prima ab oriente, in qua rosae capitulum dicitur esse inventum, dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs et insula Rhodos est appellata. In hac urbe Solis colossus fuit aereus septuaginta cubitorum altitudine; fuerunt et alii centum numero in eadem
23 insula colossi minores. Tenedos una ex Cycladibus a septentrione sita, in qua olim civitas a Tene quodam condita est. Vnde nomen urbis illius vel potius insulae fuit; nam Tenes iste infamatus quod cum noverca sua concubuisset, [et] fugiens hanc insulam vacuam cultoribus obtinuit; unde et Tenedos dicta est. Sic Cicero (2 Verr. 1, 49): 'Tenen ipsum, cuius ex
24 nomine Tenedos nominatum.' Carpathos una ex Cycladibus a meridie posita contra Aegyptum; a qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Aegyptum et Rhodum. Ex hac insula dicuntur
25 et carpasiae naves, magnae et spatiosae. Cytherea insula una ex Cycladibus a parte occidua sita, cuius Porphyris antea nomen fuit. Cytherea autem vocata quod ibi Venus sit orta.
26 Icaria insula una de Cycladibus, quae Icario mari nomen dedit. Haec inter Samum et Myconum procurrentibus saxis inhospitalis est, et nullis sinibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interisse, et de exitu hominis inpositum
27 nomen loco. Naxos insula a Dionysio dicta, quasi Dionaxos, quod fertilitate vitium vincat ceteras. Est autem a Delo decem et octo milia passuum separata, ex qua olim Iovis fertur adver-
28 sus Titanas fuisse profectus. Melos ex numero Cycladum, una

1 quas] qua *K*   2 laton *BKT*   4 capitolum *B*: capitolium *K*   5 fundaretur *K*   urbs ins. *B*[1]   6 urbe] insula *K*   aureus *K*   sept.] LX *K*   7 et *om.* *K*   8 ad septentrionem *BCK*   9 a tenne (-nae) *BT*: attenne *K*: ad tenue *C*[1]   10 tennes *codd.*   11 infamatur *B*   quod] quia *B*   et *hab.* *BK*: *om.* *CT*   12 un. Ten. *T* (*cf. Serv. ad Aen.* 2, 29)   13 sic cero *C*[1]   thenen *T*: teten *K*   14 tenedum *K*   nominatam *C*: -tur *Cic.*   Carpatos *BT*: Carpatus *CK*   15 carpatium *codd.*   17 inter] vel *K*   ex] ab *K*   18 Citera *C*   21 Icria *C*[1]   icaro ma. *K*   23 nicarum *K*   24 ubi *B*   interesse *K*   25 Naxon *codd.*   dionaxon *KT*: -an *B*: -ion *C*   26 quod] quia *B*   27 ioves *T*   28 provectus *C*[1]   una ab om. *B*

omnium insularum rotundissima; unde et nuncupata. Historia 29
dicit ex Ias⟨i⟩one natum fuisse Philomelum et Plutum, ex
Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron in-
sulam et oppidum appellavit: prius autem Minoia, deinde Paros
dicta. De qua Vergilius (Aen. 3, 126):

Niveamque Paron.

Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt.
Mittit et sardam lapidem marmoribus quidem praestantiorem,
et inter gemmas vilissimum. Chios insula Syra lingua appella- 30
tur eo quod ibi mastix gignitur; Syri enim masticem 'chio'
vocant. Samos insula est in mari Aegeo, ubi nata est Iuno; 31
ex qua fuit Sibylla Samia et Pythagoras Samius, a quo philo-
sophiae nomen inventum est. In hac insula reperta prius fi-
ctilia vasa traduntur; unde et vasa Samia appellata sunt. Sici- 32
lia a Sicano rege Sicania cognominata est, deinde a Siculo Itali
fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα,
id est promontoria: Pelorum, Pachinum et Lilybaeum. Trina-
cria enim Graecum est, quod Latine triquetra dicitur, quasi in
tres quadras divisa. Haec ab Italia exiguo fretu discreta, Africum
mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cavernis ta-
men et fistulis penetrabilis, ventisque et sulphure plena; unde
et ibi Aethnae montis extant incendia. In cuius fretu Scylla
est et Charybdis, quibus navigia aut absorbuntur aut conlidun-
tur. Fuit autem quondam patria Cyclopum, et postea nutrix 33
tyrannorum; frugum fertilis, ac primum terris omnibus com-
missis seminibus aratro proscissa. Principem urbium Syracu-
sas habet, fontem Arethusam et Alpheum fluvium 'magnorum

2 ex] et *T* 3 pariantam *BK* 4 oppidum upidum app. *K* mironia C^1 6 niveumque *C*: niviumque *ut vid.* B^1 Paron] pazen *K* 8 quidem *om.* *B* praest. int. *K* 9 Cion *BCK*: Cyo *T ex corr.* 10 cio *C*: icio *BK*: cyo *T* 11 Samo *codd.* geo *T* 12 Pyth. samias B^1 15 Siculo] sicalo *B* 16 dicta propter triaca *add. in mg.* *T* ἄκρα] cara *B*: agra *K* 17 idem pr. C^1 libeum BC^1T: lium *K* 18 triquedra *BT*: diquadra C^1 20 conspectans *K* 21 sulforis *K* 22 et libia vethne *K* extans *T* 23 obsorbuntur B^1: sorbuntur *K* 24 Cycl.] cocoplum C^1 25 fructum fert. *K* primo *C* commisis T^1: commisisse B^1: commissa C^1 26 Syracusis (ser-, sir-) *codd.* 27 Areth.] aridosam *B*

generatorem equorum' (cf. Virg. Aen. 3, 704). In ea insula
34 primum est inventa comoedia. Achaten lapidem ipsa primum
ex Achate flumine dedit. Parturit et mare eius corallium;
gignit et sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in
aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum tribus milibus.
Sallustius (Hist. 4, 26) autem dicit Italiae coniunctam fuisse Sici-
liam, sed medium spatium impetu maris divisum et per angustiam
35 scissum. Thapsus insula stadiis decem a Sicilia remota iacens
et planior, unde et nuncupata. De qua Vergilius (Aen. 3, 689):
Thapsumque iacentem.
36 Aeoliae insulae Siciliae appellatae ab Aeolo Hippotae filio,
quem poetae finxerunt regem fuisse ventorum: sed ut Varro
dicit, rector fuit istarum insularum, et quia ex earum nebulis et
fumo futuros praedicebat flatus ventorum, ab inperitis visus est
ventos sua potestate retinuisse. Eaedem insulae et Vulcaniae
37 vocantur, quod et ipsae sicut Aethna ardeant. Sunt autem
novem habentes propria nomina. Quarum primam Liparus
quidam Liparen vocavit, qui eam ante Aeolum rexit; altera
Hiera vocatur, quod sit collibus eminentissimis; reliquae vero,
id est Strongyle, Didyme, Eriphusa, Hephaestia, Phaenicusa,
Euonymos, Tripodes, Sonores, quoniam nocte ardent, Aeoliae
sive Vulcaniae dicuntur. Ex his quaedam ab initio non
38 fuerunt; postea mare editae usque [ad] nunc permanent. Stoe-
chades insulae Massiliensium sexaginta milium spatio a con-
tinenti in fronte Narbonensis provinciae, qua Rhodanus fluvius
in mare exit. Dictae autem Graece Στοιχάδες, quasi opere in

1 equorem *C*[1] 2 Acatin *B*: Acatem *CT*: Agaten *K* 3 acate *BCT*: agate *K* corallum *BK* 4 Agr. et ig. *K* 5 trium milium *codd.* 6 italiam *B* 7 div. per *K* 8 Tapsum *BCK*: Thapsum *T* iac. plan. *K* 10 tapsumque *BCK*: thabsumque *T* 13 ex] in *K* 14 futuro *T* praedicabat (pre-) *BT* 15 vento sua *B* eeadem *K*: eadem *T* insula *K* 16 vocatur *B* ardeat *C*[1] 17 lyparis *K* 18 liparem *BCT*: lypar *K* vexit *K* 19 hiram *corr.* hier- *T*: gera *K*: geram *B*: higera *C* eminentibus *K* reliqua *B* 20 id est] id *C* strangilae *B* festia *codd.* fenicussa *C* 21 euonimon *BKT*: euonimons *C* stripodes *K*: stripodĩs *B*: istripodes *T*: tripodas *C* ardens *BC*[1] 22 non *om.* *K* 23 ad *hab.* *BT*: *om.* *CK* Stoecades *BC*: Istoecades *T*: Stocades *K* 24 spatia cont. *T* 25 frontem *codd.* 26 stoecades *BC*: istoecades *T*: stocades *K*

ordinem sint positae. Sardus Hercule procreatus cum magna 39
multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo
vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie
vestigii humani, in orientem quam in occidentem latior promi-
net, ferme paribus lateribus quae in meridiem et septentrionem
vertunt; ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum
Ἴχνος appellata est. Terra patet in longitudine milia centum 40
quadraginta, in latitudine quadraginta. In ea neque serpens
gignitur neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum
hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur,
nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro
similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interi-
mit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medellam prae-
bentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis eius
tetigerint. Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt 41
appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa no-
mine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope litora
regebat, transnatare solitum atque per intervallum corpore aucto
remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum
a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est.
Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures ratibus
ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis ap-
pellaverunt. Haec autem insula Graece Κύρνη dicitur, a Cyrno 42
Herculis filio habitata. De qua Vergilius (Ecl. 9, 30):

Cyrnea taxos.

Dividitur autem a Sardinia viginti milium freto, cincta Ligu-
stici aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis
promuntoriis angulosa, gignens laetissima pabula et lapidem
quem catochiten Graeci vocant. Ebosus insula Hispaniae 43

1 ordine *CK* Sardes *K* 5 furmae *K* 6 ex qua *K* Gr. icchos *K*: Gr. icos *C*: Gr. hicnus *T*: grecorachus *B* 7 est *om. K* 8 in lat. quadr. *om. C* 11 et po.] appellata *K* memoratas *B*: memota *T* 12 qui *T*: quia *C* 14 fur.] peiuris *KNX*[1]: periuriis (-ris) *OPX*[2] (*non DGU*) 17 ligus mul. *C*: liguris mul. *K* 18 transnatura *T* intervallo *BT* auctum *K* 20 ceteris] ce *K* ad sulam *C*[1] 21 regressus *BK* 22 sunt *om. K* auct. mul. *T* 23 dicitur cirne *C* 25 -eas *Virg.* 26 div.] dicitur *K* freta *C* (*pro* -tu ?) 27 multus *B*

dicta quod a Zanio non procul sit, quasi abozus; nam septua-
ginta stadiis ab ea distat. Cuius terram serpentes fugiunt.
44 Huic contraria est Colubraria, quae feta est anguibus. Baleares
insulae Hispaniae duae sunt: Aphrosiades et Gymnaside, maior
et minor; unde et eas vulgus Maioricam et Minoricam nuncu-
pant. In his primum insulis inventa est funda qua lapides
emittuntur, unde et Baleares dictae; βάλλειν enim Graece
mittere dicitur; unde et ballista, quasi missa, et fundibalum.
Vergilius (Georg. 1, 309):

Balearis verbera fundae.

VII De Promvntoriis. Commune est insulis ut promineant.
Inde et loca earum promuntoria dicuntur. Sic Sallustius de
Sardinia (Hist. 2, fr. 2): 'In Orientem quam in Occidentem
2 latior prominet.' Sigeum promuntorium Asiae, ubi Hellespon-
tus apertius dilatatur. Dictum autem Sigeum propter Herculis
taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laumedonte Troiano-
rum rege, simulavit abscessum, et inde contra Troiam cum
3 silentio venit, quod dicitur σιγή. Maleum promuntorium Grae-
ciae; quod intrat mare, et per milia quinquaginta protenditur;
ubi unda ita saeva est ut persequi navigantes videatur. Hoc
autem promuntorium a Maleo rege Argivorum nomen accepit.
4 Pelorum promuntorium Siciliae respiciens Aquilonem, secun-
dum Sallustium (Hist. 4, 39) dictum a gubernatore Hannibalis
5 illic sepulto. Pachynum promuntorium Siciliae Austrum spe-
ctans, ab aeris crassitudine dictum; nam παχὺς est pinguis et
6 crassus: Austro enim perflatur. Lilybaeum promuntorium
Siciliae, solis occasum intendens, vocatum ab eiusdem nominis

1 dictae quia a *B* a Zan.] bifzanio C^1 qu. ebozus *CK*: qu. ebozos B^1: *an* quasi apozas? 3 feta] ferta *KO*: referta *T*: freta *BC* Deleares *B* 4 *fort.* Aphrodisiades gemnaside (-dae) *BKT*: gemnasside *C* 6 fundamenta C^1 qua] quibus *BC* 7 emittere *BK* 8 fundibulum *B*: fondivolum *K* 12 sic] unde et *KP* 13 oriente *KP* in (*alt.*) *om. B* in or. la. pr. q. in oriente (-tem *P*) *KP* 14 ubi *om. K* 16 qui proh. *Serv. ad Aen.* 2, 312 17 reges *T* 18 quod] quam *B* Malium *K* 19 quae *B* int. in ma. *BC* extenditur *K* 20 prosequi *K* 21 ab amilio *K* 24 Pacinum *codd.* 25 nam ita παχυς *T* est *om. K* 26 flatur *B* Libeum *codd.* 27 extendens *K* nomine civitatis *K*

civitate, quae ibi est sita. Borion promuntorium Numidiae, 7
vocatum ita quod Aquilonem intendat. Hoc Hipponem Re-
gium postea dictum, pro eo quod sit aequore interruptum.
Calpis Hispaniae promuntorium.

De montibvs ceterisqve terrae vocabvlis. Montes VIII
sunt tumores terrarum altissimi, dicti quod sint eminentes.
Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus no-
tandi sunt qui opinione maximi celebrantur. Mons Caucasus 2
ab India usque ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum
varietate quoquo versum vadit, diversis nominibus nuncupatur.
Vbi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem,
pro nivium candore Caucasus nuncupatur. Nam orientali
lingua 'caucasum' significat candidum, id est nivibus densissi-
mis candicantem. Vnde et eum Scythae, qui eidem monti
iunguntur, Croacasim vocaverunt. 'Casim' enim apud eos can-
dor sive nix dicitur. Mons Taurus a plerisque idem vocatur 3
et Caucasus. Libanus mons Phoenicum altissimus, cuius 4
meminerunt prophetae; dictus a ture, quia ibi colligitur. Cuius
ea pars, quae est super eum ad orientalem plagam respiciens,
Antilibanus appellatur, id est contra Libanum. Ararat mons 5
Armeniae, in quo arcam historici post diluvium sedisse testan-
tur. Vnde et usque hodie ibidem lignorum eius videntur
vestigia. Acroceraunii montes propter altitudinem et fulminum 6
iactus vocati sunt; Graece enim fulmen κεραυνὸς dicitur. Sunt
autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis
usque ad fontem Tigridis fluvii. Hyperborei montes Scythiae, 7
dicti quod supra, id est ultra, eos flat Boreas. Riphaei montes 8
in capite Germaniae sunt, a perpetuo ventorum flatu nominati;

1 sita est *B* Boreon *BK* 2 ippone *BCT*: ipponi *K* 3 aequor *T* interrupto *K* 6 quod] quid *T* 8 maxima *K*: maxime *C* Cau. mo. *BT* 10 versus *K* 12 propter ni. candorem *C* nam in or. *T* 13 caucasus *B* 14 idem *T* 15 crouecasim *C* casin *B*: capsim *C* 16 idem *om.* *K* 17 caucasum *K* altissimum *K* 20 appellabatur *BK* Ararath *C* 21 historia *C* testatur *C* 22 ibidem *om.* *B*[1] 23 Acroceraunei *K* f. ictus *C*: fulminis iactu *K* 24 flumen *C* 25 caspis *B* 27 id est] idem *C*[1] boreus *K* Rifei (-ph-) *codd.* 28 nom.] nuncupati *C*

9 nam ῥιφὴ Graece impetus et ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν.
Olympus mons Macedoniae nimium praecelsus, ita ut sub illo
nubes esse dicantur. De quo Vergilius (Lucan. 2, 271):

Nubes excessit Olympus.

Dictus autem Olympus quasi Ololampus, id est quasi caelum.
10 Hic mons Macedoniam dividit a Thracia. Athos mons Mace-
doniae, et ipse altior nubibus, tantoque sublimis ut in Lemnum
umbra eius pertendat, quae ab eo septuaginta sex milibus sepa-
11 ratur. Parnasus mons Thessaliae iuxta Boeotiam, qui gemino
vertice est erectus in caelum. Hic in duo finditur iuga:
Cyrrham et Nissam; unde et nuncupatus; eo quod in singulis
iugis colebantur Apollo et Liber. Haec iuga a duobus fratri-
bus Cithaeron et Helicon appellantur. Nam Helicon dictus
12 ab Helicone fratre Cythaeronis. Item Ceraunii sunt montes
Epiri, a crebris dicti fulminibus. Graece enim fulmen κεραυνὸς
13 dicitur. Appenninus mons appellatus quasi Alpes Poeninae,
quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit. Vnde
et Vergilius (Aen. 10, 13):

Alpes inmittit apertas;

has enim Hannibal post bella Hispaniae aceto rupit; Iuvenalis
(10, 153):

Et montem rupit aceto.

Et inde loca ipsa, quae rupit, Appenninae Alpes vocantur.
14 Mons Aethna ex igne et sulphure dictus; unde et Gehenna.
Constat autem hunc ab ea parte, qua Eurus vel Africus flat,
habere speluncas plenas sulphuris et usque ad mare deductas,
quae speluncae recipientes in se fluctus ventum creant, qui

5 dic. au. Ol. *om.* B[1] Olol.] ὀλολαμπὴς *edd. Servii ad Aen.* 4, 268 7 et ipse *om.* *K* lemno *codd.* 8 sept.] octoginta *codd. Solini*, 11, 33 sex] septem *K* 9 boretiam *T* gemine *B* 10 hic duo *T* finguntur *B* 11 cirra *BCT*: cerra *K* nissa *BCT*: nisa *K* nuncupatur *KC ut vid.* 12 a *om.* *T* 13 citeron *codd.* elicon *BCT*: ilicon *K* (*ubique*) 14 citeronis *CT*: ciceronis *BK* Inter *T*: *om.* *K* ceraunei *K*: -ni *C*: -nia *Servius ad Georg.* 1, 332 mo. sunt *K* 15 dictis *B* fluminibus *TC*[1] elim *T* 16 Apenninus *B*: Appinninus *K* appellatur *CT* Poen.] penice *BCT*: pinicae *K* 23 appinninae *K*: Poeninae *Serv. ad Aen.* 10, 13 24 Ae. mons *K* ethna *BKT*: etna *C* geenna *T*: genna *CB*[2]: gena *B*[1] 25 ea *ex* e *T* flant hab. sp. et pl. *Serv. ad Aen.* 3, 571 26 plenas *om.* *K* 27 creat *K*

agitatus ignem gignit ex sulphure; unde est quod videtur in-
cendium. Pyrenaeus et ipse a crebris fulminum ignibus nun- 15
cupatus; Graece enim ignis πῦρ vocatur. Iste est qui inter
Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum inter-
iacet. Solurius a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniae 16
montibus solus altior videatur [sive quod oriente sole ante
radius eius quam ipse cernatur]. Calpes mons in ultimis fini- 17
bus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis
finem esse dicunt. De quo Lucanus (1, 555):

Hesperiam Calpem, summumque implevit Athlantem.

Athlans frater Promethei fuit et rex Africae, a quo astrologiae
artem prius dicunt excogitatam; ideoque dictus est susti-
nuisse caelum. Ob eruditionem igitur disciplinae et scientiam
caeli nomen eius in montem Africae derivatum est, qui nunc
Athlans cognominatur: qui propter altitudinem suam quasi
caeli machinam atque astra sustentare videtur. Alpes autem 18
proprie montes Galliae sunt. De quibus Vergilius (Georg.
3, 474):

Aerias Alpes;

et dicendo aerias verbum expressit a verbo. Nam Gallorum
lingua 'alpes' montes alti vocantur. Haec sunt enim quae
Italiae murorum exhibent vicem. Colles sunt praeminentiora 19
iuga montium, quasi colla. Iuga autem montium ex eo appellata 20
sunt quod propinquitate sui iungantur. Tumulus est mons 21
brevis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, ubi
nulla memoria est. Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. 22
Hinc et convalles depressa loca terrarum inter montes. Cam- 23
pus est terrarum planities. Dictus autem campus quod brevis
sit pedibus, nec erectus, ut montes, sed patens et spatio suo

1 un. fit q. *C*: un. et quia *B* 2 Pirineus *codd.* ign. ful. *K* nuncupatur *C* 4 atque] et *T* ind. nuncupatur (*delet.*) mun. *K* 5 Solorius *K* 6 videtur *C* sive quod ... cern. *hab.* *TU*: *om.* *BCKO* 7 cernitur *U* 10 hesperiem (esp-) *TB* 11 fratre *K* rex] ex *B* 12 primum *K* 13 erudionem eius disc. *K* 14 dirivativum *K* 15 suam *om.* B^1 16 videatur *K* 17 galileae *B* 21 lingua *om.* *B* 22 exhibent] exerent *K* prominentiora *K*: praeeminentiora *C* 24 sunt *om.* *B* 25 terra] terga C^1 26 qu. valsa *K* 28 sit brevis *C*: brevis *T* 29 rectus *T* pa. spa. *T*

porrectus et iacens; unde et Graece πεδίον dicitur. Sumpsit
autem nomen ex Graeca etymologia; χαμαὶ enim Graeci breve
24 dicunt. Solum est omne quod sustinet, a soliditate dictum
scilicet. Vnde et de mari Vergilius ait (Aen. 5, 199):

Subtrahiturque solum.

25 Saltus sunt vasta et silvestria loca, ubi arbores exiliunt in
26 altum. Fauces sunt aditus angustorum locorum inter arduos
montes, loca angusta et brevia, dicta a faucium similitudine,
27 quasi foces. Confrages loca in qua undique venti currunt ac
sese frangunt. Vt Naevius ait (trag. 58):

In montes ubi venti frangebant locum.

28 Scabra sunt loca situ aspera. Vnde et scabies dicitur, a cor-
29 poris asperitate. Lustra obscura latibula ferarum et luporum
cubilia sunt. Vnde et lupanaria lustra dicuntur, per contrarium
30 videlicet, quia parum inlustrantur. Lucus est locus densis ar-
boribus septus, solo lucem detrahens. Potest et a conlucendo
crebris luminibus dici, quae ibi propter religionem gentilium
31 cultumque fiebant. Deserta vocata quia non seruntur et ideo
quasi deseruntur; ut sunt loca silvarum et montium, contraria
32 uberrimarum terrarum, quae sunt uberrimae glebae. Devia
sunt loca secreta et abdita, quasi extra viam. Ipsa sunt et
invia. Inde et aviaria secreta loca et a via remota, aut tantum
adibilia avibus. Vnde est illud (Virg. Georg. 2, 430):

Inculta rubent aviaria bacis.

33 Amoena loca Varro dicta ait eo quod solum amorem praestant
et ad se amanda adliciant. Verrius Flaccus, quod sine munere
sint nec quicquam his officia, quasi amunia, hoc est sine fructu,

1 porr. ia. *T* 2 χa.] cami *codd.* brevem *K* 3 omne] nomen *T* 4 et *om. C* ait *om. B* 7 itinera . . . in. duos mo. locata ang. et pervia *Serv. ad Aen.* 11, 516 8 loca] locata *BT* angustate br. *K* 9 voces *T*: fauces *K* 10 sese] sepe *K* nivius *K* 11 montem *C* (*non Mon.*) 12 sunt] ster *K* (*pro* st̄. *i. e.* sunt) 15 inlustratur *K* 16 situs C^1 soli *C* 17 qui ibi *T*: quibus *B* gentium *K* 18 serantur *C* 19 deserentur *K* contrarie *T*: contrarii *BK*: contrariae *C* 20 Devie *T* 21 ext. via *BT* 22 viaria sec. *BK* 24 vacis *B*: vagis *KNP* 25 solo *KOP* (*non NDF*) amore *OP* praestent *Arev.* 26 adliceant *ex* adiaceant *ut vid. T* verius *CT* 27 sint id est sine officio quasi *C* (*non DF*)

unde nullus fructus exsolvitur. Inde etiam nihil praestantes
inmunes vocantur. Aprica loca quae sole gaudent, quasi ἄνευ 34
φρίκης, id est sine frigore; sive quod sint aperto caelo. Opaca 35
vero loca, quasi operto caelo, aprico contraria. Lubricum dici 36
locum ab eo quod ibi quis labitur; et lubricum dicitur non
quod labitur, sed in quo labitur. Aestiva sunt loca umbrosa, 37
quibus per aestatem vitant pecora solis ardorem. Statius
(Theb. 1, 363):

Et umbrosi patuere aestiva Lycaei.

Navalia sunt loca ubi naves fabricantur. Hoc et textrinum 38
vocatur. Statio est ubi ad tempus stant naves; portus, ubi 39
hiemant; inportunum autem, in quo nullum refugium, quasi
nullus portus. Portus autem locus est ab accessu ventorum 40
remotus, ubi hiberna opponere solent: et portus dictus a de-
portandis commerciis. Hunc veteres a baiolandis mercibus
baias vocabant, illa declinatione a baia baias, ut a familia fami-
lias. Litus est terra aquae et mari vicina: et dictum litus quia 41
fluctu eliditur, vel quod aqua adluitur. Cicero in Topicis (32):
'Litus est qua fluctus eludit.' Circumluvium locus quem aqua 42
circumluit; adluvium consumptio riparum ex aquis. Margo
est pars cuiuslibet loci, utputa maris; unde et nomen accepit.
Maritima quasi maris intima. Ostia ab ingressu et exitu flumi- 43
nis dicta in mari. Continens perpetua terra nec ullo mari
discreta, quem Graeci ἤπειρόν vocant.

De inferioribvs. Specus est fossa sub terra qua pro- IX
spici potest; σπήλαια Graece, speluncae Latine. Spiracula 2
appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae Graeci Χαρώνεια

1 un. et nul. *KMNOPU* (*non DF*) 2 dicuntur *corr.* vocantur *D* (*non F*) soli *K*: solo *B* ἄνευ φρ. id est *om. K* 3 fricore *K* quae *B* aperta *T* 4 operta (oporta *B*) *codd.* contria *B* 5 quod] quia *B* non qo lab. in quo B^1 6 stiva *K* 9 licet B^1 10 loca sunt *K* extrinum (*ex* extrenum) *K* 11 stat navis *K* 14 hib.] adversa *K* 16 declinatio *K* ut a filia familias *K* 17 terrae *K* ma. litora vi. *K*: ma. vicinia *T* 18 fluctus *K* vel quia *B* 19 qua] aqua *B*: aqua qua *K*: quae *ex* aquae *T* eludit *ex* elidit *ut vid. T* locum quod *K* 20 ex] in *K* 21 et] vel *T* 22 fluminas B^1 23 cont.] confinies *K* 25 perspici *BK* 26 spelunca *CK* 27 spiritu *ex* -tus *T* quem *K*: quam *T* paronia *BCT*: paroneam *K*

appellant vel Ἀχερόντεια. Etiam Varro spiraculum dicit huiuscemodi locum; et spiracula ex eo dicuntur loca qua
3 terra spiritum edit. Hiatus praeruptio terrae profunda, quasi itus. Proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata
4 a feris quarum aviditas oris adapertione monstratur. Profundum proprie quasi cuius porro sit fundus. Abusive autem profundum vel sursum vel deorsum dicitur, ut (Virg. Aen. 1, 58):

Maria ac terras caelumque profundum.

5 Baratrum nimiae altitudinis nomen est: et dictum baratrum
6 quasi vorago atra, scilicet a profunditate. Erebus inferorum profunditas atque recessus. Styx ἀπὸ τοῦ στυγερός, id est a tristitia, dicta, eo quod tristes faciat vel quod tristitiam gignat.
7 Cocytus locus inferi, de quo Iob ita loquitur . . . Cocytus autem
8 nomen accepit Graeca interpretatione, a luctu et gemitu. Tartarus vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, aut, quod est verius, ἀπὸ τῆς ταραχῆς, id est a tremore frigoris, quod est algere et rigere, scilicet quia lucem solemque caret; quia neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neque flatus, qui eiusdem motibus incitatur, sed perpetuus stupor; ταρταρίζειν enim horrere et tremere apud Graecos legitur. Illic
9 enim 'fletus et stridor dentium' (cf. Matth. 8, 12). Gehenna est locus ignis et sulphuris, quem appellari putant a valle idolis consecrata, quae est iuxta murum Hierusalem, repleta olim cadaveribus mortuorum; ibi enim Hebraei filios suos inmolabant daemonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. Futuri ergo supplicii locus, ubi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse Gehen-

1 acerontea *codd.* spiraculo di. *K* 3 proruptio *K* terra T^1 qu. ictus B^1: *om. K* 4 omnis *BT* aperti B^1 5 avitas *K* or. per apertionem oris m. *K* 6 porro] procul *K* 8 mari *T*: mare *BCK* terra *BK* 9 et dic. bar. *om. K* 10 voracum *K* 11 stix *C*: istix *T*: itix *K*: istrix *B* στυγεροῦ *codd. opt. Servii* a *om. B* 13 loq. dulcis fuit glareis cociti. Coc. *C* (*cf. Iob* 21, 33) autem *om. K* 14 a] ac T^1 15 quia o. i. t. s. ἀπὸ τῆς ταραχῆς aut q. e. v. ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν *Servius* quia] quod *C* aut] ut *B*: vel *C* 16 quod (*alt.*)] quae *B* 17 cariet *K* quia] quasi *B*: nam *C* 19 montibus *B* perpetuis *K* 23 consecrate *B*: consecreta *C* 24 morum C^1 immolant C^1 27 esse *om.* B^1

nam et ignis et frigoris. Inferus appellatur eo quod infra sit. **10** Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora; unde et in Graeca lingua origo nominis, quo appellatur inferus, ex eo quod nihil suave habeat resonare perhibetur. Sicut autem cor animalis in medio est, ita et **11** inferus in medio terrae esse perhibetur. Vnde et in Evangelio legimus (Matth. 12, 40): 'In corde terrae.' Philosophi autem dicunt quod inferi pro eo dicantur quod animae hinc ibi ferantur.

1 fr. legimus *C* Infernus *T* eo *om.* *T* 3 ita et sec. *K* 4 tristitiora C^1 5 ex *om.* *T* nihil *om.* C^1 7 infernus *BCT* 9 dicantur *BK*: dicuntur *CT* 10 feruntur *C*

LIBER XV

DE AEDIFICIIS ET AGRIS

1 De civitatibvs. De auctoribus conditarum urbium ple-
rumque dissensio invenitur, adeo ut nec urbis quidem Romae
origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit (Cat. 6):
'Vrbem Romam, sicuti ego accepi, condere atque habitare
initio Troiani et cum his Aborigines.' Alii dicunt ab Evandro,
secundum quod Vergilius (Aen. 8, 313):

Tunc rex Evandrus Romanae conditor arcis.

Alii a Romulo, ut (Virg. Aen. 6, 781):

En huius, nate, auspiciis illa inclita Roma.

2 Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum si
in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec com-
mentatores varia dicentes imperite condemnare debemus, quia
antiquitas ipsa creavit errorem. Sane quasdam, de quibus
aut sanctae Scripturae aut historiae gentium certam originem
3 referunt, paucis admodum verbis retexere oportet. Primus
ante diluvium Cain civitatem Enoch ex nomine filii sui in
Naid condidit, quam urbem sola multitudine suae posteritatis
4 implevit. Primus post diluvium Nembroth gigans Babylonem
urbem Mesopotamiae fundavit. Hanc Semiramis regina
Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine et cocto
latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod
ibi confusae sint atque permixtae linguae aedificantium turrem.
5 Iudaei asserunt Sem, filium Noe, quem dicunt Melchisedech,
primum post diluvium in Syria condidisse urbem Salem, in
qua regnum fuit eiusdem Melchisedech. Hanc postea tenue-

2 nec] ne *T* (*cum Serv. ad Aen.* 7, 678) 4 condire B^1 : condidere *C* (*cum Serv.*) habitavere *C* 5 in ini. *B* ab origine KTB^2 (-ne* B^1) 6 sec. quos quod C^1 : sec. quos *Serv.* 7 romae C^1 8 ut virgilius en *C* 9 ennius huius nam ausp. *K* Roma *om.* *K* 10 ig.] autem *T* tantae *om.* *K* creta *B* 11 aliorum *CK* 12 variam *B* imperitiae *C* (*cum Serv.*) 13 creabit *T* 14 cretam *B* 16 in Naid] in india *BCK* : india *T* 17 quae ur. B^1 18 nebroth *CT*: nebrodh *K* 22 sunt *C* 24 reg. in qua *C*

runt Iebusaei, ex quibus et sortita vocabulum est Iebus; sicque duobus nominibus copulatis Iebus et Salem vocata est Hierusalem, quae postea a Salomone Hierosolyma quasi Hierosolomonia dicta est. Haec et corrupte a poetis Solyma nuncupata est, et postmodum ab Aelio Hadriano Aelia vocitata est. [In] Ipsa est et Sion, quae Hebraice interpretatur speculatio, eo quod in sublimi constructa sit, et de longe venientia contempletur. Hierusalem [autem] pacifica in nostro sermone transfertur.

OPPIDA NOBILIA, QVI VEL QVAE CONSTITVERVNT.

Dionys[i]us, qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulas- 6
set, Nysam urbem ex suo nomine iuxta Indum fluvium condidit,
et quinquaginta milibus hominum adimplevit. Medus autem 7
Aegei filius Mediam construxit; unde et regio eius Mediae
nomen sortita est. Persepolim urbem caput Persici regni 8
Perseus †Adeae† filius condidit famosissimam confertissimam-
que opibus; a quo et Persida dicta est. Ctesiphontem quoque 9
Parthi apud Parthiam condiderunt in aemulationem Babyloniae
urbis. Susis oppidum Persidae aiunt Memnonis fratrem con- 10
stituisse. Dicta autem Susis quod inmineat Susae fluvio.
Ibi est regia Cyri, lapide candido et vario cum columnis aureis
et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simu-
lacrum caeli stellis micantibus praesignatum, et cetera humanis
mentibus incredibilia. Bactrum oppidum Bactriani condi- 11
derunt, ex proprio amne eum cognominantes, qui Bactros
vocatur. Carra civitas Mesopotamiae trans Edessam condita 12
a Parthis, ubi quondam Romanus est caesus exercitus, et

1 est voc. *B* 3 quae postea . . . dicta est *om.* *T* qu. hierusalimonia *C*[1] 5 nunc. et po. *K* postmodo *C* vocata *K* 6 in *hab.* *BK*: *om.* *C*[1]*T* 10 opp. autem nob. *CK* qui vel co. *C*: quaeque co. *K* 12 nisam (-an *C*, nisiam *T*) *codd.* iuxta nis Ind. fl. ex suo nom. cond. *K* 13 milia *codd.* implevit *KT* 14 moediam *T*: medam *K* inde *C* media *C* 15 Perseopoli *K*: Persipolim *C* 16 aede* *B*[1]: pathae *C*: adiae *K*: athei *T*: Danaes *Arev.* confertissimam *om.* *T* 19 patrem *T* 20 dictum *B*: dictus *CT* susis *codd.*: *fort.* Susa susi *K* 21 condito *K* cum *om.* *C*[1] 25 ex] et *B*: et a *K* (*non* *F*) qui bactrus *K*: quibus actros *B* 26 hedessam *T*: edissam *BCK* conditam *BK* 27 partes *B*[1]

13 Crassus dux captus. Edessam urbem Mesopotamiae condidit
Nembroth, filius Chus, postquam de Babylone migravit, in qua
et regnavit; quae antea Arach cognominata est. Ipse con-
struxit et Chalannen, quae postea verso nomine a Seleuco rege
dicta est Seleucia. Philadelphiam urbem Arabiae condidit
Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filii Loth.
14 Seleucus, unus ex posteris Alexandri, post mortem eiusdem
Alexandri occupato regno orientis urbem in Syria condidit,
eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam nuncupavit,
et Syriae caput instituit. Ipse quoque Laudiciam et Seleuciam,
15 ipse Apamiam et Edessam urbem construxit. Damascum
Syriae conditam et nuncupatam a Damasco dispensatoris
Abrahae filio. Haec antea in omni Syria tenuit principatum;
necdum enim florebant ibi Antiochia, Laudicia et Apamia,
quas urbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus.
Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi heredem
16 dixerat, antequam esset illi promissus Isaac. Gazam oppidum
Palaestinae condiderunt Evei, in qua habitaverunt Cappadoces
pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza eo quod
ibi Cambyses rex Persarum thensauros suos posuit, cum
bellum Aegyptiis intulisset; Persarum enim lingua thesaurum
17 'gaza' nominatur. Philistim urbem condiderunt Allophyli;
ipsa est Ascalon, de qua superius memoravimus, nuncupata
ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cham et filius Mesraim.
18 Dor urbs fuit quondam potentissima; et versa vice Stratonis
turris, postea ab Herode, rege Iudaeae, in honorem Caesaris
Augusti Caesarea nuncupata. In qua Corneli domum Christi-

1 crassatus *B* Hedessam *T* 2 nebroth *BK*T^2 cus *BT* in qua et reg. *om. K* 3 antea lare *B*: ante lare *C*: antea iare *K*: antea harec *T* ipsa *B* 4 chalannae *B*: calanae C^1: callanae *K*: calanne *T* 6 rabam *T* ingens *T* 7 posteris *K*: pueris *BCT* post . . . Alex. *om.* C^1 10 laudociam (-oti-) *TB* et Sel. *om. T* 11 ipse *om. BK* edissam *B*: edesam *T* urbes *T*: *om. C* 13 ante *C* 14 efflorebant *C* laudocia *BT* 18 ebei B^1 in quo *T* 22 nominat *B* allophili *C*: allofili *BT*: alophili *K* 23 nominavimus *B* 24 ceslom C^1: cesloim *B* cam *T*: cain *K*: kam *B* et fil. *om. K* mesrain *BK* 26 Iud. in quae hon. B^1 caesar *B* 27 cesaria est nu. *T* domus *K*

vidit Ecclesia, et Philippi aediculas, et cubiculum quattuor
virginum prophetarum. Ioppe oppidum Palaestinae maritimum 19
idem Palaestini aedificaverunt; ubi saxum ostenditur quod
vinculorum Andromedae vestigia adhuc retinet; cuius beluae
forma eminentior elephantis fuit. Iericho a Iebusaeis condita 20
traditur, a quibus et nomen traxisse perhibetur. Hanc sub-
vertit Iesus. Post quam instruxit aliam, Ozam de Bethel ex
tribu Ephraim. Sed et haec eo tempore quo Hierusalem
obpugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta
atque destructa est; propter quam tertia aedificata est urbs,
quae hodieque permanet. Sichem Samariae urbem, quae 21
Latine et Graece Sichima vocatur, aedificavit Emor, appel-
lavitque eam nomine Sichem filii sui. Ipsa est nunc Neapolis,
civitas Samaritanorum. Bethel urbem Samariae condiderunt 22
Iebusaei, quae prius vocabatur Luza; sed postquam dormiens
ibi Iacob vidit scalam innitentem caelo et dixit (Genes. 28, 17),
'Vere hic domus Dei est et porta caeli,' hac ex causa nomen
locus accepit Bethel, id est domus Dei. Quando autem ibi
Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethaven, id
est domus idoli, quae antea vocabatur domus Dei. Bethleem 23
Iuda, civitas David, quae mundi genuit salvatorem, a Iebusaeis
condita fertur et vocata primum E[u]phrata. Quando autem ibi
Iacob pecora sua pavit, eidem loco Bethleem nomen quodam
vaticinio futuri inposuit, quod domus panis interpretatur, pro-
pter eum panem qui ibi de caelo descendit. Chebron civitas 24
Iudaeae, quae quondam vocabatur Arbe, condita est a giganti-

3 sagum *T* quo *BKT* 5 Hiericho *BCK*: Ierico *T* iesubusaeis *K* 6 hunc C^1 7 Post quam] pro qua *Arev.* (*ex Hieron. de Loc. Hebr.* 40) 10 propter quam] pro qua *Hieron.* 11 hodie usque *T*: *om. BK* Sicem *BT* urb. Sam. T^1: Sam. urbs *K* 12 sicima *C*: sicina *B*: sicimam *K* emmor *K* 13 ea *K* sicem *B* 14 urbs samaritanorum *K* 15 vocatur C^1 loza *K* 17 dom. dei est hic *K* et po. cae. *om. T* hic ex c. *T*: ex hac c. *B* 18 Dei *om. K* ibi a Ier. *B*: ibi a rege Ier. *C* 19 vitulae aureae fabricatae *K* bethaben *C*: betheum (-um) *KT*: beteun *B* 20 quae ... Dei *om.* C^1 quae] quod *B* Bethlem *CT* 21 iudae KT^2 *ut vid.* 22 eufrata *B*: eufraten C^1: eufrate *KT* 23 bethlem *codd.* quoddam *B* 25 caelis *K* Cebron *BK*: Ebron *C* 26 iudae *BC* arbae *C*

bus ante septem annos quam ab eis Tanis urbs Aegypti con-
deretur. Ipsa est Arbe a numero ita vocata, quod ibi tres
patriarchae sepulti sunt et quartus Adam. Ipsa est et Mambre
25 vocata ex uno amico Abrahae. Samariam, a qua omnis regio
quae circa eam fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum
construxit vocavitque Samariam, id est custodiam, quia, quando
Israel transtulit in Medos, ibi custodes constituit. Hanc
obsidione captam Antiochus solo coaequavit. Quam postea
Herodes a fundamentis instaurans in honorem Augusti Augu-
stam, id est Sebastiam Graeco sermone, vocavit. Ibi siti sunt
Heliseus et Abdias Prophetae, et, quo maior inter natos mulie-
26 rum non fuit, Baptista Iohannes. Tiberiadem vero Herodes
27 alius in Iudaea in nomine Tiberii Caesaris condidit. Tyrus
urbs Phoenicum condita a Phoenicibus fuit. Haec est civitas
ex qua aurum regi Salomoni deferebatur; in qua optima
purpura tinguitur: unde et Tyria dicitur nobilis purpura.
28 Phoenices a Rubro profecti mare Sidonem urbem opulentissi-
mam condiderunt, quam a piscium copia Sidon appellaverunt.
Nam piscem Phoenices 'sidon' vocant. Ipsi etiam Tyrum
in Syria, ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim aliasque
29 urbes in ora maritima condiderunt. Ipsi Thebas in Boeotia
duce Cadmo; ipsi postremo in ultima orbis tendentes urbem
in Oceano construxerunt, eamque lingua sua Gades nomina-
verunt. Nam mos erat antiquus Phoenicum gentis multis
simul mercandi causa a domo proficisci, et cum incolarum
animos conmercio rerum his ante incognitarum sibi concilias-
sent, loca quae condendis urbibus idonea videbantur capere.
30 Ex his profecta et Dido in litus Africae urbem condidit, et

1 ante *om.* *K* thannis urbis *T* 2 arbae *B* a] ex *K* 5 sennacerib (-ip) *CB*: sinnacherim (-ce-) *KT* 6 custodem *BCT* 7 tr. Med. *B* 8 obsidie *C*[1] 10 sabastiam *BKT* siti] sepulti *K* 11 mul. *om.* *B* 13 in Iud. nom. *C* 15 re. Sal. *CT*: Sal. re. *BK* 18 co. pis. *B* 19 ipsum et. *C* 20 Vtic. Afr. *C*[1] 22 ult. urbis *K* 23 condiderunt *B* (*non Bern. frag.*) 24 antiquis *TC*[1] gentes *C* *Bern. frag.* multos *C* 26 consiliassent *C*[1] 27 conditis *K* (*non Bern. frag.*) videbant *K* (*non Bern. frag.*) capuere *T* 28 lidus *B*: lidos *Bern. frag.* urbis *B*

Carthadam nominavit; quod Phoenica lingua exprimit civitatem novam; mox sermone verso Carthago est dicta: hanc Scipio delevit. Quae autem nunc est, postea a Romanis condita est. Carthago autem antea Byrsa, post Tyrus dicta est,
deinde Carthago. Memphin civitatem Aegypti aedificavit 31
Epaphus Iovis filius, cum in secunda Aegypto regnaret. Haec est urbs ubi charta nascitur, ubi etiam optimi mathematici fuerunt. Nam hanc urbem magicis artibus deditam pristini
usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt. Tanis 32
metropolis Aegypti, ubi Pharao fuit, et Moyses cuncta signa fecit quae in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur Titanes, id est gigantes, et ex nomine suo nuncupaverunt.
Heliopolis urbs Aegypti, quae Latine interpretatur solis civitas, 33
sicut septuaginta interpretes arbitrantur. Aedificata est autem a filiis Israel, in qua Petephres sacerdos fuit, cuius meminit
Ezechiel. Vrbem Alexandriam condidit Alexander Magnus, 34
cuius et nomen detinet. Hanc enim [idem] in terminis Africae et Aegypti constituit, et caput esse regionis Aegypti iussit. Interiacet autem inter Aegyptum et mare, quasi claustrum, inportuosa. Haec est urbs Aegypti Noo, postea versa
in Alexandriam. Thebas Aegyptias condidit Cadmus, quae 35
inter Aegyptias urbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas conmercia Arabes undique subvehunt. Hinc regio Aegypti Thebaica dicta est. Thebae autem et Boeotiae sunt
et Aegyptiae, uno tamen auctore conditae. Ptolomais et 36
Berenice a regibus Aegyptiis nominatae, a quibus et aedificatae

1 cartadam *codd.* (*etiam Bern. frag.*) quod] quam *B* 4 birsa *BCT Bern. frag.* 5 Memfim *BC*: Mēfin *T*: Memphem *K* 8 pristinius quae ad *Bern. frag.*: pristinus ad *K* 9 Thanis *T* 10 metr. est Aeg. *ut vid.* K^1 11 fecit *om.* B^1 struxisse *B* perhibent *K* (*non Bern. frag.*) 12 et *om. B* 13 Eliopolis *codd.* (*etiam Bern. frag.*) 15 putifres B^1: petefres *CT*: pedefres *K Bern. frag.* 17 detenet *Bern. frag.* (*m.* 1) idem *Bern. frag.*: et idem *C*: id est *B*: *om. KT* 18 et Aeg. *om. K* (*non Bern. frag.*) Aeg. reg. *C* (*non Bern. frag.*) 19 plaustrum *T* 20 Noo *om. B* 21 qui *B* 22 numeroque C^1 23 ad qua *T* subveunt *DF*: subeunt *BKOP*: subveniunt *T* (*non Bern. frag.*) 24 thebaita *Bern. frag.*: -da *C* thebea *BK Bern. frag.* 25 Ptolomais *C Bern. frag.*: Ptholomais *B*: Pholomais *K*: Pthomagis *T* et berenicae *B Bern. frag.*: et berennicae *C*: et beris et *K* 26 regis *K* et *om. C*

37, 38 fuerunt. Caesarea Cappadociae . . . Tarsum Ciliciae Danaes
proles Perseus aedificavit. De qua civitate fuit Paulus Apo-
stolus (Act. Apost. 22, 3); 'Natus' inquit, 'Tarso Ciliciae.'
Quidam etiam locus Indiae Tarsus vocatur. Seleuciam
Isauriae condidit Seleucus, qui et Antiochiam. Ilus autem
39 Apollonis filius in Phrygia Ilium condidit. Amazones Ephe-
sum in Asia construxerunt. Theseus vero Smyrnam construxit,
quae Homero poetae patria extitit; et vocata Smyrna quod
40 eius campos Ermus fluvius secat. Dioscoriam Colchorum
urbem Amphitus et Cercius aurigae Castoris et Pollucis fabri-
caverunt, ex eorum nomine eam cognominantes; nam Castor
41 et Pollux Graece Διόσκουροι appellantur. Nicomedia a Nico-
medo rege Bithyniae aedificata est. Bithynia condita a Phoe-
42 nice, quae primum Mariandyna vocabatur. Constantinopolim
urbem Thraciae Constantinus ex nomine suo instituit, solam Ro-
mae meritis et potentia adaequatam. Hanc conditam primum
a Pausania rege Spartanorum, et vocatam Byzantium, vel quod
tantum patet inter Adriaticum mare et Propontidem, vel quod
sit receptaculum terrae marisque copiis. Vnde et eam Con-
stantinus aptissimam condere iudicavit, ut et receptaculum sibi
terra marique fieret. Vnde et nunc Romani imperii sedes et
43 totius caput est orientis, sicut et Roma occidentis. Epirum
44 civitas Thraciae condita est a Pyrrho et cognominata. Athenas
in Hellade Cecrops condidit, et ex suo nomine Cecropiam
nominavit. Hanc Amphictyon, idem qui in Graecia tertius
post Cecropem regnavit, Minervae sacravit et nomen civitati
Athenas dedit; nam Minerva Graece Ἀθήνη dicitur. Vnde et

1 fuerint *B*[1] Cessaria *Bern. frag.*: Caesaream *B*: Cesaream *T* 3 inq. in Tar. *C* (*non Bern. frag.*) 4 india et tharsus *T* 6 apollinis *C* (*non Bern. frag.*) 7 smirnam *C*: ismirnam *T Bern. frag.* (*m.* 1): zmirnam *K* 8 smirna *BCT*: zmirna *K* 9 ermis *K* Dioscoram *K*: Dioscuriaden (-cor-) *Solini codd.* 10 amphitiatus *K*: amfiatus *B* certius *B*: circitus *C*: circitius *K*: circius *T* pollicis *C*[1] fabr. et ex *T* 14 mirandina *codd.* 17 pausina *BKT*: pausana *C*[1] bizantium *codd.* 18 quod possit *C*[1]: quia sit *B* 19 recepta celum *T* marique *CKT* et eam *CT*: et *B*: eam *K* 20 et ut *B*: ut *T* ibi terrae *K* 22 si. Ro. est occ. *T* 24 elladas *codd.* 25 anfixion i. *B*[1]*K*: anfixion id est *C*: anfixionides *T* 26 civitatis *C* 27 nam . . . dic. *om. T*

Minervam Graeci inventricem multarum artium asserunt, quia
et litterae et artes diversorum studiorum et ipsa philosophia
veluti templum Athenas habuerunt. Corinthum in Achaia 45
condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Graeci Corintheam
vocant, hoc est administrationem reipublicae. Thebas Boeotiae 46
Cadmus veniens a Phoenicibus condidit, Thebis Aegyptiis prius
ab eo constructis. Mycenas [civitatem Graeciae]. Lacedae- 47
monia condita a Lacedaemone Semelae filio. Sparta ab Sparto
filio Phoronei vocata, qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse
Spartam quam et Lacedaemoniam civitatem, atque inde Lace-
daemonios Spartanos dici. Achaia ab Achaeo constructa: 48
Pelops, qui apud Argos regnavit, Peloponnensem urbem con-
didit: Cecrops in insula Rhodo Rhodum aedificavit: Carpathus
Coum: Aeos Typhonis filius Paphum: Angeus Lycurgi filius
Samum: Dardanus autem condidit Dardaniam: Thessalonicam
Thessalus Graeci filius aedificavit, in qua etiam et regnavit.
Brundisium construxerunt Graeci: Brundisium autem dictum 49
[est] Graece quod brunda caput cervi dicatur: sic est enim
ut et cornua videantur et caput et lingua in positione ipsius
civitatis. In Italia autem a Iano Ianiculum, a Saturno Saturnia 50
atque Latium conditum, eo quod ibi fugiens latuisset co-
gnominatum. Ab Hercule in Campania Pompeia, qui victor 51
ex Hispania pompam boum duxerat. Aeneas autem post 52
excidium Troiae in eadem Italia veniens, ab uxoris nomine
Lavinium condidit. Ascanius vero relicto Laviniae novercae 53
suae regno, Albam Longam aedificavit. Alba autem vocata
propter colorem suis; Longa, quia longum oppidum est, iuxta
prolixitatem collis in quo sita est. Ex hac etiam urbe reges

1 in verticem *T* 3 hab. Ath. *T*¹ 4 corenteam *B*¹: corinthiam *K*: corintiam *C* 6 thebas Aeg. *T* 7 constructus *T* civitates Gr. *hab. T*: *om. BCK* 9 foronei *CT*: forones *B*: corones *K* Inachi] enasi *K* (*B*¹ *n. l.*) 10 Sp.] partiam *T*¹: partem *B* quam *om. K* Lacedaemonam *Orosius* 1, 21, 12 11 dicit *B* 14 eos *T*: eus *K* pavum *BKT*: paphium *C* 16 eti. reg. *C* 18 est *hab. BK*: *om. CT* eo quod *K*: quam *B* est *om. B*¹ 19 ut *om. B*¹ 21 latinum *T* eo] et *T* 22 pompeiam *codd.* 23 duxerunt *T* 24 italiae *B* 25 laviniam (lab-) *CB* 27 sues *K*: sui *B* 28 quo posita *C* hac] qua *B* urbes *K*

54 Albanorum appellari coeperunt. Capuam Capys Silvius rex
Albanorum construxit, appellatam a nomine conditoris; licet
sint qui dicant a capacitate eam Capuam dictam, quod eius
terra omnem vitae fructum capiat: alii a locis campestribus
in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniae, inter
tres maximas Romam Carthaginemque numerata; ex qua et
55 provincia Italiae Campania dicta est. Romulus cum interfecto
apud Albam Amulio avum Numitorem in regnum restituisset,
in eum locum ubi nunc Roma est devenit, ibique sedes posuit,
moenia construxit, urbemque ex nomine suo Romam vocavit.
Hanc autem antea Evander dicitur condidisse, ut est illud
(Virg. Aen. 8, 313):

Tunc pater Evandrus Romanae conditor arcis.

56 Ancus Marcius ex filia Numae Pompilii natus: hic urbem in
exitu Tiberis condidit quae et peregrinas merces exciperet et
57 hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellavit. Galli
quidam intestina discordia et assiduis dissensionibus suorum
permoti, sedes novas quaerentes Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum atque alias urbes
condiderunt. Vocatum autem Mediolanum ab eo quod ibi sus
58 medio lanea perhibetur inventa. Historiis placet a Messapo
Graeco Messapiae datam originem, versam postmodum in
nomen Calabriae, quam in exordio Oenotri frater Peucetius
59 Peucetiam nominaverat. Manto Tiresiae filia post interitum
Thebanorum dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse:
est autem in Venetia, quae Gallia Cisalpina dicitur: et dicta

1 capis (-pi *K*) *codd.* 2 apellata *KT*: appellata *B* a *om.* *BC* 3 a capac. *om.* C^1 quod] quia *B* 6 num.] nominata *K* 7 italia *B* interfecti *B* 8 amullio *B*: amunio T^1 9 in eo loco *K* sede *T* pos. et moe. *K* 10 urbem quae *B*: urbem *K* 11 ante ea C^1 cond. dic. *C* 14 marcus *BCT* pampili *B* 15 acciperet *C* 16 ab *om.* *K* 17 densonibus C^1 18 permotis *T* sedibus pro. *B* 21 mediu *K*: media *BT* inv. per. *C* Histonis *K* mesalo *K* 22 grece C^1: primum *K* messapia *T*: mesaliae *K* versam *Solin.* 2, 12: versa *codd.* in *om.* C^1 23 eunotri *K*: cenotri *BT*: onotori C^1 24 peuceteam *B* nominavit *T* Mantoa *K* post *om.* *K* 26 venientia *B*

Mantua quod manes tuetur. Parthenope a Parthenope quadam 60
virgine illic sepulta Parthenope appellata; quod oppidum postea
Augustus Neapolim esse maluit. Ad promuntorium Leucaten, 61
in quo Actii Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra
Antonium gessit. Quo victo, urbem in Actiaco sinu condidit,
quam a victoria Nicopolim appellavit. Phalantus Partheniorum 62
dux Parthenios constituit. Taras Neptuni filius fuit, a quo
Tarentum civitas et condita et appellata est. Cum Cyrus mari- 63
timas urbes Graeciae occuparet, et Phocaeenses ab eo expugnati omnibus angustiis premerentur, iuraverunt ut profugerent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne nomen quidem eorum audirent; atque ita in ultimos Galliae sinus navibus profecti, armisque se adversus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam condiderunt et ex nomine ducis nuncupaverunt. Hos Varro trilingues esse ait, quod et Graece loquantur et
Latine et Gallice. Narbonam et Arelatum et Pictavis coloni 64
proprii condiderunt. Burdigalim appellatam ferunt quod Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea
cultoribus adimpleta est. Terraconam in Hispania Scipiones 65
construxerunt; ideo caput est Terraconensis provinciae.
[Caesaraugusta Terraconensis Hispaniae oppidum a Caesare 66
Augusto et situm et nominatum, loci amoenitate et deliciis praestantius civitatibus Hispaniae cunctis atque inlustrius,
florens sanctorum martyrum sepulturis.] Afri sub Hannibale 67
maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam construxerunt, quae mox a Romanis capta et colonia facta, nomen etiam provinciae dedit. Nunc autem a Gothis subversa atque

1 quod] quia *B* inanes *B*: inanis *K*: in inanes *T* Parthenopea a Parth. *C*[1]: Parthenopia a Parth. *BT* (*vix recte*): Parthenope a parthenopia *K* 2 partenopea *T*: parthinopia *K* quam *B* 3 a promuntorio (-ium *T*) *KT* leucanen *K* 5 gessit] misit *K* 6 Palantus *BCT*: Palanthus *K* 8 et cond. app. est *B*[1]: est cond. et app. *C* 9 focenses *codd.* 11 quam] quia *B* 12 ultimae *K* navibus] vibus *T* 14 et nom. *C* 15 quod Gr. *K* 17 Burdicale *K*: Burdogalam *ex* Burdegulam *ut vid. C* appellatum quia *K* 19 tarraconensis *K* § 66 *hab. TUVW etiam ceteri codd. Hispanici* (*Escor. P. I.* 8, *Matrit. Bibl. Acad. Hist.* 25 *et* 76, *Matrit. Bibl. Nac.* Tol. 15, 9, *etc.*), *Mon.*: *om. ECFKMOP* 26 mox *om. C* et in col. *T*

68 in desolationem redacta est. Saguntum Graeci ex insula Zacyn-
tho profecti in Hispania condiderunt; quam Afri postea bello
69 inpetitam deleverunt. Emeritam Caesar Augustus aedificavit,
postquam Lusitaniam et quasdam Oceani insulas cepit, dans ei
nomen ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam
70 emeriti dicuntur veterani solutique militiae. Olisipona ab Vlixe
est condita et nuncupata; quo loco, sicut historiographi dicunt,
71 caelum a terra et maria distinguuntur a terris. Hispalim Caesar
Iulius condidit, quam ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam
Romulam nuncupavit. Hispalis autem a situ cognominata est, eo
quod in solo palustri suffixis in profundo palis locata sit, ne lubri-
72 co atque instabili fundamento cederet. Gades oppidum a Poenis
conditum, qui etiam et Carthaginem Spartariam condiderunt.
73 Septe oppidum a montibus septem, qui a similitudine Fratres
74 vocati Gaditano inminent fretu. Tingis civitatis et Lix Antaeus
auctor est, quem Hercules fertur luctae certamine superatum in-
terfecisse. Lix autem a Lixo flumine Mauretaniae nuncupata,
ubi Antaei regia fuit, et Sala, quod inmineat Salae flumini. Cae-
75 saream Mauretaniae oppidum Iuba rex Maurorum in honorem
Caesaris Augusti condidit, quam ex eius nomine Caesaream ap-
pellavit; sicut Herodes aliam Caesaream in Palaestina, quae nunc
76 urbs est clarissima. Icosium Caesariensis Mauretaniae oppidum,
Hercule illuc transeunte, viginti a comitatu eius discindentes
construxerunt. Hanc ne quis inposito a se nomine privatim
gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen datum.
77 Cyrene regina fuit Libyae quae ex suo nomine civitatem Cy-
renen condidit, ex qua et Libyam Cyrenensem vocavit.

1 iacinto (-ncto) *BCT*: *om.* *KM*   2 hispaniam (sp-) *BC*   quam] quia *B*   6 mil.] a militia *K*   Olisepona *BK*   olixe *CT*: olixa *K*: olexe *B*   7 cond.] dicta *KP*   8 cael. et ter. *K*   distinguitur *T*   Inspalim *B*: Isp. *C*   9 Iul.] tullius *K*   quam] quod *B*   ex suo nomine et Ro. ur. *C*   roma *K*   tulliam *KOP*   10 hispalo (sp-) *codd.*   11 paludestri *BK*   subfixa profundo *BCK*   sit *ex corr.* *T*   12 caderit *K*   Cades *K*: Gaddes *T*   a] o *C*   13 et *om.* *K*   14 Septem *codd.*   15 inminet *T*: eminent *K*   civitas C^1 et] e *KT*   lixae *C*   18 Antaei] antea *BC*   flumine *BK*   20 ex] pro *K*   21 palestino *BT*   22 Hicosium *codd.*   23 illic *C*   descendentes *B*: discedentes *CT*   25 hicosio *BC*: hicosium *K*   27 et qua ex *K*: a qua et *T*

De aedificiis pvblicis. Civitas est hominum multitudo II
societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est ab ipsis incolis
urbis [pro eo quod plurimorum consciscat et contineat vitas].
Nam urbs ipsa moenia sunt, civitas autem non saxa, sed habi-
tatores vocantur. Tres autem sunt societates: familiarum, 2
urbium, gentium. Vrbs vocata ab orbe, quod antiquae civitates 3
in orbe fiebant; vel ab urbo parte aratri, quo muri designaban-
tur; unde est illud (Virg. Aen. 3, 109; 1, 425):

Optavitque locum regno et concludere sulco.

Locus enim futurae civitatis sulco designabatur, id est aratro.
Cato (Orig. 1, 18): 'Qui urbem,' inquit 'novam condit, tauro
et vacca arat; ubi araverit, murum facit; ubi portam vult esse,
aratrum substollit et portat, et portam vocat.' Ideo autem urbs 4
aratro circumdabatur, dispari sexu iuvencorum, propter com-
mixtionem familiarum, et imaginem serentis fructumque red-
dentis. Vrbs autem aratro conditur, aratro vertitur. Vnde
Horatius (C. 1, 16, 20):

Inprimeretque muris
hostile aratrum.

Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt; alii ab 5
opibus recondendis, eo quod sit munitum; alii quod sibi in eo
conventus habitantium opem det mutuam contra hostem. Nam
primum homines tamquam nudi et inermes nec contra beluas
praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi
inter se homines ab hominibus satis erant tuti. Tandem 6
naturali sollertia speluncis silvestribusque tegumentis tuguria
sibi et casas virgultis arundinibusque contexerunt, quo esset

1 hom.] omnium *T* 2 inculis *C*: singulis *D* 3 pro . . . vitas *hab. TUVX*: *om.* *BC*[1]*DFKNOP* 5 familia *K* 6 quod] quia *B* 7 orbem *Serv. ad Aen.* 1, 12 *i. e.* urvo : orvo *corr.* urve *K*: urbe *BC* designantur *BK* 11 condit *KNOP Mon.*[2]: condet *BCFTU*: condidit *D Mon.*[1] 12 arat (*T*[1]?) *T*: arit *OP*: aret *BCDFMNU Mon.* facit *BDFKMNOPT*[1]: faciet *C*: faciat *T*[2]*U Mon.* 13 sustollit *KMOP*: sustullit *N*: substollat *F*: sustollat *BCTU Mon.*: subtollat *D* portat *KMOP*: portam *N*: portet *BCDFTU Mon.* (*ex* -tit) et] a *N* vocat *KOP*: vacat *M*: vocant *N*: vocet *BCDFTU Mon.* 14 circumdatur *K* 15 ferentes *B* 16 ev. *Arev.* 18 -reque *B* 19 rostrile *T* 21 quod (*alt.*)] quia *B* sibi] sit *BCK* 23 ne con. *KT* 26 tecuria *K*

vita tutior, ne his, qui nocere possent, aditus esset. Haec est
origo oppidorum, quae quod opem darent, idcirco oppida
nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine et moenibus
7 discrepare a vico et castello et pago. Civitates autem aut coloniae,
8 aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur. Civitas
proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt.
Ideoque urbes a propriis civibus conditae civitates,
9 non coloniae nuncupantur. Colonia vero est quae defectu
indigenarum novis cultoribus adimpletur. Vnde et colonia a
10 cultu agri est dicta. Municipium est quo manente statu civitatis
ius aliquod minoris aut maioris officii a principe inpetrat. Dictum
autem municipium a muniis, id est officiis, quod tantum munia,
id est tributa debita vel munera, reddant. Nam liberales et
famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ibi non
11 aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent. Vici
et castella et pagi hi sunt qui nulla dignitate civitatis ornantur,
sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem
12 sui maioribus civitatibus adtribuuntur. Vicus autem dictus ab
ipsis tantum habitationibus, vel quod vias habeat tantum sine
muris. Est autem sine munitione murorum; licet et vici
dicantur ipsae habitationes urbis. Dictus autem vicus eo quod
sit vice civitatis, vel quod vias habeat tantum sine muris.
13 Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi
casam altam; cuius pluralis numerus castra, diminutivum castellum
est [sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne
14 passim vaga hosti pateret]. Pagi sunt apta aedificiis loca inter
agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta, a conventu et
15 societate multorum in unum. Conpita sunt ubi usus est con-

1 qui] quae *B* possunt *K* 2 quae quod] quae quia *B*: quod *K*: quia eo quod C^1 4 castella *B* Civitas C^1 6 quam] quia *B* 7 civ. non *om.* *K* 10 cultura ag. *B* quod *dett.* 11 mai, aut min. *K* inpertit *K* 12 a muneris *K* quod] quia *B* 14 in pr. proficiscentur *K* 16 hi *om.* *K* quae *T*: quae in *K* 19 quod] quia *B* habeant *T* 22 vel quod . . . muris *om.* *K* quod] quia *B* 23 locum altissimum quasi *K* 24 castellus TC^1 25 sive quod . . . pat. *hab.* *TUV*: *om.* *BCDKP* 27 hab.] a civitatibus *KN* (*non D*) 28 in un. *om.* *KN* (*non D*) Conpeta *CK*

ventus fieri rusticorum; et dicta conpita quod loca multa in
agris eodem conpetant; et quo convenitur a rusticis. Suburbana 16
sunt circumiecta civitatis aedificia, quasi sub urbe. Moenia 17
sunt muri civitatis, dicta ab eo quod muniant civitatem, quasi
munimenta urbis, id est tutamenta. Munium autem dictum, 18
quasi manu factum: sic et munus. Muri a munitione dicti,
quasi muniri, eo quod muniant et tueantur interiora urbis.
Moenia autem duplicem habent significationem; nam interdum
moenia abusive dici omnia aedificia publica civitatis, ut (Virg.
Aen. 2, 234):

Dividimus muros, et moenia pandimus urbis;

proprie autem moenia sunt tantum muri. Murus autem turri- 19
bus propugnaculisque ornatur. Turres vocatae quod teretes
sint et longae; teres est enim aliquid rotundum cum proceritate,
ut columna. Nam et quamvis quadratae aut latae construantur,
procul tamen videntibus rotundae existimantur; ideo quia
omne cuiusque anguli simulacrum per longum aeris spatium
evanescit atque consumitur, et rotundum videtur. Propugnacula 20
pinnae murorum sunt, dicta quia ex his propugnatur. Pro- 21
murale vero, eo quod sit pro munitione muri. Est enim murus
proximus ante murum. Porta dicitur qua potest vel inportari 22
vel exportari aliquid. Proprie autem porta aut urbis aut castro-
rum vocatur, sicut superius dictum est. Vicus, ut praedictum
est, ipsae habitationes urbis sunt; unde et vicini dicti. Viae
ipsa spatia angusta quae inter vicos sunt. Plateae perpetuae 23
ac latiores civitatum viae sunt, iuxta proprietatem linguae
Graecae a latitudine nuncupatae; πλατύς enim Graeci latum

1 conpeda *K*: -ta *C* quod] quia *B* 2 competunt *BC* et quod conveniuntur *TC* 4 sunt urbis (*expunct.*) muri *C* dicti *K* quod] quia *B* muniat *B* 5 totamenta *T* 6 munus *om.* *CT* 7 munire *C*¹: muniti *dett.* eo quod] quia *B* 9 puplicae *K* 11 div.] dicitur *K* 12 Muri *K* 13 ornantur *K* quia terrentes sint *B* 15 nam qu. *C* 16 existimanda sunt *B* 17 omne *dett.*: omnis *BCT*: unius *K* 19 dictae autem quia *KOP* propugnantur *KOP* (*non M*) § 21 *om.* *KOP* (*non MN*) 20 ve. est eo *T* 21 proximum *MN* qua] quia *KPT* 22 au. dicta por. *B* 23 nuncupata *K* 27 platus *K*: -tos *BCT* (*cf.* XVII. vii. 37) grecae *B*: greci (i *ex corr.*) *T*

24 dicunt. Quintana pars plateae quinta est, qua carpentum pro-
25 gredi potest. Cloacae dictae quod his percolantur aquae. Has
primum Romae fecisse Tarquinium Priscum ut, quotiens
pluviarum inundatio existeret, per eas aquae extra civitatem
emitterentur, ne maximis perpetuisque tempestatibus planitiem
26 vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret. Imboli,
vel quia subvolumina sunt, vel quia sub his ambulant. Sunt
27 enim portici hinc inde platearum. Forus est exercendarum
litium locus a fando dictus [sive a Phoroneo rege, qui primus
Graecis legem dedit]. Haec loca et prorostra vocantur ideo
quod ex bello Punico captis navibus Carthaginiensium rostra
ablata sunt, et in foro Romano praefixa ut esset huius insigne
28 victoriae. Curia dicitur eo quod ibi cura per senatum de
29 cunctis administretur. Praetorium, quod ibi praetor resideat
30 ad discutiendum. Gymnasium generalis est exercitiorum locus.
Tamen apud Athenas locus erat ubi discebatur philosophia et
sapientiae exercebatur studium; nam *γυμνάσιον* Graece vocatur,
quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed et
balnea et loca cursorum et athletarum gymnasia sunt, eo quod
31 illic homines in suae artis studio exercitentur. Capitolium
Romae vocatum eo quod fuerit Romanae urbis et religionis
caput summum. Alii aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolii
fundamenta Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis
litteris Tuscis notatum invenit, et proinde Capitolium appellavit.
32 Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae. Nam quae-
cumque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arces vo-
33 cantur. Vnde et arcus et arca. Circum Romani dictum putant

1 dicitur *K* Quintanae (-ne) *codd.* pars *om.* *B*[1] regredi *K* 2 quod] quia *B* has] nam *K* 4 eas] has *C* 5 perpetuis temp. *K* 6 subverterent *K* Inboli *T*: Imbuli *BCK* 7 sub volumine *dett.* ambolant *K* 8 porticus *K* 9 sive . . . dedit *hab.* *TUX*: *om.* *BCDFKNOP* 10 haec loca *om.* *KNOP* (*non DF*) prorustra *KNP*: prostra *BDF* (*non Mon.*) 11 quod *CT*: quia *BK* ex *BDFT*: in *K*: *om.* *C* cartaginiensibus *C* rustra *K* 13 per sen. *ex* presentatum *B* 14 Pr. eo quod *C* illic *C* praeceptor *C*[1] redeat *K* (*pro* sedeat?) 15 est *om.* *K* 17 sapientia *K* vocatum *C* 19 bannea *T* 20 studium *BCT* 21 Rom. fu. ur. *C* regionis *K* 23 hom. *om.* *C*[1] 24 invenerit *T* nominavit *C* 27 arcus et *om.* *K*

a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant.
Theatrum autem ab spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, 34
quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos scenicos
contemplaretur. Amphitheatrum vero vocatum quod ex duobus 35
sit theatris conpositum. Nam amphitheatrum rotundum est,
theatrum vero ex medio amphitheatrum est, semicirculi figuram
habens. Labyrinthus est perplexis parietibus aedificium, qualis 36
est apud Cretam a Daedalo factus, ubi fuit Minotaurus inclusus;
in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum invenire non
valet. Cuius aedificii talis est situs ut aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur: descenditur centenis ultra gradibus; intus simulacra et monstrificae effigies, in partes diversas transitus innumeri per tenebras, et cetera ad errorem ingredientium facta, ita ut de tenebris eius ad lucem venire inpossibile videatur. Quattuor sunt [autem] labyrinthi; primus Aegyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia; omnes ita constructi ut dissolvere eos nec saecula quidem possint.
Farum turris est maxima quam Graeci ac Latini in commune 37
ex ipsius rei usu farum appellaverunt, eo quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, qualem Ptolomaeus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno navium cursu ignes ostendere, ad pronuntianda vada portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portubus machinas ad praelucendi ministerium fabricatas pharos dicunt. Nam φῶς lux est, ὅρος visio dicitur. Vnde et Lucifer Graece Φωσφόρος ap-

2 expectaculo *K* ἀπὸ τῆς θε. *om. K* 3 qu. ex eo popolo *K* at. prospectans *K* 6 theatrum] theatro *K* med. anfiteatro *TC* semicirculo figura *K* 7 Laberinthus (-tus) *codd.* (*etiam D*) conplexis *K* (*non D*) 8 ad italo fac. *K* 9 introerit *K* li. exire non *K* (*non D*) 11 intus] in C^1 discinditur *K* 13 ten. cet. *C* 14 inp. esse vi. *C* 15 sunt au. *BC*: au. sunt *K*: sunt *T* laberinthi (-ti) *codd.* 16 tertium C^1 17 nec] ne *T*: nec ulla *C* 18 *i.e.* Pharum 19 usus *B* 22 ei. et noc. *T*: ei. noc. est *BK* navium *codd. in* XX. x. 10: navigium *BT*: navigantium *C*: navicantibus *T* 23 ne decti T^1 24 incedant *K* fallentibus *K* 25 portibus *dett.*: porticibus *codd.* 26 fabricato *B*

38 pellatur. Cocleae sunt altae et rotundae turres; et dictae
cocleae quasi cycleae, quod in eis tamquam per circulum or-
bemque conscendatur; qualis est Romae centum septuaginta
39 quinque pedibus. Thermas appellatas quod caleant; Graeci
40 enim *θερμὸν* calorem vocant. Balneis vero nomen inditum
a levatione maeroris; nam Graeci *βαλανεῖον* dixerunt, quod
anxietatem animi tollat. Haec et gymnasia dicuntur, quia ibi
athletae uncto corpore et perfricato manibus exercitantur;
41 nam *γυμνάσιον* Graece, Latine exercitium dicitur. Apodyterium,
ubi lavantium vestimenta ponuntur, ab exuendo scilicet dictum;
42 *ἀποδύειν* enim Graece exuere dicitur. Propina Graecus sermo
est, quae apud nos corrupte popina dicitur: est autem locus
iuxta balnea publica, ubi post lavacrum a fame et siti reficiuntur.
Vnde et propina et propinare dicitur. *Πεῖνα* enim Graece
43 famem significat, eo quod hic locus famem tollat. Tabernae
olim vocabantur aediculae plebeiorum parvae et simplices in
vicis, axibus et tabulis clausae; unde et tabernariae, quod ibi
solebant consedere. Dictae autem tabernae quod ex tabulis
lignisque erant constructae, quae nunc et si non speciem,
44 nomen tamen pristinum retinent. Macellum dictum quod ibi
45 mactentur pecora quae mercantibus venundantur. Mercatum
autem a conmercio nominatum. Ibi enim res vendere vel
emere solitum est; sicut et teloneum dicitur ubi merces
navium et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vecti-
galis exactor sedet pretium rebus inpositurus, et voce a merca-
46 toribus flagitans. Carcer est a quo prohibemur exire, et dictus

2 quod] quia *B* per ciclum *K* urbemque *K*[1] 4 Gr. *post* voc. *K* 5 enim *om.* *K* Balnei *K* : Banneis *T* 6 lev. *dett.*: labatione *BKT*: lavatione *C* Graece *om.* *K* 9 Apoletherium *CK*: Apoleterium *B*: Apoletrium *K* 10 exeundo *C*[1] dic. sc. *B* 11 *ἀπο.*] apodeterin *BCT*: apoletheri *K* Popina *C* 12 propina (-inna *K*) *codd.* 13 balneas publicas *C* feme *C*[1] 14 probina *K* 15 sign. . . . famem *om.* *C*[1] 16 ediculi *B* 17 saxibus *T* tabulae *K* claus (*sic*) *T* tabernarii *K* quod] quia *B* 18 considere *C*: consedire *T* quod] quia *B* 19 ligneis quae *B*[1] et *om.* *C* speciae *K* 23 toloneum *BCK*: tholoneum *T* 25 exactio *K* inpositurum vo. *K* clamatoribus *K* (*non Monac. frag.*) 26 prohibentur *K* (*non Monac. frag.*)

carcer a coercendo. [Hinc Fronto (frag. 12): 'Et pergraecari
potius amoenis locis quam coerceri carcere viderentur.']

De habitacvlis. Habitatio ab habendo vocata, ut 'habi- III
tare casas' (Virg. Ecl. 2, 29). Domus ex Graeca appellatione
vocata; nam δώματα Graeci tecta dicunt. Est autem domus
unius familiae habitatio, sicut urbs unius populi, sicut orbis
domicilium totius generis humani. Omne aedificium antiqui 2
aedem appellaverunt. Alii aedem ab edendo quiddam sum-
psisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto (Poen. 529):

Si vocassem vos in aedem ad prandium.

Hinc et aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum.
Aula domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibus 3
quattuor conclusum. Atrium magna aedes est, sive amplior et 4
spatiosa domus; et dictum atrium [eo] quod addantur ei tres
porticus extrinsecus. Alii atrium quasi ab igne et lychno atrum
dixerunt; atrum enim fit ex fumo. Palatium a Pallante prin- 5
cipe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades Pallanteum
oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam
Palatium vocaverunt. Thalamum hac ex causa vocatum ferunt. 6
Cum enim raptae fuissent a Romanis Sabinae, ex quibus cum
una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione
raperetur, Thalamoni duci eam oraculo responsum est dari; et
quoniam hae nuptiae feliciter cesserant, institutum est ut in
omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. Aegyptii quoque
lingua sua loca, in quibus nubentes succedunt et cubant, 'thala-
mum' nominant. Coenaculum dictum a communione vescendi; 7

1 hinc . . . vid. *hab.* *TUV Mon.*: *om.* *BCDFKMNO* et *T*: ut *UV* 2 carceres *TU* (*non V*) 3 ut aut (*delet.*) ut hab. *T*. 4 app.] interpretatione *B* (*non D Monac. frag.*) 6 uni *B* 8 quidam *BCT*: quidem *Monac. frag.* 9 exist. nom. *K* (*non Monac. frag.*) 10 in ede (ae-) ad *BCFTU*: in eodem ad *M*: in idem *N* (*non DOP Monac. frag.*) 12 porticibusque qua. *C* 14 dic. est atr. *T* eo *hab.* *CT*: *om.* *BK* 15 aliis *C* lychno *dett.*: ligno *BCT*: lignis *K* 16 ex] pro *K* a Pal.] appallante *C*[1]: appellante *T* 17 honores *CT* pallantea *K*: appellant eum *T* 18 et regi eam ips. *T* 19 hec *K* 22 talamoni *T*: thalomoni *K*: talomoni *B*: Talassioni *Arev.* 23 qu. hac] quae humanae *K* gesserant *K*: cessarat *T* 24 thalami] thalassii *Arev.* 25 et incubant *C Monac. frag.* talamum *BT*

unde et coenobium congregatio. Antiqui enim publice et in
commune vescebant, nec ullius convivium singulare erat, ne in
8 occulto deliciae luxuriam gignerent. Triclinium est coena-
culum, a tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres
enim in loco, ubi convivii apparatus exponebatur, tres lectuli
strati erant, in quibus discumbentes epulabantur. Κλίνη enim
Graece lectus vel adcubitus dicitur, ex quo confectum est ut
9 triclinium diceretur. Cella dicta quod nos occultat et celat.
Cubiculum vero, quod eo cubamus ibique dormientes requie-
scimus. Cubile autem cubandi locus est. Secessus, quod
10 sit locus secretus, id est sine accessu. Diversorium dictum eo
quod ex diversis viis ibi conveniatur. Hospitium sermo Graecus
est, ubi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, et iterum inde
transiens migrat. Inde et metatum, quia mutatur. Vnde et
legitur: 'castra metati sunt,' pro mutaverunt; non enim illic
11 permanet exercitus, sed [per]transit. Moenius collega Crassi
in foro proiecit materias, ut essent loca in quibus spectantes
insisterent, quae ex nomine eius Moeniana appellata sunt.
Haec et solaria, quia patent soli. Post haec alii lapide, alii
materia aedificavere porticibus moeniana, et foribus et domibus
12 adiecerunt. Tabulata olim ligneae domus fiebant. Inde nomen
permanet tabulatorum. Hypogeum est constructum sub terris
aedificium, quod nos antrum vel speluncam dicimus. Solarium,
quod soli et auris pateat, qualis fuit locus in quo David Beth-

1 congrecatio *K* 2 vescebantur *CK* ullis C^1 ne *ex* non *B* 3 luxoriae *K* 5 enim *om.* *T* ubi *om.* *K* 6 clinon *BCT*: clinion *K* 7 lectum *BKT*: *om.* C^1 adacubitus C^1: accubitum (adc-) *BKT* 8 quod] quae *B* celet *K* 9 quia in eo *B* ibique] atque *K* (*non Monac. frag.*) 9 requiescamus *CT* 10 cubicule B^1T au.] vero *Monac. frag.* 12 ex *om.* C^1 conveniantur *T* 13 a temp. *K* 14 qu. metatur C^1 un. et leg. *T*: un. leg. et *BC*: un. leg. *K* 16 pertransit *BCT*: transit *KNO* Moenianus *BCDFOPTU*: Menianus *KN* grassi *KOP* 17 materia *KOP*: -iam *N* (*non DFU*) es. in lo. in *KNOP* (*non DFU*) expectantes (exsp-) *CKT* 18 insiderent *KOP*: -rant *N* (*non DFU*) nomineius *B* meniana *K*: moniana *OP* 19 haec est *BDFT*(T^1?)*U*: hoc est *KNOP* h. alia alii *KOP* (*non NDFU*) 20 aedificare (ed-) *BFT* meniana *K*: moenia C^1 21 adiacerunt *T*: adiecerant C^1 Tabulate (*i.e.* -tae) *T* 22 perm. et tab. *K* Apogeum *codd.* 24 auri *B*: aurae *K*

sabee lavantem aspexit et adamavit. Cum Hierosolymam 13
Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Iudaeorum reserato
David sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit, ex quibus
trecenta Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret; atque ut
facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse
primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum et
peregrinorum; unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco
in Latinum ξενοδοχεῖον peregrinorum susceptio nuncupatur.
Vbi autem aegrotantes de plateis colliguntur, νοσοκομεῖον Graece
dicitur; in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum
membra foventur.

De aedificiis sacris. Sacra sunt loca divinis cultibus IV
instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more ponti-
ficibus consecrantur. Sancta iuxta veteres exteriora templi 2
sunt. Sancta autem sanctorum locus templi secretior, ad quem
nulli erat accessus nisi tantum sacerdotis. Dicta autem Sancta
sanctorum quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sancto-
rum conparatione sanctiora sunt; sicut Cantica canticorum,
quia cantica universa praecellunt. Sanctum autem a sanguine
hostiae nuncupatum; nihil enim sanctum apud veteres dice-
batur nisi quod hostiae sanguine esset consecratum aut con-
sparsum. Item sanctum, quod extat esse sancitum. Sancire
est autem confirmare et inrogatione poenae ab iniuria defendere;
sic et leges sanctae et muri sancti esse dicuntur. Propitia- 3
torium [quasi propitiationis oratorium; propitiatio enim placatio
est]. Oracula dicta eo quod inde responsa redduntur; et ora-
cula ab ore. Penetralia secreta sunt oraculorum; et penetralia 4
dicta sunt ab eo quod est penitus, hoc est pene intus. Ora-
torium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliquid

1 amavit *TC* 5 inv.] insidia *K* 6 susceperit *K* 9 de plat. aegr. *K* (*non Monac. frag.*) 9 νοσ. *om. T* dic. Gr. *BK* (*non Monac. frag.*): *om. T* 10 laboribus *K* 14 iu. veteriora tem. *B*[1] 16 sacerdoti *C* 17 quia ascorum *K* 20 dicebant *K* 21 aut asparsum *K*: *om. T* 22 quod *CT*: quia *BK* *fort.* stat: constat *dett.* sanctum *C*[1] 23 et ab inr. po. et ab *K* 24 muri *XCT*: mores *BKO* 25 quasi ... plac. est *hab. TUX*: *om. BC*[1]*KOMonac. frag.* 26 dictae *B* 27 or. quasi ab *K* 28 sunt *om. C* 29 oratione *K*

agere debet nisi ad quod est factum; unde et nomen accepit.
5 Monasterium unius monachi habitatio est. Μόνος enim apud
6 Graecos solus, στηριον statio; id est solitarii habitatio. Coe-
nobium ex Graeco et Latino videtur esse conpositum. Est
enim habitaculum plurimorum in commune viventium; κοινὸν
7 enim Graece commune dicitur. Templi nomen generale; pro
locis enim quibuscumque magnis antiqui templa dicebant: et
templa dicta quasi tecta ampla. Sed et locus designatus ad
orientem a contemplatione templum dicebatur. Cuius partes
quattuor erant: antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra
ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans. Vnde et
quando templum construebant, orientem spectabant aequino-
ctialem, ita ut lineae ab ortu ad occidentem missae fierent partes
caeli dextra sinistra aequales; ut qui consuleret atque pre-
8 caretur rectum aspiceret orientem. Fana dicta a Faunis, ui-
bus templa error gentilium construebat unde consulentes
9 daemonum responsa audirent. Delubra veteres dicebant templa
fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur; et appel-
lari delubra a diluendo. Ipsa sunt nunc aedes cum sacris
fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur: et bene
quodam praesagio delubra sunt appellata; sunt enim in ablu-
10 tionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regenera-
torum est, in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio
formantur; tres in descensu et tres in ascensu: septimus vero
is est qui et quartus, id est similis Filio hominis, extinguens

1 accipit *C* 2 μόνος] mono *codd.* 3 στη.] sterio *BK Harl. extr. Monac. frag.*: sterio* *C*: steria *T* solidatii C^1 (*non Harl. extr. Monac. frag.*) C. vero ex *T*: C. et ex *C* (*non Monac. frag.*) 4 et Lat. *om. T* vid.] dicitur *K* (*non Monac. frag.*) 5 κοι. . . . dic. *om. K* 6 enim *om. C* greci co. dicunt *T* (*non Harl. extr. Monac. frag.*) 7 quibusque *K* 8 tecta] templa *K* 9 contentatione B^1 10 portica *BK* 11 a septentrione *K* expectans *codd.* 12 tem. quan. *T* expectabant *codd.* et qui noctialem *B* 14 ac (hac *B*) deprecaretur *BCT* 15 a funis *B*: a funibus *K* 16 construebant *K* un. et consu. *C* 17 del. *BC* (*fort. recte*): diluebatur *K* 19 deluendo *C* (*fort. recte*) ipsae (-se) *codd.* caedes *K* 20 fontibus *om.* B^1 21 ablutione *BKT* 22 regerandorum *K* (*pro* regenerandorum) 23 gradibus C^1 Spiritu *B* 25 is] his *BT*

fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquae; in
quo plenitudo divinitatis habitat corporaliter. Basilicae prius 11
vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; nam
βασιλεὺς rex et basilicae regiae habitationes. Nunc autem ideo
divina templa basilicae nominantur, quia ibi regi omnium Deo
cultus et sacrificia offeruntur. Martyrium locus martyrum 12
Graeca derivatione, eo quod in memoria martyris sit con-
structum, vel quod sepulchra sanctorum ibi sint martyrum.
Aram quidam vocatam dixerunt quod ibi incensae victimae 13
ardeant. Alii aras dicunt a precationibus, id est quas Graeci
ἀρὰς dicunt; unde contra inprecatio κατάρα dicitur. Alii
volunt ab altitudine aras, sed male. Altare autem ab altitu- 14
dine constat esse nominatum, quasi alta ara. Pulpitum, quod 15
in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo
possit, quo liberius audiatur. Tribunal, eo quod inde a sacer- 16
dote tribuantur praecepta vivendi. Est enim locus in sublimi
constitutus, unde universi exaudire possint. Alias tribunal a
tribu denominatum, quod ad illud tribus convocetur. Ana- 17
logium dictum quod sermo inde praedicetur; nam λόγος Graece
sermo dicitur; quod et ipsud altius situm est [ut in eo lector
vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo
liberius audiatur].

De repositoriis. Sacrarium proprie est locus templi in V
quo sacra reponuntur; sicut donarium est in quo conlocantur
oblata; sicut lectisternia dicuntur ubi homines sedere consue-
verunt. Ab inferendis igitur et deportandis sacris sacrarium
nuncupatur. Donaria vero, eo quod ibi dona reponantur quae 2

1 stabilimento *K* 2 conparaliter *C*[1] Basilica *K* 4 *vel* et βασιλικαί 5 qu. regio om. deo cultum ibi et sacrificio *K* (*non Harl. extr.*) 6 Ma. loc. martyrii (-ti-) *CBK* 7 quod *CT*: quia *BK* 8 martyris *ex* -rum *K* 10 a precibus *Serv. ad Aen.* 2, 515 est *om.* *K* 11 *κατ.*] satura *C*: statura *B* 12 ar. dici sed *T* 13 nominatam *C* quod] quia *B* 15 quo] quod *B Harl. extr.*: ut *K* 17 un. et uni. exaudiri *K* possunt *C* 18 tribus den. *BC*: tributa enominatum *K* illum *BCT* (*et Isid.?*) 19 dictum *om.* *K* 20 quod ips. *B*[1]*K* ipso alt. sit situm *K* ut] vel *T* ut in . . . aud. *hab.* *CT*: *om.* *BK* (*cf.* § 15) 21 in publ. *om.* *T* pop. sit quod lib. *C*[1] 23 pro. loc. *K* 25 ablata *BKT* 27 nuncupantur *CT* reponant *K*

3 in templis offerre consueverunt. Aerarium vocatum quia prius
aes signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in usu erat
auro argentoque nondum signato: ex quorum metallis quamvis
postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab
4 eo metallo unde pecunia [nomen] initium sumpsit. Armarium
locus est ubi quarumcumque artium instrumenta ponuntur.
Armamentarium vero, ubi tantum tela armorum. Vnde Iuvenalis (13, 83):

Quidquid habet telorum armamentaria caeli.

Dicta autem utraque ab armis, id est brachiis, quibus exercentur.
5 Bibliotheca est locus ubi reponuntur libri; *βίβλος* enim Graece
6 liber, *θήκη* repostorium dicitur. Promtuarium dictum eo quod
7 inde necessaria victui promuntur, hoc est proferuntur. Cellarium, quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quae necessaria victui supersunt. Inter promtuarium autem et cellarium hoc interest quod cellarium est paucorum dierum,
8 promtuarium vero temporis longi est. Apotheca autem vel horrea a Graeco, verbum e verbo repostoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in his homines elaboratas fruges reponunt. Vnde et enthecam Graeco nomine repositam rei copiosam substantiam appellamus.

VI De operariis. Ergasterium locus est ubi opus aliquod
fit. Graeco enim sermone *ἔργα* opera, *στηριον* statio; id est
2 operarii statio. Ergastula quoque et ipsa a Graeco vocabulo nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum; ut solent gladiatores et exules, qui marmora secant et tamen
3 vinculorum custodiis alligati sunt. Gynaeceum Graece dictum

1 consuerunt *T* § 3 (*cf.* XVI. xviii. 5) 2 aes] est *B* 3 signatum *T* ex] et *B* quorum] quibus *K* 5 nomen in. *K*: nomen et in. *B*: in. *CT* 6 quarumque *BK* 7 armentarium *BT* 9 habent *dett.* armentaria *T* 10 utramque *T* est a br. *K* 11 *βιβλ.*] biblus *K*: biblio *BCT* 12 Prumtuarium *K*: Proptuarium *C*[1] 14 in eo] inde *C* mens. . . . nec. *om.* *C*[1] vel *om.* *K* 15 necessario *BC*[2] promptuarium *C* 17 promptuarium *C* temp. lo.] est *B* 18 a *om.* *B*: a Graeco *om.* *K* 19 possint *K* laboratas *K* reponant *K* 20 enticam *BCT*: inticam *K* positam *K* 22 opus] locus *T* 23 sterio *BCT*: isterium *K*: sterios *U* stat. . . . est *om.* *K*: statio *om.* *C* 25 depotantur *K* (*pro* deport- ?) 27 Geniceum *BCT*: Genigeum *K*

eo quod ibi conventus feminarum ad opus lanificii exercendum
conveniat. Mulier enim Graece γυνὴ nuncupatur. Pistrinum 4
quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Vnde et
apud veteres non molitores sed pistores dicti, quasi pinsores, a
pinsendis granis frumenti; molae enim usus nondum erat, sed
granum pilo pinsebant. Vnde et Vergilius (Georg. 1, 267):

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

Clibanus [a clivo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus; 5
clivum enim ascensum dicimus sive flexuosum]. Furnum per 6
derivationem a farre dictum, quoniam panis ex eo factus ibi
coquitur. Torcular dictum eo quod ibi uvae calcentur atque 7
extortae exprimantur. Forus est locus ubi uva calcatur, dictus 8
quod ibi feratur uva, vel propter quod ibi pedibus feriatur:
unde et calcatorium dicitur. Sed hoc nomen multa significat:
prima species fori locus in civitate ad exercendas nundinas
relictus; secunda, ubi magistratus iudicare solet; tertia, quem
supra diximus, quem calcatorium nominavimus. Quarta,
spatia plana in navibus, de quibus Vergilius (Aen. 6, 412):

Laxatque foros.

Lacus dictus quia ibi decurrit frugum liquor.

De aditibvs. Aditus ab eundo dictus, per quem ingre- VII
dimur et admittimur. Vestibulum est vel aditus domus 2
privatae, vel spatium adiacens aedibus publicis. Et vestibulum
dictum eo quod eo vestiuntur fores, aut quod aditum tecto
vestiat, aut ab stando. Porticus, quod transitus sit magis 3
quam ubi standum sit, quasi porta; et porticus, eo quod sit

2 conveniant *B* enim *om. T* nunc.] vocatur *B* 3 ante *B* tondebant *CT*: adtondebant *B* un. ap. *K* 4 qu. pensores *B*[1]: qu. finsores *CB*[2] 5 pisendis *KO*: findendis *BCT* frumento *C*[1] 6 filo *T*: in pila *Servius ad Aen.* 1, 179 findebant *BCK*: -bat *TO* 7 torrite *K* igni] flammis *B*[1] 8 Clibanum *BFKOP* a clivo . . . flex. *hab. TUX*: *om. BCDFKOP* 9 Fornum *CKOP* 10 fare *T* quoniam *CFT*: quod *BDKOP* 12 Torus *K* uve (*ex corr.*) calcantur *T* 15 specie *BC* 16 quae sup. *K*: quod sup. *B* 17 quae calc. *K* nominamus *BC* 20 quia] quod *C* frugum] uvarum *C* 21 ab adeundo *Serv. ad Aen.* 6, 43 per] ad *K* 22 aditum *BKT* 23 sedibus *T* 24 dictum *om. K* eo (*alt.*) *om. T* 26 sit (*alt.*)] si *K*

4 apertus. Ianua a Iano quodam appellatur, cui gentiles omne
introitum vel exitum sacraverunt. Vnde Lucanus (1, 62):

Ferrea belligeri conpescat limina Iani.

Est autem primus domus ingressus; cetera intra ianuam ostia
vocantur generaliter. Ostium est per quod ab aliquo arcemur
ingressu, ab ostando dictum [sive ostium, quia ostendit aliquid
intus]. Alii aiunt ostium appellari quia ostem moratur; ibi
enim adversariis nos obicimus: hinc et Ostia Tiberina, quia
ostibus sunt opposita. Fores et valvae claustra sunt; sed fores
dicuntur quae foras, valvae, quae intus revolvuntur, et duplices
conplicabilesque sunt. Sed generaliter usus vocabula ista
5, 6 corrupit. Claustra ab eo quod claudantur dicta. Fenestrae
sunt quibus pars exterior angusta et interior diffusa [est], quales
in horreis videmus, dictae eo quod lucem fenerent: lux enim
Graece φῶς dicitur: vel quia per eas intus positus homo videt.
Alii fenestram putant dictam eo quod domui lucem minestret,
conpositum nomen ex Graeco Latinoque sermone; φῶς enim
7 Graece lux est. Cardo est locus in quo ostium vertitur et
semper movetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor homi-
nem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moveat. Vnde et
8 proverbiale est: 'In cardine rem esse.' Limina ostiorum
dicta eo quod transversa sint ut limes, et per ea sicut in agro
9 aut introeatur aut foris eatur. Postes et antae quasi post et
ante: et antae quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus
prius quam domum ingrediamur; postes eo quod post ostium
stent.

1 aperta *C* 2 un. et Luc. *K* 3 limina] menia *K*: menicam *N* 4 ianua os. vocatur *K* 5 est] autem *K* arcetur *K* 6 sive . . . intus *hab.* *CTUX*: *om.* *BKO Harl. extr.* 8 nos adv. obiciumus (*sic*) *T* ostie tiberine *T* 10 quae] quia *K* fo. sunt val. *T* 12 corrumpit *B* 13 est *hab.* *CT*: *om.* *BK* 14 dicta *T* eo *om.* *C* ferrent *T* 15 eas] ea *B*: eam *T* ho. foris fidet *C*: *an* ho. extra (estra) videt (fi.)? 16 dic. put. *C* ministrat *CT* 17 φῶς . . . est *om.* *K*: *fort. hic substituenda illa priora* lux . . . dicitur 19 movet *K* τῆς] to *codd.* (*pro* τοῦ?) quod] quia *B* 20 totum *om.* *K* 22 transversae (-se) *codd.* 23 Po. et antes *K*: Po. *C* 24 et antae] stantes *K*: stantium *B*: *om.* *CDT* iam ante stante *D*: *om.* *K*: qu. an. st. vel *om.* *B*[1] vel qua *D* antea] ante *C* (*non* *D*) ascendimus *C*[1]*D* 25 prius *om.* *K* qu. postium sint *K*

DE PARTIBVS AEDIFICIORVM. Fundamentum dictum quod VIII
fundus sit domui. Idem et caementum a caedendo dictum,
quod caeso crasso lapide surgat. Paries nuncupatus quia sem- 2
per duo sunt pares, vel a latere vel a fronte. Sive enim tetra-
gonum sive hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt.
Aliter enim structura facta deformis est. Parietinas dicimus 3
quasi parietum ruinas: sunt enim parietes stantes sine tecto,
sine habitantibus. Angulus, quod duos parietes in unum con- 4
iungat. Culmina dicta sunt quia apud antiquos tecta culmo
tegebantur, ut nunc rusticani. Hinc tecti summitas culmen
dicitur. Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appel- 5
latae a curvo; καμουρ enim Graece curvum est. Laquearia 6
sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria di-
cuntur. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius (1290):

Resultant aedesque lacusque.

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18, 1):

Neque aureum
mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium; et per ἀντίστιχον laquearium
facit. Absida Graeco sermone, Latine interpretatur lucida, eo 7
quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed utrum absi-
dam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum
quidam doctorum existimant. Testudo est camera templi ob- 8
liqua. Nam in modum testudinis veteres templorum tecta
faciebant; quae ideo sic fiebant ut caeli imaginem redderet,
quod constat esse convexum. Alii testudinem volunt esse lo-

1 (*cf.* XIX. x. 2) dic. eo qu. *K* quia *B* 2 domus *BC* 3 caeso *om. codd.* nuncupatas *T*: -ta *K* 4 vel (*prius*)] ve *K* tetracomum sive exacomum *K* 5 sint *K*: fit *C* prospiciunt *K* 6 enim *om. B*[1] 7 tectu *BT* tec. et si. *C* 8 *fort.* Ang. quasi undulus quod duo *K* coniungunt *BK* 10 rusticani *K Harl. extr.*: rusticam *D*: rustica *BCT* tectis *T* 11 Camarae *B* volumine *T* 12 camur *codd.* est] dicitur *C* 13 subtegant *C*[1] 15 resultat *T* (*non M Harl. extr.*) 16 deminuto *B* oratio *B* 17 neque] atque *C* 18 renitet *BCK* 19 dim. lacun. antesticon laque. fa. *B*: dim. laque. per antisticon fa. *K* lacunarum *BC* 20 fecit *C* Abs. a Gr. *C* 21 absidam] absida *B* 23 subliqua *K* (*non Harl. extr.*) 25 fiebat *BCT* redderent *K* 26 quod] quae *B*

9 cum in parte atrii adversum venientibus. Arcus dicti quod
10 sint arta conclusione curvati; ipsi et fornices. Pavimenta originem apud Graecos habent elaborata arte picturae; lithostrota parvulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Vocata autem pavimenta eo quod paviantur, id est caedantur.
11 Vnde et pavor, quia caedit cor. Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod fractis testis calce admixto feriatur; testa
12 enim Graeci ὄστρα dicunt. Conpluvium dictum quia aquae partibus, quae circa sunt, eo conveniunt. Tessella sunt e quibus domicilia sternuntur, a tesseris nominata, id est quadratis
13 lapillis, per diminutionem. Bases fulturae sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt et superpositae fabricae sustinent pondus. 'Bases' autem nomen petrae est fortissimae Syro
14 sermone. Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corinthiae, mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis angulis
15 aut amplius, paribus laterum intervallis. Capitolia dicta quod sint columnarum capita, sicut super collum caput. Epistolia sunt quae super capitella columnarum ponuntur; et est Graecum [id est supermissa]. Tegulae, quod tegant aedes; et im-
16 brices, quod accipiant imbres. Lateres et laterculi, quod lati formentur circumactis undique quattuor tabulis. Canalis ab eo quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius
17 genere feminino quam masculino proferimus. Fistulae aquarum sunt dictae quod aquas fundant et mittant; nam στολα

3 pictura *T* 4 crustiis ac stellis *T* variis *B*[1] 5 id] hoc *C* 6 unde . . . cor *om. K* cedet *B*[1]*TU* (*non Harl. extr.*) 7 tectis *C*[1] testam *dett.* 8 ostra *codd.*: ὄστρακα *dett.* dictum *om. B* aquae *om. K*: *fort.* aquae e 9 conveniant *C* Tessellae *dett.* sunt] est *C*[1] e *om. T* 12 et] hae *K* pon. sust. *K* 13 petreae *K* 16 -nes *K* 18 et latitudinis *K* 20 aut amp. . . . int. *om. KP* (*non Harl. extr.*) Capitolla *C*: Capitella *dett.* (*cf.* XIX. x. 24) quod . . . Epist. *om. C*[1] 23 id est sup. *hab. T*: *om. BCK* quia *B* et imbr. *om. T* 24 quia *B* accipient *T* imbrices *C*[1] laterculae *C*[1] 25 circumacutis *T* 27 femino *CT* qu. masc. *om. K* 28 fundunt *K* emittant *BK* stolae *B* (*vix pro* στολή)

Graece mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et
capacitatis modo fiunt.
De mvnitionibvs. Munitum vel munimentum dictum IX
quia manu est factum. Cohors vocata vel quod coartet cuncta
quae interius sunt, id est concludat, vel quod coerceat obiectu
suo extraneos et adire prohibeat. Vallum est quod mole ter- 2
rae erigitur, ut custodia praetendatur. Dictum autem vallum
a vallis; nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et
valli dicti quod figantur et vellantur. Intervalla sunt spatia
inter capita vallorum, id est stipitum quibus vallum fit; unde
et cetera quoque spatia dicunt, ab stipitibus scilicet. Agger 3
est cuiuslibet rei acervatio, unde fossae aut valles possint repleri.
Agger proprie dicitur terra aggesta quae vallo facto propius
ponitur; sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem
dicimus. Maceriae sunt parietes longi quibus vineae aliquae 4
clauduntur; longum enim Graeci μακρὸν dicunt. Formatum, 5
sive formacium, in Africa et Hispania parietes e terra appellant,
quoniam in forma circumdatis duabus utrimque tabulis infer-
ciuntur verius quam instruuntur. Aevis durant incorrupti ventis,
ignibus omnique caemento fortiores. Sepes munimenta sato- 6
rum sunt; unde et appellatae. Caulas munimenta ovium vel
sepimenta ovilium. Est autem Graecum nomen C [littera]
detracta; nam Graeci αὐλὰς vocant animalium receptacula. X
De tentoriis. Tabernacula tentoria sunt militum, qui-
bus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium frigorisque

4 quia] quod *B* Coors T^1: Cors *BCK*T^2 vocat *T* quod] quia *B* 5 quod] quia *B* cohereat *B* 7 egeritur *K* autem *om. K* vallum *om. C* 8 valli] vallis *K* sunt fortes C^1 9 et evellantur *K* 11 cet. queque *K* dicuntur *C* 12 est *om. K* possunt *BC* (*cum Serv. ad Aen.* 9, 564) recreari *K* 13 aggerem B^1*K* dicimus *K* agesta *B* proprius *T*: propivius *B* 14 mauros T^1 15 par. *om. K* longae *K* 17 formatium *BK*: fornacium *C* et in spania *T* e] de *K*: *om. B* 18 quando *KN* utrique *T*: undique *K* infertiunt *K* 19 quam] que B^1 struuntur *Plin. N. H.* 35, 169 incorruptae *K* 20 omniaque *D*: *om. B* cemente *BD* satorum *BCFTU*: saxorum *D*: agrorum *KNOP* 21 sunt *om. N* un. et app. *om. KOP* (*non NDF*) Caul. . . . ovilium *om. KOP*: vel sep. ovilium *om. N* (*non DF*) 22 littera *hab. KNOP*: *om. BCT* 25 ardoris *B*: ardorem *K*

iniurias vitant. Dicta autem tabernacula quod cortinae dis-
tentae funibus tabulis interstantibus adpenderentur, quae
2 tentoria sustinerent. Tentorium vocatum eo quod tendatur
3 funibus atque palis; unde et hodie praetendere dicuntur. Papili-
ones vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quae
maxime abundant florentibus malvis. Haec sunt aviculae quae
lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne proxime
interire coguntur.

XI De sepvlchris. Sepulchrum a sepulto dictum. Prius
autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est
legibus, ne foetore ipso corpora viventium contacta inficerentur.
Monumentum ideo nuncupatur eo quod mentem moneat ad
defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum,
illud est quod scriptum est (Psalm. 31, 12): 'Excidi tamquam
mortuus a corde.' Cum autem videris, monet mentem et ad
memoriam te reducit ut mortuum recorderis. Monumenta
2 itaque et memoriae pro mentis admonitione dictae. Tumulus
dictus quasi tumens tellus. Sarcophagus Graecum est nomen,
eo quod ibi corpora absumantur; σάρξ enim Graece caro, φαγεῖν
3 comedere dicitur. Mausolea sunt sepulchra seu monumenta
regum, a Mausol[e]o rege Aegyptiorum dicta. Nam eo defuncto
uxor eius mirae magnitudinis et pulchritudinis extruxit sepul-
chrum in tantum ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex
4 nomine eius Mausolea nuncupentur. Pyramides genus sepul-
chrorum quadratum et fastigiatum ultra omnem excelsitatem
quae fieri manu possit, unde et mensuram umbrarum egressae
nullam habere umbram dicuntur. Tali autem aedificio surgunt

1 autem *om.* *T* 2 adstantibus *K* 4 unde . . . dic. *om.* *C* dicitur *Arev.* Pap. voc. *om.* *T*[1] 5 parvole *T*: parvulae *B* qui *BK* 6 floribus *K* vicule *T* 7 lumini *K* circum volantes *K* pro. ab ig. *K* proximo *dett.* 10 vet. esse legimus *C* 12 a def. *K* 14 qu. scrip. est *om.* *K* excidii *T*: excedit *K* 15 mon. men.] monementum *T* et *om.* *C*[1] 16 reducet ut morti *K* 18 Sarcofagum (-cum) *TK*: -gom *B* 19 corp. ibi *T* adsumantur *codd.* sarcia *codd.* fagus (-cus *K*) *codd.* 22 et pulcritudine *T*: *om.* *K* 23 ut *om.* *T* 24 Piram id est ge. *K* 26 possunt *CKT* mensura una umb. *KO*: mensurae unam umb. *B*[1]: mensurae una membrarum *D* 27 tale *BK*

ut a lato incipiant et in angusto finiantur sicut ignis; πῦρ enim dicitur ignis. Hos Aegyptus habet. Apud maiores enim potentes aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes columnae conlocarentur.

De aedificiis rvsticis. Casa est agreste habitaculum XII
palis atque virgultis arundinibusque contextum, quibus possint
homines tueri a [vi] frigoris vel caloris iniuria. Tugurium 2
casula est quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium, sive propter ardorem solis et radios declinandos, sive ut inde vel homines vel bestiolas, quae insidiare solent natis frugibus, abigant. Hunc rustici capannam vocant,
quod unum tantum capiat. Tescua quidam putant esse tugu- 3
ria, quidam loca praerupta et aspera. Magalia aedificia Numi- 4
darum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt, sive rotunda in modum furnorum. Et magalia dicta quasi magaria, quia 'magar' Punici novam villam dicunt, una littera commutata L pro R, magalia, magaria.

De agris. Ager Latine appellari dicitur eo quod in eo XIII
agatur aliquid. Alii agrum ex Graeco nominari manifestius
credunt. Vnde et villa Graece † coragros † dicitur. Villa a vallo, 2
id est aggere terrae, nuncupata, quod pro limite constitui solet.
Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos 3
initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque
possedit; unde et nuncupati. Fundus dictus quod eo funda- 4
tur vel stabiliatur patrimonium. Fundus autem et urbanum

1 ut] a *K* incipiunt *K* finiuntur *K* πῦρ] pir *codd.* 3 sepeliuntur C^1 4 supra *K* pira ide *B*: piram *K* 7 virgis *K* contexta *K* 8 omnes *T* a *KT*: avi *CD*: aut *B* vel] aut *B*: *om.* (*in spat.*) *K* 9 quae fa. *K* ad] a *B* 11 ut inde] unde *T* 12 cavannam B^2 (*non M*) 13 capiant *K* 14 proroptua *B* 15 agr. ab obl. *K* materibus K^1 tenta *KOP* 16 sunt *om.* *KNOP* 17 villam *BCDFT*: cellam *KOP* 18 magaria et magaliam *N*: maria et magalia *KOP*: magaria tuguria *BCTU*: magoria tuguria *DF* 19 appellare *BT* 20 alii *om.* *K* 21 coragus (r *superscr.*) *K* 22 quod] quia *B* pro] prope *K* consituti *C* 23 publice C^1 quos in initio *K* 24 occ.] ut occ. *T*: nuncupavit *K* 25 nuncupate (*ex* -tie) *KB ex corr.* dic. est eo quod *C* fundantur C^1: fundetur *Schwarz* 26 vel stab. *om.* *T* patrim.] patri momentum *BT*

5 aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex
omnibus patrifamilias maxime praevidetur, id est apparet, quasi
praevidium; vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut
6 praedae nomine habebant. Omnis autem ager, ut Varro docet,
quadrifarius dividitur: aut enim arvus est ager, id est sationalis;
aut consitus, id est aptus arboribus; aut pascuus, qui herbis
tantum et animalibus vacat; aut florus, quod sunt horti apibus
congruentes et floribus. Quod etiam Vergilius in quattuor
7 libros Georgicorum secutus est. Rura veteres incultos agros
dicebant, id est silvas et pascua; agrum vero, qui colebatur.
Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest; unde
et rusticus nominatur: haec agrestium prima et otiosa felicitas.
8 Seges ager est in quo seritur; unde et Vergilius (Georg. 1, 47):

Illa seges demum votis respondet avari
agricolae.

9 Conpascuus ager dictus qui a divisoribus agrorum relictus est
10 ad pascendum communiter vicinis. Alluvius ager est quem
11 paulatim fluvius in agrum reddit. Arcifinius ager dictus est qui
a certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines
eius obiectu fluminum, montium, arborum; unde et in his agris
12 nihil subsicivorum intervenit. Novalis ager est primum pro-
scissus, sive qui alternis annis vacat novandarum sibi virium
causa. Novalia enim semel cum fructu erunt et semel vacua.
13 Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit;
14 sicut exconsul, quod a consulatu discesserit. Vliginosus ager

1 quod] quia *B* 2 patrisfamilias *K* maxime *om. K* providentur *T* apparent *T* 3 qu. ant. qui ag. *T* 5 quadrifariam *Serv. ad Georg. init.* div.] dicitur *KOP* (*non D*) rationalis *C*: rationabilis *T* 6 qui] quae *C* 7 florens *C*: floreus *Servius* (*non DFNOPU*) quod sit (sint *N*) ap. aptus congruentibus flo. *KNOP* (*non DFU*) quod] quia *B* apibus *om. B* 8 quod] quia *B* quarto libro *K* 11 mel vel quo *T* 12 agr. praetiosa fel. *K* 13 est ager *C* et *om. C* 14 domum *B* 18 reddet *K* Arcefinius *K*: Arcifanius *T* (*non D*) *vel* quia c.: quod c. *B* 19 minsuris non tinetur *N* arcetur *BD*: arcitur *K* fin. eius] in is est *K* 20 in *om. T* sacris *K* 21 subciborum *B* est *om. C* proscisus *BCK* 22 quia al. *codd.* vocat *T* 23 novali en. *K* erant *T* 24 Isqualidus *T* scolidus *B* iam cult. *T* 25 quod cons. *C*

5 aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex omnibus patrifamilias maxime praevidetur, id est apparet, quasi praevidium; vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut
6 praedae nomine habebant. Omnis autem ager, ut Varro docet, quadrifarius dividitur: aut enim arvus est ager, id est sationalis; aut consitus, id est aptus arboribus; aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat; aut florus, quod sunt horti apibus congruentes et floribus. Quod etiam Vergilius in quattuor
7 libros Georgicorum secutus est. Rura veteres incultos agros dicebant, id est silvas et pascua; agrum vero, qui colebatur. Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest; unde et rusticus nominatur: haec agrestium prima et otiosa felicitas.
8 Seges ager est in quo seritur; unde et Vergilius (Georg. 1, 47):

Illa seges demum votis respondet avari
agricolae.

9 Conpascuus ager dictus qui a divisoribus agrorum relictus est
10 ad pascendum communiter vicinis. Alluvius ager est quem
11 paulatim fluvius in agrum reddit. Arcifinius ager dictus est qui a certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum; unde et in his agris
12 nihil subsicivorum intervenit. Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis annis vacat novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erunt et semel vacua.
13 Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit;
14 sicut exconsul, quod a consulatu discesserit. Vliginosus ager

1 quod] quia *B* 2 patrisfamilias *K* maxime *om. K* providentur *T* apparent *T* 3 qu. ant. qui ag. *T* 5 quadrifariam *Serv. ad Georg. init.* div.] dicitur *KOP* (*non D*) rationalis *C*: rationabilis *T* 6 qui] quae *C* 7 florens *C*: floreus *Servius* (*non DFNOPU*) quod sit (sint *N*) ap. aptus congruentibus flo. *KNOP* (*non DFU*) quod] quia *B* apibus *om. B* 8 quod] quia *B* quarto libro *K* 11 mel vel quo *T* 12 agr. praetiosa fel. *K* 13 est ager *C* et *om. C* 14 domum *B* 18 reddet *K* Arcefinius *K*: Arcifanius *T* (*non D*) *vel* quia c.: quod c. *B* 19 minsuris non tinetur *N* arcetur *BD*: arcitur *K* fin. eius] in is est *K* 20 in *om. T* sacris *K* 21 subciborum *B* est *om. C* proscisus *BCK* 22 quia al. *codd.* vocat *T* 23 novali en. *K* erant *T* 24 Isqualidus *T* scolidus *B* iam cult. *T* 25 quod cons. *C*

est semper uvidus. Nam humidus dicitur qui aliquando sicca-
tur. Vligo enim humor terrae est naturalis, ab ea numquam
recedens. Subseciva sunt proprie quae sutor de materia prae- 15
cidens quasi supervacua abicit. Inde et subsiciva, agri quos in
pertica divisos recusant quasi steriles vel palustres. Item sub-
seciva quae in divisura agri non efficiunt centuriam, id est
iugera ducenta. Area dicitur tabularum aequalitas. Dicta au- 16
tem area a planitie atque aequalitate; unde et ara. Alii aream
vocatam dicunt quod pro triturandis frugibus eradatur, vel quod
non triturentur in ea nisi arida. Pratum est cuius feni copia 17
armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo
quod protinus sit paratum, nec magnum laborem culturae desi-
deret. Prata autem esse quae secari possunt. Paludes dictae 18
a Pale pastorali dea, quod paleam, id est pabula, nutriant
iumentorum.

De finibus agrorum. Fines dicti eo quod agri funicu- XIV
lis sint divisi. Mensurarum enim lineae in terrarum partitione
tenduntur ut dimensionis aequalitas teneatur. Limites appel- 2
lati antqiuo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui lima
dicebant; a quo et limina ostiorum, per quae foris vel intus
itur, et limites, quod per eos in agros foris eatur. Hinc et
limus vocabulum accepit, cingulum quo servi publici cinge-
bantur obliqua purpura. Termini dicti quod terrae mensuras 3
distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium in-
telleguntur, et agrorum intentio et certamen aufertur. Limites 4
maximi in agris duo sunt: cardo et decumanus. Cardo, qui a

1 uvidus] umidus *C* 2 est *om.* *K* 3 Subsiciva *BCK* quae divisor praec. *K*: quae su. de maria praec. *B* 4 unde *C* (*etiam* *T*[1] ?) quos] que *K* (*i.e.* quae) 5 divitores rec. *K* subsiciva *BCK* 6 centura *K*: contraria *B* 8 atque *om.* *K* 9 voc. dic.] vocant *K* quod *CT*: quia *BK* eradantur *K* aut quia *K* 12 paratus *BC* cultu resideret *T* 13 Padules *B* 14 a *om.* *T* past. a quo pal. *T* pastore *C*[1] dea] de ea *BK*[2] nutriunt *T* 16 eo *om.* *K* agra *BT* 17 divisa *B* partione *K*: portione *T* 18 demensionis *CK* equitas *BT* 19 lima] limina *K* 20 per quas *BK*: per quos *CT* 21 quod *om.* *T* in *om.* *K* agro *T* hinc . . . accepit *om.* *T* 22 limus] mens *KO* publice *T* 24 distinguant *K* 25 contentio *C* 26 maxime *K* car. est qui *T* *vel* quia : quia a *K* : qui *C*

septentrione directus a cardine caeli est; nam sine dubio caelum
vertitur in septentrionali orbe. Decumanus est qui ab oriente
in occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quod for-
mam X faciat decumanus est appellatus. Ager enim bis divi-
5 sus figuram denarii numeri efficit. Arca ab arcendo vocata:
fines enim agri custodit eosque adire prohibet. Trifinium
dictum eo quod trium possessionum fines adstringit. Hinc et
quadrifinium, quod quattuor. Reliqui limites angustiores et
inter se distant inparibus intervallis et nominibus designatis.

XV De mensvris agrorvm. Mensura est quidquid pondere,
capacitate, longitudine, altitudine, latitudine, animoque finitur.
Maiores itaque orbem in partibus, partes in provinciis, provin-
cias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in
agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in clima-
tibus, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos,
pedes, palmos, uncias et digitos dividerunt; tanta enim fuit illo-
2 rum sollertia. Digitus est pars minima agrestium mensurarum.
Inde uncia habens digitos tres. Palmus autem quattuor digitos
habet, pes sedecim, passus pedes quinque, pertica passus duos,
3 id est pedes decem. Pertica autem a portando dicta, quasi
portica. Omnes enim praecedentes mensurae in corpore sunt,
ut palmus, pes, passus, et reliqua; sola pertica portatur. Est
enim decem pedum ad instar calami in Ezechielo templum men-
4 surantis. Actus minimus est, latitudine pedum quattuor, longi-
tudine centum viginti. Climata quoque undiqueversum pedes
habent sexaginta, ita (*sequitur figura*). Actus quadratus undi-
que finitur pedibus centum viginti, ita (*seq. fig.*). Hunc Baetici
5 arapennem dicunt, ab arando scilicet. Actus duplicatus iuge-

1 sine duo *K* 3 per *om. T* pro] ex *K* 4 facit *T* 5 vocata *BCT*: dicta *KP* 6 adiri *T*: ad hoc ire *C*[1] 7 stringit *K* 8 ang. int. *T* 9 dist. et inp. *B* omnibus *K* 13 regiones] regionibus *K* 14 agros] agra *BT* centurias] -ia *K* 15 deinde] de *T*: *om. K* in acetus acetus in per. perticas in (*etc.*) *K* particas *T* passis *C*[1] 16 enim *om. C* eorum *BC* 17 mensuram *K* 20 pedes *om. K* 23 *vel* decempedum peduum *KT* 24 peduum qu. lat. *K* qu. et long. *B* 26 habet *BCT* 27 fin. LX ped. *BT* 28 arapenne *K* (*non Col. Mon.*)

rum facit; ab eo quod est iunctum iugeri nomen accepit. Iuge-
rum autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta,
latitudine centum viginti, ita (*seq. fig.*). Actum provinciae Bae-
ticae rustici acnuam vocant. Porcam idem Baetici triginta pe- **6**
dum latitudine et octuaginta longitudine definiunt (*seq. fig.*).
Sed porca est quod in arando extat; quod defossum est, lira.
Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pe-
dum, quasi centetum. In agrestibus autem pedes centum quin-
quaginta quadratum iustum candetum vocant. Porro stadialis
ager habet passus CXXV, id est pedes DCXXV; cuius men-
sura octies conputata, miliarium facit, qui constat quinque milia
pedibus. Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui **7**
apud antiquos a centum iugeribus vocabatur, sed postea dupli-
cata est nomenque pristinum retinuit. In numero enim cen-
turiae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt.

DE ITINERIBVS. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, **XVI**
Graeci stadia, Galli leugas, Aegypti schoenos, Persae parasangas.
Sunt autem proprio quaeque spatio. Miliarium mille passibus **2**
terminatur; et dictum miliarium quasi mille adium, habens
pedes quinque milia. Leuga finitur passibus mille quingentis. **3**
Stadium octava pars miliarii est, constans passibus centum
viginti quinque. Hunc primum Herculem statuisse dicunt,
eumque eo spatio determinasse quod ipse sub uno spiritu con-
fecisset, ac proinde stadium appellasse quoniam in fine respiras-
set simulque et stetisset. Via est qua potest ire vehiculum; **4**
et via dicta a vehiculorum incursu. Nam duos actus capit,
propter euntium et venientium vehiculorum occursum. Omnis **5**

4 agnus *B*: agrum *C*: agnos *K*: anum *T*, *quae omnia ad* agnum (*ita Col. D*) *redire possunt* 5 long. oct. *K* finiunt *T*: dicunt *K* 6 est *om. K* constat *B* 7 ca. app. Gal. *K* canditum *K*: camdentum *T*: candidum *B* aureis *B* 9 quadratorum *BCT* canditum *BK* porro . . . pedibus *hab. BCDFTU*: *om. KNP* 12 Centuri C^{1}*K* quia *K* 13 centum *om.* B^{1} 15 sunt] sed *K*: set *N* 17 leuvas *BKT* signes (es- C^{1}) *codd.* 18 quoque *T* 19 *an* mille ad eum? 20 Leuva *BKT* quingentibus *T* 22 hunc *ex* hinc *T* 23 conficisse *K* 24 appellasset *BT* quoniam] quod *K* 27 occursu *T*: incursu *K*: incursum *B*

autem via aut publica est aut privata. Publica est quae in solo
publico est, qua iter, actus populo patet. Haec aut ad mare
aut ad oppida pertinet. Privata est quae vicino municipio data
6 est. Strata dicta quasi vulgi pedibus trita. Lucretius (1, 315):

Strataque iam vulgi pedibus detrita viarum.

Ipsa est et delapidata, id est lapidibus strata. Primi autem
Poeni dicuntur lapidibus vias stravisse; postea Romani eas per
omnem pene orbem disposuerunt, propter rectitudinem itine-
7 rum et ne plebs esset otiosa. Agger est media stratae emi-
nentia coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est coacervatione
dicta; quam historici viam militarem dicunt, ut (Virg. Aen.
5, 273):

Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens.

8 Iter vel itus est via qua iri ab homine quaquaversum potest.
Iter autem et itiner diversam significationem habent. Iter
[enim] est locus transitu facilis; unde appellamus et itum. Itiner
autem est itus longae viae, et ipse labor ambulandi ut quo velis
9 pervenias. Semita itineris dimidium est, a semiitu dicta. Semita
10 autem hominum est, calles ferarum et pecudum. Callis est iter
pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pedum voca-
tum, sive a callo pecudum praeduratum. Tramites sunt trans-
versa in agris itinera, sive recta via, dicta quod transmittat.
11 Divortia sunt flexus viarum, hoc est viae in diversa tendentes.
Idem diverticula sunt, hoc est diversae ac divisae viae, sive
12 semitae transversae quae sunt a latere viae. Bivium, quia

2 quae iter *T*: quae inter *BK* actus] agros *K* haec autem aut ad *T*: haec autem ad *B* 3 pert.] pergit *C* 4 quia si *K*: quas *T* detrita *T* 6 lapidata *C* 7 Poeni] pena *B* via stratuisse *K* 8 iterum C^1 9 Ager BC^1T 10 coacervatis *K* ab accire *K* est a coac. *K* 11 dicti C^1 13 depraehinsus in aere *K* 14 It. veitus *B*: Inter vallatus C^1 ire *KT* 15 habent] berent *ut vid.* *K* 16 enim *hab.* *BT*: *om.* *CK* app. exitum C^1 17 itus *om.* *K* quod *T* 18 dim.] medium *K* est *om.* *C* semeitu *K*: semicitu *T*: semivia *C* 19 callis f. aut p. *K* 20 a collo peduum *T* 21 sive ca. *K*: sive a collo *T* pedum *KT* perduratum *BC*: duratum *K* 22 d. quia transmittant *C* 23 flexu *K*: flexua *N* vias in d. *BKT*: viam in diversam *N* 24 sive . . . viae *om.* *KN* 25 a lat.] altere (-ae) *TC* Divium *KNP*

duplex est via. Conpeta, quia plures in ea conpetunt viae, quasi triviae, quadriviae. Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus, et ab ambulando dictus. Orbita vestigium carri, ab 13
orbe rotae dicta. Porro actus, quo pecus agi solet. Clivosum iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod his viae praecurrentium investigentur, id est agnoscantur.

1 Conpeta ... quadriviae *om.* *KP* : quasi tr. quadr. *om.* *N* 2 quadr. quasi triv. *C* 4 et ab amb. dic. *om.* *KNP* ab *om.* *CU* (*non* *DF*) Orbeta *BT* vestigia carrus *T* 5 rota *T* dictae *K*[1] 6 inter *K* Visgia *K* expresse *T* 7 quod] quia *C* instigentur *BCT* id est agn. *om.* *KNP*

LIBER XVI

DE LAPIDIBVS ET METALLIS.

1 De pvlveribvs et glebis terrae. Pulvis dictus quod
vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit nec stare
novit, sicut ait propheta (Psalm. 1, 4): 'Tamquam pulvis, quem
2 proicit ventus a facie terrae.' Limus vocatus quod lenis sit.
Caenum est vorago luti. Cinis ex incendio dicitur; ab eo enim
fit. Favilla, quod per ignem effecta sit; nam φῶς ignis est.
3 Gleba, quod sit globus; pulveris enim collectione conpingitur
et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta
4 pulvis. Labina, eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta
per derivationem a labe. Lutum vocatum quidam per anti-
phrasin putant, quod non sit mundum; nam omne lotum
5 mundum est. Volutabra appellata quod ibi apri volutentur.
Vligo sordes limi vel aquae sunt. Sabulum levissimum terrae
6 genus. Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa
confecta sunt. Creta ab insula Creta, ubi melior est. Creta
Cimolia candida est, a Cimea Italiae insula dicta; quarum
altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos
sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem prae-
stat. Creta argentaria, et ipsa candida, appellata eo quod nitorem
7 argento reddat. Terra Samia a Samo insula dicta, glutinosa et
candida et linguae lenis, medicamentis et vasculis necessaria.
8 Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponi-
turque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus
aquis protinus lapis fit, undisque cottidie fortior effectus in saxum
9 mutatur; sicut argilla igne in lapidem vertitur. Sulphur voca-

1 quod] quia *B* 2 ventis *B* 3 pulverem proiecit *C* 5 fit en. *C* 6 quod] quia *B* 7 conpingitur *BT*: pingitur C^1: constitur *N*: construitur *K* 9 Lavvina *T* 10 a lave *T*: a luae *K* 11 omne *om.* *K* lutum *T* 12 apri] pari *B*: porci *KN* 13 sordes] sedes (-dis) *KN* vel] um *KN* 14 quos] quo B^1 15 confectae *ut vid.* T^1 ins. crete *T* 16 insule *T* 17 confricato *K*: contrito *C* 18 alter *B* 20 glut. et cand. *om.* *KP* (*non N*) 21 cand. ling. *B* lingua C^1 22 collibus *om.* *T* 25 ignem lapite *K*

tum quia igne accenditur; πῦρ enim ignis est. Nam vis eius et in aquis ferventibus sentitur, neque alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. Huius genera 10
quattuor. Vivum, quod foditur, translucetque et viret, quem solum ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum, quod appellant glebam, usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est; usus eius ad lanas suffiendas, quoniam candorem mollitiemque praestat. Quartum ad lychnia maxime conficienda aptum. Sulphuris tanta vis est ut morbos comitiales deprehendat nidore suo inpositus ignibus ardescens. In calice vini prunaque subdita circumferens exardescentis repercussu pallorem dirum velut defunctorum effundit.

De glebis ex aqva. Bitumen in Iudaeae lacu Asphaltite 11
emergit, cuius glebas supernatantes nautae scaphis adpropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim aestuans a terra. Spissantur autem utraque et densitate coeunt, et utraque Graeci πισσάσφαλτον appellant. Natura eius ardens et ignium cognata, et neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis: utilis ad conpages navium. Alu- 2
men vocatum a lumine, quod lumen coloribus praestat tinguendis. Est autem salsugo terrae, efficiturque hieme ex aqua et limo, et aestivis solibus maturatur. Huius species duae sunt: liquidum et spissum. Sal quidam dictum putant quod in igne 3
exiliat. Fugit enim ignem, dum sit igneum, sed naturam se-

1 πῦρ] ur *codd.* 2 et aq. *B*: ex aq. *K* 3 ardore *T* 5 vivum] unum *K*: una *B* quod] quae *B* funditur *T*: effoditur *Plin. N. H.* 35, 175 6 generibus *om. B* quod] quae *B* 8 sulfindas *BK*: sulfora indas *T*: sulfendas *C* quoniam] quo C^1 (*pro* quō, *i.e.* quoniam): quod *BK* 9 quartus . . . abtus *T* ellychnia *Plin. N. H.* 35, 175: licinia *codd.* conf. max. *K*: max. confingenda *T* 11 nitore *BKT* inp.] vel positus *T* 12 circumfereris *T* exardescentibus repercusso *codd.* 13 pallorum *B* effundet *KT*: effunditur *B* 14 in deae la. T^1: in indiae la. *B* 15 nautes cavis *T* 16 extuans *BT*: exestuans *K* 17 spissatur *CT*: spissatura *BK* utraque *om. K* et (*prius*) *om. T* 18 spissa asfalton *codd.* (spissasfaltum *C*) eius *om. K* 19 cognota C^1 et nequaquam fe. *Arev.* 20 mulieribus B^1C^1 21 voc. *om. K* 23 estibus T^1 24 in *om. T* 25 ignem *om. K* igneus *K*

duplex est via. Conpeta, quia plures in ea conpetunt viae, quasi triviae, quadriviae. Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem
relictus, et ab ambulando dictus. Orbita vestigium carri, ab 13
orbe rotae dicta. Porro actus, quo pecus agi solet. Clivosum iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod his viae praecurrentium investigentur, id est agnoscantur.

1 Conpeta ... quadriviae *om.* *KP*: quasi tr. quadr. *om.* *N* 2 quadr. quasi triv. *C* 4 et ab amb. dic. *om.* *KNP* ab *om.* *CU* (*non DF*) Orbeta *BT* vestigia carrus *T* 5 rota *T* dictae K^1 6 inter *K* Visgia *K* expresse *T* 7 quod] quia *C* instigentur *BCT* id est agn. *om.* *KNP*

LIBER XVI

DE LAPIDIBVS ET METALLIS.

1 De pvlveribvs et glebis terrae. Pulvis dictus quod
vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit nec stare
novit, sicut ait propheta (Psalm. 1, 4): 'Tamquam pulvis, quem
2 proicit ventus a facie terrae.' Limus vocatus quod lenis sit.
Caenum est vorago luti. Cinis ex incendio dicitur; ab eo enim
fit. Favilla, quod per ignem effecta sit; nam φῶς ignis est.
3 Gleba, quod sit globus; pulveris enim collectione conpingitur
et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta
4 pulvis. Labina, eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta
per derivationem a labe. Lutum vocatum quidam per anti-
phrasin putant, quod non sit mundum; nam omne lotum
5 mundum est. Volutabra appellata quod ibi apri volutentur.
Vligo sordes limi vel aquae sunt. Sabulum levissimum terrae
6 genus. Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa
confecta sunt. Creta ab insula Creta, ubi melior est. Creta
Cimolia candida est, a Cimea Italiae insula dicta; quarum
altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos
sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem prae-
stat. Creta argentaria, et ipsa candida, appellata eo quod nitorem
7 argento reddat. Terra Samia a Samo insula dicta, glutinosa et
candida et linguae lenis, medicamentis et vasculis necessaria.
8 Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponi-
turque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus
aquis protinus lapis fit, undisque cottidie fortior effectus in saxum
9 mutatur; sicut argilla igne in lapidem vertitur. Sulphur voca-

1 quod] quia *B* 2 ventis *B* 3 pulverem proiecit *C* 5 fit en. *C* 6 quod] quia *B* 7 conpingitur *BT*: pingitur *C*[1]: constitur *N*: construitur *K* 9 Lavvina *T* 10 a lave *T*: a luae *K* 11 omne *om.* *K* lutum *T* 12 apri] pari *B*: porci *KN* 13 sordes] sedes (-dis) *KN* vel] um *KN* 14 quos] quo *B*[1] 15 confectae *ut vid.* *T*[1] ins. crete *T* 16 insule *T* 17 confricato *K*: contrito *C* 18 alter *B* 20 glut. et cand. *om.* *KP* (*non N*) 21 cand. ling. *B* lingua *C*[1] 22 collibus *om.* *T* 25 ignem lapite *K*

quitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. Alii
sal a salo et sole vocatum existimant; nam aquis maris sponte
gignitur, spuma in extremis litoribus vel scopulis derelicta et
sole decocta. Sunt et lacus et flumina et putei e quibus auritur.
Dehinc in salinis ingestus sole siccatur; sed et flumina den-
santur in salem, amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque
detractis arenis colligitur, crescens cum luna noctibus; nam in
Cyrenaea ammoniacus sub arenis invenitur. Sunt et montes
nativi salis, in quibus ferro caeditur, ut lapis, renascens maius:
tantae alicubi duritiae ut muros domosque massis salis faciant,
4 sicut in Arabia. In natura quoque salis differentiae [sunt].
Nam alibi suave, alibi salsissimum: commune sal in igne crepi-
tat; Tragasaeum nec crepitat in igne nec exilit; Agrigentinum
Siciliae flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra na-
5 turam. Sunt et colorum differentiae. Memphiticus rufus est;
in parte quadam Siciliae, ubi Aetna est, purpureus; item in
eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus et lucidus ut imagines
6 reddat; in Cappadocia crocinus effoditur. Salis natura neces-
saria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat,
excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo
quippe omnis victus delectatio et summa hilaritas. Hinc et
salus nomen accepisse putatur; nihil enim utilius sale et sole:
denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam
pecudes, armenta et iumenta sale maxime provocantur ad pastum,
multo largiores lacte multoque gratiores casei dote. Corpora
etiam sal adstringit, siccat et alligat. Defuncta etiam a putre-
7 scendi labe vindicat ut durent. Nitrum a loco sumpsit vocabu-
lum; nascitur enim in oppido vel regione Aegypti Nitria, ex
quo et medicinae fiunt et sordes corporum vestiumque lavantur.

1 imica *K* 5 salinis] saliginis *B* densentur C^1 7 lunae (-ne) *BCT* 8 sunt mon. *C*: sed et mon. *K* 9 ren.] et nascens *K* 11 sunt *hab. CK*: *om. BT* 12 al. suavis *BCT*: alibis (*sic*) *K* salsimus C^1: salsimum *K* communis *K* 13 Tra. . . . crep. *om. T* tra-caseum *K* 15 rubeus *T* (*cf. Plin. N. H.* 31, 86) 16 ubi *om. T* 19 dat] reddat C^1 20 omnis cibis *T* 23 etiam et pec. *T* 24 et ium. *om. K* 25 largiore . . . gratiore *Plin N. H.* 31, 88 dote] docte C^1 27 vindicant *KT* 28 vel] et *T*

Huius natura non multum a sale distat; habet enim virtutem
salis et similiter oritur canescentibus siccitate litoribus. Aphro- 8
nitrum Graece, Latine spuma nitri est. De quo quidam ait
(Mart. 14, 58):

Rusticus es? nescis quid Graeco nomine dicar:
spuma vocor nitri. Graecus es? aphronitrum.

Colligitur autem in Asia in speluncis distillans, dehinc siccatur
sole. Optimum putatur si minime fuerit ponderosum et maxime
friabile, colore pene purpureo. Chalcantum dictum quia chal- 9
citis est thymum, id est flos; unde et apud Latinos aeris flos
appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus; olim in Hi-
spaniae puteis vel stagnis id genus aquae habentibus, quam de-
coquebant et in piscinas ligneas fundebant, adpendentes super
eas restes lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis
acinis adhaerebat, sicque eiectum siccabatur diebus triginta.
Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc 10
diffusum in quosdam botros solidatur: fit et in scrobibus cavatis,
quorum e lateribus decadentes guttae coalescunt: fit et salis
modo ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis
est ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat
adstringendi ut non valeant mordere.

De lapidibvs vvlgaribvs. Lapis a terra tamquam densior III
etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus quod laedat pe-
dem. Lapis mollis est et sparsus; saxa haerent et a montibus
exciduntur; petra Graecum est; silex est durus lapis, eo quod

2 Afro enim nitrum *B* 3 spama *B*¹ 6 Gr. es afronitru *BCT*: Gr. est afronitro *K* 9 Calecantinum *T* calcidis *BK* *fort.* quasi χαλκὸς, id est aes, et ἄνθος, id est flos 11 nunc *CTU*: non *BK* 12 quando coquebant (quo-) *codd.* 13 et . . . fund. *om.* *K* lineas *codd.* (*etiam* *U*) 14 eas] arenas *K* (*non* *V*) retes *T* lapillas *B* extendentes *C*: extentis *V* similitudine vitrei acini *K* (*non* *V*) 15 adherebant *BC*: aderebant *T* effectum *K*: exemptum *Plin. N. H.* 34, 123 17 defusum *BC*¹*TV* et] etiam *C* cautis *B*¹ 18 calescunt *TV* 19 nodo et fraglantissimo *T* 20 et in urs. *K* o. aspersum *C*: oras passum *B* tantum *B* 21 ad stringendum (strig-) *BCT*: stringendi *K*: in adstringendo *Plinius* 23 quod] quia *B* 24 molis *K*: mobilis *Arev.* est spa. *K* a *om.* *C*¹ 25 pe. gr. est *om.* *K* dura *K*: dirus *B*¹

Huius natura non multum a sale distat; habet enim virtutem
salis et similiter oritur canescentibus siccitate litoribus. Aphro- 8
nitrum Graece, Latine spuma nitri est. De quo quidam ait
(Mart. 14, 58):

> Rusticus es? nescis quid Graeco nomine dicar:
> spuma vocor nitri. Graecus es? aphronitrum.

Colligitur autem in Asia in speluncis distillans, dehinc siccatur
sole. Optimum putatur si minime fuerit ponderosum et maxime
friabile, colore pene purpureo. Chalcantum dictum quia chal- 9
citis est thymum, id est flos; unde et apud Latinos aeris flos
appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus; olim in Hispaniae puteis vel stagnis id genus aquae habentibus, quam decoquebant et in piscinas ligneas fundebant, adpendentes super eas restes lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhaerebat, sicque eiectum siccabatur diebus triginta.
Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc 10
diffusum in quosdam botros solidatur: fit et in scrobibus cavatis, quorum e lateribus decadentes guttae coalescunt: fit et salis modo ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis est ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat adstringendi ut non valeant mordere.

DE LAPIDIBVS VVLGARIBVS. Lapis a terra tamquam densior III
etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus quod laedat pedem. Lapis mollis est et sparsus; saxa haerent et a montibus exciduntur; petra Graecum est; silex est durus lapis, eo quod

2 Afro enim nitrum *B* 3 spama *B*[1] 6 Gr. es afronitru *BCT*: Gr. est afronitro *K* 9 Calecantinum *T* calcidis *BK* *fort.* quasi χαλκὸς, id est aes, et ἄνθος, id est flos 11 nunc *CTU*: non *BK* 12 quando coquebant (quo-) *codd.* 13 et . . . fund. *om. K* lineas *codd.* (*etiam U*) 14 eas] arenas *K* (*non V*) retes *T* lapillas *B* extendentes *C*: extentis *V* similitudine vitrei acini *K* (*non V*) 15 adherebant *BC*: aderebant *T* effectum *K*: exemptum *Plin. N. H.* 34, 123 17 defusum *BC*[1]*TV* et] etiam *C* cautis *B*[1] 18 calescunt *TV* 19 nodo et fraglantissimo *T* 20 et in urs. *K* o. aspersum *C*: oras passum *B* tantum *B* 21 ad stringendum (strig-) *BCT*: stringendi *K*: in adstringendo *Plinius* 23 quod] quia *B* 24 molis *K*: mobilis *Arev.* est spa. *K* a *om. C*[1] 25 pe. gr. est *om. K* dura *K*: dirus *B*[1]

2 exiliat ab eo ignis dictus. Scopulus a saxo eminenti, quasi ab
speculando dictus; sive a tegimento navium, ἀπὸ τοῦ σκέπειν.
Σπήλαια Graece, speluncae Latine. Est autem rupis cavata.
3 Crepido extremitas saxi abrupta; unde et crepido vocata quod
sit abrupti saxi altitudo, sicut 'haeret pede pes densus' (Virg.
Aen. 10, 361); unde et vocatur. Cautes aspera saxa in mari,
dictae a cavendo, quasi cautae. Murices petrae in litore similes
4 muricis vivis, acutissimae et navibus perniciosae. Icon saxum
est, qui humanae vocis sonum captans, etiam verba loquentium
imitatur: icon autem Graece, Latine imago vocatur, eo quod
ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis; licet hoc
quidem et locorum natura evenit, ac plerumque convallium.
5 Calculus est lapillus terrae admixtus, rotundus atque durissimus,
et omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus quod sine
molestia brevitate sui calcetur: cuius contrarius est scrupus,
lapillus minutus et asper, qui si inciderit in calciamentum, nocet
et molestia est animo; unde et animi molestiam scrupulum dici-
6 mus: hinc et scrupea saxa, id est aspera. Cotis nomen accepit
quod ferrum ad incidendum acuat; †cotis† enim Graeco sermone
incisio nominatur. Ex his aliae aquariae sunt, aliae oleo in-
digent in acuendo, sed oleum lenem; aquae aciem acerrimam
7 reddunt. Pumex vocatur eo quod spumae densitate concretus
fiat; et est aridus, candore parvus, tantamque naturam refrige-
8 randi habens ut in vas missus musta fervere desinant. Rudus

1 ab eo ig. *CT*: ig. ab eo *BK* est dic. *B* xaxo *B* 2 σκέπειν] skepin *K*: skerin *BCT*: σκεπάζειν *Serv. ad Aen.* 1, 45 4 saxi *om. B* arubta *T* (*non U*) 5 sicut ... voc. *del. Arev. Isidori famae consulens* densor *K*: densus (*expunct.*) densusque viro vir *C* 6 vocatus *K* asp. sunt sa. *B* 7 cavando *BCK* cavatae *K* simile *B* 8 murices *B*: muricibus *dett.* Icon] Echo *Arev.* (*cf. Plin. N. H.* 36, 100), *quod sane vult dicere Isid.* 9 quod nomine *K* voces *BK* sonu captas *K* 10 icon *BC*: ico *T*: igon *K*: εἰκὼν *dett.*, *quod sane vult dicere Isid.* vocantur *B*[1] 11 ad *om. T* aliae *K* 13 lapis *B* terra *T* 14 quod] quia *B* 15 cui cont. *BK* scrupulus *K*: iserupus (*sic*) *T* 16 qui] quia *B* in *om. T* calciamento *BK* 17 iserupulum *T* 18 Cutex *B*: Cutis *KT*, *et fort. Isid.* 19 cote *codd. infra* (26, 6, *q. v.*): cutis *codd. hoc loco* enim *om. K* 20 aliae (*alt.*)] ne *T* 21 lene *BT* 23 iamiamque *K* 24 ut *om. B* vasso *B*[1]: vase *C*: vasu *K* defervere *BCT* desinat *K* § 8 (*cf.* XIX. x. 27) Rodus *K*: Rudos *BCT*

ferrum cursim desuper movebatur. Vnde factum est ut in quo-
dam templo simulacrum e ferro pendere in aere videretur. Est
quippe et alius in Aethiopia magnes qui ferrum omne abigit
respuitque. Omnis autem magnes tanto melior est quanto magis
3 caeruleus est. Gagates lapis primum inventus est in Sicilia,
Gagatis fluminis fluore reiectus; unde et nominatus, licet in
Brittania sit plurimus. Est autem niger, planus, levis et ardens
igni admotus. Fictilia ex eo scripta non delentur; incensus
serpentes fugat, daemoniacos prodit, virginitatem deprehendit;
4 mirumque, accenditur aqua, oleo restinguitur. Asbestos Ar-
cadiae lapis ferrei coloris, ab igne nomen sortitus eo quod ac-
census semel numquam extinguitur. De quo lapide mechanicum
aliquid ars humana molita est, quod gentiles capti sacrilegio
mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum,
ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem ut
5 eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. Pyrites Persicus
lapis fulvus, aeris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis,
siquidem facile scintillas emittit: hic tenentis manum, si vehe-
mentius prematur, adurit, propter quod ab igne nomen accepit.
Est alius pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui
ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quae excipiuntur
sulpure vel aliis fungis vel foliis, et dicto celerius praebet ignem.
6 Hunc vulgus focarem petram vocant. Selenites, qui Latine
lunaris interpretatur, eo quod interiorem eius candorem cum
7 luna crescere atque deficere aiunt, gignitur in Persida. Diony-

1 cursum *B*: cursu *K*: curri *T* 2 sim. efferro C^1 3 omne abigit *Arev.* (*ex Plin. N. H.* 36, 130): non ambigit *BT et fort. Isid.*: nomambet *K*: non rapit *C* 4 melius *K* 5 primi *T*: primus *C* Sic.] Cilicia *Arev.* (*ex Dioscor.* 5, 146): Lycia *Plin. N. H.* 36, 141 6 gagates C^1: Gagis *Plin.* flum. *om. K* fluere *B* 8 ig. et motus *K* 9 fugiat B^1 10 mi. *Plin.*: mirum qui *K*: m. quo (*ex corr.*) *T*: m. quod *C*: m. quia *B* restringitur C^1 Abeston *codd.* 11 ferri *B* 12 metanicum *B* 13 ars al. T^1 oblita est quia *B* gentili *K* capiti C^1 14 quoddam *B* fa. dicunt ib. *B* 16 nullum imb. *K* Piritis *CT*: Peritis *BK* 17 fulvis B^1 plurimi *B* 18 hinc *B*: in C^1 ten. si (*delet.*) ma. si *T* 20 piritis *CT*: peritis *BK* 22 sulpure *dett.*: fulgore (-ure *T*) *codd.* vel aridis f. *Arev.* (*ex Plin. N. H.* 36, 138): *fort. pro* vel f. *cum glossa* alii sfungiis (*i.e.* spongiis) vel fol. *om. K* et di.] aedito (ed.) *BK* 23 fogarem *K*: vocare C^1 vocat *BC* 24 interior B^1 25 crescere *om.* C^1

sius lapis fuscus et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita
quia, si aquae mixtus conteratur, vinum fragrat, et quod in illo
mirum est, ebrietati resistit. Thracius niger et sonorus; nasci- 8
tur in flumine cuius nomen est Pontus in Equitia. Phrygius 9
lapis ex loco traxit vocabulum; nascitur enim in Phrygia, colore
pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Vritur
antea vino perfusus flatusque follibus donec rubescat, ac rursus
dulce vino extinguitur ternis vicibus, tinguendis vestibus tantum
utilis. Syrius lapis a Syria, ubi reperitur, appellatus: hic integer 10
fluctuari traditur, comminutus mergi. Arabicus similis est eboris 11
sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem sucum dimittit croco
similem. Iudaicus lapis albus est atque in schemate glandis, 12
scripturis subinvicem modulatus, quas Graeci γραμμὰς vocant.
Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus: et est gravis et 13
candidus, poliendo auro utilis. Memphitis vocatus a loco 14
Aegypti; et est gemmantis naturae. Hic tritus atque in his
quae urenda sunt et secanda ex aceto inlinitus ita obstupescere
facit corpus ut non sentiat cruciatum. Sarcophagus lapis dictus 15
eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies
absumuntur; σορὸς enim Graece arca dicitur, φαγεῖν comedere.
Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et
eiusdem generis in oriente saxa, quae etiam viventibus alligata
erodunt corpora. Mitiores autem servandis corporibus nec 16
absumendis haematites appellatus, eo quod cote resolutus in
colorem veniat sanguinis. Est autem ammodum lividus; est et
ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypti, Babylonia et Hispania.

1 autem *om.* *B* 2 mixtus] exitus *T* fraglat *T*: flagrat *BCK* quod illum *T* 3 resistat *C*[1] 4 equicia *BK*: Scythia (Squitia *vel* Esquitia) *Arev.* 6 auritur *T* 8 dul. vinum *B* instinguitur *K* 9 Syria] Syro insula *Plin. N. H.* 36, 130 reppertur appellatur *K* 10 fluctuare *C* simili *T* ebori *dett.* 11 cutem *BKT* sucus *K* 13 voc.] appellant *T* 15 poliendi aurum *BCT*: polienti aurum *dett.* Memfiti *K* 16 et *om.* *T* 17 arenda *ut vid.* *T* 20 adsumuntur (ass-) *BKT*: adsumantur *C* soros *CT*: soror *B*: sarcorus *K* *vix pro* σάρξ *corr.* (*ex* VIII. xi. 85) σορός arca] caro *dett.* fagus (-gos *K*) *codd.* 21 in traia (*delet.*) troadae *K* 22 viventia *K* 23 erudunt *K*: erodiant (-unt?) *T* Mit. . . . abs. *del. Arev.* aut *CKTU* 24 adsumendis *K*: -tis *B*: -tes *TU*: absumentes *C* cute *codd.* 25 liv. et ferr. *CK*: liv. est ferr. *U* 26 Aegypto *dett.* babiloniae et ispaniae *C*

sius lapis fuscus et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita
quia, si aquae mixtus conteratur, vinum fragrat, et quod in illo
mirum est, ebrietati resistit. Thracius niger et sonorus; nasci- 8
tur in flumine cuius nomen est Pontus in Equitia. Phrygius 9
lapis ex loco traxit vocabulum; nascitur enim in Phrygia, colore
pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Vritur
antea vino perfusus flatusque follibus donec rubescat, ac rursus
dulce vino extinguitur ternis vicibus, tinguendis vestibus tantum
utilis. Syrius lapis a Syria, ubi reperitur, appellatus: hic integer 10
fluctuari traditur, comminutus mergi. Arabicus similis est eboris 11
sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem sucum dimittit croco
similem. Iudaicus lapis albus est atque in schemate glandis, 12
scripturis subinvicem modulatus, quas Graeci γραμμὰς vocant.
Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus: et est gravis et 13
candidus, poliendo auro utilis. Memphitis vocatus a loco 14
Aegypti; et est gemmantis naturae. Hic tritus atque in his
quae urenda sunt et secanda ex aceto inlinitus ita obstupescere
facit corpus ut non sentiat cruciatum. Sarcophagus lapis dictus 15
eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies
absumuntur; σορὸς enim Graece arca dicitur, φαγεῖν comedere.
Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et
eiusdem generis in oriente saxa, quae etiam viventibus alligata
erodunt corpora. Mitiores autem servandis corporibus nec 16
absumendis haematites appellatus, eo quod cote resolutus in
colorem veniat sanguinis. Est autem ammodum lividus; est et
ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypti, Babylonia et Hispania.

1 autem *om.* *B* 2 mixtus] exitus *T* fraglat *T*: flagrat *BCK* quod illum *T* 3 resistat C^1 4 equicia *BK*: Scythia (Squitia *vel* Esquitia) *Arev.* 6 auritur *T* 8 dul. vinum *B* instinguitur *K* 9 Syria] Syro insula *Plin. N. H.* 36, 130 reppertur appellatur *K* 10 fluctuare *C* simili *T* ebori *dett.* 11 cutem *BKT* sucus *K* 13 voc.] appellant *T* 15 poliendi aurum *BCT*: polienti aurum *dett.* Memfiti *K* 16 et *om.* *T* 17 arenda *ut vid.* *T* 20 adsumuntur (ass-) *BKT*: adsumantur *C* soros *CT*: soror *B*: sarcorus *K* *vix pro* σάρξ *corr.* (*ex* VIII. xi. 85) σορός arca] caro *dett.* fagus (-gos *K*) *codd.* 21 in traia (*delet.*) troadae *K* 22 viventia *K* 23 erudunt *K*: erodiant (-unt?) *T* Mit. . . . abs. *del.* *Arev.* aut *CKTU* 24 adsumendis *K*: -tis *B*: -tes *TU*: absumentes *C* cute *codd.* 25 liv. et ferr. *CK*: liv. est ferr. *U* 26 Aegypto *dett.* babiloniae et ispaniae *C*

17 Androdamantus colore niger, pondere et duritia insignis, unde
et nomen traxit, praecipuus reperitur in Africa. Trahere autem
in se argentum vel aes dicitur, quique adtritus, ut haematites, in
18 colorem redigitur sanguinis. Schistos invenitur in ultima Hi-
19 spania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis. Amiantos
appellatus a veteribus eo quod, si ex ipso vestis fuerit contexta,
contra ignem resistat et igni inposita non ardeat, sed splendore
accepto nitescat; et est scissi aluminis similis, veneficiis resistens
20 omnibus, specialiter magorum. Batrachites similis est testae
laminis scissibilis. Galactites colore cinereus, gustu suavis;
sed ideo vocatus quod quiddam de se lacteum adtritus dimittat.
21 Obsius lapis niger est translucidus et vitri habens similitudinem.
Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras redden-
das. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India et in
Sam⟨ni⟩o Italiae. Mithridax lapis Euphratis sole [re]percussus
22 coloribus micat variis. Aetites lapides reperiuntur in nidis aqui-
larum. Aiunt binos inveniri, marem et feminam, nec sine his
parere aquilas: horum masculus durus, similis gallae, subrutilis;
femineus vero pusillus ac mollis. Alligati partus celeritatem
faciunt, etiam aliquibus aliquid vulvae excidunt, niso cito par-
23 turientibus auferantur. Phengites Cappadociae lapis, duritia
marmoris, candidus atque translucens; ex quo quondam tem-
plum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis

1 Andromatus *K*: Androdomatus *B*: Androdamanta (*acc. casu*) *Plin. N. H.* 36, 146 color *T* et] pro *K* 3 ematitis *K*: amatites *T*: ematites *BC* 4 Iscistos *B*: Iscistus (*ex* Isciscitus) *K*: Icistos *T*: Escistos *C* 5 friabilis *CK*: fricabilis *BT* Amianthus (*ex* -tu-) *K*: Amantos *T*: Amianthos *BC* 6 appellatur *ut vid. C* contincta C^1 7 igne *B* 8 veneficis *T* 9 Batrices *B*: Ostracites *Arev.* (*sed Isidori error subest*) 10 laminis scissibilis *K*: laminis aescissibilis B^1: laminose scissibilis *T*: lamminosae aescis similis C^1: laminosus scissibilis *Dioscorides latinus* Galacontes *K* 11 id. sic voc. *K* quo quidam *T* de se *om.* B^1 12 Obsius B^1KT: Obsidius *C* nig. lap. est *B* 13 speluncis *C* reddens *B* 15 samo *codd.*: Samnio *Plin. N. H.* 36, 197 Mitridas *BT*: Mitritas *K*: Mitredas C^1 percussus *codd.* XVI. xii. 2 16 aquarum C^1 17 invenire BC^1K 18 pare *K* aquilam *C* durus *om. K* subrutilus *C*: subrutulis *K* 19 vero vero pu. *K* alligatus C^1 20 a quibus *B*: *om. T* 21 Fingites *codd.* duritiae *B* 23 a quondam re. *B*

claritas intus diurna erat. ⟨Ch⟩emites ebori similis, in quo 24
Darium conditum ferunt, Parioque similis candore et duritia,
minus tantum ponderosus, qui porus vocatur. Ostracites vocatus 25
quod similitudinem testae habeat: usus eius pro pumice. Me- 26
lanites lapis dictus est eo quod melleum et dulcem sucum
emittat. Smyris lapis asper et indomitus et omnia adterens, ex 27
quo lapide gemmae teruntur. Chrysites colore similis ochrae 28
invenitur in Aegypto. [H]ammites similis nitro, sed durior, 29
gignitur [in] Aegypto vel [in] Arabia. Thyites nascitur in 30
Aethiopia veluti viridis, sed lacteus cum resolvitur, remordens
vehementer. Coranus albus est duriorque Pario. Molotius 31, 32
veluti viridis et gravis invenitur in Aegypto. Tusculanus, a 33
loco Italiae dictus, dissilire igni traditur. Sabinus fuscus addito 34
oleo etiam lucere fertur. Est et quidam viridis lapis vehementer
igni resistens. Siphnius mollis et candidus, excalfactus oleo 35
nigrescit atque durescit. Lapides quoque medicinalium mor- 36
tariorum et pigmentorum usibus apti: etesius praecipuus et
inde chalazius; Thebaicus quoque et basanites lapides nihil ex
sese remittentes. Specularis lapis vocatus est quod vitri more 37
transluceat; repertus primum in Hispania citeriori circa Sego-
bricam urbem. Invenitur enim sub terra et effossus exciditur
atque finditur in quamlibet tenues crustas.

1 diuturna *K* Chernites *edd.*: C(h)emites *codd. Plinii N. H.* 36, 132: Emites *codd.* (*pro* Cemites, *tanquam* C, *i.e. capitulum novum*, emites?) eboris *B* 2 arium *T* pario sim. *C* duria *T* 3 tantum] tamen *C* purus *K* Ostracides *BK* 4 habeat *BCK*: habet *T* Melitinus *Plin. N. H.* 36, 140 5 est *om. C* dulce sucus *K* 6 remittat *Plin.* Hismiris *B*[1] *ut vid. KT*: Ismiris *C* atterrens *CK* 7 lapides *K* teruntur *BCK*: tundantur *T* Crisites *codd.*: Chrysitis *Plin. N. H.* 37, 179 C. lapis col. *K* ocreae (-ree) *codd.* 8 Amnites *codd.* (Amanites *B*) 9 in *hab. K*: *om. BCT* in *hab. T*: *om. BCK* Thyites *Arev.* (*ex Dioscor.*): Vi (*vel VI*) *T*: *VI C*[1]: *om. BK* *Quae quomodo explicem haereo* 11 Molotius *BKT*: Moloctius *C*: Morocthius (?) *Arev.* (*ex Dioscor.*) 12 veluti *om. T* et gravis *T*: et grandis *CD*: et grans *B*[1]: *om. K* Tuscanus *C* 13 disiliri *K* fuscus] lapis *K* 14 fetr *T*[1] 15 Sifnius *T*: Sifinius *BCK* ca. sed exc. *K* 16 atque] aqua *K* mortarium et pulmentorum *K* 17 ethesius *T*: edesius *BCK* praec. *om. T* et in.] deinde *K* 18 chal.] colaticus *codd.* basanitis *T*: basanitus *C*[1]: bosanites *K* 19 se *KT* (*ex corr., ut vid.*) 21 enim *om. K* effossum *K* 22 quaslibet *K* tenuas *T*

V DE MARMORIBVS. Post lapidum genera veniemus ad mar-
mora. Nam inter lapides et marmora differentia est. Nam
marmora dicuntur eximii lapides, qui maculis et coloribus com-
mendantur. Marmor sermo Graecus est a viriditate vocatus,
et quamvis postea et alii coloris inveniantur, nomen tamen
2 pristinum a viriditate retinuerunt. Marmorum colores et genera
innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur,
sed multa sub terra sparsa sunt et pretiosissimi generis, sicut
Lacedaemonium viride cunctisque hilarius, repertum prius apud
3 Lacedaemonios, unde et vocabulum traxit. Ophites serpentium
maculis simile, unde et vocabulum sumpsit. Duo eius genera:
4 molle candidum, nigrum durum. Augusteum et Tiberium in
Aegypto Augusti ac Tiberii primum principatu reperta sunt.
Differentia eorum est ab ophite, quum illud, ut praediximus, ser-
pentium maculis sit simile, haec maculas diverso modo colligunt.
Nam Augusteum undatim est crispum in vertices; Tiberium
5 sparsa, non convoluta, canitie. Porphyrites in Aegypto est ru-
bens, candidis intervenientibus punctis. Nominis eius causa
6 quod rubeat [ut] purpura. Basanites ferrei coloris sive duritiae;
unde et nomen ei datum est: inventus in Aegypto et Aethiopia.
7 Alabastrites lapis candidus, intertinctus variis coloribus, ex
quo Evangelici illius unguenti vasculum fuit. Cavant enim hunc
ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur.
Nascitur circa Thebas Aegyptias et Damascum Syriae, ceteris
8 candidior, probatissimus vero in India. Parius candoris eximii,
lygdinus cognomento: hic apud Paron insulam nascitur, unde

1 veniamus *K* 2 nam (*alt.*) *om. K* 3 quae (que) mac. *BT* 4 Gr. ser. *C* vocatum *K* 5 quodvis *B* coloris *BT*: colores *CK* tamen] autem *B* 8 sicut] sunt *T* 9 viridiore *K* cunctis rep. (*om.* hil.) *BK* 11 similes *K*: similis *B*: simile est *C* 12 Auguste vel et *B* 13 aegypti C^1 ac] et *C* principatus *B* 15 similis *codd.* maculis *BK* 16 undatum *T* vertice *T* 17 convolata C^1 Porphireticum *K*: Purpuritis *BCT* in] ex *BCT* ru. et cand. *K* 18 candidus *BT*: candidum *C* 19 ut *hab. CK*: *om. BT* ferreo *K* colore *BK* duritia (-cia) *BCK* 20 ei nomen *B* inventum *K*: inventum est *C* 21 Alabastritus B^1*K*: Alabastris *CT* interinstinctus *B*: interextinctus *T* (*haec pro* interstinctus) 22 angelicae B^1 (*pro* Evangelicae) 25 probatissimum *K* in *om. T* 26 ligdinus *codd.*

et Parius nuncupatus. Magnitudo eius, qua lances craterasque
non excedat; unguentis et ipse aptus. Corallíticus in Asia reper- 9
tus, mensurae non ultra cubita bina, candore proximo eboris et
quadam similitudine. E diverso niger Alabandicus terrae
suae nomine nuncupatus, purpurae aspectu similis. Iste in
oriente igni liquatur atque ad usum vitri funditur. Thebaicus 10
interstinctus aureis guttis invenitur in parte Aegypti adscripta,
coticulis ad terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens.
Syenites circa Syenem vel Thebas nascitur. Trabes ex eo fecere 11
reges. Marmora autem, quae in officinis rupibusque gignuntur: 12
ex quibus Thasius diversi coloris maculis distinctus, cuius pri-
mum usum insulae Cyclades dederunt. Lesbius lividior est 13
paulo huic, sed et ipse diversi coloris maculas habens. Corin- 14
theus ammoniacae guttae similis cum varietate diversorum co-
lorum. Corintho primum repertus. Ex eo columnae ingentes
liminaque fiunt ac trabes. Caristeum viride, optimum; nomen 15
ab aspectu habens, eo quod gratus sit his qui gemmas sculpunt;
eius enim viriditas reficit oculos. Numidicum marmor Numidia 16
mittit: ad cutem sucum dimittit croco similem, unde et nomen
accepit; non crustis, sed in massa et liminum usu aptum. Lu- 17
culleum marmor nascitur in Melo insula; cui Lucullus consul
nomen dedit, qui delectatus illo primus Romam invexit; solum-
que pene hoc marmor ab amatore nomen accepit. Est et Lu- 18
nensis. Tephrias appellatus a colore cineris, cuius lapidis alligatio

1 et *om.* *T* nuncupatur (*ut vid.*) *C* quae *K* 2 excidat *B* Corallitus *ex* -tiis *K* 3 proxima C^1 et *Plin. N. H.* 36, 62: ad (*pro* at?) *BCK*: *om.* *T* 4 quodam s. *I*: quandam similitudinem *CK* e] a C^1 alabantdicus *B* 5 suo *T* purpureo *C* 7 intertinctus *C*: interinstinctus *BT* in Africae parte Aegypto adscripta *Plin. N. H.* 36, 63 8 codiculis *B*: codicolis *K*: cudiculis C^1 terrenda *BC* naturae *K* 9 Sienis *K* sien ** vel B^1: sienum *K* facere *T* 10 officiis *B* gignitur *K ante corr.* 11 itasius *codd.* (*pro* i *vel* primum Tha.?) colores *K* miraculis B^1 12 ciclade *B*: c*iclade T^1 13 hoc *dett.* ipse et *C* div. colores *K* (*pro* diversicolores?): versicolores *Plin. N. H.* 36, 44 Corinteus *BT*: Corintius *CK* 17 sculfiunt *T*: sculp*unt *B* 19 ad ... dimittit *om.* *T* cute *K*: cotem *C* 20 usum (hu-) *KT* 21 Melo *Plin. N. H.* 36, 50: theo *BK*: ceo C^1: chio *T* cuius *B* 22 quia *C* 23 et est *T* luniensis *CT*: liniensis B^1K 24 tefrian *KT* (*et Isid.*): tefrina *B*: tefria C^1 allegatio C^1

19 contra serpentes laudatur. Ebur a barro, id est elephanto, dictum. Horatius (Epod. 12, 1):

Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima barris?

VI De gemmis. Post marmorum genera gemmae secuntur, quae multum auri decorem tribuunt venustate colorum. Primordia eius a rupe Caucaso. Fabulae ferunt Prometheum primum fragmentum saxi eius inclusisse ferro ac digito circum-
2 dasse, hisque initiis coepisse anulum atque gemmam. Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus nos ea tantum quae principalia sunt sive notissima adnotavimus. Gemmae vocatae quod instar gummi transluceant. Pretiosi lapides ideo dicti sunt quia care valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est magnum et pretiosum vocatur; sicut et in Samuelis volumine legitur (1 Reg. 3, 1): 'Et sermo Domini pretiosus erat in Israel,' hoc est rarus.

VII De viridioribus gemmis. Omnium gemmarum virentium smaragdus principatum habet, cui veteres tertiam post margaritas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viriditate vocatus; omne enim satis viride amarum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior huic austeritas est; nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Sculpentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum est, sicut speculum ita imagines reddit. Quippe Nero Caesar gladia-
2 torum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani: colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone; tunc enim tellure deoperta

1 aelefanto *T*: ab elefanto *K*: elefanti *B* 5 auro *K* decore *K* venustatem *B* 6 caucasea *K*: caucasi *Plin. N. H.* 37, 2 fuerunt *T* 7 fragmenta *K* 8 his qui *T* 9 e] de *K* 11 quia in instar *B* 13 possunt *BC*[1] seu quia *B* raro *K* sunt *C* 14 sicut in *K* 18 cuius *T* margaritos *B*[1]*T* 20 vocatus *BCT*: dictus *K* 22 viriditatem repercusso aere *K* percussum *T*[1] 23 gemmis *B* 25 seculum *K* gladiorum *K* 26 exspectabat *B* 27 meliores *K* Scythici *om. T* scithaga *K* 28 locum *om. K*: lucem *ut vid. T*[1] bractiani *B*[1] commissoriis *T*

intermicant, quia his ventis arenae maxime moventur. Tertium
Aegyptii habent. Reliqui in metallis aerariis inveniuntur, sed
vitiosi; nam aut aeri, aut plumbo, vel capillamentis, vel sali[s]
similes notas habent. Smaragdi autem mero et viridi pro-
ficiunt oleo, quamvis natura inbuantur. Chalcosmaragdus 3
dicta quod viridis sit et turbida aereis venis. Haec in Aegypto
vel Cypro insula nascitur. Prasius pro viridanti colore dictus, 4
sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret.
Tertium distinctum virgulis tribus candidis. Beryllus in India 5
gignitur, gentis suae lingua nomen habens, viriditate similis
smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sex-
angulas formas, ut hebetudo coloris repercussu angulorum
excitetur; aliter politus non habet fulgorem. Genera eius
novem. Chrysoberyllus dictus eo quod pallida eius viriditas 6
in aureum colorem resplendeat. Et hunc India mittit. Chryso- 7
prasus Indicus est, colore . . ., porri sucum referens, aureis
intervenientibus guttis, unde et nomen accepit. Quem quidam
beryllorum generi adiudicaverunt. Iaspis de Graeco in Lati- 8
num viridis gemma interpretatur: ias quippe viride, pinasin
gemma dicitur. Est autem smaragdo subsimilis, sed crassi
coloris. Species eius decem et septem. Volunt autem quidam
iaspidem gemmam et gratiae et tutelae esse gestantibus, quod
credere non fidei, sed superstitionis est. Topazion ex virenti 9
genere est omnique colore resplendens, inventa primum in
Arabiae insula, in qua Trogodytae praedones fame et tempestate
fessi quum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula

1 qu. vi venti *K* 2 reliqua *C*[1]*T*: reliqua genera *Plin. N. H.* 37, 66 3 aere *BCT* lapillamentis *codd.* (*et Isid.*?) 5 Calcumsmaragdus *BK* 6 aeres *B*[1] haec *om. T* 7 viriditati *K* 8 vili *K* punctis] guttis *K* 9 distinctis *K* 10 sua *T* a vir. *C* 11 sexangulos *B*[1]: -li *C* 12 bitudo *T* repercussum *T*: repercusso *B* 14 Clisoberillus *T* 16 col. pallidiore *Plin. N. H.* 37, 77 ferens *T* 18 gen. adiud. *Solinus* 52, 62: generis iudicaverunt *BCK*: generi vindicaverunt *T* 19 viride] viridis *K* pinasin *KT* (-in *an* -im *incert.*): pinnasin *C*: pinnasim *B* 20 similis *K* 21 speciem *T* 22 tut.] utile *B* gustantibus *K* quod] que (*i.e.* quae) *B* 23 Topation *KT* 25 trogoditae *B*: trocodite *K*: tragoditae (-te) *CT* praedone *C*[1] 26 radicem *K*

postea quaesita nebulis cooperta tandem a navigantibus inventa.
Sed ob hoc locus et gemma nomen ex causa accepit; nam
τοπάζειν Trogodytarum lingua significationem habet quaerendi.
Est autem amplissima gemmarum; eadem sola nobilium limam
10 sentit. Genera eius duo. Callaica colore viridi, sed pallens et
nimis crassa; nihil iucundius aurum decens; unde et appellata.
Nascitur in India vel Germania in rupibus gelidis, oculi modo
11 extuberans. Molochites spissius virens et crassior quam
smaragdus a colore malvae nomen accepit, in reddendis lau-
12 data signis. Nascitur in Arabia. Heliotropia viridi colore et
nubilo, stellis puniceis supersparsa cum sanguineis venis. Causa
nominis de effectu lapidis est; nam deiecta in labris aeneis
radios solis mutat sanguineo repercussu; extra aquam autem
speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus eius sub-
euntem lunam ostendens. Magorum inpudentiae manifestissi-
mum in hoc quoque exemplum est, quoniam admixta herba
heliotropio quibusdam additis precationibus gerentem conspici
negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in Aethiopia.
13 Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis
est ut permeantes naves e profundo petat, et carinis ita tena-
14 citer adhaereat ut nisi abrasa parte ligni vix separetur. Myrrhites
dicta est quod in ea myrrhae color est. Conpressus autem
usque ad calorem nardi spirat suavitatem. Aromatitis reperitur
in Arabia vel Aegypto, myrrhae coloris et odoris; unde et
15 nomen habet. Melichros bicolor ex una parte viridis, ex

1 neb. operta *C*: nebulusque operta *T* 3 topazin *T* (*cf. Plin. N. H.* 37, 108): topezim *K*: topazim *B*: topazion *C* trogoditarum *BCT*: trocoditarum *K* ha. querenti *T*: querentis ha. *K*: ha. quaerentis *BC* 5 Calalica *T*: Callica *C*[1] colorem *T* vi. et *K*: viridis et *BT*: viridens et *C*[1] pa. nim. *T*[1] 6 auro *K* appella *K* 7 in (*alt.*)] de *K* 8 urens *BC*[1] quamvis sm. *K* (*pro* quam ism.) 10 Eliotropia *CT*: Elictropia *B*: Electropia *K* 11 superasparsa *T*: persparsa *K* 12 nomini *BC* lapidum *B* 13 radio *B* sanguine *C*[1] 14 so. recipit *C* 15 magnorum *B* impudentia *C* 16 quoniam] quod *K* 17 eliotropio *CT*: elictropio *B*: electropio *K* quidam *K* atitis *T* praecantationibus *K* 18 nequent *K* 19 Sagada *T*: Sacida *B*[1]*K* 20 e *om. T* 21 abra *K* 22 eo *B* congressus *K* 23 colorem *BK* spira *T* aromatidis *BK* 24 morrae *K*: murraei (-ei) *BC* 25 Melicros *C*: Melecros *KT*: Meletros *B*

altera melli similis. Choaspitis a flumine Persarum dicta est, 16
ex viridi fulgoris aurei.

DE RVBRIS GEMMIS. Corallius gignitur in mari, forma VIII
ramosus, colore viridi sed maxime rubens. Bacae eius candidae
sub aqua et molles; detractae confestim durantur et rubescunt,
tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari evellique retibus
solet, aut acri ferramento praecidi, qua de causa corallius voci-
tatus. Quantum autem apud nos margaritum Indicum pretio-
sum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus
resistere adfirmant, si creditur. Sardius dicta eo quod reperta 2
sit primum a Sardis: haec rubrum habet colorem marmoribus
praestans, sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque.
Onyx appellata quod habeat in se permixtum candorem in 3
similitudinem unguis humanae. Graeci enim unguem ὄνυχα
dicunt. Hanc India vel Arabia gignit: distant autem invicem;
nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis, Arabica
autem nigra est cum candidis zonis. Genera eius quinque.
Sardonyx ex duorum nominum societate vocata; est enim ex 4
onychis candore et sardo. Constat autem tribus coloribus;
subterius nigro, medio candido, superius mineo. Haec sola
in signando nihil cerae avellit. Reperitur autem apud Indos
et Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque. Haema- 5
tites rubore sanguineus, ac propterea haematites vocatus; αἷμα
quippe sanguis est. Gignitur in Aethiopia quidem principalis,
sed in Arabia et in Africa invenitur. De qua promittunt magi
quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. Sucinus, quem 6
appellant Graeci ἤλεκτρον, fulvi cereique coloris, fertur arboris

1 Coaspitis *BT ut vid.*: Coaspites *C*: Choaspides *K* 4 *vel* viridis et bacae *C*: bene (*i.e.* venae) *T*: viae *BK* (*pro* uvae?) 5 aqua mollis detractus *K* duratur et rubiscet *K* 6 lapidiscit *K*: lapides fiunt *C*[1] occupari *BCT* (*cum codd. Plin. N. H.* 32, 22): aucupari *K* 7 acri *om. K* voc. est *K*: vocitatur *B* 9 corallius *K* 10 Sardus *BT* 11 rubum *T* 12 gemmis *B*[1] vil. est *C* 13 ca. et sim. *K* 14 grece *C*[1] 16 hab. et alb. *K* 19 sarda *Plin. N. H.* 37, 86 au. et trib. *T* 20 superi minio *K* 21 avellit *CT*: evellit *BK* 23 *αἷμα*] emat *BKT*: emath *C* 24 sed princ. *BCK* 25 sed et in *Plin. N. H.* 37, 169 26 quidam *BT*: quoddam *K* barb. *BCK*: labrorum *T* quam *T* 27 cerei *Plin. N. H.* 37, 33: certique *codd.* (*ex* ceroque *K*)

sucus esse et ob id sucinum appellari. Electrum autem vocari
fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaethonte fulminis
ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos,
lacrimis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum
amnem; et electrum appellatum quoniam sol vocitatus sit
Elector plurimi poetae dixere. Constat autem eum non esse
sucum populi, sed pineae arboris; nam accensus taedae nidore
7 fragrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut
gummis, densaturque ut crystallum rigore vel tempore. Ex ea
fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia. Vocari
autem a quibusdam harpaga, eo quod adtritu digitorum accepta
caloris anima folia paleasque et vestium fimbrias rapiat, sicut
magnes ferrum. Quocumque autem modo libeat tinguitur;
8 nam anchusae radice conchylioque inficiuntur. Lyncurius
vocatus quod fiat ex urina lyncis bestiae tempore indurata. Est
autem, sicut et sucinum, fulva, adtrahens spiritu folia pro-
pinquantia.

IX De pvrpvreis. Inter purpureas gemmas principatum
amethystus Indicus tenet. Amethystus purpureus est permixto
violacio colore; et quasi rosae nitor, et leniter quasdam flam-
mulas fundens. Alterum eius genus descendit ad iacinthos.
Causam nominis eius afferunt quia sit quiddam in purpura
illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem
2 sculpturis facilis: genera eius quinque. Sapphirus caeruleus
est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos; optimus apud
3 Medos, nusquam tamen perlucidus. Iacinthus ex nominis sui
flore vocatus. Hic in Aethiopia invenitur, caeruleum colorem
habens. Optimus, qui nec rarus est nec densitate obtunsus,

1 app.] vocari *C* 2 fluminis *T ante corr.* C^1 3 int. ic. *C* 4 beridanum *K* 6 su. non esse *K* 7 piniae *B*: pini *K* nitore *T*: nitorem *K* 8 fraglat *CT*: flagrat *K* in *om.* C^1 9 gummi *C* tepore *CKT* 12 coloris C^1 14 inficitur *C* 15 tepore *C* 16 sicut *om.* T^1 spiritum *T* 20 nitior B^1 21 iaquintos *BKT* (-tus): iacintos *C* 22 eius *om.* *B* quoddam *T* 23 uni *T* 25 optimos B^1 26 numquam *T* perlucidum *B* Iachinthus *K*: Iacintus *B*: Yacintus C^1: Iaquintus *T* 27 fulgore *C* vocatur *B* 28 rarus] russus *T*: clarus *Schwarz*

sed ex utroque temperamento lucet purpuraque refulgens; hic
autem non rutilat aequaliter. Sereno enim perspicuus atque
gratus est, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit, in
os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen
invictus. Nam adamante scribitur et signatur. Iacinthizonta
Indicus et iacinthum prope referens. Quidam autem eorum
crystalli similes capillamentis intercurrentibus obscurantur; ex
quo etiam vitio illorum nomen est. Amethystizontas appellatus 5
quia eius extremus igniculus in amethysti violam exit. Cheli- 6
donia ex hirundinum colore vocata; et duorum est generum,
quarum una ex altera parte purpurea, et alia purpurea nigris
intervenientibus maculis. Cyanea Scythiae gemma caeruleo 7
coruscans nitore, pura, interdum et punctulis intermicantibus
auratis pulvisculis varians. Rhoditis rosea est; et ex eo nomen 8
accepit.

De candidis. Margarita prima candidarum gemmarum, X
quam inde margaritum aiunt vocatum quod in conchulis maris
hoc genus lapidum inveniatur; inest enim in carne cochleae
calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus: gignitur autem
de caelesti rore, quem certo anni tempore cocleae hauriunt.
Ex quibus margaritis quidam uniones vocantur, aptum nomen
habentes, quod tantum unus, numquam duo vel plures simul
reperiantur. Meliores autem candidae margaritae quam quae
flavescunt. Illas enim aut iuventus aut matutini roris conceptio
reddit candidas; has senectus vel vespertinus aer gignit obscuras.
Paederos secunda post margaritum candidarum gemmarum. 2
De qua quaeritur in quo colore numerari debeat totiens iactati
per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris praerogativa

1 sed *om. K* utraque *B* luce *CT*: lucis (?) *Solin.* 30, 32 5 et scrib. et *T* signitur *K* Iacintizonta *CK*: Iaquintizonta *T*: Iacointizonta *B* (-tas *acc. plur.*, *Solin.* 52, 63; *hinc error Isidori*) 6 illorum *T* 8 vitia C^1 Am.] *Isidori error ex Plin. N. H.* 37, 93 *ortus est* appellatur *C*: appellatas B^1 10 erundino *K* 11 purp. al. purp. *C* 14 pulvusculis B^1T Rotidis *BT* et *om. K* 17 quem *BT* marinis *K* 18 invenitur *K* 21 uniores C^1 aptum *om. K* 22 duo vel tres vel pl. *C* 24 flavae sunt *K* inventus C^1 iuv. matutino *K* 25 candidas *om. K* 26 Pedoros *BCT*: Pedorus *K* secundam *K*: -das C^1

3 vocabulo facta sit. Asterites candida est, inclusam lucem con-
tinens veluti stellam intus ambulantem, redditque solis candi-
4 cantes radios; unde et nomen invenit. Galactitis lacteus est,
qui adtritus reddit sucum album ad lactis saporem, feminis
nutrientibus inligata fecundat ubera; infantium quoque collo
suspensa salivam facere fertur, in ore autem liquescere et
memoriam adimere. Mittunt eam Nilus et Achelous amnes.
Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum galactiten vocant.
5 Chalazias grandinis et candorem praefert et figuram, duritia
quoque invicta, ut adamas; etiam in ignes posita manere suum
6 frigus. Solis gemma candida est, traxitque nomen quod ad
7 speciem solis in orbem fulgentis spargit radios. Selenites
translucet candido melleoque fulgore, imaginem continens lunae;
quam iuxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui
8 atque augeri. Nascitur in Persida. Cinaedia invenitur in
cerebro piscis eiusdem nominis, candida et oblonga. Prae-
sagare his ferunt maris signa tranquillitatis vel tempestatis.
9 Beli oculus albicans pupillam cingit nigram e medio aureo ful-
gore lucentem, et propter speciem Assyriorum regi Belo dica-
10 tam; unde et appellata. Epimelas dicitur quum in candida
11 gemma superne nigricat color; unde et nomen habet. Exebenus
speciosa et candida, qua aurifices aurum poliunt.

XI De nigris. Achates reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros et albos iunctos et variatos, similis haematiti. Magi suffitu earum, si creditur,

1 Asteritis *K* luce *K* 2 albulantem *K* reddet quae B^1: reddet quasi *K* 3 Galactites *C* 4 ad *BCK*: et *T* 5 fecunda *K* 6 suspenso C^1 7 acelaus *T*: acelaos *C*: acelonus *B* 8 vocent *C* 9 Galatias *codd.* grandinum *codd. infra* (XIII. 4) profert *T* et fig. et du. *C* duritiam *BK* 10 invictam *K* adamans *BKT* ignem *B*: igne *CK* sucum C^1 11 traxit quoque *K* 12 orbe *C* fulgentes *BT* Solenitis *KT*: -tes B^1 14 quae *K*: quod *B* diem *K ante corr.* 15 Cimedia *BCT*: Cimidia *K* 16 praesagire *Plin. N. H.* 37, 153 17 feruntur *Schwarz* maris *Plin.*: magis *BKT*: magi *C fort. recte* 18 Belloculus *BCT*: Belliculus *K* pupilla cingens *K* areo *K* 19 bello *T* 20 Epimela *C*: Epimalas *K* 21 super *KT* nigriscat *K*: nigriget *B* 22 quam *B* 25 iuncto *K* 26 magis *T*

tempestates avertunt, flumina sistunt. Apsyctos nigra et ponde- 2
rosa, distincta venis rubentibus. Haec excalefacta igni septem
diebus calorem tenet. Aegyptilla nigra est radice, caerulea 3
facie, ex Aegypto, ubi invenitur, vocata. Media nigra est, a 4
Media illa fabulosa inventa. Habet venas aerei coloris;
sudorem reddit croci, saporem vini. Veientana Italica gemma 5
est, Veis reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.
Bariptos nigra est cum sanguineis et albis notis. Mesomelas 6
nigra vena quemlibet colorem secante per medias. Veneris
crines nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis.
Trichrus ex Africa nigra est, sed tres sucos reddit, ab radice 7
nigrum, e medio sanguineum, e summo ochrae. Dionysia 8
nigra mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum fragrat, et
odore suo ebrietati resistere putatur. Pyritis nigra quidem, sed
adtritu digitos adurit.

De variis. Panchrus varius ex omnibus pene coloribus XII
constans; unde et nominatus. Olca barbari nominis ex fulvo
et nigro viridique et candido est. Mithridax sole percussa 2
coloribus micat variis. Gignitur in Persida. Drosolithus
varius. Nominis causa quia si ad ignem adplicetur, velut sudo-
rem mittit. Opalus distinctus diversarum colore gemmarum. 3
Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens pur-
pura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam

1 fulmina *K* Absictos *codd.* 2 di. a ve. *K* calefacta *K* ignis *B* decem (x) *K* 3 colorem *K* nigra *om.* *C*[1] 4 a *om.* *T* 5 medea *B* aereas *C*[1]: aeris *B*: aurei *Plin. N. H.* 37, 173 6 crocei *BK* Vegentana *codd.* italia *B* 7 Veis] ab eis *BCK* 8 Baroptenus sive baripe *Plin. N. H.* 37, 150: Baroptis *Arev.* Meramelas *C*[1]: Mesomolas *K* 9 venas *BCK* quamlibet *C* secantem *CK* medium *Plin. N. H.* 37, 174 Veneriae (-ie) *KB* 10 crines *om.* *T* continent *Plin. N. H.* 37, 184 rube cr. *T*: rufrinis *B*[1]: rufe (*i.e.* -fae) cr. *B*[2] (*et Isid.*?) 11 Tricruus *CK*: Tricuus *BT*[1] est ni. *C* sed *om.* *K* sucus *BT* 12 emiodio *T* ocreae (-cer-, -ee) *BKT*: ocrem *C* (*pro* ochreum?): ochrum *Plin. N. H.* 37, 183 13 nigris *BK* fraglat *CT*: flagrat *BK* 14 ebrietate *K* put. *om.* *K* q. est sed *Plin. N. H.* 37, 189 15 digitis *BT* 16 Pancrus *T*: Pangrus *BCK* 18 canditu *K* Mitridax *BCT*: Mitritas *K* 19 Droselitus *codd.* 21 Opallus *K*: Oppalus *BT*: Oppallus *C*[1] adversarum *K* 22 est] et *K* pura *K* 23 viriditas *om.* *B*

varietate lucentia. Nomen habet ex patria; sola enim eum
4 parturit India. Ponticae a Ponto dicuntur, genere diverso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes, aliae habentes
5 stellas, aliae longis colorum ductibus lineatae. Hexecontalithos in parva magnitudine multicolor; unde et hoc sibi nomen adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est ut sexaginta gemmarum colores in parvo orbiculo eius deprehendantur.
6 Nascitur autem in Libya apud Trogodytas. Murrina apud Parthos gignitur, sed praecipua in Carmania. Humorem sub terra putant calore densatum; unde et nomen sumpsit. Varietas eius in purpuram candoremque et ignem cum quosdam colorum repercussus, quales in caelesti arcu spectantur. Cuius contraria causa crystallum facit, gelu vehementiori concreto.

XIII De crystallinis. Crystallus resplendens et aquosus colore. Traditur quod nix sit glacie durata per annos; unde et nomen ei Graeci dederunt. Gignitur autem in Asia et Cypro, maxime in septentrionum Alpibus, ubi nec aestate sol ferventissimus invenitur; ideoque ipsa diuturna et annosa duritia reddit hanc speciem quae crystallus dicitur. Hic oppositus radiis solis adeo rapit flammam ut aridis fungis vel foliis ignem praebeat. Vsus eius etiam ad pocula destinatur: nihil autem
2 aliud quam frigidum pati potest. Adamans Indicus lapis parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem et splendorem crystalli, numquam autem ultra magnitudinem nuclei Avellani repertus. Hic nulli cedit materiae, nec ferro quidem nec igni, nec umquam incalescit; unde et nomen interpretatione Graeca indomita vis accepit. Sed dum sit invictus ferri ignisque con-

1 licentia *B*[1] nomine *B*[1] eum] ea *K* 3 guttit *C*[1] alia *T* 4 stillas *K* aliae] abe *T* longis] lanae *K* coloris *T* dotibus *K* Exocontalitus (-tos) *codd.* 5 parva] patria *K* hoc sibi] vi vocaboli *K*: hoc *B* (*non D*) 6 sparsus *ex* sparsis *T*: sparsum *BK* (*et Isid.*? *cf. Solin.* 31, 3) 9 partus *B* germania *codd.* (*et Isid.*?) hum. . . . dens. *om. K* 10 colore *T* (*non UV*) 11 igne *B* cum] et *Plin. N. H.* 37, 22: *an* tum? 12 expectantur *T* cui contrariam causam *K* 15 calore *C*[1] glaties *K* 19 quae] qua *T*: et *K* 22 quam *om. C*[1] 24 avallanae repperitur *K* 26 interpretationem grecam *K* 27 dum sit] sumpsit *K* ignique *T*: igneque *B*[1]

temptor, hircino rumpitur sanguine recenti et calido maceratus,
sicque multis ictibus ferri perfrangitur. Cuius fragmenta scul-
ptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. Hic 3
autem dissidet cum magnete lapide in tantum ut iuxta positus
ferrum non patiatur abstrahi magnetem, aut si admotus magnes
conprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri
similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere, male-
ficis resistere artibus. Genera eius sex. Chalazias grandinum 4
et candorem et figuram adamantinae duritiae habet. Etiam
in ignes posita manere suum frigus. Cerauniorum duo genera 5
sunt. Vnum, quod Germania mittit, crystallini simile, splendet
tamen caeruleo, et si sub divo positum fuerit, fulgorem rapit
siderum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis litoribus
gignit, cui color e pyropo rubenti, et qualitas ut ignis. Haec
adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta
autem ceraunia quoniam alibi non inveniatur quam in loco
fulmine icto proximo; Graece enim fulmen κεραυνὸς dicitur.
Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur, coloris crystallini, 6
sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa
sole species et colores arcus caelestis in proximos parietes imi-
tatur. Astrion ex India est, crystallo propinqua, in cuius centro 7
stella lucet fulgore lunae plenae. Sumpsit autem nomen quod
astris opposita fulgorem rapit ac regerit. Electria, quasi ale- 8

1 maceratus *ut vid.* *T*: -tur *BCK* 2 multis] magnis *K* 3 pro *om.* *K* forandisque *K*: forambisque *N* Hic . . . abstrahi *om.* *K* (*non N*) 4 desidet *N*: insidet *U*: discordat *T*[2] ut *om.* *T* (*non U*) 5 non] nomen *T* (*non U*) abstrahit *N* magnetem *fort. delend.*: magniti *K*: a magnete *C* 6 compraederit *C*: conprehederint *K* rapit *BK* auferit *K* 7 maleficiis *BCT* 8 art. res. *C* Calatia *CT*: Galatia *BK*: Galatiam *N* 9 frigora *K* adamantini *BK*: adamanti *T* 10 in *om.* *K* igne *B*: igni *K* positum *K*: positus *B* Cerauniorum *ex* Ceraunium *K* 11 quem *BCT* cristalli *T* similem *BCT* (*ex corr.*?) 12 positus *BCT* capit *K*: reddit *B* 13 sidereum *BK* lusitaniis *BK* 14 cum col. *BK*: concolor *C* e *om.* *CKT* purenti *C*[1] et *om.* *T* 15 fulgorum *BT*: fulgorem *C*[1] 16 quoniam] quod *K*: quia *B* invenitur *T* 17 fulminis *K* ictu *BK* ic. . . . ful. *om.* *T* dicunt *T* 18 cristallinis exang. *BT* 19 tectu *BK* 20 emittit *Arev.* 22 pleno *Plin. N. H.* 37, 132 23 regit *TD*: retinet *K*: remittit *C* Alectria *Arev.* electoria *codd.*

ctoria: in ventriculis enim gallinaciis invenitur, crystallina specie,
magnitudine fabae. Hac in certaminibus invictos fieri magi
9 volunt, si credimus. Enhydros ab aqua vocata; exundat enim
aquam, ita ut clausam in ea putes fontaneam scaturriginem.
⟨XIV DE IGNITIS.⟩ Omnium ardentium gemmarum principatum
carbunculus habet. Carbunculus autem dictus quod sit ignitus
ut carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur; lucet enim in tene-
bris adeo ut flammas ad oculos vibret. Genera eius duodecim,
sed praestantiores qui videntur fulgere et veluti ignem effundere.
Carbunculus autem Graece ἄνθραξ dicitur. Gignitur in Libya
2 apud Trogodytas. Anthracitis vocatus quod sit et ipse coloris
ignei ut carbunculus, sed candida vena praecinctus; cuius pro-
prium est quod iactatus igni velut intermortuus extinguitur, at
3 contra aquis perfusus exardescit. Sandasirus nascitur in Indis,
loco eiusdem nominis. Species eius quod veluti in tralucido
igne intus fulgent aureae guttae. Constat inter omnes, quantus
4 numerus stellarum accedit, tanto et pretium accedere. Lychnis
ex eodem genere ardentium est, appellata a lucernarum flagrantia:
gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam
eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex
facies; una quae purpura radiat, alia quae cocci rubore. A
sole excalefacta aut digitorum adtritu paleas et chartarum fila
ad se rapere dicitur; sculpturis resistit, ac si quando sculpta
est, dum signa inprimit, quasi quodam animali morsu partem
5 cerae retentat. Genera eius quattuor. Carchedonia hoc quod
et lychnis facere dicitur, quamquam multo vilior praedictis.
Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino: invenitur

3 Enidros *B*: Enitros *CK*: Endros *T* exudat *Solin.* 37, 24 4 aqua *K* 5 Omnem *T* 6 carb. *ante* Omn. *K* 7 fulgore nec noctem *T* 9 vid. fulgorem *C* et . . . eff. *om.* *K* 10 Antracitis *T*: -dis *K*: Antracites *BC* 13 igne *C* inter mortuos *codd.* 14 inardescit *K* Sandasirus *KT*: Scandasirus *B*: Sandarius *C* 16 fulgente *B*: fulgiente *K*: fulgentes *C* co. autem in. *C* 17 still. *Arev.* accendet T^2 (T^1 *n. l.*) pretio *K* qu. numero st. accedat tantum et pretio *Plin. N. H.* 37, 101 Licnis *K*: Lignis *BT*: Lignes C^1 21 ruboris *B*: roboris *K* 22 aut dig. adt. *om.* *K* 23 sculptori* *B*: sculptoribus *K*: scalpturis *Solin.* 52, 60 resculta *K* 26 lignis *codd.* multum *BCT*

ad repercussum lunae plenae. Omnia autem genera sculpturae
resistunt. Alabandina dicta ab Alabanda Asiae regione, cuius 6
color ad carchedoniam vadit, sed rarus. Dracontites ex cere- 7
bro draconis eruitur. Quae nisi viventi abscisa fuerit, non
ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus
amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus,
spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum sopo-
rem, atque ita somno sopitis capita desecant et gemmas detra-
hunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum orientis
reges praecipue gloriantur. Chrysoprasus Aethiopicus est; 8
quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus
est, die aureus. Phlogites ex Persida est, ostentans intra se 9
quasi flammas aestuantes, quae non exeant. Syrtitis vocata 10
quoniam in litore Syrtium inventa primum est. In parte Luca-
niae color huius croceus, intus stellas continens languidas, et
sub nubilo renitentes. Hormiscion inter gratissimas aspicitur, 11
ex igneo colore radians auro portante[m] secum in extremitati-
bus candidam lucem.

De avreis. Sunt quaedam gemmarum genera ex specie XV
metallorum vel lapidum cognominata. Chrysopis aurum tantum 2
videtur esse. Chrysolithus auro similis est cum marini coloris
similitudine. Hunc {et} Aethiopia gignit. Chryselectrus similis 3
auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu
iucundus, rapacissimus ignium, et, si iuxta fuerit, celerrime
ardescens. Chrysolampis ex auro et igne vocata; aurea est 4
enim die, et noctu ignea. Hanc Aethiopia gignit. Ammo- 5

2 Alabandina (in *ex corr.*) *T*: Alabandicus *Plin. N. H.* 37, 92 ala-bando *BC*: alabundo *K* 3 calcedonium *BK*: calcidonium *CT* Dracontidis *K* 5 ingemescit *B* magi] maxime *K* 6 explora *K* spe. et spa. *K* 7 invitandum *K* 8 soporatis *T* 9 usus *B*: husuque *T* 10 Crisoprasius *ut vid.* B^1: Crisoptasius *C*: Crisopatius *K*: Crisobtasius *T* 12 Flogites *BCT*: Fulgites *K* ostentas B^1T 13 aestu (*expunct.*) aestuantes *C*: aes *K* quae non ex. *om.* *K* Sirtites B^1CT 15 col. eius *C* elanguidas *BC* 16 Ermiscion *codd.* gratissimus *T* 17 ra. au.] raro *K* *vix* aurum 20 tantum *om.* *Ç* (*cf. Plin. N. H.* 37, 156) 22 et *hab.* *BT*: *om.* *CK* Crise-lectrus *BC*: Criselectus *KT* 24 si *om.* B^1K 25 Crisolamsis *codd.* igneo 26 nocte *C* hanc et Aeth. *T*

chrysus harenis auro intermixtus nunc brattearum, nunc pul-
6 veris habet quadrulas. Gignitur in Persida. Leucochrysus
colore aureo interveniente candida vena. Melichrysus dicta
quod veluti per aurum ⟨sincerum mel⟩, sic haec gemma trans-
7 luceat. Chrysocolla gignitur in India, ubi formicae eruunt
aurum. Est autem auro similis et habet naturam magnetis,
nisi quod augere aurum traditur; unde et nuncupatur. Argyrites
8 similis argento, habens stigmata aurea. Androdama⟨s⟩ argenti
nitorem habet et pene adamans, quadrata semper tesseris. Magi
putant nomen inpositum ab eo quod animorum inpetus vel
iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus. Gignitur
9 in mari Rubro. Chalcitis aerei coloris est. Chalcophonos
10 nigra est, sed lapidi inlisa aeris tinnitum reddit. Balanites: duo
genera sunt, subvirides et Corinthiae aeris similitudine, mediam
11 secante flammea vena. Sideritis a contemplatione ferri nihil
dissonat. In maleficiis quoquo modo inferatur discordias
12 excitat. Idaeus dactylus ex insula Creta est, ferrei coloris.
13 Causa nominis eius quia pollicem humanum exprimit. Aethio-
picus ferrei coloris est, qui dum teritur, nigrum sucum emittit.
14 Zmilanthis in Euphrate alveo legitur Proconnesio marmori
similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.
15 Arabica ex patria dicta aspectu eburneā est. Hephaestitis
speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quamquam
rutilet. Experimentum eius, si ferventi aqua statim addita refri-

1 intermixtos *B*[1]: -to *Plin. N. H.* 37, 188 2 Leocrisus *CKT*: Leocrissus *B* 3 intervente *K* Melecrisis *T*: Melectrisis *BCK* 4 sinc. mel *Plin. N. H.* 37, 128: *om. codd.* (*propter homoeotel.*?) sic *BCT*: ita *K* 7 quod] quia *B* Argaritis *C*[1] 8 stemmata *C*: istamata *B*[1] 12 Calcitis *BT*: Calcetis *C*: Calcidis *K* Calcofanus *codd.* 13 sed *om. CK* lapidi *BT*: lapide *C*: lapidibus *K* redit *K* 14 -dis *K* aeri *K* similitudinem *BC* media *T* Balanitae . . . subviridis et Corinthii aeris similitudine . . . medias *Plin. N. H.* 37, 149 16 maleficis *B* quoque *BC* mo. si. inf. disc. generat *K* 17 Deus *K* 18 eius] est *K* § 13 *post* § 14 *K* § 14 *hinc usque ad finem libri raro citatur testis C* 20 Zmilannitius *B*[1]: Zimilanitius *K*: Z*milantius *T*: Zmilantius *CU* elegitur *K* Proc. . . . intern. *om. K* marmoris *B*[1] 21 velati *B*[1] pupula *Solin.* 37, 7 24 rutile *B*: rutila *Plin. N. H.* 37, 166 eius] est *Plin.* refrigeret *T*

gerat, aut si soli adposita aridam materiam accendat. Nascitur
in Coryco. Ostracites lapidosus colore, testacio durior. Altera 16
achatae similis, nisi quod achates politura pinguescit. Duritiae
tanta inest vis ut aliae gemmae sculpantur fragmentis eius.
Glossopetra similis est linguae humanae; unde et nomen sum- 17
psit: fertur autem deficiente luna caelo cadere. Cui non
modicam magi tribuunt potestatem; nam ex eo lunares motus
excitari putant. Sunt et quaedam gemmarum genera cogno- 18
minata ab animalibus: echites vipereas maculas exprimit; car-
ciniae marini cancri color est; scorpitis scorpionem et colore 19
et effigie refert; myrmecitis formicae reptantis effigiem imitatur;
taos pavoni est similis; hieracitis accipitris colore, aetitis aquilae;
aegopthalmos caprino oculo similis; lycopthalmos quattuor 20
colorum, ex rutilo sanguinea, in medio nigrum candido cingit,
ut luporum oculi; meconites papaver exprimit. Sunt et quae- 21
dam gemmae quas gentiles in superstitionibus quibusdam utun-
tur. Liparea suffita omnes bestias evocare tradunt. Ananci- 22
tide in hydromantia daemonum imagines evocari dicunt.
Synochitide umbras inferorum evocatas teneri aiunt. Chelo- 23
nitis oculus est Indicae testudinis, varius et purpureus. Hunc
magi inpositum linguae futura pronuntiare finguntur. Brontea 24
a capite testudinum; e tonitribus cadi putatur, et restinguere
fulminis ictus. Hyaenia lapis in oculis hyaenae bestiae inveni- 25

1 solis *BT* so. opposita *BK*: in sole adp. *Plin.* arida materia *K* 2 coriclo *K* Ostracides *BK* alter *K* 3 achate *K*: acate *BT* quia *B* achati *K*: acadis *B*: acates *T* duriori *BT* 4 fragmenta *B*: fragmentu *K* 5 Glosupetra *K*: Colosapetra *B* 6 cui] cuius *BT* 8 quadam *B* genera *BCT*: nomina *K* cognata *K* 9 viperas *T* Carcinie *T*: Carcinae B^1: Carcine *K* 10 colore est *K*: colori est *B* colorem et effigiem *K* 11 Mirmicitis *T*: Mirmititis *BK* 12 Taos] Pavus *K* coloris *K* 13 Licoptalmos *T*: -mus *B*: Ligoptalgus *K* 14 medium *B* cando *K*: candide *T* 15 oculis *T*: oculos *BK* papavera *Plin. N. H.* 37, 173 Sed et ibi quidam gemmis gent. *K* (*non C*) 16 suprestititionibus *T*: superrestitionibus B^1: superstitutionibus *K* 17 Liperea B^1K traduntur *T* Anancitidae *B*: Anamcitidae *K* 18 in *om. T* nicromantia *B*: neoromantia *K* evocare *BK* 19 Sinocitide *T*: -dae *B*: Sinociditae *K* tenere *BK* Caelonites *B* 21 pronuntiari *K*: praenuntiari *B* figuntur B^1 Bronia *codd.* 23 ictum *K* Hienia *BT*: Ienia *K* hieniae (-ie) *BT*: geniae *K*

tur; qui si sub lingua hominis subditus fuerit, futura eum
praecinere dicunt. Sed et corallius tempestati et grandini
26 resistere fertur. Pontica est gemma quaedam livore perlucida,
habens stellas rubeas, interdum et aureas. Dicunt per eam inter-
27 rogare daemones et fugare. In quibusdam gemmarum generi-
bus veras a falsis discernere magna difficultas est, quippe quum
inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere;
ut sardonyches, quae ternis glutinantur gemmis ita ut depre-
hendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere: nigro,
candido mineoque colore. Nam et pro lapide pretiosissimo
smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole
quadam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simula-
tum et arguat; sic et alia alio atque alio modo. Neque est
28 sine fraude ulla vita mortalium. Omnes autem non translucidas
gemmas caecas appellari, eo quod densitate sua obscurentur.

XVI De vitro. Vitrum dictum quod visui perspicuitate trans-
luceat. In aliis enim metallis quidquid intrinsecus continetur
absconditur; in vitro vero quilibet liquor vel species qualis est
interius talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet.
Cuius origo haec fuit. In parte Syriae, quae Phoenice vocatur,
finitima Iudaeae circa radices montis Carmeli palus est, ex qua
nascitur Belus amnis, quinque milium passuum spatio in mare
fluens iuxta Ptolomaidem, cuius arenae de torrente fluctu
2 sordibus eluuntur. Hic fama est pulsa nave mercatorum nitri,
cum sparsim per litus epulas pararent, nec essent pro adtol-
lendis vasis lapides, glebas nitri e nave subdiderunt; quibus
accensis permixta arena litoris, translucentes novi liquoris
3 fluxisse rivos: et hanc fuisse originem vitri. Mox, ut est

2 praedicere *K* corallus *BT* 3 quadam *T* 4 stillas *BK* per ea *K* 5 In quibus quidam *T* 6 vera *K*: veris *B*[1] quippe] quique *T* 7 ex] in *K* gen. in alt. *K* 8 quae] quod *B* 9 figunt *B*[1] 11 vitri *ex* vitr* *T* 13 et ad al. *K* atque alio *om.* *T*[1] 15 eo ... obs. *om.* *K* (*non CU*) 16 usui *T ante corr.* 17 met.] et alliis *K* 18 quaelibet liquorum sp. *K* qualius ext. talis int. *K* 20 vocabatur *K* 21 finima *T*: finitimae *B* radicis *K*: radicem *BT* paludis *K* 23 fluctus *BK* 24 evolvuntur *B* adpulsa *Plin. N. H.* 36, 191 nutri *K* 25 epulas *om.* *K* parerent *B*[1]*K* 26 e *om.* *BK* naves *BK* 27 translucentis *K*

ingeniosa sollertia, non fuit contenta solo nitro, sed et aliis mixturis hanc artem [condire] studuit. Levibus enim aridisque lignis coquitur, adiecto cypro ac nitro continuisque fornacibus ut aes liquatur, massaeque fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo caelatur. Tinguitur etiam multis modis, ita ut iacinthos sapphirosque et virides imitetur et onyches vel aliarum gemmarum colores; neque est alia speculis aptior materia vel picturae adcommodatior. Maximus tamen honor 4 in candido vitro, proximoque in crystalli similitudine; unde et ad potandum argenti metalla et auri pepulit vitrum. Olim fiebat et in Italia, et per Gallias et Hispaniam arena alba mollissima pila molaque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere vel mensura, ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quae massa vocabatur ammonitrum; atque haec recocta fiebat vitrum purum et candidum. In genere vitri 5 et obsianus lapis adnumeratur. Est autem virens interdum et niger aliquando et translucidus, crassiore visu et in speculis parietum pro imagine umbras reddente; gemmas multi ex eo faciunt. Hunc lapidem et in India et in Italia et ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Ferunt autem sub Tiberio Caesare 6 quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile esset et ductile. Qui dum admissus fuisset ad Caesarem, porrexit phialam Caesari, quam ille indignatus in pavimentum proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pavimento, quae conplicaverat se tamquam vas aeneum; deinde marculum de sinu protulit et phialam correxit. Hoc facto Caesar dixit artifici: 'Numquid alius scit hanc condituram vitrorum?'

1 contempta *B* vitro *K* et] ex *T* 2 condiri *T*: *om.* *BK* 3 coq.] conquaeritur *K*: conqui**tur *B*[1] abiecto *T* ac vitro *K* 4 russus *T* 6 argumenti *T*: ardenti *D* ting. enim in mu. *C* 7 iaquintos *T*: iacinctos *B*[1] saffiros qua et vir. *T*: sappirosque vir. *K* emitetur *K*: mittetur *B* et on.] eonicis *K* 10 proximaque *B* (*non* *C*[1]) *fort. recte* (*cf. Plin. N. H.* 36, 198): maximaque *K* 10 cristallis *B* 11 optandum *B* 15 transfundebantur *K* aque *T* 18 crassiorem v. *B*: grossiorem visum *K* (*non* *C*) 19 par. et ad imaginem *K* (*non* *C*) 20 et Ind. *K* 24 quam] quod *B* 28 vitreorum *T*

Postquam ille iurans negavit alterum hoc scire, iussit illum Caesar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur et omnium metallorum pretia abstraherentur; et revera, quia si vasa vitrea non frangerentur, melius essent quam aurum et argentum.

XVII De metallis. Metallum dictum Graece παρὰ τοῦ μεταλλᾶν, quod natura eius sit ut ubi una vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem sunt autem genera metallorum: aurum, argentum, aes, electrum, stagnum, plumbum et, quod domat omnia, ferrum.

XVIII De avro. Aurum ab aura dictum, id est ab splendore, eo quod repercusso aere plus fulgeat. Vnde et Vergilius (Aen. 6, 204):

Discolor inde auri per ramos aura refulsit,

hoc est splendor auri. Naturale enim est ut metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc et aurarii
2 dicti, quorum fulgor splendidos reddit. Obryzum aurum dictum quod obradiet splendore; est enim coloris optimi, quod Hebraei 'ophaz', Graeci κιρρὸν dicunt. Brattea dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βρεμετοῦ, qui est ὀνοματοποιεία crepitandi, ἢ ἀπὸ τοῦ
3 †βρατυν† lamina. Pecunia prius de pecudibus et proprietatem habebat et nomen; de corio enim pecudum nummi incidebantur et signabantur. Postea a Saturno aereus nummus inventus; ipse enim signare nummos et scribi constituit.
4 Propterea et aerarium Saturno a gentilibus consecratum est. Alii, ut superius, pecuniam a pecudibus appellaverunt, sicut a iuvando iumenta sunt dicta. Omne enim patrimonium apud

1 hoc *om.* *K* 4 esset *T* 7 naturae *K* vena *om.* *K* (*non C*) 8 sit *om.* *K* au. sunt *C* 11 dic. ab aura *K* (*non C*) 14 refulgit *B* 16 ararii *T* 17 favor *Serv. ad Aen.* 6, 204 Obrizum *K*: Obridium *BT* 19 ofaz *T*: opuz *B*: obuz *K* cairon *BK* Brattea *KM*: Bractea *BTU* 20 *αποvετρεμετοι* *K*: *απαυτρεμετων* *M*: *απουθρεμετοι* *T*: *ατιουθρεμετοτ* *U*: *αποvετρεμστοι* *B* *ονοματοποια* *T* (*non U*) *ηναπιατουβρατιιν* *BK*: *ννaπνατωνβρατιιν* *M*: *ναπο* *T*: *ναιτατουβρατυν* *U*: *ἀπὸ τοῦ βραχεῖν edd.* 21 lamnia *T*: lumina *M* pecoribus *K* 22 de *om.* *K* core *B* pecorum *K* 23 saturnino B^1 24 et scr.] inscribi *T* 25 gentibus B^1K 26 aliis ut *B*: aliud *T* pecoribus *K*: pedibus *B* 27 adiuvando *B*

antiquos peculium dicebatur a pecudibus, in quibus eorum con-
stabat universa substantia; unde et pecuarius vocabatur qui
erat dives, modo vero pecuniosus. Antiquissimi nondum auro 5
argentoque invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia
in usu fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta est, sed ab
ea, qua coepit, et nomen retinuit. Vnde et aerarium dictum,
quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsud solum recondebatur,
auro argentoque nondum signato; ex quorum metallis quamvis
postea fuisset facta pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab
eo metallo unde initium sumpsit. Thesaurum iuxta Graecam 6
proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως, a positione, hoc est a reposito,
nominatur. Num θέσις positio dicitur, et est nomen ex Graeco
Latinoque sermone conpositum. Nam θες Graeci repositum
dicunt, Latini aurum, quod iunctum sonat repositum aurum.
Auraria nomen habet ab auro. Tributa vero, eo quod antea 7
per tribus singulas exigebantur, sicuti nunc per singula terri-
toria. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum
populum constat, ut etiam qui praeerant in singulis partibus
tribuni dicerentur: unde etiam sumptus, quos dabant populi,
tributa nominarunt. Vectigalia sunt tributa, a vehendo dicta. 8
Stipendium ab stipe pendenda nominatum; antiqui enim
adpendere pecuniam soliti erant magis quam adnumerare.
Moneta appellata est quia monet ne qua fraus in metallo vel in
pondere fiat. Nomisma est solidus aureus vel argenteus sive 9
aereus, qui ideo nomisma dicitur quia nominibus principum
effigiisque signatur. Prius nummus ἄργυρος nuncupabatur, quia
quam plurimum ex argento percutiebatur. Nummi autem a 10
Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud

1 dicibantur *K* pecoribus *K* 3 vero *om. T* 4 aerea] aeraria *B* 5 sed ab] sub *T* 6 quae cepit *BK* 11 ἀπὸ τ. θ.] atis tereos *K* hoc . . . rep. *om. T* 13 thes *T*: tes *BK* Gr. conpositum *T* 15 eo *om. T* 17 in] per *T* 18 etiam qui *Serv. ad Aen.* 5, 560: ea quae *BK*: eequam qui *T* preerat *T*: erant *BK* 22 pecunia app. *K* (*non C*) adnumerari *BK* (*non C*) 23 quia] qua B^1K (*non C*) 24 aut arg. *K* (*non C*): *om. T* 25 ideo . . . quia *om. K* (*non C*) idem *U* princ. . . . ἀργ. *om.* B^1 principium *T* 26 signatur *etiam C* *pro* ἀργύριον nuncupatur *C ante corr.*: nuncupatus est *K* quia quam] quamquam *B*

Latinos imaginibus notavit et titulo nominis sui praescripsit.
11 Folles dicuntur a sacculo quo conduntur, a continente id quod
12 continetur appellatum. In nomismate tria quaeruntur: metal-
lum, figura et pondus. Si ex his aliquid defuerit, nomisma non
13 erit. Tria sunt autem genera argenti et auri et aeris: signatum,
factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum,
quod in vasis et signis; infectum, quod in massis; quod et
grave dicitur, id est massa. In notitiam autem formarum
metalla ita venerunt; dum enim quocumque casu ardentes
silvae exquoquerent terram, quae calefactis venis fudit rivos cuius-
14 cumque structurae, sive igitur aes illud fuerat sive aurum,
quum in loca terrae depressiora decurreret, sumpsit figuram, in
quam illud vel profluens rivus vel excipiens lacuna formaverat.
Quarum rerum splendore capti homines quum ligatas adtolle-
rent massas, viderunt in ea terrae vestigia figurata; hincque
excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

XIX De argento. Argentum non longe a Graeca appellatione
distat; hoc enim illi ἄργυρον vocant. Cui mirum in modum
illud ut, dum candidum sit, inpressum corpori lineas nigras
2 reddat. Argentum vivum dictum quod excidat materias in
quibus inicitur; hoc et liquidum, quia percurrit. Invenitur
specialiter in metallis sive in argentariis fornacibus guttarum con-
cretione tectis inhaerens, saepe etiam et in stercore vetustissimo
cloacarum vel puteorum limo. Fit etiam et ex mineo inposito
conchulae ferreae patena testea superposita; tum circumlito
vasculo circumdantur carbones, sicque argentum vivum ex mineo
distillat; sine hoc neque argentum neque aes inaurari potest.
3 Tantae autem virtutis est ut, si super sextarium argenti vivi

1 scripsit *K* (*non C*) 2 quo] qua *K* (*non C*) quod] quae *B* 3 app. *om.* *K* (*non C*) 4 et *om.* *T*¹ 7 signis sed inf. *B* 9 quacumque causa *K* (*non C*) 12 loco *T* deprehensiora *B* decurret *B*¹ 13 profluus *B* 14 liquatas *Schwarz* 15 vid. . . . fig. *add. in marg.* *T* hincque] in quae *B* 19 ut *om.* *K* inpressus *BT* 20 reddat *T* excedat *T* (*pro* exedat ?) 21 hoc est li. *T* 22 in met. spec. *K* (*non C*) 22 congregatione *T ante corr.* 24 min. et impos. *BK* 26 vascolorum dantur *K* (*non C*) 27 distilla* *T*¹ (*non C*) 28 Tanti *B* argento vibo *T*

centenarium saxum superponas oneris, statim resistit. Sin vero
auri scripulum, levitatem eius raptim sinu recipit; ex quo intel-
legitur non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem
melius in vitreis vasculis; nam ceteras materias perforat. Potui
autem datum interficit ponderis causa. Argenti purgamenta 4
λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit enim ex
argento et plumbo ita.

De aere. Aes ab splendore aeris vocatum, sicut aurum XX
et argentum. Apud antiquos autem prior aeris quam ferri
cognitus usus. Aere quippe primi proscindebant terram, aere
certamina belli gerebant, eratque in pretio magis aes; aurum
vero et argentum propter inutilitatem reiciebantur. Nunc versa
vice (Lucr. 5, 1275):

Iacet aes, aurum in summum cessit honorem:
sic volvenda aetas commutat tempora rerum, et
quod fuit in pretio fit nullo denique honore.

Vsus aeris postea transiit in simulacris, in vasis, in aedificiorum
structuris; maxime et ad perpetuitatem monumentorum etiam
publicae in eis constitutiones scriptae sunt. Cyprium aes in 2
Cypro insula prius repertum, unde et vocatum, factum ex lapide
aeroso, quem cadmiam vocant; et est ductile. Huic si addatur
plumbum, colore purpureo fit. Aurichalcum dictum quod et 3
splendorem auri et duritiam aeris possideat. Est autem nomen
compositum ex lingua Latina et Graeca; aes enim sermone
Graecorum χαλκὸς vocatur. Fit autem ex aere et igne multo,
ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem. Corintheum 4
est commixtio omnium metallorum, quod casus primum mi-
scuit, Corintho, cum caperetur, incensa. Nam dum hanc civi-
tatem Hannibal cepisset, omnes statuas aeneas et aureas et

1 oneri *dett.* 2 scrupulum *BK* ex quo . . . cedit *bis script.* *T* 3 naturae *B* 7 ita *BT*: mixta *K* *vide ne illud* ita *revera fuerit* Kā, *i.e. capitulum novum* 9 prior *ex* primum *K* 11 belligerabant *B* 14 au. summo cessit honore *codd.* 15 et *om. Lucr.* 16 hon. den. *K* (*non C*) 17 aed. instructuris *BT* 18 a perpetuitate *K* 20 primum rep. est *K* (*non C*) 21 eroso *KT* cathmiam *KT*: cadmiamo *B* huius *B* 22 dictum *om.* *K* (*non C*) 23 au. dur. *T* possideat *om.* *K* (*non C*) 25 χαλκὸς] calco *codd.* 27 quod *T*: quam *B ut vid.* *K* 28 incense *T* 29 st. aur. arg. *T*

argenteas in unum rogum congessit et eas incendit: ita ex hac commixtione fabri sustulerunt et fecerunt parapsides. Sic Corinthea nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc nec illud. Vnde et usque in hodiernum diem sive ex ipso sive ex imitatione eius aes Corintheum vel Corinthea vasa dicuntur. Huius tria genera: candidum unum, ad argenti nitorem accedens; alterum, in quo ipsius auri fulva natura est; tertium, in quo aequalis
5 cunctorum temperies. Coronarium ex ductile aere tenuatur in lamminas, taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis
6 histrionum praebet; unde et appellatum. Pyropum igneus color vocavit. Namque in singulas uncias aeris additis auri scripulis senis praetenui brattea ignescit flammasque imitatur; unde et
7 pyropum dicitur. Regulare aes dicitur quod ab aliis ductile
8 appellatur, quale omne Cyprium est. Ductile autem dicitur eo quod malleo producatur, sicut contra fusile qui tantum funditur. Hoc et caldarium quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne aes diligentius purgatis igne vitiis
9 excoctisque regulare efficitur. Campanum quoque inter genera aeris vocatur a Campania scilicet provincia quae est in Italiae
10 partibus, utensilibus [et] vasis omnibus probatissimum. Aes omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginem celerius trahit nisi oleo perunguatur; servari autem id optime etiam in
11 liquida pice tradunt. Inter omnia metalla aes vocalissimum est et maximae potestatis. Ideo et aenea limina; unde et Vergilius (Aen. 1, 449):

In foribus cardo stridebat aenis.

Origo aeris cadmea et chalcitis. Purgamenta aeris cadmea, et
12 aerugo, et aeris flos. Cadmia gignitur in metallorum aeris atque

4 unde us. *K*: un. us. et *B* 6 unum cand. *T* 8 ex] et *T* 10 strionum *codd.* 11 additas *B*[1] scrupoli semis pertenui *K* 13 quod] quae *B* 15 qui *etiam C* 16 hoc et . . . frag. est *om. T* malleis] molle aes *K* (*non C*) 20 utensis *K* et *hab. BK*: *om. T* 22 contrahit *K* (*non C*) id] ad *K* (*non C*) 26 in coloribus ca. scribebat *K* cardo cardoi str. *B* aeneis *codd.*: aenis *C*: enis *U* 27 origo *etiam CU* cathmia *CKT*: catmia *BU* et . . . cadmea *om. U* chalcitis] calciteos *BT*: calcetheus *K*: calciteus *C* catmia *BC*: cathimia *T*: *om. K* 28 origo *codd.* (*etiam C*) et *om. C* Purg. aer. cad. et chalc. Cad. aerugo aer., chalc. aer. flos *Arev.* Cathmia *CKT*: Catmia *BU*

argenti fornacibus insidente nidore. Namque ut ipse lapis, ex
quo fit aes, cadmia vocatur, sic rursus in fornacibus existit et
nominis sui originem recipit. Aeris flos fit seu gignitur con- 13
flationibus, resoluto atque reliquato aere, superfusa frigida. Re-
pentina enim densatione tamquam de sputo reparatur flos.
Aeruginem quoque aes creat. Nam lamminae aereae super vas 14
aceti asperrimi sarmentis superpositis atque ita distillantibus,
quod ex eo cecidit in ipsum acetum teritur et cribratur.

De ferro. Ferrum dictum quod farra, id est semina XXI
frugum, terrae condeat. Idem et chalybs a Chalybe flumine, ubi
ferrum optima acie temperatur. Vnde et abusive dicitur chalybs
ipsa materies, ut (Virg. Aen. 8, 446):

Vulnificusque chalybs.

Ferri usus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in 2
opprobrium species. Nam unde pridem tellus tractabatur, inde
modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter
se cohaerentibus et inplicitis elementis quam ferrum ; unde inest
illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene ubique
reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur.
Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda
Parthico; neque alia genera ferri ex mera acie temperantur;
ceteris enim admiscetur mollior conplexus. Differentia ferri 3
plurima iuxta terrae genus. Nam aliud molle plumboque vici-
num, rotarum et clavorum usibus aptum; aliud fragile et aero-
sum, culturae terrae conveniens; aliud brevitate sola placet
clavisque caligariis; aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae
vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, ab stringendo

1 nitore *K* 2 aeris *T*: *om.* *K* (*non C*) cathmia *KT*: catmia *B* 3 confractionibus *K* 5 densione *K* sputu *T*: spumato *B* 7 ramentis *Schwarz* superpositae *BCT* (*non M*) atque] at *K*: ad *M* 8 cribatur *KT*[1]*U* 10 condat *B* calips *codd.* 11 calibs *T*: calips *BK* 12 materia *T* 13 calibs *T*: calips *BK* 14 post eversa *K* in op. ver. *T* 15 pridem] prius *K* 17 coeuntibus *K* inest] est *T* 20 hoc *om.* *K* 21 Parthico *om.* *B* fer. sed ex *K* temperatur *codd.* 22 enim] autem *K* 23 plumbumque *B* vicino *K* 24 erosum *BT* 25 conv. aut brev. *K* placens *K* 27 vocatur *K* in *om.* *K* ab st.] adstringendu *K*: adstringenda *B*: adstringende *T*

apte vocabulo inposito. Aquarum vero summa differentia est, quibus ferrum candens inmergitur quo utilior fiat, sicut Bilbilis
4 in Hispania et Tirassona, Comus in Italia. In acuendo ferro oleo delectatior fit acies; unde et tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis humanus sese ulciscitur; contactum namque celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet; sola enim haec materia vim ab hoc lapide accipit retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriae templum concameravit, ut in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, conrumpitur: rubens non est habile ad tundendum neque antequam albescere inci-
5 piat: aceto vel alumine inlitum ferrum fit aeris simile. Purgamenta ferri, rubigo et scoria. Robigo est vitium rodens ferrum, vel segetes, quasi rodigo mutata una littera; haec et aerugo ab erodendo; nam aerugo vitium est ferri ab erodendo dicta, non
6 ab aeramento. Scoria vero purgamenta et sordes sunt quae igne exquoquuntur: et dicta scoria quia de ferro excutitur.
7 Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gypso et liquida pice perunguitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla cervina vel cerussa mixta rosaceo unguitur.

XXII De plvmbo. Plumbum dictum quod ex eo primum pilis factis maris altitudo temptata est. Huius duo genera sunt, nigrum et candidum; sed melius candidum, quod prius in insulis Athlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusitania et in Gallicia gignitur, summa terra harenosa et coloris nigri, et pondere gravis; interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus siccatis; lavant eas arenas, et quod subsidit,

1 apte] acie *Plin. N. H.* 34, 143 vocabulum impositum *K* 2 utilius *K* fiat *om. K* birbilis *BT* 3 thirasona *K*: thirassona *T*: thirrassona *B*: Turiassonem (*acc. casu*) *Plin.* 4 et se ten. *K* (*non C*) 6 contactus *K* 7 trahitur *B* 10 ut] unde *BCK* ferreum *K*: e ferro *Plin. N. H.* 32, 148 videtur *K* 11 igni si *KT* 13 aeri *K* 14 rubigo est *BT*: rubiginem *K* 15 hec rugo ab *T* 16 feri *T* 18 exquoguntur *K* 19 cerosa *K* 20 edulla *K* 21 cerosa *K* 22 quod] quo T^1 24 sed mel. cand. *om. B* quod] quia *B* 27 pondera *B* max. e torr. *K* 28 torr. siccatibus *T* subdit B^1: subdunt *K* (*non C*): subsedit *Plin. N. H.* 34, 157

quoquunt in fornacibus. Inveniuntur et in aurariis metallis
aqua missa calculi nigri et graves, et dum aurum colligitur, cum
eo remanent; postea separati conflantur et in plumbum album
resolvuntur. Inde et eadem gravitas plumbi quae auro.
Nigrum plumbum circa Cantabria abundat. Cuius origo duplex 2
est; aut enim solus ex sua vena prodit, aut cum argento nasci-
tur mixtisque venis conflatur. Huius primus in fornacibus
liquor stagnum est, secundus argentum; quod remanet, super-
addita vena rursusque conflata, fit nigrum plumbum. India 3
neque aes neque plumbum habet; gemmis tantum et margari-
tis haec permutat. Nigro plumbo fistulas lamminasque utimur.
Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum, nam in
Brittania summo terrae corio.

De stagno. Stagni etymologia ἀποχωρίζων, id est separans XXIII
et secernens. Mixta enim et adulterata inter se per ignem
metalla dissociat, et ab auro et argento aes plumbumque
secernit; alia quoque metalla ab igne defendit, et quum sit
natura aeris ferrique durissima, si absque stagno fuerit, uritur
et crematur. Stagnum inlitum aereis vasis saporem facit gra- 2
tiorem et conpescit virus aeruginis. Specula etiam ex eo tem-
perantur. Cerussa quoque ex eo, sicut ex plumbo, conficitur.

De electro. Electrum vocatum quod ad radium solis XXIV
clarius auro argentoque reluceat; sol enim a poetis Elector
vocatur. Defaecatius est enim hoc metallum omnibus metallis.
Huius tria genera: unum, quod ex pini arboribus fluit, quod 2
sucinum dicitur; alterum metallum, quod naturaliter invenitur
et in pretio habetur; tertium, quod fit de tribus partibus auri
et argenti una. Quas partes, etiam si naturale solvas, invenies.
Vnde nihil interesse natum an factum; utrumque enim eiusdem

1 arariis *T* 3 separatim *K* 4 edem *T* 6 solum *C* ex] in *K* (*non C*) 8 superatita *T* 9 vena *om. K* (*non C*) In india . . . habetur *K* 11 lamminaque *B*[1] 12 laboriosum *T* 16 metalli *T* et ab arg. *K* 17 quoque *om. T* 19 aureis *T* 20 vires *B*[1] exo temp. *T ante corr.* 23 Elector] electro *K* 24 defecatios *B*[1] *ut vid.*: defecatior *T* 25 pineis *K* 27 tert. quae *B* 28 un. arg. *Serv. ad Aen.* 8, 402 28 naturali *B*: naturaliter *K*

3 naturae esse. Electrum, quod est naturale, eiusmodi naturae
est ut in convivio et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat,
et venenum prodat. Nam si eo infundas venenum, stridorem
edit et colores varios in modum arcus caelestis emittit.

XXV De ponderibus. Ponderum ac mensurarum iuvat cogno-
scere modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est, a
summis usque ad ima in mensura et numero et pondere disposita
sunt atque formata ; cunctis enim corporeis rebus pondus natura
dedit ; suum quoque regit omnia pondus (Carm. de pond. 3).
2 Primus Moyses [qui omnes antecedit gentilium philosophos
tempore, nobis et numeros et mensuras et pondus diversis [in]
scripturae suae locis narravit]. Primus Phidon Argivus ponde-
rum rationem in Graecia constituit ; et licet alii antiquiores ex-
3 titerint, sed iste hac arte experientior fuit. Pondus dictum eo
quod in statera libratum pendeat ; hinc et pensum. Abusive
autem pondus libra una est. Vnde etiam dipondius dictum est,
4 quasi duo pondera ; quod nomen adhuc in usu retinetur. Trutina
est gemina ponderum lances aequali examine pendens, facta
propter talenta et centenaria adpendenda ; sicut momentana
pro parva modicaque pecunia. Haec et moneta vocata. Idem
et statera nomen ex numero habens, quod duobus lancis et uno
5 in medio stilo librata aequaliter stet. Examen est filum medium
quo trutinae statera regitur et lances aequantur. Vnde et in
6 lanceis amentum dicitur. Campana a regione Italiae nomen
accepit, ubi primum eius usus repertus est. Haec duas lances
non habet, sed virga est signata libris et unciis et vago pondere

1 nat. est *BT* natura est *BT* (*cf. Plin. N. H.* 33, 81) 3 eo] eum *K* 5 iubet *T* (*vix pro* lubet) 7 imam *B* mensuris K^1: -ram *B* num. ex pond. *Hultsch. metrol. script.* 2, p. 110 8 corporei *K* 10 Pr. Mo. *om. D* (*non E*): Prius legitur Mo. invenisse *K* qui . . . narr. *hab. TU*: *om.* BC^1DEK 11 inscr. *TU* (*i.e. vel* scripturae, *vel* in scr.) 13 greciam *BK* 14 sed] se E^1 ista *K* ex hac B^1 statere *K* 16 dipundius *T* 18 geminas *Hultsch* lancis *K* aequale *K* 19 appenda *K* momentanea *K* 20 monita *BK* idem *BT*: ea *K*: *an* item ? 21 duobus *BT*: duabus *K* (*pro* II ?) lanciis *Hultsch*: lancibus *dett.* 22 stilo *om. T* § 5 *post* § 6 *BK* est *om. K* 23 trudine *BK*: trutina et *Hultsch* statere *T* in *om. T* 24 lancis T^1: lanciis B^1T^2K amentum *om.* T^1 26 uncis *K*

mensurata. Vnicuique autem ponderi certus est modus nomini- 7
bus propriis designatus. Calcus, minima pars ponderis, quarta 8
pars oboli est, constans lentis geminis granis. Appellatur autem
calcus quod sit parvulus; sicut et lapis calculus, qui adeo mini-
mus est ut sine molestia sui calcetur. Siliqua vicesima quarta 9
pars solidi est, ab arbore, cuius semen est, vocabulum tenens.
Ceratin oboli pars media est, habens siliquam unam semis. 10
Hunc Latinitas semiobolum vocat; ceratin autem Graece,
Latine [siliqua] cornu⟨l⟩um interpretatur. Obolus siliquis tribus 11
adpenditur, habens ceratin duos, calcos quattuor. Fiebat enim
olim ex aere ad instar sagittae. Vnde et nomen a Graecis ac-
cepit, hoc est sagitta. Scripulus sex siliquarum pondere con-
stat. Hic apud Graecos gramma vocatur. Scripulus autem 12
dictus per diminutionem a lapillo brevi qui scrupus vocatur.
Dragma octava pars unciae est et denarii pondus argenti, tribus 13
constans scripulis, id est decem et octo siliquis. Denarium
autem dictum quia pro decem nummis inputatur. Solidum 14
nuncupatum, quia nihil illi deesse videtur; solidum enim veteres
integrum dicebant et totum. Ipse quoque nomisma vocatur pro eo quod nominibus principum effigiisque signetur. Ab initio vero unum nomisma unus argenteus erat; hoc enim ab Assyriis coepit: dicunt autem Iudaei quod Abraham in terram Chanaan primus hanc advexerit formam. Solidum apud Latinos alio nomine sextula dicitur, quod his sex uncia conpleatur. Hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocant; cuius tertiam partem ideo dixerunt tremissem, eo quod solidum faciat

4 parvulus *BT*: parvus *K* 5 Seliqua *KT* (*non C*) quarta *om. K* (*non C*) 6 a semine arboris *T* cuius nomen *K* (*non C*): cuius (*lacuna*) nom. *Hultsch* 7 Ceratin *an* -tim *incert. T*: -tim *BK* seliquam *KT* 8 semobolum *T ante corr.* ceraten *BK* 9 seliqua *KT*: *del. Arev.* cornuum *BK*: cornum *T*: *correxi* seliquas *T* 10 ceratin *an* -tim *incert. T*: -tim *BK* 10 calcus *BT* 11 a Gr. nom. *K* (*non C*) acc. (*lacuna*) hoc *Hultsch* 12 Scrupulus *B*[1] seliquarum *KT* 15 uncia *T* denari *B* 16 scrupulis *B*[1] seliquas *T* 19 numisma *B*: nummisma *K* 20 effigisque *T*: effigiesque *K* 21 numisma *B*: nummisma *K* 22 cepit *codd.* 24 his] bis *K* unciis *K*: uncias *B* 25 vocat *BK*

15 ter missus. Sextula bis adsum[ma]ta duellam facit; ter posita
16 staterem reddit. Stater autem medietas unciae est, adpendens
aureos tres; unde et vocatus stater quod tribus solidis stet.
Haec et semuncia, quia semis habet de uncia. Haec et semis-
17 sis, quia ponderis semis est, quasi semis assis. Quadrantem He-
braei similiter codrantem vocant; et vocatur quadrans quod
18 unciae quartam partem adpendeat. Sicel, qui Latino sermone
siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens apud
eos unciae pondus. Apud Latinos autem et Graecos quarta pars
unciae est et stateris medietas, dragmas adpendens duas. Vnde
cum in litteris divinis legatur siclus, uncia est; cum vero in
19 gentilium, quarta pars unciae est. Vncia dicta quod universi-
tatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est conplectat.
Constat autem dragmis octo, id est scripulis viginti quattuor.
Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scripu-
lorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit
20 duodecies conputatus. Libra duodecim unciis perficitur; et
inde habetur perfecti ponderis genus quia tot constat unciis
quot mensibus annus. Dicta autem libra quod sit libera, et
21 cuncta intra se pondera praedicta concludat. Mina in pon-
deribus centum dragmis adpenditur; et est nomen Graecum
[quod sunt siliquae MDCCC, tremisses CCXXV, solidi LXXV, stateres
22 XXV]. Talentum summum esse pondus perhibetur in Graecis;
nam nihil est calco minus, nihil talento maius. Cuius varium
apud diversas gentes pondus habetur. Apud Romanos autem
talentum esse septuaginta [duarum] librarum, sicut Plautus
(Most. 644) ostendit, qui ait duo talenta esse centum quadra-
ginta libras. Est autem triplex: id est minor, medius, summus.
Minor quinquaginta, medius septuaginta duarum librarum, sum-
23 mus centum viginti constat. Centenarium numeri nomen est

1 ter m.] tremissus *T* adsummata *K*: adsumpta *B*: assumta *T* (*cf.* xxvi. 6) duellem *T* 3 st. voc. *T*: vocatur st. *K* 4 semiuncia *B* hic *T* 6 codr.] quadratem *K* 7 adpendat *T* ser. siclos B^1 11 legitur *BT* 14 dragmas *B* scripulos (-ol-) *BK* 18 ponderi *T* 20 concludit *T* Mina *K*: Mna *BT* 22 quod sunt, *etc.*, *hab.* *T*: *om.* *BK* 23 po. esse *B* 24 varius *K* 25 autem *om.* *B* 26 est *B*: et *T* duarum *om.* *Serv. ad Aen.* 5, 112

eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter
perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani.

De mensvris. Mensura est res aliqua modo suo vel tem- XXVI
pore circumscripta: haec autem [aut] corporis est aut temporis.
Corporis [est], ut hominum, lignorum et columnarum longitudo
et brevitas. Sed et solem istum propriam sui orbis habere men-
suram, quod geometrici perscrutare audent. Temporis, ut men-
sura horarum et dierum et annorum: unde et metire pedes
horarum dicimus, hoc est mensurare. Proprie autem mensuram 2
vocatam quod ea fruges metiuntur atque frumentum, id est
humida et sicca, ut modios [et artabones], urnas et amphoras.
Mensurarum pars minima coclear, quod est dimidia pars drag- 3
mae, adpendens siliquas novem; qui triplicatus conculam facit.
Concula dragma una et dimidia adimpletur. Cyati pondus 4
decem dragmis adpenditur, qui etiam a quibusdam cuatus nomi-
natur. Oxifalus fit si quinque dragmae adduntur ad decem.
Acitabulus quarta pars eminae est, duodecim dragmas adpen- 5
dens. Cotyla emina est habens cyatos sex; quae idcirco cotyla
vocatur, quia cote Graeco sermone incisio dicitur, et emina sex-
tarii in duo aequa inciditur [et cotylam facit]. Emina autem ad-
pendit libram unam, quae geminata sextarium facit. Sextarius 6
duarum librarum est. Qui bis adsumtus nominatur bilibris;
adsumtus quater 'fit Graeco nomine cenix' (Carm. de pond.
69); quinquies conplicatus quinarem sive gomor facit. Adice

2 cent. inst. (*om.* num.) *T* 4 circuminscripta B^1 autem aut *T*: autem *K*: aut *B* 5 est *hab.* *B*: *om.* *KT* ut] aut *B* omnium *T ex corr.* 7 temp. et mens. *K* 9 mensurare] mensure *T* mensuram vocata *K*: mensura vocata *BT* 10 quo *K* mentiuntur *T* 11 modius *T* et art.] e terra bones *T*: *om.* *BK*: *correxi post Arev.* ornas *K* 12 cloclar B^1 13 seliquas *KT* 14 una *om.* *T* adimplet *K* Ciati *BT* 15 dragmas *T* cuatus *Arev.*: causatus B^1DK: satus *T*: casatus B^2 16 Oxybaphum *Hultsch* addentur *K* 17 Acetabulum *Arev.* drammas *T* 18 Cotila *T*: Cotula *BK* cyatus *K*: ciatos *BT* cotila *T*: cotula *BK* 19 sextarius *Hultsch* 20 et co. fac. *hab.* *TU*: *om.* B^1DEK *i.e.* Hemina adpendet B^1T 21 facit *BK*: reddet *T* Sextarium *K* 22 assumtus *T*: adsumptus *BK*: *an* adsummatus? (*cf.* xxv. 15) 23 adsumtis *T*: adsumptus *BK* *i.e.* choenix 24 quinarium *Hultsch* gomor *ex* gomer *ut vid.* *T* adices *T*

sextum, congium reddit: nam congius sex metitur sextariis, a
7 quo et sextarii nomen dederunt. Congium autem a congiendo,
id est per augmentum crescendo, vocatur. Vnde [et] postea
pecunia beneficii gratia dari coepta congiarium appellatum est:
unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi ca-
8 ptans adiciebat, ut largior videretur in donis. Congiarium autem
specialiter mensura est liquidorum, cuius et rem simul et nomen
9 a Romanis inpositum invenimus. Metrum est mensura liqui-
dorum: haec a mensura accepit nomen; *μέτρον* enim mensu-
ram dicunt Graeci. Et inde appellata metreta, licet et urna et
amphora et reliqua huiusmodi nomina mensurarum sunt; ta-
men ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.
Metrum ad omnem mensuram pertinet; metrum enim Graece,
Latine mensura dicitur. Nam et cyatum mensura est, et am-
phora mensura est, et quidquid plus minusve capit mensura
est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi adsumsit, quod sit
10 mensura perfecti numeri, id est denarii. Modius dictus ab eo
quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum
quadraginta quattuor, id est sextariorum viginti duorum. Cuius
numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus viginti
duo opera fecerit. Nam prima die septem opera fecit: id est
materiam informem, angelos, lucem, caelos superiores, terram,
aquam atque aerem. Secunda die firmamentum solum. Ter-
tia die quattuor: maria, semina, sationes atque plantaria.
Quarta die tria: solem, lunam et stellas. Quinta die tria:
pisces et reptilia aquarum et volatilia. Sexta die quattuor:
bestias, pecudes, reptilia terrae et hominem. Et facta sunt
omnia viginti duo genera in diebus sex. Et viginti duae gene-

1 cogium redit *T* cogius *T* 2 Cogium *T* congiendo *K Col.*: cogendo *BT*: *an* cogiendo (*i.e.* cogendo)?: *vix* congliscendo 3 argumentum *T* vocatus *B* et *hab. T*: *om. BK* 4 congiarum *B* 5 imperatur *B*: *om. T* faborem *T*: laborem *K* 6 in] ex *K* 8 Metreta *dett.* 9 *μετ.*] metro *BK*: metrum *T* 10 Graeci *om. T* lic. ur. *T* 11 huiusmodo *B* sint *BKT ex corr.* 13 *vel μέτρον* 14 ciatum *BT* 15 plus *om.* T^1 capit] accepit *T* 17 numeris *T* 21 sep. operas *K* fecerit *T* 26 et rept. et aq. *K ante corr.* 27 pecora *CK*

rationes sunt ab Adam usque ad Iacob, ex cuius semine nascitur
omnis gens Israel; et viginti duo libri Veteris Testamenti usque
ad Hester; et viginti duarum litterarum sunt elementa, quibus
constat divinae legis doctrina. His igitur exemplis modius
viginti duorum sextariorum a Moyse secundum sacrae legis
mensuram effectus est: et quamvis diversae gentes huic men-
surae pondus vel adiciant ignorantes vel detrahant, apud He-
braeos constitutione divina tali ratione servatur. Modius enim
a modo dictus. Hinc et modica, id est moderata. Modicis
enim modus nomen inposuit: nam modica pro parvis abusive,
non proprie dicimus. Satum genus est mensurae iuxta morem 11
provinciae Palestinae, unum et dimidium modium capiens.
Cuius nomen ex Hebraeo sermone tractum est; 'satum' enim
apud eos nominatur sumptio sive levatio, eo quod qui metitur
eandem mensuram sumat ac levet. Est et alium satum, men-
sura sextariorum viginti duorum capax quasi modius. Batus 12
vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quae 'beth' apud eos
vel 'bata' nominatur, capiens quinquaginta sextaria; quae men-
sura una molae vice proteritur. Amphora vocata quod hinc et 13
inde levetur. Haec Graece a figura sui dicta dicitur, quod eius
ansae geminatae videantur aures imitari. Recipit autem vini
vel aquae pedem quadratum, frumenti vero modios Italicos tres.
Cadus Graeca amphora est continens urnas tres. Vrna men- 14
sura est quam quidam quartarium dicunt. Proprie autem urna
vas est, quae pro condendis defunctorum cineribus adhiberi
solet. De quo poeta (Lucan. 7, 819):

Caelo tegitur qui non habet urnam.

Medimna mensura est quinque modiorum. Medimna autem 15
Latina lingua vocatur, id est dimidia, eo quod quinque modiis
metiatur, qui est dimidius numerus a perfecto denario. Artaba 16

3 sunt litt. *K* (*non C*) 6 mensuram *ex* scripturam *K* 7 ignoran** B^1 10 modus] modis *T ante corr.* 11 Statum *B ante corr.* 14 qui metur *T* 15 aliud *K* sumtum *T* 17 beth *om. BK* 18 vel bata] valbata *K*: vult bata B^1 qua *K* 19 mola *K* Anfora *codd.* (*hic et alibi*) vocatur *K* 20 sua *B* dicta] *ὤατον Hultsch* 22 quadrantem *B* tres *om. K* 23 Orna *K* 24 orna *K* 25 quae *etiam C* pro] et *K* 27 ornam *K* 30 a *om. K*

mensura est apud Aegyptios sextariorum septuaginta duorum,
conposita ex numero propter septuaginta et duas gentes vel
17 linguas quae orbem inpleverunt. Gomor quindecim modiorum
onus adpendet. Corus triginta modiorum mensura inpletur.
Hic ex Hebraico sermone descendit, qui vocatur 'cor' a similitu-
dine collis: 'corea' enim Hebraice colles appellantur. Coacervati
enim modii triginta instar collis videntur, et onus cameli efficiunt.

XXVII De signis. Ponderis signa plerisque ignota sunt, et inde
errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum et
2 characteres, ut a veteribus signata sunt, subiciamus. Z littera
significat dimidium obolum. — Virgula aequaliter iacens et
porrecta simpliciter significat obolum. = Geminata virgula
duo oboli sunt. T Latinum significat obolos tres. F Latinum
significat obolos quattuor. E Latinum demonstrat obolos quin-
3 que. Oboli vero sex propterea characterem non habent, eo
quod in una dragma sex veniant, quod est pondus denarii ar-
genti. H Eta littera significat siliquas octo, id est tremissem.
N Latinum significat nomisma Graecum, id est solidum. IB.
4 Iota adiuncta Beta significat dimidium solidum. < Virgulae
duae ex uno angulo a laeva in dexteram se dividentes signifi-
cant dragmam, quam etiam olcen appellant. NΓ. N Latinum
adiuncto Gamma Graeco significat semiunciam. Γ^{o}. Gamma
autem Graecae litterae O Latinum in fine adiunctum significat
unciam. ᛦ. Labda Graecum per medium sui I Latinum adie-
5 ctum significat libram. K^{v}. Kappa Graecum circa finem cornu
adiuncto V Latinum significat cyatum. KO. Si vero O Lati-

1 sestariorum *B* 2 conpositus ex numerus *T* 4 unus *B* appendit *K* modiis adinpletur (*om.* mens.) *T* mensuram *B* conpletur *K* 5 cor] cora *dett.* 6 coria *T*: cora *dett.*: *an* corae? appellatur *B* 7 modi *T* 9 errare *K* 10 subiciamus *BK*: subicimus *T* 12 gemina *K* 15 eo quod] equod *B* 16 veniunt *B* 17 Eta *om.* *K* seliquas *KT* 21 olhen *T* NΓ Lat. *T* 22 adiuncta ga. greca *K* ΓO *codd.* 24 unc.] semiunciam *K* ᛦ *B* lamda *B*: lauta *K* latino adiecto *dett.* 25 libra *B* KV *KT*: Ky *B* cornuum *B* 26 ad. fix (*pro* ix, *i.e.* X?) latinum *T*: adiunctum fix latinum *B*: adiuncta v latina *K* ciatum *BT* *fort.* K^{o}

num habuerit adiunctum, eminam demonstrat, quam Graeci cotylen vocant. ξε. Xi Graecum si acceperit iunctum E Latinam, significat sextarium. ξο. Si O Latinum adiunctum, indicat 6 acitabulum, quod Graeci oxifalon vocant. $\overset{N}{\mu}$. My Graecum superposito N Latinum significat mina. T^{Λ}. T Latinum in fine habens Labda Graecum significat talentum. X^{o}. ⟨Chi⟩ Graecum in dextro brachio superiori O littera coniuncta cenix est.

2 cotilem *B*: gotilem (-len?) *T*: cotilam *K*: *vel* κοτύλην e latinum *B* 3 ξO *BT* (*etiam K*?) adi. habuerit ind. *K* (*non CU*) 4 acitabolum *KT* M (*suprascr.* N) *codd.* Mi *T*: *om. BK* 5 superposita n latina *K*: superposita N latino *T* mna *BT* ΑΛ *BK*: Ⲧ *T* T *Arev.*: a *K*: *om. BT* latinas *K* 6 lauda *BT*: lautam *K* graecam *K* ᴀo *KUT* (*post* superiori) (*non C*) Chi (*vel* X) *om. codd.* 7 iuncta *K* (*non CU*) kenix *B*

LIBER XVII

DE REBVS RVSTICIS

I De auctoribvs rervm rvsticarvm. Rerum rusticarum
scribendi sollertiam apud Graecos primus Hesiodus Boeotius
humanis studiis contulit; deinde Democritus. Mago quoque
Carthaginiensis in viginti octo voluminibus studium agricola-
tionis conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura pri-
mus Cato instituit; quam deinde Marcus Terentius expolivit;
mox Vergilius laude carminum extulit. Nec minorem studium
habuerunt postmodum Cornelius Celsus et Iulius Atticus,
Aemilianus, sive Columella insignis orator, qui totum corpus
2 disciplinae eiusdem conplexus est. Primum ad aratrum boves
iunxisse ferunt quendam privatum hominem et fulminatum,
nomine Homogirum; quidam autem Osirim dicunt esse artis
huius inventorem; quidam Triptolemum. Et hic quaestio est
quomodo prima Ceres ferro in Graecia vertere terram instituit,
3 sed ferro qualicumque, non specialiter vomere aut aratro. Ster-
corandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus
in Italia, cuius ara a Pico dedicata est Romae: hic plura in-
strumenta agriculturae repperit, primusque agros firmavit. Eun-
dem quidam Saturnum putaverunt ut maiorem illi nobilitatem
facerent hoc nomine, quo splendide sonaret et dignitatem tituli
conpararet.

II De cvltvra agrorvm. Cultura est qua frumenta vel
vina magno labore quaeruntur, ab incolendo vocata. Divitiae
enim antiquorum in his duobus erant, bene pascere et bene arare.
Cultura agri cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, sterco-
2 ratio, occatio, runcatio. Cinis est incendium per quod ager
inutilem humorem exudat. Aratio dicta quia de aere prius

Per hunc librum etiam D contuli, non tamen BC 1 Rerum *om. D* 3 Mago] magnus *codd.* 5 autem *om. K* 6 deinde] inde *D* 7 extulit *om. D*[1] minure *K* 8 et *om. T* 11 fluminatum *T* 12 homogerum *K* 13 treptolemum *TD*: tripolitum *K* 16 qu. ind. *T* 20 hoc nom.] homine *K* 21 conparet *D* 26 per quo *TD*

terrae culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus.
Duplex est autem aratio: vernalis et autumnalis. Intermissio
est, qua alternis annis vacuus ager vires recipit. Stercoratio 3
est laetaminis adsparsio. Stercus autem vocatum vel quia
sternitur in agris, vel quia extergi oporteat quod sordidum in
civitate redundat [sive, quod verius est, ab Sterce qui et Ster-
culus dictus]. Idem et fimus est, qui per agros iacitur. Et
dictus fimus [quod fiat mus], id est stercus quod vulgo laetamen
vocatur, eo quod suo nutrimento laeta faciat germina reddatque
arva pinguia et fecunda. Occatio est cum rustici satione facta 4
bubus dimissis grandes glebas caedunt ac ligonibus frangunt:
et dicta occatio quasi obcaecatio, quod operiat semina. Occare
igitur est operire terra semina, vites vel arbores. Runcatio est 5
a terra herbas evellere; nam rus terra est. Sulcus a sole vocatus
quod proscissus solem capiat. Vervactum dictum quasi vere
actum, id est verno aratum. Proscissio est aratio prima, cum
adhuc durus ager est. Satio dicta quasi seminis actio, quasi 6
satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc sereno caelo
faciendum est, non per imbres. Hinc est et illud Vergilianum
(Georg. 1, 299):

Nudus ara, sere nudus.

Messis a metendo, id est a recidendo, dicta. Seges autem de 7
semine [dicta] quod iacimus, sive a sectione.

De frvmentis. Prima Ceres coepit uti frugibus in Graecia III
et habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit
Ovidius dicens (Metam. 5, 341):

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro,
prima dedit fruges alimentaque mitia terris.

2 dupl. . . . autumn. *om.* *T* Int. qua *D* 5 ext.] stergi *D* (*et Isid.*) quod] quidquid *T* 6 sive . . . dict. *hab.* *T*: *om.* *DK* stercen *T* 7 quia per *TD* 8 quod fiat mus *hab.* *T*: *om.* *DK* vulgus *T* 10 est *om.* *K* rusticis *T* 11 cedant (*ex* -dat) *D* legonibus *corr.* *ex* legionibus *T* 13 terrae *D* vel] et *K* Runc. a *K* 14 erba *T* vellere *D* 15 Veractum *codd.* (*ex* -tuum *T*) 16 acto *T* 18 saturum *DK* quia] quasi *D* hoc] in *K* 19 est ill. *T* 21 nudius a. serenodius *D* 22 medendo *K* 23 dicta *hab.* *T*: *om.* *DK* 27 unco] hunc *D* demovet *K*: demovit *D* 28 frugis *K*

2 Frumenta sunt proprie quae aristas habent, fruges autem re-
liqua. Frumenta autem vel fruges a fru[m]endo, hoc est a
3 vescendo, dictae; nam frumen dicitur summa pars gulae. Primi-
4 tiae proprie sunt quae frugibus praecerpuntur. Triticum vel a
tritura dictum, quo purissimum horreo condeatur, vel quia granum
5 eius conmolitur et teritur. Far dicitur eo quod initio frangeretur;
apud antiquos enim molarum usus nondum erat, sed frumentum
6 in pila missum frangebant; et hoc erat genus molendi. Adoreum
tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. Ador quondam
appellatum ab edendo, quia eo primo usi sunt homines, sive
quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde
7 et adorea sacrificia dicuntur. Siligo genus tritici a selecto di-
8 ctum; nam in pane species eius praecipua est. Trimestre triti-
cum ideo nuncupatum quia satum post tres menses colligitur;
nam ubi propter aquam aliave causa matura satio omissa est,
9 praesidium ab hoc petitur. Alica Graecum nomen est. Ali-
10 castrum simile est alicae, pondere et bonitate praecipua. Hor-
deum dictum quod prae ceteris generibus frumenti ante fiat
aridum, vel quod spica eius ordines habeat. Horum tria genera.
Primum hexaticum vocatur eo quod spica eius sex ordines
habeat; quod quidam canterinum appellant, quoniam animalia
melius quam triticum pascit, et homines salubrius quam malum
triticum. Alterum distichon, eo quod duos ordines habeat;
hunc plerique Galaticum vocant. Tertium trimestre, quia, cum
11 cogit necessitas, verno seminatur et celeriter colligitur. Scan-
dula a divisione vocata; duplex est enim scanditurque, id est

2 a frumendo *K*: a fruendo *D*: a frumento *T* 3 dicta *K* 4 vel] vero *K* 5 quo] quod *DT* condeatur *DK*: condiatur *T* 6 cum molitur proteritur *K* quod in in. *K*: quod ab in. *D* 7 enim] autem *D* 8 in pilas *Serv. ad Aen.* 1, 179 Adhorreum *D* Adoreum . . . dicitur *om. KN* (*non EU*) 9 Edor *K*: Caedor *DE* (*pro* C *vel* Ca, *i. e. capituli novi signo*, edor) quendam *DT* 10 visi *K* 12 adhorrea sacr. *D* serecto *D* 13 Trimense *K*: -si *D* 14 tres *om. D* 15 ubi *om.* T^1 pro aq. *ut vid.* D^1 aliamve *K* causa (*ex* -se) *T*: causam *DK* 18 antea *DT* 19 habeant *K* 20 sexaticum *D* ex ordine *T* 21 quidem *D* quod an. *K* 24 calaticum *codd.* Tertium *om. D* trimeste *T*: trimensem *K*: tremense *D* quia] quod *K* 26 scanditur id *K*

dividitur. Centenum appellatum eo quod in plerisque locis 12
iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum rena-
scatur. Hinc et milium a multitudine fructus vocatum. Pani- 13
cium dictum quod multis in regionibus ex eo panis vice homines
sustententur, quasi panivicium. Pistum a pasto. Sisamum
Graecum nomen est. Farrago a farre dicta: est enim herba 14
hordeacea adhuc viridis, necdum granis ad maturitatem turgenti-
bus. Spicam de maturis frugibus abusive dicimus; nam proprie 15
spica est cum per culmi folliculum, id est extremum tumorem,
aristae adhuc tenues in modum spiculi eminent. Arista ap- 16
pellata quod prius ipsa arescat. Culmus est ipse calamus
spicae qui a radicibus nascitur: et dictus culmus quasi calamus. 17
Folliculum est theca frumenti in qua granum servatur interius.
Haec super spicam vallo instructa munimen praetendit, ne
avium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur aut vesti-
giis proteratur. Stipulae sunt foliae seu vaginae, quibus culmus 18
ambitur atque fulcitur ne pondere frugis curvetur, quae ambiunt
culmum: et dicta stipula quasi usta, et quasi ustipula. Stipula
dicta ab usto; collecta enim messe uritur propter culturam
agri. Item stipula vel quia pars eius uritur, pars interdum pro
palea praeciditur. Palea a quibusdam vocari dicitur quod pala 19
ventiletur ut frumenta purgentur. Gentiles autem paleam a
quadam Pale frugum inventrice nominaverunt, quam Cererem
esse volunt. De qua Vergilius (Georg. 3, 1):

Te quoque, magna Pales, et te, memoranda, canemus.

Item alii a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum
sola in pascendis animalibus praebebatur. Cuius natura ex

2 iactum centenum simul re. *K* renascitur *T*: renascantu (*ex* -atur) *D* 3 hinc . . . voc. *om.* *T*[1] 5 qu. panificum *T*: qu panecibium *K* pastu *D* 6 est *hab.* *K*: *om.* *DT* a farro *T* 8 pro. specus (spi-) *TD* 9 cum a cul. fullicolo *K* 13 tegra fru. *K* 14 superficiam va. *T* munimine *T* 15 minor *T* sui fructis *T* aut vest. prot. *om.* *T* 16 Stipuli *K* 17 que (quae) *TD*: qua *K* q. a. c. *excludenda videntur. Sed tota paragraphus ex variis lectionibus concinnata est* 18 ustipula *CDETU*: ustulata *KNP* 19 messe] esse *T* 20 idem *K* (*non C*) 21 reciditur *K* qu. palea *D* 22 ventilentur *T*[1] gent. enim (*delet.*) au. *K* paleam *om.* *D*[1] 25 et se mem. *K*: et remem. *D* 27 probebatur *D*[1]

contrario tantum est frigida ut obrutas nives fluere non sinat,
adeo calida ut maturescere poma conpellat.

IV De legvminibvs. Legumina a legendo dicta, quasi electa;
veteres enim meliora quaeque legebant; sive quod manu le-
2 gantur nec sectionem requirant. Leguminum plurima genera,
ex quibus faba, lenticula, pisum, faselum, cicer, lupinum gra-
3 tiora in usum hominum videntur. Faba Graeca etymologia a
vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga; φαγεῖν enim Graece
comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine usi
sunt. Huius species duae, quarum altera communis, altera
4 Aegyptia. Faba fresa dicta eo quod ea homines frendant, id
5 est frangant, et molendo conminuant. Lentis vocata quod
6 humida et lenta est, vel quod adhaeret humi. Faselum autem
7 et cicer Graeca nomina sunt. Sed faselum . . . Lupinum Grae-
cum et ipsud nomen est: de quo Vergilius (Georg. 1, 75):

Tristesque lupini,

quia vultum gustantis amaritudine contristant; unde eos prae
8 amaritudine nec vermis nec ullum animal comedit. Medica,
vicia, ervum pabulorum optima sunt. Medica dicta, quia a
Medis translata est in Graeciam tempore quo eam Xerxes rex
Persarum invasit. Haec semel seritur et decem annis permanet,
9 ita ut quater vel sexies possit per annum recidi. Vicia dicta
quod vix ad triplicem perveniat fructum, cum alia legumina
proventum habeant fertilem: unde et Vergilius (Georg. 1, 75):

Vt tenuis fetus viciae.

10 Pisum, quod eo pensabatur aliquid auri minutum. Nam pisaurum
11 dicitur. Ervum a Graeco trahit vocabulum; hoc enim illi

1 tanto *codd.* sinit *T* 2 conpellant *D* 3 Leg. alendo *D* dicta *om.* *D*[1] quas el. *T* 4 ligantur *K* 5 nec] ne *T* 6 pisum *om.* *T* 8 φαγεῖν] fage *codd.* 10 alt. Aeg. alt. comm. *T* 11 fresca *K* eam *dett.* fendant *T* 12 et mol. co. *om.* *T* 13 humi] humida *DT* 14 circer *T* sed fas. *om.* *CK* (*non EUV*) 17 gust. amaritudinem *D* 18 comedet (comm-) *TD* 19 erumbo pa. *K* a medicis *K* 20 rex *om.* *K* 21 simul *codd.* anni *K* permanent *D* 23 vix} vis *D* 26 Pisu *K*: Pisa *DT* ea *DT* aurum mi. *K* *ante corr.* nam Pisaurum dic. quod illic aurum pensatum est *Serv. ad Aen.* 6, 825. *Nugatur Isidorus*

ὄροβον dicunt; quod dum sit quibusdam pecoribus infestum,
tauros tamen pingues efficit.
De vitibvs. Vitis plantationem primus Noe instituit rudi V
adhuc saeculo. Apud Graecos autem inventorem vitis Liberum
appellari: unde et eum gentiles post mortem deum esse volue-
runt. Vitis dicta quod vim habeat citius radicandi. Alii 2
putant vites dictas quod invicem se vittis innectant vicinisque
arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexi-
bilis, quae quasi brachiis quibusdam quidquid conprehenderint
stringunt. Labrusca est vitis agrestis quae in terrae marginibus 3
nascitur: unde et labrusca dicta, a labris et extremitatibus
terrae. Codex dictus quasi caudex. Sic enim veteres et clodum 4
pro claudo dicebant. Sarmentum a serendo [id est quasi seri- 5
mentum]. Malleolus est novellus palmes innatus prioris anni
flagello, cognominatusque ob similitudinem rei, quod in ea parte
qua deciditur ex veteri sarmento prominens utrimque mallei
speciem praebet. Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa 6
appellatione, quod sint inhabiles fructu et sterilitate affecti.
Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi, sive quia 7
longius recessit a matre et quasi prosilivit, seu quia acuminis
tenuitate teli speciem praefert. Summitates vitium et fruticum 8
flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur. Palmes vitis 9
materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum adfert:
nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt. Palmes enim
diminutivum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod
a palma derivetur. Palma enim habet nomen prototypum,

1 orobum *T*: orubum *K*: orabum *D* dum *ex* cum *D* 2 pingue *T*[1] 5 coluerunt *T* 7 vitis inn. *DT* 8 rept. *ex* repotando *T* 9 quae] qui *codd.* 10 stringant *D* Labrusca *ex* Lanbrusca *D* quae *om. D* 11 labrus caudicia *ut vid. D*[1] dicta] dicitur *T* et *om. T* 12 Condex *D* 13 pro cl.] et claudum *K* id est qu. ser. *hab. T*: *om. DK* 14 palmus *K* annis *K* 16 deciditur] decitur *T*: dicitur *K* vetero *D* sarmenti *T* utrimque m. *Colum.* 3, 6: utrumque m. *K*: utriusque m. *T*: utrumquem alie *D* 17 carentes *ex* curr- *ut vid. T* ex *om. T* 18 effecti *D* 19 novissi par. *D*[1] serculi *T* 20 quasi] qua *K* 21 prevert *T* 25 dim.] derivativum *dett.* par. di.] per ramos (*ex* amos *N*) circum (-un) ducitur *KN* 26 a *om. N* delibetur *DT* protipum *DT*: *om. K*

quod dicitur principale, ab eo quod ex se derivativum faciat.
10 Pampinus est folia cuius subsidio vitis a frigore vel ardore de-
fenditur atque adversus omnem iniuriam munitur. Qui ideo
alicubi intercisus est, ut et solem ad maturitatem fructus ad-
mittat et umbram faciat. Et dictus pampinus quod de palmite
11 pendeat. Capreoli dicti quod capiant arbores. Sunt enim
cincinni sive uncinuli quibus se innectere vites et suspendere
solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac tur-
bines contemnere queant et sine lapsu periculorum fructus suos
12 sustineant ac sese vaga proceritate defendant. Corymbi sunt
anuli qui proxima quaeque alligant et conprehendunt, ne longius
13 laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. Vvae dictae
quod intrinsecus humoris sint plenae, sucique et pinguedinis.
Nam humidum est quod exterius humorem habet; uvidum quod
14 interius. Acina. Botrus. Racemus est botryonis pars; et
15 botryo Graecum est. Suburbanae uvae quaedam dicuntur quia
fructus earum ad escam veluti pomum in urbibus venditur;
conmendat enim eas et species et saporis iucunditas; ex quibus
sunt praecoquae, duracinae, purpureae, dactyli, Rhodiae, Liby-
cae, cerauniae, stephanitae, tripedaneae, unciariae, Cydonitae.
Durabiles autem per totam hiemem vennuculae et Numisianae.
16 Praecoquae vocatae quod cito maturescant et ante omnes sole
coquantur. Has Graeci lageos dicunt, quod currant ad maturi-
17 tatem velociter ut lepus. Purpureae a colore dicuntur; uncia-
riae a magnitudine; dactyli a longitudine; stephanitae a rotun-
ditate. Rhodiae et Libycae a regionibus nuncupatae sunt;

1 facit *K* 2 subsidio *om.* *K* 4 intervisus *K* fructus *om.* *K* 6 Caprioli *codd.* 8 quod adm. *D* ferti *T* venti *T* 9 continere qu. *DT* et si lap. *D* lapsus periculo *Chacon* 10 vaca *KD* *ante corr.*: faga *T* diffundant *T*: defundant *D* *ex corr.* 11 elegant *D*: ligant *T* 13 humores *K*: humore *DT* 14 humidum] humus *T* uvidumque int. *T*: humidum quod int. exterius *D* 16 botrio *ex* btrio *T*: btrum *K* 17 eorum *D* 18 conm.] comedunt *T* 19 libiae *DK* 20 tripedianae (-ne) *codd.* uniciariae (-rie) *KT*: unci-*riae D^1 cinodite *T* 21 vennicule *T*: veninculae *DK* numesianae *D* 22 Praeciae quasi praecoquae *Servius ad Georg.* 2, 95 maturiscunt *D* 23 grece *D* lag.] fagos *K*: cilageos *T*: lagieos *D* 24 ut lep. vel. *KP* (*non CEFU*) Unc. a mag. *ante* Purp. *KNP* (*non CEFU*) Uniciariae *K* 25 Dictali *T* Stafanite *T*

Cerauniae vero quod rubeant velut ignis. Genera autem 18
uvarum quae vino deserviunt plurima. Ex quibus aminea
dicta, quasi sine mineo, id est sine rubore; album enim vinum
reddit. Quae cum sit unius nominis, non unam speciem reddit:
amineae duae geminae, ab eo dictae quod duplices uvas
mittant; aminea lanata, quia plus omnibus lanescit lanugine.
Rubelliana dicta quia eius materia rubet. Faecinia minuti 19
acini et durae cutis uvas habet; nobilitate amineam sequitur,
fecunditate praecedit. Quam proinde faeciniam vocant quod
plus quam ceterae faeces afferat. Apianae vinum dulce faciunt; 20
quas nisi cito legas, pluviis et ventis et maxime apibus infe-
stantur; quarum depraedatione apianae cognominatae sunt.
Balanitae a magnitudine nomen sumpserunt; βάλανοι enim 21
Graece glandes vocantur. Biturica a regione nomen sortita est, 22
turbines et pluvias et calores fortissime sustinens, nec in macra
terra deficiens. Huius meriti et basili[s]ca est. Argitis Grae- 23
cula vitis, generis albi, fertilis, vastam materiam et brevem et
latum folium mittens, cuius fructum nisi primo tempore colligas,
aut ad terram decidit aut humore putrescit. Inerticula nigra 24
est, quam Graeci amaracion vocant, boni vini et levis; a quo
etiam nomen traxit, quod iners in tentandis nervis habeatur,
quamvis gustu non sit hebes. Mareoticae a regione Aegypti 25
Mareotis dictae, unde prius venerunt; sunt enim et albae et
nigrae. Helvolae, quas quidam varias appellant, neque pur- 26

1 Generatio *K* 3 quasi] quae *K* minio *KT* id est sine *om. T* (*cf.* XX. III. 5) 4 reddet *KT* reddet *KT* 5 amine *T* duo *codd.* (duae *D ante corr.*) 6 mittunt *D* lanata *Colum.* 3, 2: laiana *T*: lagana *K*: laciana *D* quia *ex* quod *K* hominibus *D* 7 Rubiliana *codd.* rubent *K* Fecinea *T* 8 acine *T* nobilitatem *KT* aminia *K* 9 fecinam *T*: fecineam (*ex* -iam?) *D* 10 afferant *D* dulcem *codd.* 11 pulvis *D* vent. max. *T* 12 nominatae *K*: cognominati *D ex corr.* 13 βαλ.] balanen *K*: balanin *DT* 14 grande *codd.* vocatur *KT* Bituricae *DK* 16 basilicum *K*: basilisca *DT* 17 vastam] Visula *Arev. ex Colum.* 3, 2 20 amarazion *K*: amarcion *Colum. codd.* 3, 2: amargion *Vollmer in Thes. Ling. Lat.* vini] vi *D* 21 nomina *T* inaeris *D* in] usus *K* temptantis *D ante corr.* 22 non sit *om. T* evis *K* 23 sunt en. al. *T* 24 Elbole *DT*: Elbulae *K* quidem *D*

pureae neque nigrae, ab helvo colore ita dictae, subalbi tamen
musti. Helvum est enim nigrum candidumque colore. Nam
27 helvum nec album nec nigrum est. Tertius locus vitium quae
sola fecunditate conmendantur, abundantia copiosa multumque
28 vini fluens. ‡Viticionia‡ uvas grandes magis quam multas
habet; nomen autem inde hoc sumens quod multum vini fluat.
29 Syriaca, vel quia de Syria adlata vel quia nigra est. Multa
autem genera vitium sunt quae tamen mutatione loci et quali-
30 tatem et nomen amittunt. Vitibus inter cetera magis ista con-
31 veniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio. Oblaqueare
est circa codicem terram aperire et velut lacus efficere: hoc ali-
32 qui excodicare appellant. Putare est virgam ex vite super-
vacuam resecare, cuius flagellis luxuriat; putare enim dicitur
33 purgare, id est amputare. Traducere, transducere. Propa-
ginare vero, flagellum vitis terrae submersum sternere et quasi
porro pangere. Hinc propagines, a propagare et protendere
dictae. Fodere vero est foveam facere, quasi fovere.

VI De arboribvs. Arborum nomen, sive herbarum, ab arvis
inflexum creditur, eo quod terris fixis radicibus adhaerent.
Vtraque autem ideo sibi pene similia sunt, quia ex uno alterum
gignitur. Nam dum sementem in terram ieceris, herba prius
oritur, dehinc confota surgit in arborem, et infra parvum tempus
2 quam herbam videras arbustam suspicis. Arbusta, arbor novella
et tenera, in qua insertio fieri potest; et dicta arbusta quasi
arboris hasta. Alii arbustum locum in quo arbores sunt volunt
accipere, sicut salictum: sic et virecta, ubi virgultae novellae et
3 virentes. Arbor autem et fructifera et sterilis; arbos autem non

1 elbo *KT*: eblo *ex* eolo *D* subalbis *D* 2 elbum *codd.* 3 elbum *codd.* 4 sole *T*: sulo *K* 5 Vitis spionia *Arev.* 6 fluant *D ante corr.* 7 Seriaca *T* 8 tamen] tantum *K* 9 conveniant *D* 10 oblaqueati *K* propagnatio *D* Oblaquear *T* 11 locus *D*: agros *K* alii *K* 12 excodire *D* sup. exsicare (*delet.*) resicare *K* 14 amp.] tam putare *T* a propagnare *D* 15 quaso *T* 20 sibi *om.* *T* pene *om.* *D* alteram *D* 21 eiceris *K*: eieceris *D* 22 parum *codd.* 23 v. arbusta *K* nov. ten. *K* 25 sunt *om.* *K* 26 sic et] sicut *K* virg. vir. sunt *K* (*om.* nov. et) 27 arbos] arbus *T*: arbor *D* autem] vero *K*

nisi fructifera. Genere autem feminino arbores dicimus; poma
vero neutro. Frutex brevis est appellatus quod terram fronde 4
tegat; cuius plurale nomen frutecta. Arbor alta est. Silva 5
vero spissum nemus et breve. Silva dicta quasi xylva, quod ibi
ligna caedantur; nam Graeci ξύλον lignum dicunt. Multa enim
Latina nomina Graecam plerumque etymologiam recipiunt.
Nemus a numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola consti- 6
tuebant: sunt enim nemora arbores maiores, umbrosae frondibus.
Lucus est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo anti- 7
phrasi, eo quod non luceat; sive a luce, quod in eo lucebant
funalia vel cerei propter nemorum tenebras. Saltus est densitas 8
arborum alta, vocata hoc nomine eo quod exiliat in altum et in
sublime consurgat. Aviaria secreta nemora, dicta quod ibi aves 9
frequentant. Recidiva arborum sunt quae aliis sectis repullu- 10
lant. Alii recidiva a cadendo dicunt, quia post casum nascuntur.
Alii a recidendo et repullulando dixerunt. Ergo recidivum, ubi
mors aut casus. Insitio dicitur cum fisso trunco surculus 11
fecundae arboris sterili inseritur; aut oculorum inpositio, cum
inciso cortice libro alienae arboris germen inmittitur. Plantae 12
sunt de arboribus; plantaria vero, quae ex seminibus nata sunt
cum radicibus et a terra propria transferuntur. Cespites frutices 13
sunt, quasi cuspides, vel quasi circa pedes. Frondes, quod
ferant virgultas vel umbras; sunt autem causa umbrarum.
Oculi nodi sunt ex quibus frondes exeunt. Radix appellatur 14
quod quasi radiis quibusdam fixa terris in profunda dimergitur.
Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum.

1 nisi et fr. *T* femino *T* 2 vero *om. K* 3 nom.] numero *DK* 4 vero *om. K* nimus *D*: dicimus *K* xilva *T*: exsilva *D*: *om. K* 5 ligna *om. T* 7 numibus *D* nuncupatur *K*: -tam *D* 8 sunt en. nem. arb. *om. T* 9 solo *ex* so *T* 11 fana illa *K* cereos *DT* 12 alto *K* 13 sublimi *DT* *Abiariam secretam *D* qu. ibi] quo *K*: quae *Serv. ad Georg.* 2, 430 apes *D* 14 aliis *om. K*: taleis *Burmann in Serv. ad Aen.* 10, 58 secte *K* 15 a cadendo *dett.*: a cedendo *T* (*i. e.* caed- ?): a recidendo *K* arborum a cedendo *D* dicuntur *D* 16 recedendo *D* 17 cum f.] confisso *D*: fisso *K* trunca (*ex* -co ?) *D* 18 sterelique ins. *D* 19 incisu *D*: incisio *T*: in *K* libri *K* 22 qu. cuspites *K* 23 virgulta *K* 24 fondes *T*

Alii radicem a similitudine radiorum dictam putant, vel quia, si
15 eradatur, non repullulat. Truncus est statura arboris insistens
radici. Corticem veteres corucem vocabant: dictus autem
16 cortex quod corio lignum tegat. Liber est corticis pars interior,
dictus a liberato cortice, id est ablato: est enim medium quid-
17 dam inter lignum et corticem. Rami sunt qui de trunco manant,
sicut a ramusculis cetera. Surculi a praecisione serrae nuncu-
18 pati. Virgultum est quod de radice pullulat; ramus, qui de
ipso robore arboris; virga, quae de ramis. Proprie autem
virgultum appellatur quod ad radicem arboris nascitur et quasi
inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia
ex virga tollitur. Virga [autem a vi] vel a virtute dicitur, quod
vim in se multam habeat, vel a viriditate, vel quia pacis indi-
cium est, quod vim regat. Vnde hanc utuntur magi ad pla-
candos inter se serpentes, et idcirco in ea hos sustinent inligatos.
Hanc etiam philosophi ac reges et magistri et nuntii et legati
19 utuntur. Flagella dicuntur, ut praediximus (v, 8), summae arbo-
20 rum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent flatus. Cymas
vocatas quasi comas. Folia Graece φύλλα dicuntur: inde est
21 ad nos hoc nomen per derivationem translatum. Flores nomi-
nati quod cito defluant de arboribus, quasi fluores, quod cito
solvantur. In his duplex gratia: coloris et odoris. Austro
22 enim flores solvuntur, Zephyro fiunt. Germen dicimus surculum
23 praegnantem, a gerendo; unde et germinatio. Fructus nomen
accepit a frumine, id est eminente gutturis parte qua vescimur.
Inde et fruges. Fructus autem proprie dicuntur agrorum et
arborum, quibus utique utimur; in animalibus vero abusive et
24 translative vocari fructum. Poma dicta ab opimo, id est a
copia ubertatis. Matura dicuntur, quia apta sunt ad manden-

4 qu. quasi co. *K* coreum *D* teget *T*: tegit *D* 5 a *om.* *T*[1] 8 est *om.* *K* 9 quae] qui *T* 10 appellatum *K*[1]: -tur (r *ex corr.*) *D* a radice *T* 11 amp.] cappilatur *K* 12 au. a vi *hab.* *K*: *om.* *DT* 13 multa *K*: multum *DT* 14 un. et hac *K* placendos *D* 16 hac etiam *T* hanc reg. *K* ministri *D*[1] 18 Cimas *codd.* 23 fiant *D* 24 germinato *D* 25 p. quo vescimus *T*: partes quas vescimus *D* 27 abus. trans. *T* 28 vocare *D* 29 copiae ubertate *DT* ad manducandum . . . ad manducandum *D*

dum; sic et inmatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt
ad mandendum. Ligna dicta quia incensa convertuntur in 25
lumen. Vnde et lychnium dicitur, quod lumen det. Astula 26
a tollendo nuncupata [quasi abstula]. Fomes est astula quae
ab arboribus excutitur recisione, aut astulae ambustae, aut ligna
cavata; a fungis nomen acceptum, quod ita capiat ignem. De
quo Vergilius (Aen. 1, 176):

Rapuitque in fomite flammam.

Torris lignum adustum, quem vulgus titionem appellant, ex- 27
tractum foco, semiustum et extinctum. Quisquiliae stipulae 28
inmixtae surculis ac foliis aridis: sunt autem purgamenta ter-
rarum. Caries putredo lignorum, dictum hoc nomen quod
eveniat lignis virtute carentibus.

De propriis nominibvs arborvm. Palma dicta quia VII
manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis in
modum palmae hominis. Est enim arbor insigne victoriae,
proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque vestita frondibus,
et folia sua sine ulla successione conservans. Hanc Graeci
phoenicem dicunt, quod diu duret, ex nomine avis illius Arabiae
quae multis annis vivere perhibetur. Quae dum in multis locis
nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem; fre-
quenter autem in Aegypto et Syria. Fructus autem eius dactyli
a digitorum similitudine nuncupati sunt, quorum etiam et nomina
variantur: nam alii appellantur palmulae, similes myrobalani;
alii Thebaici, qui et Nicolai; alii nucales, quos Graeci καρυωτάς
vocant. Laurus a verbo laudis dicta; hac enim cum laudibus 2
victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem laudea
nominabatur; postea D littera sublata et subrogata R dicta est
laurus; ut in auriculis, quae initio audiculae dictae sunt,

2 in] ad *D ante corr.* 3 licinium *T*: licicinium *K*: lucinium *D* Astulta *K*[1] 4 qu. ab. *hab. T*: *om. DK* 5 ab *om. T*[1] 6 cavate *T*[1] fun.] fructibus *T* n. accepto *T*: nomine accepto *D* 9 quam *T* appellat *D* extracto *K* 10 et *om. T* stipuli inmissi *K* 13 lignis] in is *T* 17 vest.] vetusta *K* 23 qu. etiam nom. *D* 25 thebaice *D* mucales *codd.* grece *D* cariotas *K*: cariutos *T*: cariatos *D* 26 hac] hec (haec) *codd.* 28 nominabantur *D* 29 quae in in. *K*

et medidies, quae nunc meridies dicitur. Hanc arborem Graeci δάφνην vocant, quod numquam deponat viriditatem; inde illa potius victores coronantur. Sola quoque haec arbor vulgo
3 fulminari minime creditur. Malum a Graecis dictum quod sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus: unde et haec sunt vera mala quae vehementer rotunda sunt. Mala Matiana a loco vocata unde prius advecta sunt. Nam multae arbores nomina ex provinciis vel civitatibus, de quibus adlatae sunt, acceperunt. Vergilius (Ecl. 3, 64) amantibus quid ex malo
4 quaeri soleat ostendit. Mala Cydonia nomen sumpsit ab oppido qui est in insula Creta; de qua Graeci dicere solent urbium Cretensium matrem Cydoniam; ex cuius pomo cydonitum conficitur. Fit quoque ex ea et vinum quo languentium desideria falluntur: nam specie et gustu et odore cuiuslibet vini veteris
5 imaginem repraesentat. Malomellum a dulcedine appellata, quod fructus eius mellis saporem habeat, vel quod in melle servetur; unde et quidam (Mart. 13, 24):

Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle
ponentur, dicas: Haec melimela placent.

6 Malum Punicum dici eo quod ex Punica regione sit genus eius translatum. Idem et malogranatum, eo quod intra corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem malusgranata est generis feminini; pomum vero neutri est generis. Flores malorum a Graecis appellati sunt κύτινος; Latini caducum vocant. Agrestium autem malorum flores Graeci βαλαύστιον appellaverunt; quorum alii albi, alii purpurei, alii rosei reperiuntur similes floribus mali Punici. Negant medici mali Punici cibo corpora nostra nutriri, sed eo sic opi-

1 et medius quae *D* grece *D* 6 vehenter *D* madiana *D* 7 vocatum a l. *T*¹: a l. vocatum *D* advectum est *DT* 8 vel a civ. *T* 9 amantibus *om.* *K* qui *DT*: quod *K* 11 grece *D* 13 quo] quando *K* 14 cuilibet *DK* 15 appellatum *T* 16 melli *T* 18 sit tibi *D*: siti *K* 19 ponantur *KT*¹ *ut vid.* mellimella *D* 20 eo] et *DK* 21 malog.] malumgranatum *K* intra] extra *D* 23 est genus fem. *D* est generis *om.* *K* 24 appellata *D* κυτ.] quitinus *K*: quitinas *DT* 26 grece *D* appellant *K* 28 eos *ut vid.* *T*¹

nantur utendum ut medicare potius, non alere videatur. Malum 7 Persicum, cuius brevis admodum vita concessa est, trium generum fertur esse: duracenum, Armeniacum et Persicum. Duracenum nuncupatur eo quod pomum eius in gustu acorem referat. Armeniacum dicitur quod primum genus eius ab Armenia sit advectum. Persicum vocatum, quod eam arborem primus in Aegypto severit Perseus, a quo se oriundos Ptolomaei ferebant. Haec in Persida fructum generat interfectorium, apud nos autem iucundum ac suavem. Horum alium praecox, alium vocatur aestivum. Medica arbor, cuius nomen etiam carminibus Man- 8 tuanis inclaruit, asportata primum a Medis; unde et vocabulum sumpsit. Hanc Graeci κεδρόμηλον, Latini citriam vocant, quod eius pomum ac folia cedri odorem referant. Malum eius inimicum venenis; et hoc est quod idem poeta (Georg. 2, 134) intellegi voluit, cum tradat ex illo foveri animam. Haec arbor omni pene tempore plena est pomis, quae in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore sunt posita; quod in ceteris arborum rarum est. Mella, quam Graeci loton appellant, quae 9 vulgo propter formam et colorem faba Syrica dicitur. Arbor est enim magna, fructum ferens comestibilem, maiorem pipere, gustu suavem, unde et mella vocata est. Coccymela, quam Latini ob 10 colorem prunum vocant, alii a multitudine enixi fructus nixam appellant. Cuius generis Damascena melior, a Damasco oppido, unde prius asportata est, dicta. Cuius solum pomum stomacho mederi probatur; nam cetera noxia perhibentur. Haec sola arbor gummi glutinosum et conpactivum distillat, quod et medici

1 non] quam *K* 2 cui *K* vitae (*ex* -ta?) *D* 3 esse] est *K*: esse diximus *D* duracenus armeniacus et persicus (*et ita in seqq.*) *DT* 4 nuncupatum *K* in g. aquorem *DT*: incestis amorem *KN* 6 primum *K* 7 persius *codd.* (*ex* persicus *D*) 8 interfectorum *T*[1]: -turium *D* autem *om.* *K* 9 quorum *K* vocatum *D* 12 grece dromellam *D* 13 folium *T* referat *D* 14 ven. hoc *T* 16 pl. sit po. *D* quia in ea *K* 17 in flores adhuc *D* quod] quae *D* ceteribus arboribus *K*: ceteris arboribus *D* 18 Mala *D* laton *D* appellant *DK*: vocant *T* quem vul. *D* 19 arb. en. *K* 20 biperem *T* gustum *D* 21 mela *D* Coquimella *codd.* 22 primum *D* 23 damescina *T* 24 stomachum *DK* 25 medere *D* haec so. ar. *om.* *K* 26 quo *K*

11 et scriptores utuntur. Oleomela nascitur in Palmyra, Syriae
civitate; ex eo ita appellata quod ex trunco oleum defluat in
12 crassitudine mellis, sapore suavi. † Pomelida † sorbo similis,
mediocris arbor et flore candidulo; dicta quod dulcedo sit
eius fructus et acuto sapore conmixta. Haec arbor aetate
13 durat exigua. Melopos arbor in Africa Punica lingua vocata,
ex qua profluit lentus sucus, qui a loco ammoniacus nominatur.
14 Mespila arbor spinosa, fructu similitudine malorum, sed paulo
breviori; unde et appellata, quod pilulae formulam habeant
15 eius poma. Pirus vocata videtur quod in ignis speciem defor-
mata est; nam hoc genus pomi ab amplo incipit et in angustum
finit, sicut ignis. Pirus autem arbor, fructus eius pira est.
Cuius multae species, ex quibus Crustumia sunt pira ex parte
rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis
16 inposita, vel si pauca, vehementer onerosa esse dicuntur. Ce-
rasus a Ceraso urbe Ponti vocata. Nam Lucullus cum Cerasum
civitatem Ponti delesset, hoc genus pomi inde advexit et a civi-
tate cerasium appellavit. Arbor autem cerasus, pomum cera-
sium dicitur. Hoc etiam et ante Lucullum erat in Italia, sed
durum; unde et cornum appellatum est. Est autem arbor
apta hastilibus: unde Vergilius (Georg. 2, 448):

Bona bello cornus.

17 Ficus Latine a fecunditate vocatur; feracior est enim arboribus
ceteris. Nam terque quaterque per singulos annos generat
fructum, atque altero maturescente alter oboritur. Hinc et
caricae a copia nominatae. Ficus Aegyptia fecundior fertur,
cuius lignum in aquam missum ilico mergitur, et cum in limo
aliquandiu iacuerit, deinde in superficiem sustollitur versa vice

1 Oleomela *DK*: Olomella *T*: Elaeomeli *Arev.* palmaria *codd.* 3 crassitudinem *D* saporis *D* suave *K*[1] Pomedila *T*: Epimelis *Arev.* 4 arber *T* candido *K* dulcedo] dulcis *K* 6 exigua] exstinguat *D* Melofos (*ex* -flos *ut vid. T*) *codd.* 7 qui ea lo. *D* 8 Mespilia *T* fructus *DK* 13 grustumia (*ex* -miae) sunt *D* 14 po. pira *DT* iumenti *K* 17 delisset *D* 19 hec ... erant ... dura *K* an. loculum *D* 20 unde ... app. est *om. T* 21 asitilibus *D* 24 per singulis annis *T* 25 altero aboritur *D* 26 copiae *D*: Caria *Goetz in Thes. Gloss.* 27 cu. lig. in aquam (*corr.* aqua) diu iac. *D*

naturae, quando madefactum debuit humoris pondere residere.
Antea athletae ficis alebantur, priusquam eos Pythagoras exerci-
tator ad carnis usum, qui fortior cibus est, transtulisset. A
senibus in cibo saepius sumptae ficus rugas eorum fertur dis-
tendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem conligatos
repente mansuescere dicunt. Caprificus appellata eo quod **18**
parietes quibus innascitur carpit; rumpit enim et prodit ex
latebris quibus concepta est. Alii caprificum putant dictum
quod ficus arbor eius remedio fecundetur. Morus a Graecis **19**
vocata, quam Latini rubum appellant, eo quod fructus vel
virgulta eius rubet. Est enim mora silvestris, fructus adferens,
quibus in deserto pastorum fames ac penuria confovetur. Huius
folia superiactata serpenti, fertur interemi [eum]. Sycomorus, **20**
sicut et morus, Graeca nomina sunt. Dictus autem sycomorus
eo quod sit folia similis moro. Hanc Latini celsam appellant
ab altitudine, quia non est brevis, ut morus. Nux appellata **21**
quod umbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus
noceat. Hanc alio nomine Latini iuglandem vocant, quasi
Iovis glandem; fuit enim haec arbor consecrata Iovi. Cuius
pomum tantam vim habet ut missum inter suspectos herbarum
vel fungorum cibos, quidquid in eis virulentum est, excudat,
rapiat atque extinguat. Nuces autem generaliter dicuntur omnia **22**
poma tecta corio duriore; ut pineae nuces, Abellanae, glandes,
castaneae, amygdalae. Hinc et nuclei dicti, quod sint duro
corio tecti. At contra poma omnia mollia mala dicta, sed cum
adiectione terrarum in quibus antea nata sunt: ut Persica,
Punica, Matiana, Cydonia, et cetera. Amygdala Graecum **23**

1 desidere *K* 2 adleti *D*: acleti *T* fices *D*; figu *K* 3 canis *T* 7 invascitur *T* 9 arboribus rem. *K*: arboribus eius rem. *D* 10 robum *K*: rubrum *T* fractus *D* 11 rubent *K* enim] autem *K* silvestri *K* 12 penuria *ex* pecu- *K* 13 superiacta *K* eum *hab. T*: *om. DK* 14 mores *T* 15 sint fo. similes *D* 18 iugulandem *codd.* 19 haec] her *K* co. iovis *D*: consecratio iovis *T* 20 misso *T ante corr.*: missa *DK*: missas *T ex corr.* 21 quodquod *K* excudat *D*; excludet *T*: elidat *K*: exudet *dett.* 23 grandes *D* 24 dictae *D* 25 om. po. *T* 26 ante nota *T* 27 madiana *DK*

nomen, quae Latine nux longa vocatur. Hanc alii nuciclam vocant, quasi minorem nucem. De qua Vergilius (Georg. 1, 187):

Cum se nux plurima silvis
induet florem.

24 Cunctis enim arboribus prior se flore convestit, et ad inferenda poma arbusta sequentia praevenit. Abellanae ab Abellano Campaniae oppido, ubi abundant, cognominatae sunt. Haec a Graecis Ponticae appellantur, eo quod circa Ponticum mare
25 abundant. Castaneam Latini a Graeco appellant vocabulo. Hanc enim Graeci καστανίαν vocant, propter quod fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt, qui dum eiciuntur quasi castrantur. Haec arbor simul ut
26 excisa fuerit, tamquam silva expullulare consuevit. Ilex ab electo vocata; huius enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt. Vnde et poeta:

Mortales primi ructabant gutture glandem.

Prius enim quam frumenti usus esset, antiqui homines glande
27 vixerunt. Suberies arbor, ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quod fructus eius sues edunt. Porcorum enim sunt alimenta, non hominum; et
28 dicta suberies, quasi subedies. Fagus et esculus arbores glandiferae ideo vocatae creduntur, quod earum fructibus olim homines vixerunt cibumque sumpserunt escamque habuerunt. Nam esculus ab esca dicta; fagus vero a Graeco vocabulum traxit:
29 φαγεῖν autem Graece comedere dicitur. Xyliglycon, quam Latini corrupte siliquam vocant, ideo a Graecis tale nomen accepit, eo quod ligni eius fructus sit dulcis. Ξύλον quippe dicunt lignum, γλυκὺ dulce. Huius arboris pomo sucus expressus
30 acacia a Graecis dicitur. Pistacia, quod cortex pomi eius nardi

1 no. est quae *D* lux *T* nucillam *D* 4 induit *DK* 6 arbustas *T* pervenit *D* ab ablano *T*[1] 10 en. grece *D* castaneam *codd.*: κάστανον *edd.* 14 primum] pomum *D* si. ad vic. *K* 17 frumentis *K* 18 Suberias *T* va. co. natadurius *D*: valedissima co. natatoria *K* 22 harum *K* ho. ol. *T* 23 sumpserint *D* esc. habuerint *D*: *om.* *T* 24 escalus *D* vocabulo (-bolo) *codd.* 25 φαγ.] fage *codd.* Siliolicon *D*: Xsillicon *K*: Sililicon *T* 26 latinae *D* seliquam *KT* 29 agacia *D*

pistici odorem referat. Pinus arbor picea ab acumine foliorum 31
vocata; pinnum enim antiqui acutum nominabant. Pinum autem aliam *πίτυν*, aliam Graeci *πεύκην* vocant, quam nos piceam dicimus, eo quod desudet picem. Nam et specie differunt. In Germaniae autem insulis huius arboris lacrima electrum gignit. Gutta enim defluens rigore vel tepore in soliditatem durescit et gemmam facit, de qualitate sua et nomen accipiens, id est sucinum, eo quod sucus sit arboris. Pinus creditur prodesse cunctis quae sub ea seruntur, sicut ficus nocere omnibus.
Abies dicta quod prae ceteris arboribus longe eat et in excelsum 32
promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque levis habetur. De qua Vergilius (Georg. 2, 68):

Et casus visura marinos;

quia ex ea naves fiunt. Hanc quidam Gallicum vocant propter
candorem. Est autem sine nodo. Cedrus, quam Graeci *κέδρος* 33
vocant, quasi *καιομένης δρυὸς ὑγρόν*, id est arboris humor ardentis, cuius folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum vero iucundi odoris est et diu durans, nec a tinea umquam exterminatur. De qua Persius (1, 42):

Et cedro digna locutus;

scilicet propter durabilem perpetuitatem: unde et in templis propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina cedria dicitur, quae in conservandis libris adeo est utilis ut perliniti ex ea nec tineas patiantur nec tempore con-
senescant. Nascitur in Creta, Africa atque Syria. Cyparissus 34
Graece dicitur quod caput eius a rotunditate in acumen erigitur. Vnde et *κῶνος* vocatur, id est alta rotunditas. Hinc et fructus eius conus, quia rotunditas eius talis est ut conum imitetur:

1 picea *del. Schwarz* 2 pinum *DK*: penum *T* (*cf.* XI. i. 46; XIX. xix. 11): pennum *alii* 3 *πίτυν*] pitin *codd.* grece *D* 4 deferunt *D* 5 Germ.] germina *T* 6 tepore *dett.*: lepore *K*: tempore *DT* 9 seruntur] servantur *DK* ficus] nux *edd.*: *fort.* fagus 10 quod] quia *K* 11 expres *T* perinde avilis *D* 16 *ὑγρόν*] ioron *DK*: orin *T* 18 iuc. od.] iucundioris *T*: iucundiorem *K* 20 loquutus est *D* 21 in tempus *D* 22 laguria *D* 23 rasina cedri *D* 24 perliti *T* consenescunt *D* 25 Cipressus *D* 26 a] in *D* 27 cono voc. *D*: conon voc. *K*: convocatur *T*: *vel* conus voc. *vel* conum voc.: *κωνοειδής* voc. *Arev.* arta *K* 28 rot. tal. *D*

unde et (Virg. Aen. 3, 680) 'coniferae cyparissi' dicuntur. Huius
lignum cedro pene proximam habet virtutem; templorum quo-
que trabibus aptum, inpenetrabili soliditate numquam oneri
cedit, sed ea qua in principio fuerit firmitate perseverat. Anti-
qui cypressi ramos prope rogum constituere solebant, ut odorem
cadaverum, dum urerentur, opprimerent iucunditate odoris sui.
35 Iuniperus Graece dicta sive quod ab amplo in angustum finit,
ut ignis, sive quod conceptum diu teneat ignem; adeo ut si
prunae ex eius cinere fuerint opertae, usque ad annum per-
veniant; πῦρ enim apud Graecos ignis dicitur. Iuniperus
36 autem alia parva, alia magna est. Ebenus in India et Aethiopia
nascitur, qui caesus durescit in lapidem. Cuius lignum nigrum
est et cortex levis, ut lauri; sed Indicum maculosum est in
parvulis distinctionibus albis ac fulvis: Aethiopicum vero, quod
praestantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum,
lene et corneum. Est autem Mareotica palus in India, unde
ebenus venit. Lucanus (10, 117):

Ebenus Mareotica,

inquit. Ebenus autem crepundiis inligatur ut infantem visu
37 nigra non terreant. Platanus a latitudine foliarum dicta, vel
quod ipsa arbor patula sit et ampla; nam πλατύς Graeci latum
vocant. Expressit huius arboris Scriptura et nomen et formam
dicens (Eccles. 24, 19): 'Quasi platanus dilatatus sum in pla-
teis.' Est autem tenerissimis foliis ac mollibus et vitium similis.
38 Quercus, sive quernus, quod ea soliti erant dii gentium quae-
rentibus responsa praecanere, arbor multum annosa; sicut

1 co. cipraessi *D*: co. cyparissic *T*: conifera cyprassi (*ex* cypa-) *K* cuius *K* 2 proximum *T* 3 altum *K* inpenetrabilis *T*: -le *D* nu. enim on. *K* onere *D* 4 ea que (quae) *TD* firmate *K* perseveret *T*[1]: perdurat *K* 6 urer.] oritur *K* 10 πῦρ] piro *codd.* 12 qui] quae *D* 13 levis] eius *K* sed inde conmaculosum *D* est et in pa. districtionibus *T* 14 qu. est pr. acc. *T* 16 et corneum *om.* *K* autem] aut *K* palus] plus *D* 19 visui *K* 20 terreat *D* Pl. altitudine *D* 21 quod] quia *K* πλατὺς] platus *codd.* (*cf.* XV. 11. 23): πλάτος *edd.* grece *D* 22 scriptula *D* 23 dilata *T*: dilatata *D* 24 similibus *dett.* 25 si. querinus *D* erant *om.* *K* 26 praevenire *K* multa *T* annos *D*

legitur de quercu Mambre, sub qua habitavit Abraham, quae
fertur usque ad Constantis regis imperium per multa saecula
perdurasse. Huius fructus galla appellatur. Ex quibus una
agrestis ὀμφακίτης dicta, parva forma, sed firmo corpore atque
nodoso, quae medicaminibus et incaustis adhibetur; altera
βάλανος, lenis ac levis et nimium perforata, lucernarum tantum
usibus necessaria. Fraxinus vocari fertur quod magis in aspera 39
loca montanaque fraga nascatur. Hinc per derivationem fraxinus,
sicut a monte montanus. De quo Ovidius (Metam. 10, 93):

Et fraxinus utilis hastis.

Taxus venenata arbor, unde et toxica venena exprimuntur. Ex 40
hac arcus Parthi et aliae gentes faciunt: unde et poeta (Virg.
Georg. 2, 448):

Ityraeos taxi torquentur in arcus.

Ityraeos autem dicit Parthicos. Acer coloribus inpar. Robur 41
autem generaliter dicitur ex omni materia quidquid est firmissi-
mum. Alnus vocatur quod alatur amne; proxime enim aquae 42
nascitur, nec facile extra undas vivit. Hinc [et] tenera et
mollis, quia in humecto loco nutritur. Vlmus nomen accepit 43
quod uliginosis locis et humidis melius proficit; nam in montanis
et asperis minus laeta est. Larex, cui hoc nomen a castello 44
Laricino inditum est, ex qua tabulae tegulis adfixae flammam
repellunt, neque ex se carbonem ambustae efficiunt. Populus 45
dicta quod ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus
duplex est: nam altera est alba, altera nigra. Alba autem
populus dicta quia folia eius una parte sunt alba, altera viridia.
Haec ergo bicolor, habens quasi noctis et diei notas, quae
tempora ortu solis occasuque constant. Generat etiam resinam
circa Eridanum fluvium vel, ut alii memorant, in finibus Syriae.

1 sub quo *DT* 2 ad *om.* *T* constantini *D* 5 alt. balanis ac lebis et nim. *T*: alt. balanis levis ac lenis et nim. *D* 8 hinc *ex* hin *T* fraxianus sicut *D* 10 et *om.* *K* 14 istireos *K*: stireos *T*: sterius *D* 15 istireos *K*: stireos *T*: sterius *D* dici *T* particus *D* 16 di. gen. *D* quodquod *K* 17 vocatus *DT* proxima *D* 18 nasci *D* nec *ex* ne *T* hinc ten. *DK* 19 humectum *D* locum *DT*: lo *K* 23 abustae *D* 27 bic.] color *T* 28 tempore *D* generat (*ex* -ra) autem re. *D* 29 circa *ex* circi *T* aedrianum *D*

46 Tilium dicunt vocatum eo quod utilis sit ad usum telorum
nitore et levitate iaculandi: est enim genus materiae levissimae.
47 Salix dicta quod celeriter saliat, hoc est velociter crescat, arbor
lenta, vitibus habilis vinciendis. Cuius seminis hanc dicunt
esse naturam ut si quis illud in poculo hauserit, liberis careat;
sed et feminas infecundas efficit. Populus autem et salix et
48 tilium mollis materiae sunt et ad sculpturam aptae. Vimen
vocari eo quod vim habeat multam viroris. Natura enim eius
talis est ut etiam arefacta abluatur, virescat, deinde excisa atque
49 in humo fixa, radicibus sese ipsa demergat. Myrice, quam
Latini tamaricum vocant, ex amaritudine nominata; gustus enim
eius nimis amarus est. Haec arbor in solitudine et saxosa humo
nascitur: ex qua etiam arbore maleficis artibus μίσηθρα, id est
50 odia, concitari dicuntur. Myrtus a mare dicta, eo quod magis
litorea arbor sit. Vnde et Vergilius (Georg. 2, 112):

Litora myrtetis laetissima,

et (Georg. 4, 124):

Amantes litora myrtae.

Hinc est quod et a Graecis μυρίνη dicitur. Medicorum autem
libri hanc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus
51 plurimis. Lentiscus, quod cuspis ipsius lentus sit et mollis:
nam lentum dicimus quidquid flexibile est; unde et lentum
vimen et vites. Vergilius (cf. Georg. 4, 558; Ecl. 3, 38):

Et lentae vites,

pro flexibiles. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam,
quae mastix appellatur; cuius plurima et melior in Chio insula
52 gignitur. Terebinthus arbor, Graecum nomen, generans resi-

1 Tileum di. vo. *K*: Tialium dictum *T* 2 et *om.* *K* genus *om.* *K* 5 si qui illo *T* auxerit *T* 6 pupulus (*ex* pulus) *D* 7 sculturam *D* 9 abl. et vir. *K*: abl. et arescat *D* 10 in unum ofixa *D* 11 tamaricum *T*: tramaricium *K*: tramaritiam *D* 12 saxo humo *DT*: saxoso imo *K* 13 μισ.] mistra *codd.* id es *T* 14 concitare *D* 15 litore arb. *T*: litoribus arb. *D* un. virg. *D* 16 litore mirtetis (-tus?) *T* 19 quod a *K* 20 scribent mulierem *D* 21 cespis *K* illius *D* 22 quodquod *K* flexibilis *D* 26 quem ma. *T*: quem astix (*ex* ax-) *D* plur. mel. *T*: prima et mel. *D* in Chio] initio *D* 27 generat *K*

nam omnium resinarum praestantiorem. Buxus Graecum nomen 53
est, ex parte a Latinis corruptum; πύξος enim appellatur apud
eos. Arbor semper virens et levitate materiae elementorum
apicibus apta. Vnde et Scriptura (Isai. 30, 8): 'Scribe buxo.'
Rhododendron, quod corrupte vulgo lorandrum vocatur, quod 54
sit foliis lauri similibus, flore ut rosa; arbor venenata. Inter-
ficit enim animalia, et medetur serpentum vexationes. Herbitum 55
vocaverunt pastores eo quod vice herbae praebeatur pecoribus,
ubi pascua desunt. Turbiscus, quod de uno cespite eius multae 56
virgultae surgunt, quasi turba. Stipa vocata propter quod ex
ea stipentur tecta. Hinc et stipula per diminutionem. Arundo 57
dicta quod cito arescat. Hanc veteres cannam vocaverunt; arun-
dinem postea Varro dixit. Sciendum sane quod Latinum canna
de lingua Hebraea sumpsit; apud eos enim calamus 'canna'
dicitur. Cicuta autem est quod est inter cannarum nodos;
dicta quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines calamique 58
dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum sucum
bibunt; unde et Varro ait (20):

> Indica non magna in arbore crescit arundo;
> illius et lentis premitur radicibus humor,
> dulcia cui nequeant suco contendere mella.

Sabucus mollis et pervia arbor. Rhamnus genus est rubi, quam 59
vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis et spinosum.
Sentix dicta a situ, quod est terra inculta in qua sentices spinae- 60
que nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam

§ 53 *post* § 54 *in K* 2 pa. alitinis *T* ap. eos app. *K* 3 lĕv.] lenitate *T*: lenitatem *D* 4 scribit buxum *K*: serebo buxo *D* 5 Rodandarum *codd.* (*etiam F*) 6 sit *om.* T^{1} lauris T^{1} similis *K* § 55 *ante* § 52 *in T*: *post* turba (§ 56) *in C* 7 Erbutum *K*: Erbitum *DT* (*non C*) 10 Stepu *DE*: Stepa *F*: Stippa *T* (*non U*) voc. prop. *om. KP* (*non CEFU*) 11 stupola *K*: stuppla *P*: spula *F* (*non CEU*) per dim. *om. KP* (*non CEFU*) Ar. dic. *ante* Stipa (§ 56) *KP* (*non CEFU*) 12 hanc *ex* hunc *D* 14 canne di. *T* 15 nodos] notis *D* 16 dic. autem quod *K* 17 sucus bibent *K* 19 nom *K* (*non MNP*) magna *KMP*; magnam *N*: magnum *CDEFTU*: magno *Mon.* 20 et] e *Arev.* racidicibus *K* (*non MNP*) 21 dulcea *KP*: dulciam *N* (*non M*) neque aut *C ante corr.* contendere *scripsi*: condere *DEFKMNP* $Mon.^{1}$: concedere *CTU* 22 Sagucus *D* mo. per. *T* 23 asperam ni. et spinosam *D*

61 veprem dicebant, quod vi prendat. Oleaster dictus quod sit
foliis olivae similibus sed latioribus, arbor inculta atque silvestris,
amara atque infructuosa; cui insertus olivae ramus vim mutat
radicis et vertit eam in propriam qualitatem. Lacrima oleastri
arboris duplex. Alia enim gummi simulat sine ullo qualitatis
morsu, alia ammoniaci guttam ex destillatione collectam ac
62 remordentem. Oliva Graece ἔλαιον dicitur, ex quo in Latinum
tractum est ut oliva dicatur. Olea autem ipsa arbor est; fructus
oliva; sucus oleum. Est autem arbor pacis insignis, cuius
63 fructus diversis nominibus appellatur. Orchades olivae Graeca
etymologia a similitudine testiculorum vocatae, quos Graeci
64 ὄρχεις vocant. Radiolae pro eo quod oblongae sunt in modum
radiorum. Paphiae a Papho insula dictae, unde prius adlatae
65 sunt. Lyciniae, eo quod optimum dent lumen; nam λυχνίς
lumen est. Vnde et lignum nomen accepit, quia aptum est
66 flammis et luminibus. Pausia, quam corrupte rustici pusiam
vocant, viridi oleo et suavi apta. Et dicta pausia quod paviatur,
67 id est tundatur; unde et pavimentum. Syria dicta pro eo quod
de Syria est adlata, sive quia nigra est. Crustumia idem et
volemis dicta, eo quod volam conpleat magnitudine, hoc est
mediam manum; unde et involare dicimus. Quidam autem
volemum Gallica lingua bonum et magnum intellegunt. Colym-
68 bades appellatae ... Oleum autem ab olea nominatum: nam,
ut diximus (62), olea est arbor, unde derivatio fit oleum. Sed
quod ex albis fuerit olivis expressum vocatur Hispanum, a Graecis
ὀμφάκιον appellatum; quod autem ex fulvis et nondum maturis
fuerit expressum, viride appellatur; quod vero ex nimium

1 prendant *K*: perdat *T*: praerendat *D* 2 olive *corr.* olives *ut vid.* *D* 3 cui] cuius *DT* matat *D ante corr.* 5 alii *D* gumen *DT* 6 aliam amm. *T* gutt. stillationem *K* 7 ἐλ.] eleon *DT*: elon *K* in *om. K* 9 Est . . . insig. *om. T* ingnis *D*[1] 10 oliva *T* 11 quod *K* 12 longe *K* 13 Paviae (-ie) a pavo *codd.* (Pavae *D*) insule *T* 14 Lighiniae *K*: Licineae *T*: Laciniae *D* *vel* λύχνος *vel* λυχνίον] lighnis *K*: lignis *DT* 15 qui ap. *D* 16 luminis *D* pusiam] pysiam *K*: pausiam *T* 17 paveatur *DK* 18 et *om. K* 20 volimis (*ex* -mus) *K*: volomis *D* magnitudinem *D* 21 autem *om. K* 22 volimum *K* Colimbine *T*: Colimpades *D* 23 au. et ab *T* 26 pulvis *D* no. maturis *DK*: no. mitibus *T*

maturis, commune dicitur. Ex his ad usum vitae primum est
Hispanum, secundum viride, tertium commune. Amurca olei 69
pars aquosa ab emergendo dicta, id est, quod ab oleo se mergat
et faex sit eius. Hanc Graeci ἀμόργην vocant ex Latina lingua
trahentes vocabulum. Gummi Graecum nomen est; hoc enim 70
illi κόμμι dicunt. Resinam Graeci ῥητίνην vocant; ῥεῖν enim 71
Graece dicitur quidquid manat. Est enim lacrima sudore ex-
halata lignorum, ut cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum
arborum sive virgultarum quae sudare produntur; sicut et
odorata orientis ligna, sicut gutta balsami ac ferularum vel
sucinorum, cuius lacrima durescit in gemmam. Prima est resina
terebinthina, omnium praestantior: adfertur autem ex Arabia
Petraea atque Iudaea et Syria, Cypro et Africa, ex insulis quo-
que Cycladibus. Secunda est lentiscina, quae mastix vocatur;
haec ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis, quarum alia
πιτυΐνη, alia πευκίνη, alia liquida, alia arida: et adferuntur ex
Tyrrhena Colophonia. Vnde etiam nomen Colophonia resina
sumpsit. Pix Graecum nomen est, quam illi πίσσαν vocant. 72
Alii volunt ex pino picem vocari. Haec a Graecis appellatur
κλωνία: nos ramalem dicere possumus. Cuius probabilis splen-
dens, lenis et munda. Creandarum arborum naturaliter tria 73
sunt genera: aut enim sua sponte nascuntur; aut ex seminibus
fortuitu iacentibus surgunt; aut ex radicibus pullulant. Nam
cetera usus invenit favente natura. Omnia poma Latine femi- 74
nini fere sunt generis, exceptis paucis, ut hic oleaster, hoc siler,
ut Vergilius (Georg. 2, 12):

2 pars olei pars *D* 3 qu. ol. *K* se emergat *dett.* 4 ἀμ.] amorcen *T*: amurcian *K*: amurcen *D* 5 Gummem *K*: Gummen *T*: Gumen *D* 6 κο.] gummi *K*: gomi *DT* ῥητ.] retinam *codd.* ῥεῖν] rei *DT*: res *K* 7 quodquod *K* ex. a lig. *T* 8 cerasis *codd.* reliquorum *T* 9 virgultorum *K* 12 terebentina *K*: terebina *T* arabie (-iae) patria *codd.* 15 Chio] cisio *D* 16 πιτ.] pitines *T*: abitina *K*: pitinis *D* πευ.] peucine *T*: piccina *K*: piucinae *D* afferentur *K* 17 terena *D* 18 rumsit *ut vid.* *D* illa *D* 19 aliud vo. *T* appellantur *T* 20 clonia *DK* (*cum Gloss.* 5, 180, 11): colonia *T* cl. n. ramale *K*: clonianus Ramalem *D* 22 sua *om.* *K* 24 usus] huius *D* poma] arborum nomina *Serv. ad Aen.* 12, 766 femini fe. s. *D*: feminine sunt *T* (*non U*): fere sunt *K* 26 Verg. ut *codd.*

Molle siler.

Item hoc buxum, licet et haec buxus dicatur. Nam superfluam quidam volunt facere discretionem, ut haec buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno conposito.

VIII De aromaticis arboribus. Aromata sunt quaequae fra-
grantis odoris India vel Arabia mittit, sive aliae regiones.
Nomen autem aromata traxisse videntur, sive quod aris inpo-
sita divinis invocationibus apta videantur, seu quod sese aeri
inserere ac misceri probantur. Nam quid est odor nisi aer con-
2 tactus? Tus arbor Arabiae inmensa atque ramosa lenissimi
corticis, ramis ad aceris qualitatem, amygdalae modo sucum
aromaticum fundens album et masticatione veluti in pulverem
resolutum, et cum frangitur, intus pingue et igni adpositum
facile ardescens. Et appellatur apud nos masculum, eo quod
sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum pla-
num et pene scabrosum, minus optimum. Adulteratur autem
admixta resina sive gummi, sed dinoscitur sua proprietate. Nam
tus igni inpositum ardescit, resina fumescit, gummi vero li-
3 quescit calefactum. Tus autem a tundendo dictum. Hoc et
libanum vocatum a monte Arabiae, ubi Sabaei sunt. Nam
4 mons eorum Libanos dicitur, ubi tura colliguntur. Myrra
arbor Arabiae altitudinis quinque cubitorum, similis spinae
quam ἄκανθον dicunt: cuius gutta viridis atque amara; unde
et nomen accepit myrra. Gutta eius sponte manans pretio-
sior est, elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmentis eius
Arabes ignes fovent, quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem
storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt.

3 districtionem *K* 4 conpositum *D* 5 flagrantis od. *D*: fraglantis od. *T*: flagrantes odores *K* 7 inpos. a div. *K* 8 aeris *D* 9 miscere probatur *D* contractus *T*[2] 11 modum *KT* 12 alium *DK* masticationem *DK* velut *T* pulvere *DT* 13 resoluto *K* ut *K* cum fr.] confrangitur *codd.* ig. depositum *D* 14 masculus *DT* 16 scrabrosum *DT*: sabrosum *K* 17 admixtum *D* 18 fumicet *D* gummem *K*: gumen *DT* 19 tondendo *K*: tundo *D* 20 vocatur *K* 21 libanoscitur *D ante corr.* dura *D* 22 alt. ad qu. *D* 23 inde et no. *K*: unde no. *D* 24 eius] cuius *D* 25 elicito et co. *K* sarmenta *DT* 26 igne *K*: ignibus *DT* ni. ad orem st. *D*[1]

Myrrha autem Trogodyte ab insula Arabiae dicta, ubi melior
colligitur et purior. Storax arbor Arabiae, similis mali Cydonii, 5
cuius virgulae inter Caniculae ortum cavernatim lacrimam
fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed
cum propriae corticis sc[r]obe servatur. Illa autem, quae virgis
et calamis inhaeserit, munda est et albida, dehinc fulva fit solis
causa. Et ipsa storax calamites, pinguis, resinosa, odoris iu-
cundi, humecta et veluti mellosum liquorem emittens. Storax
autem dicta quod sit gutta arboris profluens et congelata. Nam
Graeci stiriam guttam dicunt, Graece autem στύραξ, Latine
storax dicitur. Bdellium Indiae et Arabiae arbor, cuius lacri- 6
ma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis,
aequaliter cerea, et quae facile molliatur, neque ligno vel terrae
commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est et
nigra et maiore gleba. Adulteratur autem admixto gummi, qui
non ita amarificat gustum. Mastix arboris lentisci gutta est. 7
Haec granomastix dicta, quia in modum granorum est. Melior
autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris cerae
Punicae. Vnde et splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur
interdum resina vel ture. Piperis arbor nascitur in India, in 8
latere montis Caucasi, quod soli obversum est, folia iuniperi
similitudine. Cuius silvas serpentes custodiunt, sed incolae
regionis illius, quum maturae fuerint, incendunt, et serpentes
igni fugantur; et inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam
natura piperis alba est, cuius quidem diversus est fructus. Nam

1 myr. . . . purior *om.* *KNP* trogodite (-tae) *DCF*: tragodite *T* 2 stirax *D* mala *T*: malo *D* 3 intra concule *T* lacrimae *K*[1] 4 fluit *T*: fluant *D*[1]: fluent *D*[2] 5 proprie *T*: propria *K*: proprii *D* scruve *D*: *corr.* *Schwarz* 6 calamis] ramis *K* est (? set) *eras.* *T* olbida *D* 7 istorax *D* calamitis *K* 8 mell. humorem (*delet.*) ligorem *K* 9 nam *om.* *K* 10 grece *D* istiriam *K*: stran (-am ?) *T* (*cf.* XIII. xx. 5) greci *D* lat. storace *T*: latini storicae *D* 11 Bidella *codd. et Isid.* 12 lenis *D* 13 moliatur *D* 15 qui] quae *K* (*D vix leg.*) 16 gustu *DT*: gusto *K* le.] lintis *K* 17 granum mastix *K* 19 pumice *T* unde *om.* *K* splendore *K* guttis *DK* 20 resinae *D* vel] ut *K* Piper *D* 21 caticasi *D* quo so. obversus *T* iun. similitudinem *T*: ad iun. similitudinem *Solin.* 52, 51 22 silva *T* incultas (as *ex corr.*) regiones *T* 24 igni *ex* ignis *D* et exinde *K* 25 diversis *T*

quod inmaturum est, piper longum vocatur; quod incorruptum
ab igni, piper album; quod vero cute rugosa et horrida fuerit,
ex calore ignis trahit et colorem et nomen. Piper si leve est,
vetustum est; si grave, novellum. Vitanda est autem merca-
torum fraus; solent enim vetustissimo piperi humecto argenti
9 spumam aut plumbum aspargere ut ponderosum fiat. Aloa in
India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi ac summi.
Denique lignum ipsius vice thymiamatum altaribus adoletur;
10 unde et nomen traxisse creditur. Cinnamomum dictum quod
cortex eius in modum cannae sit rotundus et gracilis. Gignitur
autem in Indiae et Aethiopiae regionibus, frutice brevi, duorum
tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum
virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectui
est; quod vero gracilius provenerit, eximium. Quod cum
frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulae
11 seu pulveris. Amomum vocatum quod veluti odorem cinna-
momi referat. Nascitur in Syria et Armenia, frutex botruosum
semen reddens sibi conexum, flore albo veluti violae, foliis si-
12 milibus brioniae, odore etiam bono; somnos suavificat. Casia
nascitur in Arabia, virga robusti corticis, et purpureis foliis ut
piperis. Est autem virtutis cinnamomi similis, sed potentia
inferior; unde [et] pro cinnamomi vice duplex eius pondus in
13 medicamentis admiscitur. Calamus aromaticus a similitudine
calami usualis vocatus. Gignitur in India multis nodis genicu-
latus, fulvus, fragrans spiritus suavitate. Qui cum frangitur, in
multas fit partes scissilis, simulans gustu casiam cum levi acri-
14 monia remordenti. Balsami arbor in Iudaea intra terminos

2 ab igni] ab imi *D*[2] : ab *D*[1] rug. torrida *D* 3 trahit col. *K* levis *K* 4 vetustus *K*[1] gravis *K* 5 piper *D* 6 spargere *T* 7 odor *D* 8 timiatum *D*[1] 9 Cinnamum (Cina-) *codd.* 10 canna *K* 11 autem *om.* *D* 12 cireneo *D* 14 pervenerit *D* cum fr.] confrangitur *codd.* 15 expiramentum *K* 16 cinnami *KD* (*ex* cina-) 17 et] in *D* butrosum *K* 18 foliae *K* 19 suavivificat *T* 20 purpuerei *K* : porporeae *D* 21 cinnami *K* 22 un. pro *DT* cinnami *K* 23 medicamentum *T* : -tis *ex* -tibus *K* admiscetur *DK* 24 vocatur *KD*[2] (-tu *ut vid.* *D*[1]) 25 spiritu suavitatis *D* 26 partis scissimilis sim. *D* 27 remortenti *D* Balsamum *D*

tantum viginti iugerum erat. Posteaquam eandem regionem Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis vitis, foliis similis rutae, sed albidioribus semperque manentibus. Arbor autem balsamum, lignum eius xylobalsamum dicitur, fructus sive semen carpobalsamum, sucus opobalsamum. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod percussus ferreis ungulis cortex ligni per cavernas eximii odoris guttam distillat; caverna enim Graeco sermone ὀπὴ dicitur. Cuius guttam adulterant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed sincerus probatur a melle si cum lacte coagulaverit, ab oleo, si instillatus aquae aut admixtus facile fuerit resolutus, praeterea et si laneae vestes ex ipso pollutae non maculantur. Adulteratus quidem neque cum lacte coagulat et ut oleum in aqua supernatat et vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint, tantam vim habent ut, si sol excanduerit, sustineri in manu non possint.

De herbis aromaticis sive commvnibvs. Extant et IX
quarundam herbarum nomina, quae ex aliqua sui causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam invenies. Nam pro locis mutantur
etiam nomina. Folium dictum quod sine ulla radice innatans 2
in Indiae litoribus colligatur. Quod lino perforatum siccant Indi atque reponunt. Fertur autem Paradisi esse herba gustu
nardum referens. Nardus herba est spicosa, unde et a Graecis 3
ναρδόσταχυς appellata; quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur; non quod in Syria nascatur, sed quod mons, in quo invenitur,

1 eadem *D* 3 stirpis si. *K*: stirpes milis *D* 4 madentibus *K* au. in bals. *D* 6 adiectionem *D* significantur *K* eo quod] de quo *T* 7 un. fer. *T*: fer. vinculis *K* 8 gutta *codd.* autem *corr.* enim *D* 9 gutte adul. *T* 10 sincero *K* 11 instillatur (*ex* -tus?) *T*: -tum *K* admixtum *K* resolutum *K* praet. si *K* 12 lanea vestis *K* nom *D* adulteratur *T*: -tum *K* 13 lac *D* 14 supernatet *D* 15 tantam (am *in ras.*) *D* incanduerit *K* sustinere *D* 17 Extanti per accide et quar. *D ut vid.* 21 etiam nominibus *DT* 22 linum *T*: ligno *D* 23 i. aque *K*: inde ad quo *D* Par. esse *om.* *K* 24 spinosa un. *K*: spicum eundem (*corr.* ea-) *D* 25 ναρδ.] nardostacos *K*: nardistacos *T*: nardusta quos *D* 26 sed quia *K*

alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indicum
multiforme, sed melius Syriacum, leve, fulvum, comosum, spica
parvum, odorissimum, cyperum similans. Quod si multum in
ore tardaverit, linguam siccat. Nardum Celticum a regione
Galliae nomen traxit; nascitur enim saepius in Liguriae Alpi-
bus et in Syria, frutice parvo, radicibus in manipulo collectis
ligamentis. Flos eius tantum propter odorem bonus: thyrsi
4 eius atque radiculae utiles probantur usibus nostris. Costum
radix herbae est nascentis in India, Arabia et Syria: sed melius
Arabicum. Est enim album et leve, suave, iucundi odoris,
Indicum colore atro et leve, ut ferula, Syriacum vero pondere
grave, colore buxeo, odore acri, summum tamen album, leve,
5 aridum, gustu incendens. Crocum dictum ab oppido Ciliciae
qui vocatur Corycium, quamquam et alibi nascatur, sed non
tantum vel tale quale in Cilicia: unde et a potiori parte nomen
accepit. Nam multae res nomina sumpserunt a locis, ubi plus
provenit et melius aliquid. Optimum autem est quod fuerit
recens, odoris boni, albedine parva, porrectae longitudinis, in-
tegrum et neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona,
et cum carpitur manus inficiens et leviter acre. Quod si eius-
modi non fuerit, aut vetustum aut infusum agnoscitur. Adulte-
ratur autem admixto crocomagmate: augendi quoque ponderis
causa spuma argenti contrita adicitur. Ea proditur si pulveru-
lentum reperitur atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.
6 Crocomagma expressis aromatibus crocini unguenti atque in-
formato sedimine in panusculos fit; et ideo sic appellatum.
7 Asarum nascitur in umbrosis montibus, floribus casiae simili-
bus; inter quae flos iuxta radicem purpureus, in quo semen

1 expectat *DT* 3 cypirum *K*: ciperum *DT* 5 galileae *K* 6 sirie *T* (*i. e.* Syriae) fructuce *D* 7 bonum *codd.* tursi *DK*: tirsi *T* 9 herba *D* 10 iuc. od.] iucundior *K* 11 ferule *T*: ferulam *D* pondero *K* 12 acro *TD ex corr.* (*et Isid.*): agro *KD ante corr.* sumum *D* 16 multi *D* 17 proveniunt *K* 20 eiusm. fu. *K* 21 agn.] albiscitur *K* 23 adic.] dicitur *T* ea *om. K*: et *D* si] et si *D* 25 Crocummagna *K*: Crocomagna (*ex* -cu- *ut vid.*) *T* crocini *ex* croci *T* 26 panuscolos *T*: panusculus *DK* appellatur *K* 27 Asurum *DK* 28 purpureis *T*

continetur uvarum simile, radicibus pluribus atque tenuissimis
et bene redolentibus, et est virtute similis nardo. Phu nascitur
in Ponto, foliis oleastro similibus. Cyperum a Graecis vocatum 8
quod habeat virtutem ferventem. Radix est iunci trianguli,
foliis porri similibus, radicibus nigris sive contiguis in similitu-
dinem olivarum, odorissimis atque acerrimis. Nascitur in
paludibus atque vacuis locis. Traditur etiam alia species cy-
peri, quae in India nascitur et appellatur lingua eorum zinzi-
ber. Iris Illyrica a similitudine Iris caelestis nomen accepit. 9
Vnde et a Latinis arcumen dicitur quod flos eius coloris varie-
tate eundem arcum caelestem imitetur. Illyrica autem dicitur
quia in Illyrico plurima et olentissima est. Species eius foliis
gladioli similis, radice aromatica, odoris boni. Acorum foliis 10
iridis similibus; radicibus acerrimi odoris, sed iucundi; propter
quod et aromatica est. Meu. • Cardamomum. Squinum melius 11
[est] quod in Euphrate nascitur quam quod in Arabia, fulvum,
multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei cum manu con-
fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius
flos σχοίνου ἄνθος dicitur; ἄνθος enim Graece flos nuncupatur.
Thymum appellatum quod flos eius odorem refert. De quo 12
Vergilius (Georg. 4, 169):

Redolentque thymo fragrantia mella.

Epithymum Graecum nomen, quod Latine dicitur flos thymi; 13
nam flos Graece θύμον vocatur: est autem flos thymbrae similis.

1 pluribus *ex* plubus *T*: floribus *D*: plurimis *K* 2 est *om.* *K* Phu . . . sim. *post* zinziber (§ 8) *in K* Fu *codd.* 3 aliastro *T* similis *D* Cyparum *K*: qui parum *DT* 4 Caudex *Schwarz* trisanguli *K* 5 nig. contiguis in sim. ol. ⟨oblongis sive rotundis⟩ od. *Schwarz* 7 cupari *K*: quipari *T*: quepari *D* 8 zinziber *DT*: zenziber *K* 9 aeris cael. *D* 10 argumen *D* 12 in illiricu *K*: in illirica *T*: in ilirica *D* violentissima *DT* 13 gl. similibus *D*: gladiolis similibus *K* radicibus *D* 14 iride *K*: iri *D* praeter quod *D* 15 Meu *om.* *K*: Meu si non radices *T* (*non U*) Card. nasturcio *T* (*non U*) melior *codd.* 16 est *hab.* *K*: *om.* *DT* efrata *T* fluvium *K* 17 multum florum *K* tenui od. rose *T* 18 gustum *codd.* 19 *σχ. ἀνθ.*] squinoantus *K*: squinivantos *T*: squivantus *D* 20 refret *D* 23 nom. est quod *K*: nom. quos *D* fl. th. *om.* *K* 24 nam *om.* *K*[1] Gr. thimum (ti-) *TD*: timum Gr. *K* timbre *codd.*

14 Sampsuchus, quem Latini amaracum vocant. Cuius nominis
usum Vergilius etiam ad Venerem referens ait (Aen. 1, 693):

Vbi mollis amaracus illum
floribus aspirans amplectitur umbra.

Apta est autem haec herba unguentis: unde et nomen traxit
amaracus a puero cuiusdam regis, qui casu lapsus, dum ferret
unguenta, novum et gratissimum ex confusione odorem creavit.
15 Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem
nomen a puero quodam nobili qui in saltibus inter purpureos
flores repertus est interfectus; deditque nomen herbae puerilis
funeris casus. Est autem radice et flore bulbi similis, pueros a
16 pubertate retinens. Narcissus herba fabulose inpositum nomen
habet a quodam puero cuius membra in hunc florem transie-
runt, qui et nomen Narcissi in appellatione custodit et decus
17 pulchritudinis in candore retinet foliorum. Rosa ab specie
18 floris nuncupata, quod rutilanti colore rubeat. Lilia lactei
floris herba, unde et nuncupatur, quasi liclia; cuius dum can-
19 dor sit in foliis, auri tamen species intus effulgit. Viola propter
vim odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria: purpu-
20 reum, album, melinum. Acanthus herba Aegyptia semper
21 frondens, spinis plena, flexibili virgulto; in cuius imitatione
arte vestis ornatur, quae acanthina dicitur; et acanthis dicta.
22 Hedera dicta quod arboribus reptando adhaereat. De qua
Vergilius (Ecl. 8, 13):

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Alii hederam aiunt vocatam quod haedis supra lactis abundan-
23 tiam in escam a veteribus praebebatur. Hederae frigidae
terrae indices sunt φυσικῶς. Nam antipharmacum ebrietatis

1 Samsucus *codd.* (-gus *D*) quam *K* latine *D* 4 spirans *D* 7 conlusione *K* 8 Iacentus *D* 9 quondam *D* purpureos *ex* pureos *T* 11 bulbis *ut vid.* *T*[2]: volvi *D* 12 fabulosum *K* 13 hunc *corr.* hanc *D* 15 pulcritutides *D* Rose *T* 16 subeat *K*, *vix recte* 17 qu. liglilia *T*: qu. licilia *D* 18 specie *K* fulgit *K* 20 mellinum *D* 21 flexili *T* virgultu *DT*: -tum *K*: *fort.* -ta 22 vertis or. q. afantina di. *D*: vestes ornantur q. acantina dicuntur *K* 25 laurus *D* 26 lactantis ab. *T* 27 praebebatur (pr *in ras.*) *D* 28 fisicos *KT*: fisicus *D*: secundum physicos *Arev.* anteformacon *D*

est si qui potus hedera coronetur. Elleborum memorant in 24
Graecia circa Elleborum quendam fluvium plurimum gigni,
atque inde a Graecis appellari. Hunc Romani alio nomine
veratrum dicunt pro eo quod sumptum motam mentem in sani-
tatem reducit. Duo sunt autem genera: album et nigrum.
Acone portus est Bithyniae qui proventu malorum graminum 25
usque adeo celebris est ut noxias herbas aconita illinc nomine-
mus. Nam toxica venena eo dicta quod ex arboribus taxeis ex-
primitur, maxime apud Cantabriam. Euphorbium dictum quod 26
eius sucus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est ut duris
carnibus superadiecta citius coqui conpellat. Nascitur in mul-
tis locis, sed plurima in Mauretania. Laser herba nascitur in 27
monte Oscobagi, ubi et Ganges fluvius oritur; cuius sucus
dictus primum lacsir, quoniam manat in modum lactis, deinde
usu derivante laser nominatum est. Hoc et a quibusdam
opium Cyrenaicum appellatur, quoniam et apud Cyrenas nasci-
tur. Aloe herba amarissimi sucus. Panaces herba fragrantis 28
odoris; thyrso ferulae similis, ex quo profluit sucus, qui dicitur
opoponax, croceus et pinguis, odore gravis et amarissimus.
Galbanum. Dicta mons Cretae, ex quo dictamnum herba no- 29
men accepit, propter quam apud Vergilium (Aen. 4, 73) cerva
vulnerata saltus peragrat Dictaeos. Tantae enim potentiae est
ut ferrum a corpore expellat, sagittas excutiat; unde et eius
pabulo ferae percussae sagittas a corpore inhaerentes eiciunt.

1 siquis *K* in Gr.] graeci (gre-) *CDK* 2 circa *om. KU* (*non C*) ellebore *K* (*non CU*) quondam *TU*: quodam *K* (*non C*) gignit *D* 4 varatrum *D* motum *K*: mutam *D* mentam *T* 5 reducet *D* autem *om. T* 6 proventum *D* 7 cel. ut *K* illic *D* 8 tox.] tosca *F*: tusca *DE*[1]: tusca lingua (-am) *KNP* (*non CTU*) eo] co *KP*[1]: go *N*: *om. T*: ex hec *UV* (*non CEF*) arboreis *K* 9 cambriam *KNP* (*non CEFUV*) Euforvium *D* 11 superiecta *D* 12 sed *om. K* plurime *K* Lasar *KT* 13 oscopagi *K*: oscupagi *D* cantes *D* fubius *T* 14 dictus] dicitur *T* laser quem ma. *K* 15 dirivatae *D* hoc est a *T* 16 cirinadicum *K* quoniam] quod *K* 17 Aloes h. *K*: Aloen h. *D*: Aloen erbam *T* Panacis *K* flagrantis *D* 19 opopanacis *codd.* (-nascis *D*) op. di. *D* amarissimi *K*: -mis *D* 20 Galb. sucus ferule *T* 22 peragat *T* dictamos *K*: dictamnos *T*: dictam mons *D* tanta *KD ante corr.* potentia *K* 24 papulo *D* a *om. T*

Hanc quidam Latinorum puleium Martis dicunt, propter belli
30 tela excutienda. Mandragora dicta quod habeat mala suaveo-
lentia, in magnitudinem mali Matiani: unde et eam Latini
malum terrae vocant. Hanc poetae ἀνθρωπόμορφον appellant,
quod habeat radicem formam hominis similantem. Cuius cor-
tex vino mista ad bibendum datur, quorum corpus propter
curam secandum est, ut soporati dolorem non sentiant. Huius
species duae: femina, foliis lactucae similibus, mala generans
in similitudinem prunarum; masculus vero foliis betae simili-
31 bus. Papaver herba somnifera; de qua Vergilius (Georg. 1,78):

Lethaeo perfusa papavera somno:

soporem enim languentibus facit. Eius alia est usualis, alia
32 agrestis, ex qua fluit sucus quem opion appellant. Colocynthis
cucurbita agrestis et vehementer amara, quae similiter ut
cucurbita per terram flagella tendit. Dicta autem colocynthis
33 quod sit fructu rotundo atque foliis ut cucumis usualis. Centau-
ream Graeci vocant quoniam a Chirone Centauro fertur reperta.
Eadem et λιμνήσιος, quia locis humectis nascitur. Eadem et
34 fel terrae propter amaritudinem. Glycyriza Graece ex eo dicta
quod dulcem radicem habeat; γλυκὺ enim Graece dulce dicunt.
35 Eadem ἄδιψος, quia sitientibus sitim sedat. Dracontea vocata,
quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemque
36 draconis imitetur, vel quod eam herbam vipera timeat. Cheli-
donia ideo dicitur vel quod adventu hirundinum videtur erum-
pere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres
37 eorum illis ex hac herba mederi dicantur. Heliotropium nomen

1 poleium *codd.* 2 telae excutiendam *D* dicta *om.* *D*[1] sua violentia *DT* 3 magnitudine *D* madiani *K* 4 antropomorseus *D* 6 vi. missa *DT* 8 foliae lact. *K* 9 similitudine *D* maculus *T* *ante corr.* similes *D* *ante corr.* 12 facit *DK*: prestat *T* eius *om.* *K* usuvalis *D* 13 oppinion *D* Coloquintis *codd.* 15 coloquintida *codd.* (*fort. recte, cum* dictam) 16 ut] in *D* Centauriam *K*: Centariam *D* 17 grece *D* vo.] voci vocant *T* Chi.] cerene *D*: cinere *KT* repperte *T* 18 eandem et limsios *T* 20 greci *T* dulcem *D* dicitur *K* 21 sed*at *T* 22 similitudine qua dr. emittitur *D* 23 viperam *T* Celedonia *T*: Celi- *DK* 24 dic. quod *K* 25 pullus *T*: pulsis *D* oculis *T* mater *K* 26 medere *D* dicatur *K* Eliotropum *T*: Eleotropium *D*

accepit primo quod aestivo solstitio floreat, vel quod solis
motibus folia circumacta convertat. Vnde et a Latinis solse-
quia nuncupatur. Nam et sole oriente flores suos aperit, idem
se reclaudit cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum
silvaticum vocant. Haec et verrucaria, [eo] quod extinguat
verrucas ex aqua pota, vel in cataplasmate posita abstergat.
Pentaphyllon a numero foliorum dicta; unde et eam Latini 38
quinquefolium vocant; herba adeo munda ut purificationi et
templis adhiberi a gentibus solita esset. Hyssopum herba 39
purgandis pulmonibus apta. Vnde et in Veteri Testamento
per hyssopi fasciculos aspergebantur agni sanguine, qui mundari
volebat. Nascitur in petris haerens saxo radicibus. Reubar- 40
barum sive reuponticum, illud quod trans Danubium in solo
barbarico, istud quod circa Pontum colligitur, nominatum. Reu
autem dictum quod sit radix, quasi radix barbara, quasi radix
Pontica. Hyoscyamos a Graecis dicta, a Latinis herba cali- 41
cularis, quod caliculi eius in figuram cantarorum nascantur, ut
est mali Punici, quorum ora serrata sunt, habentes intrinsecus
semina papaveris similia. Haec herba et insana vocatur, quia
usus eius periculosus est: denique si bibatur vel edatur, insaniam
facit vel somni imaginem turbidam. Hanc vulgus milimindrum
dicit, propter quod alienationem mentis inducit. Saxifraga 42
vocata quod semen eius petras in vesica frangat atque con-
minuat. Gentiana nomen sumpsit, ut medici memorant, ab
inventore, radicibus aristolochiae similibus. Nascitur sub Alpi-

1 solst. *om.* *T* vel *om.* *T* 2 solisequia *codd.* 3 suas *D* aperiat *T* 4 claudet *K* quem *D* 5 hac *T* erucaria *D* eo *om.* *DK* 6 qua *D* pota *DK* (*etiam T ante corr.* ?): potata *T ex corr.* 8 purificationem *D* 9 solida *D* esse *T*: essent *D ante corr.* Isopum *DT*: Isopus *K* 10 pulminibus *D* 11 isopi *codd.* (*ex* sopi *D*) fasciculum *D* aspergebatur *T* sa. ag. *K* 12 pascitur *T* haer.] arenis *T* Reubarboro *T* 13 ruponticum *T* 15 quasi ra. (*prius*) *om.* *T* 16 Iosciamos *T*: Iusquiamus *K*: Ios quiamos *D* a Gr.] grece *K* a *om.* *T* 17 caliculae in f. *K* nascuntur *K* 19 simila *T* 21 somnii *K* turpidam *D*: torpidam *KT* 22 mentis *om.* *T* 23 semen eius *T*: semine suo *K* 24 ut *om.* *T* 25 aristolacie *T*: aristociae *K*: aristolatia *D* sub] in *K*

bus atque Galatia Asiae. Satureia calida et prope ignita. Vnde
illi [et] nomen inditum credunt, quod pronos facit in Venerem.
43 Satyrion dicta a Satyris propter incendium libidinis, quam
vulgus stincum vocant; Venerem enim suscitat. Idem et
orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit, quos Graeci
ὄρχεις vocant. Idem et leporina, propter quod caulem mollem
44 emittat. Vrtica ex eo vocata quod tactus eius corpus adurat.
Est enim igneae omnino naturae et tactu perurit, unde et
45 pruriginem facit. Artemisia herba Dianae a gentibus consecrata
est, unde et nuncupata; Graece enim Diana Ἄρτεμις dicitur.
46 Chamaemelos Graece dicta quod mali Matiani odorem habeat
47 sitque brevis terraeque vicina. Chamaedrys a Graecis appellata
quod sit brevis et per terram strata et minuta foliis parvissimis.
48 Paeon quidam medicus fuit, a quo Paeonia herba perhibetur
inventa, ut Homerus dicit. Hanc quidam glycysiden vocant,
quod dulcis saporis sit, vel pentorobinam a numero granorum;
vel, ut alii, dactylos a digitorum similitudine. Nascitur in silvis.
49 Buglossos a Graecis dicta eo quod folia asperrima ad modum
linguae bovis habeat. Quae mirum in modum ob sapientiam
nutriendam vino infundenda a veteribus memoratur. Convivii
quoque hilaritatem praebere fertur: pro olere etiam sumitur.
50 Arnoglossos, id est agni lingua, quae a Romanis plantago dicitur,
quod planta eius cito adhaereat terrae. Hanc multi pro olere
51 vescuntur. Herpyllos, quae apud nos serpillus vocatur, pro eo

1 a. in galatiae As. *K* Saturegia *D* prope] non *K* 2 il. nom. D^1*K* quod] quia *K* faciat *T* 3 Satiron T^1: Satirios K^1 quam] quod *K* 4 stincum *codd.* (*etiam Mon.*^{1}): -gum *Arev.* 5 quod Gr. *D* 6 leporinam *D* 7 emitat D^1 8 ignite *D* nat. ac tac. *K* 9 Artimisia *KT* diana *T* gen. dicta (*expunct.*) cons. *T* 10 diane *T* 11 Camimelos *T*: Cammimelus *K*: Camimelus *D* madiani *K*: maciani *D* 12 sicque *D* vicinia *T* Camidrios *DT*: Camitrios *K* 14 Pion *D* 15 gly.] glesidem *codd.* 16 pontorubinam *D*: pentorobon *edd.* 17 velud al. *D*: vel (*ex corr.*) ut al. *T* dactilos *codd.*: dactylosam *dett.*: *fort.* dactylon 18 Boglossos *T*: Boclosos *K*: Boglosus *D* 19 lingua *T* habeat *om.* *K* 21 per olera *K*: pro olera *DT* (*et Isid.*?) 22 Arnoglosus *DK* plantaco *D* 23 pro olera *codd.* (*et Isid.*?): per olera *dett.* 24 Erpillos *DT*: Erpillus *K* serpillos *T ante corr.*

quod radices ipsius longe serpant. Eadem et matris animula,
propter quod menstrua moveat. Aristolochia dicitur quod 52
mulieribus fetis optima sit. Nam supersessa post partum
matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbae genera
sunt duo; quarum una aristolochia rotunda dicitur, propter
quod rotundam radicem habeat; altera aristolochia longa, quia
radicem longam habet cum ramis et foliis longioribus; quam
etiam et dactylitin vocant, quod sit radice robore digitali et
longa. Erigeron a Graecis dicitur, quod vere primo senescat: 53
unde et eam Latini senicionem vocant. Nascitur per macerias.
Psyllios dicta quod semen simile pulicis habeat: unde et eam 54
Latini herbam pulicarem vocant. Hierobotane ideo a Graecis 55
hoc nomen accepit quod remediis ac ligamentis hominum et
purificationibus sacerdotum a gentibus apta probaretur. Vnde
et eam pontifices sagmen appellabant, quasi sancimen; haec et
verbena, quia pura. Paliurus, herba asperrima et spinosa. 56
Struthios, quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod
plerique lanam ex ea lavent. Nascitur [in] locis cultis. [Splenos
dicta quod splenem auferat.] Cimicia, propter similitudinem 57
cimicis dicta: unde et eam Greci κόριον vocaverunt. Nascitur
in locis asperis atque cultis. Marrubium, quem Graeci πράσιον 58
dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis.
Puleium [apud Indos pipere pretiosius est]. Absinthium Grae- 59, 60
cum nomen. Cuius probabilius est quod in Ponti regione

1 serpiant *D* animola *DT* 2 Aristolocia *DK*: Aristolacia *T* (*itidem infra*) 3 superesa *Schwarz* post *om. DK* partuum *D* 5 quarum] qua *T* aristolacia ro. *D* 8 dactilitin *T*: dactilin *K*: tactilitin *D* sit *om. T* digitali *om. D*[1] 9 Erigo *T*: Ericonoon *K*: Erigonon *D* quo *D* 10 materias *DT*: materia *K* 11 Psillios *T*: Psillius *DK* 12 Gerobotane *KT*: Gerapotane *D* (*pro* Hiera botane) 13 lig.] legationibus *Arev.* 15 qu. sacinem *T*: qu. sanccimen *D* et *om. T* 16 berbene *T*: verbana *D* Palliurus *DT* (*non U*) 17 Strutios *TM*: Stutios *K*: Strucios *ex* -cinos *U*: Strucius *D* 18 labant *T* in *om. DK* Splenos . . . auf. *secl. edd.* (*cf.* § 87 *infra*) 20 grece *D* corion *T*: corionem *KD* (*ex* ori-) 21 incultis *dett.* grece *D* prasium *DK*: prasinum *T* 22 dicunt *ex* d*cant *D* vocatur *T* 23 Poleium *KT*: Polegium (*ex* -ginum *ut vid.*) *D* apud . . . est *hab. TU*: *om. CDK* Absentium *KT*: absincium *D* 24 est *om. K* (*non U*): genus est *Pseudoapul. herb.* 109

61 nascitur; unde et absinthium Ponticum nominatur. Symphytos
Graece dictus eo quod tantam in radice virtutem habeat ut
62 frusta carnis adsparsa in caccabo coagulet. Polypodion herba
cuius radix hirta atque crinita, ut est polypus; ex quo deri-
vatum est ut polypodion diceretur. Nascitur in teneris petrarum
63 terris, sive quercis vicinis. Polios a Graecis; a Latinis omni-
morbia, quod multis morbis subveniat. Nascitur in montibus
64 et duris locis. Scammonia, quam Latini acridium vocant, herba
suci plena, quod colligitur sub cavata radice: denique terram
rotunda cavitate fodiunt, tum suppositis aut cochleis aut nucis
foliis excipitur sucus atque siccatus aufertur. Venit autem
saepius probabilius ex Mysia Asiae: huic contraria atque falsa
65 ex Syria vel Iudaea. Daucos, foliis feniculi similis thyrso
bipalmis. Citocacia vocata quod ventrem cito depurgat; quam
66 vulgus corrupte citocociam vocant. Lappa dicta quod habeat
67 caulem ingentem per terram dispositam. Haec herba a Graecis
φιλάνθρωπος vocatur, quod vestibus hominum inhaereat ob
asperitatem sui. Nascitur iuxta muros. Capillum Veneris
vocatum sive quod elapsos post alopeciam capillos recreat, vel
quod capillorum fluores coercet, vel quod sit virgulis nigris
lenibus cum splendore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.
68 Rubia dicta quod radix eius sit rubra; unde et colorare lanas
69 perhibetur. Anchusa, cuius radix contrita digitos inficit: est
enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram
70 efficiendam usui est. Chamaeleon, quae Latine viscarago
vocatur eo quod viscum gignat; in quo haerent aves, quae pro-

1 absintium *D*: absentium *KT* Semputus *K*: Simpatus *DTU* 2 tantum *DK* 3 frustra *codd.* carnes *K*: carnibus *T* caccavo *K*: coccabo *T* 6 terrae (-re) *KM* querquis *DTU*: que *KM* (*pro* aquae?) 8 Scamonia *DK*: Scamunia *T* agridion *K*: agridium *D* 9 quod *DT*: quae *K* terra *K* 10 rotundam *DT* tam *D*: tunc *K* conchulis (conchis) *Schwarz* 11 siccatur auferetur *D* venitur *K*: veniat *D* 12 probabilis *D* Asiae *om.* *T* contrarius a. falsus *DT* 13 Daucus *DK* feniculis *K* tirso b. *KT*: tirsubipalmis *D* 14 Citocacium *K*: Citocatia *D* 15 viticociam *K* *Fort.* Citococia (*vel* -ium) . . . citocaciam 19 delapsos *T*: elapsus *D* alapotiam (*ex* *lap.) *D* 22 Rubea *K* 23 Ancusa *codd.* 25 usus *DK* Cameleon *codd.* quam *D* vascarago *T*: vascaro *K*: vascarogo *D*

pria voluntate descendunt ad escam. Cicuta, propter quod in 71
thyrso geniculato nodos habeat occultos, ut canna; sicut dicitur fossa caeca, quae occulta est. Haec potui data interficit: hanc in carcere Socrates bibit et expiravit. Persius (4, 2):

Dicere, sorbitio tollit quem dira cicutae.

Haec dum hominibus venenum sit, capellas efficit pingues.
Trifolion, quam Graeci τρίφυλλον vocant, quod sit foliis trinis 72
per singulas adunationes. Phlomos, quam Latini herbam 73
lucernarem vocant, ab eo quod ad lychnia facit. Eadem et lucubros, quod lucem praebeat umbris. Pyrethron Graece dicta 74
quod habeat radicem incendiosam atque coacervantem. Althaea 75
malva agrestis, sive malvaviscus; sed althaea, quod in altum surgit, viscus, quia glutinosa est. Origanum, quod Latine colena 76
interpretatur, propter quod infusum coloret vinum. Titimallum 77
vocabulum sumpsit, quod comam foliorum ad radium solis circumacta convertat. Nam Graeci solem τιτᾶνα vocant, μαλλὸν comam; ex quo confectum est ut titimallum diceretur. Huius species septem diversis in locis nascentes. Strychnos, quae 78
Latine herba salutaris vocatur, propter quod dolorem capitis et stomachi incendium mitigat. Idem et uva lupina, propter semen eius uvae simile. Polygonos, quam Latini herbam 79
sanguinariam vocant, quod missa in naribus sanguinem moveat.
Ambrosia, quam Latini apium silvaticum vocant. De qua 80
Vergilius (Aen. 1, 403):

Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
spiravere.

1 discindunt *K* 2 geniculatur *D* 3 haec potui . . . expiravit *om.* *KN* (*non CEF*) 4 Persius] perpensius *D* 5 tulit *D* quem] quoniam *K* cicuta *KT* 6 homibus *D*: in omnibus *T* capillas *D* 7 quem *T* grece *D* vocant *ex* -cat *D* 8 adnotationes *K*: adnatationes *D* Flomos *DK*: Flosmos *T* 9 lucernalem *D* ad *om.* *D*[1] licinia *codd.* faciat *D* 10 Pireteron *D* 11 Altea *codd.* 12 s. eviscus *D*: s. alba viscus (*pro* hibiscus?) *K* altea *codd.* 13 eviscus *codd.*: et viscus *dett.* glatinosa *D* Origano *DT* conela *K* 14 infusa *D* coleret *T* 16 titan (-am *D ex corr.*) vo. mallonem co. *codd.* 18 div. lo. *T* Strignos *codd.* 21 simile *dett.*: similibus *DT*: simillimum *K* Poligonos *T*: Policonos *K*: Pilogonus *D* 23 ambrosiaque comme devinum *D* 26 adspiravere *DT*

Apiago, quod flores eius apes maxime appetunt. Portulaca
81 Rosmarinum, quam Latini ab effectu herbam salutarem vocant:
folia fenuculi similia atque aspera et rotatim terrae prostrata.
82 Colocasia [nomen herbae]. Menta agrestis, quam Graeci καλα-
μίνθην, nostri vulgo nepetam vocaverunt, maioris virtutis et
83 vehemens in calore. Genicularis herba substernitur ob scorpio-
num vim repellendam. Gladiolus, quod sit foliis gladii simili-
84 bus, thyrso cubitali, floribus purpureis. Verbascum. Agaricum,
radix vitis albae. Calamites. Lappa [genus herbae]. Lappago.
Lapella. Beneola. Orcibeta. [Satyrion.] Myrobalanum. Aspho-
85 delus, quam Latini a colore albucium vocant. Scilla, quod
nocens sit; de qua superstitio gentilium dicit quod, si integra
86 ad limen suspendatur, omnia mala fugat. Chamaepitys a
Graecis dicta quod terrae adhaereat et odorem pini habeat.
Hanc Latini cucurbitularem vocant, quod ex parte odorem
cucurbitae referat. Staphysagria nascitur [in] locis amoenis.
87 Asplenos dicta quod splenem auferat; sive scolopendrios, eo
quod folia ipsius scolopendro animali sint similia. Nascitur in
88 humidis petris. Volvus appellatus quod sit radix eius volubilis
et rotunda. Stoechas in insulis Stoechadibus nascitur; unde
89 et nuncupatur. Cyclaminos Graece dicta a quodam qui Cyclos
vocatus est, qui primus virtutes huius herbae invenit; sive quod

1 Apiaco *DK*: -con *edd.* flos ei. apex *T* Porcilaca *codd.* 3 feniculis *K* *fort.* simili notatim *D* 4 nomen erbe *T*: *om. DK* καλ.] calamitin *codd.* 5 nepitam *K* 6 ob *om. K* (*non C*) 7 quod fol. sim. glad. *K* 8 Verb. *post* albae *K* 9 genus erbe *T*: *om. DK* 10 Lappella *D* Veneola *DT*: *om. K* Satirion *T*: *om. DK* Asfodillos *T*: Asfolidum *K*: Asfodilos *D* 11 Scella (*ex* Scilla *ut vid.*) *T* 13 Camipetos *T*: Camipedos *K*: Cammipetus *D* 14 et od. pi. ha. *om. T* 16 Stafisagria *D*: Istafisagria *T*: Stafisacria *K* in *hab. T*: *om. DK* aminis *D* 17 Asp.... auf. *post* similia *KN* (*non EF*) (*cf. ad* § 56 *supra*) Splenos *FKT*: Splenus *DE*: plenus *N* scolopendios *codd.* 18 colopendro *T*: scolopendo *K*: scoloprendo D^2: scoprendo D^1 sim. item (idem *N*) et sp. dic., *etc. KN* 19 Vol., *i.e.* Bulbus volubilis] mobilis *D* 20 rotundus *codd.* Stoecas *D*: Istoecas *T*: Stoetas *K* stoecadibus *D*: istoecadibus *T*: stocadis *K* inde *K* 21 Ciclaminos *codd.* (-nus *D*) ciclos *codd.* 22 h. he. vir. *D* virtutis *K*: -tem *DT*

habeat radicem rotundam: Graeci enim κύκλον rotundum vocant.
Cuius radix aut sucus, si vino fuerit admixtus, ebrios facit.
Nascitur in locis silvosis et agris. Ἄμπελος λευκή, sive bryonia, 90
quam Latini vitem albam vocant, vel a qualitate coloris vel
quod eius radix contrita et corpori infricata teneriorem et candi-
diorem cutem reddat. Nam et sucus bacarum eius lac uberibus
siccis reddit. Ἄμπελος μέλαινα, id est vitis nigra, eademque 91
labrusca: folia hederae similia; in omnibus maior quam vitis
alba: bacas similiter habens, quae in maturitate nigrescunt,
unde et vocabulum sumpsit. Viticella herba a Latinis appellata 92
quod sicut vitis quidquid proximum habuerit, adprehendat
corymbis, quos anulos appellamus. Bupthalmos florem habet 93
croceum, oculo similem; unde et a Graecis nomen accepit.
Est autem caule molle, foliis coriandri similibus. Nascitur iuxta
muros civitatum. Phlomos, quam Latini verbascum vocant; 94
quarum altera est masculus, albidioribus foliis atque angustiori-
bus, altera femina, foliis latioribus atque nigris. Ferula vocata 95
a medulla: nam illam Varro tradit esse ferulae medullam, quam
ἀσφόδελον Graeci vocant. Nonnulli a feriendo ferulam dicunt.
Ad hanc enim pueri et puellae vapulare solent: huius sucus
galbanum est. Papyrum dictum quod igni et cereis est aptum; 96
πῦρ enim Graeci ignem dicunt. Iuncus [eo quod iunctis radi-
cibus haereat]. Scirpus, quo segetes teguntur, sine nodo; de 97
qua Ennius (Sat. 70):

Quaerunt in scirpo, quod soliti dicere, nodum.

1 grece *D* enim *om. K* κυ.] ciclum *K*: cicla *DT* 2 aut] vel *K* 3 brionia *DK*: -e *T* 5 et corp. inf. *om. T* corpori *ex* corporibus *K* infrigata *E* (*non CF*): infasciatam *N*: fusciata *K* 6 lac *om. K* 8 *fort.* simili 9 bacus *D*: ac *T* nigra sunt *D*: nigra est *K* 11 quidq.] siquid *K* 12 appellant *K* Bultalmon *KT*: Bubtalmon *D* 13 crocem *D* vocolo *D* inde *K* 15 Flomos *DK*: Flosmos *T* quem *T* 16 alb. floribus foliis atque *T* 18 medullo *DT* illum *DT* varo *T* 19 apodelon *codd.* (*cf.* x. 85) grece *D* 20 ad *om. T* vapulari *D* 21 est] vocant *T* Papirum *D*: Papirium *K*: Pirum *T* quod et ceries *D* 22 eo . . . haer. *hab. T*: *om. DK* 23 sc. a quo *D* segetes *T*: segites *D*: gentes *K*: tegetes *Arev.* teguntur *codd.*: texuntur *Arev.* sinodo *D*[1] 25 querent *KMNP* (*non CEFU Mon.*) in *om. U* solet *KM*: solent *NP* (*non CEFU Mon.*)

Et in proverbio: 'Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum
98 quaerit.' Fucus genus herbae est de qua tinguitur vestis, dicta
quia mentitur alienum colorem. Vnde et Vergilius (Ecl. 4, 42):

Discet mentiri lana colores.

99 Alga nascitur in aquis, segetis similis. Ita denique nomen
sumpsit ab algore aquae; vel quod alliget pedes, quia crassa
100 est, foliis aquam ex parte superantibus. Vlva et typhus herbae
[quae] circa fontes et paludes stagnisque nascuntur. Ex
quibus ulva, id est alga mollis et quodammodo fungus, dicta
101 ab uligine. Typhus vero, quae se ab aqua inflat. Vnde etiam
ambitiosorum et sibi placentum hominum tumor typhus dicitur.
102 Carex herba acuta et durissima, sparto similis. De qua
Vergilius (Georg. 3, 231):

Et carice pastus acuta.

103 Spartus frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus. Vo-
104 lumina enim funium, quae ex eo fiunt, aspera sunt. Gramen
a situ potius dictum, quod plurimis agrorum sit: unde et eum
Graeci ἄγρωστιν vocaverunt. Licet omnis herba gramen vo-
cetur, ab eo quod germinetur; sicut robur omnis ligni cutis
105 et species, ab eo quod sit firmissima. Filix a singularitate
folii dicta. Denique ex una virgula altitudine cubitali una
scissa folia gignitur, res inplicata velut pinna. Avena. Lolium.
106 Zizania, quam poetae semper infelix lolium dicunt, quod sit
107 inutile et infecundum. Faenum dictum quod eo flamma
nutritur; φῶς enim flamma est. Manipulum dicimus fascem
faeni: et dictum manipulum quod manum inpleat.

1 proverbia *DE*[1] *ut vid.* (*non CPU*) et. in . . . quaerit *om. K* (*non NP*) 2 Fugus *DK* 3 menti**tur *T* 4 dicit *codd.* mentire *DT* coloris *DK* 5 Alca *K* segetis similis *NT*: stantibus *DK* (*varia lectio in archetypo* ?) 7 Ulba *D* tipus *T*: tibur *K*: tipus *ex* tibus *D* 8 quae *om. DK* et in pal. *DK* 9 ulba *D* quod admodo *D* 10 Tiphus *K*: Tipus *DT* 11 ambiciosum *D* et *om. K* tiphus *K*: tipus *DT* 12 Carix *DT* 17 plurimus *D*: plurimum *K* 18 ἀγρ.] agrestem *codd.* 20 Felix *KMU* 21 foliis *T* una . . . gign. *om. T* (*non U*) unum scissum folium *KM* 22 pinna] primam *M*: penna *D* Avena erba seminalis segetis similis. Vergilius. Vrit enim livi (*sic*) campum seges urit avene. ponitur et pro calamo alicotiens. Lolium erba amarissimisimi (*sic*) seminis *T* (*non U*) 23 qua po. *K* 24 Fenum *DT* 26 feni *DT* manu *K*

De oleribvs. Hortus nominatus quod semper ibi aliquid X
oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet,
hortus numquam sine fructu est. Olus ab alendo dictum, eo 2
quod primum homines oleribus alerentur, antequam fruges et
carnes ederent. Tantum enim pomis arborum et oleribus
alebantur, sicut animalia herbis. Caulis est generaliter herba- 3
rum vel olerum medius frutex; qui vulgo thyrsus dicitur, quod
a terra sursum conscendat; ex quo derivatum est ut specialiter
quoddam genus olerum caulis diceretur, quia thyrsus ipsius
amplius ceteris oleribus coalescit, id est crescit. Est autem
generale nomen; omnis enim frutex caulis [dicitur]. Cyma 4
dicitur quasi coma: est enim summitas olerum vel arborum,
in qua vegens virtus naturalis est. Malva ex parte Graeco 5
vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, eo quod molliendi
alvum solvendique naturam habeat. Cuius sucus, si quis
se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius
ex oleo trita et inposita scorpionibus creduntur afferre torpo-
rem. Pastinaca vocata quod eius radix praecipuus pastus sit 6
hominis: est enim odoratu iucunda, cibo delectabilis. Rapa 7
dicta a rapiendo, id est conprehendendo. Est autem radice
amplior napo, sapore dulcior, et folia tenui. Napus a simili- 8
tudine rapae vocatus, nisi quod foliis latior et radicis gustu
subacrior est. Nominis autem adfinitas in utrisque inde pene
communis, quia utrumque semen in alterum vicissim mutatur.
Nam rapa in alio solo, ut Aemilianus ait (8, 2), per biennium mu-
tatur in napum; alio vero napus transit in rapam. Napocaulis 9
ex duobus oleribus conpositum nomen habet, quia dum sit sapore

1 aliquod *K* 2 oritur *D* cum *om.* *DK* creat *K* 3 nuquam *D* 4 et] ac *K* 6 Caulex *D* 7 tirsos *D* 9 calix di. *D*[1] 10 amplius *om.* *D* id est cr. *om.* *T* autem] enim *K* 11 generalis *D* frutix caulix *D* dicitur *hab.* *KM*: *om.* *DTU* Cima *codd.* 13 Malba *T* 15 alveum *T*: album *K*[1] suco *dett.* siquis se *om.* *T* 16 superuncxerit *K* ferire *K*: feri *T* (*i. e.* ferri?) 17 adferre *K*: auferre *T* 19 est en.] et est *K* 20 id est conp. *om.* *T* conpraehendo *D* radicum *K* 21 ampliora napo ac sap. *D* 22 folio *K* radiculis *K* gust. sub. est *om.* *T* 23 adfinitur *D* 24 utrisque *D* 25 mutantur in napo *D*

napo similis, non in radice, sed in thyrso conscendit, ut caulis.
10 Sinapis appellatur, quod foliis sit similis napis. Raphanum
Graeci, nos radicem vocamus eo quod totus deorsum nititur,
dum reliqua olera in summa magis prosiliant: cuius semine
macerato quisquis suas manus infecerit, serpentes inpune
tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescat. In
cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices,
nuces, lupini, citrum, apium prosunt; sed contra futurum, non
contra acceptum venenum. Vnde et apud veteres ante alias
11 epulas haec solebant mensis adponere. Lactuca dicta est
quod abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes
feminas inplet. Haec et in viris Veneris usum coercet.
Lactuca agrestis est quam serraliam nominamus, quod dorsum
12 eius in modum serrae est. Intubus Graecum nomen est: et
intubus, quod sit intus tobus. Cepa vocatur, quia non aliud
13 est nisi tantum caput. Ascalonia nuncupata ex una urbium
Palaestinae quae Ascalon dicitur, unde prius advecta est.
14 Alium dictum quod oleat. Vlpicum appellatum quod alii
odorem habeat. Phaselos vocari aiunt a Phaselo insula Grae-
15 ciae, ubi non procul mons Olympus est. Porrum, cuius duo
genera, capitatus et sectilis; sectilis parvus, capitatus maior.
Beta apud nos oleris genus; apud Graecos littera. Blitum
16 genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis beta. Cucumeres,
quod sint interdum amari; qui dulces nasci perhibentur, si
lacte mellito eorum semen infundatur. Cucurbita. Apoperes.
Sane pepo, melipepo, ocimum Graeca nomina sunt, et origo

1 tirsum *D* 2 sit] sinapis *D* Rafanum *codd.* 3 grece *D* 4 seminem arcerato *D* 5 quisque *T* 6 etiam ut ebur albiscat (*ex* alli-) *K* 7 veneni subsistit *T*: venenis subsistit *D*: veneri subs. *K* ven. huius rad. *T* 8 cedrum *K* sed contra . . . venenum *om.* *T* 9 et *om.* *K* 10 Lac. . . . inplet *post* § 12 *in* *K* 11 quodquod *K* exuperet *K* 12 inpleat *T* haec . . . coercet *om.* *K* haec *om.* *T* 13 est *om.* *D* sarraliam *codd.* dorsus *T*[1] *ut vid.* *D*: tirsum *K* (*i.e.* thyrsum) 14 et int. *om.* *K* 15 tobus *T* (*i.e.* tofus): tofus *D*: tostus *K* 17 prius *DT*: primum *K* 18 Olpicum *K* 19 Faselos *K*: Faselus *DT* faselo *D*: foselo *K*: fesolo *T* 21 sectili parbus *T* 22 Bet *K* Pletum *K* 23 Cucumeris *K*: Cocumeres *DT* 24 sint *ex* sunt *D* si . . . inf. *om.* *D* 25 infunditur *T* Cocurbita *K*

eorum Latinis incerta. Olus molle. Atriplex. Brassica. Olisa-
trum. Nasturcium sapor appellavit, quod acrimonia sui nasum 17
torqueat. Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant; φῶς 18
enim ignis est; unde et esca vulgo dicitur, quod sit fomes
ignis et nutrimentum. Alii dicunt fungos vocatos quod sint
ex eorum genere quidam interemptorii; unde et defuncti.
Tuberum tumor terrae prodit; eaque causa nomen illi dedit. 19
Volvi appellati quod sint volubiles et rotundi. Asparagus,
quod spinosa et aspera sit frutex eius, ex qua gignitur. Cap- 20
paris a Graecis nomen sumpsisse videtur, quod habeat in
summitatibus rotunda seminum capitula. Armoracia, hoc est
lapsana. Lapistrus. Lapathia: haec in cibo sumpta stomachum
confortat, Venerem reprimit. Carduus. Eruca, quasi uruca, 21
quod ignitae sit virtutis et in cibo saepe sumpta Veneris
incendium moveat. Huius species duae, quarum altera
usualis, altera agrestis, acrioris virtutis; utraque tamen Veneris
commovent usum.

De odoratis oleribvs. Apium dictum quod eo apex, id XI
est caput, antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules
autem hanc herbam primus capiti circumtulit: nam nunc
populum capite praeferebat, nunc oleastrum, nunc apium.
Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum.
Eius generis sunt petroselinon, hipposelinon et oleoselinon.
Petroselinon vocatum quod sit similis apio et nascatur in petris 2
montibusque praeruptis. Quod nos petrapium dicere possumus;

1 Olos mollea *T* Brassica id est acanti id est viti balba. Olisatrum genus erbale latine *T* (*non U*) Olisandum *K*: Oliastrum *U* 3 agridi *D* 4 esca] cessa *KN*: cesda *D* 5 fongos *T* 7 prodite a qua *T* 8 Volvi... rotundi *om. K* (*cf.* ix. 88 *supra*) Vulvi *T* Sparagus *T*: Asparacus *K* 11 Arboracea *D* hoc] hec *K* 12 labsana *T*: laprana *D* lapatia *D*: Lapacia *K*: Lappatia *T*: Lapathum *edd.* 13 Cardus est erbe spinose *T* eruga *D ante corr.* qu. eruca *D* 15 alter us. alter agr. *T* 16 acrioribus *T* 17 comm. in usum *T*: commovens u. *D* 18 eo *om. D* 21 preferebant *T* 23 eius quae eius gen. *D* petrosilenon *codd.* (-lin- *D*) ipposilenon *K*: yposilenon *T*: inposile non *D* et oleosilenon *DK*: eoleosilenon *T* 24 Petrosilenon *codd.* sit *om.* D^1 appio (*ex* -ium) nasc. *K* 25 nos *om. D* petrappium *K*

σέλινον enim Graece apium dicitur. Sed est summum ac
probabile Macedonicum, gustu suave et odore aromatico.
3 Hipposelinon dictum quod sit durum et austerum. Oleose-
4 linon, quod mollius folio et caule tenerum. Feniculum Latini
vocant quod eius thyrsi seu radicis sucus acuat visum: cuius
virtus traditur ut serpentes annuam senectutem eius gustu de-
5 ponant. Hoc olus Graeci *μάραθρον* vocant. Ligusticum a re-
gione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria,
6 odore aromatico et gustu acri. *Ἄνησον* Graeci dicunt sive,
ut Latini, anesum, herba omnibus cognita, acerrime fervens,
7 mictualis. Anethum. Cyminum. Coriandrum ex Graeco
nomine sumptum, quod illi *κόριον* vocant. Cuius semen in
dulce vino datum proniores reddit in Venerem; si supra
modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro
8 infici traditum est. Abrotanum. Caerefolium. Ruta dicta
quod sit ferventissima. Cuius altera agrestis atque virtute
acrior; sed utraque ferventissimae conprobantur. Hanc vene-
nis repugnare mustelae docent, quae dum cum serpente dimi-
9 caverint, cibo eius armantur. Salvia. Inula, quam rustici
alam vocant, radice aromatica, odoris summi cum levi acrimonia.
Menta; huius genera sex.

1 *σελ.*] silenum (-lin- *D*) *codd.* sed *om.* *K* 3 Ipposilenon *codd.* (Inpo- *D*) Oleosilenon *DK*: Oleumsilenon *T* 4 mollior *codd.* 5 eius] est *K* seu quod rad. *K* vis. oculis cu. *D* 6 annuas senectute *D* deponat *D* 7 Legusticum *T*: Licusticum *D* 8 licoria *D* 9 acris *T*: agris *DK* dic. Gr. *K*: grece ut dic. *D* 10 latine *T* cognata *K*[1] 11 Amictualis (*nov. lemm.*) *K* Anetum *codd.* An. erba ortulane odorifera. Cy. *T* Ciminum *K*: Quiminum *DT* Cor. ergo no. est su. *T*: Cor. ex gr. nomen su. *D* 12 corion *T*: corian *DK* 13 dulci *K* reddet *KT* 15 infici *DT*: fieri *K* Aprotanum *T* Cerefolium *codd.* 17 ferventissima *K* 18 cum *om.* *D* 19 Enulam *K*: inulam *D* 21 huius] hius *D*

LIBER XVIII

DE BELLO ET LVDIS

De Bellis. Primus bella intulit Ninus Assyriorum rex. 1
Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanae socie-
tatis foedus inrumpens exercitus ducere, aliena vastare, liberos
populos aut trucidare aut subicere coepit, universamque Asiam
usque ad Libyae fines nova servitute perdomuit. Hinc iam
studuit orbis in mutuo sanguine alterna crassare caede.
Quattuor autem sunt genera bellorum: id est iustum, iniustum, 2
civile, et plus quam civile. Iustum bellum est quod ex prae-
dicto geritur de rebus repetitis aut propulsandorum hostium
causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima
ratione initur. De quo in Republica Cicero dicit (3, 35):
'Illa iniusta bella sunt quae sunt sine causa suscepta. Nam 3
extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causa bellum
geri iustum nullum potest.' Et hoc idem Tullius parvis inter-
iectis subdidit: 'Nullum bellum iustum habetur nisi de-
nuntiatum, nisi dictum, nisi de repetitis rebus.' Civile bellum
est inter cives orta seditio et concitati tumultus, sicut inter
Syllam et Marium, qui bellum civile invicem in una gente
gesserunt. Plus quam civile bellum est ubi non solum cives 4
certant, sed et cognati; quale actum est inter Caesarem et
Pompeium, quando gener et socer invicem dimicaverunt.
Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit, et pater
adversus filium arma portavit. Lucanus (2, 151):

2 contemtus T^1: contemptus *B* 3 inr. et ex. *K* 5 iam] etiam *BCK* 6 urbes *K* crassari B^2C^2: grassari *dett.* cedere B^1 7 autem *om. T* genera sunt *B* 8 est eo quod B^1 ex] in *K* 9 repeditis *K*: petitis C^1 10 cau. Ini. *usque ad* postea mutata (§ 9) *desunt in W* non leg. *C* 12 qui sunt *T*: *om. DE*^{1} Nam *BCDETU*: Nec *KMNP* 13 extra] ultra *M* (*non NP*) propugnatorum *KMNP* causa *DEKMPT*: causam *BCU* 14 hoc idem *BCDETU*: eandem *K*: andem *N*: eidem, *ut vid.* (*corr.* eadem) *P* parvis *BCTU*: paucis *KP* 15 denuntiatur *C* 16 indictum *dett.* (*non DEPU*) repeditis *KP* 17 sicut Sy. *KN* (*non U*) 20 cognatio B^1

In fratrum ceciderunt praemia fratres.

Item (2, 150):

Cui cervix caesa parentis
cederet.

5 Bella itaque dicuntur interna, externa, servilia, socialia, piratica.
Nam piratica bella sunt sparsa latronum per maria mioparoni-
bus levibus et fugacibus, non solum navibus commeatus, sed
etiam insulas provinciasque vastantibus. Quos primum Gnaeus
Pompeius post multam vastationem, quam terra marique diu
6 egerant, mira celeritate conpressit ac superavit. Sicut autem
bellum vocatur quod contra hostes agitur, ita tumultus quod
civili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio civium,
dicta quod seorsum alii ad alios eant. Alii aestimant dissen-
sionem animorum seditionem vocari, quam Graeci διάστασιν
7 vocant. Quo autem differat utrumque Cicero docet (Phil. 8, 3):
'Potest enim,' inquit, 'esse bellum ut tumultus non sit.
Tumultus autem esse sine bello non potest. Quid est enim
aliud tumultus nisi perturbatio tanta ut maior timor oriatur?'
Vnde etiam dictus tumultus, quasi timor multus. 'Gravius
autem esse tumultum quam bellum; nam in bello vacationes
8 valent, in tumultu non valent.' Differt autem bellum, pugna
et proelium. Nam bellum universum dicitur, ut Punicum.
Huius partes sunt pugnae, ut Cannensis, Thermensis. Rursus
in una pugna multa sunt proelia. Aliud enim in cornibus,
aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur
9 est totum, pugna unius diei, proelium pars pugnae est. Bellum
antea duellum vocatum eo quod duae sint partes dimicantium,

1 fratrem *BC*: fratruum *K* fratris *CK* 4 cederit *K* 5 Bella quae di. *K*: Bellamque di. *N*: Bella di. *B* (*non U*) 6 bella *om. KN* (*non U*) asparsa *T* (*non N*) la. agmina per *C* 7 navium *Arev.* (*ex Oros. hist.* 6, 4) 8 quod pr. genus Pomp. *KT* 9 quem *T* terram *B* 10 egerat *BCT* 12 est *om. K* 13 eunt *B* extimant *T*: exestimant *B*: existimant *C* 14 annorum sed. *U*: *om. KN* 15 quod *BT* differt *T* 17 sine bello esse *KT* 19 dictum *K* 20 in bellum *T* vagationes *T*: vocationes *BCK* 21 in tumultum *BT* tu. vocationes non *C* 23 cuius *C* tremensis *B*: ternensis *T* (*non U*): *om. KN* rursus *K*: rursum *BCT* 24 enim] est *C* 25 al. extr. *T* 26 diei *ex corr. T* Be. ante ad bellum *T ante corr.*

vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea mutata et detracta littera dictum [est] bellum. Alii per antiphrasin putant dictum (eo quod sit horridum; unde illud (Virg. Aen. 6, 86):

Bella, horrida bella),

cum bellum contra sit pessimum.
Prelia dicuntur ab inpremendo, hostis hostem. Vnde et prela 10
ligna quibus uva premitur. Pugna vocata eo quod initio usus fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis incipiebant. Vnde et pugna etiam duorum est aliquando et
sine ferro. Quattuor [autem] in bello aguntur: pugna, fuga, 11
victoria, pax. Pacis vocabulum videtur a pacto sumptum. Posterius autem pax accipitur, foedus primum initur. Foedus est pax quae fit inter dimicantes, vel a fide, vel a fetialibus, id est sacerdotibus, dictum. Per ipsos enim fiebant foedera, sicut per saeculares bella. Alii foedera dicta putant a porca foede et crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui a pace resilisset. Vergilius (Aen. 8, 641):

Et caesa iungebant foedera porca.

Foederis partes indutiae: et dictae indutiae quasi in dies otia.

De trivmphis. Omne regnum saeculi huius bellis quae- II
ritur, victoriis propagatur. Victoria dicta quod vi, id est virtute, adipiscatur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere. Nam turpis est dolo quaesita victoria. Certa autem victoria est vel occisio hostis, vel [ex]spoliatio, vel utrumque. Non est autem iucunda victoria quae per inmensa detrimenta contingit: et hoc est, quod laudat Sallustius (Hist. 3, 29) duces victoriam

1 vel quo C^1 facit *B* vinctum C^1 2 est *hab.* *KN*: *om.* *BCTU* be. Bellum al. *C* 6 cum bello BC^1K *vix recte* 7 hostis hostem *BTU*: hostes (os-) *KN*: hostem *C* 8 qu. in initio *K* usum *T* 9 vel quod *C* primum *K* bello *CT* 11 autem *hab.* *CT*: *om.* *BK* aguntur *BCK*: geruntur *T* 12 vid. voc. *B* 13 Foe. est quod fit *K* 14 fitialibus *T*: fidiatibus *K*: fitiliabus *B* 15 est a sac. *C* 16 fedem et crud. occisam *K* 19 porcas *T* 20 qu. inde socia B^1 22 propagatur] comparatur *KN* (*non UW*) 23 adipiscitur *T* enim *om.* *T* 25 spoliatio *T*: expoliatio *BCK* 26 contigit *T* 27 quod *om.* *T* ducis *K*

2 incruento exercitu deportasse. Pompa dicta est Graeca signi-
ficatione, *ἀπὸ τοῦ πομπεύειν*, hoc est publice ostentari. Praecedit
autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen
3 primum est victoriae votum. Tropeum dictum *ἀπὸ τῆς τροπῆς*,
id est a conversione hostis et fuga. Nam ab eo quod hostem
quis fugasset merebatur tropeum; qui occidisset, triumphum,
qui dictus est *ἀπὸ τῆς θριάμβης*, id est ab exultatione. Plenae
enim victoriae triumphus debetur; semiplenae tropeum, quia
nondum plenam est victoriam consecutus: non enim optinuit,
sed fugavit exercitum. Haec tamen nomina scriptores con-
fundunt. Tranquillus (Prat. 109) autem triumphum Latine dicit
potius appellatum, quod is, qui triumphans urbem ingrederetur,
tripertito iudicio honoraretur: nam primum de triumpho duci
concedendo exercitum iudicare solitum erat, secundo senatum,
4 tertio populum. Erat autem Romanorum mos ut triumphantes
quadrigis veherentur, ex illo quod soliti sint priores duces hoc
habitu bella inire. Quicumque autem in conflictu vicisset,
palma aurea coronabatur, quia palma stimulos habet; qui vero
sine conflictu fugientem prostrasset, laurea, eo quod haec
5 arbor sine spinis est. Namque et purpuream et palmatam
togam triumphantes induebantur, et scipionem cum sceptro in
manu gerebant ad imitationem victoriae Scipionis; licet et
scipio baculum sit quo homines innituntur. Vnde et ille
primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius
caecus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila
supersedebat, ob indicium quod per victoriam quasi ad super-

1 incruentum *K* exercito *T*: -tum *K* reportasse *Arev.*
2 *αποτουπουπευευν* *T*: *απουτορτοηπευν* *C*: *αποτουιτυπευν* *B*: *αποτουιτουευν* *K*
praecedet (pre-) au. vic. *BT*: praeceditur vic. *K* 3 pompa *K*
quod] que (*vix* quia) *K* 4 Tropium *B* 5 conversatione *C*[1]
7 *θρ.*] triambes *BCT*: triumphes *K*: *θριαμβεύειν* *Serv. ad Aen.* 10, 775
plena est victoria *K* 10 effugavit *C* 12 triumphus *B*[1]: *om.* *K*
(*non N*) 13 honoratur *C* dici concedendum (*corr.* -do) *K* (*non U*)
14 ex. iura so. *K*: ex. in iura so. *N* (*non U*) secundum *B*
15 romanorum *BK*: romanis *C*: apud romanos *T* 16 sunt *CT*
17 in] ibi *B* vicissent *B*: vicissent et *C* 18 coronabantur *B*[1]*C*
19 prostrassent *K* haec *om.* *KN* (*non U*) 22 gerebat *C*
licet et] scilicet ut *T* 23 quod hom. *T* 26 supersederat *K*

nam magnitudinem accederent. Inde et colore rufo perlinie- 6
bantur, quasi imitarentur divini ignis effigiem. Quod vero a
carnifice contingebantur, id esse indicium ut ad tantum fasti-
gium evecti mediocritatis humanae commonerentur. Duobus 7
autem generibus deletur exercitus; aut internicione, aut dis-
persione. Sallustius (Hist. frag. inc. 6), 'Hostes,' inquit,
'oppressi, aut dilapsi forent.' Sic et utrumque Vergilius.
Internicione (Aen. 1, 69):

Submersasque obrue puppis.

Dispersione (Aen. 1, 70):

Aut age diversos et dissice corpora ponto.

Spolia hostium: praeda, manubiae, exuviae, partes. Praeda 8
a praedando vocata. Manubiae, eo quod manibus detrahuntur.
Haec et exuviae ab exuendo dictae, quia exuuntur. Haec et
partes a pari divisione pro personarum qualitate, et laborum
iusta decisione. Spolia autem a palleis, quasi expallia; victis
enim detrahuntur.

De signis. Signa bellorum dicuntur quod ex his exercitus III
et pugnandi et victoriae receptui accipit symbolon. Nam aut
per vocem tubae, aut per symbolon admonetur exercitus.
Legionum principalia signa: aquilae, dracones et pilae. Aqui- 2
lae ideo, quod eadem avis Iovis in armis auspicio fuerit. Nam
dum idem Iovis adversus Titanas proficisceretur, aquilam ei
in auspicio apparuisse ferunt; quam ille pro indicio victoriae
acceptam tutelae suae auspicatus, eam legioni signum dedit;
quo factum est ut deinceps militum signis committeretur.
Cuius meminit Lucanus dicens (1, 7):

1 rubeo T^2 perliniebatur C^1K 2 a *om.* *T* 4 hum.] nomine *K* 5 autem *om.* *K* 7 utrimque *K* 9 obruere *T* 11 agere di. B^1: agendiversos *T*: age diversas *K* disce *T* pongo *T* 12 Expolia *B* 13 a] ad B^1 Man. vocata (*delet.*) eo *K* detrahunt *B* 14 et *om.* *C* dictum C^1 15 divisione] decisione *K* 16 dec.] divisione T^2 (vi *corr. in ras.*) Expolia *B* palla eis *T* quasi *om.* C^1 19 pugnandi et *om.* *KN* (*non U*) 20 tubae] nobis *KN* (*non U*) admonebatur *C* (*non NU*) 21 et pilae *om.* *KN* (*non U*) 22 Iovi *Schwarz* auspicium *K* 23 proficeretur *K* prof. aq. *usque ad* alii Graeco (ix. 3) *desunt in W* 24 in *om.* *K* auspicia aperuisse C^1 25 legionis *T*

Signa pares aquilas et pila minantia pilis.

3 Draconum signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata sunt. Dehinc a Graecis et Romanis in bello gestari coeperunt.

4 Pilam in signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, ut maius figuram orbis ostenderet.

5 Vexillum et ipsud signum bellicum, tractum nomen habens a veli diminutione, quasi velxillum. Sub Romulo autem fasciculos feni pro vexillis milites habuerunt: hinc et manipuli appellantur; manipulos enim dicimus fasces feni quod manum inpleant. Cetera signa diversis praelata imaginibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quas exercitus permixtionem proeliorum agnoscitur.

IV De bucinis. Bucina est qua signum datur in hostem, dicta a voce, quasi vocina. Nam pagani agrestesque ad omnem usum bucina ad conpita convocabantur: proprie ergo hoc agrestibus signum fuit. De quo Propertius (4, 1, 13):

Bucina cogebat priscos ad arma Quirites.

2 Huius clangor bucinum dicitur. Tubam Tyrrheni primi invenerunt; unde [et] Vergilius (Aen. 8, 526):

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Hanc enim a Tyrrhenis praedonibus excogitatam, cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quamque praedae occasionem voce aut bucina convocantur, vento plerumque obstrepente.

3 Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuntianda signa bellorum, ut ubi exaudiri praeco per tumultum non

1 signa] signis B^1K aquila sed *T* 2 appollinis *K* inch.] indicium acta *KN* 3 sunt *ex corr.* *T* a] e K^1 5 cuncto *BCK*: toto *T* malus (*vel* maius) *BCT*: malum *K*: melius *Arev.*: magis *dett.* figura morbis T^1 6 bellicon *K* 7 qu. velixillum *BK*: qu. velexillum vexillum C^1: qu. vexillum *T* 10 prolata *C* im.] agminibus *dett.* 11 per quae se *Arev.* (*cum* agnoscit) permixtione *C* (*fort. recte*): mixtione *K* 12 agnoscit *BT* 13 quasi sig. datum C^1 hostem *B*: -te *CKT* 14 dicta . . . vocina *om.* *T* (*non U*) qu. bucina *B* 17 cogebant *B* ad verba *Propert.* 19 et *hab.* *T*: *om.* *BCK* 20 tirrenus quasi tu. *B* mugiens *K* 21 excogitata *KT* qum *T*: cuius *K* 22 aras B^1 praedam *B* 23 aut] ut *T* convocatur *BK* (*vix recte*): convocarentur *T* 24 denuntianda *BCK*: designanda *T* 25 ut . . . tumultum *om.* *T* ut] et B^1K per tumultu *K*: pro tumultu *B*

poterat, sonitus tubae clangentis adtingeret. Tubam autem
dictam quasi tofam, id est cavam. Item tubam quasi tibiam. 4
Inter tubam autem et bucinam veteres discernebant. Nam
bucina insonans sollicitudinem ad bella denuntiabat. Vergilius
(Aen. 7, 519):

Qua bucina signum
dira dedit.

Tuba autem proelium indicabant, ut (Virg. Aen. 9, 503):

At tuba terribilem sonitum.

Cuius sonus varius est. Nam interdum canitur ut bella
committantur, interdum ut insequantur eos qui fugiunt, inter-
dum receptui. Nam receptus dicitur quo se exercitus recipit,
unde et signa receptui canere dicuntur. Classica sunt cornua 5
quae convocandi causa erant facta, et a calando classica dice-
bantur. De quibus Vergilius (Aen. 7, 637):

Classica iamque sonant.

Apud Amazonas autem non tuba, sicut a regibus, sed a regina
sistro vocabatur feminarum exercitus.

De armis. Arma generaliter omnium rerum instrumenta v
sunt; unde et ubi reponuntur, armaria dicta sunt. Item arma
et tela omnium generum; sed arma sunt quibus ipsi tuemur,
tela sunt quae emittimus. Nam arma duplicia sunt: id est
vel quibus percutimus, vel quibus tegimur. Arma autem 2
proprie dicta sunt eo quod armos tegunt. Nam arma vel ab
armis dicuntur, id est ab umeris, ut (Virg. Aen. 11, 644):

1 autem *om.* *C* 6 quam *T* 7 dura *T* 8 tubae *Serv. ad Aen.* 11, 474 indicabat *BCK* ut ad tubam *B*: ut et tuba *C*: ut aturba *K*: ut pararentur ad tube *T* 9 sonitum] sonum *T* 10 sonus] sonitus B^1 11 int. causa (causa a T^2) rec. *T* 12 quos ex. *BT* recepit *BK* 14 vocandi C^1 calendo C^1 dicebatur *T* 16 namque C^1 sonat *C* 17 amazones *T* autem *om.* *K* tubae (-be) *BKT* si. re. *K*: si. a gregibus B^1 19 rerum *om.* *C* 20 armametela *K* (*non N*) 21 om. gen. sed ar. *om.* *KN* gen. sunt sed *B* qu. ip. tu. te. sunt *om.* *KN* qui ip. C^1 22 mittimus *KN* (*non U*) 23 vel qu. tegimus (*corr.* -mur) vel qu. perc. *T* percutimur *K* 24 arma *om.* *KN* (*non U*)

Latos huic hasta per armos
acta tremit;

vel ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, id est a Marte.

VI De gladiis. Gladius generaliter dicitur ensis in proelio;
sed ensis ferrum tantum, gladius vero totus. Proprie autem
appellatus gladius, quod gulam dividit, id est cervicem secat.
Ad hoc enim primum est factus; nam cetera membra securibus
2 magis caeduntur, collum gladio tantum. Acies autem gladii
ab acumine dicta. Capulus vocatus vel quia caput est gladii,
vel quia ibi capitur ut teneatur: nam alias acies ferri non sinit.
Mucro non tantum gladii est, sed et cuiuslibet teli acumen,
dictus a longitudine. Nam μακρὸν Graeci longum vocant;
hinc et machaera. Machaera autem est gladius longus ex una
3 parte acutus. Framea vero gladius ex utraque parte acutus,
quam vulgo spatam vocant. Ipsa est et romphea. Framea
autem dicta quia ferrea est: nam sicut ferramentum, sic
4 framea dicitur; ac proinde omnis gladius framea. Spatha
a passione dicitur, Graeco verbo, quoniam παθεῖν Graece
dicitur pati; unde et patior et patitur dicimus. Alii spatam
Latine autumant dictam, eo quod spatiosa sit, id est lata et
5 ampla: unde et spatula in pecoribus. Semispatium gladium
est a media spatae longitudine appellatum, non, ut inprudens
6 vulgus dicit, sine spatio, dum sagitta velocior sit. Pugio a
pungendo et transfigendo vocatus. Est enim gladius parvus
et bis acutus lateri adhaerens. Idem et clunabulum dictum,
7 quod religetur ad clunem. Chelidoniacus gladius ferrum est
latum, cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudae

1 letos *BT* 3 est amare *C[1]KT* 5 ferro *K* proprius vero app. *B[1]* 6 appellatur *KC ut vid.* 7 cet. nam *T*: cet. namque *C* 8 collo *B[1]K* 9 vocatur *T[2]* vel quod *C* 10 vel quod *C* capit *B* ferre *C[1]* 11 teli *om. KN* (*non U*) 12 nam acron *B[1]* 13 macera Macera *BKT* 15 quem *K* vocat *K* et *om. BK* rumpea *K*: rumfea *T* 17 Spata *codd.* 18 παθεῖν] patin *codd.* 20 id est *om. B* 21 unde et *BK*: ut *T* spatulam *B* gladius *dett.* 22 inpudens *T* 23 spatium *BK*, *fort. recte* (sinespatium) 25 idem *T*: item *BCK* clurabulum *C[1]* 26 ligetur *K*: legitur *N* (*non U*) Cel- *BC*: Celidonatus *K*: Celidonitus *T*

hirundineae formatur; unde et chelidoniacus dicitur. Sica 8
a secando dicta. Est enim gladius brevis quo maxime utuntur
qui apud Italos latrocinia exercent; a quo et sicarii dicti. Tran-
quillus (lud. hist. 195) autem dicit: 'Dum cuiusdam gladiatoris in
ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta, procucurrit
unus ad id corrigendum; tumque a pugnante responsum est:
Sic ha pugnabo. Inde sicae nomen datum.' Secures signa sunt 9
quae ante consules ferebantur; quas Hispani ab usu Francorum
per derivationem Franciscas vocant. Ea signa portari ne aut
usum perderent belli, aut vacans aspectum amitteret gladiorum.

DE HASTIS. Hasta est contus cum ferro; cuius diminu- VII
tivum facit hastilia. Nomen autem hasta ab astu sumpsit;
unde et astutia. Contum ferrum non habet, sed tantum 2
cuspide acuto est. Vergilius (Aen. 5, 208):

> Eferatasque trudes et acuto cuspide contos.

Contum autem quasi conitum: est enim conum acuta rotundi-
tas. Trudes amites sunt cum lunato ferro, quae Graeci 3
aplustria dicunt. †A trudibus autem verum† quod trudunt et
detrudunt. Vergilius (Aen. 5, 208):

> Eferatasque trudes.

Venabula dicta quasi venatui abilia, vel quia venientem exci- 4
piunt, quasi excipiabula. Excipiunt enim apros expectantque
leones, intrant ursos, sit tantum firma manus (cf. Mart. 14, 30). 5
Lancea est hasta amentum habens in medio: dicta autem lancea

1 irudineae *T*: irundinis *C* cel- *C*: celidoniatus *BKT* 2 untuntur *K* 4 gladiatori *BT* 5 emissum gladium curvatum (-ba-) *BCT* procurrit *CK* 6 id *om. KP* (*non E*) t. ad *B*: tum a *KP* 7 sic ha B^2 (*i. e.* hac; *cf. Glotta* 2, 300): sica KP^1T *Mon.*: sic hac B^1CFE^2: sica hac DE^1 *ut vid.* 8 consulem *K* 9 vocantur *B* ea] sea C^1 ne] na *B* 10 perderet C^1: perdiderit *B* vagans *N* emiteret asp. *U*: asp. amitterent *N*: aspectu amitterit *K* 12 hastila B^1 13 astutitia *T* ferro *KN* tantum] tam B^1 14 acuta *TU*: agutum *N* est *om. KN* (*non U*) 15 ferratasque *C* trides *B* 16 conum] contum *B* 17 amites (-tt-) *BCK*: aste *T* (*i. e.* hastae) quea *T* (*i. e.* quae a?): quas *C* 18 aplustrea *B*: aplaustria *T* a tr. au. vel *K*: ad rubibus au. vel *N*: Trudes au. ferrum *C* (*non UV*): *fort.* ā (*i. e.* appellati) tr. au. vero (*vel* vel) 20 ferratasque *C* 21 vel quod *C* 22 excipibilia B^1: excipiabulia *K*: -bilia *CT* enim *om. C* 23 intran (*corr.* ans) versus *K* 24 hasta] lancea *K* medium *K*

quod aequa lance, id est aequali amento, ponderata vibratur.
6 Amentum vinculum est iaculorum hastilium qui mediis hastis
aptatur: et inde amentum quod media hasta religatur ut
7 iaculetur. Clava est qualis fuit Herculis, dicta quod sit clavis
ferreis invicem religata; et est cubito semis facta in longitu-
dine. Haec et cateia, quam Horatius caiam dicit. Est enim
genus Gallici teli ex materia quam maxime lenta, quae iacta
quidem non longe propter gravitatem evolat, sed quo pervenit,
vi nimia perfringit; quod si ab artifice mittatur, rursum redit
ad eum qui misit. Huic meminit Vergilius dicens (Aen. 7, 741):

Teutonico ritu soliti torquere cateias.

8 Vnde et eos Hispani et Galli tautanos vocant. Falarica est
telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale et rotundi-
tatem de plumbo in modum sphaerae. In ipsa summitate
dicitur etiam et ignem habere adfixum. Hoc autem telo
pugnatur de turribus, quas dici manifestum est. Iuvenalis
(6, 589):

Consulis ante falas delphinorumque columnas.

A falis igitur dicta est falarica, sicut a muro muralis. Sane
falaricam Lucanus dicit nervis mitti tortilibus et quadam
machina (6, 198):

Vt nunc ⟨tortilibus⟩ vibrata falarica nervis.

Vergilius vero ait Turnum manu †falaricae †iaculasse (Aen.
9 9, 705). Pila sunt arma iaculorum atque telorum a torquendo,
vel emittendo, vocatae. De quibus Lucanus (1, 7):

Signa pares aquilas et pila minantia pilis.

10 Cuius singulare pilum dicitur. Telum vocatur secundum

1 est quali *T* 2 medii B^1 3 aptatus *B* ligatur *K* ut] et *codd.* 4 iaculatur *K*: iaculeretur *B* 5 relagata *T* 6 calam *Arev.* 7 genus *om. K* ex] et *K* lenta *om.* B^1CK iacto (*corr.* -tu) *T* 8 non qu. CTB^2(B^1 *n.l.*) 9 nimi *B* perfrangit *K* 10 huius mem. *C* 11 soli to. T^1 12 eos *om. B* tautanos *BDFNT*: tautonos *K*: teutanos *C* 13 telum *om. KN* (*non U*) 14 de pl. *om.* C^1 mo. fere *T* 15 et igne *B*: ex igne *K* au.] in *B* 16 di. falas ma. C^2 18 ante] ate *T* 19 est filarica *T* sa. falarica *KT* 20 nervis *ex* nevis *T* tort.] hostibus *KN* (*non U*) 22 Hunc aut tortiilibus vi. *Lucan.* 23 falaricam iac. *dett.*: *fort.* -ca(m) eiac. 25 amittendo (*vel* a mit.) *T* evocate C^1: vocata *dett.* 26 pars aquila sed *T*

Graecam etymologiam, ἀπὰ τοῦ τηλόθεν, quidquid longe iaci
potest: quamquam abusive dicatur et gladium, ut est illud
(Virg. Aen. 9, 747):

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat.

Proprie autem telum a longitudine dictum: unde et mustelam
dicimus quod longior sit quam mus. Cuspis hastilis amentata, 11
a cespite dictus, quod est virgulta. Vergilius (Aen. 7, 817):

Et pastorale⟨m⟩ praefixa cuspide myrtum.

Proprie autem cuspis posterior pars hastae est.

De sagittis. Sagitta a sagaci ictu, id est veloci ictu, VIII
vocata. Pinnis enim fertur, quasi avis, ut celeriter mors per-
currat ad hominem. Has primum Cretenses usi sunt, quibus
pinnae, ut diximus, ideo adglutinantur ut leves sint et pervolent.
Scaptos. Spicula sunt sagittae vel lanceae breves, ab spicarum 2
specie nuncupatae. Scorpio est sagitta venenata arcu vel 3
tormentis excussa, quae dum ad hominem venerit, virus, quo
figit, infundit; unde et scorpio nomen accepit.

De faretris. Faretra sagittarum theca, a ferendo iacula IX
dicta; sicut et feretrum, ubi funus defertur. Quae idcirco
etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, fere-
trum mortuum portat. Coriti proprie sunt arcuum thecae, 2
sicut sagittarum faretrae. Vagina appellata eo quod in ea
mucro vel gladius baiuletur. Teca ab eo quod aliquid receptum 3
tegat, C littera pro G posita. Alii Graeco nomine thecam
vocari adserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde et biblio-
theca librorum repositio dicitur. Dolones sunt vaginae ligneae, 4

2 gladius *C* 4 at] ad *BT* non] nomen (*per compend.*) *T* m. quo *BK* 5 mustela *K*: mustelum *B* 8 pastorale *BKT*: -li *C* 10 saoaci *K* sa. iactu *BCT ex corr.* ictu (*alt.*) *om. K* 11 pro-currat *B* 13 sunt C^1 prevolent *K* (*i. e.* prae-) 14 ab] ad *K* 15 a. vel] arcuum *KN* (*pro* ū, *i. e.* vel): arcu *P* (*non DEFU*) 16 tor-menti (tu-) C^1K: tumenti *P* (*non N*) (ex)cussa . . . venerit *om. KNP* dum *om. D* (*non E*) viros B^1P^1 (*non F*) 17 vigit *T* accipit *K* (*teste Klussmanno*) 18 Feretra *B* dic. iac. *T* 19 ubi et fu. *K* 20 habet *T* qua *K* 21 arcumentece *T* 22 Bagina *T* (*et Isid.*) app. ab eo *C* 23 *i. e.* Theca: Tega (-gam *N*) *KN* (*non Isid.*) 24 posita alii *om. KN* (*non U*) tecam *BT*: tegam *K* 25 reponantur *BK* biblioteca *BT*: -tega *K* 26 bag- *T* (*et Isid.*)

intra quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem a dolo dicti sunt, quod fallant et decipiant ferro, quum speciem praeferant ligni. Hos vulgus Graeco nomine oxos vocant, id est acutos. Vnde et apud medicos acutus morbus ὀξεῖα vocatur.
5 Arcus vocatus eo quod arceat adversarium. Inde et arces dicuntur a quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quod sint curvati artius.

X De fvndis. Funda dicta eo quod ex ea fundantur lapides,
2 id est emittantur. Balista genus tormenti, ab emittendo iacula dicta; βαλεῖν enim Graece mittere dicitur. Torquetur enim verbere nervorum, et magni vi iacit aut hastas aut saxa. Inde et fundibalus, quasi fundens et emittens. Contra balistam testudo valet: series enim fit armorum umbonibus inter se conligatis.

XI De ariete. Arieti nomen species dedit, eo quod cum inpetu inpingit murum in modum arietum pugnantium. Validae enim ac nodosae arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum inpellitur, deinde retrorsum ducta maiori inpetu destinatur, sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit cavatumque inrumpit ac fenestram
2 facit. Contra inpulsum arietis remedium est saccus paleis plenus et in eum locum demissus quo aries percutit; laxo enim saccorum sinu ictus arietis inlisus mollitur. Duriora enim
3 mollioribus facilius cedunt. Plutei sunt crates corio crudo
4 intextae, quae in opere faciendo hosti obiciuntur. Musculus cuniculo similis fit, quo murus perfoditur; ex quo et appellatus, quasi murusculus.

1 baculi *om.* *KN* (*non U*) 3 praeferat *K*: perferent *T* vocat *T* id est ac. *om.* *KN* (*non U*) 4 ὀξ.] ex ea *B* vocatus *B ut vid.* 5 eo *om.* *T* artes *B* 6 idem *K* (*non N*) hoc sp. *N*: ab sp. *K*: ab specie *C* (*non U*) 7 cruvati *ut vid.* *B* 8 eo *om.* *T* ex *om.* *KMN* (*non U*) fundatur *T* 9 Ballista *B* amittendo *T* iaculata *C*[1] 10 *vel* βάλλειν: bali *CKT*: balli *B* 11 vervorum *B*[1] vi *om.* *B*[1]*K* iacet *BKT* 12 fundivulus *K*: fendibulus *T* findens *T*[1] mittens *T* ball- *B* 20 conc. in mu. *T* cedet *B*: cadet *T* cavatumque *BCK*: curvatumque *T* fenetram *C*[1] 22 et *om.* *T* eo loco *K* ar. pertinet *KN* (*non U*) 23 moll. inl. *KN* (*non U*) 24 facilior *T* grates *KT* 25 subiciunt *KN* 26 fit *om.* *B* appellatur *CT*

De clypeis. Clipeus est scutus maior, dictus ab eo quod XII
clipet, id est celet, corpus periculisque subducat, ἀπὸ τοῦ
κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis et iaculis
corpus munit. Clypeus autem peditum est, scutus equitum.
Scutum appellatum eo quod a se excutiat telorum ictum. Vt 2
enim telis resistatur, clipeus antefertur. Vmbo scuti pars
media est, quasi umbilicus. Ancile vocatur scutum breve et 3
rotundum. De quo Vergilius (Aen. 7, 188):

Laeva ancile gerebat.

Et ancile dictum ab ancisione, quod sit [ab] omni parte veluti
ancisum ac rotundum. Ovidius (Fast. 3, 377):

Idque ancile vocant, quod ab omni parte recisum:
quaque notes oculis, angulus omnis abest.

Peltum scutum brevissimum in modum lunae mediae. De 4
quibus meminit liber Regum (3 Reg. 10, 16): 'Fecit rex Salo-
mon ducenta scuta de auro puro et trecentas peltas ex auro
probato.' [S]cetra scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri 5
et Mauri. De quo poeta (Virg. Aen. 7, 732):

Laevas cetra tegit.

Parma levia arma, quasi parva, non clypeum. Dicitur autem 6
et testudo scutum, nam in modum testudinis fit clypeus. Est
et testudo scutorum conexio curvata in testudinis modum.
Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus
nomina sumunt, ut aries; et Sallustius (Hist. 3, 36): 'In
modum,' inquit, 'iricii militaris.'

De loricis. Lorica vocata eo quod loris careat; solis XIII
enim circulis ferreis contexta est. Squama est lorica ferrea ex 2

2 clypet *K*: *vel* clepet (-pit) *vel* clipeet 3 appositus *K* 4 scutum *CK* 5 a] ex *C* 6 clypeus *K* 7 ancale B^1 vocatus *B* rot. et bre. *T* 9 ierebat *B* 10 ab *hab.* *CT*: *om.* *BK* 11 ac *BK*: hoc est *CT* Ovid. . . . recisum *om.* C^1 13 qu. no. oc. *om.* *C* notes] nodis *K* oculus *T* angulis B^1 omnes BC^1 14 Pelta *dett.* 15 quibus] quo *B* 16 duocenta *K* 17 Setra C^1: Cetra *dett.* loreum *corr.* coreum *T* 19 levascetra *codd.* (levas creta C^1) 20 Parva B^1 levia] libia *K* non *om.* B^1K 21 scutum . . . testudo *om.* B^1 22 conexa *K*: conexia *B* 24 nominas ut *B* 25 hiricii *K*: ircii *T*: irci *C* 26 Lurica *K* (*hic et alibi*) luris *K* 27 est (*prius*) *om.* *K*

lamminis ferreis aut aereis concatenata in modum squamae piscis, et ex ipso splendore squamarum et similitudine nuncupata. De ciliciis autem et poliuntur loricae et teguntur.

XIV De galeis. Cassis de lammina est, galea de coreo. Nam galeros coreum dicitur. Cassidam autem a Tuscis nominatam; 2 illi enim galeam cassim nominant, credo a capite. Apex est quod in summa galea eminet, quo figitur crista; quam Graeci κῶνον vocant. Nam conus est curvatura quae in galea prominet, super quam cristae sunt.

XV De foro. Forus est exercendarum litium locus, a fando dictus [sive a Foroneo rege, qui primus Graecis leges dedit]. Qui locus et Prorostra vocatur ab eo quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut esset huius insigne victoriae. Constat 2 autem forus causa, lege et iudice. Causa vocata a casu quo evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussionis examine patefacta; quae dum praeponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur, iustitia. Vocatum autem iudicium quasi iurisdictio, et iustitia quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur; unde et actores iudiciorum et praepositos quaestores vel quaesitores vocamus. 3 Negotium multa significat: modo actum rei alicuius, cui contrarium est otium; modo actionem causae, quod est iurgium litis. Et dictum negotium quasi nec otium, id est sine otio. Negotium autem in causis, negotiatio in commerciis 4 dicitur, ubi aliquid datur ut maiora lucrentur. Iurgium dictum quasi iuris garrium, eo quod hi qui causam dicunt iure disceptent. Lis a contentione limitis prius nomen sumpsit. De qua Vergilius (Aen. 12, 898):

1 aeris *T* 2 et *om.* *K* squarum et *K* 3 cilicis *K* terguntur *T* 4 Capis *KN*: Scassis *U* Ca. . . . est *om.* B^1 la. et gal. *U*: lamine gal. *KN* 8 *κω.*] conum *codd.* praeminet *C* 11 sive . . . dedit *hab.* *T*: *om.* *BCK* 12 Pror.] prostra B^1: rostra *K* voc. ideo qu. *T* 14 huius *om.* *C* signe *T* 17 proponitur *C* 18 finitur *BCTU*: firmatur *KN* 20 inquisitis C^1 23 quod] quae *B* 24 qu. nec ot. *om.* B^1K 25 negotiationi in *T* 27 disceptant *BK* 28 lim. qui pr. *T*

Limes erat positus, litem ut discerneret agri.
Causa aut argumento aut probatione constat. Argumentum 5
numquam testibus, numquam tabulis dat probationem, sed sola
investigatione invenit veritatem; unde et dictum argumentum,
id est argutum inventum. Probatio autem testibus et fide
tabularum constat. In omne autem iudicium sex personae 6
quaeruntur: iudex, accusator, reus et tres testes. Iudex dictus
quasi ius dicens populo, sive quod iure disceptet. Iure autem
disceptare est iuste iudicare: non est autem iudex si non est
in eo iustitia. Accusator vocatus quasi adcausator, quia ad 7
causam vocat eum quem appellat. Reus a re, qua petitur,
nuncupatus, quia, quamvis sceleris conscius non sit, reus tamen
dicitur, quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur. Testes 8
antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae
proferebantur. Nunc parte ablata nominis, testes vocari.
Testis autem consideratur condicione, natura et vita. Condi- 9
cione, si liber, non servus. Nam saepe servus metu dominantis
testimonium subprimit veritatis. Natura, si vir, non femina.
Nam (Virg. Aen. 4, 569):

Varium et mutabile semper
femina.

Vita, si innocens et integer actu. Nam si vita bona defuerit,
fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere
societatem. Duo sunt autem genera testium: aut dicendo 10
id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus
autem modis testes delinquunt: quum aut falsa promunt, aut
vera silentio obtegunt.

De spectacvlis. Spectacula, ut opinor, generaliter nomi- XVI
nantur voluptates quae non per semetipsa inquinant, sed per ea

2 Ca. autem arg. *K* 4 dic. argentum *C*[1] 5 id est arg. *om. T* autem *om. B*[1] 8 disceptit *K* 9 disptare *T*: disputare *K* 10 in eum *K* vocatur *C* adcausator] accusator *T* 11 quem et app. *B* quia pe. *K*: qua petit *B* 12 nuncupatur *BK* 13 qu. in dicio *B*[1] 14 suprestites (-pp-) *BKT* supra *T* 15 praeferebantur *K* nunc ... vocari *om. T* vocantur *K* 23 iustitia *om. T* 24 au. sunt *K* (*non U*) 26 tes. mod. *T*[1] falso *B* 27 obtegunt *BCTU*: oppremunt *KN*

quae illic geruntur. Dicta autem spectacula eo quod hominibus
publica ibi praebeatur inspectio. Haec et ludicra nuncupata,
2 quod in ludis gerantur aut in cenis. Ludorum origo sic traditur:
Lydios ex Asia transvenas in Etruria consedisse duce Tyrreno,
qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter
ceteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis
nomine instituerunt. Inde Romani arcessitos artifices mutuati
sunt; et inde ludi a Lydis vocati sunt. Varro autem dicit ludos
a luso vocatos, quod iuvenes per dies festos solebant ludi exultatione populum delectare. Vnde et eum lusum iuvenum et
3 diebus festis et templis et religionibus reputant. Nihil iam de
causa vocabuli, dum rei causa idolatria sit. Vnde et promiscue
ludi Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc
dispicienda est originis macula, ne bonum aestimes quod initium
a malo accepit. Ludus autem aut gymnicus est, aut circensis,
aut gladiatorius, aut scenicus.

XVII De ludo gymnico. Gymnicus ludus est velocitatis ac
virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, ubi exercentur
athletae et cursorum velocitas conprobatur. Hinc accidit ut
2 omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur. Ante enim
in locis certantes cincti erant, ne nudarentur: post relaxato
cingulo repente prostratus exanimatus est quidam cursor. Quare
ex consilii decreto tunc archon Hippomenes ut nudi deinceps
omnes exercitarentur permisit. Ex illo gymnasium dictum,

1 qua ill. *K*: que illuc *T* 2 praebebatur *C* nunc. *om.* *C*¹ 3 quod] quam *T* (*pro* quia?) scenis *BCK* 4 transveasse *KPN* (-et) (*non DFUX*) tyrreno *P*: tyrrino *K*: terreno *B*: tirrheno *C*: tirreno *T* 5 fr. successerat *T* regnum *BCK* 7 Inde ... mut. sunt *om. K* (*in spat. vac.*) (*non DEFUX*) romanos *T* mutati *C*¹ 8 ludi (*i.e.* -dii) a Ly.] ludialides *X*: ludiales *C*¹*DE* (*non FNP*): laudualis *T* (*non U*) dicit *om. B* 10 delectasse *C*¹ eum] enim *C*¹ 11 fes. tem. *K* reputat *Tertull. spect.* 5 13 ob hos *K* 14 dispicienda *BK*: respicienda *CT* extimes *T*: existimes *Tertulliani codd.* initio ad malum incipit *K*: initio malum cepit *T* 15 cerciensis *K* 16 scen. est *C* 19 accedit *K* 20 Antea *K* 21 loci *K*: ludis *C*: iocis *Arev.* post] per *K* 22 prostr. et examinatus *T* cursor *CT*: cursorum *BK* 23 consilio *KT*

quod iuvenes nudi exercentur in campo, ubi sola tantum verecunda operiuntur.

De generibvs gymnicorvm. Genera gymnicorum quin- XVIII
que: id est saltus, cursus, iactus, virtus atque luctatio. Vnde ferunt quendam regem tot filios adolescentes habentem totidem generibus de regno iussisse contendere.

De saltv. Saltus dictus quasi exilire in altum: est enim XIX
saltus altius exilire vel longius.

De cvrsv. Cursus a velocitate crurum vocatur; est enim XX
cursus celeritas pedum.

De iactv. Iactus dictus a iaciendo. Vnde et piscatorium XXI
rete iaculum dicitur. Huic arti usus est arreptos lapides procul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emittere.

De virtvte. Virtus est inmensitas virium in labore et XXII
pondere corporis [vocata].

De lvctatione. Luctatio a laterum conplexu vocata, XXIII
quibus comminus certantes innitent, qui Graeca appellatione athletae vocantur.

De palaestra. Locus autem luctationis palaestra dicitur. XXIV
Palaestram autem vel *ἀπὸ τῆς πάλης*, id est a luctatione, vel *ἀπὸ τοῦ πάλλειν*, id est a motu ruinae fortis, nominatam dicunt, scilicet quod in luctando, cum medios arripiant, fere quatiant; idque apud Graecos *πάλλειν* vocatur. Quidam opinantur artem luctandi ursorum contentione monstratam: namque inter ceteras feras eos solos et erigi congressos et subsidere celeriter ac

1 campum *BCT* verecundia C^1*K* 2 operiunt *K* 5 totidem] idem *T* 6 iuss.] eius isse T^1 7 dic. . . . est *om. K* 9 vocatus *B* 11 ad *B* (*pro* ab ?) iacendo *K* piscatorum *CK* 12 arti usus] altius *K* arrepto lapide *Arev.* 13 iacere *BCT*: iactare *K* § xxii *post* conplexu dicta (§ xxiii) *KNP* 14 est *om. KNP* et in pond. *C* 15 vocata *hab. KN*: *om. BCTU* 16 a lat.] alterum C^1: alterutrum *B* vocata *CDEFTU*: vocatae *B*: dicta *KP*: dictam *N* 17 innituntur *Arev.* (*non DEFPU*) 20 τῆς . . . ἀπὸ *om. KN*: a luct. . . . id est *om.* C^1*DE*: a luct. . . . πάλλειν *om.* B^1 πάλης] palesi *BDETU*: pales in *C* 21 πάλλειν] palein *TU*: palin *K* a mo. urnae id est sortis C^2 nominatum *K* 22 fere *BCFT*: pene *KN* 23 πάλλειν] palin *BCT*: palen *K* vocant *K* 24 inmonstratam *K*

reverti, et modo manibus temtare invicem, modo conplexu abigere sese more luctantium.

XXV De agone. Quae Latine certamina, Graeci ἀγῶνας vocant, a frequentia qua celebrabantur. Siquidem et omnem coetum atque conventum agona dici; ali quod in circulis et quasi agoniis, id est sine angulo locis, ederentur nuncupatos agonas putant.

XXVI De generibus agonum. Agonum genera fuisse: inmensitas virium, cursui celeritas, sagittandi peritia, standi patientia, ad citharam quoque vel tibias incedendi gestus, de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoque belli et navalis proelii, perpetiendorumque suppliciorum certamina.

XXVII De ludis Circensibus. Ludi Circenses sacrorum causa ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt: unde et qui eos spectant daemonum cultibus inservire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, et utique communis usus reatus non erat; sed quum ad ludos coactus est naturalis usus,
2 ad daemoniorum cultum translatus est. Itaque Castori et Polluci deputantur haec species, quibus equos a Mercurio distributos historiae docent; sed et Neptunus equestris ludi est, quem Graeci ἵππιον appellant; sed et Martis et Iovis in ludis
3 equi sunt consecrati, et ipsi quadrigis praesunt. Circenses autem ludi ideo dicti, vel a circumeundo, vel quod, ubi nunc metae sunt, olim gladii ponebantur quos quadrigae circumibant; et inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebant.

1 et modo . . . invicem *om.* C^2 3 latine *KT*: latini *BC* 4 celebrantur B^1C et *om. K* omne *BT* 5 alii quod *T*: aliquod *C*: aliquid *B* qu. agonis *C* 9 cursus *C* 10 citharum C^1: cethara *K*: ceteram *B* accedendi *K*: incendi *T* 11 terr. quoque *T*: terr. quod B^1K: terr. *C* 12 proeliis B^1 14 cau. equorum *KN* (-sam) *P* (-sae qu.): cau. aquorum B^1: cau. a quo domnorum *F*: cau. ac detrium *U* (*non V*) 15 gentilibus *V* 16 expectant BC^1FT: inspectant *KP* 17 usu C^1 18 reatus fuerat *K ante corr.* 19 translatum *T* 21 docent] dicunt *K* lude B^1: ludes *K* 22 ippon *BK*: ippon *an* yppon *incert. T*: yppona *C* appellant] vocant *T* iovi *BC* (*non U*) 23 eq. sunt] equestribus *KN* (-ist-) et ip. qu.] vel a circum T^1 (*cf.* § 3) 24 circ. quod *C*

Siquidem et in litore circa ripas fluminum currus agitantes, gladios in ordine in ripae litore ponebant, et erat artis equum circa pericula torquere. Inde et Circenses dicti putantur, quasi circum enses.

De Circo. Circus Soli principaliter consecratus est a XXVIII
paganis, cuius aedis medio spatio et effigies de fastigio aedis
emicat, quod non putaverint sub tecto consecrandum quem in
aperto habent. Est autem circus omne illud spatium quod
circuire equi solent. Hunc Romani dictum putant a circuitu 2
equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Graeci vero
a Circe Solis filia, quae patri suo hoc genus certaminis instituit, adserunt nuncupatum, et ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem maga et venefica et sacerdos daemonum, in cuius habitu et opera magicae artis et cultus idolatriae recognoscitur.

De ornamentis. Ornamenta circi: ova, meta, oboliscus, XXIX
carcer. Ova honori Pollucis et Castoris adscribunt, qui illos
ovo editos credendo de cygno Iove non erubescunt. Fingunt 2
autem Circensia Romani ad causas mundi referre, ut sub hac specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

De metis. Metarum quippe appellatione proprie terminum XXX
ac finem mundi designare volunt, ab eo quod aliqui emensus finis est, sive ad testimonium orientis occidentisque solis.

De obelisco. Oboliscum Mesfres rex Aegypti primus XXXI
fecisse refertur tali ex causa. Quum quodam tempore Nilus

1 circa *om. BKN* (*non U*) cursus *K* 5 solis *M* prcipali ter *K* 6 edes *TU*: edos *B*[1]: decus *KM* in med. *T*(*non U*) edissemicant *M* 7 non] nonnulli *KN* (*non U*) potaverint (*ex* -unt) *T*: putaverunt *CK* (*cum Tertull. spect.* 8) consecrando *K* quem] quoniam *K* (*non U*) 8 habent] árent *K* (*non U*) 9 circumire *K* 10 currunt *K* 11 circie *K*: circirceae *B* soli fi. *K* 13 magna *T* veneficia (be-) *CT* 14 hab. et opere *CT*: hab. et opore *B*: hab. opera *K* artis *KT*: artes *BC* idolatria *C* 16 moeta *K* 17 *inter* Cast. *et* adscr. *add.* dicitur quod ledam matrem castoris et pollucis ioves (*leg.* -is) in cigni similitudine[m] strupuisset (*leg.* stupravisset) ideo ovo editos putant ad avis similitudinem *T* 18 ova *C*[1] Iove] eiove *K* 19 circensi *BC* rereferre *C*[1] 22 designari *T* aliquid *C*[1]: *om. KN* (*non U*) 23 a test. *B*[1]: a testimonio *K* 24 mesfraes *C*: mesferes *KT* 25 refertur *KT*: fertur *BC*

violenti inundatione Aegyptum nocuisset, indignatus rex tamquam poenas a flumine exigeret, sagittam in undas misit. Non multum post gravi valitudine correptus lumen amisit, qui post caecitatem visu recepto duos oboliscos Soli sacravit. Oboliscus enim sagitta dicitur, qui ideo in medio Circo ponitur quia per
2 medium mundum sol currit. Medio autem spatio ab utraque meta constitutus oboliscus fastigium summitatemque caeli significat, quum sol ab utroque spatio medio horarum discrimine transcendit. Summo obolisco superpositum est quoddam auratum in modum flammae formatum, quoniam sol plurimum in se caloris atque ignis habet.

XXXII De carceribvs. In Circo unde emittuntur equi carceres dicuntur, ab ea re qua et ille carcer qui est in civitate; quod, ut ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi cohercentur, ne exeant antequam signum emittant.

XXXIII De avrigis. Ars Circi: auriga et cursus, equites vel pedites. Auriga proprie dictus quod currum agat et regat, sive quod feriat iunctos equos. Nam aurit, ferit; ut (Virg. Aen. 10, 314):

Latus aurit apertum.

2 Ipse est et agitator, id est verberator, ab agendo dictus. Aurigae autem duobus coloribus sunt, quibus speciem idolatriae vestiunt. Nam prasinus terrae, venetus caelo et mari a paganis dicatus est.

XXXIV De qvadrigis. Erict⟨h⟩onius autem, qui regnavit Athenis, primus quattuor equos iuncxisse fertur; sicut Vergilius auctor est dicens (Georg. 3, 113):

Primus Erict⟨h⟩onius currus et quattuor ausus
Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

2 Fuit autem Minervae et Vulcani filius de caduca in terram

1 inundatio *C*[1] 2 sagittas *B* 3 validine *K* 4 solis *B*[1] 5 circum *B* 6 curret *K*: cucurrit *C*[1] Medium au. spatium *B* 7 moeta *T* 8 utraque *B*[1]*K* 10 plurimum] primum *K* 12 Idcirco *T* 13 dicuntur *KN*: dixerunt *BCTU* habere qua et illi *T* 14 ut ibi] ubi *B*: ibi *K* 16 cursus *CT*: currus *BK* eq. sive ped. *C* 18 ut] et *B* 21 agitatorum *T* 22 specie *BK* 23 venetur *C*[1] dedicatus *K*: dictus *T* 25 au. est] auctorem *C*[1] 28 rapidusque *B* 29 terra lividinem *K*

libidine, ut fabulae ferunt, procreatus, portentum daemonicum, immo diabolus, qui primus Iunoni currum dedicavit. Tali auctore quadrigae productae sunt.

De cvrrv. Currus autem a cursu dictus, vel quia rotas XXXV
habere videtur [multas]; unde et carrum quasi currum. Quadrigarum vero currus duplici olim temone erant perpetuoque et qui omnibus equis iniceretur iugo. Primus Clisthenes Sicyonius 2
tantum medios iugavit, eisque singulos ex utraque parte simplici vinculo adplicavit, quos Graeci σειραφόρους, Latini funarios vocant, a genere vinculi, quo prius alligabantur.

De eqvis qvibvs cvrrimvs. Quadrigae et bigae, et XXXVI
trigae et seiugae a numero equorum et iugo dicti. Ex quibus quadrigas soli, bigas lunae, trigas inferis, seiugas Iovi, desultores Lucifero et Hespero sacraverunt. Quadrigam ideo soli iungunt quia per quattuor tempora annus vertitur: vere, aestate, autumno et hieme. Bigas lunae, quoniam gemino cursu cum sole con- 2
tendit, sive quia et nocte et die videtur. Iungunt enim unum equum nigrum, alterum candidum. Trigas diis inferis, quia is per tres aetates homines ad se rapit: id est per infantiam, iuventutem atque senectam. Seiuga maximus currus currit Iovi, propter quod maximum deorum suorum eum esse credunt. Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt, sive quia mundus iste 3
circuli sui celeritate transcurrit, sive propter solem, quia volubili ambitu rotat; sicut ait Ennius (Ann. 558):

Inde patefecit radiis rota candida caelum.

De septem spatiis. Septem spatia quadrigae currunt XXXVII

2 primus *BC*: -mum *K*: -me (*i.e.* -mae) *T* 4 autem *om.* *KN* quia] quod *C* 5 multas *hab.* *CK*: *om.* *BT* (*cf.* XX. xii. 1) qu. curvum *K*: qu. cursum *BC* 6 cursus *C* erat *K* 7 inicerentur *K* cirestenes *CT*: ciristenes *U*: cirestenos *B*: cyristenes *K* sicionios B^1 8 medius B^1C^1T eisque *BCT*: cum *KN* 9 adplicuit (app-) *BCK* Gr. siraforos (sy-) *TC*: Gr. siraforas *B*: Gr. sitaforus *K* lunarios *K*: furarios *C* 11 et trigae *om.* B^1K 12 et seiugae *om.* *T* dictae *K* 13 quadrigis B^1 trigas] bigas dis *K* inferi *T* 14 et esfero *K*: *om.* *T* 15 ver *BT*: vere et *K* 16 et *om.* *K* qu. et gem. *C* 17 eq. nig. un. *T* 18 qu. his *BKT* (*i.e.* is) 19 rapiunt *K* 20 senectutem *K* maximos *K* cursus *BCK* 21 Iovi *om.* C^1 *ut vid.* 25 patefacit *BK* 26 currit *T*

referentes hoc ad cursum septem stellarum, quibus mundum regi dicunt, sive ad cursum septem dierum praesentium, quibus peractis vitae terminus consummatur; quorum finis est creta, id est iudicium.

XXXVIII De EQVITIBVS. Porro equites singulares ideo currere dicunt quia singulariter unusquisque cursum vitae huius peragit atque transit, alius alio tempore sequens alium, per unam tamen viam mortalitatis usque ad propriam metam mortis.

XXXIX De DESVLTORIBVS. Desultores nominati quod olim, prout quisque ad finem cursus venerat, desiliebat et currebat; sive quod de equo in equum transiliebat.

XL De PEDITIBVS. Pedites autem aiunt propterea pede currere quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc a superiori parte currunt ad inferiora, id est ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur et occidunt. Nudi currunt, quia et homini in saeculo nullae reliquiae sunt. Recto spatio currunt, quia inter vitam et mortem nihil distat. Sed haec igitur propterea fingunt ut vanitates suas et sacrilegia excusare conentur.

XLI De COLORIBVS EQVORVM. Circa causas quoque elementorum idem gentiles etiam colores equorum iunxerunt, russeos enim soli, id est igni, albos aeri, prasinos terrae, venetos mari adsimilantes. Item russeos aestati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, et cuncta tunc flavescant. Albos hiemi, quod sit glacialis, et frigoribus universa canescant. Veri prasinos
2 viridi colore, quia tunc pampinus densatur. Item russeos currere Marti sacraverunt, a quo Romani exoriuntur, et quia vexilla Romanorum cocco decorantur; sive quod Mars gaudet

3 terminum *T* quorum] cuius *B* creta *C*: certa *TUV*: ercta *BF* (*an recte?*): erctus (aer-) *KNP* 5 equites *om.* *C* 6 dicuntur *K* peragat *T* (*an recte?*) 10 desilierat *K* 11 de] in *T* in equo *K* 12 Pedes C^1 pe. concurrere *C* 13 mortalitas *K* 14 in occ. *T* 16 reliqui *ut vid.* *B* mor. et vi. *T* 17 haec *CT*: hoc B^1K 20 idem ... adsim. *om.* *KNP* (*non DEFU*) roseos *codd.* 22 item *BCDEFTU*: ideo *KP* rosseus P^1: roseos *BCDEFTU* aestati] statim *K* (*non DEFU*) 23 sint] est (*delet.*) sunt *C* albo *T* hieme *K* 24 sint glaciales *K* vere *K* (*non DEF*) presinos *T* 25 quia] quod *C* roseos *BCT* 26 curreri *C* 27 vixilla C^1K

sanguine. Albos zephyris et serenis tempestatibus, prasinos
floribus et terrae, venetos aquis vel aeri, quia caeruleo sunt
colore, luteos, id est croceos, igni et soli, purpureos Iri sacra-
verunt, quam arcum dicimus, quod is plurimos colores habeat.
Sicque, dum hac spectatione deorum cultibus atque elementis 3
mundialibus profanantur, eosdem deos atque eadem elementa
proculdubio colere noscuntur. Vnde animadvertere debes,
Christiane, quod Circum numina inmunda possideant. Qua-
propter alienus erit tibi locus quem plurimi Satanae spiritus
occupaverunt: totum enim illum diabolus et angeli eius
repleverunt.

De theatro. Theatrum est quo scena includitur, semi- XLII
circuli figuram habens, in quo stantes omnes inspiciunt. Cuius
forma primum rotunda erat, sicut et amphitheatri; postea ex
medio amphitheatro theatrum factum est. Theatrum autem ab
spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus
stans desuper atque spectans ludos contemplaretur. Idem 2
vero theatrum, idem et prostibulum, eo quod post ludos exactos
meretrices ibi prostrarentur. Idem et lupanar vocatum ab
eisdem meretricibus, quae propter vulgati corporis levitatem
lupae nuncupabantur: nam lupae meretrices sunt a rapacitate
vocatae, quod ad se rapiant miseros et adprehendant. Lu-
panaria enim a paganis constituta sunt ut pudor mulierum
infelicium ibi publicaretur, et ludibrio haberentur tam hi qui
facerent quam qui paterentur.

De scena. Scena autem erat locus infra theatrum in XLIII
modum domus instructa cum pulpito, qui pulpitus orchestra
vocabatur; ubi cantabant comici, tragici, atque saltabant hi-

2 floris *BKT* (*et Isid.*?) aeris B^1T cerulei *K* 4 quem *BCT* his *BKT* (*i. e.* is): iris *C* plurimis *B* 5 expectatione *codd.* 7 colore *BT* noscantur *T* et anim. *C*: enim advertere *T* 8 *vel* quot nomina *BK* inmunditia C^1 12 quod sc. *T* 13 *a* fig. habens *usque ad* (XIX. vi. 2) quod igne *deficit C*, *tribus ut vid. foliis exsectis* 15 est *om. K* ab expectaculo *BKT ex corr.* (*ut vid.*) 16 *αποτεσοριας T* populo *T* 17 expectans *B* 20 quae] qua *B* 21 luce T^1 nuncupantur B^1 25 qui *B ut vid. T*: qui et quae *K*: quae *Lactant. inst.* 6, 23, 7 27 orcistra *codd.* 28 traicique sal. *K* istriones *K*: striones *BT*

striones et mimi. Dicta autem scena Graeca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Vnde et apud Hebraeos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum *σκηνοπήγια* appellabantur.

XLIV De orchestra. Orchestra autem pulpitus erat scenae, ubi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetae comoedi et tragoedi ad certamen conscendebant, hisque canentibus alii gestus edebant. Officia scenica: tragoedi, comoedi, thymelici, histriones, mimi et saltatores.

XLV De tragoedis. Tragoedi sunt qui antiqua gesta atque facinora sceleratorum regum luctuosa carmine spectante populo concinebant.

XLVI De comoedis. Comoedi sunt qui privatorum hominum acta dictis aut gestu cantabant, atque stupra virginum et amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

XLVII De thymelicis. Thymelici autem erant musici scenici qui in organis et lyris et citharis praecanebant. Et dicti thymelici quod olim in orchestra stantes cantabant super pulpitum, quod thymele vocabatur.

XLVIII De histrionibvs. ⟨H⟩istriones sunt qui muliebri indumento gestus inpudicarum feminarum exprimebant; hi autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem histriones sive quod ab Histria id genus sit adductum, sive quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones.

XLIX De mimis. Mimi sunt dicti Graeca appellatione quod rerum humanarum sint imitatores; nam habebant suum au-

3 σκη.] -φηγ· *KT* (*in B turbatum*) 5 Orcistra *codd.* 6 agi possit *K* 9 striones *codd.* et *om.* *T*[1] 11 luctuoso *B* carmina *K* exspectante *B* 12 concinnebant *K* 13 privatorum *BFT*: vanorum *KN* (-na-) 14 aut *BK*: atque *T* 16 Temelici *KT*: Temelicia *B* musicis cecini *B*[1] 17 et l. citharisque *K*: et l. et citharicos *T* themelici *T*: temelici *K*: melici *B*[1] 18 orcistra *codd.* 19 temele *codd.* 21 gesto *T*: gestis *B* feminum *T* hic au. *K* 22 storias *T* 23 striones *codd.* striia *T*[1] *ut vid.* 24 historias *B*[1]: storiis *T* storiones *T* 26 dicta *B*[1]: *om.* *KN* 27 habent *B* actorem *Arev.*

ctorem, qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiare[n]t. Nam fabulae ita conponebantur a poetis ut aptissimae essent motui corporis.

De saltatoribvs. Saltatores autem nominatos Varro L
dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit, quique primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

Qvid qvo patrono agatvr. Et est plane in artibus scenicis LI
Liberi et Veneris patrocinium, quae privata et propria sunt scenae, de gestu et corporis fluxu. Nam mollitiam Libero et Veneri inmolabant, illi per sexum, illi per luxum dissoluti: quae vero ibi vocibus et modis et organis et lyris transiguntur, Apollines et Musas et Minervas et Mercurios patronos habent. Quod spectaculum, Christiane, odere debes, quorum odisti auctores.

De amphitheatro. Amphitheatrum locus est spectaculi, LII
ubi pugnant gladiatores. Et inde ludum gladiatorium dictum quod in eo iuvenes usum armorum diverso motu condiscant, et modo inter se aut gladiis aut pugnis certantes, modo contra bestias incedentes; ubi non odio, sed praemio inlecti subeunt ferale certamen. Amphitheatrum dictum, quod ex duobus 2
theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est; theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

De lvdo eqvestri. Genera gladiatorum plura, quorum LIII
primus ludus equestrium. Duo enim equites praecedentibus prius signis militaribus, unus a parte orientis, alter ab occidentis procedebant in equis albis cum aureis galeis minoribus et habilioribus armis; sicque atroci perseverantia pro virtute sua

1 qui an. mi. ag. *BTU*: qui hoc primum ag. *N*: qui hoc quam primum ag. *K* (*pro* quum?) 2 a *om.* T^1 4 Sa. sunt nominati sicut Va. *KN* (*non U*) 7 Et *om. BKN* (*non U*) plane] autem *KN* scenicis *BTU*: spectaculi *KN* 9 et de corp. *K* flexu *dett.* 10 per fluxum *BK* 11 quae] qui *K* 12 apollinem *K*: et apollinem *N* et Min. *om. KN* (*non U*) mercurium *K* (*non U*) 13 eorum *U*: cuius *KN* 16 uibi *ut vid. T ante corr.* 17 quod] quo *T* usu (*ex corr.*?) *T* mutu *T*: modo *K* 21 nam a. ro. est *post* habens (*v.* 23) *T* 25 ludus] usus *K* (*pro* lusus?) 26 parte] porta *KT* 27 gal. aur. *KN* (*non U*)

iniebant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret, ut haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quae armatura pugnabat Martis Duellii causa.

LIV De retiariis. Retiarius ab armaturae genere. In gladiatorio ludo contra alterum pugnantem ferebat occulte rete, quod iaculum appellatur, ut adversarium cuspide insistente operiret, inplicitumque viribus superaret. Quae armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

LV De secutoribus. Secutor ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem et massam plumbeam, quae adversarii iaculum inpediret, ut antequam ille feriret rete, iste exsuperaret. Haec armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur, ideoque cum retiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt.

LVI De laqueariis. Laqueariorum pugna erat fugientes in ludo homines iniecto laqueo inpeditos consecutosque prostrare amictos umbone pellicio.

LVII De velitibus. Velitum pugna erat ut ultro citroque tela obiectarent. Erat enim eorum varia pugna et spectantibus gratior quam reliqua: velites autem nuncupatos sive a volitatione, sive a civitate Etruscorum quae Veles vocabatur.

LVIII De ferali certamine. Ferarum pugna erat emissas bestias iuvenes excipere, pugnare adversus eas, ultroneo funere certare, non crimine, sed furore.

LIX De horum exercitatione ludorum. Haec quippe spectacula crudelitatis et inspectio vanitatum non solum homi-

1 inibant *K ante corr.* alter alterum mo. *KN* (*non U*) mortem *K* (*non U*) 3 Marti duelli *Arev.* 4 armatura *BT* 5 retem *BT* 6 appellatus *ut vid. T* insistente *K*: insistere *B*: insequente *T*: *fort.* -tem 7 armaturo *K* 8 *fort.* Neptuni 9 Sec. est ab *B* (*non U*) 10 gestabat *BTU*: portabat *KN* 11 ut] et *T* retem *T* exsuperaret *TU*: et superaret *B*: superaret *KN* 12 sacratura erat *U* (*non V*): sacraverunt *K*: sacraverum *N* vulcanum (-ga-) *NV* 18 Veletum *BT* 19 expectantibus *B* 20 veletes *T*: veletis *B* volutatione *T*: vocitatione *B* 21 Etr.] et rusticorum *T* veles *T*: v*ees B^1: velites *K* vocabantur *K ante corr.* 22 Feralis *KN* 23 besteas *KT* ultro ne eo B^1 26 spectaculum *T* inspectatio *B*

num vitiis, sed et daemonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum inpudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenae, cum luxuria ludi. Deum enim negat qui talia praesumit, fidei Christianae praevaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lavacro iam pridem renuntiavit; id est diabolo, pompis et operibus eius.

De tabvla. Alea, id est lusus tabulae, inventa a LX
Graecis in otio Troiani belli a quodam milite Alea nomine, a quo et ars nomen accepit. Tabula luditur pyrgo, calculis tesserisque.

De pyrgis. Pyrgus dictus quod per eum tesserae pergant, LXI
sive quod turris speciem habeat. Nam Graeci turrem *πύργον* vocant.

De calcvlis. Calculi vocati quod lenes sint et rotundi. LXII
Vnde et calculus dicitur lapis brevis, qui sine molestia sui brevitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales eant, quasi per calles.

De tesseris. Tesserae vocatae quia quadrae sunt ex LXIII
omnibus partibus. Has alii lepusculos vocant, eo quod exiliendo discurrant. Olim autem tesserae iacula appellabantur, a iaciendo.

De figvris aleae. Quidam autem aleatores sibi videntur LXIV
physiologice per allegoriam hanc artem exercere, et sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria saeculi tempora: praesentia, praeterita, et futura; quia non stant, sed decurrunt. Sed et ipsas vias senariis locis distinctas propter aetates hominum ternariis lineis propter tempora argumentantur. Inde et tabulam ternis discriptam dicunt lineis.

1 sed daem. *B* 2 nihili *K* 3 theatrica cum *K* 4 Deum] dum *B* 5 quid id *B*: quid *T* 6 diaboli *B* di. et po. *K* et op. *om. KN* (*non U*) 8 lusus *KT*: ludus *B* 9 in otio] initio *T* 10 a quo *om.* B^1 pigro *ut vid. T ante corr.* 12 Pirgus *BT* 15 leves *dett.* 19 quia] quod *B* 21 discurrunt *BT* iaculi *T* 26 saecula B^1 29 argumentatur *T* descriptam *K*

LXV De vocabulis tesserarum. Iactus quisque apud lusores veteres a numero vocabatur, ut unio, [binio,] trinio, quaternio, [quinio], senio. Postea appellatio singulorum mutata est, et unionem canem, trinionem suppum, quaternionem planum vocabant.

LXVI De iactu tesserarum. Iactus tesserarum ita a peritis aleatoribus conponitur ut adferat quod voluerit, utputa senionem, qui eis in iactu bonum adfert. Vitant autem canem quia damnosus est; unum enim significat.

LXVII De calculorum motu. Calculi partim ordine moventur, partim vage: ideo alios ordinarios, alios vagos appellant; at vero qui moveri omnino non possunt, incitos dicunt. Vnde et egentes homines inciti vocantur, quibus spes ultra procedendi nulla restat.

LXVIII De interdictione aleae. Ab hac arte fraus et mendacium atque periurium numquam abest, postremo et odium et damna rerum; unde et aliquando propter haec scelera interdicta legibus fuit.

LXIX De pila. Pila proprie dicitur quod sit pilis plena. Haec et sfera a ferendo vel feriendo dicta. De quarum genere et pondere Dorcatius sic tradit (1):

Neu tu parce pilos vivacis condere cervi,
Vncia donec erit geminam super addita libram.

2 Inter species pilarum sunt trigonaria et arenata. Trigonaria est qu[i]a inter tres luditur. Arenata, qua in grege, dum ex circulo adstantium spectantiumque emissa, ultra iustum spatium

2 ut *om.* T^{1} binio *hab.* *K*: *om.* *BDT* trinio *K*: trio *BT* quatrio *BT*: quatrinio *K* 3 quinio *hab.* *K*: *om.* *BDT* 4 trinionem *K*: trionem *BT* quatrionem *BT*: quadrionem *K* 6 a per.] apertis *B* 8 boni *T* 11 vagae *K* 12 possint *T* 13 agentes *BK ex corr.* incitos *K ante corr.* 16 post. et od. *om.* *K* 17 hoc *B* int. a leg. *K* 18 fuit *om.* *T* 19 plena *corr.* plea *ut vid.* *T* 20 *i.e.* sphaera vel a feri. *T* et pond. *om.* B^{1} 21 dorcacius (*ex* dorcacicius) *K* (*non Mon.*) 22 pa. pilo quivagum *K* (*non U Mon.*) 23 donec hec er. *K ante corr.* gemina *K* (*non Mon.*) 24 Inter *KT*: Item *B* arenata TB^{2}: aronata B^{1}: arenaria *K* 25 inter lu. T^{1}: in tres lu. BT^{2} arenata TB^{2}: aronata B^{1}: arenaria *K* quia *KT* 26 expectantiumque *codd.*

pilam excipere lusumque inire consueverunt. Cubitalem lusum appellant quum duo comminus ex proximo ac pene coniunctis cubitis pilam feriunt. Suram dicitur dare qui pilam crure prolato feriendam conlusoribus praebent.

1 pila *K* lusoque *BK* : lusu *T* consuerunt *T* 2 quum] cuius *K* comminus *ex* cum unus *B* 3 sura *K* dicuntur *B* palam *B*[1] : palmam *K* 4 ferienda conlusorio *K* praebet *dett.*

LIBER XIX

DE NAVIBVS, AEDIFICIIS ET VESTIBVS

1 De navibus. Artium quarundam vocabula quibus aliquid
fabricatur, vel instrumenta artificum, vel quae ministerium
exhibent, atque aliquid huiuscemodi deinceps ex parte notanda
2 studui. Artifex generale nomen vocatur quod artem faciat,
sicut aurifex qui aurum [facit]. Faxo enim pro facio antiqui
3 dicebant. Nauclerus domnus navis est, appellatus ita quod
navis in sorte eius sit; κλῆρος enim Graece sors dicitur. Ceteri
4 autem in navi in contributione sunt. Gubernio, qui et guber-
nator, quasi coibernator, quod coibeat prudentia sua iberna, id
5 est tempestates maris. Nauta a nave dictus per derivationem.
Navita autem pro nauta poetice dicitur, sicut Mavors pro Mars;
6 nam rectum est nauta. Remex vocatus quod remum gerit; sic
7 autem remex quomodo tubex dicitur nominativo casu. Epibata
Graeco nomine appellatur, qui Latine dicitur superveniens.
Hic nihil habet negotii, sed naulo dato in alias terras transire
8 disponit. Navem quidam perhibent dictam eo quod navum
rectorem quaerat, id est peritum, sapientem, strenuum, qui con-
tinere et gubernare novit propter maritima pericula et casus.
Vnde est illud Salomonis (Prov. 1, 5): 'Intelligens gubernacula
possidebit.' Lydii autem primum navem fabricaverunt, pelagi-
que incerta petentes pervium mare usibus humanis fecerunt.
9 Rates primum et antiquissimum navigii genus e rudibus tignis
asseribusque consertum; ad cuius similitudinem fabricatae

1 *Vsque ad* vi. 2 *deficit C* Artium *om. KN*: *cum titulo* (DE NAVIBVS ARTIVM) *coniungit B* Quorundam (-md-) *KN* 3 exibebent *K* 4 vocatus *B* 5 quia au. *B* facit *hab. T*: *om. BKN* 6 domnus *N*: dominus *BK*: dn̄s (*i. e.* domnus *vel etiam* dominus) *TU* est *om. K* (*non NU*) ita app. *K* 7 Graece *om. KN* (*non U*) 8 contribulatione *U* (*non V*): contribunatione *K* Guvernio *K* 9 ibernia *B*: hiberna *K* (*etiam* cohibernator *et* cohibeat) 10 tempestate *K* (*pro* -tem ?) Naute *B* 11 pedice *K* mafors *T*: mafros *B* 13 Epipata *K* 15 negotiis *T* sed] si *B*[1] nabulo *K* (*T*[1] *n. l.*) 16 quidem *K* gnavum (*ex* na-) *K*: nau*um *B*[1] 18 governare *K* 19 governaculo *K* 20 primam *K* (*non F*) 22 Ratis *K* navii *T* e ruodibus *K*: eruditibus *T* 23 fabricace *T*

naves ratariae dictae. Nunc iam rates abusive naves; nam
proprie rates sunt conexae invicem trabes. Trieris navis magna, 10
quam Graeci durconem vocant. De qua in Esaia (33, 21):
'Non transibit per eam trieris magna.' Carpasia navis a Car- 11
patho insula nominata, sicut a Rodo Rodia, sicut ab Alexandria
Alexandrina. Liburnae dictae a Libyis; naves enim sunt 12
negotiatorum. De qualibus Horatius (Epod. 1, 1):

Ibis Liburnis inter alta navium.

Rostratae naves vocatae ab eo quod in fronte rostra aerea ha- 13
beant propter scopulos, ne feriantur et conlidantur. Longae 14
naves sunt quas dromones vocamus, dictae eo quod longiores
sint ceteris: cuius contrarius musculus, curtum navigium.
Dromo autem a decurrendo dictus; cursum enim Graeci δρόμον
vocant. Classis dicta est a Graeco vocabulo, ἀπὸ τῶν κάλων, id 15
est lignis; unde et calones naviculae quae ligna militibus por-
tant. Ancyromac(h)us dictus pro eo quod celeritate sui ancoris 16
et instrumentis reliquis navium vehendis sit aptus. Phaselus 17
est navigium quem nos corrupte baselum dicimus. De quo
Vergilius (Georg. 4, 289):

Pictisque phaselis.

Scapha, qui et κατάσκοπος, navigium quod Latine speculatorium 18
dicitur; σκοπὸς enim Latine intendere dicitur. Barca est quae 19
cuncta navis conmercia ad litus portat. Haec navis in pelago
propter nimias undas suo suscipit gremio: ubi autem adpro-
pinquaverit portum, reddit vicem barca navi quam accepit in

1 raturiae dict (*sic, spatio relicto*) *K* ratis ab. navis *K* 2 ratis *K*: naves *B*[1] traves *codd.* 3 dulconem *B*[1] 4 per ea *K* Carpatia *K* carpado *T*: carpados *BK* 5 nominatae *K* alaxandria *T* 6 alaxandrina *T*: alexandrine *K* § 12 *om. KN* Liburneae *BE*: -nea *F* (*non U*) 8 in terra ita na. *DE ante corr. F* (*non UX*) 9 fronte *ex* fonte *T* 10 inlidantur *KN* 11 romones *T* 12 sunt *T* cuius *BT*: quibus *K* 13 ad dec. *K* 14 est *om. K* a] e *B* 15 nav. quae] dicuntur qui *Serv. ad Aen.* 1, 39 16 Anquiromacus *BK*: Antiquiromacus *T* 17 Faselus *codd.* 20 faselis *T*: feselis *K*: vaselis *B* 21 Scafa *BT*: Scava *K* quae *dett.* catascopus *BT*: caduscopus *K* 23 hanc *TU* (*vix recte*) in pel. na. *B* 24 suscepit *BK* 25 reddet *BT* na. quam *ex* namque *B*: na. qua *T*: na. quod eam (ea) *KN* (*non U*)

20 pelago. Paro navigium piratarum aptum, et ex his ita vocatum.
Cicero (Mar. 3):

Tunc se fluctigero tradit mandatque paroni.

Et alibi (Com. pall. inc. 21):

Paruncul is ad litus ludit celeribus.

21 Mioparo quasi minimus paro. Est enim scapha ex vimine
facta, quae contecta crudo coreo genus navigi praebet; quales
utuntur Germanorum piratae in Oceani litoribus vel paludibus
ob agilitatem. De qualibus Historia 'Gens', inquit, 'Saxonum
mioparonibus, non viribus nituntur, fugae potius quam bello
22 parati.' Celoces, quas Graeci κέλητας vocant, id est veloces
biremes vel triremes, agiles et ad ministerium classis aptae.
Ennius (Ann. 478):

Labitur uncta carina per aequora cana celocis.

23 Biremes autem naves sunt habentes remorum ordinem geminum.
Triremes et quadriremes trium et quattuor ordinum. Sic et
24 penteres et ⟨h⟩exeres, quinos vel senos ordines habentes. Actu-
ariae naves sunt quae velis simul et remis aguntur. Hippa-
gogus, in quo equos transvehere solitum est. Pontonium navi-
gium fluminale tardum et grave, quod nonnisi remigio pro-
gredi potest. Hic et traiectus, id est extentus: est enim latus;
25 unde et transenna dicitur extentus funis. Lembus navicula
brevis, qui alia appellatione dicitur et cumba et caupulus, sicut
et lintris, id est carabus, quem in Pado paludibusque utuntur.
26 Carabus parva scapha ex vimine facta, quae contecta crudo

1 navium vel pir. *B* et *om.* *T* ita] abtum *T* 3 se *om.* *K* parone *B* 5 caelerius *B* 6 Miroparo *T* scafa *B*: scava *EKT* 7 contectae *B*: contexta *T* qualibus *K* 8 gemmanorum *T* 9 storia *BT* 11 paratum *T* Celones *BT* κελ.] celecras *BK*: celacras (r *ex corr.*) *T* 12 apta est Enn. *B* 14 lavitur *KN* (*non P*) cuncta *KNP Mon.* celoces *NU* (*non DEFP Mon.*) 15 Biremis au. navis est habens *KN* (*an recte* ?) 16 quatriremes *BT* 17 Acturiae *B* 18 remes *B* reguntur *T* Yppogaufin quo B^1*FKN*: Yppocavus in quo *DE*: Ippogavus in quo *T* 19 Potonium *BK* remigium *K* 21 hic *KN*: hinc *BT* 22 trasena *K*: transethna *BT* Limbus *BDET*: Lymbus *K* 23 quae *K* (*non EU*) caupulus *EKN*: caupolus *BTU* 24 lyntris *K* carabus *BDEFTU*: carobus *K*: carubus *N* quem *BDEFTU*: qua *KN* in paludibus ut. *KN*: in paludibusque ut. B^1*F* 25 Carabus *om.* *T* Paroa *T* scava *K*: excafa *B*: excava *T* contectae (-ta e ?) *B*

coreo genus navigii praebet. Portemia navicula Syriatici ge-
neris lata et sine carina, a portando vocata. Vtuntur his in
Pannonia. Trabariae amnicae naves quae ex singulis trabibus 27
cavantur, quae alio nomine litorariae dicuntur. Haec et cau-
dicae, ex uno ligno cavato factae; et inde caudicae quia a
quattuor usque ad decem homines capiunt.

De partibus navium et armamentis. Puppis posterior II
pars navis est, quasi post; prora anterior, quasi priora. Cumba
locus imus navis, quod aquis incumbat. Carina a currendo
dicta, quasi currina. Fori navium latera concava, a ferendo 2
onere dicta; sive tabulata navium quae sternuntur, dicta ab eo
quod incessus ferant vel foris emineant. De quibus Vergilius
(Aen. 6, 412):

[Laxatque foros].

Columbaria in summis lateribus navium loca concava per qua 3
eminent remi; dicta, credo, quod sint similia latibulis colum-
barum in quibus nidificant. Agea viae sunt, loca in navi per 4
qua ad remiges hortator accedit. De qua Ennius (Ann. 492):

Multa foro ponet, et agea longa repletur.

Transtra sunt tabulae ubi sedent remiges, quod in transverso 5
sint dicta; quae Vergilius (Aen. 6, 411) iuga appellat. Remi 6
a removendis, ⟨tonsae a tondendis⟩ et decutiendis fluctibus
dicti, sicut tonsores a tondendis et decutiendis capillis. Palmula 7
est extrema latitudo remi, a palma dicta, qua mare inpellitur.
Antemnae autem dictae quod ante amnem sint positae; prae-

2 carino o port. *T* 3 Travariae *K* travibus *BK* 4 cautice (-cem) *KN* 5 cavatae *K*: cavatam et *N* et inde] exinde *KN* cautice *KN* ad qu. us. dec. *N*: ad qu. us. et dec. *K* (*non U*) 10 quasi curr. . . . dicta (§ 2) *om. T* 11 sive *BTU*: sunt *KN* ster-nantur *B* 12 fuerant *B*[1] de qu. Ver. *om. KNP* (*non U*) 14 la. fo. *hab. TU*: *om. BFKNP* 15 per quam *K* 17 Agia *B* vie *K* (*i.e.* viae) per quam *K* 18 hortatur acc. *K*: ortatus (*ut vid.*) accedet *B*: ortatura cedet *T* 19 ponet et *BDEFTUV*: potet *M*: punit *KP*: punc *N*: ponit et *Caesenas* *vel* Longa (*nov. versus*): lenga *N* (*non MPDEF*) repleto *DE*[1] (*non FMNPUV*) 20 Trastra *BT* rimicis *K* dic. qu. in tr. sint *T* 21 Tonsae remi *Arev.* 22 re-movendo *B*[1] *supplevi* deciendis *B*[1] (*pro* deiciendis ?) 23 tunsores a tundendis *K* et dec. *om. T* (*non U*) 24 quam mare (*ex* male *K*) empellitur *KN*

terfluit enim eas amnis. Cornua extremae partes antemnarum
8 sunt, dictae per tropum. Malus est arbor navis qua vela susti-
nentur. Malus autem dictus quia habet instar mali in summi-
tate, vel quia quasi quibusdam malleolis ligneis cingitur, quorum
9 volubilitate vela facilius elevantur. Modius est cui arbor insistit,
ob similitudinem mensuralis vasis dictus. Carchesia sunt in
cacumine arboris trochleae, quasi F littera, per qua funes tra-
huntur. Cinna (4):

Lucida confulgent alti carchesia mali.

10 Trochleae autem vocatae quod rotulas habeant; τροχὸς enim
11 Graece rota dicitur. Parastatae stipites sunt pares stantes qui-
bus arbor sustinetur. Cato (inc. 18): 'Malum deligatum, para-
12 statae vinctae.' Clavus est quo regitur gubernaculum. De quo
Ennius (Ann. 483):

Vt clavum rectum teneam navemque gubernem.

13 Porticulus malleus in manu portatus, quo modo signum datur
remigantibus. De quo Plautus (Asin. 518):

Ad loquendum atque tacendum tute habes porticulum.

14 Tonsilla uncinus ferreus vel ligneus ad quem in litore defixum
funes navium inligantur. De quo Ennius (Ann. 499):

Tonsillas apiunt, configunt litus, aduncas.

15 Anchora dens ferreus ex Graeca etymologia nomen ducit, quod

1 enim *om.* *K* (*non U*) 3 quia *TB* (*ex* qua): quod *K* mali *Serv. ad Aen.* 5, 487: male *codd.* 4 quasi *om.* *K* maleolis *K*: malis *Servii codd.* quorum vol. *om.* *T* (vela *ex corr.*) 5 obsistit *K* 6 Carceria *codd.* 7 acumine *T*: camine B^1 arboris *ex* ardoris *K* trocleae *K*: trocliae *BT* f (*expunct.*?) *T*: *om.* B^1K: *an* T? per quam *KT* 9 ludia B^1 carceria *BK Mon.*: calceria *T* mari *K* (*non N*): malis B^1 10 Trocleae *K*: Trocliae *BT* 11 Graece *om.* *KN* Parastatae . . . stantes *om.* *K*: *post* mali (§ 9) *N* (*non DEFU*) 12 Cato . . . vinctae *om.* *KNP* deligatum *DE*: diligatum *BF*: deligatur *TU*: diligatur V^1 13 qua *B* goberna-colum *K* (*non N*) 15 clavum *om.* *KN* (*non DE*) governem *K* (*non NP*) 16 Porticolus *K* malleis *B* portatur *BK* modo signum *KT*: modus signumque *B* 18 abes *B*: avis *K* (*non N Mon.*) porticolum *K* (*non N*) 19 ad quam *KN* 20 funis *K* inligantur *BT*: inligant *KN* de qua *KN* (*non E*) 21 tonsillas apiunt *DK*: tonsillasapiunt *FN*: tonsilla sapiunt *BMPE*^{2} *ut vid.*: tonsillas sapiunt *TUV*: tonsillam sapiunt E^1 *ut vid.*: tonsillas rapiunt *edd.* aduncias *KMN* (*non DFUV*) 22 Ancora *T*

quasi hominis manus conprehendat vel scopulos vel arenas. Nam
manus Graece κυρα dicitur: apud Graecos autem aspirationem
non habet, nam ἄγκυρα dicitur; unde et apud maiores sine
aspiratione proferebatur. Pulvini sunt machinae quibus naves 16
deducuntur et subducuntur in portum. Pons, scala navium.

De velis. Vela Graeci ἄρμενα dicunt, proinde quod aere III
moventur; apud Latinos autem vela a volatu dicta Vnde est
illud (Virg. Aen. 3, 520):

Velorum pandimus alas.

Genera velorum: acation, epidromos, dolo, artemo, siparum, 2
mendicum. Ex quibus acation velum maximum, et in media
nave constitutum. Epidromos secundae amplitudinis, sed ad 3
puppim. Dolon minimum velum, et ad proram defixum. Ar-
temo dirigendae potius navis causa conmentatum quam celeri-
tatis. Siparum genus veli unum pedem habens, quo iuvari 4
navigia solent in navigatione quotiens vis venti languescit. De
quo Lucanus (5, 428):

Summaque tendens
sipara velorum perituras colligit auras;

quod ex separatione existimant nominatum. Pes extremus
angulus veli, quem sic nautae loquuntur.

De fvnibvs. Funes dicti quod antea in usum luminis IV
fuerint circumdati cera; unde et funalia. Restes, sive quod rates
contineant, seu quod his retes tendantur. Rudentes sunt funes
navium ex nimio stridore ita dicti. Spirae funes quae in tem- 2
pestatibus utuntur; quas nautici suo more cucurbas vocant.
Spirae autem ab sparto vocatae. Propes funis quo pes veli 3

1 honis *T* scupolus *K* 2 κυρα] χεὶρ *dett.* grecos *T*: hebreos *BK* 3 ἀγκ.] ancira *codd.* 9 celorum pa. *T* 10 acateon *BK*: acataon *T* epydromos *B*: epitromos *K*: epidrosmos *T vel* dolon: dalum *codd.* artemon *K* sibarum *K* 11 acateon *codd.* 12 Epidromo *BT*: Epitromo *K* ampl. *BT*: altitudinis *K* 13 Dalum *codd.* 14 dirigendo *B* conmentatum *T*: commendatum *BK* 19 colliget *K* 20 quod *om. K* existent *K* 21 quem *BT*: quoniam *KN* 23 fuerunt *B* Restes . . . tendantur *post* ita dicti *KN* sive *BTU*: sunt *KN* ra. ibi cont. *T* 25 navium . . . Spirae funes *om. T* 26 quas] quos *B* cocurbas *K* 27 spira *K* funes *K* quo pes *usque ad* Tormentum funis *om.* *V*1 veli *om. T*

alligatur, quasi pro pedes. De quo Turpilius (215):

Quasi quum ventus fert navem in mare
secundus, si quis propedon misit †si veli sinistrum†.

4 Tormentum funis in navibus longus, qui a prora ad puppim
extenditur quo magis constringantur. Tormenta autem a tortu
5 dicta, restes funesque. Scaphon funis in prora positus. De
quo Caecilius (256):

Venerio cursu veni, prolato pede
usque ad scaphonem.

6 Opisphora funes quae cornibus antemnae dextra sinistraque
tenduntur retroverso. Prosnesium funis quo navis in litore
7 ligatur ad palum. Mitra funis qua navis media vincitur. An-
quina quo ad malum antemna constringitur. De qua Cinna (5):

Atque anquina regat stabilem fortissima cursum.

8 Remulcum funis quo deligata navis trahitur vice remi. De quo
Valgius (4):

Hic mea me longo succedens prora remulco
laetantem gratis sistit in hospitiis.

9 Struppi vincula loro vel lino facta quibus remi ad scalmos alli-
gantur. De quibus Livius (10):

1 pro *T*: prope *BK* torpilius *codd.* 2 cum ventis *BFKNP Mon.*: conventis *DE*^{1} (-tus *E*^{2}) (*non U*) navium *U* (*non DEFNP*) mari *BFN* 3 propedo *T ante corr.* (-dom *an* -du *ex corr. incert.*): propedom *an* propedon *incert. U* (*non DEFNP*) si velis *s. DEN fort. recte*: sive linistrum *T* (*non UFP Mon.*) 4 qui a] qua *BT* ad] a *K* 5 a] ad *B* 6 retes *T* Scafon *K*: Safon *BEFNT*: Saphon *U* 7 cecilius *N*: cicilius *codd.* (*etiam FPUV*) 8 cursum *KNP*: cursus *M* (*non DEFUV*) prolatum *KN* (*non MPDEFUV*) pedes *B*^{1}*DE*^{1}*FM*: pedem *N* (*non PUV*) 9 safonem *BDEFT*: saphonem *UV*: favonem *MN*: fabonem *K*: fabone *P* 10 Opisfora *KT*: Opisfeta *B* funis *K* quo co. antemnem *K* 11 tendunt *K* retro et verso *T* funes quo naves *K* 12 religatur *T*: ligatus *ut vid. B* fu. est. qua *T*: fu. quo *K*: funes qua *B* 13 quo ad *ex* quod *T*: qua ad *K*: quam ad *N* (*non DEFU*) contemna (-nna ?) *T* 14 adque *U*: *om. KMNP* (*non DEF*) regnat *KMP*: regnant *N* (*non DEFU*) stavilem *KM* (*non NP*) 15 qua *BT* diligata *BK* 17 longo *ex* longu *EK ut vid.*: longos *NP*: longus *D* (*non F*) succeden *K*: succedent *P*: succeident *M*: succendit *N* (*non DEFUV*) 18 sitit *T* 19 Struppi *ex* Stuppi *T*: Struppii *K* vinculo *T* scalomos *B* ligantur *T* 20 libius *KNPT* (*non F*)

Tumque remos iussit religare struppis.

Catapirates linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tem- 10
tatur. Lucilius (1191):

Hunc catapiratem puer eodem devoret unctum
plumbi paucillum rudus lineique mataxam.

De retibvs. Retes vocatae sive a retinendis piscibus, V
sive a restibus quibus tenduntur. Minus autem rete synplagium
dicitur a plagis; nam proprie plagas dici funes illos quibus retia
tenduntur circa imam et summam partem. Funda genus est 2
piscatoriae retis, dicta ab eo quod in fundum mittatur. Idem
etiam a iactando iaculum dicitur. Plautus (frag. 175):

Probus quidem antea iaculator eras.

Tragum genus retis ab eo, quod trahitur, nuncupatum. Ipsa 3
est et verriculum; verrere enim trahere est. Nassa. Cassis 4
genus venatoriae retis, quod capiat. Hinc est quod incassum
dicimus, id est sine causa; quasi sine cassibus, sine quibus
venatio inanis est. Conopium retia qua culices excluduntur in 5
modum tentorii; quo magis Alexandrini utuntur, quia ibi ex
Nilo culices copiosi nascuntur. Vnde et conopeum dicitur;
nam Canopea Aegyptus est.

1 tumque *BDEFKMN Mon.*: tuncque *TUV* remus *DE*^{1}*KMNP* (*non F*) rel. *BDEFKNP Mon.*: del. *TUV*: legare *M* strupis *KMP Mon.*^{1} (*non NDEFUV*) 2 Catapirates *TUV*: Catapiorates *B*: Catafiorates *FM*: Catasiorates *KP*: Catamsiorates *N*. *Illud* -pior- *ad* -pir- *corr.* (*ex l.* 4) -por- *referendum videtur* quam *KNP* 3 lucidius *TV* 4 hunc *KUV*: hunc *an* hanc *incert. T*: hanc *BDEFMNP* catapo-ratem *DETUV*: cataportem *FKMN*: cantaportem *B*^{1} pueri *DE* (*non F*) devoretactum *Caesenas*: deforet unctum *FKPT*: deforte tinctum *B*: deforet victum *N*: defore hunctum *V*: de foro hunc tum *U*: defore eum *DE*^{1} (de. tum *E*^{2}): deferet unctum *M* (*cf. Class. Quart.* 5, 97) 5 paucillum *BDEFMNPTV*: paucilum *U*: pauxillum *K* (*teste Kleinio*) rudis *T ante corr. U ante corr.* (*non VDEMNP Mon.*) lineque *FKMNPUV*: linique *BDET* mataxa *TUV*: mataxum *M*: maxaxum *N*: mactacsum *P*: metaxat *Mon.* (*non DEF*) 7 minores au. restes inplagium dicuntur *KN* 8 a plagiis *B*^{1}*KN* 9 Funda cus est *K*: Fundagus est *N* 10 piscatoria *K* item *K* 11 plaustus *B*^{1}*F*: plustus *DE*^{1} 12 probus *BDEFTUV*: pro quibus *KMNP* quidam *DEFKMNP Mon.*: qui de *U*: quid *TV* erat *D*^{1} (*non EFMNPUV*) 13 nunc.] nunc occupatum *T* ipse *KN* 14 est *om. T* verre enim *T* 15 quod et inc. *B* 18 temtatorii *T*: testorii *KN* qua ma. *BT* alaxandrini *T* quia *om. KN* 19 nihilo *B* 20 nam canopae *B*: nam canope *K*

VI De fabrorvm fornace. Faber a faciendo ferro inposi-
tum nomen habet. Hinc derivatum nomen est ad alias artium
materias fabros vel fabricas dicere; sed cum adiectione, ut
faber lignarius et reliqua, propter operis scilicet firmitatem.
2 In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt,
figuraliter per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum
metalli genus fundi extendique potest. Nihil est enim pene
quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum,
alibi plumbum, alibi mineum, alibi pigmenta, alibi medica-
menta efficit. Igne lapides in aere solvuntur, igne ferrum
gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide
3 caementa et parietes ligantur. Lapides nigros ignis coquendo
candificat, ligna candida urendo obfuscat, carbones ex pruna
fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus in-
putribiles reddit, stricta solvit, soluta restringit, dura mollit,
mollia dura reddit. Habet et medicaminis usum. Nam saepe
uri prode est. Pestilentiae quoque, quae obscuratione solis
contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignit
4 primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis. Habet quoque et
aliam in se diversitatem ignis. Nam alius est qui usui humano,
alius qui iudicio apparet divino, sive qui de caelo fulmen ad-
5 stringit, sive qui de terra per vertices montium eructuat. Ignis
autem dictus quod nihil gigni potest ex eo; est enim inviolabile
elementum, adsumens cuncta qua rapit. Fabrica duabus rebus
6 constat: ventis et flamma. Flamma vero proprie fornacis est
dicta, quod flatu follium excitetur. Fornax vero ab igne vo-

2 der. est (*del.* nomen) *Schwarz* 3 fabros] fabrorum *B* 6 ignem *om. K* nulla *K* 8 igne] *Redit in partes C* (*cf.* XVIII. xlii. 13) 10 aere] aes *Plin. N. H.* 36, 200 11 signitur B^1: ignitur *K* ac] et *K* 12 cimenta *K*: cemente *T* (*i. e.* -tae) quoquendo *T* 13 ofuscat *K*: fuscat B^1*T* prunas B^1 15 solvet *BT* 16 reddet *K* (*non N*) habet] hec *KN* (*non U*) nam saepe (se-) ruri *BCK*: nam isto peruri *T* 17 prodest *BCK* quae *om. T* 18 contrahitur *om. KN* (*non U*) 21 qui in iud. *BCK* (*non U*) apparebit *KN* f. adstringitur B^1: fulmina stringit *Tertull. apol.* 48 24 absumens *dett.* quae *BC*: *om. T* duobus *BT ante corr.* 25 ventus *T* Flamina *K*: Flaminam *N* propria *K* forn. sunt *K*: fornaci sunt *N* (*non U*) 26 excitentur *KN* (*non U*)

cata; φῶς enim ignis est. Kaminus fornax Graecum est, diri-
vatum a καῦμα. Favilla est deserta igni scintilla. Pruna est 7
quamdiu ardet; quum autem extincta fuerit, carbo nominatur.
Pruna autem a perurendo dicta est; carbo vero, quod flamma
caret. Qui dum interisse creditur, maioris fit virtutis; nam
iterum accensus fortiori luce calescit. Cuius tanta est etiam et
sine igne firmitas ut nullo humore conrumpatur, nulla vetustate
vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, ut hi
qui limites figunt eos infossos terra substernant, et lapides de-
super figant ad convincendum litigatorem post quantalibet sae-
cula fixumque lapidem limitem esse agnoscant.

De instrvmentis fabrorvm. Incus est in quo ferrum VII
tunditur, a caedendo dictus, eo quod illic aliquid cudamus, id
est feriendo producamus; cudere enim caedere et ferire est.
Veteres autem non incudem vocabant, sed intudem, eo quod in
ea metallum tunditur, hoc est tendatur; unde et tudis malleus,
a tundendo, id est tendendo, dictus. Malleus vocatus quia, 2
dum quid calet et molle est, caedit et producit. Marcus malleus
maior; et dictus marcus quod maior sit ad caedendum et
fortior. Martellus, mediocris. Marculus malleus pusillus.
Lucilius (1165):

Et velut in fabrica fervens cum marculus ferrum
multorum magnis ictibus tundit.

Forcipes quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant 3
teneantque, sive quod ab his aliquid forvum capimus et tene-

1 φῶς] fos *codd.* Kam. *BU*: Cam. *CT*: Camini *KN* 2 καῦμα] cauma *codd.* (caima *K*) igne *BCTU*: ignis *K* 4 dic. car. *C* quod *om. KN* (*non U*) 6 accensus *BKN*: incensus *CTU* calescit *BCTU* (*fere*): clariscit *KN* 7 nullum hum. *K* nul. virtus (*delet.*) vetust. *K* 9 terrae sternant *K* (*non U*) 10 convincendum *ex* coniungen *K* 11 agnoscant (-nus-) *TUK*: cognoscant *BC* 13 dicta *K* 16 est tenditur *K* 17 a tudendo id est a tundendo *K* 18 callet *T* cedet *BT* producet *KT* 19 ad deducendum *KN* (*non U*) 20 marcus mall. *B*[1] 22 fabricam *BCFKMNTU* (*non DEP*) ferbentes *TU* (*non DEFMP*) cum *om. KMP* (*non DEFU*) marculis *B*[1]: marculum *C* 23 tunditur *KMNP* (*non DEFU*) 24 ferricipies *T*: forricipes *B*[1] capiat *C*[1] 25 forbum *BKT*

mus, quasi forvicapes. Nam forvum est calidum; unde et fervidum; unde et formosos dicimus quibus calor sanguinis ex
4 rubore pulchritudinem creat. Lima dicta eo quod lene faciat. Nam limum lene est. Cilium est unde operantur argentarii; a quo et caelata vasa dicuntur.

VIII De fabricis parietvm. In fabricis parietum atque tectorum Graeci inventorem Daedalum adserunt; iste enim primus didicisse fabricam a Minerva dicitur. Fabros autem sive artifices Graeci τέκτονας vocant, id est instructores. Architecti autem caementarii sunt, qui disponunt in fundamentis. Vnde et Apostolus de semetipso (1 Cor. 3, 10) 'Quasi sapiens' inquit
2 'architectus fundamentum posui.' Maciones dicti a machinis in quibus insistunt propter altitudinem parietum.

IX De dispositione. Aedificiorum partes sunt tres: dispositio, constructio, venustas. Dispositio est areae vel solii et fundamentorum discriptio.

X De constrvctione. Constructio est laterum et altitudinis aedificatio. Constructio autem vel instructio vocata eo quod instringat et cohaerere faciat, ut lapides luto et ligna et lapides invicem sibi. Nam et intinctio ferri in aqua instrictura est; nisi enim candens tinguatur, stringi et cohaerere non potest ferrum. Item constructio a multitudine lapidum et lignorum dicta; unde et strues. Aliud est enim aedificatio, aliud instauratio; nam aedificatio nova constructio est, instauratio vero quod reparatur ad instar prioris. Nam instar veteres pro simili-
2 tudine ponebant: inde et instaurare dicebant. Constat autem constructio fundamento, lapidibus, calce, arena et lignis. Funda-

1 forbicapes (es *in ras.*) *T* forbum *K* est] et *T* 2 ferbidum *T* formosum *KN* 3 robore *K* 4 un. et op. *C* operiuntur *K* 7 didalum *KT* 8 frabrica *K* 9 grece *K* tectonos *codd.* 10 cimentarii *KT* 12 Machiones *C* a macinis *K*: a macionis *T* 14 Aed. *om. KN* (*cum titulo coniungit B*) parietes *BKN* (*non U*) 15 constrictio *C*[1] soli *CT* 18 aedificio *B*: aedificium *KN* (*non U*) 19 instringit *C*[1]: *fort.* stringat ut *om. KN* (*non U*) luto *om. C* et] ut *C* et lap. *om. KN* (*non U*) 20 intictione *T* instructura *BC*: instructuotura *K*: *fort.* strictura 21 instringi *T* 22 idem *K* 23 struis *K* 25 nam ad instar *T* 26 inde et inst. dic. *om. KN* (*non U*)

mentum dictum quod fundus sit aedificii. Idem et caementum a
caedendo dictum, quod caeso crasso lapide surgat. Lapides in 3
structuris apti: albus, Tiburtinus, columbinus, fluvialis, spongia,
rubrus et reliqui. Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis 4
dentata serra secatur, tractabilis in opere est, ita ut in eo, quasi
in ligno, litterae scribantur. Tiburtinus a loco Italiae dictus, 5
qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit. Tophus 6
aedificiis inutilis est, fundamentis aptus, mortalitate et mollitia.
Ex aestu enim et halitu maris friatur et verberatur imbribus.
Arenacius lapis concretus maris arenis. Hic et bibulus dicitur; 7
servat enim humorem acceptum. Idem et in Baetica Gadi-
tanus ab insula Oceani ubi plurimus exciditur. Piperinus sub- 8
albidus cum punctis nigris, durus atque fortissimus. Cochlea-
cius cochleis lapillisque et arena concretus, asperrimus et inter-
dum fistulosus. Columbinus a colore avis nuncupatus, natura 9
vicinus gypso et mollitie simillimus. Molaris in parietibus utilis, 10
quia est quaedam pinguior natura eius, duraque et aspera. Ex
quo etiam et molae fiunt; unde et nomen traxit. Huius
quattuor genera: albus, niger, permixtus ac fistulosus. Spongia 11
lapis creatus ex aqua, levis ac fistulosus et cameris aptus. Silex 12
durus lapis, ex cuius genere nigri silices optimi, quibusdam in
locis et rubentes. Albi silices contra vetustatem incorrupti:
idem et in monumentis scalpti et incorrupti permanent, quibus
ne ignis quidem nocet; nam ex his etiam formae fiunt, in qui-
bus aera funduntur. Viridis silex vehementer et ipse igni

1 fundis sit *T* idem caem. *B*: id est caem. *K* 2 caeso *om.* *BDFT* (*cum codd.* XV. viii. 1) (*non N*) grasso *T* in *fort. delend.* 3 stricturis *T* tiburinus *B* fluviatilis *BCT* sfungia *BT*: esfungia *C*: isfungu *K* 4 rubro *K*: rubros *B*: rubus *T* mollis (*alt.*) *om.* *BK* 5 detentata *C*[1] opore *BC* 7 ad fricam *C*[1] Tochus *K*: Tofus *BCT* 8 mortatatet ex *T* 9 exestur en. halitu ma., friatur vento, everberatur im. *Plin. N. H.* 36, 166 altu *K* maris *ex* malis *B* ferritur *T* 10 Arenatus *B*[1] 12 excidetur *B* subalbinus *T* 13 Concleacius *T*: Concleatius *K*: Cocleatius *B*: Colcleacius *C*[1] 14 cocleis *ex* concleis *K*: concleis *BT*: cocleis *C* concretis *C* 16 mollitiae (-c-) *KCB* 17 *Ab* natura eius *usque ad* Scindulae eo quod scin. (xix. 7) *desunt in F* 19 Sfungia *BT*: Esfungia *C*: Isfungia *K* 20 ex qua *B* 23 sclubti *T* (*non V*): sclapti *U*: squalti *K* (*non N*) et inc. *del. Schwarz* 25 aera] arena *T* Viridi *T* ipsi *T*

resistens, sed nusquam copiosus; et, ubi invenitur, lapis, non
13 saxum est. Pallidus in caemento raro utilis. Globus contra
iniurias fortis, sed in structura infidus, nisi fuerit multa suffrena-
14 tione devinctus. Fluviatilis silex semper veluti madens est.
Hic aestate exhiberi oportet nec ante biennium inserere in
structuris domorum. Fictilium operum ad parietes et fundamenta coctis laterculis, ad tecta imbriculis tegulisque aptantur.
15 Tegulae vocatae quod tegant aedes, et imbrices quod accipiant
imbres. Tegulae autem primae positionis nomen, cuius diminu-
16 tivum tigillum. Laterculi vero vocati quod lati formentur cir-
cumactis undique quattuor tabulis. Lateres autem crudi sunt,
qui et ipsi inde nominati quod lati ligneis formis efficiuntur.
17 Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro isdem lateribus
crudis portare solent. Sunt enim conexiones cannarum, dicti
18 ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quod se invicem teneant. Lutum autem
vocatum quidam per antiphrasin putant quod non sit mundum;
19 nam omne lotum mundum est. Calcis viva dicta quia dum sit
tactu frigida, intus occultum continet ignem; unde perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit: postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui; oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vsus eius in structuris fabricae necessarius; nam lapis lapidi non potest
20 adhaerere fortius nisi calce coniunctus. Gypsum cognatum
calci est, et est Graecum nomen. Plura eius genera. Omnium autem optimum lapidi speculari. Est enim signis aedificiorum
21 et coronis gratissimus. Arena ab areditate dicta, non ab ad-

2 cimento *K* Gilbus *K*: Globosus *Plin. N. H.* 36, 169 3 et B^1K in strictura *T*: structurae *Plin.* 4 Fluviatilis *BCT* 5 hic] hunc *K* (eum) . . . eximere *Plin.* 6 stricturis *T* 7 coctibus *T* (*pro* -tilibus ?) § 15 *post* § 17 *K*: 'Transi' *praescript. B* 8 Te. vero voc. *K* vocata eo quod *B* 9 tecula *K* 10 teg- *dett.* vero *om. K* 12 igneis *T* 13 grates *K* hisdem *K* 14 portari *B* en. a conexione *K* 15 *κρα.*] cratin *codd.* 16 quod *om. K* 17 qui dum *T* 18 un. et perf. *T* 20 posquam *K ante corr.* extingui] T^1 *n. l.* 21 quo sol. ig. acc. *om. T* (*non U*) eius *om. K* ei. est in *C* 22 stricturis *T* 23 Gipsum *codd.* 24 calcis *T* no. Gr. *K* (*non U*) 25 lapis *C*: e lap. *dett.* specularis *C*: speculiari *T* (*non U*) 26 gratissimum *K* (*non U*) ariditate *B*

haerendo, in fabricis, ut quidam volunt. Huius probatio si
manu inpressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil
sordis relinquat. Columnae pro longitudine et rotunditate 22
vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua
ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum.
Genera rotundarum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae,
Corintheae, mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes.
Quintum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis
angulis aut amplius, paribus laterum intervallis. Bases fulturae
sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt, et super-
positae fabricae sustinent pondus. Basis autem nomen petrae 23
est fortissimae Syro sermone. Capitolia dicta quod sint colu- 24
mnarum capita, quasi super collum caput. Epistolia sunt, quae
super capitella columnarum ponuntur: et est Graecum. Pavi- 25
menta originem operis a Graecis habent; vocata autem pavi-
menta eo quod paviantur, id est caedantur. Vnde et pavor,
quia caedit cor. Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod 26
fractis testis calce admixto feriatur; testam enim Graeci ὄστρα
dicunt. Rudus artifices appellant lapides contusos et calce 27
admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt; unde et
rudera dicuntur. Canalis ab eo quod cava sit in modum 28
cannae. Sane canalem melius genere feminino quam masculino
proferimus. Fistulae aquarum sunt dictae quod aquas fundant 29
et mittant. Nam στολα Graece mittere est. Formae earum
pro magnitudine aquae et capacitate fiunt, per quas aquae per
certos modulos dividuntur. E quibus est uncia et quinaria,
digitus quadratus, digitus rotundus, et ceteri modi quique.

1 herendo *C* 2 sparsam *K*: fuerit sparsa *T* 3 relinquet *B* 7 corinteae (-tee) *codd.* 8 quae] qui *B* 10 fund. continent pond. (*cett. omissis*) *KN* (*non U*) 11 bases *BKT* 12 est *om.* *C*[1] serm.] nomen *K* (*non U*) Capitalia *BK*: Capitula *C*: Capitella *dett.* (*cf.* XV. VIII. 15) 13 Epistilia *C*: Epistolias *K* (*om.* sunt) quae] quasi *B* 15 vocatata *K* 16 paveantur *K* celantur *C*[1] 17 cedet cor *BT*: ceditur *K* Ostragus *K* testacium *BCK* 18 testes *B* 19 Rudos *T*: Rutos *K*: Rudes *B* 22 carinae *C*[1] femino *C* 27 quique *Arev.*: cuique *T*: cuique causae *CKN* (-sem): cuiusque causae *B*

XI De venvstate. Hucusque partes constructionis: sequitur de venustate aedificiorum. Venustas est quidquid illud ornamenti et decoris causa aedificiis additur, ut tectorum auro distincta laquearia et pretiosi marmoris crustae et colorum picturae.

XII De laqveariis. Laquearia sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria dicuntur quod lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gypso vel coloribus habeat pictos cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius (1290):

Resultant aedesque lacusque.

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18):

Neque aureum
mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium; et per *ἀντίστιχον* laquearium facit.

XIII De crvstis. Crustae tabulae sunt marmoris; unde et marmorati parietes crustati dicuntur. Qui autem marmora secandi in crustas excogitaverint non constat. Fiunt autem arena et ferro serraque in praetenui linea premente arenas tractuque ipso secante, sed crassior arena plus erodit marmoris; nam tenuis fabricis et polituris adcommodata est.

XIV De lithostrotis. Lithostrota sunt elaborata arte picturae parvolis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli autem [sunt] a tesseris nominati, id est quadratis lapillis per diminutionem.

XV De plastis. Plastice est parietum ex gypso effigies signaque exprimere pingique coloribus. Plastice autem dictum

1 Hucusque . . . aed. *om.* *KN*: aed. *om.* *B* 3 causa *om.* *T* ut] et C^1: ut et *T* 4 picturae *om.* *T* 5 camera *K* 6 lacos BC^1K: laquos *T* 7 quadratus *B* vel] et *K* rotundis C^1 9 Luc.] lucius *BT* 10 lacumque *K* 13 renitet *B*: renitit *K*: ridet C^1 14 dim. lacunarum *T* laquearum *B* 16 marmoreae *C* 17 par. et crust. *C* quis au. B^1T 18 excogitaverit *T* *fort. recte*: -runt *B* constant *K* 19 seraque in protenui *B* 20 erodet *BCT* marmores *K* 21 adcommoda (*om.* est) *K* 22 Litostrata B^1T laborata *T* 24 sunt *hab.* *K*: *om.* *BCT* 26 Plasticen *codd.* signa queque *T* (*i.e.* quaeque) 27 col. possunt pl. *T* plasticen *codd.*: *πλάττειν* *Arev.* autem *om.* *T*

Graece, quod Latine est fingere terra vel gypso similitudines. Nam et inpressa argilla formam aliquam facere plastis est. Vnde et protoplastus est dictus homo qui ex limo primus est conditus.

De pictvra. Pictura autem est imago exprimens speciem XVI
rei alicuius, quae dum visa fuerit ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura; est enim imago ficta, non veritas. Hinc et fucata, id est ficto quodam colore inlita, nihil fidei et veritatis habentia. Vnde et sunt quaedam picturae quae corpora veritatis studio coloris excedunt et fidem, dum augere contendunt, ad mendacium provehunt; sicut qui Chimaeram tricipitem pingunt, vel Scyllam hominem sursum,
caninis autem capitibus cinctam deorsum. Picturam autem 2
Aegyptii excogitaverunt primum umbra hominis lineis circumducta. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis; sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, et invenit lumen atque umbras differentiasque colorum. Vnde et nunc pictores prius umbras quasdam et lineas futurae imaginis ducent, deinde coloribus conplent, tenentes ordinem inventae artis.

De coloribvs. Colores autem dictos quod calore ignis XVII
vel sole perficiuntur, sive quod initio colabantur ut summae
subtilitatis existerent. Colores aut nascuntur aut fiunt. Na- 2
scuntur, ut Sinopis, rubrica, Paraetonium, Melinum, Eretria, auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte aut permixtione.
Sinopis inventa primum in Ponto est: inde nomen a Sinope 3
urbe accepit. Species eius tres: rubra et minus rubens, et
inter has media. Rubrica vocata quod sit rubra et sanguineo 4
proxima. Haec plurimis locis gignitur, sed optima Ponto;

2 facit *KN* (*non U*) . plaustis B^1: *vide ne* plastix *voluerit Isid.* pl. enim unde *K*: platistis enim munde *N* (*non U*) 3 pro. dic. ho. *TU* 6 fuerit] fuit *C* 8 veritatis *T* fugata *K* id est quedam fi. quo. co. *T* 9 fide *T* habentur *T* 12 rursum *T* 14 primi *T* 18 ducunt *dett.* 19 inventa cartis *K* 22 qu. in in. *K* 23 autem na. *T*: autem aut na. *C* 24 paritonium *codd.* fretia *codd.* (*cum codd. aliquot Plinii N. H.* 35, 30) 26 pontum (*om.* est) *K* 27 tres] in *K* (*pro* III) 29 hoc B^1: ex *T*

5 unde et Pontica dicitur. Syricum rubri coloris pigmentum, ex
quo et librorum capita scribuntur. Ipsud est et Phoeniceum,
appellatum ita eo quod in Syria colligatur in litoribus Rubri
6 maris, ubi Phoenices inhabitant. Aliud est autem sericum,
aliud Syricum. Nam sericum lana est quam Seres mittunt;
Syricum vero pigmentum quod Syrii Phoenices in Rubri maris
litoribus colligunt. Est autem et inter facticios; nam saepe
7 fit aut Sinopide aut sandyce mixtus. Minium primi Graeci in
Ephesiorum solo invenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispa-
nia ceteris regionibus plus abundat; unde etiam nomen proprio
flumini dedit. Huius distillatio argentum liquidum gignit.
8 Minion autem hoc quidam dicunt esse cinnabarin. Cinna-
barin a dracone et barro, id est elephanto, cognominatum.
Aiunt enim draconum esse sanguinem dum inplicant ele-
phantos. Ruunt enim beluae et dracones obruuntur, quorum
fusus cruor terram inficit, fitque pigmentum quidquid solo
9 tincxerit. Est autem pulvis coloris rubri. Prasin, id est creta
viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima
10 tamen in Libya Cyrenensi. Chrysocolla colore prasina est,
dicta quod vena eius aurum habere traditur. Haec et in Ar-
menia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur
enim ex metallis aeris, cuius inventio argentum atque Indicum
prodit. Nam venae eius cum his habent naturae societatem.
11 Cypria ab insula Cypro, ubi plurima reperitur. Sandaraca in
insula Rubri maris Topazo nascitur, colore cinnabari, odore
sulphureo. Invenitur autem in aureis et in argentariis metallis,
melior quo magis rufa quoque magis virus redolet; quamquam
et cerussa si torreatur in fornace sandaracum facit, unde et
color est flammeus. Quod si torreatur aequa parte rubrica

2 quo librum *T* fenicum *C* 3 ita *om.* *K* colligitur *C* 5 qu. Se. mit. *om.* *K* (*non* *N*) quam] quod *N* 6 Syrii] syri *K*: siri *C* 8 aut in Sin. *T*: ut in Sin. C^1 10 plus *BCTU*: sola *KN* et. et no. *C* 11 liquido *K* 12 hoc *om.* *C* 13 varro *B* 16 soli *Solinus* 25, 15 19 tam. Lib. *T* cirinensis *B* 22 aereis *B* indicium *K* 26 et arg. *T* 27 quo magis *om.* *KN* (*non* *U*) 28 sit horreatur *K* 29 colore est *K* aequa] et qua *B*

admixta, sandycem reddit. Arsenicum, quod Latini ob colo- 12
rem [auri] auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria
materia, ubi etiam sandaraca. Optimum est quod in aureum
colorem transit, purum et fissile gracili venarum discursu; quod
vero pallidius aut sandaracae simile est deterius iudicatur: est
et tertium genus squamosum quo miscitur aureus color. Vis
earum ut sandaracae, sed acrior. Ochra et ipsa in insula Rubri 13
maris Topazo gignitur, ubi et sandaraca. Fit quoque et ochra
exusta rubrica in ollis novis luto circumlitis, quae quanto magis
in camino arserit tanto melior fit. Venetum. Caeruleum tem- 14
perare primum Alexandria repperit. In Italia ex arenae pul-
vere et nitri flore idem faciunt. Sed Cyprium in fornace
adustum huic permixtioni addes; Vestoriani similitudo erit.
Purpurissum ex creta argentaria. Cum purpuris pariter tingui- 15
tur bibitque eum colorem celerius lanis. Praecipuum est tamen
aliud quod adhuc vaso rudibus medicamentis inebriatum: pro-
ximum est egesto eo addita creta in ius idem, et quotiens id
factum est elevatur bonitas. Pretiosissimae purpurae causa est
quod hysgino maxime inficitur rubeaque. Indicum in Indicis 16
invenitur calamis, spuma adhaerente limo: est autem coloris
cyanei, mixturam purpurae caerulique mirabilem reddens. Est
alterum genus in purpurariis officinis, spuma in aereis cortinis
innatans, quam infectores detrahentes siccant. Atramentum 17
dictum quod sit atrum, cuius species et picturae et cottidiano
usui necessaria est; iste inter facticios est. Fit enim e fuligine
pluribus modis super ardentes taedas resina adiecta, lacusculo
aedificata, quae fumum retineat. Huic pictores cum aqua ad-
miscunt gluten ut inlustrius resplendeat. Ad festinationem 18

1 reddet *BT* 2 auri *om.* *BCT* auraria *BCTU*: aurea (-eam) *KN* 5 pallidus *KT* similes est B^1 6 quamorum commiscitur *K* 7 ip. ins. B^1 8 topazon *BC*: topation *T* 9 lutum circumlinitis *T* 10 fuit C^1: venit *KN* (*non U*) 11 ex *om.* *T* 12 ciprum *KP* in force *B* 14 creata *K* 15 bibitque *Plin. N. H.* 35, 44: libetque *BCTU*: livetque *K* 16 aliud *om.* *T* vas *K* 17 add. . . . idem et *om.* *T* creata *K* 18 elabatur *K* 19 iscino *BC*: scino *KT* Indicium *KT* in *om.* *K* 22 purpureis *K* 25 istud *dett.* evvuligine *T*: ex f. *K*: et f. *BC* 26 plurimis *C* (*non U*) 27 aedificato *C* cum *om.* *K*

autem operis etiam sarmentorum veterum carbones cum glu-
tino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt.
Sunt et qui vini faecem siccatam excoquant, adfirmantque, si
ex bono vino faex fuerit, Indici speciem id atramentum prae-
bere. Sed et sarmentum uvae nigrae vino optimo tinctum
posteaquam siccitate aruerint, si exuras et conteras adiecto
19 gluten, nitorem Indici reddet. Vsta, quae plurimum necessaria
est, nullo negotio provenit. Nam si et glebam silicis bonae
igne excoquas, et aceto acerrimo superfusam extinguas, made-
facta spongia colorem purpureum reddet. Eam ubi contriveris
20 usta erit. Omne autem atramentum sole perficitur: omnes
21 colores calcis admixtione conrumpuntur. Melinum dictum
quod eius metalli ferax sit una ex Cycladibus insula Melos
nomine. Est enim candidum, nec utuntur eum pictores propter
22 nimiam pinguedinem. Anulare, quod vocant, candidum est,
quo[d] muliebres picturae luminantur. Fit et ipsud ex creta
23 admixtis vitreis gemmis. Cerussa fit hoc modo: in vaso enim
aceto acerrimo inpleto sarmenta aminea in eodem vasculo con-
locabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones,
deinde vas diligentissime claudis, inlinisque, ne aliquid in-
spiraminis exeat. Post dies autem triginta vas aperitur, et ex
distillatione tabularum innata cerussa invenitur. Quod abla-
tum et arefactum teritur, atque iterum aceto admixto in pastillis
dividitur et in sole siccatur. Hac observantia si lamminas
aereas sarmentis superponas, aeruginem creant. Chalcanthum.

1 veterarum *BT* 3 siccatum *B* excogunt *K* adfirmentque *T* (*cf. Plin. N.H.* 35, 42): adfirmant C^1 si] sic *B* 4 indicii *B*: indicis C^1 id est atr. *C* 6 siccatae *K* aruerit B^1 7 glute nitore indice reddit *K* plurima *CT* 8 nam et si *BU* bonae] bene *B* 9 perfusam *T* 10 spungia *C*: sfungia *BTU*: infungia *K* reddit *K* triveris *K* (*non U*) 13 cladibus C^1 15 pinguetudinem *C* (*cf. Plin. N.H.* 35, 37): pinguidinem *K* (*non U*) Anularea *T*: Alare DE^1 16 mulieres C^1NP: mulieris *K*: muliebris DE^1 (*non U*) tincturae (-re) *KN* (*non DEU*) inluminantur *Plin. N.H.* 35, 48 creta] acetum *N*: aceto *KP* 17 Cerusa B^1K 19 ponis *K* 20 inlinesque B^1C adspiraminis *B* 21 autem *om. C* 23 admixtum *C* 24 solo B^1 25 Calcantum *BK*: -tium *C*: *om. T*

DE INSTRVMENTIS AEDIFICIORVM. Instructura autem parie- XVIII
tum ad normam fieri et ad perpendiculum respondere oportet.
Norma dicta Graeco vocabulo, extra quam nihil rectum fieri
potest. Conponitur autem ex tribus regulis, ita ut duae sint
binum pedum, tertia habeat pedes duos, uncias decem, quas
aequali crassitudine politas extremis cacuminibus sibi iungit ut
schemam trigoni faciant. Id erit norma. Regula dicta quod 2
sit recta, quasi rectula, et inpedimentum non habeat. Perpen-
diculum est quod semper adpenditur. Denique in fabrica nisi
omnia ad perpendiculum et certam regulam fiant, necesse est
cuncta mendosa instruantur; ut aliqua prava sint, aliqua cu-
bantia, prona nonnulla, alia supina; et propter hoc universa
sunt constructa. Linea genere suo appellata, quia ex lino fit. 3
Trullae nomen factum eo quod trudit et detrudit, id est inclu-
dit calce vel luto lapides. Martellus. Machina. Scalae ab 4
scandendo, id est ascendendo, vocatae; haerent enim parieti-
bus. Scalae autem dicuntur, aut unae sint aut plures, quia
numeri tantum pluralis est nomen, ut litterae quae epistolam
significant.

DE LIGNARIIS. Lignarius generaliter ligni opifex appella- XIX
tur. Carpentarius speciale nomen est; carpentum enim solum
facit, sicut navicularius quia tantum navium est fabricator et
artifex. Sarcitector dictus quod ex multis hinc et inde con- 2
iunctis tabulis unum tecti sarciat corpus. Idem et tignarius,
quia tectoria lignis inducit. Lignum vocatum Graeca etymo- 3
logia, quia incensum in lumen convertitur et in flammam. Vnde
[et] lychnium dicitur, quod lumen det. Materia inde dicitur 4
omne lignum quod ex ea aliquid efficiatur; vel si ad ianuam
referas vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim materia

4 reculis *K* 5 habet *T* duo *K* 6 acuminibus *BCT* uti scema *C* 10 est ut cun. *C* 11 prava] parva *T* 12 hoc] haec *B* 13 sunt] sunt prave *C*: ruunt *Arev.* quia] quod *K* ex ligno *T* 14 et detrudit *om.* *T* 15 macina B^1C^1T 16 ascindendo *N*: ascadendo *K* 17 sunt C^1 (*non U*) 19 significat *K* 21 carpentium C^1 sonum B^1 22 et] ut *T* (*pro* vel ?) 26 flam T^1 27 et *hab.* *T*: *om.* *BCK* licinium *CKT*: lucinium *B* Meteria *B* 28 ex eo *C* 29 mat. semp. *BK*: semp. mat. *CT*

semper accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse
dicimus quia inde ea, quae sunt, facta videmus; et materia
5 quasi mater dicta. Trabes vocatae quod in transverso positae
utrosque parietes contineant. Aliud autem sunt tigna, aliud
trabes. Tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem sunt
6 quum sunt dolatae. Tholus proprie est veluti scutum breve,
quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt. Coplae vocatae
quod copulent in se luctantes. Luctantes, quod erecti invicem
7 se teneant more luctantium. Agrantes. Asseres ab asse dicti,
quia soli ponuntur neque coniuncti. Scindulae, eo quod scin-
dantur, id est dividantur. Epigri et clavi sunt, quibus lignum
ligno adhaeret. Clavi autem dicti, quasi calibi, quia e calibe
8 fiunt, id est ferro; c⟨h⟩alyps enim ferrum est. Tabulae a vete-
ribus tagulae vocabantur, a tegendo scilicet; unde et tegulae.
Commissura dicitur tabularum coniunctio. Sectio autem dicta
a sequendo ea quae coeperit; nam secare sectare et sequi est.
9 Serrae autem nomen de sono factum est, id est ab stridore.
Serrae circinique usum Perdice quidam adolescens invenit,
quem puerum Daedalus frater matris suae studiis perdocendum
acceperat. Cuius pueri tantum ingenium fertur ut, dum mate-
riae dividendae conpendium quaereret, spinam piscis imitatus
e ferro lamminam exasperans dentium mordacitate armavit,
quam serram artifices nuncupant. Pro cuius artis inventione
Daedalus magister eius invidiae livore permotus praecipitem
puerum ex arce deiecit, dehinc exulatum Cretam abiit ibique

2 quia] quod *C* vidimus *K* 3 Traves *KPTU* vocatae ... Trabes *om. KMP* 4 contingant *DE*[1] 5 traves *E*[1]*T* iunctura *C*[1] travem *DET* Traves *E*[1]*T* autem] enim *C* 6 Tolus *codd.* est] esse *K* velut *C*: velud *T* 7 in qua *B* traves *K* Çoplae *K*: Copulae *B*: Cuplae (-le) *CT* 8 luctantes (*prius*) *om. B*[1] recti *T* 9 Agrantes *om. C* ab asso *B*[1] 10 Scindole *K* scandantur *B* 12 adherit *K* dicti *om. K* quia si *K* quae e *K*: quia he *T* 13 calyps *K*: calip *B*: calibs *C*: cabs *T* 14 tag.] tegulae *B* 16 a secando *C* coeberit *K*: ceperit *T* 18 perdicen *B*: perdicem *KN*: perdicce *U* (*non V*): Perdix *Arev.* 22 e *om. BK* ferri lammina *K* 23 sarram *C*[1] 24 inv. labore *U* 25 ex arte *T* exsolatus *BK*: exolatus *T* ab. Cre. *C* abiit et ut fab. (*om.* ib. al. fu.) *T* ibi *C*

aliquamdiu fuit, ut fabulae ferunt. Ex Creta pinnis volavit et
in Ciliciam venit. Circinus dictus quod vergendo efficiat cir- 10
culum. Huius modus duplicata linea fit, quae simplex per
latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio circini
centrum a Graecis dicitur; in cuius medium cuncta conver-
gunt. Securis vocatur eo quod ea arbores succidantur, quasi 11
succuris. Item securis quasi semicuris; ex una enim parte
acuta est, ex altera fossoria. Haec apud veteres penna voca-
batur; utrimque autem habens aciem, bipennis. Nam bipennis
dicitur quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas
pinnas. Pennum autem antiqui acutum dicebant; unde et
avium pinnae, quia acutae. Et ecce nomen quod reservavit
antiquitatem; quia veteres pennas dicebant, non pinnas. Haec
et dolabra, quod habeat duo labra; nam securis simplex est.
Dextralis dexterae habilis. Ascia ab astulis dicta quas a ligno 12
eximit; cuius diminutivum est asciola. Est autem manubrio
brevi ex adversa parte referens vel simplicem malleum, aut
cavatum, vel bicorne rastrum. Scalprus dictus quod scalpturis 13
et foraminibus sit aptus, quasi scalforus. Cuius diminutivum
scalpellus. Terebra vocata a verme ligni, qui nuncupatur tere- 14
bra, quem Graeci τερηδόνα vocant. Hinc dicta terebra quod
ut vermis terendo forat, quasi terefora; vel quasi transforans.
Taratrum, quasi teratrum. Scobina dicta quod haerendo scobem 15
faciat. Cant[h]erium. Guvia.

DE INVENTIONE LANIFICII. Minervam quandam gentiles XX
multis ingeniis praedicant. Hanc enim primam lanificii usum
monstrasse, hanc etiam telam ordisse et colorasse lanas perhi-
bent. Olivae quoque hanc dicunt inventricem et fabricae, 2
multarumque artium repertricem, ideoque illi vulgo opifices

3 nodus *Schwarz* simpl. si per *B* 4 fuerit *B* 5 medio *K* 6 quod de ea *T* 7 succurris *BT* Idem *K* 8 pinna *CKT* 9 utrumque *KT*: utramque *B* autem *om.* *K* bipinnis nam bipinnis *K* 11 Pinnum *C*: Pennam *K* 12 pinnae *om.* *BC*[1] 14 habet *K* 15 Detralis *C*[1] 16 eximet *BK* 18 dictus *BCT*: dicitur *K* 19 dim. est *K*: diminutivus *BC* (*T n. l.*) 21 hinc] huic *B*[1]*T* 22 terraefora *B* 23 Taratrum *ex* Ter- *T* Scofina *codd.* (*etiam F*) scofem *codd.* (*etiam FU*) 24 facit *B*

supplicant. Sed hoc poetice fingitur; non enim Minerva istarum artium princeps est, sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, et Minerva de capite Iovis nata fingitur, hoc est ingenium; ideoque sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. Ideo et dea artium Minerva dicitur quia nihil excellentius est ingenio, quo reguntur universa.

XXI De veste sacerdotali in lege. Octo sunt in lege ge-
nera sacerdotalium vestimentorum. Poderis est sacerdotalis
linea, corpori adstricta et usque ad pedes descendens; unde et
2 nuncupata; quam vulgo camisiam vocant. Abanet cingulum
sacerdotale rotundum, polymita arte ex cocco, purpura, iacin-
thoque contextum, ita ut flores atque gemmae in eo esse vide-
3 rentur distinctae. Pilleum est ex bysso rotundum quasi sphaera
media, caput tegens sacerdotale et in occipitio vitta constrictum.
4 Hoc Graeci et nostri tiaram vel galerum vocant. Mahil, quod
est tunica talaris, tota iacinthina, habens ad pedes septuaginta
duo tintinnabula totidemque intermixta ac dependentia punica
5 mala. Ephod, quod interpretatur Latine superindumentum;
erat enim pallium superhumerale ex quattuor coloribus et auro
contextum, habens in utroque humero lapides duos smara-
gdinos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina pa-
6 triarcharum. Logium, quod Latine dicitur rationale, pannus
duplex, auro et quattuor textus coloribus, habens magnitudi-
nem palmi per quadrum, cui intexti erant duodecim pretio-
sissimi lapides. Hic pannus superhumerali contra pectus
7 pontificis adnectebatur. Petalum aurea lammina in fronte
pontificis, quae nomen Dei tetragrammaton Hebraicis litteris
8 habebat scriptum. Batin sive feminalia, id est bracae lineae

1 finguntur *B* 3 de] dea *T* 4 est *om.* *C* ingenium *K* 7 in legenera T^1 10 camisam *T* Apan est cing. *KN* (*non U*) 11 sacerdotali *K* polemita *K*: polimata *T* iacintoque *CK*: iacinctoque *B*: iacintumque *T* 15 tiarum C^1 galeriam *T*: galariam *U*: galeam *BK* Machil *BCK* (T^1 *n. l.*) 16 iacintina *CK*: iaquintina *T*: iacentina B^1 17 ma. pu. *B* 18 Ephot *BKT*: Ephoth *C* int. in Lat. *T* 22 Logicum *B* (*non U*) pannum *K* 23 contextus *B* 24 pretiosi *C* 25 superumerale T^1 *ut vid.*: superhumera *K*: suprahumerale *B*: supra humerali *C* 28 Badin *C* (*non U*)

usque ad genua pertingentes quibus verecunda sacerdotis velabantur.

De diversitate et nominibvs vestimentorvm. Diver- XXII
sitas vestimentorum: tegmen, [tegumen,] indumentum, vesti-
mentum, et reliqua. Tegmen dictum eo quod tegat membra;
sicut tegumen tecta, quae tegunt corpora. Vestimentum vero 2
est quod usque ad vestigium pertenditur, quasi vestigimentum,
ut est tunica talaris. Sed et hoc consuetudo sermonis aucto-
rum confundit. Indumentum, quod intus ad corpus induitur,
quasi intumentum. Amictus. Discernitur autem vestitus a 3
cultu, quoniam latius intellegitur cultus. Item cultus ab ha-
bitu; nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.
Plerique autem vestium aut a tempore, quo maxime in usu 4
sunt, appellantur, aut a locis, ubi vel primum confectae vel
maxime venditantur, aut a genere coloris, aut a nomine reper-
torum. Vestis antiquissima hominum fuit perizomatum, id est 5
subcinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc pri-
mum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quoniam
post praevaricationem erubescentes pudenda velarunt. Cuius
usum quaedam barbarae gentes, dum sint nudae, usque hodie
tenent. Haec et campestria nuncupantur, pro eo quod eisdem
iuvenes, qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.
Tonica vestis antiquissima appellata quia in motu incedentis 6
sonum facit; tonus enim sonus est. Primum autem fuere
pelliciae tunicae, quibus post offensam et eiectionem de Para-
diso Adam et Eva induti sunt. Talaris tunica dicta eo quod 7
ad talos usque descendat et ad pedes defluat; sicut pectoralis,

1 verecundia B^1 sacerdoti *T* *seclusi* 5 et rel. *om.* *KN* (*non U*) Tegumen dic. *K* 6 sicut et teg. *T* quae] quia *C* vero *BCTF*: quoque *KN* 7 quo B^1 praetenditur (pre-) *BTU* vestigimentum *usque ad* Apocalama (§ 13) *post* pellicia (xxiv. 1) *transp.* *F* 8 sed aput consuetudinem se. au. confunditur *KN* (*non F*) 9 inducitur *C* 11 lautius *B* cultus] cuius *T* idem *K* 13 Pleraque *C* aut temp. *B*: a temp. *K* 15 taloris C^1 repertoris *K* 16 parizomatum *BT*: *an* perizomatin? 17 gentilia C^1 18 e] de *K* quoniam *K*: quum *T*: quando *BC* 21 campisteria *K* quod de isdem *K* 23 Tunica *codd.* motu] modum *K*: modo *T* (*non U*) 25 tunicae *om.* *KN* (*non U*) offensa *KN* 27 ad *om.* *BK* discindat *K*

quia apud antiquos brevis erat ut tantum pectus operiret, licet
8 nunc profusior est. Manicleata tunica, id est manicata, eo
9 quod habeat manicas; quam χειροδύτην Graeci vocant. Dalmatica vestis primum in Dalmatia, provincia Graeciae, texta
10 est, tunica sacerdotalis candida cum clavis ex purpura. Russata, quam Graeci phoeniceam vocant, nos coccinam, repertam a Lacedaemoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplanti adversario animus augesceret. Hanc sub consulibus Romani usi sunt milites; unde etiam russati vocabantur. Solebat etiam pridie quam dimicandum esset ante principia proponi, quasi admo-
11 nitio et indicium futurae pugnae. Laculata est quae lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos aut additos acu.
12 Iacinthina vestis est aerio colore resplendens. Molochinia, quae malvarum stamine conficitur; quam alii molocinam, alii
13 malvellam vocant. Bombycina e bombyce vermiculo qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombycinum
14 dicitur; conficiturque in insula Coo. Apocalama. Serica a serico dicta, vel quod eam Seres primi miserunt. Holoserica tota serica; ὅλον enim totum. Tramoserica stamine lineo, trama ex serico. Holo⟨por⟩phyra tota ex purpura; ὅλον enim
15 totum. Byssina candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt qui et genus quoddam lini byssum [esse] existi-
16 mant. Fibrina [tramam de fibri lana habens]. Caprina.

1 qui ap. C^1 2 Mancileata *T* 3 ciroditam *BC*: cirodictam *T*: cyrodictam (*ex* -ditam) *K* 4 dalmatica prov. *CT* 5 Rossata *K*: Rosata *C* 6 fenicem *C* coccineam *B* 8 ne] nec *K* contemplati B^1 10 russa *T*: rossati *K*: rusati C^1 solebant *BCT* 11 poni *C* 14 Iacintina *BCK*: Iaquintina *T* Molocinia *BT*: Malocinia C^1: Molocina *K* 15 molociniam B^1 *ut vid.* 16 mavellam *B* Bombicina *codd.* (*etiam U*) bombice *codd.*: bomvice *U* 17 bombicinum *BKTU*: bombocinum *C* 18 in *om. K* Apucalama *K*: *add. in marg. T* a sirico *K* 19 ea *K* (*non U*) Oloserica *BCK*: Olosirica *T* 20 siricia *T* olo *codd.* lino *B* 21 Olophora *BT*: Olofora *K*: Oloforia *C* ὅλ. en. to. *om. K* olo *codd.* 22 Bissina *codd.* ligni *K*: lino *U* 23 sunt et quae C^1 (*non U*) bissum *BC*: bissinum *KTU* esse *hab. CTU*: *om.* B^1K existiment B^1F (*non PU*) 24 Viprina *KP* (*non DEFU*) tramam . . . habens *hab. TU*: *om. BCDEFKP*

Masticina et mena. Linea, quia ex solo lino fit. Linostema 17
vestis est ex lana linoque contexta: et dicta linostema quia in
stamine linum, in trama lanam habet. Recta dicitur vestis 18
quam sursum versum stantesque texunt. Segmentata zonis
quibusdam et quasi praecisamentis ornata; nam et particulas
cuicumque materiae abscisas praesegminas vocant. ·Levidensis, 19
quod raro filo sit leviterque densata. Pavitensis contraria levi-
densi dicta, quod graviter pressa atque calcata sit. Citrosa, 20
quasi concrispa ad similitudinem citri. Naevius (Bell. Pun. 10):

Pulchra quae ex auro vestemque citrosam.

Velenensis tunica est quae affertur ex insulis. Exotica vestis 21
peregrina deforis veniens, ut in Hispania a Graecis. Polymita
multicoloris; polymitus enim textus multorum colorum est.
Acupicta vestis acu textilis vel acu ornata. Eadem et Phrygia; 22
huius enim artis periti Phrygii omnes dicuntur, sive quia in
Phrygia inventa est: unde et artifices, qui id faciunt, Phry-
giones dicuntur. Vergilius (Aen. 3, 484):

Phrygiam chlamydem.

Trilicis a tribus liciis, quia est et simplex et bilex. Ralla, quae 23
vulgo rasilis dicitur. Interpola vestis illa vocatur quae dum sit
vetus ad novam speciem recuratur. Pannucia nuncupata quod 24
sit diversis pannis obsita. Colobium dictum quia longum est
et sine manicis; antiqui enim magis hoc utebantur. Levito-

1 Mast. Eomena *KP* (*non DEFU*) qui *KP* (*non N*) Linostima *K* 4 versus *K* texunt *CTU*: texerunt *BK* Secmenta *K*: Secmentata *BT* (*non U*) 6 cuiuscumque *K* (*non U*) materiae *om. K* (*non U*) praesecminas *K*: presexminas *TU*: praesesminas *B* vocantur *TU*: vocatur *C* 7 folio *K* (*non FU*) contria levidensis *T*: contra levidensem *K* 9 conscripta *K* citrinae huius (ce-, -ne) *D* (*fere*) E^1*FKN* (*fere*) *P* (*fere*) *UV Mon.*: citrine huius ut quidam dicit *T*: citri Nevius huius E^2: citri nivius livius *Caesenas* 10 pulchra (-cr-) quae (que) *DEFKMP*T^1 *ut vid. UV Mon.*: pulcra quem *N*: pulchram (-cr-) quae (que) *BC*T^2 *ut vid.* vest. citr. *BCDEFTUV*: vestis *KMNP* (*vid. infra*) 11 insulis quae citrosum *K*: insulisque citrossam *N* (*vid. supra*) 12 per. deseris *K* ut *om. K* Hispaniam *dett.* (*non U*) Polimita *BC*: Polimeta *K*: Polimata *T* 13 polimitus *C*: polimatus *BKT* est *om. BC* (*non U*) 14 Acopicta *T* 16 id *om. C* 18 frigiamque chl. *BC* 19 est simp. *B* Palla *B* 20 Iterpola B^1 21 recurratur *BCT* 22 Columbium *U* 23 huc *K* Levitoniarium *K* (*non U*)

narium est colobium lineum sine manicis, quale Aegyptii
25 monachi utuntur. Lumbare vocatur quod lumbis religetur, vel
quod lumbis haereat. Hoc in Aegypto et Syria non tantum
feminae sed et viri utuntur. Vnde et Ieremias trans Euphraten
tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petrae abscondit,
et postea scissum repperit. Hoc a quibusdam et renale dicitur,
26 quia [in] renibus alligatur. Limus est vestis quae ab umbilico
usque ad pedes producitur. Haec autem vestis habet in ex-
tremo sui purpuram limam, id est fluxuosam; unde et nomen
27 accepit, nam limum obliquum dicimus. Licinum vocatum
quod textura eius ligata sit in totum; quasi diceret liginum, C
28 pro G littera commutata. Armilausa vulgo vocata quod ante et
retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa; quasi
29 armiclausa, C littera ablata. Camisias vocari quod in his dor-
mimus in camis, id est in stratis nostris. Femoralia appellata
eo quod femora tegant. Ipsae et bracae, quod sint breves et
30 verecunda corporis his velentur. Tubrucos vocatos quod tibias
bracasque tegant. Tibraci, quod a braciis ad tibias usque
perveniant.

XXIII De proprio qvarvndam gentivm habitv. Quibusdam
autem nationibus sua cuique propria vestis est, ut Parthis sara-
barae, Gallis linnae, Germanis renones, Hispanis stringes, Sardis
2 mastrucae. Sarabarae sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de
quibus legitur in Danielo (3, 94): 'Et sarabarae eorum non
sunt inmutatae.' Et Publilius (19):

> Vt quid ergo in ventre tuo Parthi sarabaras
> suspenderunt?

1 est *om. K* qualem *BK*: -li *C* 2 vel quia *B* 7 in *hab. BK*: *om. CT* qui ab *T* 9 flexuosam *C* 10 linum *K* 11 dextera C^1 ligatum K^1 lignum C^1 12 mutata *C* Armelausa *KT*: Armelosa C^1 14 Camisas *T* (*non U*) 15 id instratas C^1 16 ipsa *B* 17 verecundia *B* his *om. T* 18 bragasque *B*: bacasque *T ante corr.*: *an* braciasque? tegat *BT* Tubrauci *K*: Tubrici *U*: Tubraci *B*: Tubruci *C* bracis *BCK* 22 Gall.... Hisp. *om. KNP* liniae DE^1 (*non FUV*) senones *T* 23 mastrugae (-ge) *BFUV* (*non P*) 26 Pa. in ve. tuo *B* parti *BDEFTUV* (*non MN*) sarabara *CDEKM*: serrabasras *N*: saraberas *T*: saraba B^1FUV 27 suspenderint DE^1

Apud quosdam autem sarabarae quaedam capitum tegmina nun-
cupantur, qualia videmus in capitibus Magorum picta. Linnae 3
saga quadra et mollia sunt. De quibus Plautus (frag. 176):

Linna coopertus est textrino Gallia.

Renones sunt velamina humerorum et pectoris usque umbili- 4
cum, atque intortis villis adeo hispida ut imbrem respuant.
Quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum quasi
reptat. De quibus Sallustius (Hist. 3, 104): 'Germani intectum
renonibus corpus tegunt.' Dicti autem renones a Reno Ger-
maniae flumine, ubi his frequenter utuntur. Mastruca vestis 5
Germanica ex pelliculis ferarum, De qua Cicero pro Scauro (45):
'Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca
mutavit?' Mastruca autem quasi monstruosa, eo quod qui ea
induuntur quasi in ferarum habitum transformantur. Dino- 6
scuntur et gentes ita habitu sicut et lingua discordes. Persae
brachia et crura lin[e]amentis, caput tiara tegunt; eminent
apicibus fastigiatis Alani; horrent et male tecti cum latratori-
bus linguis Scotti; sagati sunt Alamanni, linteati Indi, gemmati
Persae, sericati Seres, pharetrati Armenii. Nonnullae etiam 7
gentes non solum in vestibus sed et in corpore aliqua sibi pro-
pria quasi insignia vindicant: ut videmus cirros Germanorum,
granos et cinnibar Gotorum, stigmata Brittonum. Circumci-
dunt quoque Iudaei praeputia, pertundunt Arabes aures, flavent
capitibus intectis Getae, nitent Albani albentibus crinibus.

1 sarabara *T* nuncupatur *B* 2 capita *BT*: capite *C* 4 ligna *F*: litina D^1E^1: lina *U* (*non VMPN*) coopertus *KMNP*: cooperta (quoo-) *BCEFTUV* testrino *BDEFT*: testino *UV*: textrinam *N* (*non MP*) gallea C^1: galliae *B*: gallio *P*: galliam *N* (*non M*) *DE* (*non FUV*) 5 vel.] quae lamine (-mm-) *BK*: que lamnia *T* 6 bispida *K*: spida B^1T imbrem *BCT*: imbres *K* 8 reptant *BT* germa B^1 9 tegant B^1 10 flumine] fluvio *C* Mastruga *BTUV* 11 germanica *BCFUV*: germania *T*: sarda *K* sauro C^1 12 mastruga *T*: -gam *B* 13 mutabit (*et* commobit) *U* mastruga *BT* ea] B^1 *n. l.* 14 induantur *C* habitu *codd.* 16 liniamentis *BT* 17 horrentem et *K* (*non U*) tecuti K^2 18 sacata K^1: sacrati *B* alemanni *C* liniati *K* (*non U*) indii *T* (*non U*) 19 fasetrati C^1: fasetracti *B* 21 circi Germ. B^1K (*non U*) 22 gotinorum *B*: gonitorum *K* stigmate *B* 23 quoque *om.* *T* pertunduntur *T*: perforant *C* 24 intextis B^1K (*ex* -tae) alani *C*

Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis; sine equis inertes extant Alani: nec abest gens Pictorum, nomen a corpore, quod minutis opifex acus punctis et expressus nativi graminis sucus inludit, ut has ad sui specimen cicatrices ferat,
8 pictis artubus maculosa nobilitas. Habet et sexus institutam speciem habitus; ut in viris tonsi capilli, in mulieribus redundantia crinium, quod maxime virginibus insigne est; quarum et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulatus in verticem ipsam capitis sui arcem ambitu crinium contegat.

XXIV De palliis virorvm. Pallium est quo ministrantium scapulae conteguntur ut, dum ministrant, expediti discurrant. Plautus (frag. 177):

Si quid facturus es, adpende in humeris pallium,
et pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas.

Dictum autem pallium a pellibus, quia prius super indumenta pellicia veteres utebantur, quasi pellea; sive a palla per deriva-
2 tionem. Chlamys est qui ex una parte induitur, neque consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc et Graece nomen accepit.
3 Toga dicta quod velamento sui corpus tegat atque operiat. Est autem pallium purum forma rotunda et fusiore, et quasi inundante sinu, et sub dextro veniens supra humerum sinistrum ponitur, cuius similitudinem in operimentis simulacrorum vel
4 picturarum aspicimus; easque statuas togatas vocamus. Toga autem Romani in pace utebantur, belli autem tempore paluda-
5 mentis. Mensura togae iusta si sex ulnas habeat. Toga palmata dicebatur quam merebantur hi qui reportabant de hostibus palmas: ipsa vocabatur et toga picta, eo quod victorias cum

1 Maurus ha. te. ut nox corpora gallus *K* (*non U*) 2 gentes *T* 3 minutissimis *K* (*teste Kleinio*) (*non N*) acis *ex* acos *K* nativis *K* 4 includit *BC* ad sui *om.* *C*[1] 5 artibus *B*[1]*K* 6 virum *B* 8 ornatis *B*[1] cumulatus *C* vertice ipsa *K* 9 artem *T* contegant *T* 10 Pallius *FK* 11 scapula *B* 13 sic quid *B* umeris *T* 14 pergas *C* vales *C* 15 quia] quod *BC* 16 qu. pallea *T*: qu. pallia *B* sive a palla *om.* *T* 17 Clamis *codd.* que *K* (*i. e.* quae) consuetur *B*: consutur *K* 18 greco *B* 20 rot. et fusione *B*[1]: rot. effusiore *C* (*non U*) 21 textro *C*[1] 25 iusta *BT*: iustae *CK* 26 qua *K*

palmis intextas haberet. Toga candida eademque cretata in 6
qua candidati, id est magistratum petentes, ambiebant, addita
creta quo candidior insigniorque esset. Cicero in oratione
quam habuit contra conpetitores 'In Toga Candida' scripsit.
Cinctus Gabinus est cum ita inponitur toga ut togae lacinia, 7
quae post secus reicitur, adtrahitur ad pectus, ita ut ex utroque
latere ex humeris picturae pendeant, ut sacerdotes gentilium
faciebant aut cingebantur praetores. Trabea erat togae species 8
ex purpura et cocco qua operti Romanorum reges initio pro-
cedebant. Hanc primum Romulus adinvenisse perhibetur ad
discretionem regii habitus. Trabea autem dicta quod in maiori
gloria hominem transbearet, hoc est ultra et in posterum ampliori
dignitate honoris beatum faceret. Paludamentum erat insigne 9
pallium inperatorum cocco purpuraque et auro distinctum.
De quo Sallustius (Hist. 1, 87): 'Togam,' inquit, 'paludamento
mutavit.' Erat autem pallium bellicum, dictum, aliquibus
videtur, quod eo indutus palam faceret imperator bellum
futurum. Circumtextum est quod Graece κυκλὰς dicitur. 10
De quo Vergilius (Aen. 1, 649):

> Et circumtextum croceo velamen acantho.

Circumtextum autem dictum quia est rotundum pallium. Di- 11
plois Graecum nomen, ab eo quod sit duplex amictus. Horatius
(Epist. 1, 17, 25):

> Contra quem duplici panno patientia velat.

Est autem vestis militaris, cuius usus Gallicis primum expedi- 12
tionibus coepit e praeda hostili. De qua est vox illa senatui:
'Togis depositis Quirites ad saga fuerunt.' Sagum autem 13

1 eadem credata *K* (*non U*) 2 addita] dicta *C* 4 petitores *K*: pitatores *N* (*non U*) 5 gabin est *K* 7 latere (-e *ex corr.*) *T* ex] in *B*[1] 9 praecedebant *C* 10 primus *K* **advenisse *B*[1] 11 regis (is *ex corr.*) *T* 12 transveheret *K* postremum *B* 14 et *om. K* 15 paludamenta *BF*: paludatum *K* (*non U*) 16 autem *om. C* (*non U*) pellicum *B* aliquibus *KN*: a quibus *B*[1]*T*: a quibusdam *U*: ut quibusdam *C* 18 *vel* cyclas 20 croceum *K* acanto *codd.* 22 no. est ab *K* 26 e] et *BKP* est *om. C* (*non DFPU*) senatus *C*: -tor *D*: sanavit *B*[1]

Gallicum nomen est: dictum autem sagum quadrum eo quod
14 apud eos primum quadratus vel quadruplex esset. Paenula est
pallium cum fimbriis longis. Lacerna pallium fimbriatum quod
olim soli milites utebantur; unde et in distinguenda castrensi
urbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde
autem lacernae quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita
15 laxis ut sunt paenularum. Mantum Hispani vocant quod manus
16 tegat tantum; est enim breve amictum. Praetexta puerile est
pallium quo usque ad sedecim annos pueri nobiles sub disciplinae
cultu utebantur; unde et praetextati pueri appellati sunt. Dicta
17 autem praetexta quia praetexebatur ei latior purpura. Casula
est vestis cucullata, dicta per diminutionem a casa, quod totum
hominem tegat quasi minor casa. Inde et cuculla, quasi minor
cella. Sic et Graece planetas, dicta quia oris errantibus eva-
gantur. Vnde et stellae planetae, id est vagae, eo quod vago
18 sui errore motuque discurrunt. Birrus a Graeco vocabulum
19 trahit, illi enim birrum bibrum dicunt. Melotes, quae etiam
pera vocatur, pellis est caprina [a] collo pendens praecincta
usque ad lumbos: est autem habitus proprie necessarius ad
operis exercitium. Fiebat autem prius, ut quidam existimant,
20 de pelliculis melonum; unde et melotes vocatae sunt. Fimbriae
vocatae ora vestimentorum, hoc est fines, ex Graeco vocabulum
trahunt; Graeci enim terminum ὅρον vocant.

XXV De palliis feminarum. Regillum est praelatum regi-

1 quadrum *BCDEFTU*: quia dicitur *KNP* (*pro* qādř, *i.e.* quadrum) 2 esset *BC*E^2*TU*: est E^1*F*: erat *K*: erant *N* Penula *BCT*: Pendula *K* 3 quo . . . velabantur *K* 6 lacerna qu. *T* capitibus *BK*: capitiis C^1*T* (*vix recte; sed cf. Paul. Fest.* 118 M.) 7 penularum *codd.* 8 puerili *B* 9 annis B^1 sub *om. K* (*non U*) 12 ves. cuculla *B* 14 grece *KN*: greci *BCTU* Planetas (*nov. lemma*) *BCTU*: planeta *KN* dicta *KU*: dictam *N*: dictas *BCT* quia *BCTU*: eo quod *KN* horis C^1 15 id est vagae *om. KN* (*non U*) eo quod *BCTU*: quia *KN* vago sui *TU*: vagae (*vel* vage) suo *BCKN* 16 mutuque *T*: mutuoque *K* 17 bibrum (*i.e.* fibrum ?) *om. KN* (*non U*) 18 a *hab. CT*: *om. BK* 19 autem *CT*: enim *BK* 20 extimant *T* 21 melote (*i.e.* -tae) T^1 *ut vid.* vocant *U* Fimbriae vocatae (*lacuna*). Orae *Arev.* 22 ore (*i.e.* orae) *T* (*non U*) finis *B fort. recte* 23 ὅρον] ora *BK*: ori *T*: hora *C* 24 praelautum *CB* (*ex* dum)

narum amiculum; unde et appellatum. Peplum matronale
pallium ex purpura signatum, cuius fimbriae aurei staminis
summitate resplendent. Palla est quadrum pallium muliebris 2
vestis, deductum usque ad vestigia, quod ad fixis in ordinem
gemmis. Et palla dicta ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est a mobilitate,
quae est circa finem huiusmodi indumenti; sive quod rugis
vibrantibus sinuata crispetur. Stola matronale operimentum, 3
quod cooperto capite et scapula a dextro latere in laevum
humerum mittitur: stola autem Graece vocatur quod supere-
mittatur. Idem et ricinium Latino nomine appellatum eo quod 4
dimidia eius pars retro reicitur; quod vulgo mavortem dicunt.
Vocatum autem mavortem quasi Martem; signum enim mari-
talis dignitatis et potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir
est; inde et super caput mulieris est. Amiculum est mere- 5
tricum pallium lineum. Hunc apud veteres matronae in adul-
terio deprehensae induebantur, ut in tali amiculo potius quam
in stola polluerent pudicitiam. Erat enim apud veteres hoc
signum meretriciae vestis, nunc in Hispania honestatis. Theri- 6
strum palliolum est quo usque hodie Arabiae et Mesopotamiae
mulieres velantur, quibus in aestu tutissimo teguntur umbraculo.
De quo in Isaia (3, 23). Anaboladium amictorium lineum 7
feminarum quo humeri operiuntur, quod Graeci vel Latini
sindonem vocant.

De stratv et reliqvis vestibvs qvae in vsv habentvr. XXVI
Stragulum vestis est discolor quod manu artificis diversa varietate
distinguitur: dictum autem quod et in stratu et in amictu aptus
sit. De quo Salomon (Prov. 31, 22): 'Stragulam vestem sibi
fecit.' Ludices a ludis, id est theatris, vocatos quidam existi- 2

2 fimbrei *K* aureis *B* 3 summita *K* 4 deductus *C*[1] quod *del. Arev.* *vel* adfixis 5 pallia *C*[1] a *om. T* nobilitate *BKT* 7 crispet *K* (*non U*) 8 in *om. C* 9 greco vocata *T* 11 eius pars eius ret. *T* eicitur *B* mafortem . . . mafortem *dett.* 12 sinum *K* 16 talia amicula *BK* (*non U*) 17 stolam *T* polluerunt *B* puditiam *K* 18 Teristrum *codd.* 20 in- estutissimo *T* 21 amictorum *T* 25 Staculus *K* qua ma. *K* 26 et am. *B* aptum *K* 27 stragulum *C* sibi vestem *B* 28 vocatus *CKT*

mant: quum enim egrediebantur de ludi prostibulo iuvenes,
horum velamento tegebant caput et faciem; quia solet erube-
3 scere qui lupanar intraverit. Galnapes. Fulcra sunt orna-
menta lectorum, dicta quod in his fulcimur, id est sustinemur,
vel quod toros fulciant sive caput; quae reclinatoria vulgus
4 appellat. Cervicalia autem eo quod ponantur sub cervice vel
cubito. Pulvillus dictus a pulvinar, qui est divitum lectus.
Culcitae vocatae quod calcentur, id est farciantur, pluma sive
5 tomento, quo molliores calidioresque sint. Tapeta dicta quod
pedibus primum strarentur, quasi tapedia. Sipla tapeta ex
una parte villosa, quasi simpla. Amphitapa ex utraque parte
villosa tapeta. Lucilius (13):

Siplae atque amphitapi villis ingentibus molles.

6 Mantelia nunc pro operiendis mensis sunt; quae, ut nomen
ipsud indicat, olim tergendis manibus praebebantur. Mappae
convivii et epularum appositarum sunt, quasi manupae, atque
ob id nominatae; cuius diminutivum mapella est. Toralia
7 longae perpetuaeque mappae, a toro dictae. Sabanum Grae-
cum est. Facietergium et manitergium a tergendo faciem vel
manus vocatum. Vela dicta quod obiectu suo interiora do-
8 morum velent. Aulaea vela picta et grandia; quae ideo aulaea
dicta sunt quod primum in aula Attali regis Asiae, cui suc-
9 cessit populus Romanus, inventa sunt. Cortinae sunt aulaea, id

1 prostibuli B^1: prostribulo *T* 2 velamenta *B* quia] quam *K* 3 Gannapes *T* (*non U*): *om. KN* Fulgra s. ornamento *C* 4 sustimur C^1 5 fulceant *T* 6 ponatur *K* 7 dictus *om. C* pulvinari *C* lectum *K* 8 farcinantur pulma *T* 9 tumento *BK* quod *T* callidioresque BC^1 sunt *T* Tappeta *BNTU*: Tappida *K* 10 sternerentur *C* tappedia *codd.* (*etiam U*): tappeda *N* Simpla *BKTU*: Sippla *N* tappeta *BKU*: peta C^1: ceppa *N* 11 Anfitapa *BCTU*: Ampitappa (Amphi-) *K*: Amphitappa *N* Amph. . . . villosa *iterum ante* Sipla tapeta *exhibet K* 12 tappeta *NTU*: tappeda *K* 13 siplex *N*: simple *P*: sipla *D* (*non EFMTU Mon.*) anfitapi *TUV Mon.*: anfitapa *BCDE*: antifitapa *F*: amphitappa *KNP*: afitappa *M* vellis *KMN Mon.*: vellium *P* (*non DEFTU*) moles *T* (*non UV*) 16 et *om. C* appositura *B* sunt quae quasi *K* manupiae *C*: manipulae *K* (*non U*) 17 mappella *BC*: mappula *K* 18 longo *B* perpetue (*om.* que) *T* 19 Facistergium *BCT*: Facitergium *dett.* 20 voc. est *C* 21 Alea vea *K* aulae di. B^1: vela di. *T*: au. dictae *K* 23 auleae *K*

est vela, de pellibus, qualia in Exodo leguntur, a quibus taber-
naculum extrinsecus tegebatur. Dictae autem cortinae a coreis,
eo quod prius ex pellibus fuissent factae. Vnde et in eodem
tabernaculo legis iubetur cortinas fieri ex pellibus arietum
rubris et ex pellibus iacintinis. Cilicia Arabes nuncupant vela- 10
menta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

De lanis. Lana a laniando, id est a vellendo, vocata: XXVII
hinc et vellus dictum, quod prius lanae vellerentur, non tonde-
rentur. Linum ex terra oritur, deflexumque nomen eius a
Graeco; nam linum Graeci λινάριον dicunt; sive quod sit
molle et lene. Stuppa vero cannabi est sive lini. Haec se- 2
cundum antiquam orthographiam stuppa dicta, quod ex ea
rimae navium stipentur. Vnde et stipatores dicuntur, qui in
vallibus eam conponunt. Tomentum appellatum quod aut in 3
filo aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat. Cannabum
a similitudine cannae vocatum, sive a Graeca etymologia; nam
illi cannabum κάνναβιν vocant. Byssum genus est quoddam 4
lini nimium candidi et mollissimi, quod Graeci papaten vocant.
Fibrinum lana est animalium, quos fibros vocant. Ipsos et
castores existimant, quos dum venatores secuntur, ipsi sibi testi-
culos adimunt. Aranea vocatur eo quod aeris infusione in
frondibus nutriatur. Sericum dictum quia id Seres primi 5
miserunt; vermiculi enim ibi nasci perhibentur, a quibus haec
circum arbores fila ducuntur: vermes autem ipsi Graece βόμ-
βυκες nominantur. Placium est stuppa et quasi crassedo serici,
et est Graecum nomen.

1 in *om.* *T* leg. qu. *C* 2 dicta au. cortina *T* 3 prius *BCTU*: primum *KN* facta *C* 4 curtinas *K* 6 pelis *K* 7 laniendo *CK*: -dum *N* (*ex* -do?) id est *om.* *KN* (*non FU*) 8 vellum *K* (*non F*) non tond. *om.* *C* 9 defluxumque *T* 10 λιν.] linarium *codd.* sit *om.* *C* 11 Stupa *B* canapi *K* 12 stippa *C*; *fort.* stuppa, nam styppa ex *om.* *C* 13 remi *BKP* (*non DEFU*) nanium C^1 stupentur *B*: stippentur *TU*: stuppentur *KP* stippatores BTU^2 (stipa- U^1): stuppatores *KNP* in navibus *Arev.* (*non DEFNPU*) 15 filo a aut *K* Canapum *K* 16 carnae C^1 vocatur *K* 17 il. cannapum *K* Bissum *BKT* 18 papatin *K*: papatem *T* 20 castoreos T^1 21 vocata *C* (*non U*) 22 quia id *BCTVU* (*fere*): quem *KN* 24 dicuntur C^1 βομβ.] bombices *codd.* 25 grassedo C^1: crasitudo *K*

XXVIII De coloribvs vestivm. Tinctura vocata quia tinguitur
et in aliam fucata speciem nitoris gratia coloratur. Κόκκον
Graeci, nos rubrum seu vermiculum dicimus; est enim vermi-
2 culus ex silvestribus frondibus. Conchylium dictum eo quod
ex conchulis marinis color eius colligitur: idem et ostrum
3 vocatur. Ostrum, quod pro colore purpurae temperatur, pluri-
mis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur sive
4 in his quos propius solis cursus inluminat. Conchylia autem
sunt maris, quae circumcisa ferro lacrimas purpurei coloris
emittunt: his collectis color purpureus temperatur. Et ostrum
5 exinde appellatum dicunt quod ex testae humore elicitur. Pur-
pura apud Latinos a puritate lucis vocata. Apud Graecos autem
πόρφυρα dicitur cum adspiratione, apud nos purpura sine ad-
6 spiratione. Ferrugo color est purpurae subnigrae quae fit in
Hispania, ut (Virg. Aen. 9, 582):

Ferrugine clarus Ibera.

Dicta autem ferrugo quod omnis purpura prima tinctura eius-
7 modi coloris existat. Glaucus color est ferrugineus subniger.
Elbidum ab elbo colore vocatum; elbum est enim medius color
8 inter nigrum et album, et elbum ab albo dirivatum. Luteus
color rubicundus, quod est croceus. Nam crocum lutei coloris
est, ut (Virg. Ecl. 4, 44):

Croceo mutavit vellera luto.

Menum [quod sit colore nigro; Graeci enim μέλαν nigrum dicunt]. Masticinum [quod colorem masticis habeat]. Blat-

1 quia *BCTU*: quod *K* 2 in *om. K* cohortatur *K* Ko.] Coccum *codd.* 3 rubum *T* mermiculum *B*[1] 4 Concilium *codd.* 5 conculis *codd.* 6 vocatur *BCTU*: vocatum *K* 7 qu. loc. diversis sed *T* 8 quas *K* propius *K*: proprio *BT* (*pro* propior?): proprie *C* Concilia *codd.* (*etiam NU*) autem *om. T*[1] 9 purpurea *B*[1] 10 immittunt *BCT* 11 inde *T*[1] 13 apud nos . . . adsp. *om. B*[1] 16 cl. sidera *B*: cla (*sic*) fidere *K* 18 Glacus *B* ferruganeus *B*[1]: ferrugine *K* 19 Elbidum . . . voc. *om. C*[1] elbus est *K* 20 et elbum *om. T* 21 quodquod est *T* nam. et cr. *T*: nam crocus *B* 22 est pet (*pro* poeta?) inquid ut *T ut vid.* 23 mutata *BK* 24 Maenum *K* quod . . . dicunt *hab. TUV*: *om. BCDEK* 25 quod . . . hab. *hab. TUV*: *om. BCDEK* Blattum *TUV*: Bliteum *D* (*non E*)

teum. Blavum. Mesticium. Osticium, quia ex usto est; fit 9
enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus:
unde et color eiusdem tincturae flammeus est.

De instrvmentis vestivm. Tela pro longitudine stami- XXIX
num dicta, cuius dirivativum est telaria. Insubuli, quia infra
et supra sunt, vel quia insubulantur. Radii dicti quia radendo
fiunt. Pectines, quod pexa fila reddant et inpremant. Colum, 2
quod sit in longitudine et rotunditate quasi columna. Fusum,
quod per ipsum fundatur quod netum est. Alibrum, quod in
eo liberantur fila, id est solvantur. Calathum leve gestamen 3
ex lino vel canna aut ex iunco factum, in qua vel pensa po-
nuntur vel leguntur flores; κᾶλα enim Graece lignum est, a quo
dirivatum est calathum. Nam Latine quasillum dicitur. Cicero
in Philippicis (3, 10): 'Aut vero inter quasilla pendatur aurum.'
Pensum mulierum a pendendo dictum; unde pensa et inpensa. 4
Netum. Fila dicta vel quia ex pilis animalium sunt, vel quia 5
lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est quasi
filorum. Mataxa quasi metaxa, a circuitu scilicet filorum; nam 6
meta circuitus; vel quod transferatur. Gubellum corrupte a
globo dictum per diminutionem, quasi globellum. Panuliae, 7
quod [ex] eis panni texantur; ipsae enim discurrunt per telam.
Stamen dictum quia rectum stat. Trama, quod via recta
transmittatur per telam; est enim filus intra stamen currens.

1 Blabum *BCDETUV*: balbum *K* Mest. *ante* Blabum *TUV* (*non DE*): Mesticlum *BK*: Mestitium *D* (*non E*) quia *BCDEFTUV*: quod *K* 2 agesta *B* 3 est *om. T* 5 quia inf. *BCTU*: quod inf. *K* 6 vel ins. *K* radende *B*[1] 7 Pectinas *K* plexa *BKT* 8 et in rot. *K* 9 ipsum *BCK*: eum *T* netum] nectendum *KN* (*non U*) Aliber *E* 10 librantur *C*[1] (*non D*[1]*EFNU*) solvuntur *TV* (*non UDEFN*): volvuntur *Arev.* Calatum *codd.* 11 lino *KT*: ligno *BC* ex *om. T* in quo *K* 12 καλ. en. Gr. *om. KN* (*non U*) 13 calatum *codd.* 14 integer *K* pendantur *BK*: *om. C* auro *K* 16 quia *BCTU*: quod *KN* vel quia . . . pilorum *om. KN* (*non U*) 19 circuitus] circuit *KN* (*non UV*) Iubellum *TV*: Lubellum *U*: Globellum *BKN* 20 globel (*sic*) *KN*: globellicum *T* (*non U*) 21 ex *hab. BT*: *om. CK* 22 stamen . . . per telam *om. C*[1] quia *KT*: quod *B* (*ex corr.*?) quod *B* (*ex corr.*?) *TUV*: quia *KN* via *om. KN* (*non UV*) 23 transmittat *K*: -ant *N* (*non UV*) filum *CK*

Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia. Ordire est . . . Texere est . . .

XXX De ornamentis. Hactenus de veste: dehinc ad ceterum cultum veniamus.

Ornamenta dicta eo quod eorum cultu ora vultusque deco-
rentur. Prima ornamenta corona insigne victoriae, sive regii
honoris signum; quae ideo in capite regum ponitur, ad signifi-
candum circumfusos in orbe populos, quibus adcinctus quasi
caput suum coronatur. Haec a Lucilio (1143) corolla, ab
Homero (Il. 8, 597) στεφάνη dicta est. Huius principium
a Libero quodam gentiles existimant, quod his in potando
mota vino capita vincire fasciolis instituerint. Idcirco olim
linei ac lanei generis coronas fuisse, sicut erat in sacerdotibus
2 gentilium. Nomen coronae hac ex causa vocatum, eo quod
initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel
3 chori et formatam et nominatam coronam. Inperatores Romani
et reges quidam gentium aureas coronas utuntur. Persae tiaras
gerunt; sed reges rectas, satrapae incurvas. Reperta autem
tiara a Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti
exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim
cic[l]adas aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte.
Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium
4 vates infulas, apices, pillea sive galeria utebantur. Infula est
fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, a qua
vittae ab utraque parte dependent, quae infulam vinciunt; unde
et vittae dictae sunt, quod vinciant. Infula autem plerumque
5 lata erat, plerumque tortilis, de albo et cocco. Apex est pilleum

1 Lici*a C^1 stamen alligantur *T* Ordiri *CK* Ord. est texere (*om.* est) *C* 4 veniamus *CK*: veniemus *BFT* 5 eo *om.* *B* 6 ornamenti B^1T 7 in *om.* *T* significandos *BC* 8 adc*inctos B^1 11 is . . . instituerit *Arev.* putando *K* 12 muta *K*: moto *T* capite *T ante corr.* vincere BC^1 (*etiam* T^1 ?) fascicolis *K* instituerunt *KT* 14 Nam *T* ex hac *T* vocatus *K* qu. in init. *K* 15 ad *om.* *T* vel] et *K* 16 cori *BCT* 22 eodem *K* omnia *K* 23 pillea *om.* *T* galearia *K*: gallearea B^1 24 alba *om.* *K* 25 vinciantur *B* 26 dictae *om.* *T* 27 erat] est *T* (*cum Serv. ad Aen.* 10, 538) de] ex *K*

sutile quod sacerdotes gentiles utebantur, appellatus ab apiendo,
id est adligando. Nam virgula, quae in pilleo erat, conectebatur
filo, quod fiebat ex lana hostiae. Galerium pilleum ex pelle
caesae hostiae factum. Pilleum autem dictum a pelle hostiae
unde fiebat. Cidarim et ipsud sacerdotum erat, quod a pleris- 6
que mitra vocatur.

De ornamentis capitis feminarvm. Ornamenta capitis XXXI
feminarum: diadema, nimbum, capitulum et mitra. Diadema
est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis con-
textum, quod in se circumactis extremitatibus retro adstringitur;
et exinde dictum Graece quod praeligetur. Nimbus est fasciola 2
transversa ex auro adsuta in linteo, quod est in fronte femina-
rum. Plautus (Poen. 348):

Quo magis eam aspicio, tam magis nimbata est.

Nam et lumen, quod circa angelorum capita pingitur, nimbus
vocatur, licet et nimbus sit densitas nubis. Capitulum est quod 3
vulgo capitulare dicunt. Idem et cappa, vel quod duos apices ut
cappa littera habeat, vel quia capitis ornamentum est. Mitra est 4
pilleum Phrygium, caput protegens, quale est ornamentum capitis
devotarum. Sed pilleum virorum est, mitrae autem feminarum. 5
Redimicula autem sunt quibus mitra alligatur. Pilleum autem, ut
praediximus, a pelle erat: nam mitra ex lana est. Ricula est
mitra virginalis capitis. Vittae sunt quae [in] crinibus innectun- 6
tur, quibus fluentes religantur capilli: et vittae dictae quod vin-
ciunt. Taenia autem est vittarum extremitas dependens diver-
sorum colorum. Item vitta est qua corona vincitur; taenia
vero extrema pars vittae quae dependet coronae. Reticulum est 7
quod colligit comas, dictum ab eo quod retinet crines ne effun-

1 subtile *BKT*^{2} (*non U*) ambiendo *C* 2 alligando *C*: a ligando *B*^{1}*TU*: adalligandum *K* conectabatur *C* 3 quod] quae *B* 4 autem *om. K* 10 circumartis *T*: circum *C* 11 et inde *B* 12 lineo *B*^{1} 14 quo ma. *BCDEFTU Mon.*: comagis *N*: cum ma. *K*: eumagis *P*: quod ma. *M* aspiciunt *N* (*non MP*) niblata *KNP*: nublata *M* (*non DEFU Mon.*) 15 circum *K* 16 li. enim ni. *T* Cap. autem est *B* 17 capitola di. *K* 18 littere *T* quia *KT*: quod *BC* 22 a] ex *K* Rigula *B*^{1} 23 in *hab. BK*: *om. CT* 24 quod *CT*: quia *BK* 27 vero est ext. *T*^{2} qua dependent *K*

8 dantur. Discriminalia capitis mulierum sunt vocata ex eo
quod caput auro discernant; nam discriminare dividere dicitur.
Antiae sunt cincinni dependentes prope auriculas; Graeco
9 vocabulo, ab auribus. Acus sunt quibus in feminis ornandorum crinium conpago retinetur, ne laxius fluant et sparsos
10 dissipentur capillos. Inaures ab aurium foraminibus nuncupatae, quibus pretiosa grana lapidum dependent. Harum usus
in Graecia: puellae utraque aure, pueri tantum [modo] dextra
11 gerebant. Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus usque
pendentes. Torques autem et bullae a viris geruntur; feminis
vero monilia et catella. Dictae autem torques quod sint tortae,
et bullae quod similes sint rotunditate bullis quae in aqua vento
12 inflantur. Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex
feminarum pendere collo; dictum a munere. Hoc etiam et
serpentum dicitur, quia constat ex amphorulis quibusdam aureis,
gemmisque variis in modum facturae serpentis. Nonnulli hoc
et ⟨segmentum dicunt, ut Iuvenalis (2, 124):⟩

Segmenta et longos habitus;

licet et segmentatas vestes dicamus, ut ipse (6, 89):

Et segmentatis dormisset parvola cunis.

13 Plerumque autem et per munile omnia ornamenta matronarum
14 significantur, quidquid illis munere datur. Murena vulgo vocatur quod scilicet auri metallo in virgulis lentescente quaedam ordinis flexuosi catena contexitur in similitudinem murenae serpentis, quae ad collum ornandum aptatur. Haec interdum auri atque argenti texitur virgulis. Vnde et in Canticis dicitur canticorum (1, 10): 'Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas

4 Ancus *T* sunt] aut *C*[1] 6 dissipent *C* 7 quibus] qui *B*[1] grana] genera ***dett.*** (***non*** *DEFN*) dependatur *K* (***non*** *NDEF*) 8 pulle (palle?) *T* tantum *BCTU*: tantummodo *KN* 11 munilia *KT*: minilia *B* cantella *K* 12 similis rot. *K* (***pro*** simili sunt rot.?) (***non*** *U*) 13 flantur *C*[1] Munile *BK*: Munilie *T* 14 pondere *B* dic. autem a *B* 15 quia *CT*: quod *K*: quam *B* amforolis *BK*: amforulis *C*: aforolis ***ut vid.*** *T* 16 hoc] autem *KN* ***add. Arev. ex Serv. ad Aen.*** 1, 654 18 segmata *C*[1] 19 ipse ***om.*** *KN* (***non*** *U*) 21 monile *C* 23 virgulas lent**centes *T* 24 ordines *K* similitudinem *BK*: -ne *CT* 25 serpentes *B* 26 virgilias *B*[1]

argento.' Catellae sunt catenulae colli invicem se conprehen- 15
dentes in modum catenae; unde et appellatae. Dextras com- 16
munes esse virorum ac feminarum, quia utriusque sexus dexterae
sunt. Armillae autem proprie virorum sunt, conlatae victoriae
causa militibus ab armorum virtute: unde et quondam vulgo
viriolae dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non
discrepat, quia ipsa quoque hoc, ubi ponitur, ambiendo con-
stringit; sed armilla latius extenditur, circulus rotundus fit.
Fibulae sunt quibus pectus feminarum ornatur, vel pallium 17
tenetur a viris in humeris, seu cingulum in lumbis. Lunulae
sunt ornamenta mulierum, in lunae similitudinem bullulae aureae
dependentes. Specula sunt in quibus feminae vultus suos 18
intuuntur. Dictum autem speculum vel quod ex splendore
reddatur, vel quod ibi feminae intuentes considerent speciem
sui vultus et, quidquid ornamenti deesse viderint, adiciant.
Periscelides sunt apud feminas crurum ornamenta quibus 19
gressus earum ornantur. Olfactoriola vascula sunt muliebria
quibus odoramenta gestantur.

DE ANVLIS. Primus Prometheus fertur circulum ferreum XXXII
incluso lapide digito circumdasse; qua consuetudine homines
usi anulos habere coeperunt. Anuli autem per diminutionem
dicti a circulis et anis, qui sunt circum brachia et circum crura;
unde et signa eorum per diminutionem sigilla: nam signa
maiora sunt, sigilla vero quasi minora signa. Anulos homines 2
primum gestare coeperunt quarto a pollice digito, quod eo vena
quaedam ad cor usque pertingat, quam notandam ornandamque
aliquo insigni veteres putaverunt. Apud Romanos anuli de 3
publico dabantur, et non sine discrimine; nam dignitate prae-
cipuis viris gemmati dabantur, ceteris solidi: anulum aureum

1 Cantellae *BK* conpraehindentis *K* 3 utrisque *BC*^{1} 5 ob arm. virtutem *C* quoddam *B* 6 vir. *Arev.*: viriliae *BCK* (*et Isid.?*): viridie *TU* 7 ubi *om. KN* (*non U*) ambigendo *B* 8 fit *BCK*: est *T* 10 veris *B* *an* ceu? 11 similitudine *B* bullae *C* 12 Speculae *C* 13 vel quia ex *B*: quod ex *T* 14 considerant *K* 15 quodquod *K* viderent *B* adiciunt *K* 16 Prescelidae *B*^{1}: Praescelites *K*: Prescellides *T* 17 mul. a qu. *B* 20 inclusum *K* circumdedisse *K* 22 annis *K* 25 eum vana *K* 27 aliqua *B*^{1} anulo *T* 28 debantur *B*^{1} 29 debantur *B*^{1}

neque servus neque libertinus gestabat in publico, sed anulo
aureo liberi utebantur, libertini argenteo, servi ferreo; licet et
4 multi honestissimi anulo ferreo utebantur. Apud veteres ultra
unum anulum uti infame habitum viro. Gracchus in Mevium:
'Considerate, Quirites, sinistram eius; en cuius auctoritatem
sequimini, qui propter mulierum cupiditatem ut mulier est
ornatus.' Crassus, qui apud Parthos periit, in senectute duos
habuit anulos, causam praeferens quod pecunia ei inmensa
crevisset. Multi etiam Romanorum pro gravitate anulum
gestare in digito abstinuerunt. Feminae non usae anulis, nisi
quos virgini sponsus miserat, neque amplius quam binos anulos
aureos in digitis habere solebant. At nunc prae auro nullum
5 feminis leve est atque inmune membrum. Inter genera anu-
lorum sunt ungulus, Samothracius, Thynius. Vngulus est
gemmatus, vocatusque hoc nomine quia, sicut ungula carni, ita
gemma anuli auro adcingitur. Samothracius aureus quidem,
6 sed capitulo ferreo; a loco ita vocatus. Thynius purus est,
primum in Bithynia fabricatus, quam olim Thyn⟨i⟩am vocabant.
Flaccus (Maecenas, frag. 1):

> Lucente, mea vita, nec smaragdos
> berillosque mihi, Flacce, nec nitentes
> ⟨nec⟩ percandida margarita quaero,
> nec quos Tunnica lima perpolivit
> anellos nec iaspios lapillos.

1 gest. aut in pub. *K* (*teste Kleinio*) 2 argenteos *K* ser. fer. *om. T* 4 ut inf. *B* Mevius *F*[1]: melium *DE*[1]: mediu *ut vid. P* (*non NU*): Maenium *Arev.* 5 en] in *KP* (*non NE*) 6 sequisequimini *T* qui pr.] quippe *M* (*non P*) ut mulieres *T* (*non U*): muliebre *KMNP* (*non DEF*) 8 quo pec. *BC* 10 nisi quod *T* 11 aur. an. *K* (*non E*) 12 habere *ante* anulos *C* per au. *T* 13 Item *B ante corr.* 14 tinius *BCK*: tinctus *T* 17 Tinius *codd.* (*etiam EN*) 18 tinam *BCT Mon.*: tinem *K* 20 lugente mea *BDE*: lugentem ea *EUV Mon.*: lucentem ea *CP*: lucentem eam *N* (*non M*) vitta *M* (*non NP*) smaragdus *DKMP fort. recte*: zsamaragdus *N* 21 berillusque *B*: berillos (*ex* bel-) quia *F*: birillusque *K*: birillus quem *N*: byrrilusque *M*: byrillusque *P* (*non EUV*) 22 percandidam *Mon. KMNPU* (*non V*) margaritam *Mon. P*: margaridam (-ger-?) *M*: margitam *KN* 23 tinica *BCDEFTUV*: tunicam *N* (*non MP*) perp. ut anellus *KMNP*: perp. anelos *F*: perp. anulos *DE* (*ex* anolos): perp. anellus *Mon.*[1] (*non UV*) 24 nec iaspeos *BN*: nec caspeos *M*: nec iaspeus *P*: ne iaspeus *K*: nec iaspius *D*: nec aspeus *Mon.*[1] (*non EFUV*)

De cingvlis. Cinctus est lata zona, et minus lata semi- XXXIII
cinctium, et utrisque minima cingulum; nam a cinctu per
diminutionem cingulum nominatum. Cinctu autem iuvenes in
exercitatione campestri verecunda velabant; unde et campestris
dicebatur. Balteum cingulum militare est, dictum pro quod ex 2
eo signa dependant ad demonstrandam legionis militaris sum-
mam, id est sex milium sescentorum, ex quo numero et ipsi
consistunt. Vnde et balteus dicitur non tantum quod cingitur,
sed etiam a quo arma dependant. Zona Graecum est, quam 3
illi ζωνάριν, nos cingulum nuncupamus. Strophium est cingu-
lum aureum cum gemmis. De quo ait Cinna (Catull. 64, 65):

Strophio lactantes cincta papillas;

et Prudentius (περὶ Στεφ. 25, 4):

Nomen hoc gemmae strophio inligata est.

Limus est cinctus quem publici habebant servi: et dictus limus 4
quia transversas habebat purpuras, id est limas. Caltulum
cinguli genus, a coacto loro dictum. Fibula Graecum est,
quam illi †fiblin† dicunt, quod ligat. Subfibulum, subligacu-
lum. Redimiculum est quod subcinctorium sive bracile nuncu- 5
pamus, quod descendens per cervicem et a lateribus colli
divisum, utrumque alarum sinus ambit atque hinc inde subcingit,
ut constringens latitudinem vestiat corpus, contrahat atque
coniungendo conponat. Hunc vulgo brachilem, quasi brachia-
lem, dicunt, quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit
cingulum. Subcinctorium autem vocatum quod, ut dictum est,
sub brachiis ductum alarum sinum ambit atque hinc inde

1 semicintium *BC*: semicinctum *T* 2 a cincto *BCT* 3 Cincto *BCT* 4 verecundia *K* 5 pro quod *T*: pro eo quod *K*: propter quo (*ex* quia) *B*: propter quod *C* 6 dependeant *K*: dependent *BCT* 9 dependent *BCK* 10 zonarim *codd.* (-in *T*?) Strofium *codd.* 12 strofio *codd.* lactactes *B*[1] papilla sed *B*: papillas sed *C*: papillas *K* 14 strofio *codd.* est *om.* *C* 16 transversa *B* habebat *CK*: habet *BT* Catulum *U* 17 genus *om.* *KN* (*non U*) 18 di. eo qu. *K* 19 est *om.* *K* (*non U*) braciale *T* 21 dimissum *dett.* utrarumque *BC* 22 latitudine *BK* vestium *dett.* contrahat *om.* *C*[1] 23 bracilem *CKT* (*ex* bracialem) bracialem *BCT*: braciale *K* 24 braciorum *BT* 26 braciis *B*[1]*T* ductum *om.* *KN* (*non U*) hinc *om.* *B*[1]*KN* (*non U*)

6 subcingit. Fascia est qua tegitur pectus et papillae conpri-
muntur, atque crispanti cingulo angustius pectus artatur: et
dicta fascia quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc et
7 fasciolae, quibus vulnera conligantur. Vitta dicta quod ea
pectus vincitur instar vitis ligantis. Limbus est quam nos
8 ornaturam dicimus. Fasciola est quae ambit extremitatem
vestium, aut ex filis, aut ex auro contexta adsutaque extrinsecus
in extrema parte vestimenti vel chlamydis. De qua Vergilius
dicit (Aen. 4, 137):

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

XXXIV De calciamentis. Sutores nuncupatos quod insertis filo
2 porcorum setis suant, id est consuant, quasi setores. Caligarios
vero non a callo pedum, sed a calo, id est ligno, vocatos, sine
quo consui calciamenta non possunt, quas Graeci καλόποδας
dicunt: fiebant autem prius ex salice tantum. Hinc et calcia-
menta dicta quod in calo, id est ligno, fiant; vel quod calcentur.
3 Crepidas Graeci ante repertas usi sunt. Est autem genus
singulari forma, et idem utrique aptum pedi, vel dextro vel
sinistro. Crepidas autem dictas quod cum sono stringantur,
4 sive a pedum crepitu in ambulando. Calceos reges utebantur
et Caesares. Forma eorum * * *. Patricios calceos Romulus
repperit quattuor corrigiarum, adsutaque luna: hos soli patricii
utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam
centenarii numeri significabat, quod initio patricii senatores
5 centum fuerint. Ocreae tibialia calciamenta sunt, dicta quod
crura tegant. Coturni sunt quibus calciabantur tragoedi, qui
in theatro dicturi erant et alta intonantique voce carmina
cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum,

3 fasciola qu. *B* 4 vulnere *T* 5 pectus *om.* *KN* (*non* *U*) 7 aut fi. C^1 adsumptaque *BKN* 8 in *om.* *B* extremam partem *K* 10 sidonia *K* pincto *T* clamide (*ex* -te) *K* nimbo *BK* 11 filis *K* 12 sertores *T* Caligarius *B* 13 collo pellum *T* vocatus *B* 15 hinc calceamenta *K* 16 vel cal. *B* 17 Crepitas *K* 18 utroque *K* 19 Crepitas *K* cum *om.* *C* stringantur *ex* stringitur *T* 20 crepitudine *K* 22 adsutum quae *B*: adsuta quasi *K* 23 lunae au. *K* 24 centerii B^1 qu. in ini. *K* 25 fuerunt *T* dicta . . . sunt *om.* C^1 27 et alta . . . crepidarum *om.* *KN* 28 crepidiarum *BTU*

quod heroes utebantur; sed tale est ut et in dextro et in laevo
conveniat pede. Baxeae calciamentum comoedorum erat, sicut 6
tragoediorum coturni. Quos quidam etiam calones appellant,
eo quod ex salice fierent; nam Graeci, ut diximus, lignum
κᾶλα vocabant. Talares calcei socci sunt, qui inde nominati 7
videntur quod ea figura sint ut contingant talum; sicut sub-
tolares, quod sub talo sint, quasi subtalares. Obstrigilli sunt 8
qui per plantas consuti sunt, et ex superiori parte corrigium
trahitur ut constringantur; unde et nominantur. Osas puto 9
ab os primum factas, et quamvis nunc ex alio genere, nomen
tamen pristinum retinent. Mullei similes sunt coturnorum solo 10
alto, superiori autem parte cum osseis vel aeneis malleolis, ad
quos lora deligabantur. Dicti sunt autem a colore rubro, qualis
est mulli piscis. Soleae sunt quibus tantum pedum plantae 11
teguntur, dictae a solo pedum. Item soleae materiales ex
materia coreo intecta. Socci, cuius diminutivum socelli, appel- 12
lati inde quod saccum habeant, in quo pars plantae inicitur.
Calliculae. Caligae vel a callo pedum dictae, vel quia ligantur.
Nam socci non ligantur, sed tantum intromittuntur. Cernui 13
socci sunt sine solo. Lingulati, quos nos foliatos vocamus.
Clavati [quasi claviati, eo quod minutis clavis, id est acutis,
sola caligis vinciantur]. Perones et ⟨s⟩culponeae rustica calcia-
menta sunt. Baxea calciamenta mulierum sunt. Corrigiae
a coriis vocantur, vel a conligatione, quasi colligiae.

1 ut in de. *CN* 2 calciamenta *T* sicut *om. KN* (*non U*) 3 colones *B* 4 fuerint *B* greci *ex* grece *K* 5 κᾶλα (cala) *om.* C^{1} calcii *K*: calci *BT* qui et inde *C* 6 sunt *C* subtalares *B* 7 talos *BCT* sunt *T* Obstigilli *T*: Obstringilli *KU* 8 parte *om. KN* (*non U*) corrigiam $T^{2}U$: -ia *dett.* 10 ab hos *B*: ab oso *K*: ab ovibus *T* (*non U*) nunc sint ex *T* 11 Mulleae C^{1} 12 vel aen.] auleneis *K* (*non NU*) 13 loro T^{1} 14 Solae *B* 15 solae *B*: solea *T* 16 intexta *codd.*: *corr. Arev.* soccelli *K*: succelli *T* 17 quod] qua B^{1} siccum *T ante corr.*: soccum *BCT ex corr.*: *corr. Arev.* initītur *K* 18 a collo *T* 19 ta. mittuntur C^{1} Cornui *T* 21 quasi . . . vinc. *hab. T*: *om. BCK* calibati *T* 22 culponiae *BK*: culponei *CT* 24 coreis *BT*

I DE MENSIS. Primus Daedalus mensam et sellam fecit.
Coquinae apparatum Apicius quidam primus conposuit, qui in
eo absumptis bonis morte voluntaria periit; et merito, quia is,
qui gulae atque edacitati servit, et animam et corpus interficit.
Ab esu et comesu mensae factum vocabulum; nullum enim
2 alium habet usum. Torus dicitur a tortis herbis quae adcum-
bentium humeris subponuntur. Stibadium ab stipitibus dictum,
quasi stipadium; sic enim prius coeptum est. Adcubitum a cibo
3 vocatum, quasi ad cibatum epularum. Convivium apud Graecos
a conpotatione, ἀπὸ τοῦ ποτοῦ. Apud nos vero a convictu
rectius appellatur, vel quia vitae conlocutionem habet. Item
convivium a multitudine convescentium; nam privata mensa
victus est, convivium non est. Convivii triplex est modus: dis-
cumbendi, edendi, et bibendi. Discumbendi, ut (Virg. Aen. 1,
708):

Toris iussi discumbere pictis.

Edendi et bibendi, ut (Virg. Aen. 1, 723):

Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
crateras magno statuunt et vina coronant.

II DE ESCIS. Cibus dictus quia capitur ore, sicuti esca quia
eam os capit. Victus proprie vocatus quia vitam retinet; unde
2 et ad cibum vocare invitare dicitur. Alimonia dicitur eo quod
eius sumptu corpus alatur. Hanc iuvenes accipiunt ad incre-
mentum, senes ad perseverantiam; neque enim subsistere pote-
rit caro nisi confortetur alimentis. Alimentum enim est, quo
3 alimur; alimonium alendi cura. Afluentia nuncupata quasi rei

1 detalus *K* 3 adsumptis *B*: assumtis *KT* voluptaria *K* 4 guilae (-le) *TK*: regulae *C*[1] atque *om.* *B* 5 co. mesae *B*[1]: comesum esse *K* 6 ha. us. *BCET*: us. ha. *KN* quae] qui *T* 7 Stefadium *codd.* 8 stipiadium *K* 9 ad ci. *Arev.*: ad cibitum *CT* *fort. recte*: acibitum *K*: ad cubitum *B* Convium *B*[1] 10 *αποθουποσου* *C*: *αποθοουου* *B*: *αποθουου* *K* 13 non] nomen *T* 16 iussu *B* 18 primum *K* quies *om.* *C*[1] 19 crateres *C*: ceteras *T* magnos *C* (*cum Virg.*) 20 quod *C* ore *om.* *C* 25 quod al. *KT* 26 Affluentia *CK* nu. est qu. *K*

nimium exuberantis effusio ultra quam satis est, modusque non
est. Opulentia ab ope dicta est, quam si discutias, invenies eam 4
tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est,
quum incommodius sit saepe quam parum? Epulae ab opu- 5
lentia rerum dictae. Epulae autem simplices in duo necessaria
dividuntur, panem et vinum, et duo superflua, quae terra et
mari vescendi causa exquirunt. Dapes autem regum sunt, 6
epulae privatorum. Deliciae nuncupatae quod his delectentur
homines, easque suaviter appetant. Pulmentum vocatum a 7
pulte; sive enim sola pultis, sive quid aliud eius permixtione
sumatur, pulmentum proprie dicitur. Satietas autem et saturitas 8
sibi differunt: nam satietas ex uno cibo dici potest, pro eo
quod satis sit; saturitas autem a satura nomen accepit, quod est
vario alimentorum adparatu conpositum. Crapula est inmode- 9
rata voracitas, quasi cruda epula, cuius cruditate gravatur cor
et stomachus indigestus efficitur. Inmoderata enim voracitas
vitium est, sed tantum id [est] salutis quantum sustentationi
naturaeque sufficiat. Iantaculum est primum cibum quo ieiu- 10
nium solvitur; unde et nuncupatum. Nigidius (109): 'Nos
ipsi ieiunia iantaculis levibus polluimus.' Prandium ab appa- 11
ratu edendi dictum. Proprie autem veteres prandium vocabant
omnium militum cibum ante pugnam; unde est illud ducis
adloquium: 'Prandeamus tamquam ad inferos cenaturi.' Me- 12
renda est cibus qui declinante die sumitur, quasi postmeridie
edenda et proximo cenae: unde et antecenia a quibusdam

1 nimia *K* non] nomen *T* 2 invenias *B* 4 sit] fit *C* quam] quod *B* Ep. . . . dic. *om.* C^1 Aepulae *KT* epulantia *B* 5 dicta *T* aepulae *T* dua nec. *T* 7 exquirunt *BK*: exquiruntur *CT* regunt *K* (*non N*) 8 dilectent *KN* (*non E*) 9 easque] atque *B* (*non FN*) vocatum *KN*: vocatur *BCET* 10 al. est perm. eius *K* 11 sumantur C^1 proprie *om. KN* (*non E*) 14 elementorum *K* conp. *om. KN* (*non U*) 15 graviter *K* (*pro* gravetur?) 16 stomachum *K ante corr.* afficitur (adf-) *BC* 17 est *hab. BT*: *om. CK* 18 Ianticulum *BK*: Ientaculum *V* quod *T* 19 solvatur *C* 20 iactaculis *B*: ianticulis *K*: iantaculus *T*: ientaculis *V* polluimus *BCFTV*: solvimus *KN* 21 dictum *om. T* (T^2?) 22 dulcis *T* 23 alloquimus C^1 24 est *om. T* quae decl. *B* post meridiem *BC*

13 vocantur. Item merendare quasi meridie edere. Annona
tractum est a tempore quo Romani veteres ad cibos advoca-
bantur. Sic Martialis (4, 8, 6):

Imperat excelsos frangere nona toros.

14 Quod et usque hodie Persae faciunt. Coenam vocari a com-
munione vescentium: *κοινὸν* quippe Graeci commune dicunt:
unde et communicantes quod communiter, id est pariter, con-
veniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vescere
et communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est
autem cena vespertinum cibum, quam vespernam antiqui dice-
15 bant; in usu enim non erant prandia. Panis dictus quod cum
omni cibo adponatur, vel quod omne animal eum adpetat;
πᾶν enim Graece omne dicitur. Cibarius est qui ad cibum
servis datur, nec delicatus. Fermentacius fermentis confectus.
Azymus non fermentatus; nam *ἄζυμος* est sine fermento,
sincerus. Acrozymus leviter fermentatus, quasi acroazymus.
Siligineus panis a frumenti genere nuncupatur; siligo enim
genus est tritici. Rubidus, recoctus et rubefactus. Subcineri-
cius, cinere coctus et reversatus: ipse est et focacius. Clibani-
16 cius, in testo coctus. Spungia panis aqua diutius malaxatus
similam modicam accipit et fermentum modicum, et habet
humectationis plus quam omnis panis; unde et spungiae nomen
17 accepit. Placentae sunt quae fiunt de farre. Quae alii liba
18 dicunt, eo quod libeant et placeant. Dulcia sunt genera pistorii
operis, a sapore dicta; melle enim asparso sumuntur. Crusta
superficies panis: ipsa et fragmenta, quia dividitur, ut fracta.

1 Anona *K*: Ad nona C^1T 2 tratitum B^1 5 Caenam *BCK*: Cenam *T*   a *om. C*   6 *κοινὸν*] cenon *codd.*   grece *C*   communem *K*   7 quod] quam *B*   10 vespertinam *CKT* (*etiam* B^2)   11 qu. communi ci. *K*   13 ad cibis *K*   14 diligatus *K*: delicatas B^1 15 Az. non fermentacius *K*   azimum (*i. e. ἄζυμον*) . . . sincerum *T*   16 Acrizimus *CT*: Azimus *B*: Zimus *K*   fermentatur *C*   acroazimus *BCT*: agroazimus *K*   17 Siligneus C^1 18 Subc. sub cin. *K*   19 focatius *B*: fucatius *K*   Clibanicus *K*: -nitius *B*   20 Sfungia *BKT*   malaxatur *C*   21 accepit *K*   22 umectationes *K*   omnes panes *K*   spungia *K*: sphungie *T*: sfungiae *B*   23 quas al. *BC*: quae et al. *T* (*non U*)   libam *K*   24 pistorii *BCK*: pistorum *TU*   25 me. etenim *C*   26 ipsa et *om. T* (*non U*)   dividuntur *BK* (*non U*)   acta T^1 (*non U*)

Fermentum a fervore nuncupatum, quod plus prima hora non
potest contineri; crescendo enim excedit. Farina et furfures
a farre dictae, cuius sunt purgamenta. Amolum flos farinae, 19
tenuissimum, prae levitate de mola eiectum; unde et appella-
tum, quasi a mola. Simila. Pollines. Carnes dictae quia caro 20
sunt; sive a creando, unde et a Graecis κρέας vocantur. Cru-
dum, quod sit cruentum; est enim cum sanguine. Coctum
[quasi coactum, id est ab igne vel aqua violenti modo actum 21
usuque comestionis aptum]. Sed et multi temporis aliquid
coctum vocatur. Assum, quod ardeat, quasi arsum. Elixum, 22
eo quod in aqua sola decoquitur. Lixa enim aqua dicitur ab
eo quod sit soluta; unde et solutio libidinis luxus, et membra
loco mota luxa dicuntur. Frixum a sono dictum quando ardet 23
in oleo. Salsum, quasi sale asparsum, demtis e medio syllabis
[tribus]. Rancidum ex vitio nuncupatum, quod raucos efficiat.
Succidia carnes in usum repositae, a succidendo dictae. Lardum, 24
eo quod in domo repositum conservatur; nam antiqui domos
lares dicebant. Taxea lardus est Gallice dictum. Vnde et
Afranius in Rosa (284):

Gallum sagatum pingui pastum taxea.

Axungia ab unctione vocata. Sebum a sue dictum, quasi 25
suebum, quod plus pinguedinis hoc animal habeat. Offa est 26
proprie frustum dentium, cuius diminutivum offellam facit.
Vnde et offarii coqui, quia particulatim, id est offatim, exco-
quunt. Nunc 'offa latrantium', qua, si in os canis iacitur,
satiatus ilico conpescitur et silescit. Frustum vocatum quod 27

1 Frumentum *T* quod] quia *C* 2 continere *BK* furfuras *K* 3 Amulum *T* 4 tenuissimus pro le. *K* egectum *T ut vid.*: egestum *CKN* 5 a molta *C* Simola *KN*: Similia *U* Pollinis *KN* (*non U*) cāro] carae *Arev.* 7 *a* coctum *null. nov. lemm. CK* (*non N*) 8 quasi . . . aptum *hab. TU*: *om. BCEKN* co. dicitur id *U* volenti *U* 9 Sed et . . . vocatur *om. T* (*non EN*) 12 lividinis *K* 14 e *om. C* 15 tribus *hab. BCTU*: *om. KN* quo rau. B^1: qua draucos *C* 17 in domum *T* domum la. *K* 19 prosa *Mon.*: ros *N* (*non EFPU*) 20 Gallum . . . taxea] *sic etiam EFNPU Mon.* 21 Axuna *T* Sevum *KT* 22 suevum *KT* 23 frustrum *BK* cui dim. *K* 24 offerarii *T* id est off. *om. T* 25 *vel* quasi: quia si *C* in ore *T* iacetur *BK* 26 satiatus *BC*: satiatur *KT*

capiatur a frumine; est enim frumen summa pars gulae. Pulpa
dicta quod cum pulte olim mixta vescebatur. Vnde et pul-
28 mentarium et pulmentum dictum. Lucanicae dictae quod
prius in Lucania factae sunt. Farcimen caro concisa et minuta,
quod ea intestinum farciatur, hoc est inpleatur, cum aliarum
29 rerum conmixtione. Minutal vocatum quod fiat de piscibus et
isiciis oleribusque minutatim concisis. Aphratum, quod Latine
spumeum vocatur; ἀφρὸς enim Graece spuma dicitur. Martisia
30 in mortario ex pisce fiunt: inde et nominata. Isocem piscem
quendam dictum, ex quo primum isicia facta sunt; et quamvis
ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum
31 dedit. Galaticae a colore lacteo nominatae; Graeci enim γάλα
lac dicunt. Sphaeras a rotunditate Graeco vocabulo appellatas;
quidquid enim in rotundum formatur, σφαῖρα a Graecis dicitur.
32 Ius coquinae magistri a iure nuncupaverunt, quia [ea] est lex
33 condimenti eius. Hanc Graeci zemam vocant. Caseum vocari
quod careat serum, quasi careum: nam serum ei omne dedu-
citur ut ponderibus arguatur. Colostrum lac novum; quod
34 neutri generis est. Lac a Graeco sermone derivatum est pro
candore; Graeci enim album λευκὸν dicunt. Lac vero et
sanguis, quod nutrit et quod nutritur; nam lacte nutrimur,
35 vivimus sanguine. Quactum, quasi coactum, quasi coagulatum;
36 accepta enim secum alia specie coagulat. Mel Graecae appel-
lationis est, quod ab apibus nomen habere probatur; nam apis
Graece μέλισσα dicitur. Antea autem mella de rore erant,

1 gylae *K*: guile *BT* 2 quod *CT*: quia *K* (*B incert.*) cum pulpa *K* 3 Lucaniae *C*: Lunacicae *ut vid.* *B*[1] 4 in lucina *T* 5 hoc est inpl. *om.* *K* 6 et insicciis (-ci- *ex corr.*) *T*: et deficis *K*: esociis *C*[1] 7 Afratum *codd.* 8 ἀφ.] afro *codd.* 9 unde *C* Ysucem *BK* 10 dictum *BC*: dicunt *KT* pr. ysicia ysicia fa. *K* 13 Spheras *B*: Speras *CK*: Sferas *T* 14 rotundo *K* σφ.] spera *CK*: sfera *B*: isfera *T* 15 ea est lex *BC*: est lex *K*: est *T* 17 quod] quia *B* sevum *K*: serunt *N* (*non U*) careum *CTU*: carituum *B*: caritium *K*: caritivum *N* 18 quod] quia *B* 19 Lac . . . dicunt *om.* *K* (*non N*) Lac Gr. *T* pro] a *N* 20 λευ.] leucon *BC*: gleucon *NTU* dicitur *B* 22 vivemus *B* coact. et qu. *BC* (*non E*) coagulatur *K* (*non E*) 25 μελ.] melese *CKT*: mellese *B*[1]

inveniebanturque in arundinum foliis. Vnde et Vergilius (Georg. 4, 1):

Hactenus aerii mellis caelestia dona.

Siquidem hucusque in India et Arabia conligatum reperitur ramis inhaerens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce: Sardum amarum est absinthii causa, cuius copia eius regionis apes nutriuntur. Favum vocari quia comeditur magis quam 37 bibitur; φαγεῖν enim Graeci comedere appellant. Aiunt autem medici, et qui de humanorum corporum scripsere naturis, praecipueque Gal[i]enus in libris quorum titulus est †περσιε in quo†, puerorum et iuvenum ac perfectae aetatis virorum mulierumque corpora insito calore fervere, et noxios esse his aetatibus cibos qui calorem augeant, sanitatique conducere frigida quaeque in esum sumere; sicut [e] contrario senibus, qui pituita laborant et frigore, calidos cibos et vina vetera prodesse.

De potv. Potio a Graeca derivatione vocata; hanc enim III illi πότος dicunt. Aqua generaliter vocata, quod superficies eius aequalis sit: hinc et aequora. Quam inde recentem dicimus quia non est utilis vetusta, ut vinum, sed statim sublata de flumine et fonte vel puteo; fetescit enim vetusta. Vinum inde 2 dictum quod eius potus venas sanguine cito repleat. Hoc alii, quod nos cura solvat, Lyaeum appellant. Veteres vinum venenum vocabant; sed postquam inventus est virus letiferi sucus, hoc vinum vocatum, illud venenum. Vnde et Hieronymus in libro quem de virginitate servanda scripsit: 'Adolescentulas' inquit 'ita vinum debere fugere ut venenum, ne pro aetatis

3 aerei melleis *K* 4 repperiatur *B* 5 similitudine *K* 6 absintii C^1*T*: absentii *BK* opia *T* 7 vocare *C* quia] qui *B* 8 φαγ.] fagere *codd.* autem *om. B* 9 qui] quia C^1 praecipietque *KN* (*non U*) 10 tiepiscie in co *U*: tepiscie in quo *T*: περειυσο *C* (*non N*) 11 puerum *T* 12 in suo cal. *K* noxius *BK* 13 cibus *K* quia ca. *BK* sanitatemque *K* 14 esum *T*: usum *BCK* e *hab. BT*: *om. CK* 15 frigores *T* ci. ca. *K* 16 a *om. K* 18 quem *T*: quod *B* 19 vina *T* de fl. fo. vel pu. *C*: et de fl. fo. vel pu. *BF*: de fl. puteove et fontibus *K*: de fl. pu. vel et fontibus *N*: de fl. vel de pu. *TU* 20 futescit *K*: fatescit *N* enim *om. KN* (*non U*) 21 hoc] hunc *T* 22 vet. enim vi. *K* 23 inventum *B* 25 servanda *BKN*: conservanda *CTU* scribit *C* 26 fungere *U*: *om. K* (*non N*) pro] per *B*

calore ferventi bibant et pereant.' Inde est quod apud veteres
Romanos feminae non utebantur vinum, nisi sacrorum causa
3 certis diebus. Merum dicimus cum vinum purum significamus;
nam merum dicimus quidquid purum atque sincerum est, sicut
et aquam meram, nulli utique rei mixtam. Hinc et merenda,
quod antiquitus id temporis pueris operariis quibus panis
merus dabatur; aut quod meridient eo tempore, id est soli ac
separatim, non, ut in prandio aut in cena, ad unam mensam.
Inde credimus etiam illud tempus, quod post medium diem
4 est, meridiem appellari, quod purum sit. Mustum est vinum e
lacu statim sublatum. Dictum autem creditur mustum quod
in se limum et terram habeat mixtam; nam mus terra, unde et
humus. Cuius tanta vis fervoris est ut vasa quamvis grandia
5 ex eo repleta absque spiramine ilico disrumpat. Roseum
vinum, id est cum rubore; rosa enim rubet. Amineum vero
quasi sine mineo, id est sine rubore; nam album est. Sucina-
6 cium sucinae gemmae simile est, id est fulvi coloris. Limpidum
vinum, id est perspicuum, ab aquae specie dictum, quasi lym-
phidum; lympha enim aqua est. Turbidum, quasi terbidum,
id est terra commixtum, quod est faece. Falernum vinum voca-
tum a Falerna regione Campaniae, ubi optima vina nascuntur.
7 Colatum vas proprium nuncupavit in quo deportatur: Gazeum
vero regio, unde defertur; Gaza enim oppidum est Palaestinae.
Infertum vinum dicitur quod altario libatur atque offertur.
Spurcum, quod offerri non licet, aut cui aqua admixta est, quasi
8 spurium, hoc est inmundum. Honorarium vinum, quod regibus
et potentibus honoris gratia offertur. Cato de innocentia

1 Inde] unde *B* 2 vino *CKT* 4 sic. aq. *T* 5 nullae *K fort. recte* 6 quam ant. *B* cibus *dett.* 7 meridie *C* 8 ut] utique *B* aut *BK*: et *CT* ad] aut *K* 9 unde *C* post med. meridiem est app. qu. *C* 10 est] et *T* sit] est *B* 12 terreat *C*[1] mixtum *K* 14 repleta *K*: plena *BCT* sp. repleta il. *BCT*: sp. relicta il. *dett.* disrumpuntur *K* 15 robore *CK* vero *om. C* 16 Succinacium *T*: sucinatium *C* 17 succine *T* similis *KT* 18 ab aquae] absque *K* lyphidum *K*: limpidum *BCT* 19 limpha *BC*: limfa *T* turb. est qu. *B* 22 Collatum *T* Gazetum *CKT* 23 fertur *B*[1] 24 altari oblibatur *T* 25 offerre *K*

sua (1): 'Quum essem in provincia legatus, quamplures ad prae-
tores et consules vinum honorarium dabant: numquam accepi,
ne privatus quidem.' Crucium vinum est insuave quod servi 9
potant. Acetum, vel quia acutum, vel quia aquatum; vinum
enim aqua mixtum cito in hunc saporem redigitur. Vnde et
acidum, quasi aquidum. Conditum vocatum, quod non sit
simplex, et commixtione pigmentorum conpositum. Lactatum 10
est potio e lacte. Mulsum ex melle mixtum; est enim potio
ex aqua et melle, quod Graeci μελίκρατον vocant. Oenomelum 11
mustum melle admixtum vehementerque agitatum atque com-
motum. Hydromelum, quod fiat ex aqua et malis Matianis.
Saccatum liquor est aquae faece vini admixtus et sacco ex-
pressus. Lorea. Oxymeli appellatum quod aceti et mellis 12
permixta conficiatur materia, unde et dulcedinem retinet et
acorem. Rhodomelum dicitur eo quod in suco rosae mel
admisceatur. Melicratum vinum melle mixtum. Medus, quasi 13
melus, quia ex melle fit; sicut calamitas pro cadamitas. Fae-
cula uva pinguis, decocta usque ad crassitudinem mellis ac
refrigerata, utilis stomacho. Passum, quidquid ex uva passa 14
conpressum effluxerit. Dicitur autem passum a patiendo: nam
percutitur uva siccior et decoquitur, et inde fit passum. De-
frutum dictum est quod defrudatur, et quasi fraudem patiatur.
Carenum, eo quod fervendo partem careat; tertia enim parte 15
musti amissa quod remanserit carenum est. Cui contraria sapa

1 prov. sua leg. *F* (*non ENPU*) 2 accipere priv. *Mon.* 3 privatos *KP* (*non N*): privatis *U* (*non EF Mon.*) Crudum *BCEFK* 4 putant *K* vel aqu. *C* 5 et *om. K* 6 acidum] acetum *CK* aquetum *K* non *om. BCT* 7 et] sed *C* positum (*ex* -tus) *K* 8 e *BCK*: a *T* mixtum] dictum *T* 9 Inomelum *BCK*: Inomellum *T* 10 mestum *C*[1] 11 Idromelum *CT*: Idromellum *BK* ex *om. C* mazianis *T* 12 fece *BCT*: feci *K* sicco *T* 13 Luria *codd.* (*etiam U*) Oximelli *CKTU*: Oximelle *B* *null. nov. lemm. CT* (*non U*) quod] quam *B*[1] 14 confricatur *T* (-fric- *ex corr.*) 15 aquorem *ex* eq- *T* Rodomellum *CT*: Rodomellus *BK* 16 admiscitur *B*[1]*K*: admiscetur *C*: *fort.* admiscatur Meligratum *K* 17 Fecula *codd.* 20 efluxerit *BK* 21 decoquitur (dequo-) *CBT*: detorquetur *K* Defretum *BNTU*: Deferetum *K* 23 Carinum *KN* (*non U*) tertiam *K* partem *BK* 24 amissam *K* (*non U*) quod *ex* quam *B* saba *K*

16 est, quae fervendo ad tertiam redacta descenderit. Sicera est
omnis potio quae extra vinum inebriare potest. Cuius licet
nomen Hebraeum est, tamen Latinum sonat pro eo quod ex
suco frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus
in liquorem exprimantur, coctisque frugibus aqua pinguior,
17 quasi sucus, colatur, et ipsa potio sicera nuncupatur. Cervisia
a Cerere, id est fruge vocata; est enim potio ex seminibus
18 frumenti vario modo confecta. Caelia a calefaciendo appellata;
est enim potio ex suco tritici per artem confecta. Suscitatur
enim igne illa vis germinis madefactae frugis ac deinde siccatur
et post in farinam redacta molli suco admiscitur, quo fermentato
sapor austeritatis et calor ebrietatis adicitur. Quae fit in his
partibus Hispaniae cuius ferax vini locus non est. Fex dicta,
19 quod sese vasis emergendo adfigat. Garum est liquor piscium
salsus, qui olim conficiebatur ex pisce quem Graeci *γάρον* vocabant;
et quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen
20 tamen pristinum retinet a quo initium sumpsit. Liquamen
dictum eo quod soluti in salsamento pisciculi eundem humorem
liquant. Cuius liquor appellatur salsugo vel muria. Proprie
autem muria dicitur aqua sale commixta, effectaque gustu in
21 modum maris. Sucus dicti quod sacco exprimantur, ut ptisanae.
Ptisana, zema, apozema Graeca vocabula sunt.

IV De vasis escariis. Vasa dicta a vescendo, quod in ea
escae adponantur. Cuius diminutivum vascula, quasi vescula.
2 Fictilia dicta quod fiant et fingantur ex terra. Fingere enim
est facere, formare et plasmare, unde et figuli dicuntur. Et vas

1 quae] qui *T* 2 libet *B*[1] 3 est *C*: sit *BK*: si *T* 4 frumentorum *K*: fermenti *BT* fr. et pom. *K* aut] ut *T* 5 exprimatur *K* 6 sucas *B*[1] sicere *B* Cervisa *BCT* 7 a cere *B*[1] 8 Celia *BCTU*: Celea *KN* 9 perarte *B* 10 ignea ? *BTU*: *om.* *KN* fruges *B* siccata *C* 11 sucu adm. *K* quo] quod *KT* fermenta *B*[1]: fermento *Oros. Hist.* 5, 7, 14 12 sapore *B* 13 Hisp. part. *C* 15 greci cigaron *C*[1] 18 quod *ex* quam *B* salmento *K* pisculi *CK* 19 linquant *BC*[1] salsuco *K* 20 mixta *C* 21 modo *B* mo. aque ma. *T* ut tisanae *B*: ut tipsanae *C*: ut tisane *KT* (*pro πτισάνη* ?) 22 Tisane *BT*: Tisasne *K*: sane *C* apozima *BCT* 23 quod] quia *B* 26 est *BC*: et (est ?) *T*: *om.* *K* un. fig. *K*

fictile dicitur non fictum [in] illud quod mendacium est, sed
quod formatur, ut sit et habeat aliquam formam. Vnde et
Apostolus dicit (Rom. 9, 20): 'Numquid dicit figmentum ei
qui se finxit: Quare me sic fecisti?' Fictilia vasa in Samo 3
insula prius inventa traduntur, facta ex creta et indurata igni;
unde et Samia vasa: postea inventum et rubricam addere et
ex rubra creta fingere. Antiquiorem autem fuisse usum ficti-
lium vasorum quam fundendi aeris aut argenti; apud veteres
enim nec aurea nec argentea, sed fictilia vasa habebantur; sicut
ad vina doliis excogitatis, ad aquas amphoris, hydriis ad balneas,
ac reliquis quae in usibus hominum aut rota fiunt aut manu
aptantur. Argilla autem excocta testae vocabulum suscipit 4
quia, dum mollis esset, efficitur tosta, nec communicat cum
vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est. Arretina vasa 5
ex Arretio municipio Italiae dicuntur, ubi fiunt; sunt enim
rubra. De quibus Sedulius (prol.):

Rubra quod adpositum testa ministrat olus.

Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Graeciae habere 6
nomen. Alii dicunt cretam esse Italiae, quae non longe a
Roma nascitur, quae samia appellatur. Caelata vasa argentea 7
vel aurea sunt, signis eminentioribus intus extrave expressa,
a caelo vocata, quod est genus ferramenti, quem vulgo cilionem
vocant. Chrysendeta vasa deaurata; Graecum est. Anaglypha, 8
quod superius sint sculpta; Graeci enim ἄνω sursum, γλυφὴ
sculpturam dicunt, id est sursum sculpta. Discus antea scus 9

1 non] nomen *ut vid.* *T* in *hab.* *BK* : *om.* *CT* 3 figmentum *om.* *K* 4 me sic *CT* : sic me *BK* 6 inv. est et *T* add. ex *T* 8 quam] quod *B* fundenda eris *K* 9 si. et ad *C* 10 aquam *K* banneis *T* 11 hominibus B^1 12 autem] a terra *K* (*pro* āt, *i. e.* autem) suscepit *K* 13 effecit *K* testa *BK* 14 Arietina *CKT* : Aretina *B* 15 aretio *BKT* : arietio *C* 17 ministradolus *T* 18 putat *C* oppi *K* 19 creatam C^1 20 samina app. *T* Celata *codd.* 22 a] e *B* est *om.* C^1 quem] quod *BK* celicionem *T* 23 Chrysendita *K* : Crisendita *B* : Crisendicta *CT* Anagluba *K* : Anaglaba *T* : Anaglava B^1 : Anagiliva C^1 24 sup. *om.* B^1 sunt *T* ἄνω] ana *codd.* cursum *T* γλ.] glive *C* : gleve *T* : clevei *BK* 25 dicuntur *C* id est s. s. *om.* *C* scus *KN* : iscus *BCT*

ab specie scuti; unde et scutella. Postea discus vocatus quod det escas, id est adponat; a quo et discumbentes dictí: sive
10 ἀπὸ τοῦ δίσκιν, id est quod iaciant. Messorium vocatum a mensa per derivationem, quasi mensorium. Parapsis quadriangulum et quadrilaterum vas, id est paribus absidis. Patena,
11 quod dispansis patentibusque sit oris. Lancis. Gavata, quia cavata, G pro C littera posita. Hinc et conca; sed illa cavata, ista concava: sic et Graeci haec nuncupant. Scutella ab scuto
12 per diminutionem; est enim eiusdem similis. Apophoreta a Graecis a ferendo poma vel [aliud] aliquid nominata; est enim plana. Salinum vas aptum salibus. Idem et sulzica, quasi salzica. Acitabulum quasi acetaforum, quod acetum ferat.
13 Coclear ab usu prius coclearum dictum. Hinc est illud veterum distichon (Mart. 14, 121):

Sum cocleis habilis et nec minus utilis ovis.
Numquid scis potius quur cocleare dicor?

14 Trisceles Graeco nomine, Latine tripedes: qui autem quattuor
15 pedibus insistunt abusive dicuntur. In vasculis autem tria quaeruntur quae placeant: manus artificis, pondus argenti, splendor metalli.

V De vasis potatoriis. Poculum a potando nominatum; est enim omne vas in quo bibendi est consuetudo. Phialae dictae quod ex vitro fiant; vitrum enim Graece ὕαλος dicitur.
2 Paterae phialae sunt dictae vel quod in ipsis potare solemus,

3 *αποφραισκιν* *BK*: *αποφραισηιν* *N*: *αποθουδισκειν* *C*: *αποτουαισ* *T* *δισκεῖν* *Otto*: *δικεῖν* *Arev.* iaceant *BCK* (*etiam* T^1?) Missorium B^1K 4 per diminutionem *KN* (*non* *U*) qu. messorium *C*' Parabsis *T* quadrangulum *C* 5 apsidis *B* 6 quod *ex* quam *B* Cavata *T*: Gabata *U* (*fort. recte*; *cf. ad* XII. I. 42): Gravata *KN* (*non* *EF* *Mon.*) quasi ca. *C*: qua cata B^1: quia cabata *U*: quam vocata (-tam) *KN* (*non* *EF*) 7 cav.] vocata KNB^1 *ut vid.* (*non* *EFU*) 9 similis *BCTU*: similitudinis *KN* Apophereta *T*: Aphophereta *BK* 10 aliud *hab.* *K*: *om.* *BCT* 11 qu. salzica *om.* *T* 12 Acitabulum *T* acitaforum *T*: acetaferum *K*: acitaferum *BC* 13 *ab usu prius usque ad* Pala quae ventila (XIV. 10) *deficit* *E* conclearum *B* 16 coclear KT^1: coclea *N*: clear (*ex* cear) *P* vocor *C* (*non* *FV*) 17 Trisciles *CTU*: Trissiles *B*: Trissilis *N*: Trisillis *K* tripides *C*: triplides *B* qui au. qu. ped. *om.* *T* 21 putando *K* 22 Fialae (-le) *codd.* 24 fialae (-le) *codd.* portare *B* (*etiam* T^1?)

vel quod patentes sunt dispansisque labris. Cratera calix est 3
duas habens ansas, et est Graecum nomen. Declinatur autem
apud eos hic crater; nam Latine haec cratera dicitur. Vnde
Persius (2, 51):

Si tibi crateras argenti;

Vergilius (Aen. 1, 724):

Crateras magno statuunt et vina coronant.

Fiebant autem primum a conexionibus virgularum; unde et
dictae craterae ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quod se invicem teneant.
Cyathi quoque, scyphi, cymbia, et ipsa poculorum sunt genera. 4
Ex quibus cymbia pocula dicta sunt ex similitudine cymbae
navis. Amystis species poculi qua ductim, id est uno spiritu,
bibitur. Baccea primum a Baccho, quod est vinum, nominata,
postea in usibus aquariis transiit. Calices et calathi et scalae 5
poculorum genera, antea ex ligno facta, inde et vocata; Graeci
enim omne lignum κᾶλα dicebant. Ampulla quasi ampla bulla:
similis est enim rotunditate bullis quae ex spumis aquarum
fiunt atque ita inflantur vento.

De vasis vinariis et aqvariis. Oenophorum vas ferens VI
vinum; οἶνος enim vinum est. De quo est illud (Lucil. 139):

Vertitur oenophori fundus, sententia nobis.

Flascae ex Graeco vocabulo dictae. Haec pro vehendis ac 2
recondendis fialis primum factae sunt, unde et nuncupatae;
postea in usum vini transierunt, manente Graeco vocabulo unde
sumpserunt initium. Lagoena et Sicula Graeca nomina sunt, 3
inflexa ex parte ut fierent Latina. Illi enim λάγηνος, nos
lagoena; illi Σικελή, nos Siculam dicimus. Cantharus. Hydria 4

3 un. et Pers. *T* 5 ti. crateres *C* 7 magnos *C* (*cum Virg.*) vinas *K* 8 conexibus *B fort. recte* (*non FN*) virgultarum *T*: virgultorum *KN* un. dic. *C* 9 cratin *codd.* 10 Ciati *BT*: Chiati *C*: Caiti *K* qu. et sc. *C* scifi *BCK*: scivi *T* 12 Emistis *BCT*: Emistes *K* dictum T^1 13 Bachea *C* bacco *BKT* 14 aquarum *C* transit *B* calati *codd.* 16 omne] nomine *B* Anpulla *T* 17 simile *B* 18 ita *om. C* inflatur *BT* 19 Enoforum *codd.* 20 οἶνος] eno *BCK*: in eo *T* vino *T* 21 enofori *BFKNTUV Mon.*: enoforo *C*: enoforus *P* 23 fialas *B* 25 Laguena *BKT* 26 λαγ.] laginos *codd.* 27 laguena *BKT*: lagaena *C* Σικ.] sicele *B*: sicile *CKT* seculam *K* Cantarus *codd.* Ca. vas quoddam. Vergilius. Et gravis adpendebat cantarus (*ex* -is) ansa *T* (*non U*)

genus vasis aquatilis per derivationem vocata; ὕδωρ enim Graeci aquam dicunt. Situla, quod sitientibus apta sit ad bibendum;
5 quod vas Graeci κάδον vocant. Catinum vas fictile, quod melius neutro dicitur quam masculino; sicut et salinum dicitur vas aptum salibus. Orca est amphorae species, cuius minore vocabulo urceus diminutivo urceolus est. Scyphus, in quo
6 manus lavamus. Seriola est orcarum ordo directus vel vas fictile vini apud Syriam primum excogitatum; sicut Cilicises a
7 Cilicia nuncupati, unde [et] primum advectae sunt. Dolium. Cupos et cupas a capiendo, id est accipiendo, aquas vel vinum vocatas; unde et caupones. Vtres ab utero. Mulgarium vas in quo mulguntur pecora: idem et mulctrum, ab eo quod in eo
8 mulgitur lac. Labrum vocatum eo quod in eo labationem fieri solitum est infantium, cuius diminutivum labellum. Idem et albeum, quod in eo ablutionem fieri solitum est. Pelves vocatae
9 quod pedes ibi laventur. Sifon vas appellatum quod aquas sufflando fundat; utuntur enim hos [in] oriente. Nam ubi senserint domum ardere, currunt cum sifonibus plenis aquis et extingunt incendia, sed et camaras expressis ad superiora aquis emundant.

VII De vasis oleariis. Hemicadium, vas olearium. Scortia,
2 vas olearium eo quod sit ex corio dictum. Alabastrum vas unguentarium e lapide sui generis cognominatum, quem alaba-
3 striten vocant, qui incorrupta unguenta conservat. Pyxides vascula unguentaria ex buxo facta; nam quod nos buxum,

1 ὕδωρ] ydros *codd.* 2 dicunt *BCK*: vocant *T* 3 *vel* cadum (*ita codd.*) quod] quam *B* 4 mel. si neu. *T* 5 anfora *T* 6 urcius *CT*: orcius *K*: urtius *B* urciolus *T*: orciolus C^1K: urtiolus *B* Scivus *BKT*: Scivius C^1 8 seriam *T* (*et Isid.*) excitatum *T* siliceses *T*: *an* Cilicissae? 9 nuncupati *BK*: -tae (-te) *CT* et *hab.* *K*: *om.* *BCT* Doleo *K* 10 acc.] a capiendo *K* 11 Vteres *B* Mulcarium *K* 12 quo *BCT*: quod *K* mulcrum *BCT*: multrum *K* 13 lavationes *K* 14 lavellum *K* idem *BCK*: ideo *T* 15 qu. et in *K* ablationem *B*: labationem *K* Pelvae *K* 16 aquam *C* 17 hoc *C* in *hab.* *CT*: *om.* *BK* orientales *ex* orientes *B* 18 sifonis *C*: sifoniis *T* plenos *B* 19 extinguent *BT* et *om.* C^1 cumaras (cum aras) *BCFT*: cum maras *U*: cum eis *N*: cum eis areis *KP* 21 Emicadium *codd.* 23 e *CT*: a *BK* alabastritin *K*: -trinin B^1 24 Pixides *codd.* 25 nam *om.* *T* quod] quam *B*

Graeci πύξον vocant. Lenticula vasculum olearium, ex aere aut 4
argento factum, a liniendo dictum : his enim reges et sacerdotes
liniebantur.

De vasis coqvinariis. Omnia vasa coquendi causa parata VIII
cocula dicuntur. Plautus (frag. 181):

Aeneis coculis mihi excocta est omnis misericordia.

Olla dicta pro eo quod ebulliat in ea aqua igni subiecto, ut 2
altius vapor emittitur. Vnde et bulla dicitur, quae in aqua
venti intus spiritu sustentatur. Patella quasi patula; olla est
enim oris patentioribus. Caccabus et cucuma a sono fervoris 3
cognominantur. Haec in Graecis et Latinis communia nomina
habent; sed utrum Latini a Graecis an Graeci a Latinis haec
vocabula mutuassent incertum est. Lebetae aeneae sunt 4
Graeco sermone vocatae; sunt enim ollae minores in usum
coquendi paratae. Sartago ab strepitu sonus vocata quando 5
ardet in ea oleum. Tripedes appellatae quod tribus pedibus
constent: has Graeci tripodas vocant. Mola a sui rotunditate 6
vocata, ut mala pomorum: sic et Graeci. Cribrum, quod ibi
currat frumentum, quasi currifrum. Rutabulum dictum a proruendo stercora, sive ignem panis coquendi gratia.

De vasis repositoriis. Gazophylacium arca est ubi colli- IX
guntur in templo ea quae ad indigentiam pauperum mittuntur.
Compositum est autem nomen de lingua Persa et Graeca; gaza
enim lingua Persarum thesaurum, φυλάκιον Graece custodia
interpretatur. Arca dicta quod arceat visum atque prohibeat. 2
Hinc et arcivum, hinc et arcanum, id est secretum, unde ceteri
arcentur. Cibutum Graecum nomen est, quod nos arcam 3

2 a lin. *CT*: obliniendo *BK* 3 leniebantur *K* 6 omnes mis. *K* (*non FPU Mon.*) 7 ut *BCK*: et *T* 8 emittatur *BCK* 9 olla] ulla *K* 10 Coccabus *T*: Cacabus *B*: Cacavus *C* cocuma *K* 13 Labete C^1: Lebetes *dett.* 14 ullae *K* usu *BK* 15 strepido *B* soni *C* quando] quoniam *K* 16 Tripides *BC* quod] quae C^1 18 quod *ex* quam *B* 19 Rotabulum B^1*CNTU*: Rodabulum *K* provendo *K* (*pro* provehendo?) (*non N*) 20 igne *CTU*: igni *B*: ignes *KN* pa. co. *BCTU*: co. pa. *KN* 21 Gazophilacium *K*: Gazofilacium *BCT* 22 mutantur *N* (*non FU*) 23 nomen *om. KN* (*non U*) 25 Archa *K* quod *ex* quam *B* 26 hinc et arci. *om. C* arcibum *T*: arcium *B* archanum *B* un. et cet. *T*

dicimus. Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus,
seu ad vestes vel pecuniam custodiendam; unde et per diminu-
4 tionem dicitur. Mozicia, quasi modicia, unde et modicum;
Z pro D, sicut solent Itali dicere ozie pro hodie. Scrinia.
5 Saccus a sago dictus, quod eo consuto efficiatur quasi sagus.
Marsuppium sacculus nummorum, quem Graeci μαρσίππιον
appellant. Quaedam enim Graeca nomina in Latinum paulo
6 inflectuntur propter Romanum eloquium. Sitarciae nautarum
sunt, ab eo quod sutae sunt. Involucrum dictum quod aliquid
7 in se teneat involutum. Fiscus sacculus est publicus, unde et
fiscellae et fiscinae dicuntur: hunc habent exactores, et in eo
mittunt debitum publicum quod redditur regibus. Fiscus
autem primae positionis est, derivativum fiscina, diminutivum
8 fiscella. Canistrum fissis cannis contexitur, unde et nuncu-
patum: alii Graecum adserunt. Cistella a costis ex canna vel
9 ligno, quibus contexitur, nominata. Cophinus est vas ex
virgulis, aptum mundare stercora et terram portare. De quo
dicit Psalmista pro Israel (81, 7) 'Manus eius in cophino
servierunt.' Dictus autem covinus quasi covus, quasi cavus.
10 Corves dicti, quia curvatis virgis contexuntur. Sporta vel
quod ab sparto fieri solet, vel quod exportet aliquid. [Sporta
ab sparto dicta, non ab exportando sicut quidam volunt:
prius enim de sparto fiebant.]

DE VASIS LVMINARIORVM. Ab igne colendo et ligna
antiqui appellaverunt focum: φῶς enim Graece, Latine ignis

1 ponendo *B* factum locum *K* 3 Mozica *C* modicum] modium *BNP* 4 ozie] *etiam NPUV* hodie *BCP*: odie *KNTU* 5 consutu *K* afficiatur *T* qu. saccus *B* 6 sacculum *K* μαρσ.] masippa *B*: marsipa *C*: marsuppu *K*: marsippam (-an?) *T* 9 sutae *BCT*: consutae *K* 11 fiscille *C* hinc *K* 12 regis B^1*T* fiscum *K* 14 fisis C^1*T* 15 custis *K* 16 nominatur C^1 Cofinus *BCT* vas *om. B* 17 virgulis *C*: virgultis *BKT* terra *B* partare C^1 18 psalmus C^1 cofino *BCK*: covino *T* 19 cofinus *codd.* qu. co. *om. C* 20 *i. e.* Corbes quia *CT*: quod *BK* 21 ab insparto *B*: ab asparto *C* quod] quia *B* 21–23 sporta ab . . . fiebant *hab. CT*: *om. KB* (*sed add. man. antiq. in B*) 22 ab sportando *T*: ab absportanto *ut vid. C*: ab asportando *B add.* 23 fiebant *T*: fieri solebant *CB add.* 24 colendo *BCK*: colligendo *T* et ligna *etiam NU*: culinam *Arev.*

est, unde et iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeo ut de septentrione [poeta] dicat (Lucan. 4, 108):

Sterili non quidquam frigore gignit.

Varro autem focos ait dictos quod foveant ignes; nam ignis ipsa flamma est; quidquid autem ignem fovet, focus vocatur, seu ara sit, sive quid aliud in quo ignis fovetur. Lucerna a 2
lychno dicta est; unde et brevis est lu, ut Persius (5, 181):

Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae.

Si enim a luce diceretur, non staret versus. Licinius autem quasi lucinius; est enim cicindela lucernae. Candelabrum 3
a candelis dictum, quasi candelaforum, quod candelam ferat. Cereus per derivationem a cera nomen habet ex qua formatur. De quo quidam (Mart. 14, 42):

Hic tibi nocturnos praestabo cereus ignis:
[nam] subducta luce altera lux tibi sum.

Lacunaria pendentia [sunt] lumina, quasi lucanaria, id est in 4
aere lucentia. Funalia dicuntur quae intra ceram sunt, dicta 5
a funibus quos ante usum papyri cera circumdatos habuere maiores; unde et funera dicuntur. Funalia autem Graeci scolaces dicunt, quod sint scoliae, hoc est intorti. Hos Romani funes et funalia nominabant. Funalia candelabra apud veteres extantes stimulos habuerunt obuncos, quibus funiculi cera vel

1 un. iux. *T* quodam *BK*: calore quodam *C* 2 nil *B* 3 poeta *hab. CTU* (pena *ut vid. C*): *om. BKN* 4 frigori *BK* gigni *BKN* (*non U*) 6 focos voc. *T* 7 seu ara] secura T^2 8 licino *T*: licinio *BK* lu *om. K* 9 pingem *T* lucerna *B* 10 Licinius] *i. e.* Lychnus 11 cicendela *T*: cicendila B^1: cicindila *C* 12 a candendo *T* candelas *C* fert *BC* 13 a] ad *K* ex qua form. *om. T* 15 ignis *CKP* (*om.* N^1): ignes *BTU*: igne N^2 16 nam *hab. T*: *om. BCK* 17 sunt *hab. CT*: *om. BK* qu. lacunaria B^1: qu. laccanaria *C* 18 aera *B* pendentia *K* cera *BK*: *om. C* 19 quod an. *K* pa. eos ce. *K* 21 scolaces *ex* -cis *K*: scolasces *C*: *an* σκύλακες? quod *ex* quam *B* sunt *C* scolie *TU*: scoliciae (-cie) BC^1KNP: scolicia *Harl. extr.* (*i. e.* σκωλήκια?) hoc] id *K* (*non NP*) intorti *Gloss.*: mortis *BCKNPT Harl. extr.*: mortus *U* 22 funus *K* nominabant *BCT Harl. extr.*: non habent B^1: nuncupant non habent *KN* 23 extuantes *ut vid. T* (*i.e.* aestuantes?) obuncos *C*: abuncos *BKT*: aduncos *dett.* vel *om. B*

huiuscemodi alimento luminis obliti figebantur. Idem itaque
6 et stimuli praeacuti funalia dicebantur. Lampas flamma est in
vertice lucens, dicta quod lambentis motum ostendere videatur.
7 Fax dicta quod focos faciat: cuius diminutivum facula. Lan-
terna inde vocatur quod lucem interius habeat clausam. Fit
enim ex vitro, recluso intus lumine ut venti flatus adire non
possit, et ad praebendum lumen facile ubique circumferatur.
8 Lucubrum vocatum quod luceat in umbra; est enim modicus
9 ignis qui solet ex tenui stuppa ceraque formari. Pyra est quae
in modum arae ex lignis construi solet ut ardeat; πῦρ enim
ignis dicitur. Sed pyra est ipsa lignorum congeries quum
nondum ardet; rogus est, quum ardere coeperit; bustum vero
10 iam exustum vocatur. Farum turris est maxima, quam Graeci
ac Latini in commune ex ipsius rei usu farum appellarunt eo
quod flammarum indicio longe videatur a navigantibus, sicut
supra (15, 2, 37) praediximus, qualem Ptolomeus iuxta Alexan-
driam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est
nocturno navium cursu ignes ostendere ad pronuntianda vada
portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos
incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus
habet. Hinc igitur in portibus machinas ad praelucendi
ministerium fabricatas pharos dicunt; nam φῶς lux est, ὅρος
visio dicitur. Vnde et Lucifer Graece Φωσφόρος appellatur.

1 cuiuscemodi (-que-) *TC* limento *B* lumini soliti *T* 3 lamb.] lampadis *KN* modum *BK* 4 focus *BK* (*non U*) cuius *KT*: cui *BC* Laterna *C* (*non U*) 5 vocatur *BKN*: vocata *CTU* clasam *B* 6 incluso *T* (*non U*) int. in lum. *T* (*non U*) veienti C^1 flatus *om. K* (*non NU*) 7 et *om. K* (*non NU*) ad (a *N*) prebendo lumine *KN* (*non U*) facili *B* ubi C^1 9 qui so. ex *om. T* Pira *BCT* quod *K* 10 aree *T* πῦρ] pyro *K*: piro *BC*: piron *T* 11 pira *BCT* 12 coepit *C* 13 vocatum *K* *i. e.* Pharum: Farus *B* est turr. *C* 14 ac] hanc *K* farrum *B* appellaverunt *BT* 15 indictio C^1 16 diximus *B* (*non N*) alaxandriam *T* 17 est noc. nav. *om. N* 18 navigio *K* (*non U*) ignis *K* (*non N*) 19 scopolis *BK* 20 incedant *K* alaxandria *T* accensus *K*: accessos *T* 21 mac. in port. *KN* (*non U*) porticibus *BKT* (*pro* portubus?) ad] a *B* 22 faros *BCT*: farus *K* φῶς] fos *codd.* oros *T*: foros *BCK* 23 fosforos *T*: fosforus *BCK*

De lecticis et sellis. Lecticae a lectis herbis vocatae. XI
Stratus ab sternendo dictus, quasi storiatus. In his solis antiqui
ad dormiendum adcubabant, nondum laneis stramentis repertis.
Storia, quod sit terra strata. Cama est brevis et circa terram ; 2
Graeci enim χαμαὶ breve dicunt. Cubile est cubandi locus.
Grabatum Graecum est. Baianula est lectus qui in itinere
baiolatur, a baiolando, id est deportando. Pulvinar lectus 3
divitum est : inde et pulvillus. Spingae sunt in quibus sunt
spingatae effigies, quos nos gryphos dicimus. Punicani lecti
parvi et humiles primum a Cartagine advecti, et inde nominati.
Lecticae, sive plutei lecti. De quo Rutilius Rufus de vita 4
sua (13) : 'Primum,' inquit, 'contra consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis utebatur.' Sponda autem exterior 5
pars lecti, pluteus interior. Geniales lecti proprie sunt qui
sternuntur puellis nubentibus ; dicti autem a generandis liberis.
Cunabula sunt lectuli in quibus infantes iacere consuerunt, 6
dicta quod partui adhibeantur, quasi cynabula ; nam κνεῖν est
Graece eniti. Feretrum dicitur eo quod in eo mortui deferantur ; 7
et est Graecum nomen ; nam φέρετρον dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν,
id est a ferendo. Nam Latine capulus dicitur, quod super
capita hominum feratur. Sic Plautus ait (Mil. 628) : 'capularis senex,' id est vicinus capulo. Scamna sunt quae lectis 8
altioribus adponuntur ; dicta autem ab scandendo [id est
ascendendo]. Hinc et scabilli, qui lectis parvis vel sellis ob

3 repertum C^1 5 χαμαὶ] cami *codd.* brevem *K* : brevi *B* acubandi *B* 6 Baianola *BT* : Badanola *K* 7 baiulatur *C* baiulando *BC* est a dep. *T* 9 ispingate *C* grifos *BC* : gribos *T* : grisos *K* Panicani *ut vid.* *T* 10 chartagine *K* 11 Lentice C^1 de quibus *B* Rut.] satilius *BCUV* : satirius *KNP* : sallustius *T* 12 primum *BC* : primo *TUV Mon.* : prima *KP* : primam *N* inquoat *T* (*non UV*) consuetudine *KP* (*non N*) 13 utebantur *T* (*non UV*) 15 dictis *T* autem *om.* *T* 16 consueverunt *BT* 17 partu *K* cinabula B^1CT : cenabula *K* κνεῖν] cuine *T* : cene (*delet.*) cine *K* : cine *BC* 18 eneti *K* : niti *Serv. ad Ecl.* 4, 23 deferuntur *C* 20 quod *ex* quam *B* super *BCT* : supra *K* 21 sicut *B* vapularis *BT* 22 senes *T* : senis *K* : cenis *B* Scamnia *B* 23 id est asc. *hab.* *T* : *om.* *BCK* 24 scabelli *B* : scapilli *K* quae *K*

ascensum adponuntur. Scabillum autem et subpedaneum
dicitur; nam quod dicunt Graeci ὑποπόδιον, dixerunt Latini
scabillum, et alii [dixerunt] suppedaneum, quod sub pedibus
sit. Scansilia gradus sunt ubi honorati in sedibus sedent.
9 Sedes dictae quoniam apud veteres Romanos non erat usus
adcumbendi; unde et considere dicebantur. Postea, ut ait
Varro de Vita populi Romani, viri discumbere coeperunt,
mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere adcubitus.
Sedis singulari numero proprie regni est, qui Graece θρόνος
dicitur. Item thronum Graeci dicunt; nos solium. Subsellia
10 vero ceterorum, cathedrae doctorum. Solium, in quo reges
sedent propter tutelam corporis sui, secundum quosdam a soli-
ditate dictum, quasi solidum; secundum alios per antistichon,
quasi sodium, a sedendo. Vnde et sella quasi sedda dicta est,
11 et subsellia quasi subseddia. Sella curulis erat in quibus
magistrati sedentes iura reddebant. Dictae autem curules, quia
apud veteres praetores et consules propter itineris longinquitatem
curru forum provehebantur; sellae autem, quae post eos vehe-
bantur, quibus sedentes dicere iura solebant, a curru curules sellae
12 sunt nominatae. Tripodes scamelli sunt, habentes tres pedes.
Sed et candelabra tripoda sunt, quia similiter tres habent pedes.
XII De vehicvlis. Carrum a cardine rotarum dictum; unde
et currus dicti, quod rotas habere videntur. Rota autem dicta
2 quod ruat; et rotundum a rota vocatum. Reda genus vehiculi

1 Scabellum *B*: Scapillum *K* (*non NU*) et *om. K* 2 quod *ex* quam *B* grece *U* (*non N*) Lat. sc. dix. *BKN* 3 scabellum *B* (*non NU*) dixerunt *hab. CTU*: *om. BKN* quod *ex* quam *B* suppedibus *T* 4 scancilia *K* sedibus *BCK*: edibus *T* 6 accubendi *K* considere *CT*: consedere *BK* dicebant *B* 7 victa *B* viri] vi B^1 9 qui *CT*: quod *BK* 10 Item . . . solium] hoc latine *T* (*vide infra*) idem *K* solius *K*: solium hoc latine *C* Subsolia *B* 11 vero quo ce. *T* cathetra *K* 14 a sed.] ad sedendum *K* seda *KT*: sed*a B^1 15 subsedia *CKT* Sellae curules erant *dett.* 16 magistratis *K*: magistra C^1 dicta *K* curulis B^1K 17 longanimitatem C^1 18 quae *om. K* posteros *T* (*non U*): *om. KN* 19 iussa *K* currules C^1T 20 scamnelli *CU* hab. tripedes *K* 23 curros *K*: carros *B* dicti *om. C* quod *ex* quam *B* rota *K* (*i.e.* -am?) viderentur *K* dicta *om. B* 24 Rheda *B* veh. gen. *B*: gen. est veh. *C*

quattuor rotarum. Has antiqui retas dicebant, propter quod
haberent rotas. Carpentum pompaticum vehiculi genus [est], 3
quasi carrum pompaticum. Plaustrum vehiculum duarum ro-
tarum quo onera deferuntur: et dictum plaustrum, quia volvitur,
quasi diceret pilastrum. Caracutium vehiculum altissimarum
rotarum, quasi carrum acutum. Capsus carruca undique con-
tecta, quasi capsa. Pilentum vel petorritum contecta quattuor 4
rotarum vehicula, quibus matronae olim utebantur. Vergilius
(Aen. 8, 666):

Pilentis matres [in] mollibus.

Horatius (Sat. 1, 6, 104):

Plures calones atque caballi
pascendi, ducenda petorrita.

Erant autem antea pilenta veneti coloris, non, ut nunc sunt,
russati; quibus nisi castae matronae uti non poterant, sicut nec
vittis. Basterna vehiculum [itineris, quasi viae sternax, mollibus 5
stramentis conposita, a duobus animalibus deportata].

De reliqvis qvae in vsv habentvr. Baculus a Bacco XIII
repertore vitis fertur inventus, quo homines moti vino innite-
rentur. Sicut autem a Bacco baculus, ita a baculo bacillum
per diminutionem. Fustes, quod praefixi in terram stent, quos 2
palos rustici vocant; quibus iuvenes pro criminibus feriuntur.
Vectes dicti quod manibus vectentur, unde ostia saxaque
velluntur. Forfices: secundum etymologiam, si a filo dicuntur, 3
F ponitur, ut forfices quae sunt sartorum; si a pilo, P, ut

1 retas *BT ut vid.*: redas *CK* 2 rodas *K* pomaticum *T*[1] (*non U*) est *hab. BC*: *om. KTU* 3 pomp. *om. K* 4 quo *K*: quibus *BCT fort. recte* quia] quod *C* 5 Caratium *B*[1]: Carracutium *dett.* 6 actum *T* Capsis *T* 7 pretoritum (prae-) *CKT*: praetorium *B* contexta *T* 10 mollibus *CT*: in ollibus *B*: in moll. *K* 12 at cab. *B* 13 decunda *B*: deducenda *CT* pretorita *CK*: preterita *T*: praetoria *B* 14 autem *K*: enim *T* venti *B* 15 rosati *K* ma. utuntur (*delet.*) uti *K* 16 vitiis *T* itin. . . . deportata *hab. TU*: *om. BCKN* viestenax *T* (*non U*) 17 ad vobis an. *U* 18 Bacculus *T* baccho *C* 19 inventum *K* quod *K*: in quo *C* 20 bacco *C* bacculus *T* bacellum *K*: bacillus *T* 21 quo *K* terra *B* 23 ostea *B*: *om. K* 24 evelluntur *BCK*: volvuntur *T* (*cf.* V. xxvii. 16) si a filo *om. KN* (*non U*) 25 sactorum *B*[1]

forpices quae sunt tonsorum; si ab accipiendo, C, ut forcipes,
4 eo quod formum capiant, quae sunt fabrorum. Formum enim dixerunt antiqui calidum; unde et formosus. Novacula [eo quod innovet faciem]. Pectines dici eo quod pexos capillos faciant atque conpositos. Calamistrum acus est quae calefacta
5 et adhibita calefacit et intorquet capillos. Vnde et calamistrati appellantur qui comam torquent. Clavis dicta quod claudat et aperiat. Catenatum, quod capiendo teneat. Horologia, quod ibi horas legamus, id est colligamus; est enim in solariis positum, ubi a clavo per lineas currit umbra, ut quamcumque diei horam ostendat.

XIV De instrvmentis rvsticis. Vomer dictus quod vi humum eruat, seu ab evomendo terram. De quo Lucretius (1, 314):

Vncus aratri
ferreus, occulto decrescit vomer in arvis.

2 Sumitque per detrimenta fulgorem. Aratrum ab arando terram vocatum, quasi araterrium. Buris est curvamentum aratri, dictum quasi *βοὸς οὐρά*, quod sit in similitudinem caudae bovis. Dentale est aratri pars prima; in quo vomer inducitur quasi
3 dens. Cultelli a cultura dicti, eo quod ex ipsis putationem veteres in arbore utebantur et vite, priusquam falces essent
4 repertae. Falcis est qua arbores putantur et vites; dicta autem falcis quod his primum milites herbam filicem solebant abscidere. Vnde est illud (Mart. 14, 34):

Pax me certa ducis placidos curvavit in usus:
agriculae nunc sum, militis ante fui.

5 Falcastrum a similitudine falcis vocatum: est autem ferra-

1 ab *om.* *B* c forc. *T* 2 formam *ex* -mum *ut vid.* *T* capiat *K* 3 dixerunt *BCTU*: dicebant *KN* eo . . . faciem *hab.* *TU*: *om.* *BCKN* 4 Pectines *KNT*: Pectinem *BC* pexus *B* 5 faciat *BC* est *om.* *KN* (*non U*) 6 intorquet] inquoquit (-id) *KN* (*non U*) 7 Claves *K* 10 ligneas C^1 quacumque *K* 11 ostendit BT^1 *ut vid.* 12 d. est q. *C* quod *ex* qui *B* 13 terra *B* 15 vomeri *K* in arvis *om.* *K* 16 sumsitque *BK* 17 araterium *BK* 18 quod fit *B* 19 in qua *K* 20 putationem *CT*: potationem *B*: putationes *K* 21 arb. ut. et vite (-tae) *BCTU*: arbores et vites faciebant *KN* 22 asores C^1 potantur *B* autem *om.* *T* 23 qu. in his *T* militis *B* felicem *B* 25 curbabit *T*: curavit *K* 26 milites *BT*

mentum curvum cum manubrio longo, ad densitatem veprium
succidendam. Hi et runcones dicti, quibus vepres secantur,
a runcando dicti. Serrula est praetenuis lammina ferri dentium 6
mordacitate resecans arbores seu ramos. Rastra quoque aut
a radendo terram aut a raritate dentium dicta. Ligones, quod
terram levent, quasi levones. Scudicia dicta eo, quod circa 7
codicem terram aperiat; et quamvis eius usus in reliquis
operibus habeatur, nomen tamen ex codice retinet. Hanc alii
generaliter fossorium vocant, quod foveam faciat, quasi foves-
sorium. Sarculus. Sunt autem vel simplices vel bicornes. 8
Pastinatum vocant agriculae ferramentum bifurcum quo semina
panguntur. Vnde etiam repastinari dictae sunt vineae veteres
quae refodiuntur. Cylindrus lapis est teretis in modum co- 9
lumnae qui a volubilitate nomen accepit. De quo Vergilius
(Georg. 1, 178):

> Area cum primis ingenti aequanda cylindro,
> et vertenda manu.

Tribula genus vehiculi unde teruntur frumenta, et ob hoc ita 10
vocatum. Pala, quae ventilabrum vulgo dicitur, a ventilandis
paleis nominata. Furcillae dictae eo quod his frumenta cellun- 11
tur, id est moventur. Vnde et oscilla dicta ab eo quod cillantur,
hoc est moveantur, ora. Nam cillere est movere. Tesserae 12
sunt quibus frumentorum numerus designatur. Trapetum mola
olivarum. Prelum trabes quo uva calcata premitur, a pre-
mendo vocatum, quasi pressorium. Prelum, quo premitur

1 manibro *K* 2 hi et runcone (tr- *K*: -nem *N*) dicti a run. qu. vep. sec. (*om.* dicti *alt.*) *KN* (*non U*) 3 Serulla C^1 4 mordacite *C* ramis B^1 qu. a rad. *K* 7 cudicem *K* 8 hunc *B* 9 fossoriam *BC* fovessoriam *BC*: fobessorium *T ut vid.*: fovesorium *KN* 10 sunt . . . bicornes *om. KN* (*vid. infra*) 11 bif.] est autem vel simplice vel biforcum (-co *N*) *KN* 12 purgantur *T* repastinare *BK* vet. vin. *C* 13 fodiuntur B^1 Cilindrus *BCT* teres *CK*: terentis *T*: terrae tis *B* 16 aequando (eq-) *CT* cilindro *BCT* 18 vehicula C^1 un. et ter. *T* 19 Palam *K* 20 Forcellae *BK* 21 scillantur *BK* (*T n. l.*) 22 cillere] *etiam V* (*T n. l.*) Terserae *C* 23 Trapedum *K* (*T n. l.*) 24 olivarum *KT ex* (*ante*?) *corr.*: olivaria *BCT ante* (*ex*?) *corr.* proelum K^2: Praelum *B* traves *KT* 25 proelum *K*: praelum *B*

oleum. Lacus, quo liquatus profluat, quo ab uvis vel olivis
13 torquendo oleum vinumque exigitur. Verennes a vehere, id
est exportare, nominatae. Qualos corbes colaque prelorum per
quos mustum fluit, a colando dictos. Fisclum quasi fiscolum,
a colando oleum dictum, vel quasi fiscella olei.

XV De instrvmentis hortorvm. Rota dicta quod quasi
ruat: est enim machina de qua e flumine aqua extrahitur.
Lucretius (5, 517):

In fluvio versare rotas atque austra videmus.

2 Austra autem, id est rota, ab auriendo aquam dicta. Girgillus,
quod in giro vertatur: est enim lignum in transversa pertica
mobile ex quo funis cum situla vel utre in puteum dimittitur
3 auriendae aquae causa. Telonem hortulani vocant lignum
longum quo auriunt aquas. Et dictum telonem a longitudine;
τηλὸν enim dicitur iuxta Graecos quidquid longum est; unde et
mustelam vocant quasi mus longus. Hoc instrumentum Hispani
ciconiam dicunt, propter quod imitetur eiusdem nominis avem,
levantes aqua ac deponentes rostrum, dum clangit. Ama.
4 Lupus, qui et canicula, ferreus arpax, quia, si quid in puteum
decidit, rapit et extrahit; unde et nomen accepit. Arpax autem
dictus quia arripit; arpe enim [est] Graece rapere. Sarculus.

XVI De instrvmentis eqvorvm. Phalerae ornamenta equorum
sunt; et est sermo Graecus. Frena dicta quod equos fremere
cogant, vel quod haec equi frendant [id est inprimant] dentibus
et obmordeant. Vnde et nefrendes dicti adhuc lactantes

1 lacus *post* pressorium *codd.* 3 Qualus *C*: valos *ex* vallos *K* (*pro* Quallos K^{1}) corbis *CK* colequique *K*: quol (*cett. litt. n. l.*) *T* proelorum *K* (*T n. l.*) 4 quos *BCU*: quas *K* (*T n. l.*) dictus *TU* Fisclum *BCU*: Sisclum *K* (*T n. l.*) fisculum *U*: filculum B^{1}: siscolum *K*: -ulum (*cett. litt. n. l.*) *T* 5 oleo *K* fuscella *K* (*T n. l.*) 10 id est] idem *CT* aqua *KT* (-am?) §§ 2–4 *om. KP* (*non N*) Girgilus *C* (*non N*) 11 quod *ex* quam *B* in transversam perticam *N* parte *TUV* 12 funes cum situlo *C* 13 ortolani *BNT*: ortulani *C* 15 τηλ.] telum *codd.* dicitur *om. B* 16 vocant *NU*: vocata *BCT* longum *TU* 17 coconiam C^{1} 18 levantis *T*: lebantis *U* aqua *U*: aquae (-ue) *BNT*: *om. C* deponentis *CTU* (*non N*) clagis *N*: *an* clangunt? Ama *om. T* (*non UN*) 19 quia] quo *U* (*non N*) 21 est *hab. BCU*: *om. NT* Sarculum *B* (*non N*) 22 Falere (-rae) *codd.* 23 equis *T* 24 quod *ex* quam *B* frendant] fremant *KN* id est inp. *hab. CT*: *om. BKN* 25 neferendes *C*

porculi, quod nondum aliquid frendant, id est comminuant
dentibus. Hinc et faba fresa, quae molita est. Lupati sunt 2
freni asperrimi: dicti autem lupati a lupinis dentibus, qui inae-
quales sunt, unde etiam eorum morsus vehementer obest.
Camus. Habenas ab habendo dictas, quod his equos habeamus, 3
hoc est teneamus; unde [et] equi habiles dicti. Haec et reti-
nacula a retinendo. Lora. Capistri a capite iumentorum 4
dicti. Sella a sedendo, quasi sedda. Antela quasi antesella,
sicut et postela quasi postsella. Cingulum hominum generis
neutri est; nam animalium genere feminino dicimus has cingulas.
Sagma, quae corrupte vulgo salma dicitur, ab stratu sagorum 5
vocatur: unde et caballus sagmarius, mula sagmaria. Capulum
funis a capiendo, quod eo indomita iumenta conprehendantur.
Calcaria dicta quia in calce hominis ligantur, id est in pedis 6
posteriori parte, ad stimulandos equos, quibus aut pugnandum
est aut currendum, propter pigritiam animalium aut timorem.
Nam ex timore stimuli nuncupati, licet sint et libidinis stimuli.
Strigiles nuncupati a tergendo, quod his equi tergantur. 7
Character est ferrum caloratum quo notae pecudibus inuruntur:
χαρακτὴρ autem Graece, Latine forma dicitur. Cauterium 8
dictum quasi cauturium, quod urat et provida sit in eum severa-
que cautio ut, dum videtur, cuius sit, avaritia refrenetur. Quod
interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut vis morbi
ignis ardore siccetur.

1 quod *ex* quam *B* frendent *K* comminuent *K* 2 fressa *K* mollita *B*: moluta *K* 3 qui et in. *T* 5 Camus *BCK*: Camum *TU* Abenas *codd.* abendo *BKT* quod] quos *KN* 6 hoc est ten. *om.* *UV* et *hab.* *CT*: *om.* *BKUV* abiles *BKTUV* h. et ret. *K* 7 Capistria a *CTU*: Cipistri a *B* 8 dicta *TU* seda *K*: seta *U* Antela] *etiam U* ante sellam *C* (*non U*) 9 postela] *etiam U* post sellam *C* (*non U*) Cingula *B* (*non U*) hominis *K* (*non NU*) generi *K* 10 fimininum *K* 11 salma] *etiam ENU* 12 cavallos *K*: cavallus *N* (*non E*) sagmarios *K*: sacmaria *N* 13 eo *om.* *T* 14 pedi *K* 17 ex timore] qui m*** *T* et *om.* *T* 18 quod *ex* quam *B* 19 Caracter *codd.* culoratum *K* (*non N*) pecodibus *U* (*T n. l.*): pecoribus *KN* 20 caracter *codd.* dictur *B* cautorium C^1 (*T n. l.*) 21 quod *ex* quam *B* providat sit *B*: provideat sit *KN* (*non U*: *T n. l.*)

INDEX VERBORVM

I

K

L

O

U

X

Y

Z

LOCI CITATI

LOCI CITATI

LOCI CITATI

LOCI CITATI

LOCI CITATI

LOCI CITATI

LOCI CITATI

CORRIGENDA ET ADDENDA

In contextu:

II,	x, 3	*pro*	lex consistat	*lege*	lex constat
III,	lxxi, 9	,,	dictus	,,	dicta
	35	,,	Arctophylax	,,	Arctofilax
V,	i, 1	,,	Hebraicae	,,	Hebraeae
	xxxiv, 2	,,	de	,,	[de]
VI,	iv, 2	,,	singuli in	,,	singuli [in]
	xix, 59	,,	quia in	,,	qui in
IX,	ii, 111	,,	Salamina	,,	Salaminam
X,	145	,,	opem enim	,,	Opem enim
	171	,,	Minor, minimus	,,	Minor. Minimus
	172	,,	rationabilis. Moderatus	,,	rationabilis, moderatus
XII,	vii, 18	,,	Cygnus autem	,,	Cycnus autem
XIII,	xxi, 23	,,	Prienen	,,	Prienam
XIV,	v, 7	,,	Byzacena	,,	Bizacena
	9	,,	Hipponem, Regium	,,	Hipponem Regium
	vi, 16	,,	dyctamnos	,,	dictamnos
	27	,,	Dionysio	,,	Dionys[i]o
XVI,	i, 9	,,	Sulphur	,,	Sulpur

In apparatu critico:

ad I, iii, 9 (l. 7) *adde* 7 finis recursum ad in. *Tertull. monog.* 5

III, xxii, 6 ,, nervos in sonum str. *Tertull. cor.* 8

XII, vii, 13 ,, Gradipes ap. Gr. voc. ὠτίς, apud nos avis tarda *Loewe* (*Arch. lat. lex.* 1, 33)

XIV, iii, 22 (l. 20) ,, agrabat (t *ex corr.*) *T*: acrabat *B*: astrabath *K*: acrabato *C*

XV, i, 22 (l. 19) *pro* betheum *lege* betheun

XVII, ix, 95 ,, X, 85 ,, X, 185

Viri docti H. Philipp benevolentiae acceptás refero has lectiones, quas in opusculo valde laudabili ('Die geographischen Quellen in den Etymologiae des Isidorus von Sevilla'. Berol. ap. Weidmann.) nuper protulit:

ad IX, ii, 3 Lud, a quo Lydii (*cf. Hieronym. quaest. Gen.* 10, 11)

34 lingua quinta Graeciae Aeolis (*cf. Hieronym. quaest. Gen.* 10, 4)

75 a Myrmidono duce (*cf. Serv. ad Aen.* 2, 7)

XIII, xvi, 3 qua Darius (*cf. Solin.* 12, 2)

xix, 4 ad Zoaros (*cf. Hegesipp.* 4, 18)

xxi, 8 Nili modo exultare (*cf. Solin.* 52, 6)

17 Orientem veteres Latine appellavere (*cf. Hegesipp.* 3, 5)

XIV, iii, 41 a Phrygia Aesopi filia (*cf. Serv. auct. ad Aen.* 1, 182)

43 quam Meles fluvius cingit (*cf. Solin.* 40, 15)

iv, 6 Bessorum populus, Moesi, Getae, Sarmatae (*cf. Solin.* 10, 7)

OXFORD CLASSICAL TEXTS

The prices given of copies on ordinary paper are for copies bound in limp cloth; uncut copies may be had in paper covers at 6d. less per volume (1s. less for those priced from 6s. in cloth).

All volumes are also on sale interleaved with writing-paper and bound in stout cloth; prices in square brackets.

June, 1911

OXFORD: AT THE CLARENDON PRESS
LONDON: HENRY FROWDE
OXFORD UNIVERSITY PRESS, AMEN CORNER, E.C.

Greek

Aeschylus. A. Sidgwick. 3s. 6d. [7s. 6d.]. (India paper, 4s. 6d.)

Antoninus. J. H. Leopold. 3s. [5s. 6d.]. (India paper, 4s.)

Apollonius Rhodius. R. C. Seaton. 3s. [5s. 6d.]. (India paper, 4s.)

Aristophanes. F. W. Hall, W. M. Geldart. (India paper, 8s. 6d.)
I. Ach., Eq., Nub., Vesp., Pax, Aves. 3s. 6d. [7s. 6d.] (India paper 4s. 6d.)
II. Lys.. Thesm., Ran., Eccl., Plut., fr. 3s. 6d. [7s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)

Bucolici Graeci. U. von Wilamowitz-Moellendorff. 3s. [7s.] (India paper, 4s.)

Demosthenes. S. H. Butcher.
I. Orationes I-XIX. 4s. 6d. [8s. 6d.] II. i. Orationes XX-XXVI. 3s. 6d. [7s. 6d.] Together on India paper, 12s. 6d.

Euripides. Gilbert Murray. (India paper, I-III, 12s. 6d.; I-II, 9s.; III, 4s. 6d.)
I. Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., Andr., Hec. 3s. 6d. [7s. 6d.]
II. Suppl., Herc., Ion, Tro., El., I. T. 3s. 6d. [7s. 6d.]
III. Hel., Phoen., Or., Bacch., Iph. Aul., Rh. 3s. 6d. [7s. 6d.]

Hellenica Oxyrhynchia cum Theopompi et Cratippi fragmentis. B. P. Grenfell, A. S. Hunt. 4s. 6d.

Herodotus. K. Hude. (India paper, 12s. 6d.)
Vol. I (Books I-IV). 4s. 6d. [10s.] Vol. II (Books V-IX). 4s. 6d. [10s.]

Homer, 3s. per volume. [5s. 6d. per volume.]
Iliad. (Vols. I and II.) D. B. Monro, T. W. Allen. (India paper, 7s.)
Odyssey. (Vols. III and IV.) T. W. Allen. (India paper, 6s.)

Hyperides. F. G. Kenyon. 3s. 6d.

Longinus. A. O. Prickard. 2s. 6d.

Plato. J. Burnet. Vols. I-III, 6s. each [12s. each] (India paper, 7s. each). Vol. IV. 7s. [14s.] (India paper, 8s. 6d.) Vol. V. 8s. [16s.] (India paper, 10s. 6d.)
I. Euth., Apol., Crit., Ph.; Crat., Tht., Soph., Polit.
II. Par., Phil., Symp., Phdr.; Alc. I, II, Hipp., Am.
III. Thg., Chrm., Lch., Lys.; Euthd., Prot., Gorg., Men.; Hipp. ma., mi., Io, Menex.
IV. Clit., Rep., Tim., Critias. Also, separately, Republic, 6s. [12s.]; on quarto writing paper, 10s 6d.: Clit., Tim., Crit., paper covers, 2s.
V. Part i. Minos, Leges I-VIII; Part ii. Leges IX-XII, Epinomis, Epistulae. Definitiones, Spuria.
First and fifth tetralogies separately, paper covers, 2s. each.
Apology and Meno separately, paper covers, 2s.

Theophrasti Characteres. H. Diels. 3s. 6d.

Thucydides. H. Stuart Jones. (India paper, 8s. 6d.)
I. Books 1-4. II. Books 5-8. 3s. 6d. each. [7s. 6d. each.]

Xenophon. E. C. Marchant. Vols. I-III. (India paper, 12s. 6d.)
I. Historia Graeca. 3s. [7s.]
II. Libri Socratici. 3s. 6d. [7s. 6d.]
III. Anabasis. 3s. [7s.]
IV. Cyropaedia. 3s. 6d. [7s. 6d.]

Latin

Asconius. A. C. Clark. 3s. 6d. [6s.]

Caesar, Commentarii. R. L. A. Du Pontet. (India paper, 7s.)
Bellum Gallicum. 2s. 6d. [6s.] Bellum Civile. 3s. [7s.]

Catullus. R. Ellis. 2s. 6d. [5s.] (With Tibullus and Propertius, on India paper, 8s. 6d.)

Cicero, Epistulae. L. C. Purser. (India paper, 21s.)
I. Epp. ad Fam. 6s. [12s.]; II. ad Att., Pars i (1–8), Pars ii (9–16), 4s. 6d. each [8s. 6d. each]; III. ad Q. F., ad M. Brut., Fragm. 3s. [5s. 6d.]

Orationes. (Rosc. Am. etc., Mil. etc., Verrinae, India paper, 18s. 6d.)
Rosc. Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael. A. C. Clark. 3s. [7s.]
Pro Milone, Caesarianae, Philippicae. A. C. Clark. 3s. [7s.]
Verrinae. W. Peterson. 4s. [8s.]
Quinct., Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. perduell., Flacc., Pis., Rab. Post. A. C. Clark. 3s. [7s.]
Post Red., De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov. Cons., Balb. W. Peterson. 3s. [7s.]
Tull., Font., Sull., Arch., Planc., Scaur. A. C. Clark. 2s. 6d. [5s.]

Rhetorica. A. S. Wilkins. (India paper, 7s. 6d.)
I. De Oratore. 3s. [7s.] II. Brutus, etc. 3s. 6d. [7s. 6d.]

Horace. E. C. Wickham. 3s. [5s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)

Lucretius. C. Bailey. 3s. [5s. 6d.] (India paper, 4s.)

Martial. W. M. Lindsay. 6s. [12s.] (India paper, 7s. 6d.)

Nepos. E. O. Winstedt. 2s. [4s. 6d.]

Persius and Juvenal. S. G. Owen. 3s. [5s. 6d.] (India paper, 4s.)

Plautus. W. M. Lindsay. (India paper, 16s.)
I. Amph.—Merc. II. Miles—fragm. 6s. each [13s. 6d. each.]

Propertius. J. S. Phillimore. 3s. [5s. 6d.] (India paper, see Catullus.)

Statius. (India paper, 10s. 6d.)

Silvae. J. S. Phillimore. 3s. 6d. [6s.]

Thebais and Achilleis. H. W. Garrod. 6s. [12s.]

Tacitus. (India paper, 15s.)

Annales. C. D. Fisher. 6s. [12s.] (India paper, 7s.)

Historiae. C. D. Fisher. 4s. [7s. 6d.] (India paper, 5s. 6d.)

Opera Minora. H. Furneaux. 2s. [4s. 6d.]

Terence. R. Y. Tyrrell. 3s. 6d. [7s. 6d.] (India paper, 5s.)

Tibullus. J. P. Postgate. 2s. [4s. 6d.] (India paper, see Catullus.)

Vergil. F. A. Hirtzel. 3s. 6d. [8s. 6d.] (India paper, 4s. 6d.)

Appendix Vergiliana. R. Ellis. 4s.

